891.73.
Ш-37

Т. Г. ШЕВЧЕНКО

в епіголярії

АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР
ЦЕНТРАЛЬНА НАУКОВА БІБЛІОТЕКА

Т. Г. ШЕВЧЕНКО

в епістолярії

ВІДДІЛУ РУКОПИСІВ

НАУКОВА ДУМКА"
КИЇВ — 1966

891.73
8У1
Ш37
В0997110

Збірник містить неопубліковані та маловідомі листи сучасників Т. Г. Шевченка, а також діячів науки і культури пізнішого періоду (1842—1917 рр.), в яких згадується про життя і творчість поета, його оточення, йдеться про історію окремих рукописів і видань творів, а також про боротьбу, що точилася навколо спадщини Т. Г. Шевченка в дожовтневу добу.

Книга розрахована на наукових працівників, викладачів і студентів вузів, учителів.

Упорядкували:

А. Г. АДАМЕНКО, І. Д. ЛИСОЧЕНКО, М. П. ВІЗИР (керівник), Й. В. ШУБИНСЬКИЙ

Відповідальний редактор

Ф. К. САРАНА

Центральна наукова бібліотека УРСР
Інв. № 19666
2868-19

7—2—2
585—66

КИЇВСЬКА ФАБРИКА НАБОРУ

Портрет Т. Г. Шевченка

У БОРОТЬБІ ЗА ШЕВЧЕНКА

Справжнє новаторство в літературі починається з новаторства думки. Великі художні творіння — це насамперед ідейні відкриття, що грунтуються на глибоких і тонких спостереженнях. Вони приносять читачеві радість пізнання, духовно збагачують, активізують його увагу до важливих громадських питань. Творчість видатних майстрів слова є не тільки мистецьким явищем, а й фактом суспільно-політичного життя. Навколо неї ніколи не припинялась гостра ідейна боротьба. Яскравим прикладом цього є творчість Шевченка.

Думи Кобзаря сколихнули суспільні кола. Одні щиро привітали їх і взяли на своє духовне озброєння, інші оголосили їм війну, але байдужих не було. Висловлені з незвичайною поетичною силою ідеї соціального й національного розкріпачення, рівності й братерства революціонізували свідомість трудящих, глибоко западали в їх душу, кликали до дії. Те, що тільки визрівало в народі і ледь відгадувалося кращими умами Росії 40-х років XIX ст., в поезії Шевченка було вже сформованим і закінченим. Сучасники поета не раз підкреслювали, що світ думок і образів Кобзаря був настільки свіжий, вразливий, що багатьох змусив прозріти, подивитись іншими очима на життя, становище трудового люду, на перспективи його визвольної боротьби.

Таке спрямування творчості Шевченка викликало лють, різку протидію з боку реакції. Владою імущих все було зроблено для того, щоб змусити поета замовкнути або хоч відібрати його музу в народу, приглушити її революційне звучання, витлумачити посвоєму. Цензурні митарства заборони й переслідування «Кобзаря» не припинилися й після смерті його автора. Більш-менш повного Шевченка стало можливо видавати в Росії тільки після революційної бурі 1905 року, та й то не довгий час. В лютому 1911 р. було накладено арешт на видання, що з'явилися протягом останніх п'яти років. При цьому роз'яснювалось, що видання «Кобзаря» підлягатимуть арешту доти, поки з них не будуть вилучені «крамольні» вірші або хоч «крамольні» рядки. Поліція і суд вимагали цілковитого знищення таких творів, як «Юродивий», «Марія», «Гімн чернечий», «Світе ясний», «Саул», «І Архімед,

і Галілей», та вилучення небезпечних з їх погляду уривків з інших творів. У циркулярах поліції твори Шевченка часто стояли поряд з «Комуністичним маніфестом» К. Маркса і Ф. Енгельса, видання якого тоді в Росії також було заборонено.

Все це, звичайно, гальмувало процес донесення справжнього Шевченка до читачів, але не могло вже відвернути впливу його ідей на суспільно-політичне життя. А бувало й таке, коли подібні дії царату мали несподівані для самодержавства наслідки. Шевченка, кожен рядок якого полум'янів незгасною любов'ю до народу, царизм боявся, ненавидів, забороняв згадувати й шанувати.

Відомо, що вже саму заборону вшанування Шевченка в 1914 р. В. І. Ленін назвав чудовим агітаційним заходом проти уряду.

Боротьба за Шевченка і навколо Шевченка охоплює найширші суспільні кола, її не можна глибоко зрозуміти, коли обмежуватись тільки питанням зіткнення послідовно революційних сил з відкритою реакцією. До боротьби за Шевченка часто прилучались і вдавані друзі народу, що видавали себе за послідовників великого поета, діячі з нестійкими політичними переконаннями, а також люди, що прагнули зрозуміти Кобзаря, але не завжди були спроможні на це. Розібратись у всьому цьому — справа не проста. Тим більше, що в тодішній пресі або зовсім не висвітлювались деякі факти й аспекти ідейних суперечок, або з цензурних міркувань подавались неповно, замасковано, не кажучи вже про навмисне перекручення й спотворення. І тут на допомогу приходить найінтимніша і найбезпосередніша — епістолярна творчість, яка не підлягає ніякій цензурі (хоч і тут, звичайно, треба зважати на те, кому адресовано лист, в якій обстановці його написано тощо).

Подане в цьому збірнику листування різних осіб про Шевченка (головним чином не опубліковане, яке, до того ж, належить, як правило, особам мало відомим, а то й зовсім невідомим) не є, певна річ, вичерпним, проте багато чим допоможе повніше й глибше уявити життєву і творчу біографію поета, роль його творчості в суспільно-політичному житті, те, як по-різному сприймали й тлумачили Шевченка, прагнучи зробити його своїм ідейним спільником.

Звернімо увагу на деякі моменти з листів. Досі лишається загадкою, яким чином Шевченкові пощастило сховати від поліцейського ока написані в казематі III відділу 1847 р. тринадцять поезій і взяти їх з собою на заслання. Але не менш загадковим є і те, з якого джерела ці поезії стали відомі 1856 р. П. Кулішеві, коли поет перебував ще на засланні і свої поетичні твори не наважився б переслати знайомим. 16 серпня 1856 р. П. Куліш (див. його лист до Г. Барвінок, датований цим числом) переписав в альбом дочки С. Я. де-Бальмена Мані всі 13 поезій Шевченка.

Перед цим в листі до того самого адресата він повністю наводить вірш «Садок вишневий коло хати». Захоплений тон відзиву та застереження, що Ганна Барвінок ще не знає цього твору, свідчить, що й сам Куліш не так давно дізнався про нього. Найімовірніше, казематний цикл став відомий у близьких до Шевченка колах з уст братів Лазаревських, зокрема після того, як у 1854 р. з Оренбурга до Петербурга переїхав Ф. Лазаревський— приятель К. Герна, якому поет перед арештом 1850 р. довірив свої автографи.

В листах є цікаві дані про поїздку Шевченка на Україну 1859 р., про збереження й поширення його творів, про останні дні його життя, про похорони поета тощо. Але найбільше — про зміст і характер творчості Кобзаря. Тут виявились найрізноманітніші критерії та аспекти оцінок (залежно від рівня підготовки чи світогляду автора), хоч майже в кожному випадку не важко помітити, що Шевченко органічно ввійшов у духовне життя народу, став його порадником і світочем, відкрив усьому світові Україну, її героїчну історію, багату культуру. Під впливом Кобзаря розвивалася й мужніла вся українська література.

Без Шевченка, без його поезії неможливо уявити, як би склались дальші шляхи української літератури, якій у 30—40-х роках XIX ст. пророкували невтішну перспективу «хатнього вжитку» і взагалі зникнення. В повній силі українська національна література утвердилася саме з появою «Кобзаря». Кожному неупередженому читачеві стало ясно, що поезія Шевченка поклала край сумнівам, чи можна творити велику літературу українською мовою. Творчість І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка, П. Гулака-Артемовського та інших попередників великого Кобзаря відіграла дуже важливу роль у розвитку нової української літератури, але своєю тематикою та ідейним спрямуванням, своїм суспільним резонансом ще не спроможна була надати їй світового звучання.

В такому плані й слід розуміти лист Б. Грінченка до І. Липи від 9 лютого 1892 р., в якому він щиро розповідає про те, що на шлях українського письменника його навернула поезія Шевченка.

Віру в силу й можливості українського художнього слова Кобзар вселив багатьом письменникам. Йти за Шевченком, наслідувати його, відверто проголошувати себе учнем і послідовником великого поета стало модою. Особливе захоплення викликала глибока народність Шевченка, хоч далеко не всі могли зрозуміти її суть. Увагу епігонів, наприклад, привертали не стільки ідеї Кобзаря, скільки його образна система, яку вони переживували без найменших спроб творчо осмислити і сприйняти її. На перший погляд проста, але надзвичайно багата на художні тропи, поетична мова Шевченка декому видавалася хатньою, розмовною. Це призводило до спрощенства і підробок, які нічого

спільного не мають ні з традиціями великого народного поета, ні взагалі з художньою творчістю.

«Сравните Шевченка с его последователями, с эпигонами — разумею в отношении народности, а не дарования,— зауважив Ф. Корш у листі до А. Кримського від 7 червня 1897 р.,— он владел народным духом, или народный дух им,— все, что он писал, хоть совсем не на малорусские темы, тем не менее носит несомненную печать народности, а у нынешних, несмотря на ограничение в выборе содержания народной сферой, слышится подражание, подделка».

На життя поет дивився очима народу і як геніальний художник відтворював його в строгій відповідності з народними думами й чуттями. Це породжувало близький і зрозумілий мільйонам поетичний лад, споріднювало його з образною системою фольклору. Останнє давало привід свого часу безпідставно ототожнювати «Кобзар» з народною творчістю, кваліфікувати Шевченка як поета невисокої культури, називати його тільки «народним самоуком». Одначе цьому рішуче протистояв уже хоч би факт незвичайної популярності поета не тільки серед народних мас, а й серед інтелігенції. Для професора М. Костомарова, за його ж свідченням, «Кобзар» відкрив завісу народного життя. І. Франко писав, що Шевченко відкрив професорам і вченим «новіші і свобідніші степені», що в творах поета незрівнянно більше історичної правди, ніж в історичних трактатах П. Куліша.

Глибока народність Шевченка робить його твори доступними найширшому колу читачів. У них неписьменні селяни легко відгадували власні думи, болі й радощі. Але це не означає, що в усіх своїх деталях вони були цілком зрозумілі непідготовленому читачеві. Навіть професор Ом. Огоновський в листах до П. Житецького 2 лютого 1892 р. та до В. Антоновича 29 грудня того ж року визнає, що багато чого в «Кобзарі» йому незрозуміло, особливо щодо історичних фактів і подій. Він питає, наприклад, про який бенкет в Парижі згадується в поемі «Великий льох», про якого Чечеля йдеться у тій самій поемі, хто такий Нечос, Чернець, що означає «явленими піч топити», «варнак», «чурек і сакля» тощо.

Шевченко досяг вершин світової культури, творчість його набула такого широкого звучання, що давно вже перейшла кордони батьківщини і стала надбанням усіх трудящих світу. Ще за життя поета його твори перекладались російською і польською мовами, а незабаром після смерті — болгарською, чеською, сербською, німецькою, англійською тощо. В 70-х роках Шевченка починають перекладати в Росії багатьма іншими мовами, поширювати його твори нарівні з революційними прокламаціями. Традиції Кобзаря міцно входять в інонаціональні літератури, збагачуючи їх не тільки новими ідеями, мотивами, образами, а й досвідом боротьби за справді народне мистецтво. Їх проникнення

в інші літератури йде насамперед через російську літературу, через російські переклади, які в XIX ст. здебільшого були невисокої якості, а часом і зовсім спотворювали оригінал. Саме це й викликало різко негативне ставлення до них з боку П. Грабовського, висловлене в його листі до Б. Грінченка 19 квітня 1897 р.

Зауважимо, що невисокої думки про тогочасні російські переклади творів Шевченка й радянський письменник і вчений К. Чуковський. «Так низка была в 70—80-х и 90-х годах культура стихового перевода,— говорив він на VI пленумі правління Спілки письменників СРСР,— что из 100 изученных мною тогдашних стихотворений Шевченко две трети оказалось с исковерканной ритмикой. Около 70 процентов заведомо литературного брака.

Иногда, как это ни странно, такое искажение ритмики приводило к злостному искажению политического смысла стихотворений Шевченко» [1].

Негативно оцінюючи переважну більшість перекладів, П. Грабовський, проте, не заперечував, що в цілому російські поети роблять корисну справу, знайомлячи широкого читача з українським поетом. У трьох статтях під загальною назвою «Московські переклади творів Шевченкових» він відзначав кращі переклади М. Михайлова («Іван Підкова»), О. Плещеєва («Полюбилася я», «І широкую долину»), М. Курочкіна («Один у другого питаєм», «Огні горять, музика грає»), хоч і додавав при цьому, що майстерно перекласти такого винятково оригінального поета, як Шевченко,— річ майже неможлива. До перекладів Грабовський ставився дуже вимогливо. «Всякий добрий переклад, по моїй думці,— писав він,— повинен віддавати правдиво цілий дух і художницьку красу первотвору, вибрати все, що надає останньому вартості та оригінальності, бути не менш характерним, як і він» [2].

Щоб сприяти популяризації Шевченка серед російського читача, П. Грабовський і сам перекладав його, писав статті про зміст і спрямування творчості Кобзаря. Йому належить сімнадцять перекладів, головним чином невольницької поезії Тараса. Грабовський розумів, що через російську пресу, через російську літературу Шевченко стає відомим народам усієї Росії і далеко за її межами.

Велику роль в популяризації творчості Шевченка відігравали статті М. Чернишевського, М. Добролюбова, М. Михайлова, І. Прижова, а згодом Г. Плеханова, М. Горького, А. Луначарського. В кінці XIX — на початку XX ст. відгуки про Шевченка часто зустрічаються на сторінках російських газет, що виходили

---

[1] «VI пленум правления Союза советских писателей СССР, бюл. № 3». Гослитиздат Украины, К., 1939, стор. 106.

[2] Павло Грабовський. Зібрання творів у трьох томах, т. 3, Вид-во АН УРСР, К., 1960, стор. 136.

в Закавказзі, Прибалтиці, Середній Азії («Закавказье», «Баку», «Каспий», «Рижский вестник», «Туркестанские ведомости», «Закаспийское обозрение», «Ашхабад» тощо). В листі К. Оберучева до П. Житецького від 27 лютого 1899 р. йдеться про один із таких відгуків. З'являються статті про Шевченка в газетах та журналах Вірменії, Молдавії, Литви, Білорусії, Грузії, Латвії, Естонії. Широко, зокрема, висвітлювалися заходи по підготовці й проведенню 50-річчя з дня смерті та 100-річчя з дня народження поета, висловлювались гострі протести громадськості проти царської заборони відзначати ці знаменні дати. За статтю «Заборона ювілею поета Шевченка» № 39 грузинської газети «Сімартліс хма» («Голос правди») конфісковано, а редактора газети Л. Буїдзе притягнуто до кримінальної відповідальності. У Вільно конфісковано «Вечірню газету» з тих самих причин. На підтримку руху за відзначення Шевченкового ювілею виступили не тільки прогресивні діячі російської культури, а й такі відомі письменники інонаціональних літератур, як А. Упіт, Ю. Жемайте, Л. Гіра, А. Хнкоян, А. Церетелі, М. Богданович.

Поезія Шевченка рішуче протистояла шовіністичній та буржуазно-націоналістичній каламуті. Публікація перекладів з Шевченка, статей та віршів про революціонізуюче значення його творчості допомагала демократичним силам успішніше виступати проти великодержавного шовінізму та місцевого націоналізму, закликати народи до єднання в боротьбі за справжнє соціальне й національне визволення.

Цікаві факти знайде читач у листах про видання й поширення творів Шевченка. Різні заборони та цензурні митарства дуже утруднювали донесення полум'яного слова поета до народу. Дійшло навіть до того, що київський генерал-губернатор М. Анненков 1864 р. не дозволив П. Житецькому читати на вечорі баладу «Тополя», а цензура заборонила 1892 р. музику М. Лисенка до творів Шевченка. Траплялося, що й самі видавці боялись друкувати всього Шевченка. Так було, наприклад, з галицькими народовцями, яких критикував І. Франко за спробу видати поета «обкроєним».

Нічого дивуватися, що проти деяких творів поета, насамперед проти його псалмів та поеми «Марія», систематично з великою злобою виступало духівництво, яке чинило опір не тільки публікації творів Шевченка, а й збиранню коштів серед населення для спорудження йому пам'ятника. В листі до Київської міської управи від 24 січня 1914 р. один з таких духовних отців скаржився: «Производить сбор пожертвований в храме для увековечения имени тех лиц, которые кощунствовали над святой церковью, могут только лица — не истинные сыны церкви Христовой, а служители алтаря господня должны смотреть на такие предприятия как на глумление над святой верой, которую г. Шевченко и поносил в своих произведениях».

Свідчення вельми показове. На відміну від ліберально-буржуазної критики, яка твердила, ніби Шевченко був смиренним християнином, «слуги божі» пізнавали себе в творах поета, жахалися викривального змісту «Кобзаря».

Цензурної заборони зазнавали часто не тільки твори з неприхованим антикріпосницьким змістом, а й, здавалося б, далекі від сучасності поезії на історичну тематику. В «Гайдамаках», «Тарасовій ночі» та інших творах революційний підтекст відгадувався без особливих труднощів. Реакція побоювалась, що нагадування про героїчну боротьбу народу за свободу в минулому наведе на думку про необхідність такої ж відваги й рішучості в сучасному визвольному русі. До того ж своїм пафосом історичні поезії Шевченка різко протистояли шовіністичній політиці самодержавства, яке намагалось витравити з свідомості українського народу будь-яку надію на вільний національний розвиток.

При цьому слід мати на увазі, що боротьба за справжнього Шевченка ускладнювалася спробами українських буржуазних націоналістів зробити поета ворогом російського народу і його культури. Адресовані самодержавству гнівні Шевченкові рядки націоналісти переадресовували російському трудовому люду, який і сам зазнавав всіляких утисків від того ж самодержавства.

Досить значна частина епістолярії пов'язана з тривалими зусиллями спорудити в Києві пам'ятник поету. Навколо цієї події галасувала й офіційна преса, а комітет по спорудженню пам'ятника очолював голова Київської міської думи. Справа в тому, що з наближенням 50-річчя з дня смерті та 100-річчя з дня народження Шевченка інтерес до його творчості настільки зріс у демократичних колах, що власті побоювались, як би вшанування поета не переросло в антиурядові виступи. Запобігти цьому вони сподівалися спочатку своєю керівною участю у важливіших заходах по підготовці до ювілею. З першими ж чутками, що царизм має намір заборонити вшанування народного поета, представники офіційних кіл поспішили скласти з себе повноваження і підтримали царську заборону.

Ідея спорудити пам'ятник Шевченкові викликала щире захоплення й співчуття найширших верств народу. Її гаряче підтримали робітники, селяни, демократична інтелігенція, студентство. «Должен заметить,— писав М. Кашинський до Об'єднаного комітету 22 жовтня 1909 р.,— что на мое предложение о пожертвовании на памятник поэту Т. Г. Шевченко в Киеве отнеслись сочувственно не только служащие и мастеровые, но и простые чернорабочие и все без исключений несли, насколько кто мог, свои пожертвования с сознанием, что делают доброе и просветительное дело».

Ім'я Шевченка було вже настільки відоме й популярне в народі, що збирання коштів на пам'ятник не вимагало особливих

роз'яснень. Саме завдяки масовій підтримці за порівняно короткий строк пощастило зібрати чималу на той час суму.

З оголошенням конкурсу на кращий проект пам'ятника справа набула ще ширшого резонансу. До складу журі конкурсу були запрошені такі відомі громадські й культурні діячі, як М. Коцюбинський, М. Лисенко, Ф. Красицький, М. Пимоненко, С. Васильківський, І. Їжакевич, І. Бурачек, О. Сластіон. Свою думку про те, яким повинен бути пам'ятник, висловлювали не тільки скульптори, художники, мистецтвознавці, а й люди найрізноманітніших професій, звичайні трударі, студентська молодь. Відчувалась кровна зацікавленість важливою подією, прагнення хоч чимось допомогти. В численних порадах і рекомендаціях яскраво відбилось різне тлумачення Шевченкової творчості, її ролі в суспільно-політичному та громадському житті, незмінною лишалась тільки глибока шана до поета та відданість його заповітам. Майже в кожному випадку наголошувалось, що Кобзаря треба зобразити як послідовного й рішучого заступника знедолених, гнівного викривача соціальної несправедливості, оборонця української культури.

Так само багато надійшло різних пропозицій щодо місця спорудження пам'ятника. Одним здавалося, що найкраще спорудити пам'ятник в центрі міста, іншим — на високій кручі над Дніпром, а декому — на Подолі. Поміщик О. Хребтов, наприклад, згоджувався пожертвувати п'ять тисяч карбованців, але тільки з умовою, що пам'ятник буде встановлено в районі Старого Подолу, оскільки, на його думку, протягом останніх 3—4 століть життя України й Запорізької Січі зосереджувалось саме в межах Подолу. Таке розуміння історії України і творчості Шевченка нічого спільного, певна річ, не мало з правдою, а відбивало лише ті псевдопатріотичні настрої і козакофільські ідеї, що були властиві ліберальній частині українського поміщицтва.

Протести громадськості проти рішення думи спорудити пам'ятник на шумливій і брудній околиці міста були цілком закономірними, цілком виправданими. Більшість вимог зводилась до того, щоб поставити пам'ятник в центральній частині міста, поряд з культурними закладами, далі од вулиць з великим рухом транспорту. Це було б справді гідним увічненням пам'яті народного співця і давало б більше можливості для масового огляду пам'ятника.

В листах до Об'єднаного комітету критикувались проекти пам'ятника, ставились вимоги, щоб він відбивав дух поезії Шевченка. І хай подекуди зустрічалися наївні, а то й невірні тлумачення творів поета, сам по собі цей факт дуже характерний: він є свідченням активної зацікавленості широкої громадськості будівництвом пам'ятника, її щирих прагнень правдиво втілити образ Кобзаря.

Пам'ятник, як відомо, до Жовтневої революції не був споруджений, бо на перешкоді стала царська заборона.

Спорудження пам'ятника Т. Г. Шевченку стало можливим лише за Радянської влади. Перші тимчасові пам'ятники Т. Шевченкові за ленінським планом монументальної пропаганди були поставлені в 1918 р. у Москві, Петрограді й Києві. Нині вони височать у парках і на майданах Києва, Харкова, Донецька, Дніпропетровська, Полтави, Канева, в Шевченковому, Винниках на Львівщині та в багатьох інших містах і селах батьківщини великого поета і за її межами.

Процес боротьби за Шевченка в дореволюційний час був тривалим, складним, його не можна зрозуміти поза соціально-політичною та літературно-естетичною боротьбою на різних етапах суспільного розвитку. Але тяжкі історичні випробування не потьмарили образу великого поета. У наш час творчість Шевченка стала невід'ємною часткою духовного життя народів світу, їх зброєю в боротьбі за суспільний поступ, мир, свободу й демократію.

В. Шубравський

ВІД УПОРЯДНИКІВ

Радянські шевченкознавці провели велику роботу по збиранню, науковому дослідженню і виданню творчої спадщини великого Кобзаря.

Опубліковано багато нових матеріалів, виявлено невідомі раніше автографи поета, документи, висвітлено нові сторінки його життя і творчості. Але ще й сьогодні є актуальними слова Івана Франка — одного з пильних дослідників спадщини Шевченка: «Як для творів так і для життєписі Шевченка осталось ще дуже багато роботи» (І. Франко, Твори, т. 17, К., 1955, стор. 82).

Серед матеріалів відділу рукописів Центральної наукової бібліотеки АН УРСР є чимало таких, що безпосередньо стосуються Т. Г. Шевченка. Це — списки його творів, які були описані в книзі «Опис рукописів Т. Г. Шевченка» (К. 1961), 26 листів різних авторів до Т. Г. Шевченка, вміщених у книзі «Листи до Т. Г. Шевченка» (К., 1962).

У фондах відділу зберігаються також спогади сучасників поета, статті та розвідки різних авторів про його життя і творчість. Частково ці матеріали вже були використані Д. М. Іофановим у книзі «Матеріали про життя і творчість Тараса Шевченка» (К., 1957) і в огляді шевченківських матеріалів, вміщеному в «Збірнику оглядів фондів відділу рукописів» (К., 1962).

Проте вивчаючи матеріали відділу, працівники звернули увагу на те, що в багатьох листах різних осіб часто говориться про Шевченка. Вирішено ці листи опублікувати окремою книгою.

Готуючи це видання, колектив упорядників не мав для зразка аналогічної праці. Збірник «Т. Г. Шевченко в епістолярії відділу рукописів ЦНБ АН УРСР» — перша така спроба.

Для публікації залишено 946 листів за період 1842—1917 рр., що містять здебільшого невідомі та маловідомі факти з життя й творчості поета, його оточення, історії окремих малюнків, рукописів і видань творів, увічнення його пам'яті. Майже всі листи публікуються з оригіналів і лише поодинокі — з копій. Повний текст листа подається тільки в тому разі, коли він увесь присвячений Шевченку. З решти листів взято відповідні уривки.

Тексти листів подано в хронологічному порядку, за сучасним правописом із збереженням текстологічних особливостей мови авторів. Зокрема залишено такі форми: мистець, патрет, крішечку, красшого, швидчій, апріля, грядучих, лично та ін.

У тих випадках, коли є по кілька листів аналогічних за змістом (збір коштів на спорудження пам'ятника Т. Г. Шевченкові у Києві, запити про умови конкурсу на проект пам'ятника тощо) подається текст одного — двох найбільш характерних, а в посторінкових виносках вказується: «Листи аналогічного змісту дивись ще під шифром...» і наводяться шифри, під якими ці листи зберігаються у відділі.

Якщо автор листа чи адресат встановлені упорядниками, то це прізвище позначено зірочкою.

Дата і місце написання листа подаються після тексту внизу з правого боку. Шифр документа — після тексту внизу зліва. Оскільки всі документи збірника зберігаються в одній установі, то повністю посилання на місце зберігання подається тільки до першого документа, а далі — лише шифр (номер фонду, номер одиниці збереження, аркуш).

Слова, не прочитані упорядниками в листах, позначаються крапками в квадратових дужках.

Пояснення, що стосуються окремих фактів чи осіб, які згадуються в листі, та фактичні помилки й неточності подаються в посторінкових примітках.

Збірник має анотований покажчик імен.

Упорядники з подякою відзначають велику участь у відборі та коментуванні листів шевченкознавців М. М. Новицького і І. Я. Айзенштока.

Значну допомогу у виданні збірника подали — академік АН УРСР М. П. Бажан і доктор філологічних наук М. Є. Сиваченко.

Упорядники щиро вдячні науковим співробітникам відділу шевченкознавства Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР та співробітникам інших відділів цього ж інституту за постійну допомогу в роботі над збірником, зокрема висловлюють сердечну подяку лауреатам Ленінської премії, членам-кореспондентам АН УРСР Є. П. Кирилюку і Є. С. Шабліовському.

1842

1. К. В. Маркович * до Г. П. Галагана

Пришли мне в голову новые стихи Шевченко [1], ты их еще не знаешь, слушай...

Вітре буйний, вітре буйний,
Ти з морем говориш,
Збуди його, заграй ти з ним,
Спитай синє море...
Воно знає, де мій милий,
Бо його носило [2].

Центральна наукова бібліотека
АН УРСР, відділ рукописів,
III, 1221 [3]

13 лютого 1842 р.,
Леньков

1847

2. М. А. Рігельман до Г. П. Галагана

Со времени последнего моего письма, любезный Григорий, произошли здесь очень печальные события [4], о которых могу сказать тебе, что уже знает целый город — что профессора Костомарова, известного своими литературными трудами, взяли

---

[1] Думка «Вітре буйний» написана Т. Г. Шевченком у 1838 р. Вперше її надруковано в альманасі Є. П. Гребінки «Ластівка» 1841 р.

[2] К. В. Маркович ще в попередньому листі (без дати, III, 1229) обіцяла надіслати цей вірш Г. Галагану.

[3] Далі зазначаються лише номери фондів і одиниць збереження.

[4] Йдеться про арешти у Києві в справі Кирило-Мефодіївського братства.

и отправили в Петерб[ург] по подозрению не знаю каких проступков политических, то же случилось с Шевченкой и несколькими здешними студентами. Бог знает, в чем их там подозревают; а зная их по литературным трудам, нельзя не пожалеть, потому что эти люди с талантом были...

III, 208 2 апреля 1847 г., Киев

3. М. О. Максимович * до С. Й. Богородського

В богоспасаемом граде[1] обстоит все благополучно. Тарас пошел под каску, а молодежь будет доканчивать курс в универс[итете] Каз[анском].

III, 3314б 13 июля 1847 г.

1849

4. О. Лаврин до О. І. Макшеєва

Благодарю Вас, Алексей Иванович, за память обо мне и желания Ваши, выраженные в письме.

Жаль только, что новостей я мало узнал, потому что Бутаков всю зиму жил на Кос-Арале и ни разу не был в Раиме, не мог мне и сообщить написанного к нему Вами, а только прислал мое письмо.

Что Вам сказать о Раиме?.. Он, кажется, неизменяем, и едва ли еще скоро наступит то время, когда он будет нравиться всем и каждому так, как Л. П. Ш.![2]

Мы здесь, по правде сказать, не существуем, а прозябаем. После этого можно ли не желать отплыть из Раима не только в Оренбург, но хоть куда-нибудь. С целью разнообразия своей жизни я просил через начальника управления г. корпусного командира дозволить мне с открытием весны отправиться в море с Бутаковым, но разрешения до сих пор не получено.

---

[1] Києві.

[2] Мається на увазі капітан Л. П. Шульц, який у 1846 р. був відряджений в пониззя річки Сир-Дар'ї для збирання вірогідних даних про місцевість. На підставі його доповідної записки було прийнято рішення про будівництво укріплення в Раїмі.

Снегу в Раиме и в окрестностях его почти нет, но до сих пор продолжаются морозы 12°. Последние дни марта, как на зло нам, страдающим, ясные и светлые, а выдти никуда нельзя, потому что холодно и сильно ветрено с севера.

Река и озера еще покрыты льдом, и нельзя угадать, когда совершенно откроется весна. Это немножко странно и неприятно на Раиме.

Подробно не описываю Вам всего, что происходит у нас на Раиме, потому что трудно выразить словами то, что следует говорить языком!

Ждем предстоящих мучений. Вы, верно, помните надоедающих здесь всем и каждому животных? Не переставая кусаться днем и ночью в продолжение всей зимы, они теперь уже начинают действовать с большим ожесточением.

А. Келькевич, Вам кланяющийся, все ждет от Вас какого-то порошка и постоянно твердит, что ему уже недолго осталось страдать.

Следующий пробел оставляю для Тараса Григорь[евича] Шевченко [1], а сам здесь делаю заключение, хотя бы и следовало еще написать кое-что...

III, 71187 26 марта 1849 г., Раим

5. Ф. М. Лазаревський до Г. М. Лазаревської

Третьего, кажется, дня ко мне приехал Михайло [2], и вот к удовольствию новая еще радость. Вместе с Михайловым нарисован мой портрет нашим знаменитым Шевченко [3]; мой портрет, говорят, удивительно похож,— он уже кончен; Михайла еще не кончен, когда будет кончен и его, я пришлю их домой; позабочусь выписать и рамки для них [4].

I, 67447 6 декабря 1849 г., Оренбург

---

[1] На стор. 4 листа О. Лаврина приписка Т. Г. Шевченка: «Я уже два месяца как оставил свою резиденцию Кос-Арал, почему и не могу Вам сообщить ничего нового — о тамошнем житьи-бытьи любезного А[лексея] И[вановича] [Бутакова], а о Раиме и говорить нечего, неизменяемый!

В воспоминании Вашем о плавании по морю бурному Аральскому оставьте уголок для незабывающего вас Т. Шевченко».

[2] М. М. Лазаревський.

[3] Цей портрет братів Федора Матвійовича та Михайла Матвійовича Лазаревських вміщено під № 51 у Повному зібранні творів Т. Г. Шевченка, т. 8, К., 1963 р.

[4] Вперше цей уривок листа було опубліковано в журн. «Україна», 1928, кн. 4, К., стор. 49.

1850

6. Ф. М. Лазаревський до Г. М. Лазаревської

О портретах своих я уже говорил; я просил Шевч[енко] сделать еще один мой портрет; на днях начнутся сеансы, и он скоро будет готов [1].

I. 67448 12 апреля 1850 г., Оренбург

7. Ф. М. Лазаревський до М. І. і А. О. Лазаревських *

Служба моя так чиста и аккуратна, что, надеюсь, в ней ничего нельзя найти, за что бы можно было быть недовольным мною; но случилось другое... На днях задержан сосланный сюда солдатом малоросс Шевченко; его на днях арестовали и опечатали его бумаги; за что его задержали, я не знаю; говорят, будто он, вопреки высочайшего запрещения, рисовал портрет или что-то в этом роде: я опять и этого не знаю, потому что всю зиму прожил вне Оренбурга, но в бумагах его нашли мое письмо, письма Михайла и Василя, письма самые невинные, да и что мы могли писать к нему противного рассудку или вообще того, за что могли бы заслужить порицание? Военный губернатор недоволен однако же и за то, что писали к нему.

Как быть? По чести, я не знал, что знакомство с Шевченко предосудительно. Михайло — ежели заедет к Вам — расскажет больше — я Вас покорнейше только прошу, не беспокойтесь нисколько по поводу сообщенного выше.

I. 67498 1 мая 1850 г., Оренбург

8. Ф. М. Лазаревський до М. І. і А. О. Лазаревських *

Но случилась беда... письма к Ш[евченко], кажется, весьма много повредили мне у военного губернатора: в представлении Азиатскому департаменту он нашел мою службу весьма молодою и в советники представил другого; интересно теперь знать — чье перетянет: губернатора или генерала? Что до меня, я бы благословлял судьбу, ежели бы выбор министерства пал не на меня;

---

[1] Задуманий портрет, мабуть, не був виконаний, оскільки Шевченка було заарештовано.

когда мне сказали, что губернатор представил другого, у меня как гора с плеч свалилась; до того времени я был и уныл и опечален под тяжким гнетом неотвязчивой думы, что мне прийдется еще года два прослужить в том гадком Оренбурге...

Дай бог скорее в Петербург; здесь, ей-богу, ничего не хочу.

I. 67499 15 мая 1850 г., Оренбург

9. Ф. М. Лазаревський до М. І. Лазаревського

На третий день за мною присылает сослуживец мой и просит сейчас же к нему приехать; я не поехал сейчас, а поехал часа через 4; знакомый встретил меня с расстроенными чувствами и видом.— Что такое? — «Я был сегодня у военного губ[ернатора]; между бумагами Ш[евченко] нашлись мои письма к нему, он на меня много кричал; спрашивал, знаком ли я с Лазаревским, как познакомился и обещал всем нам найти место». Я задумался; за мной вины — я чувствовал — ровно никакой не было; ни закон, ни правосудие царя не могло обвинить меня, но меня из-за пустяков могли сделать прикосновенным к делу, а это огорчило бы Вас. Я пошел к генералу и, как доброму отцу, объяснил ему все со всею искренностью и чистосердечием. Генерал мне сказал, что не следовало бы мне сближаться с человеком, который имел глупость подвергнуться немилости правительства, но это неосторожность, а не вина... [1]

I, 67501 21 июня 1850 г., стоянка на ур[очище] Куагач

1856

10. М. Милорадович до Г. П. Галагана

Я, наконец, познакомилась с Бодянским [2], сегодня он обедал у нас, чрезвычайно умный человек, и уж в полном смысле закоренелый малороссиянин, я с ним довольно говорила, вообще все о своем родном. Он думает непременно приехать летом в Малую

---

[1] Нижній край листа відірвано, кінця нема.

[2] И. М. Бодянським.

Россию. Обещал мне прислать много книг Шевченка [1] (который, говорят, освобожден наконец).

III. 45897 12 февраля 1856 г.

11. П. О. Куліш до В. М. Білозерського

Зледащів же я, понурий, стареньким здаюся!

А после нас не буде нас; будуть люде, да не ми. Про Перебендю [2] ні слуху, ні духу.

I. 28842 29 лютого 1856 р., Москва

12. П. О. Куліш до О. О. Навроцького

Про Перебендю ні слуху ні духу.

I. 29242 29 лютого 1856 р., Москва

13. П. О. Куліш до В. В. Тарновського

Закінчую ж мій коротенький лист потішною звісткою, що єсть певна надія визволить із неволі нашого Перебендю. Будуть стараться про це в праведного царя під час коронації усякі шановні і високоповажні люде. Отоді б то в нас на Вкраїні зійшло серед ночі сонце.

I. 29266 24 липня 1856 р., Москва

14. П. О. Куліш до Ганни Барвінок [3]

Лягаючи спать, промовляю собі напам'ять Перебендині вірші, у котрих намальована вечірня пора, почута тихою душею. Ти ще не знаєш їх, ось вони:

«Садок вишневий коло хати...» [4]

I, 28770 15 серпня 1856 р., Липовиця

---

[1] Автор листа, мабуть, має на увазі кількість примірників книг Шевченка, що лишились у Бодянського після арешту і заслання поета.

[2] Так Куліш називає Шевченка.

[3] Псевдонім О. М. Куліш.

[4] В листі вірш подається повністю.

15. П. О. Куліш до О. М. Куліш

Тоді Маня [1] й просить у мене переписать невольницьких вірш [2], що писав Тарас, сидячи в неволі. Написав він їх 13 [3] — дуже гарні!.. Ну, звісно, я сам узявся до писання. Ото засів тут же серед зали да й переписав їй в альбом, що подарував лейстровий козак... [4]

I, 28771 16 серпня 1856 р.

16. П. О. Куліш до О. М. Куліш

«Княгиню» (Шевченка) привезу [5].

I, 28778 15 сентября 1856 г., Киев

17. П. О. Куліш до В. В. Тарновського

Шевченко погибает по-прежнему в ссылке.

I, 29266 28 сентября 1856 г.

18. П. О. Куліш до О. В. Шишацького-Іллiча

Як увійдете більш у се діло і зачнете писати краще, то дуже жалкуватимете, що з молоду усячину, не розбираючи, печатали. І знов же й те не гарно, що Ви держитесь козелецької мови. І в старих літературах сього не роблять, а згожаються з великими писателями (як от Пушкін). Чому ж нам у нашій молодій не згожаться з Шевченком і з Квіткою? Шевченка читає черніговець, а Вас, полтавці, через вашу козелеччину не читатимуть.

I, 32490, арк. 20 зв. 25 грудня 1856 р.

---

[1] Дочка С. Я. де Бальмена.

[2] В листі від 11 серпня 1856 р. Куліш пише дружині про свій приїзд до Києва, де взяв із скрині в домі Тарновського деякі рукописи. (I, 28768). В листі від 15 серпня він переписує ще невідомий їй вірш «Садок вишневий», а 16 серпня повідомляє, що переписав невольницькі вірші в альбом Марії де Бальмен (I, 28770—28771). Очевидно, Куліш в домі у Тарновського взяв вірші Т. Г. Шевченка з циклу «В казематі».

[3] Йдеться про вірші Т. Г. Шевченка, написані ним в казематі 1847 р.

[4] В. В. Тарновський (син).

[5] Рукопис повісті Т. Г. Шевченка, який П. О. Куліш згодом передав М. Д. Білозерському.

19. П. О. Куліш до В. В. Тарновського

В присутственных местах разглагольствуют так свободно, как у себя дома. А все-таки Шевченко не освобожден, и я даже не знаю почему.

Но вот я сделаю два-три визита и обо всем расспрошу.

I, 29266 [1856] г.

1857

20. Л. М. Жемчужников до Г. П. Галагана *

От всего сердца обнимаю Вас, добрый Григ[орий] Павлов[ич]. Порадуемся вместе, и спешите поделиться радостью со всеми. Бога ради, напишите Грабовскому [1].

Наш бедный мученик Тарас Шевченко прощен. Еще лежа в постели, я получил сегодня известие.

Надо подумать о том, чтобы ему дать средства выехать из этой трущобы. Да не худо бы и сделать складчину, чтобы устроить его дальнейшую судьбу.

Хлопочите, ради христа.

Что будет дальше, извещу Вас.

III, 176 8 генваря [1857] г.

21. Л. М. Жемчужников до Г. П. Галагана *

В последнем письме я, извещая Вас о прощении Шевченка, просил собирать для помощи ему деньги. Здесь мы кое-что собрали, и меня на это уполномочили. Ежели вы не знаете, куда отправлять, то, надписав сумму пожертвовавших на бумажку, пришлите мне деньги, кот[орые] я отсылаю дяде [2] своему для передачи Шевченке [3].

Работайте ради этого доброго дела и извещайте меня.

III, 177 16 генваря [1857] г.

---

[1] Міхалу Грабовському.

[2] В. О. Перовському.

[3] Коли стало відомо, що Т. Г. Шевченко має повернутись із заслання, його друзі почали збирати гроші, щоб допомогти поетові виїхати з Орської фортеці.

З цією метою А. І. Толстая влаштувала в Академії художеств аматорську виставу і зібрала 500 карбованців. М. М. Лазаревський

22. П. О. Куліш до О. М. Куліш

Шевченка простили. Тепер складуються, щоб послать йому гроші на виїзд.

I. 28782 17 січня 1857 р., С.-Петербург

23. П. О. Куліш до В. В. Тарновського

Напишу я до Вас, дорогий мій друже, маленький листок, да більше Ви зрадієте, ніж тії, до кого пишу довгії: Шевченка одпустили на волю!

Вернувшись із Москви (я, бачте, у Москву їздив за ділом), застав я два листи, і обидва гласять і привітають мене тілько сіми словами: Шевченко на волі!

I, 29266 19 січня 1857 р.

24. П. О. Куліш до М. М. Білозерського

Шевченка нема тут, да й не знаємо, куди він вернеться з неволі — коли б тільки не на Вкраїну!

I, 29068 14 лютого 1857 р.

25. Л. М. Жемчужников до Г. П. Галагана

Спасибо Вам за участие в деле Шевченко. Я получил 150 руб[лей] серебром. Благодарю Николая Аркадиевича [1], поцелуйте его за меня. Благодарите всех и Грабовского, вероятно, и он что-либо дал. Бог вознаградит за это. Приложить к этим деньгам 50 руб. я не мог из 100, кот[орые] вам должен. Деньги мне нужны теперь крайне, и я прошу вас, коли можно, подождать еще.

III, 178 3 марта [1857] г.

під різними приводами висилав Шевченкові гроші, матеріально підтримуючи його. Шевченкові допомагали також Я. Г. Кухаренко, О. В. Маркович та ін.

В цьому листі йдеться про гроші, які зібрав Л. М. Жемчужников і передав Шевченкові ще до того, як познайомився з поетом. Особисте знайомство Л. М. Жемчужникова з Т. Г. Шевченком відбулось восени 1860 р.

[1] М. А. Рігельмана.

26. П. О. Куліш до О. М. Куліш

Тарас намерен возвратиться в Петербург, но неизвестно, когда он сюда будет. Он получил 1-й том «Записок о Ю[жной] Р[оссии]» и пришел в неописанный восторг. Именно только такие люди, как он, знают цену записанным мною преданиям. Он говорит, що такої книжки ще зроду не читав, и пр. и пр...

I, 28793 8 июня 1857 г., С.-Петербург

27. П. О. Куліш до О. М. Куліш

Шевченка здесь еще нет, и не знаем, где он, чуть ли не в Черномории.

I. 28831 [Липень — вересень 1857 р., С.-Петербург]

28. В. С. Гнилосиров до В. Є. Сперанського

Напиши также, не приехал ли в Киев Шевченко, и — там ли проживает Кулиш, издатель Гоголя?

III. 4256 3 октября 1857 г.

29. П. О. Куліш до В. В. Тарновського

Пронесли були не знать що про Шевченка [1]. Він, слава богу, вже в Нижньому Новгороді — і добре йому там живеться. Тут же хлопочуться, де йому вік вікувати, чи на Вкраїні, чи в столиці. Надіємось, що в столиці.

I. 29266 25 жовтня 1857 р., С.-Петербург

30. П. О. Куліш до В. В. Тарновського

Тарас у Нижньому Новгороді дожидається якогось листа на проживання. Хвалиться, що йому добре. Прислав сюди 17 акварелей [2], котори представляють усі тиї сторони, по котрим він

---

[1] Очевидно, маються на увазі чутки про виклик Т. Г. Шевченка до Оренбурга, про який писав Тарас Григорович у листі від 1 липня 1857 р. до Михайла Матвійовича Лазаревського.

[2] Це ті малюнки, які Т. Г. Шевченко в травні 1857 р. надіслав до Броніслава Залеського (Рачкевичі, Мінської губернії) з проханням продати їх.

блукав невольником. Тут розиграють їх у лотерею, і шкода, що історія заточення нашого поета розійдеться по чужих руках. Годилось би панам нашим захватить у свої руки такі клейноти. 250 срібних їм ціна. Стоять того: душа Тарасова в тих видах так і сяє. Коли схочете Ви або Галаган купить, то зараз пишіть, а гроші шліть услід; ще можна захопить рисунки. Читав я й одну поемку, котору написав він, почувши волю. Не ослаб, а окріпнув в нього дух. Великий він поет, воістину. Се в нас найбільший поет на всій слав'янщині, а ціну йому зложать тільки тогді, як вийде все наяв, що він понаписував.

I, 29266 1 листопада 1857 р.

1858

31. Г. П. Галаган до К. В. Галаган

У славянофилов я проводил время весьма приятно. Максимович [1] дал обед на благовещение по случаю возвращения Шевченко. Наш поэт сильно переменился, постарел. Над его широким лбом распространилась лысина, густая борода с проседью, при его глубоком взгляде, дает ему вид одного из мудрых наших дедов-паличников, к которым часто приходят за советом. Обедали у Максимовича: Кошелев с женою, два Аксаковых, Хомяков, Погодин, Шевырев, Бартенев, старушка Елагина и старик Щепкин.

За шампанским Максимович прочел премилые стихи в честь Шевченко, в которых сказал, сколько он недоставал для Украины. Между прочим, там он говорит, что без тебя:

Твої думки туманами по лугах вставали,
Твої сльози росицею по степах опадали,
Твої пісні соловейком в садах щебетали!

Не правда ли, прелестно. Старик Щепкин навзрыд плакал. Он щирый малороссиянин. После обеда Шевченко прелестно пел с женою Максимовича. А москали слушали хорошо, потому что

В листі від 5 листопада 1857 р. Бр. Залеський повідомляв, що йому вдалось продати лише кілька; решту він надіслав до Петербурга Сигізмунду Сераковському. Останній, мабуть, вирішив реалізувати їх через лотерею.

Завдяки П. О. Кулішу згадані акварелі були придбані за 250 карбованців Г. П. Галаганом та В. В. Тарновським, за що Т. Г. Шевченко в листі від 4 січня 1858 р. дякував П. О. Кулішеві, який надіслав йому ці гроші.

[1] М. О. Максимович.

все хороший народ. Кажется, что Шевченко во многом переменился к лучшему. Он теперь здесь и будет состоять при Академии художеств!

III, 46117 1 апреля 1858 г., Петербург

32. Г. П. Галаган до К. В. Галаган

Прилагаю премилые стишки Шевченко. Их надобно читать медленно, как идиллии. Заставь Фед[ора] Ив[ановича] прочитать Павлушке [1].

III, 46122 18 апреля 1858 г.

33. М. О. Максимович до М. В. Максимович

Дома нашел я письмо от Тараса, который прилагает к тебе письмецо со стихами, которое при сем посылаю. Вот какой любезный ответ на твое приветанье, которое написал я в моем к нему письме [2]. Пришли ко мне ответец ему, в котором подякуй ему за его гарный С о н, который, даст бог, а таки збудется; подякуй за его память и ласку к тебе и пообещай, що ты будешь шукать и выглядать ему дружины, як червоной калины; абы только прибував на берега Днепровскии. Ему, бедахе, горе,— что находился добрый купец на издание его стихотворений, да вдруг не позволили издавать...

XXXII, 8 25 ноября 1858 г., Москва

1859

34. Г. П. Галаган до К. В. Галаган

Мало кого я перевидал в Петербурге. Из наших малороссиян видел Андр[ея] Марковича и Шевченко. Последний, кажется, ведет себя очень хорошо. Кулиш сделался совершенно невыно-

---

[1] П. Г. Галагану. Які вірші маються на увазі — не встановлено.

[2] Йдеться про лист М. О. Максимовича до Т. Г. Шевченка від 15.XI 1858 р. з Москви.

сим для всех, характер до того самонадеянный, желчный, завистливый, что со всеми перессорился, и Марку Вовчку так надоел, что она готова бежать от него. Свою жену [1] Кулиш бросил, и она, бедная, очень жалка. Все берут в ней большое участие, и я хочу ее навестить. Шевченко говорит, что он ожидает от Кулиша, что он с ума сойдет.

III, 46135 10 апреля 1859 г., Петербург

35. Ф. М. Лазаревський до А. О. Лазаревської

После отъезда Вани [2] ко мне заезжал Шевченко з Хрущовым [3], из Лебедина, знакомым Марьи Тимофеевны [4]. В конце августа Шевченко обещал заехать и к Вам. По словам Шевченко, Миша [5] будет у Вас в конце этого ме[ся]ца. О брате Василии [6] ничего не сказал. У меня все по-старому, так что и писать не о чем... К твоему сведению, Ваня, передаю, что Миша передал мне чрез Шевченко книги, которые переплетал Круг.

I, 67563 3 июня 1859 г., Орел

36. А. О. Лазаревська до О. М. Лазаревського

Твое письмо от 6-го августа получила 23-го в воскресенье. Что помешало мне писать 21-го августа: приехал вечером часов в 10-ть Шевченко, а после его приезда приехал и Федор, не надолго. 25-го Федор уехал опять по делам, и Шевченко с ним поехал до Севска. Мне жаль, что Федор на такое короткое время приезжал, конечно, нельзя было дольше пробыть дома. На другой же день, т. е. 22-го августа, у нас были все гирявские и Александр Кандыба. В воскресенье тоже, и я не успела написать; в понедельник опять гости, и Белозерский приезжал видеться с Шевченко.

Арх. О. М. Лазаревського 26 августа 1859 г., [Гирявка]

---

[1] О. М. Куліш.
[2] І. М. Лазаревського.
[3] О. Хрущовим.
[4] М. Т. Нероди.
[5] М. М. Лазаревський.
[6] Про В. М. Лазаревського.

37. Ф. М. Лазаревський до А. О. Лазаревської

Выехавши из дому, я по дороге заезжал к Платону [1] кормить лошадей. Платон весьма много тешил Тараса своими рассказами. Поздно вечером приехали в Кролевец [2], ночевали там и выехали часов в 11 утра. Потом останавливались еще в Глухове у Дмитрия Петровича, ночевали под Ельском, и на другой день рано утром разъехались: я в имение, а Тарас в Орел. В имении я спешил окончить дела, желая застать в Орле Тараса и Ваню [3], приехал сюда 2 сентября в ночь и не застал уже их.

I, 67567 4 сентября 1859 г., Орел

38. Ф. М. Лазаревський до А. О. Лазаревської

Миша [4], спасибо ему, пишет, что выслал мне Ваш портрет, но я еще не получил его. Как я рад — рад буду получить его! Жалею, что я не выпросил у Шевченко того, который он нарисовал у нас дома... [5]

Холст на сорочки скоро вышлю, одну из них надо пошить так, как у Шевченко, а другую так, как прежде.

I. 67570 14 октября 1859 г., Орел

1860

39. К. О. Трутовський до М. О. Максимовича

Сало мы получили, Иван Иванович [6] передаст его Тарасу Григорьевичу. Прошу Вас, Михаил Александрович, переслать Аксаковым посылаемую книжку.

III, 6060 16 января [1860] г.

---

[1] П. Г. Колодчевському.
[2] Зупинялися у Г. М. Огієвської.
[3] І. М. Лазаревського.
[4] М. М. Лазаревський.
[5] Йдеться про портрет А. О. Лазаревської, намальований Т. Г. Шевченком під час відвідання с. Гирявки.
[6] Художник І. І. Соколов.

40. В. П. Маслов до М. О. Максимовича

Будучи родом малоросс, проведши всю жизнь в роскошных пределах Украйны и теперь живя почти целый год безвыездно, я, по свойственной всем малороссиянам любви к родине, начал заниматься изучением своего родного края, его обычаев, поверьев, его быта, истории и словесности.

Я прочел почти все сочинения, писанные на малороссийском языке (а не наречии, как думает и Шафарик), начиная с «Энеиды» Котляревского до «Ужинок» Куцого, выучил наизусть почти все стихотворения великого нашего барда Шевченко, перерылся почти во всех журналах, начиная с «Украинского вестника», познакомился даже с философскими сочинениями Сковороды, недавно вышедшими отдельной книгой.., оглушаемый пленительными звуками нашей удивительной малороссийской песни.., я поневоле сделался идолопоклонником всего малороссийского.

Окончивши 1-ю Киевскую гимназию и приготовляясь в университет, я остался почти нарочно на целый год здесь, на юге Малороссии, именно для того, чтобы вполне втянуть в себя богатую малороссийскую жизнь и чтобы хотя чутьем разгадать ее непередаваемые, неизъяснимые моменты.

Летом 1859 г. я имел счастье познакомиться с великим «властителем наших дум» Шевченко [1], который своей таинственной судьбой, неприветливым счастьем, не говоря уже о его поэзии, произвел на меня огромное влияние в нравственном смысле; с нетерпением ожидаю выхода его печатных, сколько-нибудь полных сочинений.

III, 5925

6 февраля 1860 г., Мошны, Черкасского уезда

41. П. О. Куліш до П. Г. Барилка

В нескольких беглых строках я не могу изложить Вам всего того, что мог бы сказать на словах или в большой статье о содержании и задаче стихотворных произведений на украинском языке. Желая по возможности удовлетворить Вас ответом на Ваше любезное письмо, я только прибавлю, что 1844 год, когда Вы писали стихи, был еще временем глубокого мрака для нашей народности, сквозь который просияла только звезда Шевченко, да и этой звезде поклонились только тогда весьма немногие...

---

[1] Знайомство відбулось у с. Мошнах, де Шевченко три дні був під арештом. У своєму листі до Т. Г. Шевченка від 10 вересня 1859 р. В. Маслов детально описує свої зустрічі з ним, висловлює безмежне захоплення поетом, бажання зібрати і вивчити його твори (III, 4889).

Посылаю Вам 1 экземпляр «Кобзаря» и 1 экземпляр «Хати», верно, у Вас найдется такой человек в Екатеринодаре, который вышлет за них 3 рубля да еще и спасибо скажет, я по себе сужу.

I, 28841 5 марта 1860 г.

42. О. М. Дунаєва до М. О. Максимовича

Обращаюсь к Вам с нашей покорной просьбой; у Вас есть книги, и книг много, не откажите нам для общей пользы одолжить сочинения Шевч[енко] и «Народного чтения» — у меня в доме воскресная школа.

III, 6178 16 мая [1860] г.

43. А. О. Лазаревська до О. М. Лазаревського

Письма твои от 28-го августа получила 5-го сентября, вместе и от Шевченко, о котором ты и знаешь, о чем оно. Душевно мне жаль его, что он такую невыгодную собирает себе партию, мне о сем писал Михайло, но он только напомнил, а ты, мое дитя, подробнее говорил; но не мне его отговаривать, и я его благословляю по его просьбе. Может быть, она, вышовши замуж, будет хорошей женой [1].

Другое твое письмо от 31-го августа получила 9-го сентября. Ежели вы и многие находят невыгодною женитьбу Шевченко, то почему его не отвлекут. Мне кажется, что он Михайла и Василя послушал бы, вот попробуйте уговорить его.

Арх. О. М. Лазаревського. 11 сентября 1860 г., [Гирявка]

44. П. О. Куліш до Остапа Вересая *

Як написали ми до тебе, Остапе, листа, тут саме нагодивсь до нас у хату наш славний на ввесь світ кобзар Тарас Шевченко та й каже: «Нате ж і од мене карбованця, щоб і моя була пам'ятка в Остапа, бо я його знаю, я читав про його у одній книжці. де його пісні надруковані». От тобі ще карбованець прибавивсь про твою нужду, Остапе! Та ще, роздобрившись, посилає тобі Тарас Григорович і свою книжку, з підписом руки своєї власної.

III, 4987 23 жовтня 1860 р., С.-Петербург

[1] Мається на увазі Л. І. Полусмакова.

45. П. О. Куліш до П. Ф. Глібової

А сегодня Шевченко будет читать публично свои стихи [1]. Интересно знать, какое это произведет впечатление. Но для нас дорог факт, что украинские стихи будут читаны перед столичною публикою. Идея берет свое рано или поздно. Наша идея еще в сповиточку, и даже такие люди, как Вы, сомне[ваются], чтобы она не погибла в пеленках, но с нас довольно, что она родилась и существует.

I, 29121 12 ноября 1860 г., С.-Петербург

1861

46. Ф. О. Хартахай до В. С. Гнилосирова

Вони [2] мені казали, що ти себе показував на літературном чтении, і показав гаразд. Радуюсь. Напиши, що ти читав. Кажись, «Наймичку» і «Катерину» Шевченка.

III, 4050 25 січня 1861 р., Петербург

47. Д. С. Каменецький до М. К. Чалого

Сегодня утром в $5^1/_2$ часов умер Тарас. Похороны 28.

II, 2249 26 февраля 1861 г., Петербург

48. П. О. Куліш до Я. Г. Кухаренка

Великий і славний на весь світ Кобзар наш Тарас уклався спати до страшного суду. Поховали ми його вчора з великою шанобою. Над домовиною його в академічній церкві говорили ми

---

[1] Йдеться про участь Т. Г. Шевченка в літературному читанні, влаштованому петербурзькою громадськістю на користь недільних шкіл, в яких революційна демократія бачила не тільки могутній засіб для піднесення культурного рівня народних мас, а й дійовий засіб пропаганди в народі революційних ідей.

[2] Харківські студенти Николич, Ільенко, Назаренко, Спаський, що перейшли до Петербурзького університету.

речі поважні, хвалячи його подвиги словесні і дякуючи йому за добру науку. Перше всіх сказав слово я — і таки так, як оце до Вас пишу, за мною Білозерський, а за ним Костомаров, тиї-то, бачте, козарлюги, що вкупі з ним бідували та, бідуючи, душі свої гартували, а потім ще багато було всяких річей, і в церкві й на могилках. Весь університет проводжав його домовину, лавровими вінками вкриту. Студенти не дали її коням везти, а самі несли аж до самісінької ями. Тут мертвих возять закривши, а ми свого Тараса провели одкритого. Багато людей усякого чину йшло за його домовиною, а було б удесятеро більше, коли б дурна поліція дозволила припечатати в газетах, що вмер Шевченко, а то більша часть города й досі не знає. Писав би до Вас багато, та сльози очі заливають. Ми вже зібрали тут тисяч зо дві цілкових, щоб перевезти Тараса на Вкраїну і що-небудь добре вчинити на вічну йому пам'ять — школу яку абощо.

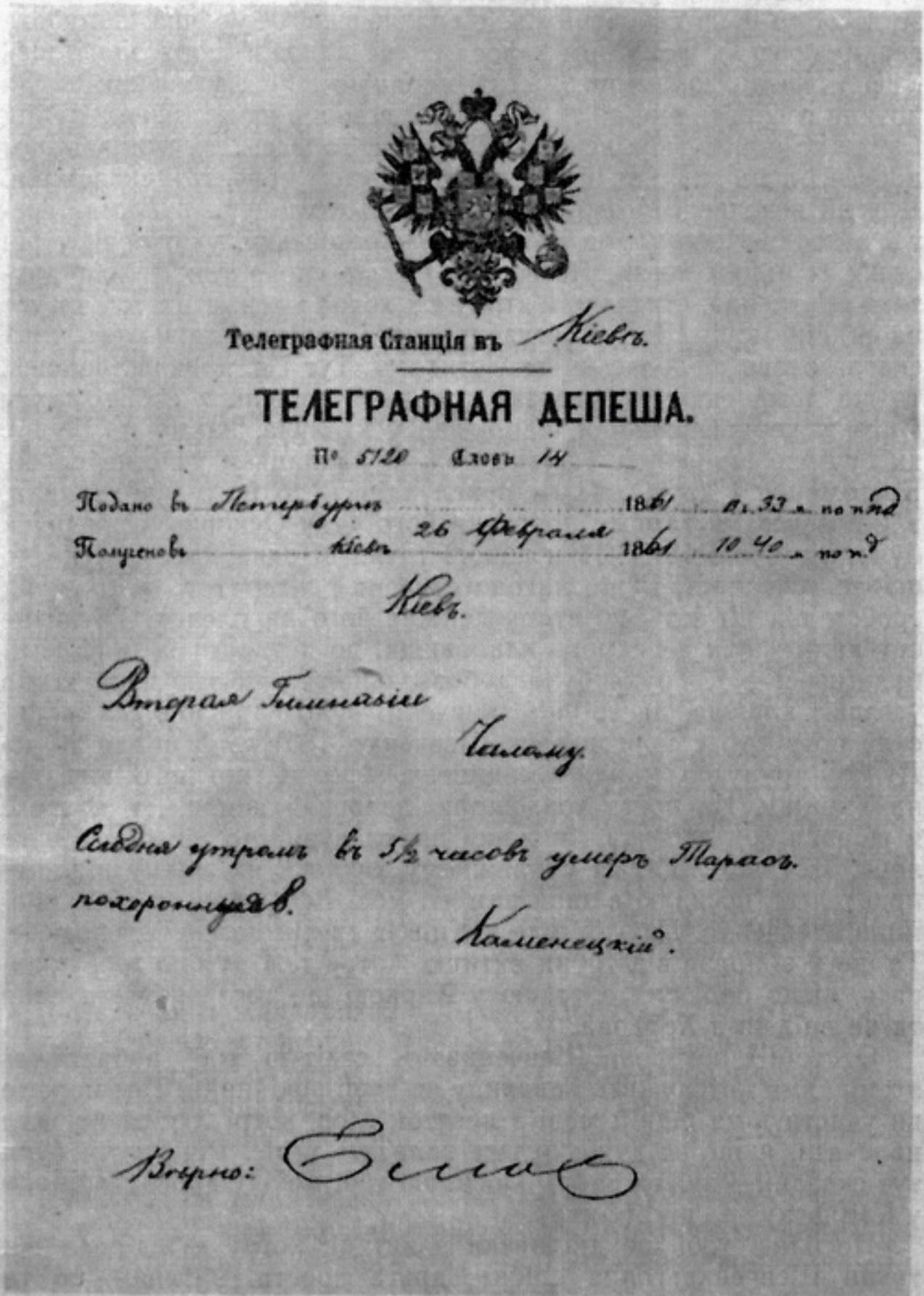
Може, хто і в Вас найдеться охочий до цього доброго діла, то нехай висилає свою частину Михайлу Матвійовичу Лазаревському в С.-Петербург, на Василівський острів в 5 лінію, дом Вороніна. Так що ми тепер з Вами, чорноморцями, посиротіли. Може, й через сотню літ не явиться такий кобзар на Україні.

І. 29230 28 лютого 1861 р., Петербург

49. Ф. О. Хартахай до В. С. Гнилосирова

Вже із газет ти довжен знать, що Тарас Григорович замовк навіки. У сій моїй писульці я тобі напишу, що сам бачив і що тобі знати кортить. Скажу про похорони Шевченка. Умер він на другий день після своїх іменин — у 26 число в 6 часів уранці. Дуже, сердега, не хотів умирать на чужині, усе про Україну згадував. Після смерті його зараз усі узнали, не тільки хахли, а й усі путні люде. Прийнять на себе хлопоти похорон считав усякий за честь; грошей не жалілось. Спорядили таку труну, що хоть би і нам з тобою довелось у такій своє грішне тіло бачить. Дали знать у школу хлопцям, щоб прийшли «почтить прах усопшего», і народу навалило такого, що хоть на Москву іди. Тіло лежало в Академії художеств, бо Шевченко там умер. Всі письменні люди, теж узнавши, повалили, мов хмара. Так що у церкві був наголо студент, та пан, та літератор, та учений. Ляхи теж усі прийшли. У церкві шилом не повернеш. Шушвалі і деяким бабам та дівкам досталось на горіхи.

Се було 28 числа. У 10 часів началась обідня, в 11 кончилась і началась панахида. Після панахиди завелись з попами: попи кажуть: треба закрить труну, громада притьмом кричить — не треба; Білозерський чуть було не добравсь до однії бороди, та якось-то обійшлось: піп сховавсь. А все-таки торгуються, щоб

Телеграфная Станція въ Кіевъ.

ТЕЛЕГРАФНАЯ ДЕПЕША.

№ 5120 Словъ 14

Подано въ Петербургѣ 1861 въ 33 м. по п.

Получено Кіевъ 26 Февраля 1861 10 40 м. по п.

Кіевъ.

Вторая Гимназія

Чиновнику.

Сейчасъ утромъ въ 5½ часовъ умеръ Тарасъ. похороны въ.

Каменецкій.

Верно: Сенн

Перша звістка про смерть Т. Г. Шевченка
(телеграма Д. С. Каменецького з Петербурга до Киева)
(II, 224)

Центральна наукова
БІБЛІОТЕКА АН УРСР
Інв. № 1966

2868-19

труну закрить; парубота дивиться, що поки вона не озьметься за діло, то попи гарчатимуть. Наплювавши у кулачча, парубота гаркнула своїм властним голосом: «не надо», і попи злякались і всі у вівтар поховались. Утихомирившии народ у церкві, хахли почали говорить річі до тіла. Первий вскочив на катафалк Куліш і вчистив річ по-українськи. «Умер еси, Тарасе, ...ти показав нам дорогу.., а ми якщо не підем по їй, то будем мовчать», сказав він. Другий вскочив Білозерський і теж по-хахлацьки вчистив. Третій вскочив Костомаров і уліпив по-московськи, укидуючи у річ стихи із рідної поезії. Четвертий сказав слово теж хахол, друзяка Шевченка, стихами, п'ятий теж хахол і теж стихами, та усе на рідній мові. Шостий студент лях (студенти ляхи усі були) сказав слово по-польськи теж стихами. Тут і я, прокашлявшись, та ще дома випивши чвертку горілки і взявши з собою другу і вже у церкві допивши, наплював у кулачча, нахмурив брови, як буцімто що-небудь і путнє, теж по-хахлацьки учистив слово. Костомаров і другі ха[х]ли прислухались до його і похвалили, а Білозерський там же попросив його «для Основи». Усіх річей було сказано з 15-ть. При виносі труни ні одна проста рука до неї не трогалась, її ніс наголо студент і літератор; я ішов під гробом від ніг і з 3-го етапу держав його на плечах. Труни не спускали з рук до самого кладовища, до которого із А[ка]демії буде верст з 7. Труна була дубова, оббита срібною парчею, на узглавії кришка, на срібній дошчечці було написано: «Украинский поэт Тарас Григорьевич Шевченко. 1861 г., февраля 26 д.» Дубову труну положили у свинцеву, через те, що його повезуть на Україну. На поета возложили лавровий вінок, із котрого я увірвав три листика і кожний прикладував до його широкого лоба. Із трьох тобі, як справжнему хахлові, як моєму щирому приятелеві, посилаю в знак пам'яті моєї і священного для українців Шевченка. Другий піде у Київ, а третій останеться у мене. Та ще я відірвав від труни китицю, котру теж думаю тобі подарить, якщо побачусь з тобою у Харкові до того времени, поки ти не виїдеш з Харкова.

От тобі і похорони Шевченка. Я совітую тобі побалакать з хлопцями і отслужить панахиду по душі покійника. Там можете ви учистить на рідній мові з десяток слов, котрі любий журнал напечата, якщо не дуже будете залазить у ліс. Річі, котрі були тут сказані,— дуже хвабрі. Посилаю тобі мою. Одного посадили у Камчатку [1] за річ. (Ляха).

Посилаю тобі ще дві нитки з китиці, котру я відірвав від труни Шевченка: одна срібна, друга проста, нитяна — бо ти хахол.

I, 354 [додаток] 28 февраля 1861 г., Петербург

[1] Йдеться про покарання карцером одного студента-поляка.

50. О. Кошелева до М. О. Максимовича

Как грустно было читать объявление о смерти Шевченко. И как трогательны его последние минуты. Вы, верно, читали это описание. Я сейчас о вас обоих подумала и вспомнила ваш ему обед, и тут родились у Хом[якова] стихи «Религиозному меценату», и ваши ему стихи, и как он пел с Мар[ией] Вас[ильевной] [1]. Как все валится около нас! Ох, сколько всюду грусти, грусти.

III, 5738 4 марта 1861 г., Москва

51. М. О. Максимович до П. Л. Деркача *

Посылаю Вам, любезнейший брат Петр Львович, мою песню на смерть Шевченко. Коли не отмолишься и не отплачешься от печали по умирающим друзьям, то хоть отспеваться...

15 марта 1861 г.

Песня Украинца на смерть Т. Г. Шевченко

Все утрата в певних людях —
Ой як не тужити!
От і нашого Шевченка
Не стало на світі...
Порівнявся день із ніччю,
Сонце пригріває;
Пропада зима велика,
Весна настигає.
От із того Дніпра скине
Ледянії шати,
Стануть луги зеленіти,
Сади розцвітати.
Заспівають жайворонки
Весело у полі,
І возрадуються люди,
Що дождались волі.
А ти, друже, непробудно
Заснув на чужині,
І не будуть твоїх пісень
Співать на Вкраїні.
Не судилось, як хотілось,
Щоб у своїй хаті,
На тій горі наддніпровій
Життя зазнавати.
Іншу долю божа воля
Для тебе судила,
Що високим даром пісень
Тебе наділила.
Дало серце, щоб любило
Широкую волю;
Віщу душу, щоб боліла
За людську недолю;
Ясні очі, щоб лилися
З їх сльози гарячі;
Щоб по світу роздалися
Твої дивні плачі...
Стоїть верба під горою
На Дніпр похилилась;
За коханим своїм сином
Мати зажурилась.
Вічна пам'ять тобі, друже,—
Кобзарю єдиний,
Твоя пісня, твоя слава
Не вмре, не загине.

II. 2492 12 марта 1861 г., Михайлова Гора

---

[1] М. В. Максимович

52. А. О. Лазаревська до О. М. Лазаревського

Жаль и мне Шевченко. Справедливо, что он рано умер, но не берег же он и здоровья своего.

Арх. О. М. Лазаревського 19 марта 1861 г., [Гирявка].

53. П. О. Куліш до М. І. Гоголь

Вероятно, и до Вас [дошел] уже слух о смерти [поэта] Шевченка. Петербургское [обще]ство выразило полное к нему сочувствие. [Церковь] не могла вместить всех посетителей. [Со]шлись к нему на похорон люди разных [сословий] и званий, потому что в Шевченко публика видела поэтического деятеля народной [свободы]. Так как я знал, что Шевченко будут [хо]ронить не одни украинцы, то и не [приготовил] надгробного слова, которое должно быть на языке украинском, но в церк[ви] узнал, что многие приготовили украин[ские] речи и стихи, и меня начали просить, [чтобы] я сказал что-нибудь. Тогда я обдумал [надгроб]ную речь и первый говорил над г[робом].

Вы удивитесь, когда я скажу, что [многие] неукраин[ские] посетители остались еще больше довольны моим словом, чем украинцы. Они никак не воображали, чтоб украинский язык мог выражаться с таким достоинством о предметах высоких. Тут стояли враги мои Панаев и Некрасов, но и те очень хвалили мою речь общим нашим знакомым. Многие плакали, а при выходе из церкви люди мало знакомые со мной теснились ко мне, чтоб пожать мне руку и поблагодарить. Дело в том, что я взял темою свободу мысли и идею народности и высказался так решительно, как в небольшом кружке близких людей. Моя речь будет напечатана, а если не позволят, то она есть в Полтаве: я послал Пильчикову для прочтения братии. За мною говорил Белозерский, а за ним Костомаров — лица, пострадавшие с Шевченко за благородство убеждений. Это было поразительно! После того говорил один поляк от имени польской нации, которая посредством высших умов ищет с нами примирения, воздавая должную дань уважения нашему поэту. Потом читались стихи на украинском языке. Остальные речи на украинском и русском языках говорились на кладбище. Студенты несли гроб Шевченко, который, против обыча[я] столичного, был открыт. Крышку нес[ли] особо. Поэт был буквально укрыт лавровыми венками. И теперь еще его могила беспрестанно укрывается свежими цветами. Киевляне просят перевезти его прах в Украину, принимая на себя все издержки; а здесь тоже собрано [бо]лее тысячи р[ублей] с[е]-

р[ебром] для той же цели. Если только правительство не во[спре]пятствует, то перенесение пра[ха] [Шев]ченкова будет тр[иум]фальным шествием [1].

I. 29133 [19] марта [1861] г.

54. Ф. О. Хартахай до В. С. Гнилосирова

Не знаю, хлопче, що воно значить, що ти не получив від мене ниточок від труни Шевченка. Як я тобі писав і як запечатав, то здається, що був тверезий, як ось тепер, і мушу, що я помилитись не міг. Гляди, козаче, може, ти сам сп'яна не угледів, бо чую, що ти дуже журишся.

III. 4051 2 квітня 1861 р., Петербург

55. Ф. В. Чижов до Г. П. Галагана

Положения и Манифест писались далеко от народа, на почве, перерабатывающей всех и каждого; одни их не понимают, другие на них негодуют, третьи их терпят, как зло, как необходимость злого времени, и говорят с Вашим поэтом: нема раю на всім світі,— хіба що на небі? А по мне, не будет и на небе неба, если не приготовили небо на земле страданьями, полным сочувствием людям, особенно страждущим...

А на это перескажу стихами того же Шевченко: «Страшно впасти у кайдани, умирать в неволі, а ще горше — спати, спати і спати на волі і заснути навік-віки, і сліду не кинуть, ніякого! Однаково — чи жив, чи загинув...»

II, 612 23 апреля [1861] г., Москва

56. О. Кошелева до М. О. Максимовича

Как хороши ваши стихи на смерть Шевченко. Разумеется, все наши их читали, и очень всем понравилось. Зачем вы их не печатаете в «Основе»?

III, 5343 25 мая 1861 г., Москва

[1] Лист опубліковано в «Чтениях в историческом о-ве Нестора-летописца». 1902, кн. 16, вип. 4, стор. 110, 111.

57. О. О. Корсун * до В. М. Білозерського *

Після того, як ми в нашій невеличкій Єкатеринодарській громаді спомоглися заграть «Наталку Полтавку» та [т]і грошенята, що зібрали на пам'ять Незабу[тнь]ого, допроводили Вам, після того, кажу, багато, багато дечого промайнуло у нашій занедбаній Чорноморії!.. Вже як очумались трохи од [т]их бебехів, що, мов той град, сипались і [в] пику і в потилицю, тоді тільки дозналися, що Ви у Вашій «Основі» (нехай вічна буде) дякуєте нас,— ніби ми й справжнє діло зробили... Коли б подивився Незабутній у серце з того світу, побачив би, чи того ще ми бажали!..

I, 34341 [1861] р.

1862

58. О. О. Потебня до В. С. Гнилосирова

Коли хочете знать, що у нас тут діється, то самі розпитуйтесь, пишіть до Жученка чи до кого іншого із студентів. Я вам скажу тільки, що за вечері в пам'ять Т. Гр. Шевч[енка] зібрано «с равнодушной к этой памяти» публіки 290 карбованців, одлічивши усе, що потрачено на світло, на фортеп'яно etc.

III, 4058 Березень 1862 р.

59. В. С. Гнилосиров до Ф. О. Хартахая *

Я з радощів наділив школярам на свій кошт аж півсотні Тарасових патретів (видання Деркача).

Поки вернувсь у Охтирку, і тут появились і такі школярі, що, читаючи «Тополю», затинаються — «Чабан в ранці з сопілкою сяде на могилі». Об чабані і не допитуюсь, а за ранок питаю, а мені й кажуть: «Это ранец, что солдат носит на спині»? Читаєш «Гайдамаків», толкуєш їм — віри не ймуть: це казки, та й годі. Андр[ій] Льв[ович] [1] скомпонував і читав «О цели и значении лит[ературных] вечеров в наше время» і автобіографічне письмо Шевченка в «Народном чтении».

III, 4073 15 мая 1862 г., Ахтирка

[1] А. Л. Шиманов.

60. П. Г. Житецький до В. М. Білозерського

Посылаю Вам «Хустыну»[1] Шевченко. Она до сих пор нигде не напечатана:

Хустина

У неділю не гуляла
Та на шовки заробляла.
Та хустину вишивала,
Вишиваючи співала:
«Хустиночко мережана,
Вишиванная...
Вигаптую, подарую,
А він мене поцілує.
Хустино моя
Мальованая!
А я косу розплітаю,
З дружиною походжаю...
Доленько моя!
Матінко моя!»
Здивуються вранці люде,
Що в сироти хустка буде
Мережаная,
Мальованая.
Отак вона вишивала,
У віконце поглядала:
Чи не ревуть круторогі,
Чи не йде чумак з дороги.
Іде чумак з-за лиману
З чужим добром безталанний,
Чужі воли поганяє,
Поганяючи співає:
«Доля моя, доле,
Чом ти не такая,
Як інша чужая?
Чи я п'ю, гуляю,
Чи сили не маю?
Чи до тебе доріженьки
У степи не знаю?
Чи до тебе свої дари
Я не посилаю?
Єсть у мене дари —
Очі мої карі.
Молодую мою силу
Багаті купили;
Може, й дівчину без мене
З іншим заручили?
Навчи ж мене, моя доле,
Гуляти навчи!..»
Та й заплакав сіромаха,
Степом ідучи.
Ой застогнав сивий пугач
В степу на могилі.
Зажурились козаченьки,
Тяжко зажурились.
«Благослови, отамане,
Коло села стати,
Та понесем товариша
В село причащати».
Сповідали, причащали,
В ворожки питали.
Не помогло: з нещілéнним[2]
В дорогу рушали.
Чи то праця задавúла
Молодую силу?
Чи то нудьга невсипуща
Його з ніг звалила?
Чи то люде поробили
Тому молодому,
Що привезли його з Дону
На возі додому?
Благав бога, щоб дівчину,
Хоть село побачить...
Не доблагав... поховали...
Ніхто й не заплаче...
Поставили громадою
Хрест над сиротою
І розійшлись... як билина,
Як лист за водою.
Пішов козак з сього світа,
Все забрав з собою...
А де ж тая мальована

---

[1] Поема «Хустина» вперше надрукована в альманасі «Луна», К., 1881.
[2] У Шевченка в творах: з несціленним.

Шитая хустина,
А де ж тая веселая
Дівчина-дитина?
На новому хресті хустку
Вітер розвіває,
А дівчина у черницях
Косу розплітає.

III, 67992 12 июня 1862 г., Киев

61. Д. Я. Самоквасов до М. О. Максимовича *

А Шевченко выбросили из памятника тысячилетия России [1] и на место его поставили Николая I.

III, 7332 16 августа 1862 г., Ярославль

62. В. Л. Трунов до В. С. Гнилосирова

Портреты Шевченко, в меньшей цене, на днях получу из Москвы, и вместе с большим форматом пришлю, а до сего времени дешевые все проданы.

III, 4077 Август [1862] г.

63. В. Л. Трунов до В. С. Гнилосирова

Напишіть, чи вислать Вам портрет Шевч[енка].

III, 4078 10 жовтня [18]62 р., Полтава

1863

64. М. М. Лазаревський до О. М. Куліш

Вы, вероятно, уже знаете, что за издание «Кобзаря» хочет взяться М. К. Чалый, о чем я на днях только успел ответить В. Г. Шевченко и на днях посылаю ему все прозаические сочи-

[1] Пам'ятник «Тисячоліття Росії» споруджувався у Новгороді. М. Микешин, автор пам'ятника, після смерті Т. Г. Шевченка зробив спробу увічнити його образ на пам'ятнику серед великих людей минулого Росії. В готовий, затверджений царем проект пам'ятника відомий скульптор самовільно вносить імена Шевченка і Гоголя. Шевченка було виключено, незважаючи на звернення Микешина з листом безпосередньо до Олександра II.

нения (Русские повести) Тараса и его книгу (поэзию) на его распоряжение; а дневник, принадлежащий мне, последнее издание «Кобзарь», исправленное Тарасом, разные сведения к его биографии и маленькую книжечку, писанную в степи (подаренную тоже мне, но которой, как и дневник, я не считаю своими, но принадлежащими всем и особенно потомству), я обещал прислать на время только тогда, когда Чалый окончательно скажет, что он принимается за издание, а В. Г. Шевченко объяснит мне, на каких основаниях и условиях они это предпринимают. Многие из стихотворений, помещенных в маленькой книжечке, еще нигде не напечатаны, эту драгоценную книжечку я только на днях просмотрел; она хранилась вместе с другими моими интересными бумагами далеко от Москвы в захолустье и теперь привезена сюда. На эту книжечку многие заявляли свои права; но я считаю совершенно справедливым не отдавать ее никому из частных лиц.

X, 30333 9 января [1863] г., Москва

65. М. М. Лазаревський до О. М. Куліш

В. Г. Шевченко недавно писал мне, что его квартира и все имущество в его отсутствие сгорели, и он не знает, как подняться. В этом году он думает ставить крест чугунный (в $7^1/_2$ арш.) на каменном фундаменте и чугунную ограду на могиле Т[араса] Г[ригорьевича], спасибо ему.

В день панихиды (26 февраля) я был здесь. Известий об ней здесь нельзя было напечатать, и собралось всего человек 15, которые после зашли закусить и сделали новую подписку для народн[ых] учебников; подписали более 100 р., из которых 93 р. тогда же отослали Костомарову. Сегодня получили от Якова [1], что и у него была подписка, и он 51 р. отправил.

О П[етер]бургской панихиде я мало знаю; говорил речь Каховский, но, кажется, в память этого дня ничего не сделано... будет музыкально-литературно-вокальный концерт в пользу народных учебников, который Суворов уже разрешил; читать будут: Костомаров, Спасович и еще бы нужно, да почти некому... петь будут: Леонова, Сариотти [и] еще двое; играть кто будет — не знаю... Деньги на учебники собираются довольно хорошо; но дело мало подвигается что-то.

X, 30335 25 марта 1863 г., Москва

[1] Я. М. Лазаревського.

66. М. М. Лазаревський до О. М. Куліш

Я писал Шевченку [1] пред поездкою домой, что буду у Вас около 30 июля, а не августа. Разве я описался?

Но его письмо, присланное Вами, добрейшая Александра Михайловна, меня убедило, что я ошибся. Он пишет мне, что [с] изданием «Кобзаря» нужно повременить, пока успокоится [2]. С этим я согласен. Жаль, а делать нечего.

X, 30339 12 сентября 1863 г., Москва

1864

67. П. Г. Житецький до В. С. Житецької

У прошлому році я читав на сцені дещо з Шевченка, то й тепер [3] товариство того ж забажало, та Анненков [4] заборонив, хоч і вибрали для читання і надто звичайну п'єсу — «Тополю».

I, 48003 6 березня [1864] р., Київ

68. М. С. Єремєєв до М. М. Страхова

P. S. [5] По совету же Н. С. [6] препровождаю к Вам стихотворение для помещения в «Эпохе», если оно будет заслуживать этого. В последнем случае не откажитесь дать ему ход.

---

[1] В. Г. Шевченко.

[2] У 1863 р. в реакційній газеті «Московские ведомости» була надрукована стаття М. Н. Каткова, який зухвало твердив, що українського народу не існує. Разом з тим консерватор та монархіст міністр внутрішніх справ П. О. Валуєв заявив, що «ніякої особливої малоросійської мови не було, немає і бути не може», а 20 липня того ж року Валуєв розіслав циркуляр, за яким заборонялось випускати українською мовою навчальні посібники і книги «початкового читання для народу».

Формально дозволялося друкувати лише художні твори, але на практиці царська цензура під різними приводами обмежувала друкування української художньої літератури. Тому з цього часу видання книжок українською мовою в Росії і на Наддніпрянській Україні майже припиняється.

[3] Мається на увазі вечір вшанування пам'яті Т. Г. Шевченка, влаштований громадськістю Київського університету 26 лютого 1864 р.

[4] М. М. Анненков.

[5] Наведений текст приписав І. Руденко на листі М. С. Єремєєва.

[6] М. С. Єремєєв.

Памяти Т. Г. Шевченко[1]

Героев нет, но их дела
Из мрака и веков блистают:
Нетленна память, похвала
И из развалин вылетают.

Г. Р. Державин

1

Шевченка нет! От козней света
Его собратья не спасли;
Но песни славного поэта
Они на память сберегли.
И не сотрет их злая Лета
С лица дряхлеющей земли.

2

Шевченка нет! Но голос милый
Малороссийского певца,
Своей таинственною силой
Смягчавший черствые сердца,
Над его раннею могилой
Звучит, как арфа, без конца.

3

Шевченка нет! Звездой случайной
Пронесся он посреди нас;
Но дух его необычайный
С душою вместе не угас
И над признательной Украйной
Парит он тайно всякий час.

4

Шевченка нет! Но есть то слово,
Которым он одушевлял
Потомков племени родного
К борьбе с напором злых начал
И тем, средь боя рокового,
Себе бессмертие стяжал.

---

[1] В журналі «Эпоха» цей вірш не було надруковано.

5

Шевченка нет! Но живы люди,
Которым пел он про любовь,
И их взволнованные груди
Полны его заветных слов
На всем пространстве древней жмуди
И с новых берегов.

6

Шевченка нет! От козней света
Его собратья не спасли;
Но песни славного поэта
Они напамять сберегли.
И не сотрет их злая Лета
С лица дряхлеющей земли!

Ив. Руденко

Еще раз убедительнейше прошу Вас, Николай Николаевич, дать ход этому стихотворению, если оно не дурно.

I. 5314 Сентябрь 1864 г., Чугуев

1866

69. М. М. Лазаревський до П. О. Куліша

Издание Шевченка необходимо бы. Не знаю, что делает по этому случаю Варфоломей Гр[игорьевич][1]. И его дела что-то плохи. Я жду от него ответа об этом деле. Не знаю, насколько Чалый способен издать, т. е. разобрать, переверить, объяснить, тем более, что он с Тарасом и мало был знаком, а тут личное знакомство много значит.

Но я в этом деле не судья и не хозяин. Так как после Вашего отказа В[арфоломей] Г[ригорьевич] никого не мог найти лучшего, то должен был решиться обратиться к Чалому. Впрочем, он до сих пор еще не дал полного согласия и обещания. А «Кобзаря» нет, а его спрашивают. Читали ли Вы, что за границей будет

[1] В. Г. Шевченко.

издана брошюра «Колысь було» на малор[оссийском] языке польскими буквами, где говорится, что поляков поссорили с малороссами Москва, а еще больше литер[атурные] произведения Шевченко и Ваши.

Хотел было это послать Каткову. Да бог с ним; не стоит и трогать его, и так уже он сильно упал [1]; и так уже его грызут со всех сторон.

26-го будет панихида у нас, не соберут ли тогда добрые люди хоть чего-нибудь на школы...

I, 29720 20 февраля [1866] г.

1867

70. М.М. Лазаревський до О. М. Куліш

Собрание стихотворений Шевченка уже оканчивается с его биографией и портретом. Выйдет солидная книга [2].

X, 30340 15 марта 1867 г., Москва

71. М. М. Лазаревський до О. М. Куліш

Печатание стихотворений Шевченко [3] замедлилось тем, что духовная цензура не позволяет печатать псалмов, а они уже были набраны. Кожанчиков пожаловался Синоду, но я сказал, чтобы не ожидал разрешения (которое будет через год), и выбросил их.

X, 30341 25 марта 1867 г., Москва

---

[1] Катков Михайло Никифорович (1818—1887) — публіцист. В 50-х роках XIX ст. *стояв на помірковано-ліберальних позиціях, але на початку* 60-х років перейшов у табір реакції. З 1861 р. журнал «Русский вестник», який редагував М. Катков, став виражати інтереси реакційного дворянства.

[2] Йдеться про «Кобзар», виданий 1867 р. в Петербурзі Д. Кожанчиковим, підготовлений до друку М. Костомаровим і Г. Вашкевичем. Тут вперше надруковано 77 поезій Т. Г. Шевченка. Але і цей «Кобзар», в якому замість 17 творів останнього прижиттєвого видання було 185, ще не давав повного уявлення про літературну спадщину великого поета-революціонера, бо дуже багато його віршів не дозволила друкувати цензура. Див. лист М. М. Лазаревського від 25 березня 1867 р.

[3] Йдеться про це ж видання.

72. М. О. Максимович до М. В. Максимович

Сегодня Благовещение — и помнишь, Марусю, как этот день был весел у меня в Москве, был обед у меня Тарасу, а теперь — с утра идет снег и ветер, хотя вчера было такое светлое и прекрасное утро...

XXXII. 55 25 марта 1867 г., Киев

1868

73. П. О. Куліш до П. Є. Чуйкевича

Є там книгар Кранц якийсь. То він [1] до нього й обернеться, щоб вистойчив у Вороніж Шевченка.

I. 29306 1 січня 1868 р., Варшава

74. М.В. Лисенко до В. Р. Лисенко

А другое [2] из Львова,— прислали мне при письме стихотворение Шевченко «Заповіт» с просьбою положить его на музыку, так как они, судя по лестным отзывам чехов о моей обработке, не находят, к кому бы более можно было обратиться, как не ко мне. Эта работа уже почти окончена, и на днях я ее пошлю, чтобы поспела ко времени для поминовения смерти Шевченко, к которому они и готовятся петь после предварительной службы.

I. 42134 11 февраля [29 января] 1868 г., Лейпциг

75. В. П. Маслов до М. О. Максимовича

Восемь лет тому назад, еще будучи воспитанником 1-ой Киевской гимназии и живя по соседству с Вами, в м. Мошнах, Черкасского уезда, я, под влиянием, или, лучше сказать, обаянием стихотворений Шевченко и малор[оссийских] народных песен,

---

[1] О. Ф. Тищинський — чиновник канцелярії Чернігівського губернатора.
[2] Мається на увазі другий лист.

которые тогда собирал и изучал, имел смелость обратиться к Вам с просьбой — разрешить некоторые, тогда сильно меня занимавшие вопросы касательно украинской народ[ной] словесности. Вы были столь добры и обязательны — отвечали на мою просьбу драгоценным для меня письмом, в котором, между прочим, приглашали меня «прибувати до себе на човнику» для словесных переговоров с Вами об интересовавшем меня предмете. К великому моему сожалению, этой моей заветной мечте не суждено было тогда осуществиться: Ваше письмо, немного опоздавшее, было получено мной уже далеко от моей дорогой родины Украины, а именно — в городе Казани, куда я должен был отправиться по приглашению брата в тамошний университет. Тогда я мог только перечитывать Ваши дорогие строки и, искренно благодаря Вас в душе за них, питаться надеждой когда-нибудь со временем воспользоваться Вашим радушным приглашением.

И вот теперь, почти через восемь лет, я решаюсь опять обратиться к Вам с покорнейшей просьбой. Если не по содержанию, то по своему направлению и внутреннему смыслу она очень близка к первой моей просьбе: как тогда, так и теперь речь идет о нашей прекрасной Малороссии, которую я на чужбине полюбил еще больше, чем находясь в ее очаровательном лоне.

Только на этот раз я пишу к Вам с большею смелостью, во 1-х, пот[ому], что имею в своих руках документ Вашей доброты и готовности оказать помощь нуждающемуся в ней, а во 2-х, потому, что теперешняя моя просьба имеет не столько личный, но отчасти и общий интерес.

Дело в том, что, благоговея еще с детства перед талантом нашего великого кобзаря Шевченко и дорожа каждым его как письменным, так и устным словом, я с некоторого времени задумал составить его биографию или, по крайней мере, собрать для нее материалы. Чувствую, что это нелегкое и смелое предприятие, в особенности для меня, человека еще ничем себя не зарекомендовавшего на литературном поприще, тем не менее не думаю от него отказываться, руководясь тем простым соображением, что лучше сделать что-нибудь, но непременно сделать, чем ожидать, пока другие сделают больше и лучше, или, говоря другими словами, «лучше иметь синицу в руках, чем журавля в небе»; притом же составление биографии Шевченко такое дело, которое меньше всего терпит отлагательства, так как число людей, хорошо знавших поэта, заметно уменьшается. Начало названному труду положено мной еще в Нижнем Новгороде, где, быв учителем словесности в гимназии около 2-х лет, я успел собрать довольно много интересных сведений как о пребывании Шевченко в этом городе, так и о путешествии его по Волге по возвращении из ссылки. Перебравшись в Москву и встретив здесь, в кругу земляков и лиц, близких к Шевченко,

сочувствие и поддержку моему труду, я серьезно принялся за него, и в настоящее время у меня находится уже весьма порядочный запас материалов. Особенную помощь оказали мне Мих[аил] Матв[еевич] Лазаревский, которого я застал еще в живых, С. С. Артемовский и А. А. Котляревский как своими собственными рассказами о жизни Тар[аса] Григ[орьевича], так и указаниями на другие источники. Но все-таки в моем собрании остается еще очень много пробелов о некоторых годах жизни поэта, например, о его детстве, ранней молодости, о пребывании у ремесленника-живописца Ширяева в СПб, не говоря уж о времени ссылки, имеются у меня весьма скудные сведения; другие сообщены слишком отрывочно и часто противоречат одно другому; вопрос о стихотворениях поэта, о процессе их создания, о времени появления каждого из них почти не затронут; деятельность его и значение как живописца мне также до сих пор мало известны. Вообще, все сведения, собранные мной, требуют еще строгой проверки из других источников и очень многих дополнений и пояснений.

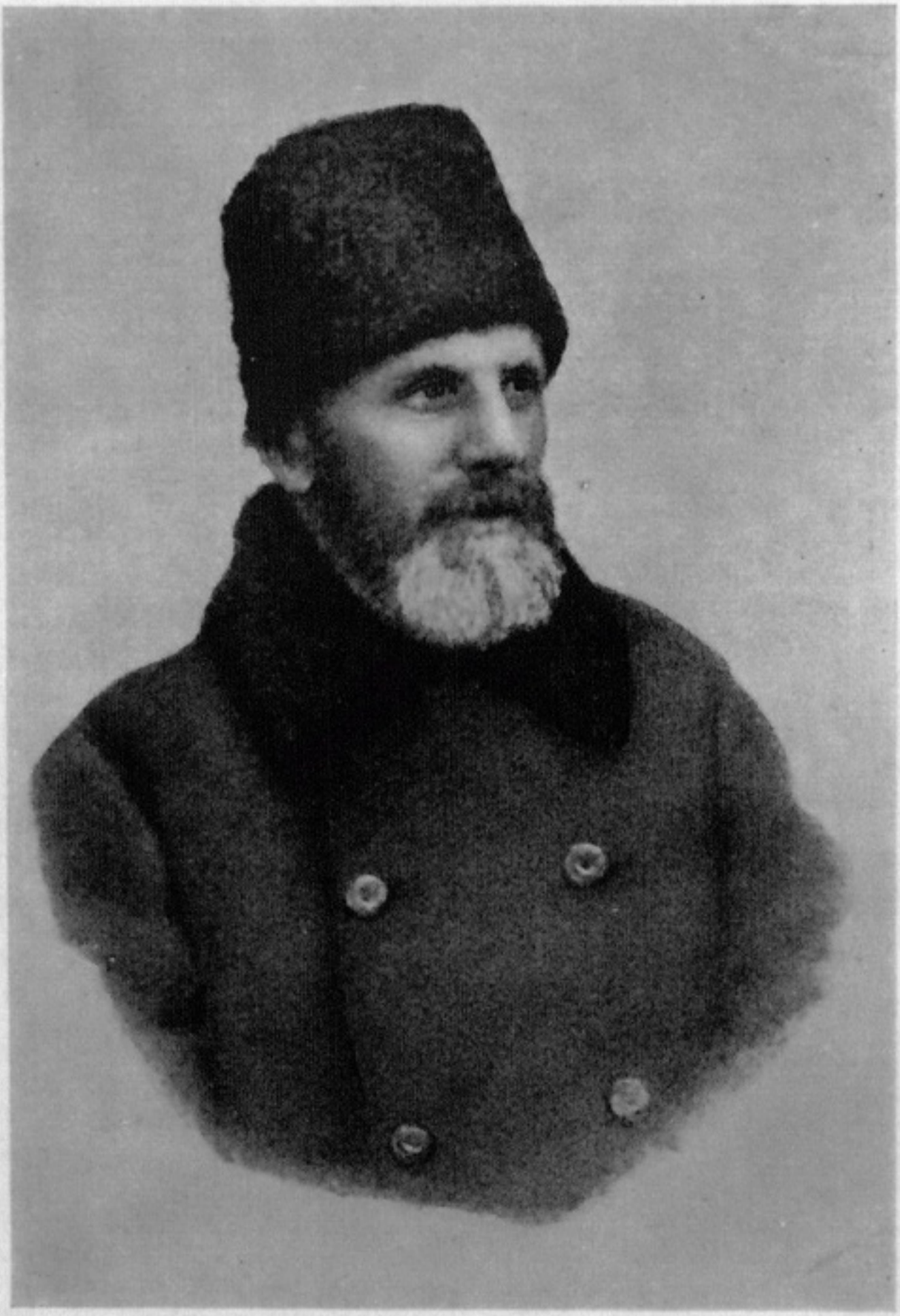
С этой-то последней целью, зная, что Вы также находились в дружественных отношениях с Шевч[енко] и принадлежите к числу почитателей его таланта, я решился обеспокоить Вас своей покорнейшей просьбой. Будьте столь добры, глубокоуважаемый Михаил Александрович, не откажите и Вы в своем участии и поддержке моему труду. Вы глубоко обязали бы меня, если бы сообщили мне в виде ли Ваших воспоминаний или как-нибудь иначе все, что Вам известно как о жизни Тараса, так и о его литературных произведениях. Хронология и история этих последних, как я уже выше заметил, у меня пока меньше всего разработаны, и здесь всякое Ваше слово, всякое замечание было бы для меня в высшей степени важно. Если есть у Вас письма или какие-ниб[удь] еще неизданные рукописи Шевч[енко], то не можете ли их доставить мне, хотя в копии, чем, конечно, окажете мне особенную помощь и одолжение. Собственное слово поэта — самый дорогой материал для его биографии и вернейший источник для определения его личности. Но вообще, что бы Вы ни сообщили о Шевч[енко], все будет иметь свою цену и примется мной с величайшей благодарностью.

Прошу Вас также еще указать мне и на тех лиц, которые могли бы быть чем-нибудь полезными для предпринятого мной труда; мне кажется, что Вы, как старый знакомый Шевченко и постоянный житель Малороссии, можете служить лучшим руководителем в этом отношении.

Не стану извиняться пред Вами, что я, лицо, так мало Вам известное, решаюсь обеспокоить Вас своей настоящей просьбой. Я думаю, что труд мой, послуживший к ней поводом, и то имя, которому он посвящен, достаточно говорят сами за себя и исключают извинения. На том же основании смею надеяться, что Вы

Т. Г. Шевченко. Портрет братів Лазаревських. 1849 р.

І. О. Ядловський (1850—1933) — сторож
на могилі Т. Г. Шевченка

не откажетесь и исполнить здесь высказанную мою просьбу. Мне кажется, что она касается не меня одного, а всего украинского народа, среди которого не раз уже высказывалось желание — иметь более или менее полное описание жизни нашего великого украинского и всеславянского поэта, жизни, представляющей не только поэтический, но и высоконравственный интерес. Я с своей стороны желаю только послужить своему глубоко любимому и ценимому мною народу и почел бы себя вполне счастливым, если бы мне удалось выполнить эту задачу с достоинством, соответствующим ее важности.

Что касается моей личности и моих, так сказать, официальных занятий, то могу сообщить, что в настоящее время я состою на службе в здешнем Архиве министерства юстиции, где, вместе с другими, получившими университетское образование, занимаюсь описанием юридических документов для печати. Наш прекрасный начальник Н. В. Калачев выбрал на первый раз для подробного описания так называемые «дела с известным титулом», относящиеся ко времени царствования Иоанна Антоновича. Работа наша скоро будет напечатана. Кроме того, я еще сотрудничаю в газете М. П. Погодина «Русский», для которой составляю политическое, а иногда и внутреннее обозрение.

III, 5926 25 февраля 1868 г., Москва

76. М. П. Погодін до М. О. Максимовича

Пришли мне, что знаешь и имеешь о Шевченке, о котором пишет один мой сотрудник [1], составляющий полные известия.

III, 5988 7 марта [1868] г.

77. Г. М. Честаховський до А. О. Лазаревської*

Мені дуже чутке Ваше горе [2] і щільно припада до серця моґо... ще давно знав я від доброго Тараса Григоровича Шевченка, що у Вашій сім'ї Михайло Матвійович передовою зіркою ясніше світив ласкою і щирою любов'ю у Ваше материне серце.

I, 68320 1868 р., Петербург

---

[1] В. П. Маслов.
[2] Смерть М. М. Лазаревського в 1867 р.

1871

78. Є. С. Сорокін до О. І. Макшеєва*

Обращаюсь к Вам с покорнейшею просьбой, пожалуйста, если возможно, не откажите. Не очень давно я познакомился с одним из почитателей покойного Т. Г. Шевченко, собирающим материалы для его биографии. Узнав от меня, что Шевченко был в команде Вашей экспедиции на Аральском озере, он убедительно просил меня обратиться к Вам с сим прошением о помощи в этом деле. Сообщите, если можно, все, что знаете и помните из его деяний времени пребывания его с Вами и вообще пребывания в Орской крепости, чем заставите за Вас вечно бога молить меня и сего биографа хохла, преподавателя истории в нашем училище, Василия Павловича Маслова.

Х. 30344 27 февраля 1871 г.

79. Є. С. Сорокін до О. І. Макшеєва

На масляной в пятницу я получил Вашу посылку и очень пожалел, что не удалось мне видеть ее подателя, ибо все это случилось в наше отсутствие: не были дома ни я, ни жена. Сведения Ваши о Т[арасе] Г[ригорьевиче] Ш[евченко] я передал Маслову в конце первой недели, он от них в восторге, они для него драгоценность, потому что о деяниях Ш[евченко] этого времени он не мог добыть известий ни от кого, ни даже из собственноручно писанного Ш[евченком] дневника он их извлечь не мог и благодарит Вас от всей души за Ваше доброе и любезное участие к его труду, а я Вам благодарен еще больше и от души рад, что случилось быть посредником в этом добром деле, хотя не столько относительно памяти описываемого, сколько относительно Маслова, человека хорошего, трудящегося, с большой семьей и недостаточно изобилующего плодами земли для ее воспропитания, хотя и не такого славноизвестного, но еще живого и страдающего тою же болестию, как и покойный Ш[евченко]. Он тоже живет частным трудом по милости немилости министра-просветителя.

Х, 30343 26 февраля[1] 1871 г.

---

[1] Є. С. Сорокін помилково записав «февраль», листа було написано пізніше, мабуть, у березні.

80. М. Лащенко до В. С. Гнилосирова*

Недели две тому назад был у меня Варфоломей Григорьевич Шевченко. Познакомился ли он с Вами? Он недалеко живет от Вашей Звенигородки, всего в верстах двадцати. Между проч[им]. передавал, что дело о «Кобзаре» между Лысенко[вым] и Кожанчиковым [1] оканчивается в пользу последнего и что можно надеяться, что «Кобзарь» скоро будет издан снова.

III, 4366 28 ноября 1871 г., Елисаветград

81. В. М. Лазаревський до Ф. М. Лазаревського

На днях должен кончиться процесс Кожанчикова с Лисенко[вым] (о Шевченке), идется в пользу первого.

I, 67390 [1871]

1872

82. П. Г. Житецький до О. О. Андрієвського

Вы ищете авторитета для того, чтобы устранить разрыв, чтобы подвести под общие начала бесконечное множество оттенков языка. Прекрасно. Но искать его нужно в самом же языке. Вы спросите: как в языке, когда разноречий такая страшная масса? Да не смущается сердце Ваше! Норма языка есть — и вот она: наречие, на котором лучшие представители народного духа (Котляревский, Основьяненко, Шевченко и много других) выражали свои творческие думы.

---

[1] В 1867 р., після виходу з друку «Кобзаря» Т. Г. Шевченка (коштом Д. Ю. Кожанчикова), книгопродавець І. Т. Лисенков порушив справу проти Д. Ю. Кожанчикова, доводячи свої права на видання творів Т. Г. Шевченка. І. Т. Лисенков подав два документи, власноручно написані Т. Г. Шевченком у 1843 р., в яких було сказано, що право на видання «Кобзаря» передано «в вечное и потомственное владение И. Т. Лысенкову». Судова справа між І. Т. Лисенковим та Д. Ю. Кожанчиковим велась понад 10 років і закінчилась на користь останнього.

Азбука — не ноты. И если бы фонетическим мечтателям удалось соорудить какую-нибудь правописную машину, то в результате получилось бы ослабление того литературного типа, знаменем которого была кулішівка, Шевченко, «Основа».

Если бы послушал Вас великий наш Шевченко, то он не решился бы сказать: «по чарці з сусідом випивши тієї» — и не сказал бы также: «старий батько танцює з усієї сили».

Но что вышло бы, если бы поэты слушались грамматистов?.. Итак, в малорус[ском] языке есть все три формы: то-ї, ті-єї, ті-ї, те-ї, и Шевченко был прав не только фонетически, но и этимологически, когда употребил форму ті-єї. Видно, язык шире грамматики.

I, 48184 2 января 1872 г., Киев

83. М. О. Максимович до М. В. Максимович

А вчера утром был у меня академик Я. К. Грот; при нем пришел молодой Маслов, или Маслей, родом из Черкас,— тот, что издавна сбирается писать биографию Шевченка...

XXXII, 81 20 июня 1872 г., Москва

1873

84. О. О. Андрієвський до П. Г. Житецького

Отвечаю Вам по пунктам. Во 1-х, будьте покойны, земляче, насчет моих собирателей песен: они чужды влияния украинской речи, так как слышать ее приходилось и приходится им чрезвычайно редко, Шевченка же они не читали, а только слушали чтение некоторых произведений его — и то не все: если же оказывается разница в говорах (по песням собирателей) Подлесья, то тут еще полбеды...

Когда выйдет новое издание сочинений Шевченко, предпринятое Антоновичем? [1]

I. 47225 23 сентября 1873 г.

---

[1] В. Б. Антонович був ініціатором женевського видання «Кобзаря» 1881 р.

85. О. І. Левицький до С. В. Левицької

Шевченка, т. е. право издания його творів, купила тепер наша громада [1], та тільки вони й самі не знають, чи скоро приймуться за саме издание.

III, 53232 4 листопада [18]73 р., Київ

86. О. І. Левицький до С. В. Левицької

Як жалко, моє серденько, що я не можу тепер доставити тобі возможность прочитати нашого славного Тараса! От що було б тобі якраз по душі! Ти знаєш, моя душа, що як получив я твій лист, то, прочитавши його скільки разів, не знаю вже яким побитом, неначе яка інша сила потягла мене до «Кобзаря» Шевченка; найшов я книжку, став читати, де розвернулось — і мені здавалось, наче я читаю продолженіє твого ж таки листа, і сам «Кобзар» показався мені таким незвичайно хорошим, чудовим, неначе я його вперше читаю. Ти не забула, моя дорога, що я обіцяв тобі вислати Шевченка, бо я надіявсь, що до мого приїзду в Київ він буде надрукований. Коли ж так не вийшло, а вийшло те, що цензор київський не схотів розрішити книжечку, а іздателі мусили повернутись у Москву, чи що, щоб там її надрукувати.

Не знаю вже, як діло пішло у Москві (там, бачиш, предварительної цензури немає, як і в Петербурзі) [2], а тільки тепер у Києві «Кобзаря» не достанеш ні за які гроші. Підождемо, моя голубочко, може-таки книжечку надрукують хоч у Москві, то вже вона і в Києві буде, а я вже зразу-таки пришлю тобі.

III, 53231 1873 р.

---

[1] «Стара громада» в Києві, активними діячами якої були В. Б. Антонович, П. Г. Житецький, М. П. Драгоманов, П. П. Чубинський, В. Л. Беренштам. За її дорученням 1873 року О. О. Русов їздив до Кирилівки, привіз спадкоємців Т. Г. Шевченка — Осипа та Микиту Шевченків, у яких київська «Стара громада» за 5 тисяч карбованців купила право на видання «Кобзаря».

[2] Закон 1865 року, що діяв до 1905 р., формально скасував попередню цензуру для творів обсягом більш як 10 друкованих аркушів, але залишив цензуру для невеликих книг та брошур. Періодичні видання не проходили попередньої цензури лише з дозволу Міністра внутрішніх справ.

Посилюючи національне гноблення українського народу, 18 травня 1876 року Олександр II затвердив закон, який забороняв ввозити українські книжки, надруковані за кордоном. Белетристичні твори зазнавали також жорстоких цензурних переслідувань

1874

87. О. І. Левицький до С. В. Левицької

Мене дуже заінтересувало те, що ти пишеш про твого знакомого станового і його рукописи... Ти пишеш іще, любо, що в того ж станового єсть деякі ненапечатані твори Шевченка і др. Це теж дуже важна річ, а найбільше тепер, коли в нас у Киеві наші люде збираються іздати у світ всі твори Шевченка без исключения (чого не можна дома, те відіслати в Галицію), і коли розіслали письма до всіх тих людей, котрі мали які-небудь стосунки з Тарасом, з просьбою, чи немає в їх яких-небудь не бувших іще в печаті його творів, і вже чимало зібрано дечого таким путем. Тільки якщо цей матеріал твого знакомого не цензурного свойства, то його опасно слати по почті: може й посилка згинути, і неприятності получиш. Нехай, значить, і це до нашого приїзду. А поки що ти мені напишеш, як звуть твого знакомого і чи не мав він яких знакомств коли-небудь або з Кулішем, або з Білозерським, або з іншими якими українофілами, і чи не показував він кому-небудь з таких людей цих своїх матеріалів; може, таким путем ми скоріш дознаємось, що там храниться.

III, 53235 17 січня 1874 р., Київ

88. М. В. Лисенко до І. С. Нечуя-Левицького

Картина II [1].

Сцена так уладжена, що на першім плані, на головнім, найвиднішім місці велика мурована темниця, видно підземелля з товстими гратами, де сидять українські невольники. Темниця біля самого сливе моря; на березі скелі, каміння, спуск до моря. З боку темниці видно частину замка султанського, що рогом виходить до темниці. Видно у замку кілька вікон. Ніч. Чутно у підвалах за гратами, що бранці-козаки співають сумно про Вкраїну. (Motto Шевченко: «Ой, нема, нема ні вітру, ні хвилі із нашої України»).

I, 42158 23 серпня 1874 р., Петербург

---

[1] Друга картина лібретто опери «Маруся Богуславка» М. П. Старицького.

1875

89. С. В. Левицька* до О. І. Левицького

Він розказує, що в його[1] дома — в Чернігівській губернії — цілих дві скрині битком набиті разними древніми збірками, записками і замітками об Україні... Крім того, має ще і такі произведения, котрі по своїй щирій правді не були і в печаті. Я це кажу затим, що, може, у нього справді є такі матеріали, котрих не всюду достати можно. І він, здається, уступив би, а ні, то я і переписати готова, коли б знала, що б із тих збірників пригодилось для тебе. Найбільше ж я довольна своїм знакомством з ними тим, що вже воспользовалась деякими твореніями Шевченка: «Гайдамаки», «Думи», «Тарасова ніч», «Катерина», «Наймичка», «Іван Підкова», отривки з «Кобзаря» — все це переписано у нього, і переписано подлинно, без многоточій, як в печатних книгах.

III, 53627 5 січня 1875 р.

90. Монаковський Іоанн до Київського митрополита Арсенія

Не могу утвердительно сказать, какими побужденіями руководились учредители школы[2], не обращая внимания на мое заявление. Но полагаю, не бесполезно принять в соображение, что известный хлопоман Шевченко некоторое время жил в Городищенском заводе у брата нынешнего администратора покойного Платона Симиренко, что этот Симиренко на свой кошт печатал сочинения Шевченка, да и сам Василий Симиренко, по слухам, участвовал в издании переклада «Тараса Бульбы» на малороссийское наречие.

XIII, 5466 18 февраля 1875 г

91. О. І. Хропаль до О. Ф. Кістяківського

Имею честь представить Вам при сем мое описание пребывания Тараса Григорьевича Шевченка в Городищенском заводе. Событие это я описал как сумел: но только то, что твердо удер-

[1] У станового.

[2] Йдеться про школу на Городищенському цукровому заводі В. Симиренка.

жалось в моей памяти; не могу, однако ж, положиться вполне на старческую свою память, в отношении времени — сомневаюсь: точно ли Шевченко посетил Городищенский завод в 1858 году, а не в 1859 году. Если переданное Вам мною письмо Шевченко писано в конце 1858 года или в начале 1859 года, то он действительно был у нас в 1858 году [1].

III. 69866 [1875] г.

1876

92. М. В. Лисенко до П. Г. Житецького*

Коли б кияне не забули нас, бідних невольників, щоб, бува, які прийдуть празькі «Кобзарі» [2], заслали на наше ще серце по новинці душевній. Я пак нашвидку бачив нового «Кобзаря» у старого К[остомаро]ва. Шрифт мені видавсь занадто дрібним. Але ж папір й уся тая обстановка друкарська дуже красна. Зразу постережеш, що між якоюсь старішою, староденнішою цивілізацією коїлася та справа.

I. 49102 14 лютого 18[76] р., Петербург

1878

93. М. Самоненко до В. С. Гнилосирова

На школу Шевченка незабвенного мне удалось собрать 20 рублей, и есть надежда еще кое-какие крохи подобрать. Но вот в чем беда: я не имею точных сведений как о том, куда

[1] Тут О. І. Хропаль допускає помилку, бо Т. Г. Шевченко був у Городищі в червні-липні 1859 р.

[2] 1876 р. у Празі вийшов «Кобзар» Т. Г. Шевченка у двох томах. «Кобзар» видано коштом київської «Старої громади», підготовлено до друку О. О. Русовим та Ф. К. Вовком. У першому томі редактори зібрали вже надруковані в Росії і дозволені царською цензурою твори, в другому — переважно нелегальні, безцензурні твори. Цей том призначався для Галичини, Буковини, Закарпаття та для нелегального поширення на Східній Україні. Упорядники сподівались, що перший том (цензурний) дійде до широких мас читачів у Росії, але він також був заборонений царською цензурою.

именно направить эти деньги, так как, представьте себе, не могу достать «Одесского вестника» [1], равно и о том, в надежных ли руках это дело? О редакторе «Вестника» [2] многие из здешних жителей, знавших его лично, отзываются, как об аферисте — хотя я с жаром доказывал, основываясь на Вашем мнении, что редактор «Вестника» — человек, преданный своему делу не из-за выгоды.

III, 4524 21 декабря 1878 г.

94. А. Д. Юркевич до П. Г. Житецького

Через ці історії і тривогу [3] у нас і панахиду по Тарасу отложили. Все тепер в хлопотах — університет вибирає проректора, трактує об екзаменах — тілько й говору, що проректор, екзамени, сходки, каси і т. п.

I, 49064 [1878] р.

1879

95. О. О. Андрієвський до В. С. Гнилосирова

Случайные обстоятельства задержали меня в Екатеринославе, и я только неделю тому назад вернулся домой. Немедленно распорядился о высылке Вам 40 экз[емпляров] «Поминок» [4], к[ото]р[ые] вы, я думаю, уже и получили. «Отзывов» [5] же мог выслать лишь 14 экз[емпляров], но если бы оказалось возможным

---

[1] В «Одесском вестнике» від 11 березня 1878 р. була надрукована стаття О. Андрієвського «Напоминание о Т. Г. Шевченко (Письмо к редактору)», в якій автор нагадував про зобов'язання української громади в Петербурзі вшанувати пам'ять Шевченка зразу після його смерті (9 пунктів) і закликав виконати ці зобов'язання хоча б частково (відкрити школу імені Шевченка, *впорядкувати могилу, видати біографію поета*).

Ця стаття викликала відгуки в пресі, ряд пропозицій, збір коштів на вшанування пам'яті Т. Г. Шевченка.

[2] Про П. А. Зеленого.

[3] Йдеться про виступи студентів Петербурзького університету.

[4] «Поминки Тараса Григорьевича Шевченко 25 февраля 1879 года в Одессе». Склав А. Т. (О. О. Андієвський), Одеса, 1879, 63 с. Весь прибуток від видання призначався на заснування школи ім. Т. Г. Шевченка.

[5] «Тарас Григорович Шевченко в отзывах о нем иностранной печати». Склав і видав А. Т-ый (О. О. Андрієвський), Одеса, 1879, 56 с.

у вас сбыть их больше, то в Киеве лежит без движения 90 экз[емпляров], и я могу вам выслать, сколько потребуете. Завтра же распоряжусь о высылке «Поминок» на имя г. Губаренко.

Очень жаль, что ваше письмо не пришло хоть двумя днями раньше. Получил я его сегодня, а вчера нужно было написать для сегодняшнего номера «Од[есского] вестника» к отчету о пожертвованиях что-либо подходящее,— вот и написал я корреспонденцию из Канева без всякого фактического материала. Редакция должна выслать сегодняшний номер по шести, данным мною, адресам в Каневе. Кстати, не поставьте себе в труд уведомить, получен ли этот номер и не слишком ли я пересолил о Фогеле... Кстати, и проверите исправность редактора: должен получить, между проч[им], о. Феодосий, Фогель, Евсевский, Мациевич, обществ[енная] библ[иотека]. Кому еще из каневлян можно (полезно) высылать номера, буде помещу что-либо относящееся к Каневу или Тарасу? Пропишите.

Пока еще что, а прежде всего желательно бы этим летом устроить исправление могилы и ограду. Не знаю, сколько бы это понадобилось для порядочной чугунной ограды. Если случится Вам с знающим человеком встретиться, бывающим в Трипольи, где есть завод и где удобнее бы всего заказать, то поспросите, во что обойдется ограда.

III, 4494 22 апреля 1879 г., Одесса

96. О. Ф. Вержбицький до В. С. Гнилосирова

Книжки, дешевле полтинника, здесь раскупят скоро, а дороже — трудно, потому что наши малороссы на эти штуки скупы. Например, брошюрка: «Отзывы о Шевченке иностранцев». Всякий читает ее с интересом, но не покупает потому, что жаль 50 коп. Однако 2-е уже продали. «Поминки Шевченка» разойдутся скоро. Шевченко здесь очень популярен. Даже те, которые никогда не читали его дум и поэм, и те о нем говорят как о родном. Всякий про себя чувствует симпатию и уважение к его славе потому, что он «свій чоловік», и охотно жертвуют на его школу...

До сих пор к подписке [1] я приступал понемногу, постепенно, стараясь прежде распространить «Поминки Шевченка», чтобы воскресить его в памяти каждого, а потом вслед предлагаю подписку. Я выписал после пасхи 10 экземпляров «Поминок» и уже давно их не стало. Ваше подкрепление подоспело теперь кстати. В настоящее время у меня собрано 55 р. 80 к.

Кроме моей подписки здесь особо собирает землемер Богуславский. Я его снабдил «Поминками» и подписным листом. Об успехе его подписки еще ничего не знаю.

[1] Підписка пожертв для заснування школи ім. Т. Г. Шевченка.

В Таганце я оставил старшине 1 № «Поминок» и подписной лист. Он обещал действовать между крестьянами. Я был там в волости не более 2-х часов и собрал около 4 руб. Урядник Лышковский тоже обещал помогать старшине. В Корсунскую волость пойду сегодня, а при случае заеду в Таращанскую волость, там старшина порядочно грамотный и чуткий к добрым делам. К сожалению, у нас по сахарным заводам служащие все немцы, поляки или великороссы, а малороссов нет ни одного. Я заезжал в Селищский и Набутовский сахарные заводы к знакомым: Щербачеву и Богданову, но вряд ли там что соберут. Я нашел в Корсуне одного страстного поклонника Шевченка — Захара Березовского, но, к сожалению, он не имеет возможности собирать подписку. Он дал мне кожанчиковского «Кобзаря». Я его первый раз читаю.

По Вашему глаголу, приехавши из Канева со съезда домой, еще до праздников, я написал Сеницкому, Ильницкому и брату в Киев напоминание, «щоб і вони не дрімали та оддали батькові Тарасові і свою часточку долга». Сегодня посылаю Ильницкому «Поминки Шевченка», первый раз когда писал ему, у меня их не было. На днях напишу и дядюшке в Радомысль.

В Канев приеду на июньский съезд. Надо будет у Вас «порадиться» о весьма важном деле: недавно я был у Варфоломея Григорьевича Шевченка, застал его больным, говорили о поэте и, между прочим, он жаловался на несочувствие к покойному каневских горожан. Тот кусок земли, в котором похоронен Т[арас] Г[ригорьевич], бывшею городскою думою, кажется в 1864 г., отдан в оброчное содержание на 99 лет Варфоломею Григорьевичу с платою ежегодно за пользование тою землею по 2 руб. с тем условием, что дума по истечении 10 лет может эту сумму возвышать.

Василий Степанович! Чи вже наш батько своєю кров'ю, сльозами і довголітньою працею на пользу ближніх не заробив хоть $^1/_2$ десятини землі під домовину! Адже ж тепер самий поганий мужик має наділ (хоть убогий), має свою землю.

Не примете ли Вы на себя святой обязанности склонить нашего городского голову, чтобы он в первое заседание думы предложил гласным принести в дар памяти поэта Шевченка хоть немного земли вокруг его могилы, чтобы брат не платил за умершего по 2 руб. в год в городской доход. Хотя Варфоломей Шевченко не совсем бедный человек, а все же обидно платить деньги за то, что столь дорогой для нашей родины человек похоронен в земле. А кто будет платить, когда Варфоломея не станет? Нехай Вам, батьку, бог поможе.

III, 4527 3 мая 1879 г., Корсунь

97. О. О. Андрієвський до В. С. Гнилосирова

На днях порадовал и удивил меня один мой корреспондент — земляк из Аккермана, секретарь мирового съезда. Лично я с ним не знаком, а только отправляя, по указанию приятеля, 20 экз[емпляров] «Поминок», просил его содействия. Он распорядился отпечатать бланки в типографии (книжки для сбора пожертвований на устройство школы памяти Т. Г. Шевченко), прошнуровал книжечки и пропечатал печатью съезда и роздал мир[овым] судьям и другим лицам в уезде. Когда б только усердие это не наделало ему хлопот, хотя, впрочем, народ там, оказывается, все хороший.

Нужно бомбардировать ваше городское управление, чтобы изыскивало средства для устройства городской школы — независимо от наших предположений о школе Тарасовой. Если я связывал эти два дела, то лишь ради возможности напоминать в печати и действовать хоть на филантропические чувства, коли украин[ские] симпатии слабы в культурных хохлах.

Нельзя ли Вам раздобыть воспоминание о Тарасе? Интересно бы знать, что мужики отвечают на вопрос — чья эта могила, кто такой Ш[евчен]ко? Это был бы прекрасный материал для заметок...

К сожалению, кроме одес[ских] газет ни одна из южных не приняла участия в деле чествования Тараса: печальное положение.

III, 4495 23 мая 1879 г., Одесса

98. В. С. Гнилосиров до О. О. Андрієвського

Относительно последней корреспонденции в № 110 «Од[есского] Вест[ника]» [1]. Ваше предчувствие верно, что каневцам понаскучила эта тема, особенно при последних оказиях.

Начать с того, что о новом заседании думы еще и до сих пор ничего не слышно, хотя некоторые гласные намеревались настоятельно поднять вопрос о могиле. В половине мая на одного из лучших ревнителей сбора пожертвований на Тарасову школу черкасская полиция сделала донос губернатору,— так как сей юноша, по усердию, зарвался в соседний уезд. Идет расследование. Обстоятельство, нагнавшее сугубого холода местным охранителям. Шкода — чоловік на службі — без халепи не обійдеться; нельзя ли через Ваше начальство или посредством пристроя подписки на школу к какому-либо официальному учрежде-

[1] У згаданій кореспонденції йдеться про заснування школи ім. Т. Г. Шевченка і про збирання коштів для цієї мети.

нию исхлопотать санкцию на открытие повсеместной на Руси подписки. Иначе она будет идти черепашьим ходом, и люди, желающие послужить делу, только будут попадаться в «лебети»... А после одного-двух таких казусов иссякнет всякая надежда на привлечение филантропии...

Деякі з міських бояться, що будут оглашены их имена як жертвователів. Мабуть, прийдеться оповістить из Канева так: що через посредство В. С. Г[нилосирова] та собранных между его знакомыми etc... касательно того, чтобы город[ское] управленне нашло средства само, мала надія, коли воно за два годы усердной официальной переписки і палець об палець не вдарило, чтобы открыть параллельное отдел[ение] приготов[ительного] класса при Киевском училище, хотя бы для мальчиков.

Воспоминания о Тарасе наилучше и обильнее всего могли бы раздобыть наши батюшки (попы), если бы все они (каневские) не б[ыли] бы ультра-своекорыстны и мало-мальски оглядались бы і на чоловічество, котре їх обогащає... Ну, та це дуже цікава річ, цур їм, а то притьмом нудьга заворушиться...

Сколько мне приходилось замечать, воспоминания о Ш[евчен]ке в низших сферах самые разнообразные; на вопрос: «Чья эта могила?» — всякий ответит Вам (и малый, и большой): Тарасова! «Хто ж то такий був той Тарас? — А хто його знає! Ми пам'ятаємо, що як труну сюди привезли, багато всякого народу було — і пішого, і на човнах Дніпром. Були, мабуть, іздалека — багато горілки пили — таки поминали як слід...

«Одначе, хто ж він був?» — Мабуть, який чиновник важний... Була чутка, що маляр дуже скусний, сирота на світі, у столиці пробував собі, а одпочить забажав таки на Україні — тут було чимало письмаків, либонь студенти з Києва, роздавали хлопцям і дівчатам його вірші — де у кого й досі єсть і теж, певне, якийсь маляр тоді був, що списував на бумазі, як його ховали і всю процесію... і щось таке з посудою вешталось (фотограф) — казали, що все те буде на картині...

«А ви, добродію, пам'ятаєте що про Шевченка?» (Вопрос, заданный мною одному из гласных).— Как же, я даже пам'ятаю, що 10 мая його тут поховали, що біля могили була грушка важна, а на корі її були вирізані слова, коли його поховано, та якась непевна душа зрубала грушу...

А після того згодом пройшла чутка, що в труні ножі привезені на панів та на жидів.

Набігло тоді в Канів козаків чимало (донських) і струс такий був, що й господи...

«А Ви що чули про Тараса?» (Вопрос, обращенный к другому гласному, человеку лет 25, который окончил курс уездн[ого[училища, как я узнал потом).— Та я не тільки чув, а й сам читав його «Кобзаря»; чоловік щирий, що не писав, то все правда...

Таких людей небагато на світі... Як то він за крестьян розпинався і викликав-таки їм волю...

Та що? Мало хто се розуміє... От і наші міщане кажуть, що він, може, і добро кому зробив, та не нам...

Вообще, в простонародьи по отношению к данной теме полное отсутствие громадської солідарності. Быть может, то же явление можно подметить и в других вещах...

Дух века (материально-спекулятивный) — с одной стороны и сознание исконной вольности, как городского сословия, в здешнем мещанстве при отсутствии настоящей освіти и данных порядков объясняют это грустное явление. Но, впрочем, зачем много требовать од сірих людей, як т[ак] назыв[аемые] интеллигентные классы — швах в общественных вопросах...

Бувайте здоровы! Кланяйтесь Зеленому. Как идут «Поминки» на юге и в Харькове? Посылали ли кому из лиц, мною указанных, и что делается в этом направлении?..

Да, кстати, не мешало бы хоть изредка помещать в «Од[есском] вестн[ике]», что, мол, в капитал на школу Ш[евченк]о поступило вырученных от распродажи «Поминок» столько-то.., дабы публика не охладевала в распространении их. То же бы следовало сделать и по отношению к брошюре «Биографический очерк Квитки».

III. 4496 — 3 июня 1879 г., Канев

1880

99. О. О. Корсун до М. І. Костомарова

Я писал Вам и о том, что у меня нет ни одного экз[емпляра] «Снопа»; и от «Укр[аинских] бал[лад]» осталась только обертка: все мое малороссийское — письма Ваши, Шевченка, Гребенки, Квитки — все сгорело в пожаре 28 января 1863 г. Этот пожар доконал меня.

XXII, 141 — 10 февраля 1880 г., Антиповка

100. В. П. Маслов до В. Л. Беренштама

Пишу к Вам по Вашему желанию относительно платы, которую я могу предложить Вам за право издания «Дневника» Шевченка Вашей собственности. Как Вам уже известно, в будущем

году я намерен издать книгу [1], в которую войдут следующие статьи о Шевченке: 1) Несколько (от 5 до 7) неизданных воспоминаний о нем; 2) все его письма к разным лицам, напечатанные в журналах, и коло 10 еще не появлявшихся в печати; 3) «Дневник» его по возможности в полном виде; 4) два неизданных портрета; 5) обширное предисловие и примечание и 6) библиография статей о поэте. Книгу эту предполагается издать не на мои деньги, которых, Вы знаете, у меня нет, а в долг, благодаря добрейшему календаристу Гатцуку, который позволяет мне печатать в своей типографии, с условием, чтобы мой долг был уплачиваем по частям по мере продажи книги. Отсюда Вы видите, что за «Дневник» я предложить Вам денег не могу, а вместо их не угодно ли Вам получить натурою, т. е. экземплярами книги, которых могу предложить в количестве ста. Предполагаемая книга должна выйти довольно объемистою, так что цену за нее можно назначить от 1 р. 50 к. до 2 р., следовательно, Вы, с уплатою пересылки и процентов книгопродавцам, можете рассчитывать получить деньгами от 130 до 170 р. Кроме того, предполагается печатать 1200 экземпляров, что также составляет выгоду для Вас, представляя возможность в скором времени приступить к новому изданию. Предложить Вам больше упомянутого числа экземпляров книги я не могу, потому что нахожу безвыгодным для себя. Эта книга уже теперь стоит мне большого труда и издержек, а еще сколько понадобится того и другого при печатании! Да смею надеяться, что Вы и не потребуете большего, имея ввиду мои скудные средства.

В случае Вашего согласия на мое предложение также не откажите исполнить мою покорнейшую просьбу, именно — пришлите мне подлинную рукопись «Дневника» Шевченка, по которой и нужно печатать.

У меня хотя есть список с нее, но я боюсь, что в ней есть пропуски и неточности, которые нежелательно было бы допускать в печать.

Поверьте, что рукопись у меня сохранится в целости и неприкосновенности и, по миновании в ней надобности, будет Вам возвращена с благодарностью. Если у Вас есть какие-нибудь неизданные письма Шевченка, то не можете ли и их уступить за денежную плату. Лучше печатать их вместе, чем рассеивать по разным периодическим изданиям.

I, 48551 29 июня 1880 г., Москва

---

[1] В. П. Маслов ще за життя Т. Г. Шевченка збирав матеріали до його біографії. Він перший видав біографію поета в 1874 р. російською мовою. Видання, про яке тут говориться, не було закінчено, бо в цьому ж році (1881) В. П. Маслов помер.

101. В. П. Маслов до О. І. Макшеєва

В 1871 г., благодаря любезному посредству нашего общего знакомого художника Евграфа Семеновича Сорокина, я получил от Вас драгоценные воспоминания о Т. Г. Шевченке из самой темной поры его жизни для составления опыта биографии малороссийского поэта. Эти богатые сведения увлекли и поразили меня своею свежестью и новизной, и я хотел тотчас писать к Вам, чтобы выразить мою глубокую благодарность, а вместе с тем предложить несколько вопросов относительно Шевченка. Но желанию моему не суждено было тогда исполниться. Через несколько дней меня арестовали по прикосновенности к одному политическому делу, посадили куда следует, порядочно помучили и отпустили только через два года, больного и лишенного места. В это время — прошу извинить меня — конечно, было не до писем к Вам, хотя, к счастью, я успел уберечь все собранные сведения о Шевченке, в том числе и Ваши.

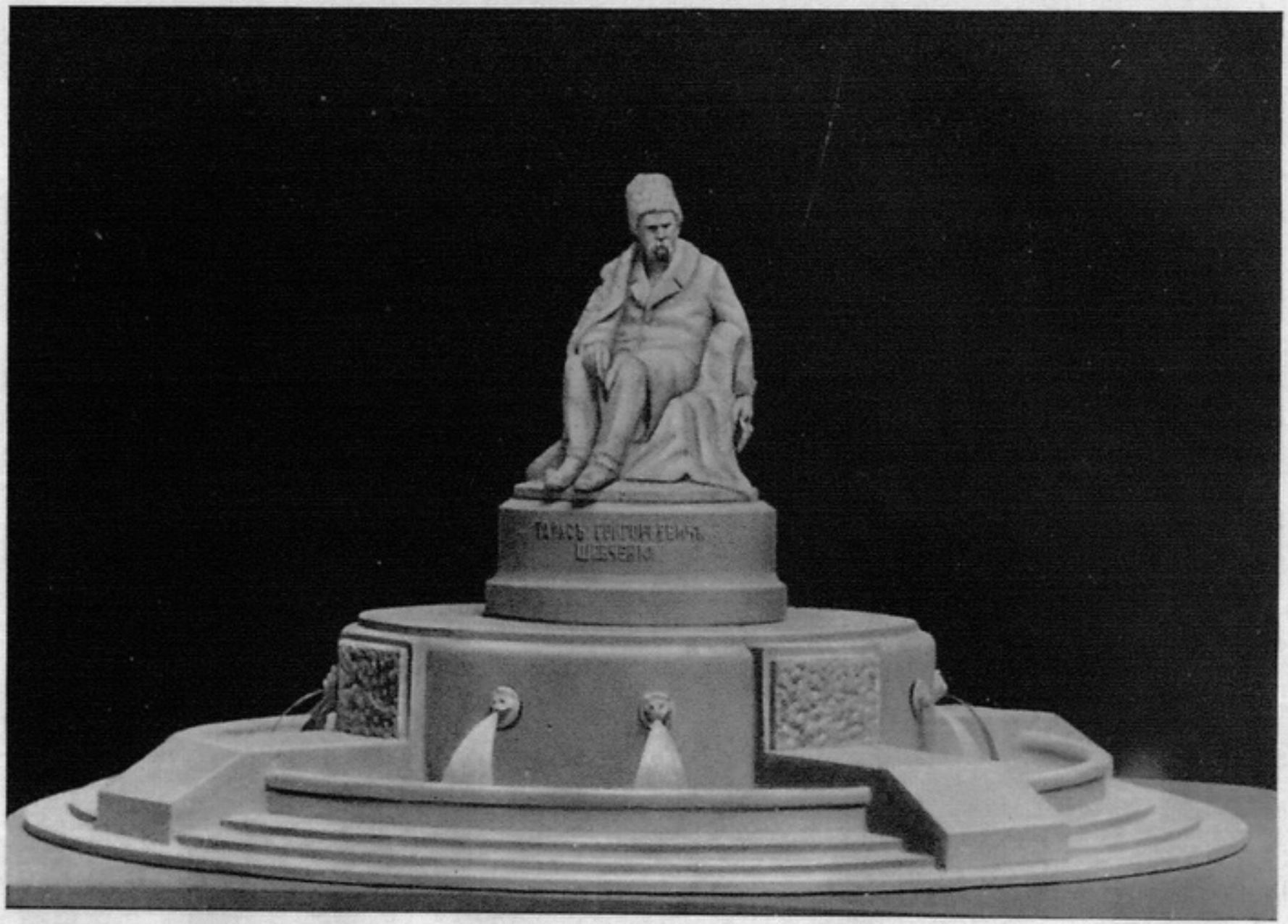
В 1874 г. я издал сначала в журнале «Грамотей», а потом отдельной брошюрой биографический очерк о Т. Г. Шевченко, в котором в первый раз хотя кратко, но с подобающей последовательностью и правдивостью рассказана вся страдальческая жизнь поэта до последних ея минут, но в котором, однако, я воспользовался только самой малой частью из имеющихся у меня сведений о Шевченке, предполагая впоследствии составить более полную его биографию. В своей брошюре я, между прочим, привел часть сообщенных Вами сведений, за которые выразил Вам там же искреннюю признательность, но почему я не послал Вам в дар экземпляра брошюры, хотя считал это своей нравственной обязанностью, решительно не могу объяснить. Вероятно, вследствие откладывания со дня на день, или просто по присущей мне малороссийской лени, в чем прошу великодушного извинения. Конечно, следовало бы теперь послать Вам экземпляр, но увы! «Очерка» давно уже нет в продаже. В начале будущего 1881 г. готовится новое издание его, и Вы получите тотчас же по выходе один из первых экземпляров.

К чему же вся эта речь? — спросите Вы. А вот к чему.

Развившаяся у меня в настоящее время в сильной степени чахотка настолько расстроила мои физические и нравственные силы, что я теперь не могу и думать приняться за какой-нибудь обширный литературный труд, какова, например, полная биография Шевченка. Я, к большому моему сожалению, должен навсегда отказаться от ея составления. Но мною собрано в течение 10 лет довольно много интересного материала, между которым, надо сказать правду, Ваш интереснейший. Что с ним делать? Я решил по возможности его напечатать, предварительно давши ему известную обработку. Ваша же статья одна из всех не требует обработки, и потому я обращаюсь к Вам с покор-

В. С. Гнилосиров — студент Харківського університету, був наглядачем могили Т. Г. Шевченка протягом 1861—1887 рр.

М. Ціглер. Проект пам'ятника Т. Г. Шевченку в Києві. 1912 р.

нейшей просьбой — дозвольте мне напечатать из нее целиком все то, что относится к Шевченку (кое-что там относится к Евгр[афу] С[еменовичу] Сорокину). Упоминания о Бутакове, ныне адмирале, и о других лицах, также заметка о Ваших занятиях в секретных архивах, где Вы добыли сведения о доносе, я думаю. не навлекут на Вас никакой неприятности и вообще не обратят на это никакого внимания. За дозволение же Ваше буду бесконечно благодарен.

В заключение позвольте еще предложить Вам вопрос о Ш[евченк]е: имеете ли Вы уже в своих руках Шевченковы рисунки видов Аральского моря, как Вы хотели в 1871 г. приобрести их у владельца Герна [1] для издания в свет? Если нет, то прошу Вас — именем Малороссии и от лица всех географических обществ — добудьте их во что бы то ни стало. От этого капитального приобретения получилась бы двоякая польза: и география Азии выиграет, и пополнится, и уяснится деятельность Шев[ченк]а как живописца. Если эти рисунки находятся у кого-нибудь в Оренбурге, то, может быть, и я Вам могу пригодиться своим содействием в получении их, ибо у меня в этом городе есть добрый приятель, учитель и малоросс — Северный. По первому требованию он сделает для меня все нужное.

Х. 30342 12 ноября 1880 г., Москва

1881

102. С. Н. Шубинський до А. Л. Костомарової

Точно так же я упомянул о том, что меня бранят за Шевченко вовсе не в смысле, что повесть [2] его плоха и была мне как бы навязана. Если б я лично признавал ее плохой, то у меня достало бы самостоятельности отказаться от нее. Мне эта вещь нра-

---

[1] Після повернення з Аральської експедиції в Оренбург Шевченко жив на квартирі К. І. Герна, де багато малював. Після оренбурзького арешту 1850 р. його речі залишились у К. І. Герна, які він пізніше повернув Шевченкові. У Герна зберігався лише акварельний малюнок — «Пісчаний буран в Мангишлакській пустелі», який Шевченко надіслав йому з Новопетрівського укріплення (Див. «Киевская старина», 1899, № 2, с. 69).

[2] Йдеться про повість Т. Г. Шевченка «Несчастный», яка вперше була опублікована з вступною заміткою М. І. Костомарова в журналі «Исторический вестник» (1881, кн. I, с. 1—45), редактором якого був С. Н. Шубинський.

вится, я вижу в ней местами художественные штрихи, и если б другие наброски Шевченко были бы приведены хоть несколько в порядок, подобно «Несчастному», я с радостью напечатал бы их. Фразой «Меня бранят за Шевченку» я хотел только выразить, до какой степени в настоящее время достигло у нас извращение литературного вкуса. Талантливый набросок Шевченко не только проходит незамеченным, но его «бранят», и в какое же время? Когда вся литература заполнена тенденциозными и бездарными произведениями господ Засодимских, Златовратских. каких-то Атав, Нефедовых, Ивановых и т. п. Вот, поистине, печальное явление.

Когда я писал вам предыдущее письмо, то еще не имел того № «Голоса» [1], где сказано несколько слов о повести «Несчастный». Слава богу! Нашелся хоть один человек, который открыл в ней хоть кое-что хорошее.

XXII, 422 9 января 1881 г., Петербург

103. П. Г. Житецький до Г. П. Житецького

Я вже раз бачив такі проводи великого покойника, котрі говорили серцю моєму ясніше й виразніше, бо й сам я був тоді молодший, та й покойник той рідніший усім нам, чим Достоєвський. Ще був я студентом, як провожали в Києві Шевченка — з Рождественської церкви, що коло купалень по набережній, аж до ціпного мосту. Було се весною, в маї місяці. Народу, як маком насіяно, скрізь по горах. Річей тож було багато, гроб важкий, олов'яний, нести тяжко, а ми несли його на плечах аж до парохода, що стояв коло мосту. Ступнів тридцять пронесемо, та й станемо, от і говориться річ, та й знову, запихавшись, станемо, і знову річ. Вінків не було, бо на них моди нема в Києві, і якось більше було простоти, чим тут, бо й сам Шевченко був простий чоловік, тим-то коло гробу його більше було всякої голоти, а тут — бач — без білета і на похорони не пускали. Мабуть, якби встав із гроба Достоєвський, то сказав би гірке слово тим, що при жизні зневажали його, а тут явились поклониться чесному праху його, щоб і про них подумали, що вони чесні люди.

I, 48065 10 лютого 1881 р., Петербург

---

[1] Мається на увазі № 8 газети «Голос», де в редакційній статті під назвою «Литературная летопись» позитивно оцінюється повість Т. Г. Шевченка «Несчастный».

104. П. Г. Житецький до В. С. Житецької

Роковини Шевченка тут будуть справлять 5-го марта (в четвер на другім тижні) в музикальному обществі з музикою і хорами українських пісень. Утром буде панахида в церкві Міністерства внутр[ішніх] діл.

I, 48030 20 лютого 1881 р., Петербург.

105. В. П. Когоут до П. Г. Житецького

У меня, между прочим, есть и немного малороссийских книг, между ними Шевченко, а этот в особенности заинтересовал Андрея Зайца до такой степени, что начал сам сочинять кое-какие стихотворения на малороссийском языке.

I, 48397 25 февраля 1881 г., Полтава

106. П. Г. Житецький до Г. П. Житецького

Тут хотіли справлять годовщину для Ш[евченка] 5-го марта. Уже й панахида була заказана. Костомаров і О. Ф. Міллер хотіли прочитать дещо, і я приготовив дещо. Уже й музиканти і хори розучили всякі українські п'єси,— та так все й пішло прахом. Як угамується збаламучене море [1], то там колись в піст тільки панахиду одслужим. Тепер же — ніщо в голову не лізе, окрім страшних діл, котрі творяться кругом.

I, 48066 8 березня 1881 р., Петербург

107. П. Г. Житецький до В. С. Житецької

Отсе на роковинах Шевченка зустрівся з Пипіним: лає, що нічого не пишу і од наук одстав.

Як верне тобі Варварина 2-й т. Шевченка, то отдай в хороший переплет, тільки такому переплетчику, щоб не одніс в поліцію [2].

I, 48034 19 березня 1881 р., Петербург

---

[1] Маються на увазі події, що стосуються вбивства Олександра II.

[2] Йдеться про другий том празького видання «Кобзаря», до якого входили твори Т. Г. Шевченка, що були свого часу заборонені в Росії.

108. О. І. Хропаль до О. Ф. Кістяківського

Исполняю данное мною Вам обещание: письмо нашего славного Тараса Шевченко посылаю: изволите распорядиться им по Вашему усмотрению. Посылаю также и письма: Артемовского-Гулака, Чижова и Метлинского. Содержание в этих письмах не заключает в себе ничего особенно замечательного, но могут почему-либо быть для Вас интересными, как письма людей известных по своим дарованиям и Вам знакомых.

III, 69860 21 августа 1881 г., Бурты

109. М. А. Маркевич до М. І. Костомарова*

Очень Вам благодарен за извещение о разрешении «Киевской старины», ровно как и за передачу приглашения в ней участвовать... Да, еще дал я Чалому своего Шевченко, чтоб он воспользовался материалами, а потом просил отдать Ильницкому. Если Ильницкий согласится, то я охотно вмещу его на страницах «Киевской старины», хотя это страница из весьма молодой «Киевской старины».

III, 13358 15 ноября 1881 г., Одесса

110. Б. Д. Грінченко до І. І. Зозулі

Книжок я сливе ніяких не брав, окрім «Кобзаря», Некрасова, словниці укр[аїнської] та педагогічних.

III, 40903 17 листопада 1881 р.

111. О. Ф. Якубенко до В. С. Гнилосирова*

Заявление насчет покупки трех десят[ин] подано в Киеве Конст[антином] Ива[новичем] [1] от имени Н. В. Лысенко, причем решено, что немедленно после совершения купчей земля будет подарена без права отчуждения городу Каневу. Распоряжение же

[1] К. І. Кибальчичем.

и пользование остается за покупщиком. По объяснению головы обещание подарить купленную землю городу может содействовать согласию гласных мещан на продажу, а потому желательно, чтобы Вы при встречах с гласными выяснили, что мещанское общество не только не теряет земли, но, напротив того, продав ее, окажет громадное содействие улучшению окрестности Канева. Уведомьте, как только дума изъявит согласие на продажу.

III. 4570 [1881] р.

112. М. Ф. Комаров до В. С. Гнилосирова

Маю до Вас пильне діло, та ще й не одно. Про могилу незабутнього Кобзаря. Тут порішили так, щоб Варфоломій Григорович дав мені довіреність зробить все як слід, а коли часом дума або управа почнуть каверзувати, то в такім разі добувати право по суду, бо йому, В[арфоло]мію Г[ригорови]чу, дума віддала те місто іменно для того, щоб він огородив його і обсадив садком, і віддала навіки в його рід. Але ж ось що: в контракті сказано, що коли за який рік він не заплатить [аренди] по 2 карбованці, тоді дума має право одібрати од його і передати кому іншому. Щоб почать діло, мені тепер треба напевно знати — чи за все время з 29 дек[абря] 1869 р. він заплатив аренду по 2 крб. в рік вперед за кожний рік, як сказано в контракті, себто починаючи кожний рік з 29 дек[абря]? Коли ж він не заплатив за який-небудь рік або заплатив не в срок, то що на це сказала дума? Будьте ласкаві, потурбуйтесь розпитатись про все оце, а коли можна, то спишіть частну копію посліднього постановленія думи про це місто і пришліть мені. Для мене дуже потрібно знати всю подробицю про це діло, щоб знати, як розпочинать його. Теперішня моя думка така, щоб послати управі по почті заявленіє, що ось, мов, як В[арфоломій] Г[ригорович] дав мені довіреність, то я маю обг[оро]дити те місто і розводити садок, а коли управа що-небудь має проти сього, так хай подасть мені звістку. То[ді] [подив]люся їхню одповідь, і, коли вони [ка]верзують неправильно, почать діло судом або, як каже возний, заломити позов.

Як Вам здається на Вашу думку? Чи до ладу воно буде? Адже ж Вам там на місці видніше. Будьте ласкаві, якомога швидше розпитайтесь і напишіть мені теж скоріше, бо я й так за ділами своїми дуже прогаявся з цим ділом.

III. 4474 [1881] р.

113. О. О. Русов до М. І. Костомарова

Кроме того, Горленко прислал отрывки из ненапечатанной повести Шевченка и сообщил, что Вы не прочь дать для «Труда» те отрывки из «Музыканта» его же.

XXII, 255 6 января 1882 г., Киев

114. М. А. Тулов до П. Г. Житецького

С этой же почтою почитатели поэтического дарования Т. Г. Шевченка обращаются с прошением к г. министру внутренних дел разрешить им публичный сбор денег для устройства народной школы имени Шевченко. Подписавшиеся на прошении сочли долгом доложить об этом Г. П. Галагану с препровождением ему копии прошения.

Если бы сам Григорий Павлович заговорил с Вами об этом деле, то не откажите сообщить нам его взгляд на оное, но пока к Вам не обратятся первые, не затрагивайте вопроса, будто и не знаете.

I, 48952 16 марта 1882 г.

115. П. Г. Житецький до О. Ф. Кістяківського

Простите меня, дорогой Александр Федорович, за невольное молчание. Долго не мог видеться с паном [1]. Его-таки порядочно здесь запрягли. Тяжела, видно, шапка Мономаха. 2-го марта я был у него по делу, которое лично его интересует. Ему было некогда, и он сказал, что известит меня, когда будет свободен, а затем известил, что на полчаса может видеться со мной перед самым выездом в понедельник на страстной.

Говорил я с ним о Варфоломее Григорьевиче [2]. Оказалось, что он уже получил от него письмо. Отвечал он мне неохотно, как-то сквозь зубы, что сам он будет писать Варфоломею. Ко всему видно, что в делах практических он не считает меня компетентным человеком. А вот по другому делу [3], о котором писал мне

[1] Г. П. Галаганом.

[2] Йдеться про посаду керуючого маетком Г. П. Галагана для В. Г. Шевченка.

[3] Про дозвіл збирати пожертви на народну школу ім. Т. Г. Шевченка.

М. А. Тулов и под которым Вы подписались, пан был любезнее. Он не отказывается, по возвращении из Киева, принять на себя посредничество. И за то спасибо. Вам же, Александр Федорович, от души жму руку за Ваше участие. Думаю, что и другие земляки сказали уже Вам доброе слово. Хоть потрошку да все вперед, а не назад. Школа имени Шевченко сделается излюбленным детищем Украины. Если она осуществится, то киевские негодяи вместе с приливом злобы почувствуют на своей собачьей шкуре удар палки.

III. 67996 27 марта 1882 г., С.-Петербург

116. М. Ф. Комаров до В. С. Гнилосирова *

Через старого Лисенка переказували Ви прислати деяких книжок, та якось не розібрав я, яких Вам треба. Посилаю поки що ті, що в мене на складі: 20 «Катерини», 20 байок Глібова...

III. 4475 Кінець травня 1882 р., Київ

117. Ф. Г. Лебединцев до М. І. Костомарова

Будьте добры, напишите рецензию посылаемой при сем биографии Шевченко [1] — с тою быстротою, с какою Вы обыкновенно пишете, а как только напишете, тотчас в Боярку поедем. Рецензия до зарезу нужна на завтрашний вечер или раннее утро вторника.

III. 7911 18 июля 1882 г.

118. Ф. Г. Лебединцев до П. Г. Житецького *

Прислал же он, Толмачев [2], письма Шевченко к Залесскому 1853—57 г.

I. 48517 31 октября 1882 г., Киев

---

[1] Йдеться про книгу М. К. Чалого «Жизнь и произведения Тараса Шевченко», К., 1882.

[2] Псевдонім М. П. Драгоманова.

119. С. І. Пономарев до Ф. Г. Лебединцева*

Начавшиеся морозы несколько освежили меня,— и вот пред Вами письма Шевченко. Ввиду недавно появившейся книжки о нем [1] и статей в Вашем журнале, письма будут кстати. Не знаю только, кстати ли мои примечания и пояснения.

Читая недавно статьи Петра Гавриловича [2] о Шевченко, я невольно призадумался: как играет судьба людьми!.. Вот человек, который владеет всеми данными быть повествователем-художником, а он век свой проводит протоиереем, да еще консисторским членом!

Поздравляю Вас с приобретением коллекции писем к Максимовичу. А есть ли там письма Шевченко? Их там было немало. Видел их и Петр Г[аврилови]ч?

Теперь у Вас дела к празднику довольно: надо выпустить к Новому году и первую книжку. А посему — не приехать ли помогти Вам до праздника? Привезу с собой и письма Гоголя для первой книжки: таким тузам, как Шевченко и Гоголь, место именно в праздничных книжках.

III. 6516 7 ноября 1882 г., Конотоп

120. М. Ф. Комаров до В. С. Гнилосирова

Про Ваше знайомство чув тільки, що воно було у губернатора, але не знаю — чи була там розмова про могилу. Тим часом цензор заборонив «Зарі» [3] печатать пожертвування на могилу, і тепер «Заря» не приймає вже грошей, навіть цензор не дозволив напечатать, що, мов, «по независящим обстоятельствам» і т. д. Це вже так, що б'ють, та й плакать не велять. Ну та дарма, ми зробимо це діло частно, і, здається, ніхто не матиме права причепиться. Я написав Варфоломію і сподіваюсь на сім тижні, а як приїде, то, зараз же не гаючись, я або Якубенко приїдемо з ним у Канів, щоб поки що хрест поставити. Тут не можна заказать хрест, бо привезти його ніяк, то вже прийдеться в Каневі прожить скілько там днів, щоб закінчить це діло.

III. 4476 Листопад 1882 р.

---

[1] М. К. Чалый, Жизнь и произведения Тараса Шевченко, К., 1882.
[2] П. Г. Лебединцева.
[3] «Заря» — політична й літературна щоденна газета. Виходила російською мовою в Києві з 1.XI 1880 до 1886 року. Видавець і редактор — П. А. Андрієвський.

1883

121. В. П. Горленко до Ф. Г. Лебединцева *

Мне не хотелось бы пропускать ни одной книжки журнала, и в мартовскую хочу написать две маленькие рецензии. И таковую же заметку о Ф. Толстом и Жуковском, столетние юбилеи котор[ых] исполнились на днях и котор[ые] играли важную роль в жизни Шевченко. Собственно об этой роли.

III, 3797 7 февраля [18]83 г., Петербург

122. В. П. Горленко до Ф. Г. Лебединцева *

Для заметки о Жуковском и Толстом — не достал к сроку чего хотел. Мне хотелось узнать точно, где находится теперь портрет Жуковского, писанный Брюлловым для лотереи на выкуп Шевченко, и навести другие подобные справки, касающиеся отношений двух юбиляров к Шевченко, но краткость срока не позволила сделать всего. Теперь, конечно, этой заметки писать уже не стоит.

Хочу не остановиться на этом и поискать, нет ли рукописей и писем Квитки (Шевченко — нет, я справлялся).

Меня вновь изумил Пономарев. Он сообщил Вам 8 писем Шевченка [1] из Качановского архива. Но три из них (три первые, большие) были целиком напечатаны в «Основе» и новые — только пять последних, маленьких. Это, конечно, неважная ошибка, и ради остальных пяти можно было снова перепечатать эти, но ведь он «известный библиограф».

III, 3798 22 февраля [18]83 г., Петербург

123. Г. П. Галаган до К. В. Галаган

Вчера утром совершена была почитателями Шевченко панихида (в день его смерти) в Казанском соборе, и я получил анонимное заявление в вежливой форме о том, что эти почитатели

---

[1] Йдеться про листи Т. Г. Шевченка з Петербурга до Г. С. Тарновського від 26 березня 1842 р. і 25 січня 1843 р.; С. С. Артемовського без дати; В. В. Тарновського (старшого) від 28 вересня 1859 р.; Н. В. Тарновської від 22 жовтня 1859 р.; В. В. Тарновського (молодшого) від 7 серпня 1860 р., 16 лютого 1861 р.; Я. В. Тарновського від 23 грудня 1860 р., опубліковані С. Пономарьовим в «Киевской старине», 1883, № 2, с. 401—408.

надеются, что я «почту память знаменитого моего земляка». Я очень почитаю Шевченко, т. е. его бессмертные произведения, но, разумеется, не пошел, и, пожалуй, эти господа никак не захотят и не смогут понять, почему я не пошел и не пойду на их манифестации. Не поймут всей нелепости своих тенденций, которые для меня антипатичны потому, что я принадлежу к последователям того стремления народного, которое именно внушило тому же Шевченко лучшие его произведения. О слепые! Или ослепленные, доколе терплю вас! Можно воскликнуть.

III, 46392 26 февраля 1883 г., Петербург

124. М. Ф. Комаров до В. С. Гнилосирова *

В апрелі ми з Якубенком непремінно приїдемо до Вас на цілий тиждень, а поки що тут готується хрест, а Красовському завтра висилаю 100 крб. на матеріали для огорожі й хати.

Поминки Шевченкові на сей рік відбулися дуже добре: хори співали найкращі утвори Лисенка, були цікаві реферати і гарні декламації, народу було до 300 душ.

Жалко тільки, що й досі нам приходиться неначе ховатись з цим ділом, бо нічого публічного не дозволяють, навіть в «Зарі» цей рік цензор не пустив більше отих огризків, що Ви бачили в № од 26 февраля.

III, 4119 [1 березня 1883] р.

125. О. Ф. Вержбицький до В. С. Гнилосирова

В апрелі місяці непремінно приїду у Канів, щоб побачиться з киівлянами-земляками, поклониться гуртом перед святою пам'яттю батька Тараса і положить жменю землі на величественну його могилу.

III, 4122 21 березня 1883 р., Корсунь

126. Г. О. Милорадович до Ф. Г. Лебединцева

Посылаю заметку о Шевченко, которую прошу напечатать в «Киевской старине».

III, 7270 25 июня [18]83 г., Пятигорск

127. Б. Д. Грінченко до М. М. Грінченко

Я це добре знаю, а все-таки, бач, хочеться «душу розповити». Еге, це казав Шевченко, і в його справді було повсякчас таке, що примушувало його розповити ту велику святу душу, душу, повну кохання до людей.

В його була велика душа, і мав він через те право усе, що на душі у його було, перед людьми положити, бо не мали і не мають люде ані крихти братньої любові — отож і давав їм він на взір свою душу, повну тієї любові, душу, оповиту великою ідеєю.

III, 42271 28 серпня 1883 р., Олексіївка

128. Б. Д. Грінченко до Д. О. Ткаченка *

Якийсь Кулябко видає або вже видав у Києві характеристику Шевченка [1].

III, 41140 16 жовтня 1883 р.

129 Б. Д. Грінченко до М. М. Грінченко

Зараз я прочитав у газеті, як стрівають Тургенєва і які процесії мають зробити при його похороні. Я не знаю, може, ще вплив роздратованого почуття зробив те, що мене злість бере, мені тяжко читати це все. Тяжко, бо передо мною стоїть могила нашого народного поета, мученика ідеї, сина народа. Там, над Дніпром, стоїть вона, боки її пообвалювалися, хрест згори донизу списаний прізвищами тих, хто був на цій великій могилі, підгнив і впав. І не можна оправити могилу, не можна нового хреста поставити — поліціянти, маючи наказ «свыше», не дають і підходити до могили. Це вже більше не велика могила великого поета, до котрої сходилися поклонитися українці,— це вже тепер шпильок, потоптаний поліціянтськими ногами. Ти писала колись, що я помиляюсь в своєму погляді на Тургенєва, що я недбалим зостаюся до всього, що не українське.

Що ж мені дорожче — Тургенев чи Шевченко? Про кого ж я буду плакати: про Тургенєва, котрому царський похорон воздають, чи про Шевченка, на могилі котрого свині пасуться; що мені рідніше, що для мене важливіше: твори Тургенєва чи Шев-

[1] Йдеться про видання книги С. М. Кулябки «Тарас Григорьевич Шевченко (По книге г. Чалого и по «Кобзарю»)», К., 1883, 76 с.

ченкові твори, котрих не то що друкувати, а й читати не дають. Ні, я плачу, та тільки плачу за своїх, бо у нас, українців, стільки того горя й муки, що нема змоги плакати по чужому горю. Ось де причина того, що я так приняв смерть Т[ургенє]ва.

III, 42263 29 жовтня 1883 р., Олексіївка

130. Б. Д. Грінченко до М. М. Грінченко

Шевченко писав ті вірші[1] своїм соузникам-полякам. А той, кого він просить забути і не проклинати, певне, Н[иколай] І, котрий тоді позсилав поляків і Шевченка.

III, 42262 7 листопада 1883 р., Олексіївка

131. Б. Д. Грінченко до М. М. Грінченко

У Києві має вийти або вже вийшла характеристика Шевченка, написана якимсь п. Кулябка. Не знаю, ані хто цей Кулябко, ані яка його характеристика.

III, 42260 13 листопада 1883 р., Олексіївка

132. Б. Д. Грінченко до М. М. Грінченко

Пожертвувано 10 десятин землі в Канівському повіті для ремісницької школи. Думають одкрити школу імені Шевченка на гроші, зібрані для цього ще раніше. Але чи дозволять це зробити — це ще велике питання, бо тепер усе, що так або інак має стосунки з йменням Шевченка, дуже не полюбляється панством-орударством.

III, 42259 20 листопада 1883 р., Олексіївка

133. Б. Д. Грінченко до І. І. Зозулі

Реставрація Шевченкової могили зупинилася через зиму. Робота знову почнеться весною.

III, 40892 [5 грудня 1883] р.

---

[1] Цикл віршів 1847 р. «В казематі».

134. Б. Д. Грінченко до М. М. Грінченко

Часописів я за ці дні сливе зовсім не читав — не до їх було! Але невеличкі новини: роботи по реставрації Шевченкової могили стали до весни. Біограф Шевченків С. Н. Кулябка просить Харківську губернську земську раду асигнувати гроші на монумент Шевченкові. Рішення цього діла ще не знаю.

III, 42249 11 грудня 1883 р.

135. О. Ф. Якубенко до В. С. Гнилосирова *

Тотчас по получении Вашего письма от 20 ноября я отправил через лавку Дитятина два пуда гвоздей и письмо такого содержания: «24 ноября 1883 г. письмо Ваше от 20 ноября получил. Насчет денег написал Тоцкому и послал ему расчет стоимости работ по устройству могилы, и если он не вышлет всей остальной суммы до 500 рублей, то я вышлю или привезу деньги для расчета грабарей и Крамовской, а до того времени для уплаты плотнику и разные мелкие расходы выдавайте хотя из своих. Грабарям передайте, что ими всего насыпано с прежними 26 куб.— 174½ куб. саж., при чем прилагаю чертеж тех 3-х выемок, откуда брали землю.

Всего выходит 174½ куб., а за исключением прежде оплаченных 26 куб. следует уплатить за 148½ к. с. согласно условию по 2 р., что составляет 297 р., а за вычетом уплаченных Вами 160 р. грабарям еще следует получить 137 р., о чем прошу сообщить Буряку и Пастернаку.

Кроме того, за прогульные дни было уплачено мною два раза 2 р. + 5 р. и за прежних 26 куб. (за 16 по 1 р. 60 и за 10 по 2) 45 р. 60. Таким образом, земляная работа до сего времени обошлась в 349 р. 60 к. Для досыпки в будущем году вследствие осадки потребуется 20 куб., т. е. 40 р., обдерновка 125 кв. с. по 40 к. = 50 р. Устройство дорожки на верх могилы, вымощенной камнем, 10 р. Кроме того, заплачено уже за камень для фундамента 12 р., за известь 26 р. 51 к. и каменщику 20 р. Таким образом, устройство собственно могилы, не считая части расходов на поездки в Канев и разъезды там, обошлось в 508 р. Маниловичу, как я Вам говорил, была обещана прибавка 10 р., если он доставит камни на могилу не позже 10 ноября, и как он просрочил даже 16-ое, указанное в условии, и, кроме того, ему было дано громадное облегчение в том, что камень разрешено сделать из 4-х кусков вместо двух, то и прибавки по справедливости не за что делать, а только следует дать ему, что стоит вывозка камней от берега на гору. Кроме того, при уплате Маниловичу сле-

дует удержать 10 р. до весны будущего года, чтобы после укладки камней на место он стесал кругом верхний угол, как указано в условии.

Что касается до дыр, то их следует продолбить так, что сначала сложить камни тесно вместе на ровном месте возле могилы, а потом снять рамку, находящуюся на болтах, и уложить на камне так, чтобы средина ее как раз совпала со срединой всей плиты, и тогда назначить место дыр по дырам рамки. Придется продолбить 4 дыры по целому месту, а две по продольному шву. За такое долбление, мне кажется, можно дать не дороже 10 р. Дыры должны иметь в поперечнике от $^1/_2$ до 2-х вершков и могут быть или круглые, или 4-уголь[ные]. Как удобнее для каменотесов. Поторопите Мовчана с укрывкой хаты и обмазкой внутри. Рамы оконные пусть застеклят, а печники делают печь. Попросите также грабарей, чтобы поскорее засыпали землю в хате. Если этой работе помешают морозы, то пусть Мовчан продолжает работу по устройству забора, навесит двери, забьет окна [...] хаты, чтобы при уходе с работы можно было прятать под замком материал. Но во всяком случае нужно договорить кого-либо надежного из гончарей, чтобы он днем и ночью наведывал до хаты. За подобное охранение можно заплатить до марта руб. 15». Вот все, что я вам писал 24 ноября и тогда же отослал через магазин Дитятина 2 пуда гвоздей. Теперь заберу справки, почему они не доставлены Вам. Справьтесь и Вы у подорожного кассира. Если за дыры придется заплатить и 20 руб., то я ничего против этого не имею. От Тоцкого, не знаю почему, оставленных денег до сего времени не получил и потому посылаю своих 150 руб., из которых уплатите все грабарям, а за лес и другие материалы я рассчитаюсь сам, так как при первом санном пути приеду в Канев и постараюсь, чтобы привезли крест.

Сейчас получил записку, которую и прилагаю, что пароход гвоздей не взял.

III, 4129 13 декабря [1883] г.

136. М. Камінський до В. С. Гнилосирова*

Уведомление Ваше в том, что нашлись люди, заботящиеся о благолепии могилы Тараса Григорьевича, меня очень обрадовало; дай бог, чтобы и впредь поддерживалось такое прекрасное желание.

III. 4132 27 декабря 1883 г.

137. М. Ф. Сумцов до Ф. Г. Лебединцева*

Посылаю небольшую статью «Днепр в поэзии Шевченко»[1]. Если Вами и читателями «К[иевской] стар[ины]» будет принята благосклонно, то я, при условии бесплатной высылки вместо гонорара 200 оттисков каждой статьи о Шевченко, напишу еще несколько подобных статеек, напр. «Старики и дети у Шевченко».

III. 7023 [1883] р.

1884

138. М. Ф. Комаров до Б. Д. Грінченка

Мова йде про молодого талановитого поета Кононенка. Він написав дуже багато, найбільше поеми або оповідання віршами, але все це писано тоді, коли він нічого ще не читав, окрім двох поем Шевченка та Котляревського; «Безщасне кохання» — найкраще, що я вибрав зо всього, написаного Кононенком. Я радив йому, до якого часу не писать, поки він не перечита добре всього Шевченка і найкращих російських поетів.

III, 37528 3 січня 1884 р., Одеса

139. Б. Д. Грінченко до М. М. Грінченко

Од Зін[ьківського] теж одібрав листа. Він прислав деякі попереписувані Шевченкові твори.

III. 42244 12 січня 1884 р., Олексіївка

140. М. Ф. Сумцов до Ф. Г. Лебединцева*

По моему мнению, печатать мою статью о Днепре у Шевченко[2] в настоящее время не совсем удобно, ввиду недавнего обвинения «Киевской старины» в украинофильстве.

III, 7014 14 января 1884 г., [Харків]

---

[1] Статтю М. Ф. Сумцова «Днепр в поэзии Т. Г. Шевченко», надіслану до журн. «Киевская старина», не було надруковано. Пізніше автор частково використав цей матеріал у статті «О мотивах поэзии Т. Г. Шевченко».— «Киевская старина», 1898, № 2, с. 210—228.

[2] Див. примітку до листа № 137.

141. М. Ф. Комаров до Б. Д. Грінченка

Про історію України нічого й думати. Все, що хоч трохи нагадує народові про його колишню долю та ще й на його мові — то все це у нас нецензурне. Я двічі посилав біографію Шевченка й двічі мені вертали через те іменно, що, переказуючи про історичні п'єси Шевченка, як-от: «Тарасова ніч», «Гайдамаки» тощо, я коротенько розказував про те, що колись діялось на Україні. А то ще була така кумедна оказія: один послав оповідання «Про чуму рогатої худоби», де й про історію чуми, як вона зайшла на Україну, було оповідано. Цензура не пустила через те, що, як дослівно було в бумазі Главного управління до Київського цензора, «автор неуместно касается прошлого Малороссии».

III, 37527 Лютий 1884 р., Одеса

142. Т. А. Зіньківський * до Г. Т. Сервиковської

Посилаю ще Вам скільки пісень Шевченка, музики Лисенка, може, хоч маленьке дам Вам ухіття. Чим умію, тим і виражаю свою щиру прихильність.

III, 45268 21 березня 1884 р., Шпола

143. І. Куровець до П. Г. Житецького

Не знаю, чи мало що більше наше товариство врадовати, як прислана вами книжка «Очерки украинськой литературы XIX века»... [1] Автор в згаданім ділі зовсім відділив від української літер[атури] все, що в нас по-українськи писано — приміром хоч би з Шашкевича, Устияновича, Федьковича і Франка,— та ж ми таки частина українського народу — Шевченко, Квітка — се ж для нас зарівно святе, як і для вас.

I, 48503 15 квітня 1884 р., Відень

144. Т. А. Зіньківський * до Г. Т. Сервиковської

Еще раньше по дороге мне пришлось удостовериться, что имя «Керелівського кобзаря» Шевченка известно чуть ли не каждому грамотному мужику. И здесь оказались таковые, почему мое предложение прочитать им что-нибудь было принято с особен-

[1] М. І. Петров. «Очерки истории украинской литературы XIX столетия», К., 1884.

ным удовольствием. Я прочел «Гайдамаки». Выслушано было с большим интересом; меня ежеминутно прерывали для объяснений, кто такие Гонта, Зализняк и пр. Нашелся старик, который сам слышал от деда рассказ про Гонту и гайдамак.

III, 45266 19 апреля [1884] г., Умань

145. Т. А. Зіньківський до Г. Т. Сервиковської

Комаров здесь только с нового года, приехал из Киева, где он жил и имеет книжный магазин и библиотеку, и за его инициативой здесь были устроены 26 февраля роковини смерті Шевченка з рефератами, декламацией и пением его произведений. Имели даже разыграть... оперетту «Чорноморці»... да полиция представила неодолимые затруднения...

III, 45262 5 июля 1884 г., Умань

146. А. М. Вольф до П. О. Куліша

Насколько нам известно, у Вас имеется довольно большая коллекция рисунков Шевченка, не бывших вовсе в печати. Некоторые из них Вы, в свое время, любезно доставили для пользования редакции «Живописной России», которая, однако же, могла воспользоваться далеко не всем и не в виде точных копий.

Между тем, новые усовершенствования в области иллюстрации, и в особенности новый способ воспроизведения рисунков, который мы намерены применить к «Нови» [1], дает возможность передавать рисунки в совершенно точных автографских копиях, facsimile, ничуть не уступающих оригиналу. Не позволите ли Вы поэтому воспользоваться нам имеющимися у вас рисунками г. Шевченко и, может быть, не найдете ли возможным к рисункам этим написать особую статью? Рисунки и статья возбудили бы, без сомнения, большой интерес.

Ждем с нетерпением от Вас известий в этом отношении и просим, в случае согласия, прислать упомянутые рисунки, которые мы в совершенной чистоте и сохранном виде возвратим Вам немедленно по снятию с них копий.

I, 29606 5 июля 1884 г., С.-Петербург

[1] «Новь» — загальнодоступний ілюстрований двотижневий вісник сучасного життя, літератури, науки та прикладних знань. Виходив з 1884 до 1898 р. в С.-Петербурзі. Видавцем і відповідальним редактором його був А. М. Вольф. Журнал з явною симпатією ставився до дворянства, називаючи його «первенствующим сословием в государстве».

147. М. Г. Мацкевич до О. Ф. Кістяківського

Взобравшись сегодня по известной Вам крутизне на Тарасову гору, я застал на могиле каневского исправника Тарановского, киевского жандармского штаб-офицера (с грузинским типом лица) и мастеров (заметьте: чистых руссаков), которые под надзором и руководством распорядителя (заметьте: чистейшего руссака) втаскивали блоком на могилу гранитные глыбы и подготовляли на ней основание для памятника, который теперь на берлине[1] у Ржищева, а в Канев должен прибыть сегодня вечером или завтра утром. Могила — большой курган, края (скаты) которого на екатеринославский манер усеяны бахчой (баштаном). Довольно большой круг около кургана охвачен дощатым частоколом. Вблизи кургана «хата і кімната», о которых при жизни своей мечтал для себя покойный поэт-страдалец. По словам сторожа, живущего там три месяца, постройками распоряжался «инженер». К сожалению, этот инженер дурно распорядился тем, что, во 1-х, слишком высоко поставил частокол на окраине горы и тем закрыл вид на Днепр и с Днепра, во 2-х — приказал вырубить мало дерев пред курганом и слишком много позади его. Нужно бы, чтобы позади была густая стена, напр[имер] берез, на фоне которых оттенялся бы памятник, а впереди — простор, сквозь который он был бы виден «задрипанцу» Юркевичу. Чрез неделю, сказал мне распорядитель, может быть окончена установка памятника.

III, 68921 14 июля 1884 г., Канев

148. Невстановлений автор до Є. К. Трегубова*

Чимсь молодим пахнуло на мене при чтении цієї давно не читаної книжки, і я ще раз подивувався не только силе таланта покойного Тараса Григорьевича, но и необыкновенной мощи воображения, создающего картины в 3—4-х строках.

Сидить москаль під хатою,
Надворі смеркає,
А в вікно, неначе баба,
Сова виглядає.

(Пустка)

---

[1] Річкове судно.

Вот это буквально картина, которая целый день так и стояла у мене перед очима. И можно ли более поэтично, более грустно и изящно закончить эту небольшую, но целую повесть людского горя и муки!

Вот уже именно в «Пустке» идут стихи, «мало слов, а горя реченька, горя реченька бездонная».

Кепкуйте з мене, як хочете, но не потаю від вас, що не одна слеза вытекла из старых очей моих при чтении творив цего глибоко несчастного человека, а в решти всего стало горько и досадно на людську неправду.

Х. 30345 22 августа [1884] г.

149. В. С. Гнилосиров до А. Л. Шиманова *

Оце по глаголу твоєму, мій сослуживець зробив чотири патрета Тарасові, які й посилаю тобі й прошу к різдву вислать за них двадцать карб. грошей, а за той екземпляр, що тобі перш вислав, і не турбуйся вислати грошей, бо то ж я тобі зробив подарунок в дяку за книжки Заготовського, котрі теж варт 5 крб. і які ти мені прислав в маї сего ж таки року.

А ти ось що краще зроби, мій друже: збери там, скільки можна буде, межи своїми земляками і знакомими грошенят на те, щоб засадить деревами, кущами і садовиною місце біля могили великого Кобзаря Т. Г. Шевченка — бо грошей зовсім нема: мені недавно писано з Києва, що нічим кончить счетів і за насипку могили і постанову хреста — і пришлеш мені, бо я вже се діло розпочав, зробивши наперед план на невеличку поміч одного земляка з Золотоноші І[вана] Вас[ильовича] Тоцького (він дав на се 15 карбов[анців], а щоб не затяглось се діло, треба помочі, бо я договорив чоловіка за плату 25 коп. од дерева і куща з поливкою; ціна для такого місця, куди треба носить воду на високу гору,— помірна.

Якщо моя річ до ладу і якщо надієшся допомогти мені з цього боку, то я тобі пришлю й копію плану, з котрої побачиш, що треба чимало грошенят, щоб довести його до кінця. Деякі посадки зроблені восени, а там з ранньої весни піде далі робота, якщо будуть побрязкачі.

III, 4136 14 грудня 1884 р.

150. Т. А. Зіньківський * до Г. Т. Сервиковської

...або візьму Шевченка. За писання в Аральських пустинях йому грозило протягом кари ще, може, літ на десять. Не можна сказати, щоб каторжна жизнь була Шевченкові любою, однак він писав, носячи книжечку свою за халявою, і от що каже:

Нехай, як буде, так і буде,
Чи то плисти, чи то брести,

Хоч доведеться розп'ясгись,
А я таки мережить буду
Тихенько білії листи.

Він не міг не писати, він мусив задовольняти будь-якою ціною потреби душі, без цього для нього не було жизні, не було щастя, як ви кажете, личного щастя.

III. 45260 [1884] р., Умань.

1885

151. Т. А. Зіньківський* до Б. Д. Грінченка

Из новостей сообщу, что на днях выйдут три драматические штуки (названия забыли)... готовится роскошное иллюстрированное издание Шевченка, и «Гайдамаки» уже печатаются. Также печатается второй том сочинений Кропивницкого.

III, 38234 16 января 1885 г.

152. Б. Д. Грінченко до Т. А. Зіньківського

Котляревський, Гулак, Гребінка, Квітка, Шевченко, Куліш, Мирний писали мовою, заснованою на лежнях лівобережної мови, і ці засновники і досі панують і будуть панувати в нашій літературі, і інакше не може бути.

III. 40833 (дод). 2 березня 1885 р.

153. Є. К. Трегубов до В. С. Гнилосирова*

Оце у «Історичному віснику» есть малюнок могили Охоровича — дуже тепер добре це діло упорядковано [1].

III. 4152 9 травня [1885] р.

154. О. Ф. Вержбицький до В. С. Гнилосирова

Недавно приїхав із Кубанщини земляк наш Петро Васильович Рак, об которому ми з Вами вже розмовляли, і просить, щоб

[1] Йдеться про малюнок могили Т. Г. Шевченка роботи художника К. Ф. Охоровича.

М. В. Д.

КІЕВСКАЯ
ГОРОДСКАЯ
УПРАВА.

Канцелярии ОТДѢЛЕНІЕ

Мая 23 дня 1911 г.
№ 220.

ЖУРНАЛЪ

Присутствіе Городской Управы на основаніи постановленія Бюро Комитета по сооруженію памятника Т. Г. Шевченко отъ 20-го Мая с. г. за № 51-мъ опредѣляетъ выписать въ расходъ изъ Шевченковскаго фонда сто (100) рублей и выдать таковые по уполномочію Достовѣренному Пристава г. Москвы Мясницкой части отъ 7-го с. г. за №3368 М. А. Виноградовой для А. А. Виноградовой какъ дополнительную премію до проекта памятника 2-го конкурса подъ девизомъ „Небай спотыкнется хваляще“

Замѣститель
Городского Головы

Члены Управы {Кабецъ

Тип. К. Кругликовъ ф. № 3

дати для тамошніх братів наших книжок на українській мові: «Кобзарів» — 6, поем Шевченка в малих книжечках: «Катерину», «Наймичку» і що найдеться проче — до 10.

III, 4156 25 серпня 1885 р.

155. В. П. Горленко до Ф. Г. Лебединцева *

Одно из самых ценных и интересных во всей коллекции [1] — это альбомы рисунков, а между ними сокровище — два альбома и отдельное собрание рисунков Шевченко. Альбом 1843 года — академический, из класса Брюллова, другой 1844 — альбом его поездки как художника при Археографической комиссии. Тут виды — Субботова, церкви Богдана Хмельницко[го] (тогда еще существовавшей), Чигирина, монастырей — Мотронинского и Густинского, Переяслав и прочие наброски к «Катерине» и портрет батька Шевченко. Отдельные рисунки сепей — из экспедиции, совершенной из Ново-Петровск[ого] укрепления. Тут виды самого укрепления, виды в степи, берега моря и т. п. Еще особо, рисованный карандашом, портрет самого Шевченко, деланный во время его пребывания в Качановке. Он изображен молодым, каким и был тогда, глаза полны мысли. Лучшего портрета его я не видел, он никогда не был переснят.

III, 3814 4 сентября [18]85 г.

156. П. І. Зуйченко до Ф. Г. Лебединцева *

Сегодня я получил письмо от Кулиша, в котором он мне сообщает, что послал Вам список с подаренной им мне автобиографии Шевченко [1].

Ввиду того, что рукопись эта имеет особенную ценность, я бы покорнейше просил бы Вас при печатании этого списка авто-

---

[1] В музеї В. В. Тарновського. Про цю збірку автор листа докладніше розповідає в замітці «Альбомы и рисунки Шевченка в собрании В. В. Тарновского» («Киевская старина», 1886, № 2, с. 402—409).

З листа від 28.VI 1888 р. (III, 9716) нам відомо, що В. П. Горленко, щоб виявити всю мистецьку спадщину Т. Г. Шевченка, і в наступні роки звертався через пресу до тих, у кого зберігались рисунки поета, з проханням повідомити про це («Киевская старина», 1888, № 6, с. 80—85).

[2] Автобіографія, написана рукою Т. Г. Шевченка в січні 1860 р. для «Народного чтения», вперше була опублікована П. О. Кулішем у 1888 р. («Киевская старина», № 11, с. 431—435).

З приводу цієї автобіографії та листів Тараса Григоровича до К. Б. Піунової, про які пише П. І. Зуйченко нижче, Ф. Г. Лебединцев, очевидно, довідався від В. П. Горленка (див. лист від 3.X 1885 р., III, 3816).

биографии упомянуть (от редакции), что подлинная рукопись находится в моем владении. Этим сообщением Вы премного меня обяжете. В настоящее время я веду переговоры о приобретении около 20 неизданных писем Шевченко. Письмами этими владеет бывший предмет страсти Шевченко актриса Шмитгоф, бывшая Пиунова. Если мне удастся приобрести эти автографы, то я их, без сомнения, напечатаю в Вашем журнале. Актриса Шмитгоф в додачу к письмам также обещает написать и свои воспоминания о знакомстве с Шевченком и его претендентном ухаживании.

III, 3866 25 сентября 1885 г., Екатеринослав

157. П. І. Зуйченко до Ф. Г. Лебединцева *

Переписку Шевченко с Пиуновой (Шмитгоф) я уже два года никак не могу выкрутить, но имею, во всяком случае, полные надежды на то, что рано или поздно, но она будет составлять мою собственность.

Главная причина, почему эта баба, несмотря на наше давнее знакомство, не дает этой переписки, заключается в скабрезности некоторых писем, которые она желает удержать, а я, наоборот, домогаюсь получения всего. Все эти письма, числом около 40[1], я лет 13 тому назад читал, получив их для прочтения от мужа Шмитгоф, и теперь сожалею за оплошность неснятия с них копий. Как только что добуду, то незамедлю сообщить Вам.

III, 3867 5 октября 1885 г., Екатеринослав

158. А. Л. Шиманов * до В. С. Гнилосирова *

Про патрети Тараса я вже так забарився дати тобі повну відповідку, що тепер мені вже ніяково і згадувати про се діло. Головна річ тут така, що тепереньки у нас така пора, а під лад порі й людські кишені такі, що як зібрати гроші, хоча б і невеликі, за награди, то іноді дешевше бува самому їх заплатити.

III, 4168 9 листопада 1885 р.

---

[1] Виходячи з першоджерел, таких, як щоденник та листи Т. Г. Шевченка, листи різних осіб до нього, а також відомі біографічні роботи, можна поставити під сумнів ці відомості П. І. Зуйченка. Тим більш не відповідає дійсності висловлена далі думка про непристойний характер листів Т. Г. Шевченка до К. П. Піунової.

159. В. Г. Шевченко до В. С. Гнилосирова

Не имея возможности часто навещать могилу покойного академика императорской академии художеств Тараса Григорьевича Шевченко в Каневе и опасаясь, что вне надзора поставленный там сторож может не исполнять данного ему поручения по надзору за оградою и избою, возведенною для его помещения, а также за посадкою дерев[ьев] вокруг могилы и поливкою их, за поддержкою в целости, чистоте и опрятности всего устройства при могиле, как это было уже прежде, я прошу Вас, милостивый государь, принять на себя труд вместо меня навещать могилу Т. Г. Шевченко, осматривать устройство и в случае какого-либо упущения замечать сторожу и требовать исправления, приказывать производить посадку и поливку дерев[ьев], уплачивать на мой счет назначенное сторожу жалованье, а если бы он отказался исполнять Ваши по сему предмету распоряжения — предоставляю Вам заменить его другим по Вашему усмотрению. Равным образом прошу Вас уплачивать на мой счет в Каневскую городскую думу следуемые за землю арендные деньги и налоговый сбор за избу и получаемые квитанции присылать мне.

III. 4169 14 ноября 1885 г.

160. Ф. Т. Панченко до В. С. Гнилосирова

Варфоломій Григорович недавно в мене був. Давненько ще він приобіцяв одіслати Вам лист правования, але забув раз цее звістити, до другого разу я вже взяв сам листа од нього і досилаю Вам, бо ще аж тоді об цім велася мова, як я посилав до Вас глід. А Ви мене оповістіть, скілько там треба грошей на тії дріб'язки.

Вовк-Корочевський од Васильчикова недавно розсилав каталог садовини і всякого дерева, що там є. Цее, здається, і не так далеко од Вас...

Вирахуйте докладно, скілько Вам і чого треба, веліть покопати ямки $1^1/_2$ арш. завшир[шки] і $1^1/_2$ арш. глибини. Стільки знову, скільки треба, а мені перешліть заказ, до Вас із-за Дніпра по весні привезуть все, що треба, та ще, може, і садовника пришлють на якийсь час.

Тільки я скажу мою увагу, щоб не садовити великого дерева, а краще різні кущі.

Коло самої могили хіба посадити чотири ясени. Найбільше нам треба дбати, щоб од Дніпра не заслонялася могила.

P. S. Вчора дождався Якубенка і довідався од нього, що вже він план одіслав. А це мене держало і досі.

III, 4170 22 листопада 1885 р., Київ

161. П. О. Куліш до Ф. Г. Лебединцева

В конце автобиографии поэта Шевченко, сообщенной мною Вам для напечатания, я написал объяснительную заметку. Поместив эту заметку [1] в начале автобиографии, Вы сделали в ней такие поправки, прибавки и убавки, что один из киевлян в приятельском письме ко мне, на основании Ваших слов, делает предположения, противные исторической истине.

Не желая, чтобы подобные предположения возникали и в других умах, я поручил ему просить Вас напечатать мою заметку с надлежашею точностью и при ней настоящее мое письмо к Вам [2].

I. 29232 [1885] р.

1886

162. М. М. Нечипоренко до Б. Д. Грінченка

Попові я не потураю, і тоді ж казав, що «Кобзар» — книга, цензурою дозволена [3].

III, 38879 16 лютого 1886 р.

163. О. М. Огоновський до П. Г. Житецького

Тільки ж нехай Вам, мій добродію, не буде маркітно, що я Вам сейчас не відписав; навперед була в мене тая перепона,

---

[1] «Киевская старина», 1885, № 11, стор 431—435

[2] Замітка і лист П. О. Куліша не були надруковані в журн. «Киевская старина». Лист Куліша до Ф. Г. Лебединцева був зв'язаний з тривалою полемікою Куліша і «Киевской старины». Див. статтю В. Данилова «П. А. Кулиш и «Киевская старина» под редакцией Ф. Г. Лебединцева», надруковану в журн. «Україна», 1907, т. III, с. 202—201.

[3] М. М. Нечипоренко займався просвітянською роботою, — розповсюджував художню літературу в тих місцях, де проживав, а зустрівшись з протидією місцевого попа, повідомляє про це Б. Д. Грінченка, який надсилав йому літературу.

що я приготовлявся до бесіди, яку я виголосив в XXV роковини смерті Тараса Шевченка.

I, 48688 8 квітня 1886 р., Львів

164. Б. Д. Грінченко до І. І. Зозулі

Шевченко перші свої балади писав у баладно-сентиментальному напрямові Жуковського.

III, 40849 15 липня [18]86 р.

165. П. О. Куліш до І. І. Троїцького

Через К. С. Шаповала послано Вам в вечное владение новейшее издание Шевченка дня четыре тому назад. Прежнее же можете вручить посланному (это книга А[лександ]ры Мих[айловны]) [1].

I, 29284 25 июля 1886 г.

166. І. І. Зозуля до Б. Д. Грінченка

Гоголь стоїть незмірно вище від других руських писателів, такечки ж і Шевченко як український поет.

III, 38271 3 серпня 1886 р. [Хорошів]

167. Б. Д. Грінченко до І. І. Зозулі *

Тепер Гоголя і Шевченка ти становиш незмірно вище од других (усіх?) російських письмовців через те, що «у більшій частині їх творів ми бачим дійсне (себто, по твоїй термінології, не фантастичне, нас оточуюче) життя, без усякої примішки їх погляду на його (життя). Вони не малювали картин від себе, а брали їх з життя і давали нам такими, якими брали, не висівали підситками свого погляду. Оце ж і найголовніша причина тому, що вони стоять вище од других.

Покидаючи поки порівняння Гоголя і Шевченка з іншими письмовцями російськими, я скажу дещо спершу про те, чи може

[1] О. М. Куліш.

письмовець писати без жодної примішки свого погляду і чи писали так Гоголь і Шевченко.

Як пишуться «художественные» твори? Невже письмовець, бачачи життя, так-таки й бере його цілком та й кладе на папір? Далеко ні. Я виясню це тобі прикладом. Ось тобі Шевченкова «Катерина». Якби поет фотографував життя, то мусив би написати у віршах не поему, а дневник Катерини, себто: ось такого-то дня Катерина узяла відра, вийшла з хати, йшла по воду, на дорозі спіткнулася, трохи не впала, потім стріла Одарку, Христю і Хіврю, з ними балакала про Семена, Петра, Ярину, Кулину, тоді пішли до колодязя усі вкупі; як набирали води, то Катерина забила руку і схльопнула собі на одежу піввідра води, тоді понесла воду додому, і рука дуже боліла; на леваді стрілася з москалем. Москаль спитав: «А куди ты идешь?» Вона засоромилась і втекла. Прийшла додому і ледве не побила відра, так була збентежена. Увійшла у хату, вилила у водянку воду. Тоді батько каже: Катерино, піди на город, зірви цибулі і приготуй холодне. Катерина пішла по цибулю, на дорозі підколола ногу, сіла і почала виймати дерево, та не вийняла; нарвала цибулі, вернулася у хату, приготувала вечеряти, мати почала світити каганець і сім сірників зіпсувала, поки засвітила; батько пішов «надвір», вернувся відтіля; почали вечеряти, батько розказав, що у сусіди Миколи здохла свиня, а мати, що їй кури знесли вже 20 яєць; Катерина ж додала, що вона ще одно яйце знайшла у хліві і т. д. і т. д.

Але ж поет цього не робить. Він одкидає непотрібні подробиці і важливі речі, котрі не стосуються до сюжету, але котрі в дійсному життю нерозірвано зв'язуються з ним. Виходить, що поет має перед собою ті або інші життєві факти; одні, непотрібні, одкидає, другі бере і комбінірує їх не так, як вони, може, йшли у життя, а як поетові треба. Оце тобі виразний доказ того, що письмовець не може писати без жодної примішки свого погляду, не може не просівати життя крізь підситок свого розуму й почування, бо вже в цьому вибиранню життєвих фактів і в їх комбінірованню виражається і примішка свого погляду і просівання крізь власний підситок,— іменно просівання: письмовець кидає життя у підситок свого талану, розуму, почування, просіває, і потрібне зостається, а непотрібне випада геть.

Тепер про Шевченка й Гоголя. Уже з вищесказаного можна бачити, що вони не могли писати без жодної примішки свого погляду і малювати життя, як воно єсть насправді, але я хочу ще дати тобі декілька прикладів з їх творів. (Не маю під рукою ні «Кобзаря» ні Гоголя і через те не буду виписувати їх слова, скажу тільки що згадаю).

«Катерина». Свій власний погляд на «Катерину» і її становище поет виражає як самим тоном поеми, спочуваючи героїні

(фотографія, як відомо, ніякого спочування виразити не може), так і багатьма ліричними місцями, як наприклад: «Бач, на що здалися карі оченята». «Оттаке-то на сім світі роблять людям люде», «Єсть на світі доля», «Кохайтеся, чорнобриві».

«Наймичка». Тон ліричних місць не згадаю. (Найшов одно: «Тяжко дітей годувати» і т. д.), або «Чудо якось діється між нами»).

«Княжна». Хоч би характеристика панства і безліч інших місць.

«Мар'яна». Слова кобзаря і інше.

«Сотник». Уся остання частина, в котрій поет гудить сотника, і др.

«Утоплена». Характеристика матері.

«Відьма». Приступ увесь. Кінець.

Історичні поеми. Слова Антоновича: «С ист[орическими] поэмами Ш[евченко] случилось то, что случилось с подобными произведениями все[х] поэтов. Увлекаясь худ[ожественным] изоб[ражением] минувшей жизни, чувствуя верность обрисовки исторической эпохи, публика принимает часто поэму и ист[орический] роман за исторический материал, не заботясь о критической проверке писанных фактов. Многие, напр[имер], уверены в том, что Палий кончил жизнь в Межигорском монастыре, что Гонта казнил со[бственных] детей, что Подкова и Гамалия ходили походами на Царьград и Скутари и т. п. Между тем Подк[ова] и Гам[алия], если и существовали, то не предпринимали походов на Ц[арьград] и Ск[утари]; поэма «Чернец» целиком построена на фабуле, что Палий умер в Запорожье, чего не было; точно также немало ошибок в частностях поэмы «Гайдамаки».

Но нельзя отождествлять поэта с историком: поэт — художник, и не его дело путем критики восстанавливать отдельные факты минувшей жизни. Он воспроизводит живой и цельный образ эпохи, оживляет и выводит перед взорами читателя отдельные лица, целые поколения; в творчестве его воскресают народы с их телом и душой, с их чувствами и помышлениями. Словом для художника безразлична фактическая точность подробностей, лишь бы они были возможны на фоне изображаемой им эпохи.

Ітак, бачиш. Та що й казать: Ше[вченко] був більш, ніж хто інший, суб'єктивним, тенденційним поетом, бо стояв за українство, за мужиків, за світлі ідеї нашого часу — як же він міг не висловлювати власних поглядів? Та ти що ступнеш, то й знайдеш їх усюди безлік.

Про Гоголя уже не буду казати: раз, що ти й сам можеш у ньому знайти те, що ми знайшли і у Т[араса], а друге, що для цього треба часу, а я його немаю, закінчу скоріше.

Як бачиш, усякий твір не єсть фотографія з дійсного життя; перш, ніж явиться на світ, він проходить через горнило душі письмовця і виливається неодмінно відповідно його талану, розуму, почуванням, поглядам. Це вже стара правда, що творчество абсолютно об'єктивне неможливе і ніколи його на світі не було, навіть у Гомера.

Значить найголовнішої твоєї причини нема — вона зникла, бо і не існувала.

Але ж ти можеш сказати: Так, але ж Ш[евченко] і Г[оголь] брали свої сюжети з оточуючого нас життя (або того, що було) і як би там вони його не переробляли, а усе ж ми маємо у їх вірну картину цього життя.

Проти цього я нічого не кажу, але ж і це не єсть причина становити їх вище од інших письмовців, бо раз те, що Тургенєв, Толстой, Гончаров, Пушкін (повісті «Євг[еній] Онєгін», «Полтава» і др.), Лермонтов («Герой наш[его] времени», «Мцыри», «Кавказские поэмы» і багато інших) робили так само, як і Ш[евченко] з Г[оголем], а удруге те, що браття письмовцем сюжетів з дійсного життя не єсть ще причина його возвеличування, бо в такому разі ми мусили б одкинути багато написаного Шекспіром (хоч би його фантастичні драми і поеми), Гете (хоч би його «Фауста» — цей твір, котрий ніколи не вмре, поки житимуть люди, бо в основу його положив поет довічні філософські питання), Гюго (хоч би його величну поему «Сатана»), Данте («Боже[ственну] коме[дію]»), Мільтоном («Потерянный рай») і багатьма, багатьма іншими, не минаючи Шевченка й Гоголя (у Ш[евченка]: «Лілея», «Русалка», «Утоплена», «Тополя», «Причинна» і др.; у Г[оголя]: «Вій», «Страшна помста», «Різдв'яна ніч», «Майська ніч» і др.).

Ітак, виходить, що коли ти схотів би поставити Ш[евченка] і Г[оголя] вище од усіх інших рос[ійських] письмовців, то мусив би шукати інших доводів (котрі з деякого погляду, може й суть).

III. 40848 7 серпня 1886 р., Тирасполь

168. В. Л. Левицький * до П. О. Куліша

Мій «Альманах літературний» [1] українсько-руський, про котрий Ви, високодостойний добродію, може, і чули, вже друкується.

[1] Альманах «Ватра» (вогнище). Літературний збірник, видав Василь Лукич. На честь і на пам'ять двадцять п'ятих роковин смерті Тараса Шевченка і двадцять п'ятих роковин літературної діяльності Юрія Федьковича. Стрий, 1887 р., 216 с.

Увійдуть там твори наших українських і галицьких писателів досі ніде не друковані: оповідання пп. Мордовця, Конїського, Мирного, Нечуя, Чайченка, Франка і Лукачівського, поезії Шевченка, Перебенді, Лиманського, Гудомського (історичні поеми), Конїського, Федьковича.

I, 29721 8 серпня 1886 р.

169. Б. Д. Грінченко до Т. А. Зіньківського *

Авторитетом же Шевченка тут, мені здається, не можна давити, раз, через те, що «абсолют-авторитету» нема, а друге, через те, що ми маємо масу доводів, що Шевченко у своїх останніх віршах справдив вищенаписане про неістнення «абс[олют]-авт[оритету]». Під впливом думки про черпання з церковнослов'янської мови і десяти років неволі, за котрі він мусив добре зіпсувати свою мову, живучи на чужині, не балакаючи, не читаючи і здебільшого не пишучи по-українськи, Тарас добре-таки погрішив у останніх творах перед укр[аїнською] мовою, і наведені тобою вірші доводять це не потроху. Шевченко пише радуйся замість радій — невже ж відціля вивод, що і ми мусимо помилятися за їм укупі і замість свого радій тягти за хвіст чуже радуйся? Не думаю. Що ж до останніх слів, про котрі ти кажеш, то про їх треба багато казати, щоб довести непотребу і незаконність вживання їх у нашій мові, а для цього в цьому листові дуже мало місця [1].

III, 40825 19 серпня 1886 р., Херсон

---

[1] Цей лист Б. Д. Грінченка є відповіддю на лист Т. А. Зіньківського від 5 серпня 1886 р. (III, 38224), в якому він писав, що загалом згоден з зауваженнями Б. Д. Грінченка щодо мови збірки «Порвані струни», «З деякими твоїми увагами,— продовжує Т. А. Зіньківський,— я б не згодився. В число кацапизмів ти поставив: «муза», «возглашу», «немощен», «пригожа», «розгадати», «затаїти». Таких термінів, як муза, поет, елегія та інше, уживаних в усіх мовах, трудно поминути, особливо коли більшу частину їх ми не можемо замінити з рідної мови. «Возглашу» та «немощен» — церковної мови вплив. Отже, чи до речі позичатись нам в церковній мові, не важко буде відповісти, що коли позичати то позичати, іменно з церковної, яко корня. Наконець, і Шевченко уживав часом церковнослов'янізми, хоча би: Радуйся, ниво неполитая! Радуйся земле, неповитая квітчастим злаком. «Пригожий», мені здається, вживається так само, як і «гожий». А «розгадати» — «затаїти» — слова, котрі обопільно властиві як великоруській, так і українській».

170. В. Ястребов до Ф. Г. Лебединцева

Сегодня я получил ноябрьскую книжку «Киевской старины» и, пользуясь вечером субботы, расположился прочесть с семьей «Близнецы» Шевченка, которые, к слову сказать, чуть ли не лучше всех, досель напечатанных Вами прозаических произведений его.

III, 6979 8 ноября 1886 г., Елисаветград

171. Не встановлений автор до редакції журналу «Киевская старина»

В селе Тростянец, Ахтырского уезда, Харьковской губернии, живет вдова художника И. Соколова, бывшего крепостного князя Голицына и одновременно обуч[авшегося] с Тар[асом] Г[ригорьевичем] Шевченко в Академии художеств. У вдовы этой остались письма Т[араса] Ш[евченко] к Соколову — закадышному приятелю Ш[евченко], затем рисунки и кое-что из одежды Т[араса] Г[ригорьевича]. Все эти предметы были оставлены Т[арасом] Г[ригорьевичем] Соколову на память. Быв несколько раз в 1886 г. у Соколова, он мне показывал и хвалился, что после смерти его он завещает детям.

Можно просить Вас[илия] Павл[овича] Пелипца побывать у вдовы Соколова и собрать подробные сведения. Пелипец живет около Тростянца в с. Семереньках и бывает в Тростянце еженедельно 2—3 раза.

Адрес Пелипца — Почт[овая] ст[анция] Тростянец, Ахтырского уезда, в с. Семереньки В. П. Пелипцу.

III, 7664 1886 г.

1887

172. О. О. Корсун до А. Л. Костомарової

Не угодно ли Вам будет принять от меня в благодарность за твори стихотворение Шевченко, которое он мне прислал для «Снопа». Вы можете поместить его в сборнике [1].

---

[1] Очевидно, йдеться про літературно-меморіальний збірник на честь М. І. Костомарова, який хотіла видати А. Л. Костомарова.

Човен

Вітер з гаєм розмовляє,
Шепче з осокою.
Пливе човен по Дунаю,
Один за водою [1].

XXII, 383 20 января 1887 г., с. Антиповка

173. О. О. Корсун до А. Л. Костомарової

Сижу я с сыном в гостиной, в зале моет пол (некрашеный) Гапка, захожая из Полтавской губернии, здоровенная, робкая, вечно смеющаяся. Читаю в сотый раз и громко «Катерину» Шевченко... Читаю дальше... Гапка перестала мыть пол — слушает... да как зарыдает, затужит... «Что ты, Гапка? — «Та... як же?.. бідна, бідна Катерина!» А при конце: «От анахтема проклята! Вбив би чортяку!» Вот это язык!

XXII, 384 20 марта 1887 г., с. Антиповка

174. В. П. Горленко до О. М. Лазаревського

Чтоб покончить с этим удивительным человеком [2], из новых его приобретений укажу еще на последний неоконченный труд Шевченко, подаренный ему Макаровым (оттиск с неоконченной доски гравюры «Св. семьи», не той, что у Вас есть, а другой) и купленный у Белозерской подмалевок удивительного портрета молодого Кулиша, того же Шевченко.

I, 67991 4 октября 1887, Ярошовка

175. С. Пивоварова до Г. П. Житецького

Я с большим удовольствием возьму 2 буквы: Б. и Щ. [3]. Тільки ти должен мені дать деякі роз'яснення, во 1-х: на тім білетику, де пишеться слово і стих із Шевченка, треба писать стих із одного якого-небудь малорусского автора, так як у тебе на білетику (тільки взять стих із Номиса), чи треба писать із

---

[1] Далі наводиться варіант вірша, вміщений у 1-му томі Повного зібрання творів Т. Г. Шевченка в 10-ти томах, стор. 458, з посиланням на список А. Костомарової.

[2] В. В. Тарновським.

[3] Йдеться про роботу над словником мови Шевченка, який готував Г. П. Житецький.

усіх представлених тобою авторів? Мені кажеться, що з якої угодно книжки вибирать, аби тільки були підібрані всі значення слів для Шевченка. Потім напиши, на який срок ця робота і як присилать ці білетики — по почті чи ні?

I, 49227 12 жовтня 1887 р., Кременчук

176. Х. Д. Алчевська до Б. Д. Грінченка

Если Вы захотите пригласить Марусю [1] к себе, чтобы послушать ее очаровательное малорусское чтение «Наймички», «Тополі» и проч., то пусть пригласит ее Ваша жена, а не Вы...

III. 35305 *10 ноября* 1887 г.

177. Т. А. Зіньківський до Б. Д. Грінченка

Я познакомився тут з одним щирим українцем, доктором Петрашем. Він обіцяв провести мене на Шевч[енкові] роковини.

III, 38213 23 листопада 1887 р.

178. М. Ф. Сумцов до Ф. Г. Лебединцева

С большим удовольствием прочел Ваши воспоминания о Шевченко [2]. Вы хорошо пишете, живо и ясно.

III. 7052 [1887 г.]

1888

179. М. В. Навроцький до В. С. Гнилосирова

Оце я трохи забарився, що не писав Вам, через те, що не був дома, а був у тих широкополих ланах, де покійник наш Тарас

---

[1] Дівчина з села Олексіївки, яка рано навчилась читати і багато творів Шевченка та інших поетів знала напам'ять. За пристрасть до навчання і читання дівчина переслідувалась матір'ю і вислуховувала нарікання багатьох жінок села. На її захист стала Х. Д. Алчевська, яка керувала її навчанням і присилала книжки для читання.

[2] Очевидно, йдеться про замітку Ф. Г. Лебединцева (Ф. Лободи) «Мимолетное знакомство мое с Т. Гр. Шевченком и мои об нем воспоминания», надруковану в «Киевской старине», 1887, № 11, с. 563—577.

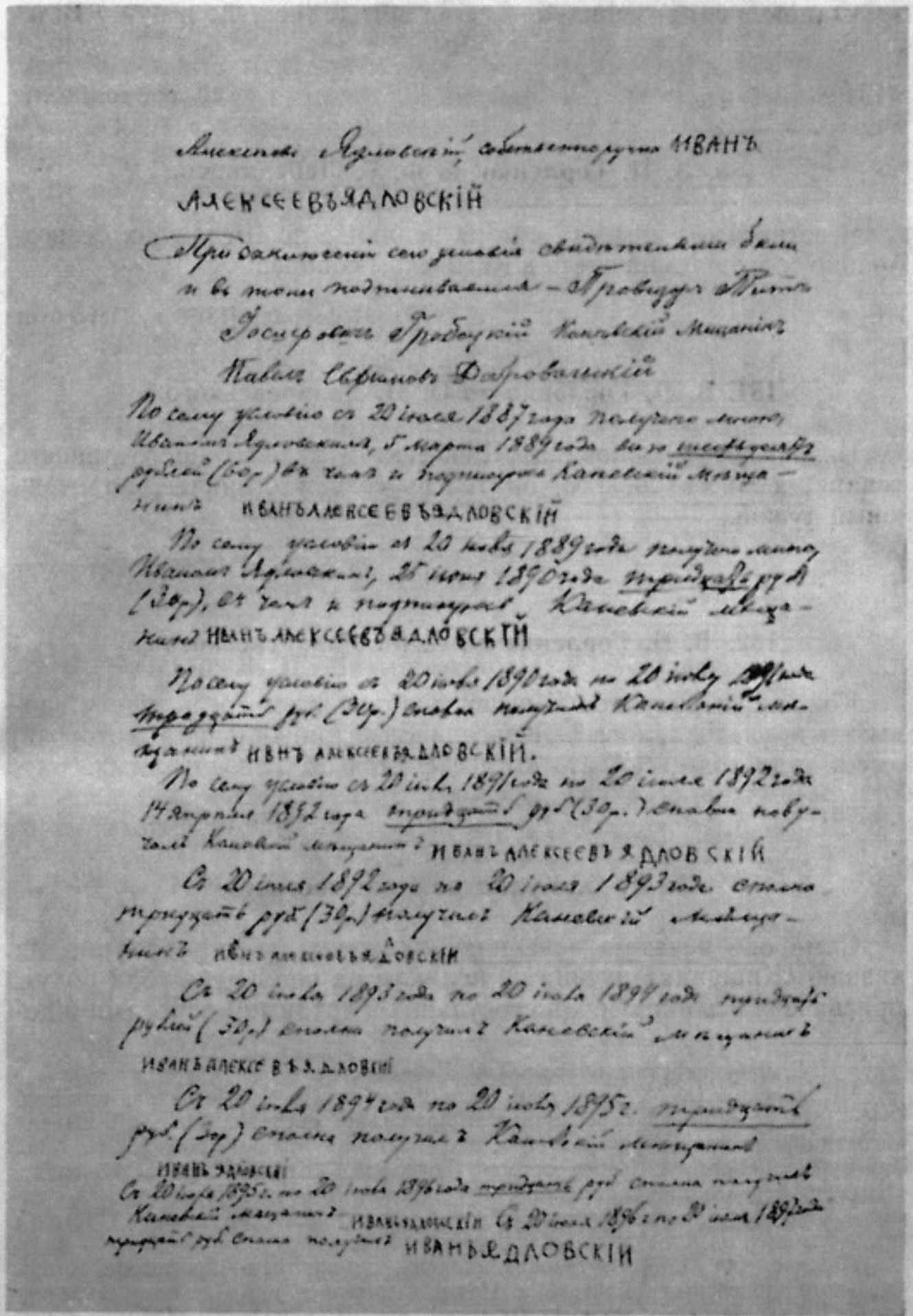
Цѣна 1 р. 25 к. 1887.

АКТОВАЯ БУМАГА
ОТЪ 50 ДО 500 РУБЛЕЙ
ОДИНЪ РУБЛЬ

Условіе

Тысяча восемьсотъ восемьдесятъ седьмого года Іюля тридцатого дня, Мещанинъ Елисаветградскихъ мѣщанъ именуемый Варлаамъ Григорьевичемъ Шевченкомъ съ одной, и Каневскимъ мѣщаниномъ Иваномъ Алексѣевичемъ Ядловскимъ съ другой стороны заключили сіе условіе, по которому я Ядловскій принимаю на себя должность сторожа усадьбы въ городѣ г. Канева Кіевской губерніи, у урочища „Тарасова гора", состоящей въ арендномъ пользованіи Статскаго Совѣтника Академика Императорской Академіи Художествъ Тараса Григорьевича Шевченка, на слѣдующихъ кондиціяхъ, 1-у) Обязываюсь жить и находиться въ помѣщеніи въ построенной тамъ сторожевой будкѣ, которую также усадьбу и ограду и другія службы и строенія содержать въ цѣлости, чистотѣ и опрятности, обсадить всю усадьбу внутри ограды плодовыми деревьями сію же весну какъ въ три ряда, и когда они подростутъ не менѣе какъ въ три аршина вышины, подстричь ихъ такъ, чтобы образовалась изъ нихъ общая изгородь, засадить всю усадьбу фруктовыми деревьями, кустарниками и цвѣтами, поливать

11
4

Остання сторінка умови з І. О. Ядловським про охорону могили Т. Г. Шевченка (II, 2188)

малими ногами ходив, та плакав, та людей шукав, та де Ярема з Оксаною в гаї розмовляв,— це ви догадались, що я був у Вільшані.

III, 4196 18 лютого 1888 р.

180. В. П. Горленко до Ф. Г. Лебединцева

Я встречусь с ним [1] завтра на панихиде по Шевченко, безвозбранно совершаемой здесь в Казанском соборе.

III, 3830 24 февраля [18]88 г., Петербург

181. В. П. Горленко до О. М. Лазаревського *

Позавчера на роковинах Шевченко я видел Вашего давнего товарища Честаховского, он теперь совсем старичек, но очень юный душой.

I, 67992 28 февраля [18]88 г., Петербург

182. В. П. Горленко до О. М. Лазаревського *

Коллекция рисунков Шевченка объявилась здесь еще у вдовы адмирала Бутакова [2]. Я просил Евг[ения] Гаршина, котор[ый] имеет туда ходы, собрать хотя сведения об этих рисунках.

I, 67994 10 марта [18]88 г., Петербург

183. П. О. Куліш до Крашевського *

Саме оце печатаю невеличку книжечку, у два аркуші, під назвою «Крашанка русинам і полякам на великдень 1882 року», присвячену ось як: «Се христосування з друзями і ворогами бідо-

---

[1] Д. Г. Лебединцевим, братом Ф. Г. Лебединцева.

[2] В колекції О. М. Бутакової були й роботи Т. Г. Шевченка, виконані 1848—1849 рр. під час перебування в Аральській експедиції. Це «Днювання експедиційного транспорту в степу», шхуни «Константин» та «Михаил», «Мис Бай-Губек», «Гористий берег острова Ніколая», «Берег острова Ніколая», «Низький берег острова Ніколая», «Укріплення Кос-Арал взимку», «Казахський хлопчик розпалює грубку», «Тигр», «О. Бутаков і фельдшер О. Істомін під час зимівлі на Кос-Аралі», «Острів Чекан-Арал».

Після смерті О. М. Бутакової малюнки перейшли до професора Петербурзького університету Глазенапа. Потім зберігалися в Київському міському музеї, Всеукраїнському історичному музеї ім. Т. Г. Шевченка (Київ), Галереї картин Т. Г. Шевченка (Харків). Зараз вони зберігаються в Державному музеї Т. Г. Шевченка АН УРСР (Київ), крім малюнка «Острів Чекал-Арал», який зберігається в Державному музеї образотворчого мистецтва в Харкові.

лашний автор, стоячи між Сціллою і Харібдою, благоговійно присвячує слободженим од нашої великої туги мученикам чоловіколюбства, Тарасу Шевченкові і Адаму Міцкевичеві». Може, вона відчинить мені двері хоть ув одно запекле руське серце... Оце ж подивився б, може, хто на мене скрúва за мою «Крашанку», а я не даремно «звеличав Шевченка мучениками чоловіколюбства: бо вельми болію серцем, наткнувшись на серце скам'яніле під надихом лженауки і лжерелігії».

I, 34140, арк. 40 16 березня 1888 р., Краків

184. О. М. Огоновський до П. Г. Житецького

В тім збірничку поезій [1] не напечатано імені автора. Чи то той самий Чужбинський написав: «Воспоминание о Т. Шевченке?» СПб., 1861 г.

I, 48689 2(15) квітня 1888 р., Львів

185. В. П. Науменко до П. Г. Житецького

Что касается воспоминаний о Шевченко Афанасьева-Чужбинского, то сразу теперь не могу ответить, а нужно дома порыться в моих библиографических заметках, завтра извещу Вас и об этом [2].

I, 48689 [Квітень 1888 р., Київ]

186. В. П. Горленко до О. М. Лазаревського

Были мы вместе и у Вашего брата [3], и у Тарн[овского], глаза разбежались. Да и есть от чего! «Притча о блудном сыне» — превосходнейший ряд рисунков, офорт «Сама соби в хати» — редок до крайности, оба портрета — молодой, гравированный и старый, масляный,— в высшей степени любопытны. Я посматривал с тоской на портфель, где автограф «Дневника», напеча-

---

[1] Збірник віршів О. С. Афанас'єва-Чужбинського «Що було на серці», С.-Петербург, 1855 р.

[2] Цей текст написаний на листі О. Огоновського до П. Житецького.

[3] В. М. Лазаревського.

танного в размере не более $^2/_3$, и масса домашних бумаг Шевченка! Вообще в одних руках я нигде не видел такого собрания Шевченковских вещей. Я буду еще раз для заметки и описания всего этого.

I, 67998 5 апреля 1888 г., С.-Петербург

187. В. Г. Шевченко до В. С. Гнилосирова *

Господин Термен отправляет пожертвованную им решетку и рабочих для установки ее на могиле Т. Г. Шевченко, почему прошу Вас покорнейше, во-первых, наблюсти за правильною установкою, а во-вторых или главных,— доложить предварительно местным властям, чтобы рабочие не встретили остановки, чем премного обяжете искренне Вам преданного В. Шевченко.

P. S. На обратном пути из Одессы на днях заверну и к Вам.

III, 1717 10 мая 1888 г., Киев

188. І. Л. Плешко до Г. П. Житецького

В июньской книжке «Русской мысли» в библиографическом отделе, может быть, будет помещен его отзыв о русских произведениях Шевченко. Что это за скучища, что это за безталантщина! Я говорю о рецензии Каллаша [1]. Представь себе: написал целый лист, и хоть бы тебе одна строчка дела. Нет. Пустые трескучие фразы, общие места. Одним словом, все, что в этой рецензии сказано, можно приложить к какому угодно беллетристу-народнику: «певец народного горя», «плачет народными слезами», «страдает и мучится по поводу народных язв».

А в начале этой статьи пущена некоторая инсинуация по адресу давних украинофилов. Не помню, говорит, в каком-то № «Основы» было публиковано о распродаже друзьями покойного Шевченко его рукописей, которые и были проданы рублей за 20. Во-первых, в каком-то №, а во-вторых, К[аллаш] не дал себе труда хорошенько разобрать, точно ли друзьями были проданы рукописи и проданы ли они были или просто растащены, а в-третьих, в довершение всего, что это за свинство, писать такую пасквиль в таком месте, где об украинофильстве или знают только по наслышке, или где относительно его распространен не скажу какой-то сброд беспорядочных мыслей, а, прямо нужно сказать, какой-то беспутный бред, какой способны

[1] Рецензія на книгу «Шевченко. Поэмы, повести и рассказы, писанные на русском языке». К., «Киевская старина», 1888 — «Русская мысль», 1888, № 10, с. 475—478.

лопотать суконные языки, но который тем не менее очень часто сбивает с толку и ясные головы, ибо сии последние будут в одиночку, и на них врасплох нападет шайка людей с медными лбами и пустопорожними персями.

Итак, написать такую вещь (о продаже с аукциона рукописей Шевченко) — значит присоединить свой голос к беспутному лаю прохвостов, даже еще хуже, дать повод распутникам к новому бреху. Если у К[аллаша] не было таких намерений, то ведь, собственно говоря, и того достаточно, что он не подумал о возможности лая, не подумал даже после того, как я ему чрезвычайно горячо объяснял это.

I, 49239 15 июня 1888 г., Глухов

189. П. Д. Демуцький до М. В. Лисенка *

Щонеділі й празника після служби божої віддаю данину службі етнографічній: розшукав ще кількох співаків у своєму селі, котрі знають деяких гарних пісень, але мені хочеться добути історичних, а їх нема. Між такими різними битовими піснями, до котрих треба вміти розворушить співаків, я натрапив пісню про Шевченка:

Уродився Шевченко
Уродився вдався
. . . . . .
В солдати записався...

Співак, котрий пригадав про неї, сам не зміг в своїй пам'яті її обновити, то обіцяв це зробить кутком, і я надіюсь на Івана Купайла добуть її так, як вони пригадають.

А може, моя даремна праця буде, може, та пісня уже записана? Або, може, то артефакт?

I, 42107 20 червня 1888 р., Янишівка

190. О. М. Веселовський, М. Ковалевський, М. І. Стороженко до В. Б. Антоновича

Мы, нижеподписавшиеся, задумали издать ряд характеристик русских писателей и общественных деятелей. Не ограничиваясь великороссами, мы желали бы включить в наше издание биографии и нескольких малороссийских деятелей: Шевченко, Кулиша, Квитки-Основьяненко и др. Не откажитесь помочь нам в нашем предприятии. Ввиду того, что один из нас (Стороженко) взял

уже на себя составление биографии Шевченко, предлагаем Вам, не стесняя Вас временем, две остальные темы. Вы несказанно обяжете нас, поддержав наше предприятие Вашим высоким сотрудничеством.

III, 67016 23 июня 1888 г.

191. М. Ф. Комаров до В. С. Гнилосирова

А ще краще, коли б Ви засіли та описали добре і старанно історію могили Тараса зо всіма подробицями, котрі, певно, Вам відомі [1].

III, 4210 [Серпень, 1888] р.

192. В. П. Науменко до В. С. Гнилосирова *

Аж ось коли озвався до Вас, бо з приїзду в Київ попавсь у таку наглу роботу, що ніколи іноді й пообідать у свій час. Пишу тепер до Вас через Михайла Івановича [2] — близького нашого приятеля з Одеси. Він їде Дніпром на Кременчук і хоче завернути на могилу Тараса. Будь ласка, приймайте його як рідного і доставте йому змогу поклониться Тарасові. Сам я буду на хуторі в перших числах октября та заверну і до Вас у Канів.

III, 4418 22 вересня 1888 р.

193. І. А. Линниченко до О. С. Лашкевича *

Жаль, что я не мог сообщить Вам раньше о юбилее Щепкина. Н[иколай] Ильич С[торожен]ко прочел реферат об отношениях Щ[епкина] к Шевченко, но эту статью уже выпросил у него Гатцук для своей газеты.

III, 9558 11 ноября 1888 г., Москва

---

[1] Василь Степанович Гнилосиров з 1873 р. до самої смерті (1901) був наглядачем могили Т. Г. Шевченка. Він був обізнаний з усіма питаннями, зв'язаними з упорядкуванням та охороною могили.

В. С. Гнилосиров підготував до друку статтю про могилу Т. Г. Шевченка, але вона не була опублікована.

В 1902 р., після смерті Гнилосирова, використавши його матеріали, Володимир Науменко в журналі «Киевская старина» надрукував статтю під назвою «К истории могилы Т. Г. Шевченка» і підписався «В. Н.», але в цій статті описані лише роботи, які провадились на могилі поета.

[2] М. І. Жука.

194. Т. А. Зіньківський до Б. Д. Грінченка

У нас така думка, що на Шевченкові роковини зібрати ще треба яку суму, і сі гроші мусять піти на налагодження намогильника Котл[яревському] у Полтаві.

III, 38206 28 листопада 1888 р.

195. М. І. Стороженко до О. С. Лашкевича*

Посилаю Вам Sous bande мою речь об отношениях Щепкина к Шевченко, читанную мною в торжественном собрании Общества любителей российской словесности. В числе лиц, слушавших ее, был некто И. И. Смирнов, принесший мне через несколько дней экземпляр стихотворений Шевченко (издание 1860 г.) с его собственноручными дополнениями [1]. Экземпляр этот принадлежал И. М. Лазаревскому и был ему подарен Шевченком, что доказывается следующей надписью: Іванові Лазаревському. Кобзар Тарас 8 марта 1860 р.

В числе дополнений находятся четыре цельные стихотворения Шевченко: одно из них («Якби то ти, Богдане п'яний») было напечатано в заграничных изданиях Шевченко; не знаю, были ли напечатаны два других (подражание пророку Осии, начинающееся словами: «Погибнеш, згинеш, Україно!» и пророка Иезекииля: «Восплач, пророче, сыне божий!»), но, кроме этих нецензурных, есть одно небольшое прекрасное стихотворение, очевидно, написанное Шевченком в ссылке:

Каламутними болотами
Меж бур'янами, за годами
Три года сумно протекли и т. п.

Если это стихотворение еще неизвестно (об этом Вы можете навести справку у М. К. Чалого), то Смирнов ничего не имеет против его напечатания, а Вы за это позволение пришлите ему за год «Киевскую старину».

III, 7720 15 декабря 1888 г., Москва

---

[1] Доповнення в «Кобзарі» зроблені не Т. Г. Шевченком, а І. М. Лазаревським, який допомагав Шевченкові переписувати його твори. Зараз цей «Кобзар» зберігається у відділі рукописів Державної бібліотеки СРСР ім. В. І. Леніна. Див. «Записки Отдела рукописей Всесоюзной библиотеки им. В. И. Ленина», Вип. 5, 1939, с. 14—21.

196. О. О. Василенко до О. С. Лашкевича

Ще я хочу спитать Вас ось про що: в «Киевской старине» (1883 г., янв[арь]) напечатана невеличка стаття шановного добродія Горленка про епізод у Полтавськім земстві об могилі Т. Г. Шевченка, і в кінці тієї статейки вказано, що земство постановило хода[та]йствовать перед ким слідує, щоб одкрить в Полтавській губ[ернії] збір на пам'ятник незабутньому батькові. Так от я, шануючи пам'ять великого українського поета, хотів би знати: чи сталось воно і на ділі те постановленіє, чи то були тільки слова [1].

III, 9556 19 грудня 1888 р.

197. Лазаревський * до Лазаревського *

1) Совершенно неожиданно предложил мне В. В. Тарновский продать ему все реликвии Тараса.

Я ответил, что ровно ничего не могу отвечать, не объяснившись с тобою. Да вот и тебе не знаю, что сказать. Цены на подобные предметы больше, чем вопрос. Я стороною слышу, что была бы будто речь о 5 т[ысячах] (!?). Живописных вещей набралось бы пожалуй рублей на тысячу. Остальное: рукописи, счета похоронные,— правда, и дневники здесь.

Не без халатности

2) «Киевская старина», июнь, Горленко три раза упоминает о картине «Сама собі господиня в хаті». У меня — два экз[емпляра] того же типа; оба — с надписью рукою Шевченко: «Сама собі в своїй господі». Подпись простым карандашом: Шлюбному Василеві Лазаревскому. 1859. На другом экземпляре такая же надпись красным карандашом. Здесь в первый раз встречаю толкование, що се якобы потаскуха. И «банка с пудрою...»

3) «Киевс[кая] стар[ина]», октябрь, Стороженко, стр. 11. «Книжечка, переплетенная в дегтярный (?) товар, к[ото]рую он Т[арас] носил постоянно при себе в голенище сапога, и пр[очее] хранится в настоящее время у В. М. Лаз». Ничего подобного не имел и в первый раз об этом слышу.

---

[1] Полтавська земська управа 6 грудня 1882 р. прийняла рішення «1. Асигнувати 500 крб. із земських сум на упорядкування могили з дорученням Золотоніській земській управі, що знаходиться найближче до могили, взяти на себе турботи по упорядкуванню. 2. Клопотати про дозвіл відкрити в межах Полтавської губернії підписку на спорудження пам'ятника Т. Г. Шевченкові». Гроші пішли на упорядкування могили, а клопотання про відкриття підписки на пам'ятник не було доведено до кінця.

Я впервые видел на днях у Коли Лаз[аревского] духовное завещание покойного отца. Это тетрадь in folio листов 10. Откуда она попала Ив. М-у? [1].

Все вложенное перешло со своими заметками Александру.

Арх. О. М. Лазаревського [Не раніше жовтня 1888 р.]

1889

198. С. І. Гомолинський до Б. Д. Грінченка

Все книги немедленно будут высланы (разве «Кобзаря» не вышлю, так как распродал все издание) самое большее дня через три.

III, 40425 8 января 1889 г., Киев

199. В. П. Науменко до В. С. Гнилосирова

Празниками заслав я до Вас образ Тараса... з ним 4 плахти до хати Тарасової. Попіклуйтесь про те, щоб образ цей оправити у кіот, про котрий ми з Вами балакали восени. Напишіть, що воно буде затрібувать грошей, то я Вам зараз і вишлю. Плахт, мабуть, доведеться купити ще, та то вже нехай к весні, тоді ж разом купимо і килимків, бо тепер у базарах наших їх нема.

III, 4419 8 січня 1889 р.

200. М. С. Кононенко до О. С. Лашкевича

Одновременно с этим письмом посылаю Вам рукопись под заглавием: «Воспоминания и анекдоты о Т. Г. Шевченко, записанные из народных уст». Если рукопись эта окажется пригодной, то покорнейше прошу напечатать ее в Вашем многоуважаемом журнале [2].

---

[1] Можливо, це І. М. Лазаревський

[2] «Киевская старина». Стаття не була надрукована.

P. S. В конце моей статьи помещена песня, которую рассказчик приписывает Т. Г. Шевченко, песню эту я встречал в песенниках и, кажется, в «Собрании песен» Г. Чубинского, но только в другом виде, к ней бы следовало сделать примечание, но так как источников этих я достать не мог, то и оставил ее без примечания.

III, 9589 11 января 1889 г., Чернигов

201. М. І. Стороженко до П. Г. Житецького *

Посылаю Вам оттиск моей речи об отношениях Щепкина к Шевченко [1], произнесенной в заседании Об[щества] люб[ителей] р[оссийской] словесности в день столетней годовщины рождения Щепкина. Очень жалею, что в настоящую минуту ничего не могу прислать из моего литературного рукоделья кроме этой безделицы: книг моих давно нет в продаже, а у себя я не мог найти даже оттиска моей статьи о Шевченко, помещенной в «Киевской старине»; так что пока позвольте считаться Вашим должником.

I, 48892 15 января 1889 г., Москва

202. С. І. Гомолинський до Б. Д. Грінченка

Шевченка «Кобзарь» распродан, печатается новое издание [2], если смогу достать такой экзем[пляр], как Вы желаете получить, то вышлю с большим моим удовольствием.

III, 40423 21 января 1889 г., Киев

203. В. П. Горленко до В. П. Науменка *

Трижды заходил к Вам — но дома не заставал. Вчера я занес Вам пачку рукописей, к которым требуется пояснение. Две из них — старинные списки странствующих повестей, вывезенные мною на прошлой неделе из Березани, с распродажи имущества

---

[1] Промова М. І. Стороженка «Щепкин и Шевченко» була виголошена на урочистому засіданні Товариства любителів російської словесності в листопаді 1888 р. і опублікована в «Газеті Гатцука», 1888 р., № 6, с. 90—92. Очевидно, були й окремі відбитки.

[2] Т. Г. Шевченко, Кобзар, Склад издания в книжных магазинах Ф. А. Иогансона. К., [1889].

Лукашевича [1]. Кроме этих рукописей, я вывез оттуда всю его этнографию и две картины — одну работы Шевченка, другую — старинную. Остальные малорос[ийские] картины купили другие любители.

Наконец там же положен был список «Тризны» Шевч[енка], взятый мной у Елисея Киприяновича [2]. Передайте ему при случае обратно вместе с моим поклоном и извинением.

III, 7867 23 января [1889] г.

204. Т. А. Зіньківський до Б. Д. Грінченка

На роковини Ш[евченка] я взявся скомпонувати рефератик — «Шевч[енко] в світі європейської критики». Знаєш, що Шевченка німецька критика трактує як світового генія, котрих по пальцях перелічити, буквально! Хоч у мене і була колись брошурка, здається, така: «Ш[евченко] в европейской критике», але така хирна і наче з чужих слів скомпонована, а не по джерелах, що певного і хоч скільки-небудь вірного зрозуміння, як Європа трактує нашого батька, не можна мати. Я обмежуюсь в своїй роботі тільки німцями: Обрістом, Franzov'ом и Каверау; французом Дюраном; поляками: Равитою і Баттагліа і скількома слівцями (на що тільки ми і здобулись у їх) ро[сіян] Добролюбова, Пипіна і Бєлінського, між тим коли в євр[опейській] критич[ній] літературі Шевченкові присвячено цілі монографії (Обріст, Franzov, Battaglia, Дюран). Я було хотів дізнатись, що говорять в одному англійському журналі, та цього журналу тут і не дістати. Навіть поки здобув Franzova, то цілу одіссею витримав.

III, 38202 7 лютого [1889] р.

205. І. Я. Франко до О. С. Лашкевича

Коли б Вам се не було занадто коштовне, я просив би зробити для мене з сієї статті (про Івана Вишенського), а також з статті про Шевченка (коли цензура її пропустить) [3] хоч по 10 відтисків, котрі я хотів би послати декому з знайомих.

III, 9482 20 лютого 1889 р., Львів

---

[1] П. Я. Лукашевича.

[2] Є. К. Трегубова.

[3] Ця стаття була надіслана до редакції журналу «Киевская старина», але там не надрукована.

206. Т. А. Зіньківський* до Б. Д. Грінченка*

Реферат я свій прочитав на вечорі 25 лютого у Б[еренштама]. Народу було чимало: були із росіян Пипін, Семевський і деякі ін. Пипіну я комплімент сказав в рефераті за послідню його оцінку Ш[евченка][1].

Скінчились репліки по моєму реферату. Через який час один студент, здається Д. (як ще пили чай до читання усякого, мені кинулось у вічі його обличчя — мені дуже нагадало воно Гоголя), про[читавши] з книжки «Братнє посланнє», додав до його слівце — поетичне revue на українську історію, на її діяча «козака» і дуже хороше зв'язав борню козацьку за волю з теперешнім духовним рухом українським, піднятим так Тарасом...

Коли Б[еренштам] говорив про потребу здійняти з маски Шевченка посмертний портрет (котра тут же була виставлена на тій самій китайці, котра була в труні) — бронзовий знімок, щоб виставити його в Шевченковій хаті (коло могили), О[....][2] сказав (по-українськи), що, бувши в сій хаті, він бачив там тільки один рушник, і тому-то було б добре, коли б укр[аїнські] жінки взялись вишити скілько можуть (тут було скілько жіноцтва, що й обіцялись).

На маску зібрали 72 рублі, і вже заказано (коштуватиме 75 руб).

Побалакав я з Б[еренштамом] про твоє бажання видавати метелики з Шевченка, але він неохочий на се — йому не подобається видавець Гомолинський, котрого він зна як шахрая. (Вийшла якась історія, що він знав про листи і роботи, переслані комусь Драгом[ановим] — він просто прийшов та й каже: коли мені не даєте стілько чи стілько — то я «донесу»). Мусили йому дати. Отакий молодець!..

«Кобзаря» я бачив — те ж саме, що і в виданні р. 1884. Вірш в один стовпець — може, через те й дорожче — більш паперу. Видання куплене Іогансоном (Київ), там і друковано.

Бер[енштам] хоче тепер видати ілюстрованого «Кобзаря» всього і дешево. Він єднав до сеї роботи Мікешина, але розійшовся — Мікешина він зна теж за шахрая і тому боявся вклепатися. Єднав потім Кримського (вороніжсь[кого] українця і тришки українофіла), щоб під його доглядом взялась до роботи ціла купка малярів — але і тут вийшло на пшик — Кримський[3] дуже взяв управо чогось і ознайомив, що він тепер ворожий українській ідеї. Тепер Б[еренштам] думає зійтися з Рєпіним. Сей тепер кінча хороший портрет Шевч[енка] задля «Хати» і скоро скін-

---

[1] Див. «Вестник Европы», 1888 р., № 3.

[2] Щось закреслено.

[3] Йдеться про воронезького маляра, який не мав ніякого відношення до А. Ю. Кримського — видатного радянського вченого.

чить — то Б[еренштам] дума до ілюстрування притягти його. (Шевченкове поличчя Р[епін] узявся зробити за дуже маленьку ціну — за 200 карбованців).

...писав мені якось (наче в січні) М. Ф. Комар [1], чи не краще прислати альманах у Бурх [2], бо в Одесі навіть «приказки» його заборонив цензор Suasponte, не посилаючи у Бурх. Я описав йому тоді, як се можно, щоб висилав мені. Потім я пізнався з Балашовим (друкарем) і розбалакався про се. Він і каже, що буцім хороший приятель с Гл[авным] нач[альником] по д[елам] п[ечати] і тільки через се «Кобзар» і побачив тепер світу (його мали друкув[ати] у Бал[ашова], і, по правилам, друкарня мусила в цензуру подавати).

Про публічне святкування дня 26 л[ютого] — як торік і завжди до сего — ніхто не попіклувався! Хотів за се було взятися доктор П. [3], та занедужав несподівано на сей час, і діло не пішло. Одписуй швйденько. Бо коли ще й ти гаятимеш, то нам балакати доведеться дуже не швидко.

III, 3820 4(16) березня 1889 р., [Петербург]

207. М. Ф. Комаров до Б. Д. Грінченка

Від Трохима Абрамовича [4] одібрав сумну вістку: «Складка» [5], 2 т[ом] заборонена, і взагалі цензура страшенно лютує — навіть Шевченка ледве-ледве пропустили, харцизяки.

III, 37512 6 березня 1889 р., Одеса

208. Б. Д. Грінченко * до Т. А. Зіньківського

Б[еренштамові] не подобається мати діло з Гомолинським, але хто ж йому став на заваді, що він сам не видає Шевченка метеликами [6]. А друге: хай Гомолинський і шахрай, як він каже, але ж він може довести книгу до народу, а ми ні, та ще й те: коли Г[омолинський] шахрай, чому добрі люди не візьмуть до своїх рук видавницьке діло? Чому мусимо ми удаватись з своїми рукописами до Гомолинських, а не до Б[еренштамів]?

Вони гарні люди, оці Б[еренштам]и, та на лихо собі трохи

---

[1] М. Ф. Комаров.
[2] Петербург.
[3] Не встановлено.
[4] Т. А. Зіньківського.
[5] «Складка» — літературний альманах.
[6] Б. Грінченко пропонував видавати дешеві, доступні видання творів Т. Шевченка та заперечував проти видання дорогого ілюстрованого «Кобзаря», який хотів видати В. Беренштам (див. примітку 1 до листа Т. Зіньківського до Б. Грінченка 7 лютого 1890 р.).

чудні: і самі мало роблять, і другим не дають робити. А ще це: чому «Кобзар» з 75 к. подорожчав до 1 крб.? Чи то ж значить заповіту батькового Тарасового слухати? Де ж таки у селянина карбованець на книгу знайдеться?

Я вилічував і впевнився, що «Кобзар» можна видати за 50 коп. і мати бариші ще. Чи то ж не могли вони самі видати, не віддаваючи якомусь там Йогансонові... Тепер хочуть видавати ілюстрованого «Кобзаря». Дуже, дуже добре діло... Ілюстрований «Кобзар», хоч який дешевий, буде для села дорогий: селу треба «Кобзаря» за четвертака (думаю, що й цього можна досягти) і треба метеликів... Чи не сказав би ти про все це Б[ереншамові]? Бо так думаю я не один, і здається мені, що треба ж колись і бурхівцям [1] запитатися у селюків, чи бажають вони, щоб їх поета однімано у їх дорогою ціною та ще дечим.

III, 40804 18 березня 1889 р.

209. М. Ф. Комаров до Б. Д. Грінченка

Київський збірник [2] має бути дуже цікавим. Єсть там оповідання Леонтовича, Мирного, Левицького, Мордовця, комедія Янчука: «Пилип Музика», цікава ст[аття]: «Малорус[ские] стихотвор[ные] опыты до Шевченко», де будуть надруковані всі вірші маловідомих поетів, розкидані скрізь по московських журналах, варіанти історичних дум, записаних І. Котляревським, і малюнки Шевченка з фототипіями всіх малюнків, які можна було роздобути. Коли б то все се добро вийшло на світ божий.

Цензурні новинки: на днях заборонено: «По селах», збірник оповідань Кониського і малюнки: «Шевченко в труні», «Могила Шевченка».

III, 37511, арк. 2, 4 22 березня 1889 р., Одеса

210. Д. Г. Монтвид-Клеменсов до редактора «Киевской старины»

Живя по несчастью в таком трущобном городе, каким по всей справедливости может быть названа Пенза, я, к сожалению, только на днях совершенно случайно узнал, что в «Киевской старине» помещены воспоминания о Т. Г. Шевченко [3].

---

[1] Українцям, що проживають у Петербурзі.

[2] Збірник «Вістка» через цензуру в світ не вийшов.

[3] Автор листа має на увазі статті, що друкувалися в «Киевской старине»: Н. Зарянко, «Воспоминания Н. Д. Усковой». С примечаниями М. К. Чалого, 1889, № 2, с. 297—313; Н. Д. Новицкий, «На Сыр-Дарье у ротного командира» (из путевой книжки), 1889, № 3, с. 561—581.

Не имея возможности достать эти воспоминания для руководства немедленно, я все-таки решаюсь послать вам прилагаемую рукопись [1], написанную мною со слов бывшего председателя Самарской губ[ернской] земской управы, ныне управляющего отделениями дворянства и крестьянского банка в Пензе Эраста Васильевича Нудатова — человека, заслуживающего полного доверия,— рукопись, касающуюся пребывания нашего поэта в Раимском укреплении. Я надеюсь, что если моя статья после статей Усковой и Н. Д. Н. [2] и не даст чего-либо нового, то все же послужит дополнением к этим статьям. Ввиду этого я, конечно, не стану сетовать, если Вам угодно будет сделать сокращения или исправления в моей статье.

III, 4019 30 марта 1889 г., Пенза

211. Т. А. Зіньківський до Б. Д. Грінченка *

Що «Кобзар» дорогий, будучи так виданий, як є, нема що й казати.

Надруковано 10.000 і віддано се за 5.000 крб. Певна річ, якби пани видавці самі друкували та потім віддавали на комісію, то можна б було таке видання і по 50 коп. віддавати, бо, нема що казати, п. Йогансон не менший шахрай, як і кожен Гомол[инський], бо споганив видання. Я хочу написати про се в «Новостях».

Беренштамові прислано із Праги «Humoristicke listy», на першій стороні котрих поличчя Тарасове і маленька згадка. Се уміщено на бажання одного українця закордонного, що прислав Б[еренштамом] і листи, де каже, що він прохав надрукувати се число (11) в більшім числі примірників, щоб можна було українцям їх придбати. Ми тут зібрали 8 карбованців і послали туди, щоб на всі сі 8 крб. прислано нам сіх «H[umoristicke]l[isty]» (число щось 15 крейцарів). Я одіслав сі гроші і коли одержу, то пришлю тобі (се младочеський орган і дозволений в Р[осії]). Як його було писати до п. видавця? Вже не по-російськи, крий боже. По-німецьки — теж не випадало, вважаючи на чеське ворогування до всього німецького, то я вже з гріхом пополам узяв до його по-французьки, бо ж, кажу, писати до «братів слав'ян» по-російськи, значить признавати за ними ту роль всеслав'янську, яку вони собі намагаються придбати...

III, 38199 30 березня [1889] р., Петербург

---

[1] Стаття Д. Г. Клеменсова «Кое-что из жизни Т. Г. Шевченко в Раиме» в журналі «Киевская старина» не була надрукована. Пізніше була опублікована в харківській газеті «Южный край» (1890 р. 31.XII; 1891 р. 12.I).

[2] *М. Д. Новицького.*

212. В. П. Науменко до В. С. Гнилосирова

Щодо матеріалів про історію могили Шевченка, то дуже потрібно було б зібрати їх, і первим ділом, звичайно, ви мусите написати спогади [1] про все те, чого свідком Ви були; але про це докладніше перебалакаємо влітку, як побачимось.

III, 4420 24 квітня 1889 р., Київ

213. Т. А. Зіньківський до Б. Д. Грінченка

Ти все до мене пристаєш, щоб я відіслав реферата про Шевченка до «Зорі» [2]. Мушу тебе послухати, і я все збираюсь, та коли ж мої збори до чого-небудь — гай, гай які довгі — та треба переложити в ньому на українську мову деякі уступи — цитати з російських критиків — Бєлінського, Григор'єва, Добролюбова, Пипіна тощо, які я задля громади української в Петербурзі з примішкою росіян не важав за потрібне перекласти; відсилаючи до друку в Галичину лишати текст російський — теж не сподоба.

III, 38195 25 липня 1889 р.

214. М. А. Кретчмер до О. С. Лашкевича*

Вторая моя покорнейшая просьба — не откажите в Вашем участии восьми слепым и их несчастной матери Ирине Никитичне Ковтун, родной племяннице незабвенного нашего поэта Тараса Григорьевича Шевченко. Я, что мог, делал и готов делать, чтобы помочь этому бедному и несчастному семейству. Кроме газеты «Киевское слово», я отправил воззвание в редакцию газеты «Новое время», и было пропечатано, но результат моих хлопот не увенчался успехом. Несколько времени тому назад я получил от Ковтуновой письмо, в котором она пишет, что получила три письма: в одном 3 р[убля], в другом 5 р[ублей], а в третьем 6 руб[лей]; этим благотворительность и окончилась.

Я не думал, чтобы общество наше было так неотзывчиво к состраданию и притом так близких сердцу усопшого Тараса Гри-

---

[1] Спогади В. С. Гнилосирова «К истории могилы Т. Г. Шевченка (Из заметок обывателя)». Зберігається у відділі рукописів ЦНБ АН УРСР (I, 335). Повністю ці спогади не надруковані.

[2] Т. А. Зіньківський свій реферат під назвою «Національне питання в Росії» опублікував в журналі «Правда», 1889 р., т. 3, № 9, стор. 204, 205, 213, 214 за підписом Т. Звіздочот. Реферат цей був виголошений в шевченківські дні 25 лютого 1889 р. в Петербурзі.

горьевича, но я полагаю, что никакая газета не может принесть Ковтунам столько пользы, как Ваш журнал [1], потому газета прочитывается, да и то не вся, и бросается; Ваши же книги каждый мыслящий человек бережет, и только разве дает прочесть человеку, равному себе, т. е. мыслящему; поэтому-то я и возлагаю большие надежды на успех от Вашего журнала. Если бы для этого предмета потребовалось Вам какое-нибудь сведение, то я имею копии, засвидетельствованные с подлинной справки, выданной киевской клиникой за подписом профессора Ходена, о том, в каких годах Ирина привозила своих слепых шестерых детей (двоих слепых она вовсе в клинику не привозила) и что всем им произведены операции, но они остались незрящими, а, может быть, адрес Ковтуновой тоже понадобиться, то я все это могу выслать.

P. S. Книгу за июль я получил, за что много благодарен, потому я полагал, что обо мне забыли.

Еще одна просьба к Вам, Александр Степанович, я заметил, что у Вас имеются адреса почему-либо выдающимся личностям, то будьте так добры снабдите меня ими, то я буду бомбардировать письмами за несчастных Ковтуновых, авось поможется. Бывши у Вас, не знаю, кто-то мне посоветовал обратиться к какой-то сострадательной даме посредством учителя ее детей, я и был у того учителя, и он обещал все генеральше передать, но, как видно, не исполнил слова, а мне хочется всех восьмерых слепых Ковтуновых доставить в глазную клинику. Меня там уверили, что если не всем помогут, то за половину ручаются, а разве это мало — четырем душам дать возможность увидеть свет божий и своим трудом снискивать себе кусок хлеба; но для этого, конечно, нужны не слова, а материальная помощь; я же не обладаю ни малейшими средствами, делаю, что могу, даже больше сил моих, потому что слепой.

Ко мне обещал писать г. Науменко, но, вероятно, забыл, а может, не имеет адреса моего, то прилагаю. Станция Талалаевка, Либаво-Роменской ж. д., Михаилу Адамовичу Кретчмер[у]. В х[уторе] Олаве.

III, 9623 31 июля 1889 г., х. Олава.

215. Х. О. Алчевська до Б. Д. Грінченка

Дюран-Гревиль написал недавно биографию Шевченко [2] и обещал мне доставить эту книгу на днях. Воображаю, как Вам интересно будет увидеть ее и ознакомиться с ее содержанием.

III, 35360 [Август 1889 г., Париж]

---

[1] «Киевская старина».

[2] Див. лист Е. А. Дюран-Гревіля до Х. Д. Алчевської від 17 серпня 1890 р. (III, 45285).

216. Н. М. Кибальчич до О. С. Лашкевича*

Посылаю Вам «Воспоминания о Шевченко» и его три (3) письма (переданные мне матерью в мое вечное и потомственное владение, и которые прошу по снятии с них копий немедленно возвратить мне) с покорнейшей просьбою поместить их в «Киевской старине».

Относительно условий я уже говорила и писала Евгению Александровичу [1] и потому нахожу лишним повторять их здесь.

Зная, как легко набросить тень на самое чистое, святое, и понимая, какую — на посторонний взгляд — двусмысленную роль мог играть Шевченко в своей романтической истории с Лукерией [2], моя мать давно задумала написать свои «воспоминания», тем более, что до нее дошли слухи, будто где-то и кем-то было уже напечатано об этом факте его жизни... Но, не имея сама времени, она поручила это мне как пламенной — можно сказать «с колыбели» — почитательнице нашего незабвенного поэта и вообще особе, склонной к литературному труду (в чем сама редакция могла многократно убедиться).

Имен особ, игравших в «романе» Шевченко известную роль, мать не желает печатать так же как и своего собственного —на что редакции следует обратить внимание при печатании «писем» Шевченко, но так как Вам нужно, может быть, их знать, она соглашается частным образом сообщить:

[1] Г-жа N — Карташевская
[2] Г. N — ее брат — Макаров
[3] Г. N. N. — их кузен — Маркевич
[4] Графиня N — Толстая.

Сестра матери — Александра Михайловна Кулиш, и первая ее встреча с Шевченко произошла в х. Мотроновке, Борзенского уезда, Черниговской губ[ернии].

Во всяком случае, если редакции понадобятся какие сведения, я с удовольствием сообщу их, конечно, если можно будет...

Мать старалась добросовестно передать, что ей известно было; если же и есть какая ошибка — погрешность ее памяти... Мне не советуют посылать подлинные письма Шевченка, но, во 1) я обещала Вам и не могу нарушить свое слово; во 2) мне кажется, редакции «Киевской старины» можно бы доверить драгоценные документы?..

III, 7802 21 сентября 1889 г., с. Зарог.

---

[1] Є. О. Ківлицькому.
[2] Л. І. Полусмаковою.

217. Б. Д. Грінченко* до Т. А. Зіньківського

А як стоїть справа з ілюстрованим «Кобзарем»? Чи не замерзла, як то у нас звичайно буває?

III, 40794 11 жовтня [18]89 р.

218. М. М. Макаров до редактора журналу «Киевская старина»

На основании имеющихся в моем распоряжении подлинных писем Т. Г. Шевченко и других близких к нему лиц мною составлена статья, долженствующая осветить один из темных эпизодов в жизни знаменитого поэта — его последнюю несчастную любовь и неудачное сватовство на некоей Лукерии Полусмаковой, которая была крепостною девкою моего отца Николая Яковлевича Макарова.

Эта Лукерья была привезена в Петербург бабушкой моей Анастасией Александровной Макаровой в конце 1859 года. Последняя поселилась в Петербурге у дочери своей Варвары Яковлевны Карташевской, где бывал Шевченко и где он впервые увидел Лукерью.

На лето 1860 года, вследствие отъезда моих родственников за границу, Лукерья была поручена Александре Михайловне Кулиш, которая вместе с сестрой своей Надеждой Михайловной Забелой жила на даче в Стрельне; там-то Шевченко и сделал ей предложение к великому прискорбию своих друзей.

Все имеющиеся у меня документы относятся к этому времени; вот их перечень:

1) 6 писем Шевченко к отцу моему по поводу сватовства, а впоследствии разрыва с Лукерьей.

2) Письмо Лукерьи к отцу моему, писанное Александрой Михайловной Кулиш под диктовку неграмотной Лукерьи.

3) Письмо Александры Михайловны Кулиш и Надежды Михайловны Забелы с подробностями о сватовстве Шевченко.

4) Письмо Василия Михайловича Белозерского о том же.

Полагая, что Вам небезинтересно будет приобрести этот материал для Вашего журнала, обращаюсь с покорнейшею просьбой сообщить мне на сей предмет Ваши условия по следующему адресу:

Тифлис, Дворцовая улица, новый дом Сараджева. Николаю Николаевичу Макарову.

Я также на выгодных условиях мог бы решиться продать и самые оригиналы писем Шевченка; последние очень домогался

приобрести Василий Васильевич Тарновский, в бытность свою в Петербурге зимой 1888 года, когда отчуждение этих писем было для меня невозможным делом.

III, 7825 17 октября 1889 г., Тифлис

219. Н. М. Кибальчич до Є. О. Ківлицького *

Я передавала матери о Вашей просьбе дозволить напечатать полные имена лиц, игравших известную роль в «Воспоминаниях о Шевченко», но она разрешила только заменить NN.

III, 7804 6 ноября 1889 г., с. Зорач

220. М. Ф. Сумцов до Ф. Г. Лебединцева *

У меня есть в форме черновых набросок несколько небольших статей о Шевченко[1], о Квитке, о слободско-украинском чумачестве. Если будет время, обработаю и вышлю Вам.

III, 7002 19 ноября 1889 г., Харьков

221. О. М. Огоновський до П. Г. Житецького *

Чи не звісно Вам, які напечатані поезії нашого Кобзаря, Тараса Шевченка? Відтак хотів би я довідатись, котрі стихотвори в празькім виданню по Вашій думці суть неавтентичні? Осьбо товариство імені Шевченка заходиться коло нового, повного видання «Кобзаря», тож були б нам пожадані вказівки наших свічних братів-українців.

III, 63770 29 листопада 1889 р., Львів

222. О. М. Огоновський до І. П. Пулюя

Чи немає у Вас яких непечатаних поезій Тараса Шевченка? Котрі стихотворні твори в празькім виданню по Вашому суді суть неавтентичні? Товариство Шевченка хоче зладити нове повне видання «Кобзаря» і поручило мені редакцію. Коли б Ви схо-

[1] Стаття М. Ф. Сумцова «О мотивах поезии Т. Г. Шевченка» була надрукована в журналі «Киевская старина», 1898, № 2, с. 210—228.

тіли мені подати які недруковані поезії, або вказали мені, котрі поезії не суть Шевченкові, то я в переднім слові спом'янув би про Вашу поміч.

I, 34140, арк. 44 11 грудня 1889 р., Львів

223. Т. А. Зіньківський до Б. Д. Грінченка *

P. S. Був у Беренштама днями, спитав про ілюстрованого «Кобзаря». Справа справді замерзла, як ти й догадався. А через що? Нема кому підібрати (передивившись «Кобзаря») текст для сюжетів. Прохав, чи не взявся б я? Боюсь, що і в мене часу не стане, а може, хоч розділю сю роботу між скількома чоловіками та як-небудь і зробимо вибірку.

III, 38189 17 грудня [1889] р.

224. М. І. Стороженко до В. Б. Антоновича

Обращаюсь к Вам за советом и помощью по делу, касающемуся семьи Шевченка: с месяц тому назад получено было из Малориссии письмо, сообщающее надрывающие душу известия о положении семьи родной племянницы Шевченка Ирины, дочери его старшего брата Никиты. Семья Ирины, проживающая в селе Кирилловка, Звенигородского уезда, Киевской губернии, состоит из десяти человек детей, из которых семеро слепых. Когда кн. Репнина сообщила мне это письмо, то я начал между своими знакомыми сбор пожертвований, и мне удалось до сих пор собрать 65 р. Теперь предстоит вопрос, как доставить эти деньги Ирине: послать ли их по почте? Или, может быть, найдется кто-либо из почитателей Шевченка, который произведет подобную же коллекту в Киеве (В. В. Тарновский говорит мне, что подобное же письмо получено и в Киеве) и отвезет деньги сам и наблюдет, чтобы настлано было в хате пол, куплена корова и т. д. Он мог бы также заручиться согласием Ирины отдать двух из ея детей в приют для слепых, находящийся в Петербурге под специальным покровительством императрицы. Приютом этим заведует гр[афиня] Олсуфьева, которая охотно устроит двух или даже трех из младших детей Ирины, но только ей необходимо для этого согласие матери. В приюте их выучат различным ремеслам, так что впоследствии они не будут бременем для семьи. Гр[афиня] Олсуфьева будет проезжать через Москву в двадцатых числах апреля, стало быть к этому времени необходимо ответ от Ирины. Ответ же относительно того, каким образом и через кого нужно направить деньги, если можно, сообщите еще скорее. Исполнением этой просьбы Вы бесконечно обяжете.

III, 67015 [1889] г., Москва

225. М. В. Шугуров до О. С. Лашкевича *

О перепечатанном в библиографическом листке апрельской книжки «Киевск[ой] старины» стихотворении, приписываемом Шевченко [1], я, прочитавши раньше это стихотворение в «Одесском вестнике» и находя, что оно ничего общего с произведениями Шевченко не имеет, написал было маленькую заметку, которая теперь, после перепечатки стихотворения «Стариной», не годится. Но так как оно перепечатано без оговорки, то, мне кажется, еще необходимее обсудить, может ли это стихотворение принадлежать Шевченко. А потому заметку эту прилагаю — для соображения.

III, 9586 [1889] р.

1890

226. Б. Д. Грінченко до Т. А. Зіньківського

Так отака справа з ілюстрованим «Кобзарем»! Трохи нагадує справу з Квітчиними творами, котрі не виходили кілька років тим, що не було коректора. Чи не можу я пособити в цьому? Якщо можу, то напиши і скажи, що саме робити.

III, 40792 5 січня [18]90 р., Чернігів

227. В. П. Горленко до О. М. Лазаревського *

Прошу прислать письма Шевченко [2]. Я сделаю, что смогу, и возвращу вовремя. У Чалого не оказалось письма к Никите 1840 г. Не то ли это письмо, о котор[ом] сообщал в «К[иевской] ст[арине]» доктор Талько-Гринцевич, котор[ый] сам, впрочем, его не видел? Как попало оно к Терещенку? Не откажите сообщить об обоих письмах все, что Вам известно. Боюсь, что моих пособий

---

[1] Йдеться про вірш «И драгуны, и пихота на Дунай идуть», приписуваний Т. Г. Шевченкові і надрукований в журн. «Киевская старина», 1889, № 4, с. 241—242.

[2] Йдеться про лист Т. Г. Шевченка до брата Микити від 2 березня 1840 р. та про лист до М. М. Лазаревського від 20 грудня 1847 р., опубліковані в «Киевской старине», 1891, № 2, с. 209—214. В публікації адресатом цього листа помилково названо В. М. Лазаревського.

будет недостаточно. Может быть, первое письмо и было где-нибудь в журнале. В «Древн[ей] и Нов[ой] России», напр[имер], были воспоминания о Ш[евченко] какого-то Ганенка и Варфоломея Ш[евченко]. Ничего этого у меня нет. Под рукою у меня только Чалый, «Основа» да «Киевск[ая] стар[ина]».

I, 67978 22 января 1890 г., с. Ярошовка

228. Ф. С. Красицький до В. С. Гнилосирова

Літом думав і мав велику хіть поїхати до Вас в Канів, але хотілось цю мандрівку зробити разом з Комаровим, котрий стільки раз обіцяв завітати до мене, щоб разом поїхати на могилу батька Тараса.

III, 4472 [26 січня 1890] р.

229. Т. А. Зіньківський* до Б. Д. Грінченка*

Про видання Шев[ченка] (Берештамовське) [1] мені не хочеться тобі нічого писати — тут з виданням Шевченка взагалі, іменно правом видання, коїлась дуже паскудна річ — хай розкажу побачившись,— чув через людей, котрі чули від Марка Вовчка та опріч того я й сам простеріг багацько непевного, що малює Б[еренштам] декого ще (коли то правда) дуже погано. Мені і не хочеться тепер до його йти.

III, 38187 7 лютого 1890 р.

230. К. Ф. Паньківський до Б. Д. Грінченка

При спосібності прошу подати мені добру адресу до рідні Шевченка, у мене в «Ділі» е яких 60 з[олотих] р[инських] [2], а не знаю, де ж вислати, на яку адресу

III, 39082 21 лютого 1890 р.

---

[1] Йдеться про ілюстроване видання «Кобзаря», яке готував В. Берештам, але цей «Кобзар» не побачив світу.

[2] *Один ринський дорівнює двом австрійським кронам вартістю близько* карбованця.

231. В. Л. Беренштам до П. Г. Житецького *

Фотографическую карточку я получил [1]; Репин от нее в полнейшем восторге; также ценят ее и другие лица, хорошо помнящие Тараса: Лебединцев, Пыпин, Ченстаховский [2]. По минованию надобности, при первой же оказии вышлю ее.

I, 47269 26 февраля 1890 г.

232. Д. Морець до редакції «Киевской старины»

Сегодня я получил февральскую книжку «Старины», которую и проглотил с особым интересом от первой страницы до последней. С особым интересом я прочел воспоминания Кибальчич о Т. Г. Шевченко.

В этом воспоминании встречаются некоторые погрешности относительно невесты поэта Лукерьи Полусмаковой, бывшей крепостной живущего ныне и занимающего должность помощника Управляющего Государственного банка помещика Полтавской губернии Николая Яковлевича Макарова, которому поэт посвятил стихотворение «Барвінок цвів...»

У сына Н[иколая] Я[ковлевича] [3], живущего теперь в Тифлисе, имеется в подлиннике письмо Т[араса] Г[ригорьевича] к владельцу Лукерьи на малорусском языке, длинное письмо А. М. Кулиш и Н. М. Белозерской, а также самого В. М. Белозерского, касающиеся исключительно сватовства Тараса. Все эти письма являются драгоценным материалом для биографии нашего бессмертного Тараса. Как мне передавал молодой Макаров, он обращался якобы в редакцию «К[иевской] с[тарины]» по поводу этих писем, но не получил ответа. Затем он выразил также желание получить гонорар, против чего я сильно вооружился.

Так или иначе, я снял точные копии с этих писем, но без разрешения собственника подлинников не могу поместить их. Если редакция пожелает, я могу ей выслать для сведения эти копии, советуя при этом написать ответ Николаю Ник[олаевичу] Макарову, хотя бы уже через мое посредство, на его запрос. В письмах А. М. Кулиш и В. М. Белозерского изложена подробная характеристика Лукерьи.

Письма Т[араса] Г[ригорьевича], скорее записочки, к Н[иколаю] Я[ковлевичу] М[акаро]ву помечены: 7 февраля, 30 июля, 6 сентября, 31 октября, 5 ноября и 9 ноября.

---

[1] Це так званий деньерівський фотопортрет Т. Г. Шевченка, який І. Ю. Рєпін відтворив у картині «Не ждали».

[2] Г. М. Честахівський.

[3] М. М. Макарова.

Посланы они были за границу, где Мак[аров] лечился. Имеется также письмо Лукерьи к Тарасу, писанное А. М. Кулиш на имя Макарова.

Х, 30356 4 марта [18]90 г., Тифлис

233. С. І. Гомолинський до Б. Д. Грінченка

Вот возьмите пример. Я издал Шевченко «Невольник», мне он обошелся $3^3/_4$ коп. экз., а для пробы назначил номинальную цену 5 коп. Вы поверите, что «Невольника» продано за 4 года около 1000 экз.

ІІІ, 40407 7 марта 1890 г., Киев

234. Н. М. Кибальчич до Є. С. Ківлицького

Получила от Вас 15 р. за «Воспоминания о Шевченке» и благодарю Вас! [1]

Мои родные вспомнили еще один эпизод, касающийся отношений нашего поэта к его невесте: однажды, приехав к нам на дачу и проходя парком Орлова, он нарвал разной зелени и составил прелестный, изящный, чисто художественный букет для своей «Ликери».

ІІІ, 9473 10 марта 1890 г., с. Зарог

235. Б. Д. Грінченко * до Т. А. Зіньківського

«Дзвінка» одержав ще 2 числа. Ось їх зміст... Число 5: 1) Уривки з віршів Т. Шевченка («Учітеся, брати мої» та інш.) з гарним портретом Ш[евченка]. 2) П. К. Сагайдачний (кінець). 3) Т. Шевченко, біографія, (погана) Шумила з гарними малюнками Шевченкової хати та могили. 4) «Іван Підкова» Т. Шевченка.

Ти не написав мені про видання Шевченкових творів і про історію, що трапилась з цією справою. Тим часом у «Одес[ском] вестн[ике]» прочитав я про судовий процес Уточкіна з якимсь

---

[1] За гонорар, який Надія Матвіївна Кибальчич одержала за статтю «Воспоминания о Т. Г. Шевченко (из рассказов моей матери)», надруковану в журн. «Киевская старина», 1890, № 2, стор. 175—184.

Гамалією[1] про право на видання творів Ш[евченка]. Це мене дуже здивувало. Чи не виясниш ти мені, що це значить?

Дуже жалкую, що мені не доведеться прочитати (в «Зорі») твого реферату про Ш[евченка].

III, 40788 20 марта 1890 г.

236. П. О. Куліш до Товариства дерптських студентів

Так как вы, милостивые государи, обратитесь к д-ру Огоновскому от лица всего вашего общества, то и не следует писать к нему по-старорусски, тем более, что он, как и я сам, уважает язык новорусский, без литературы которого, в особенности же без Жуковского и Пушкина, едва ли был бы возможен и Шевченко в том совершенстве старорусской речи, до которого он достигнул.

I, 29249 28 марта 1890 г., Ганина Пустинь

237. Т. А. Зіньківський* до Б. Д. і М. М. Грінченків*

Моя ст[аття] «Шевч[енко] в світлі євр[опейської] критики»[2] друкуватиметься в VII в[ипуску] «Пр[авди]» (місяця квітня), як сповіщає в VI в[ипуску] редакція.

Ну, ще про що б тобі написати? А, про видання Шевч[енка], про справи Гамалії з Уточкіним? Властителем видання є Береншам і К°, але п. Б[еренштам] сам за себе не виступав, а підставляє за себе іншу яку личину — се його тайна. (Коли я якось, ще не знавши нічого, простосердечно спитав у Б[еренштейма], хто видає Шев[ченка], хто властитель права? Він: «Се тайна». Я більше не допитувався тоді і трошки дивувався, а тепер уже не дивуюсь).

III, 38184 29 березня [18]90 р., [С.-Петербург]

238. С. В. Лазаревський до О. М. Лазаревського

Отец завещал движимое и недвижимое имущество моей матери, но само собою разумеется, что мать передаст мне все его бумаги и книги. Книги, т. е. библиотеку его, я намерен сохра-

[1] Право на видання творів Шевченка К. М. Гамалія одержав від Є. К. Трегубова 14.XI 1888 р., а 20.I 1892 р. Гамалія передав ці права В. П. Науменкові.

[2] Стаття була опублікована за підписом *Трохим Звіздочот* в журн. «Правда», 1890 р., т. 3 (№ 7—10); 1891 р., т. 1 (№ 1).

нить, и хлопот с ней не будет, так как она находится на месте в Новой Кирке [1], к разбору же бумаг я приступлю на днях. Мать оставляет только у себя вещи и картины Шевченко, но намерена отнестись к ним с таким же уважением, как относился и покойный отец.

I, 67432- 9 мая 1890 г., [С.-Петербург]

239. М. А. Кретчмер до В. С. Гнилосирова *

Зная, что Вас интересует судьба родичей Тараса Григорьевича, сообщаю все то, что я успел сделать в Киеве в последнюю свою поездку.

1. Дочь Ирины [2] — Пелагею, 23 лет, страдающую постоянно воспалением и положительно неспособную к тяжелому труду, пристроил навсегда в глазную больницу Поповых в г. Киеве.

2. Леонтия же Шевченко, двоюродного брата Тараса Григорьевича, 78 лет, одинокого, калеку, генерал-губернатор Игнатьев, на мою просьбу, обещал пристроить в богоугодное заведение.

III, 4454 19 мая 1890 г.

240. Е. А. Дюран-Гревіль до Х. Д. Алчевської

Je vous envoie dans le même pli récommandé 2 nu. de la Revue des 2 monds [3] qui contient mon unique article sur Chevtchenko [4]. Depuis lors, mille autres préoccupations m'ont empêché de revenir à ce sujet que j'aime, mais j'espère toujours pouvoir publier un volume qui contiendra à la fois une étude sur le poète et la traduction de la meilleure partie de la poésie **.

III, 45285 17 août 1890

---

[1] Це село в той час належало до Виборгської губернії, тепер — Ленінградської області, Рощинського району, під назвою Каменка.

[2] Ірина (Ярина) Микитівна Ковтунова, племінниця Тараса Григоровича Шевченка.

[3] «Revue des deux mondes», 1876, № 5.

[4] Під назвою «Національний поет Малоросії Шевченко».

** В цьому ж рекомендованому листі я Вам посилаю № «R. de deux M.», в якому опубліковано мою єдину статтю про Шевченка. З того часу тисячі інших справ заважали мені повернутися до того питання, яке мене так цікавить, але я все ж сподіваюсь, що матиму змогу надрукувати том, в якому буде вміщено і етюд про поета, і переклад кращих віршів.

241. С. І. Гомолинський до Б. Д. Грінченка

«Назар Стодоля», «Москалева крыныця», «Княжна» и «Байки» Цупкого будут вам высланы через месяц, эти издания в продажу еще не поступали.

III, 40405 26 августа 1890, Киев

242. В. П. Науменко до В. С. Гнилосирова

Посылаю 8 экземпляров «Кобзаря» [1]для даров и дешевой раздачи; только и осталось в моем распоряжении такое количество.

III, 4426 29 вересня [1890] р.

243. Х. Д. Алчевська до Б. Д. Грінченка

Комнатка эта [2] оказалась пустою, без мебели и убранства, а потому Христе предоставлено было право убрать ее по своему вкусу и усмотрению.

...затем поставить в угол шкафчик с книгами, в простенке — письменный стол, над письменным столом — огромную карту Европы, на шкафик с книгами — бюст Шевченка, на письменном столе — портрет Тургенева, на иконе повесила малороссийское полотенце, а на маленький столик просила заказать в деревне салфетки с надписями на одной:

...Не цурайтесь того слова,
Що мати співала,
Як малого сповивала,
З малим розмовляла...

А на другой:

І день іде, і ніч іде.
І, голову схопивши в руки,
Дивуюся, чому не йде
Апостол правди і науки?

III, 35381 2 октября 1890 г., [Харьков]

---

[1] «Кобзар» Т. Г. Шевченка, видання редакції «Киевской старины».
[2] Йдеться про кімнату Х. О. Алчевської.

244. М. В. Вовк-Карачевська * до П. О. Куліша *

Святу правду кажете Ви, шановний добродію, що наше слово — ось те поле, де треба робити, невтомно працювати; нас давлять, хочуть викоренити нашу мову, є в нас Шевченко, є Шекспір, частина Байрона на нашій мові, та скоро ще й народяться нові сили.

I, 29603 2 жовтня 1890 р.

245. В. Г. Шевченко до В. С. Гнилосирова *

Щодо покупки теї землі [1], то Ви уже знаєте, як сказав мені жид гласний, що на це єсть 60 т. рубл., то як же їм не погріть при них руки, се ж річ дуже лакома, особенно для таких людей; значить, такі сплетні уже ходять поміж миром хрещеним і нехрещеним. Діло це одним Каневом не кончиться, а коли сю сплетню шановний Константин Іванович [2] успів пустить по Каневу, то вона попередить діло й дальше; вийде те, що потрачу останню копійку на могоричі да на роз'їзди, а діло може взять такий оборот, що послі й сам себе не пізнаєш. Да й справді, хіба до такої халепи далеко при наших порядках? Коли можна було поховать замість Тарасового тіла — свячені ножі, й то начальство наполовину повірило; воно не могло догадатися, для кого такі сплетні були потрібні, а що про сі 60 т. руб., то так-таки і одразу повірить; а тоді хоч хрести гризи — нічого не поможе.

Отже я, порадившись з добрими людьми, дав тому всему чистий покій, нехай зостанеться так, як воно є тим часом, а там дальше побачиш, що треба буде робить, бо хіба люди добрі не можуть опутать сплетнями чоловіка богу душею виноватого?

III, 4635 16 жовтня 1890 р., Дубово

246. В. П. Горленко до О. С. Лашкевича *

Приготовляет ли он [3] второе, переработанное издание свое Тараса Шевченка? Со времени выхода книги появилась такая масса фактов о Шевченко, что книга его теперь может быть бесконечно полнее.

III, 9503 24 октября 1890 г., с. Ярошовка

---

[1] Де знаходиться могила Т. Г. Шевченка.

[2] К. І. Кибальчич.

[3] М. К. Чалий (збирався видати другим виданням свою книгу «Жизнь и произведения Тараса Шевченко»).

247. А. Скопець до В. С. Гнилосирова

Більше ж тут хохлів осталось від бродячих гайдамаків, котрі колись занімались по Дунаю розбоєм. Всі вони знають Тараса і його родину і дещо про його писану річ, но це касається більше з заграниці слухи, чим від нас...

Пісні проміж них все наші, бо хіба ж є що лучше, як те, що скомпонував Лисенко, а сказав, вічне царство, батько Тарас.

III, 4549 29 жовтня [18]90 р., г. Рени

248. П. О. Куліш до М. Т. Симонова

Бувайте здоровеньки. Воспоминания о Шевченко [1] хорошо написаны, нам нравится.

I, 29256 [1890] р.

249. Б. Д. Грінченко до М. Ф. Комарова

Дуже гарна річ оці дрібненькі Шевченкові книжечки. Тільки чому самі ці і насамперед ці? «Причинна», «Тополя», «Утоплена», «Сотник», збірнички дрібних віршів, а може, навіть (поміж іншими) й «Гамалія» та «Тарасова ніч» — чому вони лежать?

«Назар Стодоля» для нар[одного] чит[ання] видається. В нар[одній] книжці усе повинно бути по-укр[аїнськи]. Не бачу, через віщо б примітки для акторів не перекласти по-українськи [2]. Це ж не академічне видання для істориків літератури. Коли Шевч[енко] через недогляд зоставив це спочатку по-рос[ійськи], потім він і сам пише це по-укр[аїнськи] в останніх сценах, то, здається мені, він тільки подякував би за таку виправку. Се не буде виправка в мові — се просто переписка «начисто» з «чернетки».

III, 40922 1890 р.

---

[1] Спогади М. Т. Симонова про Шевченка не були опубліковані.

[2] Усі ремарки до п'єси «Назар Стодоля» написано автором російською мовою.

250. В. П. Горленко до О. М. Лазаревського

Посылаю письма Шевченко [1] и несколько строк предисловия к ним, под которыми прошу не ставить никакой подписи. Кивлицкий, посылая мне списки, не написал ни слова. Я так и не знаю, какое отношение и который Терещенко имеет к 1-му письму, а также к которому из Ваших братьев письмо второе. Прошу Вас все это вставить, где нужно. Я ж написал, что знаю — и ничего более. Может быть, и не годится это?

P. S. В том месте заметки, где пропуск, потрудитесь вставить о «сообщивших» письма Шевч[енко], а в конце — о Чернышове и Дзюбине, о кот[орых] я ничего не знаю, или об отношениях к Вашему брату, или о том, имело ли результат письмо, или что-нибудь, чтобы закруглить введение, оставшееся как бы недоговоренным. Потрудитесь и озаглавить.

I, 67979 3 января 1891 г., с. Ярошовка

251. В. П. Горленко до О. С. Лашкевича

Письма наши, вероятно, разминулись, и теперь посланное мною примечание к письмам Шевченко уже у Вас. Больше я ничего не могу прибавить, там кое-что надо, и я писал об этом Алекс[андру] Матвеевичу [2], прося его сделать это, для чего и послал письмо на его имя.

III, 9721 13 января 1891 г., с. Ярошовка

252. В. О. Шухевич до Б. Д. Грінченка

Життєписи, прислані мені я мушу трохи вздержати, а то тому що в 3 або 4-му числі мушу подати життєпис Глібова, а 5-е Шевченкові посвятити. Тому Котля[ревський] та Квітка підуть аж з 7-м числом, щоб не забагато одної по другій давати. У мене до Вас просьба: чи не зладили б Ви мені до V-го числа дещо про Шевченка, знать, життєпись коротку, в котрій піднести б треба його вік дитинячий, а відтак його відносини до дітей («Дзвінок», 1890). У мене є його подобизна, хата, де родився, могила його та внутрі хати почекальної на тій могилі. Ті чотири клі-

[1] Див. примітку до листа № 227.
[2] О. М. Лазаревському.

ші, а може що і 5-й — «Шевченкова подобизна в домовині», помістив би я в передруку осібною книжечкою, до чого додав би, може, «Невольника» та ще дрібніші думи, для дітей погожі.

Коли Вам та праця до вподоби, так відписуйте зараз, щоб я мав ще часу ту забратись, на коли бисьте не встигли.

III, 40117 1 лютого 1891 р.

253. О. О. Русов до А. Л. Костомарової

Переехавши из Херсона в этот университетский город, я не мог не заметить, как испаряются из обращения идеи, которым служил неуклонно с Шевченко покойный Ваш супруг. В этом городе я первый раз в жизни услышал то, что читал в первой автобиографии Николая Ивановича [1], именно что интеллигентные малороссы, считая себя русскими, называют своих меньших братьев только «хохлами» и произносят эту кличку не иначе как презрительно. Эта мелочь, резавшая мне ухо и оскорблявшая меня, все время, пока я тут живу, постоянно напоминала мне то место из его автобиографии, где он говорит о таком же постоянном оскорблении своего национального чувства в Харькове. Повторяю, что я видел при этом рядом, как и имена Шевченко и Костомарова и их идеи забываются.

XXII, 404 18 февраля 1891 г., Харьков

254. Г. П. Житецький до В. С. Житецької

25-го был у нас вечер Шевченко в зале одной большой гостиницы — 5 руб. за вход. Было человек 250. Концерт очень удался — пел прекрасный хор человек в 35, были хорошие солисты. Очень хорошо пела малая Цыбущенко, а к концу вечера приехала артистка Слоницкая, ее пение вызвало бурю восторгов: она пела и с хором, и сама народные песни,— и поет хорошо, и женщина умная. Но чем дальше, тем вечер хуже. Закусили, сели за дрянной ужин, пошли неудачные речи, т. е. безобразно неудачные (я почти ничего не говорил, среди гама ничего нельзя было говорить), фантазировал Мордовцев, Вильям [2] пил за Глибова, которому отправлена телеграмма.

I, 47667 5 марта 1891 г., С.-Петербург

---

[1] М. І. Костомарова.
[2] В. Л. Беренштам.

255. О. П. Радакова до Б. Д. Грінченка

Из этого [1] следует многое: 1) «Кобзарь» разрешен в библ[иотеках]-[читальнях] народных училищ, так как он на стр. 113 «Каталога книг для беспл[атных] нар[одных] читален», изд[анного] по распор[яжению] Мин[истерства] просв[ещения] 1896 года, разрешен в читальни.

III, 39228 9 апреля [1891] г., [Луганск]

256. Б. Д. Грінченко до М. Ф. Комарова

Переписую «Просвіті» життєпис Квітчин, маю вже Гребінчин, восени лагодюсь писати Шевченків. Усі в белетристичній формі — так народ дуже любить.

III, 40920 25 травня 1891 р.

257. В. М. Білозерський до П. О. Куліша

Сегодня удалось заняться «черною рукописью» [2]. Сколько в ней поучительного, драгоценного! «Оце ж тепер уже, поважні німці, знайте, що джерело нове живить наш руський дух!» Тарас тем велик, что это предчувствовал и понимал. Помните, в «Ченце», Вам *посвященном* [3], *он сказал:*

Не вернеться сподіване!
Не вернеться... А я, брате,
Таки буду сподіватись,
Таки буду виглядати,
Жалю серцю завдавати.

В «Подражании [11] псалму» он говорит с глубоким убеждением:

...Я на сторожі коло їх
(рабів похилих),
Поставлю с л о в о... І пониче,
Неначе стоптана трава,
І думка ваша, і слова.

I, 29570 27 мая 1891 г., Москва

---

[1] З розпорядження міністерства народної освіти 1896 г.
[2] Перекладом Куліша «Дон-Жуана» на українську мову.
[3] В «Малій книжці» «Чернець» має присвяту Кулішеві, а у «Більшій книжці» Шевченко цю присвяту зняв.

258. П. О. Куліш до В. В. Тарновського

Як з горем змішані радощі, так з прозою поезія. Зібрали Ви її пахощі, шановний добродію Василю Васильовичу, та й нам дали понюхати, прославши в Ганину Пустинь препишний офортовий альбом [1]. Шевченко був троїстий поет: поет слова, пензля й співу. В двох перших часом хибив через недосвід, а в третьому суддею над ним було саме серце: тим і зісталась така споминка про його співання (хоч би й по-нашому весільні), ніби ми нічого кращого й не чували. Блажен, хто в цих троїстих розкошах благородно кохається. Дякуйте милосердному богові, що поставив душу Вашу на таку гарну стезю, а ми дякуємо Вам, що Ви й про нас не забули.

I. 29266 29 травня 1891 р.

259. К. М. Оберучев до П. Г. Житецького

По странной случайности в первом номере «Туркестанских ведомостей», который мне попался в руки в Ташкенте, помещена небольшая заметка [2] о пребывании Т. Г. Шевченко в Туркестанском краю и плавании его вместе с Бутаковым по Аральскому морю в 48—49 годах.

Если удастся достать здесь «Туркестанские ведомости» прежних годов, поищу,— быть может, найду что-нибудь новенькое о жизни Т[араса] Г[ригорьевича] здесь. Хорошо бы мне было иметь существующую ныне самую обстоятельную биографию его. Если найдете, вышлите наложенным платежом.

I. 48651 5 июня 1891 г., Маргелан

260. К. М. Оберучев до П. Г. Житецького

В июньской книжке «Киевской старины» напечатана заметка о вышедшем в Киеве «Альбоме офортов Шевченко» [3]. К сожалению, там сказано, что издание не поступает в продажу. Быть может, Вам, Павел Игнатьевич, удастся достать (купить) один экземпляр для меня.

---

[1] Йдеться про альбом Шевченкових офортів, виданих В. В. Тарновським (сином).

[2] А. Романович, Туркестанская старина. Заметка о начале судоходства на Аральском бассейне.— «Туркестанские ведомости», 1890, 11.IX (№ 37); 1891, 9.IV (№ 15).

[3] Альбом офортів Т. Г. Шевченка, виданий у Києві на гроші В. В. Тарновського (сина).

Если бы это удалось, я был бы Вам очень благодарен, так как с живописью Шевченко, с его работами не поэтическими я совершенно не знаком. Если достанете — вышлите мне, что будет стоить — все возвращу немедленно.

Читаю я очень мало. Кроме текущей журналистики, да и то ограниченно, не приходится ничего читать. Конечно, не пропустил прекрасной статьи Соловьева в «В[естнике] Е[вропы]» — «Идолы и идеалы», читал заметки о пребывании Шевченко в Закаспийской области, помещенные в «Русской старине» [1].

I, 48652 24 июня 1891 г., Маргелан

261. В. Лукич до Б. Д. Грінченка

Не маю найменшої надії на те, щоб товариство імені Шевченка дало наклад на писання Зіньківського. Воно тепер (за місяць вже) зачне друкувати твори Шевченка в 4-х томах [2], а на се треба чимало гроша. Але я думаю, що преці у Вас, де на національні справи не видається майже нічого, найдуться люде, що дадуть наклад.

III, 38335 25 серпня 1891 р.

262. М. Ф. Комаров до Б. Д. Грінченка

І знов про родину Шевченкову. Був я в Києві і там упевнився, що багато брехень розпустили, і шкода велика, що земляки так довіряють тим брехням. Родичів надто багато — до 100 чоловік, нема що й казати, що всім допомогти не сила. Та й не слід, бо рідко хто так чи сяк підходе до Тарасових ідей. Але допомагали і Ковтуновій — з видання «Кобзаря» видано їй до 300 р. Дбали й іншим способом, і, дякуючи тим клопотам, ціла сім'я теж обезпечена. За хлопця з другої сім'ї виплачують в рисовальну школу до 300 р. в рік. Окрім того і на могилу Тарасову щороку виходе до 100 р. Плата сторожеві і на ремонт. Та й дохід з «Кобзаря» не такий вже великий, як здається. З кожного видання зостається хіба кілька сотень. Я сам знаю, що на деяких виданнях були навіть убитки. Так і в Одесі видано дві поеми і «Назар Стодоля» і недобрано по копійці на примірник

---

[1] За 1891 р., т. 70, № 5, с. 432—446 (А. И. Родзевич, Тарас Шевченко в Закаспийском крае. К тридцатилетней годовщине смерти поэта, 1861—1891).

[2] Т. Г. Шевченко, Кобзар, Видання Товариства ім. Шевченка. Під редакцією Ом. Огоновського, Львів, 1893 р.

проти коштів на видання. Книжки дуже йдуть, але діло не впорядковано, і користуються не видавці, а книгарі. Коли вдумаєтесь в се діло, тоді, певне, і Ви будете жалкувати на ті нарікання, які чули від Тр[охима] Абр[амовича] [1], а він, в свою чергу, почерпнув їх, як мені стало відомо, зовсім з непевного джерела. Найгірше те, що про се не можна писати задля причин, котрі Ви розумієте. Знову кажу про се, щоб Ви мали на увазі при виданню творів Тр[охима] Абр[амовича], бо його замітка про сю справу цілком несправедлива, і було б ще більшою неправдою повторити її.

III. 37502 Серпень 1891 р., Одеса

263. Б. Д. Грінченко до В. Л. Беренштама

Живучи завсігди на селі, я мало знаю про те, що робиться далеко од мене. Тим я й не знаю, чи Вам саме належить юридичне право на Шевченкові твори. Але думаючи, що Ви коли й не власник тим творам, то все ж знаєте власників і зможете довести до їх мого листа (за це був би вам без міри вдячний). Я насмілюся вдатися до Вас таки ж з цими своїми кількома словами.

Справа з творами Шевченковими не єсть приватна справа, але ціловкраїнська. Тим я дозволяю собі балакати, не криючись ні з чим, певний, що так буде краще.

Серед української інтелігенції існують тільки якісь непевні чутки про цю справу. Невідомо докладно, як вона стоїть, і ця невідомість викликала навіть питання в українській пресі.

Кажуть, що власники на Шевченкові твори мають прибуток з виданнів (кажуть, напр., про 5000 руб. за останнє видання) і склали таким побитом деякий капітал. Але навіщо вживається той капітал, що мусить бути вкраїнською громадською власністю, про те нічого невідомо. Відомо тільки, що дещо тратиться на Шевченкову могилу та дещо на одного хлопця — родича Тарасового, але сі трати через лад малі, якщо порівняти до тих прибутків од видання.

З другого боку, бачимо й той сумний факт, що твори нашого найбільшого поета зостаються досі народові невідомими.

Не вважаючи на те, що твори ці мусять бути власністю не приватної людини, а усього вкраїнського народу, справа з їми стоїть так, як тільки може вона стояти з тими творами, що потрапляють до рук книгарям-спекулянтам. Видання цілого «Кобзаря» дуже дорогі. Пушкіна твори видаються всі за 1½ руб.

[1] Т. А. Зіньківського.

(110—120 арк.); рахуючи по такій саме ціні твори Шевченкові, мусимо мати їх (30—35 арк.) не більш як за 50 к., а тим часом перше видання коштує 1 р. 25 к., друге — 75 к., а третє знов дорожче — 1 р. Видима річ, що така ціна народові неможлива, і доки ми видаватимем «Кобзаря» по рублю, доти народ читатиме Гауків чи Бов [1], а то й — хоч нічого і не тямлючи в їх — Пушкіна та Лермонтова, а не «Кобзаря». Коли вже не можна було дати дешевого «Кобзаря», то, здається, не було перешкод видати метеликами хоч найголовніші його твори, такі, що цензура їх пустила б.

Опріч традиційного видання «Катерини» з «Перебендею» (часом за неможливу ціну — 20 к.) та двох пізніших (я кажу про 70—80 рр.) виданнів «Наймички» (за 10 коп.!!!), видали власними тільки чотири його твори: «Невольника», «М[оскалеву] криницю», «Княжну» та «Н[азара] Стодолю». А «Тополя», «Причинна», «Черниця Мар'яна», «Утоплена», «Варнак», «Марина», «Сотник», «Титарівна», «Петрусь», «Неофіти», «Відьма»? А збірнички дрібних його віршів? Не кажеться про історичні його поеми, хоча можна думати, що коли цензура дозволила «Невольника», то може й з їх що пустила б. Невже все це так і не треба народові читати? І хто має право спиняти розповсюджування цих творів серед народу? Хто має право перегороджувати цій течії світовій шлях до темної народної маси?

Помічається ще одна річ: Шевченкові твори видаються з чималою недбалістю, бо становляться на їх московські заголовки. як на ілюстрованих «Гайдамаках» (це не дурничка — московський заголовок на укр[аїнському] творові,— це злочинство проти їх автора), повторюються з дивною необачністю в кожному новому виданню старі друкарські помилки: див., напр., в першому виданню в «Неофітах», «Привітай же благодушные», те ж і в другому, і тільки в третьому справлено, або у всіх трьох виданнях «Не журюся я, а не спиться», не вважаючи на те, що те «я» метр ламає, і що у Чужбинського, звідкіля ті вірші взято, виразно надруковано «не журюсь».

Насмілююся думати, що так робити — не значить шанувати пам'ять поетову!

Так ось що ми бачимо. Замість того, щоб з прибутків од виданнів Шевченкових творів мати вже цілий капітал великий і вживати його на видання усяких народних книжок, справджуючи Шевченків заповіт про «апостола правди і науки» та продовжуючи його спинену через смерть на «Букварі» народно-просвітну діяльність,— ми навіть і самих Шевченкових творів не маємо в народних виданнях, і які видаємо — видаємо недбало і, нарешті, примушуємо себе, як висловився автор замітки у «Зорі», «згоріти з сорому в справі Ярини Ковтунової».

---

[1] Персонажі народних казок.

Все це вкупі примусило мене насмілитися — во ім'я Шевченкової пам'яті, во ім'я тих народно-просвітних ідеалів, що їм він служив, і, нарешті, во ім'я убогих Шевченкових родичів — запитатися власників на Шевченкові твори: чи краще було б, якби вони заспокоїли турботу серед укр[аїнської] інтелігенції, так чи інакше з'ясувавши те, як стоїть справа?

Чи не думають вони, що мусять виявити щирішу діяльність, ніж досі, а якщо це їм через віщо-небудь неможливо, то чи не повинні вони зректися свого юридичного права на Шевченкові твори і зробити їх таким побитом цілогромадською власністю, щоб хоч книгарі, задля своєї спекулятивної мети розповсюдили в народі Тарасові твори, як то вони роблять тепер з творами Лермонтовими та Пушкіновими. Насмілююсь думати, що становити питання інакше їм не можна: або самим дати змогу Україні скористуватися з Шевченкового скарбу, віддати се діло до громадських рук.

Коли ж хто змагався б знайти якусь середину проміждо цими двома способами, то се була б тільки казуїстика, коли не гірше що... Сподіваюся, що в моїх словах не бачитиме ніхто нічого, опріч одного: щирої прихильності до рідної справи, во ім'я котрої я й зважився дати собі право сказати те, що сказав.

III, 41225, арк. 12, 13 — 16 вересня 1891 р.

264. В. П. Науменко до В. С. Гнилосирова *

Бачу я з листа Вашого, що знов щось перекручено у цьому бідолашному ділі з могилою Тарасовою. Варфоломій крутить та вертить, а через це час біжить без усякої користі для діла. Мабуть, прошеніє Варфоломія тільки і говорить про те, щоб продали ½ десятини, а як продали і що буде далі — про це нічичирк. Бо я певний, що як городу сказать, що зараз же він по дарственій записі знов получить цю землю, та ще до неї тисячі дві карбованців нерухомого капіталу під умовами, щоб на відсотки з цього капіталу содержувалась могила, то чого б таки городу брикатися? Побалакайте з гласними на цю тему та спросіть Ботвиновського, чи не позволить він, щоб Варфоломій на його ім'я дав довіреність все це діло устроїть, та й напишіть мені якомога швидше. Мабуть, около 1 октября я буду у Вас у Каневі та побалакаємо простоpіше на цю тему. Треба поспішатися з цим ділом, бо з 1 января буде вже нове городове уложеніє, і тоді годі городу самому продавать свої землі. От через це і треба поспішатись.

III, 4427 — 22 вересня 1891 р., Київ

265. В. С. Гнилосиров до В. П. Науменка

Якраз в день получки Вашого листа був тута Варф[оломій] Гр[игорович] і 25-го числа подав нове прошеніє в думу, в котрій заявив об тім, що хоче купить ту ¼ десят[ини] землі, де могила Тарасова, з тим, щоб зараз й передать городу з таким капіталом, %-ми з котрого мог би содержаться сторож й порядок того міста з огорожею; в тім-таки прошенії Варф[оломій] Гр[игорович] добивається, щоб була одведена дорога горою до могили в 3 саж. завширшки. На день розсмотра прошенія в засіданні думи сам В[арфоломій] Гр[игорович] приїде. Тепер голова не брикається, і, мабуть, діло буде у гаразді, як не нашкодить губернатор.

III. 64084 29 вересня 1891 р., Канів

266. В. С. Гнилосиров до В. П. Науменка

Погана справа вийшла з заседанія думи 20 числа. Хоч був і сам Варфол[омій] Гр[игорович], але як не жували діла, нічого путнього не вийшло: насилу добились того, що цей вопрос одложили до слід[уючого] засідання...

Перш усього, як зайшла річ в засіданні про одчужденіє того клаптя землі, на якій опочиває Кобзар, піднявся жид і закричав: «Отказать». За ним і ціла купа його засідателів теж загула (бо то жид-шинкар)...

На вопрос В[арфоломія] Гр[игоровича]: які є сьому причини? Ні пари з уст...

Були голоса й за те, що продавати не можна, а слідує скинути чинш і подарувати землю покойникові, а гроші, що обіцяє В[арфоломій] Г[ригорович], забрати...

Зо всього видно, що прийдеться могоричити декого, і що народ (як маса) і досі віруе, що там не захований Тарас, а що він і живий, і вештається по світу, і либонь в Пекарях цього літа якійсь бабі дав пару книжок, щоб вона берегла їх... і що він ще колись навідається.

Окрім цього, з'явився якийсь приятель, що налякав тим, що Ш[евчен]ко [1] добивається, щоб канівчани дали йому до могили дорогу аж через увесь канівський ліс... Що цей же Ш[евчен]ко [Варфоломій] Гр[игорович] уже назбирав багато грошей для цього діла і замотав їх,— що з його обіцянки нічого не вийде...

І цей приятель завіря народ, що він [ні]бито начитав в газетах про все, що базіка! І. звичайно, як чоловік близький до дядюшок, то й спантеличує їх.

---

[1] В. Г. Шевченко.

Оце-то те, що, як кажуть: «піп своє, а чорт своє», і завжди, мабуть, верх на стороні чортовій. Будемо якось умом вертіть, щоб на друге засідання обробити діло.

III. 64085 22 жовтня 1891 р., Канів

267. І. Я. Франко до А. Ю. Кримського

У мене на видане нема ніякого фонду, крім тих грошей, які я можу заробити своєю працею в польській газеті і відняти від рота собі й дітям. А що заробляю я не що богато (90 гульд. місячно), то зрозумієте й самі, що видане йде у мене не швидко.

Хотілось би к роковинам Шевченка видати щось для пошанування його пам'яті.

I, 24337, додаток, арк. 6 4 листопада 1891 р.

268. Б. Д. Грінченко до О. П. Радакової

Ви бажаєте знати, які пісні у нас співають. Ось вони:

1. Шевченка «Ой чого ти почорніло, зеленеє поле!»
2. Шевченка «Реве та стогне Дніпр...»

III, 41225, арк. 41 10(22) листопада [18]91 р.

269. Б. Д. Грінченко до В. Лукича (В. Л. Левицького)

Я думаю, що ми, українці з Росії, багато дечого повинні узяти од Вас, українців з Австрії, і дечим також поступитися Вам, але основа мусить бути та, що дали нам Шевченко, Куліш, М. Вовчок,— я кажу: основа, а не нарізні слова, бо може бути по кілька слів у кожного автора таких, що їх краще не вживати. Кому, наприклад, невідомо, що, вернувшися з заслання, Шевченко мав думку навіть таку поему написати, щоб зрозуміла була і українцям, і москалям (і почав писати), та що взагалі він в останній період думав самою біблійною (церковно-слов'янською) мовою доточити вкраїнську літературну мову?

Хіба це не мусило одбитися на його мові, і хіба ми справді не бачимо того, що в останніх Шевченкових творах, може, через лад багато церковнослов'янізмів?

III, 41225, арк. 49 14(26) листопада 1891 р.

270. В. П. Науменко до В. С. Гнилосирова *

Спасибі превелике, що поклопоталися за діло упорядкування Тарасового опочивання на далекі часи. Усе, що можно тут зробити, уже зроблено, аби тільки у Вас у думі не було дано помилки, себто:

1) чи було на засіданні менш половини гласних? 2) чи подано $^2/_3$ присутніх гласних за? Якщо це було виповнено, то діло вигорить — так сподіваємось. Гірше стоїть діло з Варфоломієм. До його написано, щоб спитати, як його здоров'я, разом з тим чи не дасть він довіреності, щоб повести діло до кінця.

До Вас ще тепер пишу, питаючи ось про що: 1) чи не можна таку довіреність видати на Ваше ім'я? 2) Якщо не можна на Ваше, то порадьте когось певного з Ваших канівців, чи не взявся б за це Ботвиновський (якщо він ще у Вас), або Ал. Вербицький [1]? Напишіть мені про це якомога швидше, бо треба поспішатись з цим ділом.

III. 4428 3 грудня 1891 р., Київ

271. В. С. Гнилосиров до В. П. Науменка

Я справлявся у секретаря думи по ділу за землю, що купує В[арфоломій] Гр[игорович], а діло стоїть так:

В засіданні 17 ноября участвовало 39 гласних (а всіх гласних 54). В статті прописане цілком прошеніе Варфо[ломія], навіть і з тою прибавкою, що як город продасть йому той клапоть землі, то він (Варфоломій Григорович), наміряється подарувати її тому ж городові з додатком такого капіталу, з якого %-ми мав би держатися той порядок, що і тепер, і мусив би сидіти там сторож. Постановлено большинством $^2/_3$ наличных голосов продати землю за сто карб., а од грушок одвести дорогу в 2 саж[ні] шириною.

Потребували плана. Я заказав зробити його в 2-х экз. город[ському] землеміру за 10 крб. і доставив в управу.

15 декабря буде засіданіє думи, коли підпишуть протокол од 17 ноября і пошлють його на утвержденіє губернатора.

III. 64083 9 грудня 1891 р., Канів

---

[1] О. Ф. Вержбицький.

272. Б. Д. Грінченко до М. Ф. Комарова

Чи знаєте Ви, що я вдавався з чималим листом до п. Б[ілоусова] в справі Шевч[енкових] творів. Він мені навіть не одмовив.

III, 41225, арк. 61 — 12(24) грудня [18]91 р.

1892

273. М. Д. Дикарев до Б. Д. Грінченка

З свого особистого досвіду я переконавсь, що ніж давати читачеві українські книжки, треба його поперед зацікавити. Найкращим же засобом до цього може правити виразне читання творів батька Тараса та Котляревського.

III, 36872 — 7 січня 1892 р., Вороніж

274. І. Я. Череватенко до Б. Д. Грінченка

Перше усього питатиму у Вас, де б дістати «Кобзаря» галицького видання [1]. Я маю старе видання «Кобзаря», наше руське, але кажуть, що воно дуже скорочене проти галицького, а про се інші лякають, що воно вже не існує у продажі. Чи се ж правдиво?

III, 39817 — 14 січня 1892 р.

275. В. Лукич до Б. Д. Грінченка

Ч[исло] 5 [2] хочу присвятити пам'яті Ш[евчен]ка. До цього одначе потребую матеріалів. Може Ви, добродію, найшли часу та зладили також дещицю до н[оме]ра шевченківського? Може б яку патріотичну поему, бо досі ані одної не маю. По московських журналах містять всілякі статті і замітки, дотикаючі Шевченка. І деякі з них варто б подати перекладом, або у витязі,

---

[1] «Кобзар» Шевченка, виданий у 1892 р., за редакцією О. Огоновського.
[2] Мається на увазі журн. «Зоря».

але я не маю оригіналів. На [коли] б забракло мені матеріалів, то не остає мені нічого іншого, як видати н[ом]ер, посвячений не виключно Ш[евчен]кові.

P. S. Матеріали до н[оме]ру шевченківського прошу ласкаво прислати найдальше до 20 нов[ого] ст[илю] лютого (февраля) с. р.

III. 38332 19 січня 1892 р.

276. Б. Д. Грінченко до І. Я. Череватенка

Російські видання «Кобзаря» в рр. 1883—1885 (СПб.) та 1889 (Київ) найповніші в Росії (хоча в старих виданнях були ще «псалми»); закордонні видання, звісно, повніші, але в Росії не дозволені. Досі, здається, найповніше видання в Празі (1876), в двох томах — перший том дозволено в Росії, а другий — ні, бо в другому речі, що в рос[ійських] виданнях не друкуються. Це видання мабуть уже випродалося [1].

III. 41225, арк. 97—99 19(31) січня [18]92 р.

277. О. М. Огоновський до П. Г. Житецького *

Як Вам може звісно, товариство імені Шевченка заходиться около видання Шевченкового «Кобзаря». Редакцією сего нового видання займаюсь я на засновку видання празького: відтак ми не зробимо конкуренції тому критичному й повному виданню, яке споруджує Київська громада. В нашому виданню надрукуються деякі найпотрібніші замітки, а позаяк деякі місця і слова в «Кобзарі» нам в Галичині пояснити трудно, то ж звертаюся до Вас з просьбою, щоб Ви зволили мені відповісти на оці питання:

1. Чи звісно що історичного про Гамалію?
2. Про якого «Черця» згадує Шевченко в «Гамалії» (1, 18, празьке видання)?
3. Що це є «Кравчина» в «Тарасовій ночі» (II, 6)? Наливайка звали Кравченком.
4. Що це є «Матрьоша», «Параша — радость наша», «Султан, паркет, шпори» — в «Гайдамаках» (1, 59)?
5. Про якого Головатого згадує старшина в «Гайдамаках» (I, 82)?
6. Що це Мотринин монастир? Де він був або й є?

---

[1] Це відповідь на лист І. Череватенка від 14 січня 1892 р. (III, 39817).

7. Хто це був Чечель? («Батурин славний Москва вночі запалила, Чечеля убила») в «Великім льоху» (II, 38)?

8. Хто був «фон Корф»? («Великий льох» (II, 43).

9. Про якого «Мучителя»[1] і про яку «Петруху»[2] згадує Шевченко в «Вел[икім] льоху» (II, 45)?

10. Як у вас кажуть «Гонта» чи «Гонта» (Qонта)?

11. Де був «Іржавець»?

12. Про який бенкет в Парижі згадує автор в «Вел[икім] льоху» (II, 43) порівн. II, 41.

13. Де й коли видавано «Пчелу»?

14. Про якого Ярчука згадує Ш[евченко] в «Вел[икім] льоху»?

15. Що це «чурек і сакля» в «Кавказі» (II, 57)?

16. Що це «Кайзак»? (в думці «у бога за дверьми лежала сокира»? (I, 240).— В тій самій думці читаємо «Тингиз»,— що це?

17. Що це «варнак»?

18. Хто був Аскоченський? (в стиху: «Умре муж велій в власяниці»? (II, 241).

19. Що це значить: «Явленими піч топити»? — в думці «Світе ясний» (II, 242).

20. Про котрих Галаганів згадує Ш[евченко] в думці: «Бували войни й військовії свари» (II, 259).

21. Що це «стихарний» дяк?

На ці питання зможете або Ви самі відповісти, або запитавшись проф. Антоновича.

III, 63771 2 лютого 1892 р., Львів

278. Б. Д. Грінченко до І. Л. Липи

Все виховання[3] наскрізь московське, навіть вороже до всього українського та мужичого (незважаючи на вбожество, панські тенденції задержано). Але ще з часів давніх, дуже давніх, у батька збереглися переписані Гребінчині байки, і якимсь способом (випадком) до його потрапив «Кобзар» Семеренкового видання. «Кобзаря» батько ніколи не читав, але «Басни Гребенки» одного разу прочитав, себто власне не їх, але «Бороду та чуприну» Думитрашкову, що туди ж доточена була. Читаючи, сміявся з «москалів» (знов зауважую: він був ворожий цілком укр[аїнській] нац[іональній] ідеї). Це зосталося в мене в голові. Потім я стрів (у першому класі реальної школи бувши) «Енеїду» і читав її, трохи сміявся, але скоро забув. Я дуже любив книжки.

---

[1] Іван IV Грозний.

[2] Петро I.

[3] Грінченко пише про своє виховання.

і 12 років схотів до своєї хлоп'ячої бібліотеки купити «Т[араса] Бульбу». Я приручив се товаришеві, і він випадком купив мені його в укр[аїнському] перекладі. Це було мені горем, бо я зовсім такого не бажав, а бажав по-рос[ійськи] — я продав книгу. Але другої зими я, живучи на квартирі у московській (панській, звісно) сім'ї і чувши, як вона вихвалялася своєю Москвою та Калугою, випадком почув і друге: як одна панія, що жила в цій же господі, обороняла Україну, українську мову. Вона згадувала, хвалючи, про Шевченка. Поїхавши додому влітку, я прочитав батькового «Кобзаря» і 13 років зробився тим, чим я єсть. Я якось відразу і без ваганнів порвав з усіма московсько-патріотичними тенденціями шовіністичного кольору (а саме до цього я прихильний був), і Тарас зробивсь мені і до цього дня зостається пророком. Я не шуткуючи кажу, що й досі я не можу думати про нього як про людину,— він і досі стоїть перед мене на такому високому п'єдесталі, що торкається головою до неба. Може, це наївна дитяча віра зробила, але я смію думати, що історія всесвітня не дає нам другого такого прикладу, як Шевченко: з мертвого він зробив живе — «Трупи встали і очі розкрили».

III, 41016 9 лютого 1892 р.

279. Є. К. Трегубов до В. С. Гнилосирова

Засилаю Вам 150 р. і дуже радію, що діло починає ходити; одно тілько — що зробити з старим [1], котрого ще у Києві не було? Може, він ще у Ржищеві, й того ради чи не слід би було Вам написати йому, щоб заслав Вам таку довіреність, котрою Ви би могли купити, ввестись во владение, а потім і подарувати городові цей клапоть гори, согласно тем условиям, какие означені в думском постановлении. Що ж до 3 т[исяч], то вони будуть — коли Ви звістите — послані Вам, бо всі ми люди смертні, а Варф[оломій] Гр[игорович] [2] між нами з найбільшим шансом [3].

«21-го писав В[арфоломію] Гр[игоровичу] [4], а 22-го февр. Єл[исею] Кіпр[іяновичу] [5], що гроші в управу 100 крб. вніс, получив виписку з протоколу і 1 екз. плану, був у нотаріуса й що купча буде готова к 1 або в перших числах марта. Що далі робити — прошу поради, і куди вислати кріпость В[арфоломія] Гр[игоровича], як получу? бо по сій довіреності більш не маю чого робити».

III, 4448 17 февраля 1892 р.

---

[1] В. Г. Шевченком.
[2] В. Г. Шевченко.
[3] Далі йде дописка, напевно, рукою Гнилосирова.
[4] В. Г. Шевченко.
[5] Є. К. Трегубову.

280. Б. Д. Грінченко до М. Ф. Комарова

Сьогодні роковини Тарасові, і Ви, дорогий земляче, і все земляцтво, яке коло Вас є, почуєте і ушима, і серцем багато гарного сьогодні. Поздоровляю Вас з цим святим днем і... заздрю Вам.

III, 41225, арк. 198 — 25 лютого 1892 р.

281. П. Г. Житецький до В. С. Гнилосирова

Просив я генерал-губернатора, щоб дозволив панахиду по Шевченку. 25 февраля служили панахиду там же в Єгор'євській церкві: чимало було народу, хоть об'явленій в газетах і не було: се було поставлено умовою панахиди. А вчора в литературном обществе одбувались роковини. Кажуть, тіснота була велика.

III, 4404 — 10 березня 1892 р., [Петербург]

282. В. П. Науменко до В. С. Гнилосирова

Об'явився у Києві унук Тараса, син Прокопа Микитовича, хлопець 14 год, котрий втік з дому і прийшов у Київ; тут найшли його свої люди і намірились дать йому продовження науки, за которою б то він і прибіг до Києва. Має він якесь «свидетельство» на льготу по воєнній службі, себто якусь науку перейшов вже, а разом з цим, виходить, мав він право поступити у 2-х класне училище. Ми порішили воспитать його на складчину і обернутись до Вас, щоб Ви узялись його пристроїти у Каневі не в панській сім'ї, щоб він не одбивався од своїх. Звичайно, треба буде за нього платити щось, чи помісячно, чи порочно, то це вже устроїть можете тільки Ви, бо ми тільки можемо зібрати на це діло гроші, а поруководить доведеться Вам, як давньому канівському чоловікові. Хлопець тепер у Києві й вештається без діла. Чи не можна зараз же прислать його у Канів, щоб там пристроїть його на життя, а з того року і до школи? Бачите, діло таке, треба помістити його у Каневі через те, раз, що Ви там запоможете своїм совітом і доглядом, а вдруге, через те, що хлопець тепер вже пише стихи і поминає в їх Тараса, то нехай же він буде під боком коло могили дідової, щоб набирався хисту, талану і того поетицького почування, котре дається не наукою, а правдивою музикою.

III, 4422 — 22 березня 1892 р., [Київ]

283. В. Л. Беренштам до В. С. Житецької

Вы меня очень обрадовали крайне ценным для меня подарком: офорты Шевченка я давно желал иметь, а Вы, в качестве старого и доброго друга, догадались о моем желании; радость вышла двоякая — от самого подарка и от проявления многолетней дружбы. Сердечно благодарен Вам как за подарок, так всего более за дружбу; надеюсь, что последняя навсегда сохранится. Попрошу Вас еще сердечно поблагодарить В. В. Тарновского как за то, что напечатал офорты, так и за то, что не отказался дать для меня экземпляр. Я, впрочем, как-то подарил ему письмо-автограф Шевченко, а потому и считаю себя с ним квиты.

Игнат [1], вероятно, написал уже Вам про роковини і про вечір в пам'ять Ш[евчен]ка 20 марта.

I, 47245 22 марта 1892 г., С.-Петербург

284. М. О. Дикарєв до Б. Д. Грінченка

Тутечки треба Вам завважити, що я й «Кобзаря» й «Енеїду» читаю досить виразно, а це читання збільшує вплив... В Полтавщині одному освіченому українцеві траплялось бачити таку сцену увечері на 1-й день різдва. Поки збирається на стіл страва, молодий хазяїн-коваль читає гостям «Кобзаря». Гості, слухаючи, усміхаються. Сестра цього коваля, неграмотна дівчина, могла продекламувати усього «Кобзаря», котрого вона багато де й не розуміла, але уподобала за музикальність мови.

III, 36871 11 квітня 1892 р., Вороніж

285. Б. Д. Грінченко до Д. О. Ткаченка

Кониський готує (почав) по-українському широкий життепис Шевченків. Цензура заборонила Лисенкові голоси до Шевченкових творів [2].

III, 41128 3 травня 1892 р.

---

[1] Г. П. Житецький.

[2] Очевидно, йдеться про цензурний дозвіл 1891 р. друкувати «Текст к сборнику украинских песен» М. В. Лисенка при умові виключення п'яти віршів Т. Г. Шевченка: «Гомоніла Україна», «Ой гляну я, подивлюся», «Ой я свого чоловіка в дорогу послала», «Орися ж ти, моя ниво», «Понад полем іде» (I, 11340).

286. В. П. Степаненко до В. С. Гнилосирова

П. Баськевич по іспиту має велику хіть пожити в Канівському повіті, щоб там, бачите, зібрать деякий матеріал по етнографії повіту і чи не найдеться дещо занотувати з споминок про д[обродія] Тараса.

III, 4553 6 травня 1892 р., Харків

287. В. П. Науменко до В. С. Гнилосирова

Маю також гроші, щоб звести рахунок за могилу [1], та вже, мабуть, це зроблю пізніше, бо треба для цього побачиться з Вами.

III, 4434 [Червень-липень 1892] р.

288. Д. О. Ткаченко до Б. Д. Грінченка

Розпочали збір на п[ам'ятник] Т[араса]Г[ригоровича] Ш[евченка] [2]. Послали запитання про жіночі роботи для лотереї, а саме: чи не братимуть за їх мито на кордоні і чи не краще тоді дарувати з України грішми?

III, 39668 11 липня 1892 р.

289. В. С. Гнилосиров* до Н. В. Молчановського*

Сегодня получил верное известие, что действительно В[арфоломей] Григ[орьевич] Шевченко умер 11 июня и похоронен в деревне] Буряковке, Радомышльского у[езда], где в замужестве дочь его Анна Варфоломеевна.

Теперь дело «Святої могили!» находится в таком положении. По купчей крепости, утвержденной стар[шим] нот[ариусом] Киев[ского] окр[ужного] суда 17 марта 1892 г., участок земли, на котором находится эта могила, поступил во влад[ение] В[арфоломея] Гр[игорьевича]. Последний, бывши проездом в Каневе, подал чрез бывшего каневского нотариуса просьбу в окр[ужной] суд о выдаче исполн[ительного] листа на ввод во владение. Исполн[ительный] лист от 25 апр[еля] 1892 г. едва получен б[ыл] мною только 1 июля; 3 июля я подал пр[ошение] мир[овому] судье с

---

[1] Мається на увазі могила Т. Г. Шевченка у Каневі.
[2] Йдеться про пам'ятник Т. Г. Шевченкові у Львові.

прилож[ением] подлинника исполн[ительного] листа суда, купчей крепости и доверенности на мое имя от 17 апр[еля], данной мне В[арфоломеем] Ш[евчен]ко. Это дело до сих пор без движения.

Между тем в ожидании получения исполнительного листа 26 июня мною б[ыло] подано в гор[одскую] управу прошение с изложением условий дара городу того участка земли. 5 июля в засед[ании] думы приняты б[ыли] условия дара за исключ[ением] расходов по совершении дарственного акта; на след[ующем] заседании, имеющем б[ыть] 26 июля, эт[от] прот[окол] будет подписан и к 1 авг[уста] сдан на почту на утверждение губернатора.

Есть слухи, что В[арфоломей] Гр[игорьевич] оставил духовное завещание, но где оно и говорится ли в нем хоть что-нибудь о могиле Тар[аса] Гр[игорьевича] — положительно неизвестно, что делать.

Будет ли иметь силу постановление думы? Подать ли мир[овому] судье заявление о приостановлении дела о вводе и возвращении мне документов (т. е. купчей крепости, исполн[ительного] листа и доверенности). Не списаться ли з сыном покойника — Андр[еем] Варф[оломеевичем] — и в каком смысле?

III. 4571 [Липень, 1892 р.]

290. Н. В. Молчановський до В. С. Гнилосирова *

То обстоятельство, что покойный [1] не был введен во владение землею, не имеет никакого юридического значения: верно, что были выданы на руки крепостные документы. Ввестись могут и наследники, можно и вовсе не вводиться: ввод установлен только на случай утраты документов и стирания границ, чего здесь быть не может. Конечно, Вам нельзя ввестись по Вашей доверенности, нельзя вообще хлопотать дольше, но очень легко покончить это дело, если у покойного остались дети взрослые — помнится, кроме сына, еще о ком-то говорилось. Необходимо, чтобы наследники выдали Вам доверенность на ведение дела о могиле, и тогда Вы можете все сделать без затруднений. Если они будут опасаться потери какой-нибудь,— можно, в крайнем случае, уплатить им суму, уже уплаченную городу. Этим все счеты покроются.

Мне кажется, такой выход удобнее всего, и гораздо лучше покончить дело так, нежели начинать снова. Впрочем, если же, паче чаяния, оказалось, что с наследниками нельзя иметь дела, придется от имени кого-нибудь другого начинать дело, но наследников Вар[фоломея] и тогда не миновать; они уже законные

[1] В. Г. Шевченко.

владельцы земли, раз документы выданы на руки их отцу или поверенному. Теперь вопрос, как быть з наследниками и достаточно ли списаться с ними? Мне кажется, лучше бы повидаться с ними лично и устроить все,— иначе они вообразят бог знает что и, пожалуй, наделают хлопот своим упорством по неведению.

Если могу быть чем полезен, пишите. В начале сентября буду в Киеве. Со стороны местной администрации при самом положении дела препятствий, надеюсь, не будет, потому что ей нет оснований и интереса вмешиваться.

III, 4572 7 августа 1892 г.

291. Б. Д. Грінченко до К. Ф. Паньківського

Я, чотирнадцятого року, бувши школярем з третьої гімназіальної класи, прочитав Шевченка і з того часу почав писати по-вкраїнському (досі писав тільки по-московському). Ані «Енеїда», ані «Гребінчині байки» на мене не зробили впливу — я їх вважав за кумедійні жарти. Шевченко зробив з мене зараз українського націонала (хоч і чудно се казати про хлопця 13—14 років),— його поезія була вже мені не жартом, а його «Кобзар» зробився моєю євангелією.

III, 44850 17 серпня 1892 р.

292. А. Ю. Кримський до Б. Д. Грінченка

Ви дуже шануєте Шевченка, і через те я обмежуся їм самим... Од себе ж додам ще, що галицькі палкі прихильники національності української вже давно лякалися Шевченка. Колись вони його видали додатками до «Зорі»,— Ви ж либонь бачили, що то за видання! Торік задля дітей був виданий «Малий Кобзар», в йому видавці вхитрилися зробити з «Кобзаря» молитвослов; зараз не можу пригадати всього напам'ять, але все-таки вдержались у моїй голові два-три отакі заголовки «Роздумовання о божім величю», «Молитва до пресвятої богородиці» та ін. На роковинах Тараса, дякуючи самодержавію митрополита Сільвестра, не посміли прочитати «Івана Гуса», а співак замість «Я не знаю бога» (в «Заповіті») одспівав «Я вже знаю бога». Повне видання «Кобзаря» довго не хтіли друкувати, потім були рішили видати його урізане; тільки через гвалтування Франка новоеристи [1] засоромились та прирішили видати Шевченка повного.

III, 37875 18 серпня 1892 р.

[1] Народовці — учасники політичного руху української ліберально-буржуазної націоналістичної інтелігенції Галичини проавстрійської орієнтації, що

293. Б. Д. Грінченко * до Д. О. Ткаченка

Скоро напишу Трохимів[1] життєпис, писатиму, коли матиму змогу, життєпис Шевченків, а тоді, мабуть, про Магомета та про інших реформаторів релігійних.

Читали в «Буковині» про Тарасову могилу[2]? Отак-о наші! А ще хваляться, що вони щось багато щороку витрачають на неї з тих грошей, що за видання його творів ідуть. Держать Шевченкові твори, для народу не видають (бо ціна 1 р.— 1 р. 25 к. народові дуже дорога) і нікому приступитися до їх не дають. Покійний Трохим забалакав про це торік у «Зорі», а я навіть до само[го] «власника» з докладним листом з цього поводу вдався, дак хіба ж їх дошкулиш? Кониський купує (ще не купив) Тарасів двір і хату (чи певно вона Тарасова — не знаю) і каже, що хоче обшити хату цегляним «футляром». Але це діло ще не доведено до краю.

III. 41139 25 серпня (5 вересня) 1892 р.

294. М. Ф. Комаров до Б. Д. Грінченка

Допис І. Степовика[3] читав, але, мені здається, він надто вже додав чорної фарби. Діло в тім, що могила Тарасова доволі далеко від Канева, то кожний, хто має одвідати, повинен брати з собою харчі, бо там, окрім самовара, нічого не знайдеш. Торік, як я приїздив туди, та ж сама компанія прибула на могилу (був слідователь, смотритель училища, ще хтось), і ми собі гарненько побалакали, посумували, а нарешті взялись і до харчів і напитків, що вони і я попривозили. Нічого поганого я тут не вбачаю, а навіть цілком згідно з слов'янським звичаєм — трапезувати на могилі, та інакше і не можна, бо часу чимало проходе, я напр[иклад], приїхав на могилу зранку, а виїхав тільки увечері. То ж мені здається, коли часом яка компанія переборщила, то се не

виник у 60-х роках XIX ст. На початку своєї діяльності проводили культурницьку роботу ліберально-буржуазного напрямку. В кінці 70-х років народовці стають національно-клерикальною партією, ворожою передовим суспільним ідеям та революційно-визвольному рухові, виступають проти всього російського. В листопаді 1890 р. провідні народовські діячі О. Барвінський, А. Вахнянин та ін. уклали угоду з австрійським намісником у Галичині — графом Бадені, за якою народовці за урядові подачки обіцяли повну підтримку політиці австрійського уряду і польських пануючих кіл.

Ці відносини з польською шляхтою і австрійським урядом народовці назвали «новою ерою», звідки й назва «новоеристи».

[1] Т. А. Зіньківського.

[2] І. Степовик. З Тарасової могили. [Нарис].— Газ. «Буковина», 1892, 7 (19). VIII (№ 32).

[3] Те ж.

давало рації нападати огулом на те, що люди п'ють і їдять на могилі, бо ні місце, ні повага до небіжчика не вимагають того, щоб люди голодували. Торік могила держалася зовсім порядно, і не думаю, щоб так перемінилося, а тим більше, що за могилою доглядає смотритель Канев[ського] училища Гнилосиров, чоловік щирий, котрий чимало клопоту приймав на себе, і йому найбільше ми повинні дякувати, що могила упорядкована. У всякім разі я напишу до його і пошлю той № «Буковини».

III, 37496 Вересень 1892 р., Одеса

295. В. Лукич до Б. Д. Грінченка *

Чутка, що Ш[евчен]ка хотіли (певне, маєте на думці «Просвіту» або тов[ариство] ім. Шевченка) видати обкраєного чи неповного — неправдива. Про це набрехав головний робітник «Народу» [1]. Заповіт співано після Ш[евченко]вого тексту без зміни, а звісне баритонове соло співав радикал,— отже, про переміну нема що й говорити. Як голова «Просвіти» говорив потихо з комісаром — не знаю, бо я сидів в остатних рядах.

Щодо тов[ариства] ім. Ш[евченка], то Ви, добродію, мене не порозуміли. Я не говорив, що товариство мусить мати уніатський напрям, а про те, що всі члени товариства імені Шевченка — уніати. Це преці різниця. Товариство не ставило себе ніколи яко уніатське, але яко українське.

III, 38327 Вересень 1892 р.

296. Б. Д. Грінченко до Д. О. Ткаченка

Ця справа (видання народних книжок) тепер там [2] розпочалася — перша йде Шевч[енка] «Наймичка» — 50.000 пр.

III, 41123 2 жовтня 1892 р.

297. В. Чайченко (Б. Д. Грінченко) до К. Ф. Паньківського

Одначе йому [3] сподобалось українське читання, і він залюбки попрочитував Кулішеву «Чорну раду», твори Квітчині та Шевченків «Кобзар», як ті книжки потрапили йому до рук.

---

[1] Про те, що галичани хотіли видати «урізаного» Шевченка, писав А. Ю. Кримський до Б. Д. Грінченка, але проти цього різко виступив І. Я. Франко.

[2] У Харкові.

[3] Т. А. Зіньківському.

«Не помилюсь,— каже один український письменник в своєму листі,— коли скажу, що тут у «московській Пальмирі» покійник був апостолом молодої України: він і на роковинах батька Тараса над усіма голос подавав і палким словом ворушив заснулі серця українців». Він направляв свого гуртка на добрий шлях, показував добру українську стежку, і його роботи, такі як «Національне питання в Росії», «Шевченко в світлі європейської критики», «Фіхте старший», «Молода Україна»,— були рефератами, що читалися в тому товаристві.

III, 44848 1(13) листопада 1892 р.

298. І. Вишик до В. С. Гнилосирова*

Варфоломій Григор[ович][1] вмер почти скоропостижно, так що не оставив після себе ніякого завіщанія. Покійник Варфоломій дуже мало говорив Андрієві[2] за могилу, так що цей почти не знав, в якім положеній находилось це діло по настояще время. Тепер же, взявши дрібніше, він, Андрій, душевно бажає довести волю батька до кінця на тих же условіях, і якби його була спромога, то, каже, що поміг би і грошима (хотя я йому за це не закидав нічого; він живе не вельми заможно. Хата і десятин 20 землі).

Мали б понадобиться переміна довіреності Вам, то він готов перемінить зараз — раніш сроку (якщо матиме вона вес) утвержденія его в правах наслідства над имуществом батька. По цьому ділу пішла публікація для визова наслідників. Конечно, прийдеться діло мати з одним, бо прочі наслідники не обізвуться...

В додаток просив передать Вам, щоб не беспокоїлись, бо він не протягне руки на шматок землі, де покоїться прах батька Тараса. Кажеться, діло горнеться на нашу руч.

III, 4499 9 листопада 1892 р., с. Коленці

299. І. Л. Липа* до Б. Д. Грінченка

Комітет общ[ества] грам[отности], здається, нарешті, хоче друкувати українські книжки, бо сьогодня мене запрохувала д. Юхимиха[3], щоб я заскочив до неї на цім тижні побалакати про колись складеного нами «Кобзаря», що рік пролежав у них.

III, 38462 9 грудня [1892] р.

---

[1] В. Г. Шевченко.
[2] Синові В. Г. Шевченка — А. В. Шевченкові.
[3] Мабуть, О. Я. Єфименко.

300. В. Лукич до Б. Д. Грінченка *

В справі IV і V тома поки що не можу Вам нічого сказати, бо товариство кінчить тепер друкувати Ш[евчен]ка і почало другий том «Записок».

III, 38325 24 грудня 1892 р.

301. О. М. Огоновський до В. Б. Антоновича

При сій нагоді позволяю собі оповістити Вас, що друкованє тексту Шевченкового «Кобзаря» невдовзі скінчиться. Відтак надрукую життєпись Тараса і в кінці подам найважніші примітки. Ви ж, в[ельми] п[оважний] пане професоре, зволили подати мені вже двічі деякі пояснення таких слів, що їх значіння я не знав. Та от і тепер осмілююсь непокоїти Вас ось якими питаннями:

1. Про вірш «До сестри» (що його надруковано в «Київ-[ській] старині», т. XI, 1885, стор. 522) писала кн. Варвара Рєпніна в якомусь журналі, що то не вона була тою сестрою, котрій Шевченко присвятив той вірш. В котрім журналі (де друковано), котрого року і на котрій стороні надруковано теє її заявленіє? Рєпніна мала заявити, що той вірш дотикався іншої особи,— котрої?

2. Чи й коли жив Гамалія?

3. Чи похід Івана Підкови на Царьгород був подією історичною?

4. Коли й де вмер Залізняк?

5. Хто се «Нечос»: «Цариця по Киеву з Нечосом[1] ходила» («Невольник», I, 174, празьке вид.)?

6. Чи «Слободзея, де Головатий збирає останки», є Слободською Україною? (I, 175).

7. Що значить «Ватага»: «З Ватаги письма принесли» I, 231. (Думка: «Добро, у кого є господа»)?

8. Що значить «Кирик п'яний»: «Пан іде в світлицю до Марини, як Кирик п'яний» (I, 260).

9. Хто се був Левченко, що з Швачкою в Бихові гуляв? Котрого се було року? (I, 239).

10. Які се були борці на Україні, про котрих читаємо в «Титарівні» (I, 317)?

11. Що значить «Кобила»: «Я пропив не в шинку, а на кобилі» («Моск[алева] криниця», I, 330).

12. Що значить оце місце в стихотворі «Слава», «У Версалі набор розпустили» (I, 342).

---

[1] Г. О. Потьомкін.

13. Де монастир Мотринов? («Холодний Яр»).
14. Чому Титарівна зоветься Немирівною. (I, 365)?

III. 47083 29 грудня 1892 р., Львів

302. Тонкошкур[1] до Б. Д. Грінченка *

Погано в нас діється: писали, складали, переробляли, скомпоновували — і все пішло за водою, усе пожерла ненажерлива цензура. Шкода і заходу й праці. Мо' буде рукописи 3—4, коли ще буде, а зараз маємо один — «Наймичку» Шевченка.

III, 38470 1892 р.

303. Тонкошкур до Б. Д. Грінченка

«Наймичка» друкується, і за місяць, певне, буде кінець друкуванню.

III, 38464 1892 р.

304. Б. Д. Грінченко до Д. О. Ткаченка

Наші буковинські та галицькі брати і досі часом великі семінаристи, бурсаки — їх лякає лібералізм навіть невеликий. Чи знаєте, що вони, напр[иклад], бояться друкувати всього Шевченка, і ледве тепер досягнено, щоб нове видання не вийшло обскублене!!!

III, 41125 1892 р.

1893

305. А. Л. Шиманов до В. С. Гнилосирова

Оце недавно у Харкові видано «Наймичку» Шевченка в 50.000 екземплярів; кожна книжечка коштує менш копійки.

III, 4517 12 січня 1893 р.

[1] І. Л. Липа.

306. Б. Д. Грінченко до І. Л. Липи

Даремне, діду, сердитеся на нас, що сіємо ми в народі Ш[евченко]ві «Гайд[амаки]». Хоч би й була ця поема така погана, як Ви кажете, то все ж не такий то вже народ дурний, щоб небезпечно було йому давати до рук ту річ. Чого боятися? Чи не національного ворогування до ляхів, такого, що довело б до різанини? Дак же революції не викликаються книжками, коли не мають підстав у житті. Коли підстав цих тепер нема, то нема чого й боятися, а коли підстави ці є, то й без «Г[айдамаків]» зробиться те, що мусить зробитися. Чи, може, тим не треба пускати в народ цю книжку, що вона проти історії грішить?

III, 40998 — 21 січня 1893 р.

307. К. М. Оберучев до П. Г. Житецького

Не откажите прислать мне (тоже наложенным платежом) все рисунки Шевченко, которые были помещены в «Киевской старине» до 1891 года.

I, 48654 — 1 февраля 1893 г., Маргелан

308. О. О. Тулуб до Б. Д. Грінченка

Наша літературна громадка (молода) поручила мені запросити у Вас: чи не пристали б Ви до нашого заміру? Річ ось про що: цього року задумали ми видати (в Галичині) літературно-науковий або тільки літературний збірник (це по змозі) «на користь будовання пам'ятника Т. Шевченку»[1]. Сподіваємось скласти цей збірник з праць молодих літературних сил на Україні.

III, 39774 — 7 лютого 1893 р., Київ

309. М. М. Яценко до В. Чайченка [Б. Д. Грінченка]

Збираючись обходити наше тюремне свято — роковини безсмертного велетня нашого Т. Шевченка, котрі відбудуться у нас — харківської, україно-руської молодіжі купно з старими,—

[1] Йдеться про пам'ятник Т. Г. Шевченку у Львові.

26 лютого, і вельми шануючи Вашу повсякчасну працю на користь рідній батьківщині Україні-Русі, ми щиро прохаєм Вас зробити нам велику честь — завітати до нас на ці роковини.

III, 40265 15 лютого 1893 р.

310. Д. О. Ткаченко до Б. Д. Грінченка

Поздоровляю з іменинами нашого славного батька, що їх ось святкуватимем. Хай йому земля пером.

III, 39661 22 лютого 1893 р.

311. А. Ю. Кримський до Б. Д. Грінченка

Та до речі: Ви знаєте, що в Києві молоді українці хтять видати збірку на користь пам'ятника Шевченкові?[1] Якщо вас іще досі не запросили, то хіба тим, що адреса Вашого не знають. В збірку входитимуть і переклади.

III, 37865 23 лютого 1893 р.

312. В. Лукич до Б. Д. Грінченка

Оповістку про «Ш[евчен]кові ідеали»[2] з відомих Вам причин[3] звертаю.

III, 38324 1 березня 1893 р., Станіслав

313. І. Л. Липа * до Б. Д. Грінченка

Напишу дещо Вам про роковини. У нас як тільки починається Новий рік, так уже й починаються балачки про те, як і де будемо святкувати роковини, хто й які має читати реферати. Так балакаємо й по купках несподівано й навмисно для сих балачок збираємося як окремо, так іноді й з старими. Конечно, старі тільки декого запрошують з молодіжі на свою раду. Перед

---

[1] Йдеться про пам'ятник Т. Г. Шевченку у Львові.

[2] Мова йде про рецензію Б. Д. Грінченка на книжку П. Тучапського «Шевченкові ідеали і українська дійсність», 1892, Львів, надіслану до «Зорі».

[3] Через цензурні утиски

двома тижнями вже усі почували ми, що ось незабаром буде й велике свято. Майже всі лагодилися до сього свята: той у хорі співає, той реферата пише, той гроші збирає, бігає, той гостей запрошує, той купує їживо, словом, нічого не роблять хіба вже усім відомі, запеклі ледарі.

26-го справляли укупі з старими. Було чоловіка з 90—100. Нас вітали гості поляки двома рефератами, далі вітали гості вірмени рефератом, а по сьому були прочитані листи від тих письменників, що хоч листом, спасибі їм, обізвалися на наші запросини до них побувати у нас на роковинах.

Читали теплі й дуже симпатичні листи від Конiського, Левицького, Чайченка, Паньківського, Комара, читали телеграми щирого привітання від т-ва «Баян», від Барвінського, від Романчука. Словом, духовно тут єдналося сливе усе, що єсть найкращого у нас на Вкраїні-Русі. Як на мене, то се був найкращий час через усі роковини. Дуже, дуже мені подобалось отаке щире вітання земляків наших.

По сьому були співи, реферати... Шкода, що не маю у себе програму. Згадаю найвидніше. З співів було: марш на смерть Шевченка Миколи Лис[енка]. Дуже гарна й вельми сумна річ. Хоч я й не тямлю нічого в музиці, але слухав його й сумував і смакував. Далі — «Заповіт». Се всім відома музика. А крім сього було ще багато, багато таких співів, що зараз і не пригадаю. Читано з поезій Тараса: «Чигирин», «Думи» (Марко Лукич [1]), «Мені здається, я не знаю, а люде справді не вмирають» (Марко Лукич) і ще, і ще.

Реферати: 1) Про Шевченка як про гуманіста. Гарний реферат, прочитаний був з душею. (II). 2) «Слово від української молодіжі». Молодіжі сподобався старий Юх[им] [2], сказав — «спасибі за науку старим і за пинхву».

Рус[и]ха [3] дякувала, хоч, покладаю, й не все зрозуміла, а решта проковтнула пилюлю та й край. Реферат був написаний у такому тоні, що нікого не образив, хоч виразно провів думки молодіжі і відніс навіть найкраще укр[аїно]фільство до старих, до минулості (I). 3) «Бібліотека на селі». Дуже гарний реферат, де автор доводив прикладами, як можна добре закладати не тільки бібліотеки по селах, але й вчити хлопців по-вкраїнському. Написаний був у дуже гарному тоні й дуже докладно і усім сподобався вельми (I). 4) «Слово» чи може й зовсім без заголовку, бо заголовка не читано. Референт добре вилаяв молодіж, сказав, що немає там ні спільності, ні єдності, ні діла ніякого, ні навіть користі хоч найменшої. Що зроблено за останні 4—5 років?! Де ті діячі, що мають бути? Поодинокі ще так-

---

[1] М. Л. Кропивницький.
[2] Очевидно, Єфименко Петро Савич — етнограф.
[3] С. Ф. Русова.

сяк собі, хоч дещо роблять, але гурт що зробив? Нікчемний гурт та й годі! Далі зачепив автор і старих, що немає у них віри, що немає бажання допомагати молодіжі і, нарешті, виголосив, щоби йшли й старі й молоді «до згоди»! Старі нічого на се не сказали, але молодіж, більшість її, була ображена. Власне я скажу, що багато в словах референта було правди, але чимало й гіперболи, а ще менш тактовності. Цілком не тактовно зробив чоловік той, що може й хотів зробити щось добре.

Другого дня він вийшов з нашого гурту. Хай про се напишу тоді, як їхатиму з Харкова. Коли маєте бути улітку тут, то я залишу тоді вашій сестрі листа до Вас. Чи можна?

Далі було слово на тему, що треба нам придбати лояльне «Общество любителей малорусской литературы» і зараз дбають про се й розвідують як, що й де? Писатимуть до С.-Петербурга до «батька» Морд[овця] та Береншт[ама]. От і усе найвидатніше. Вечеря... Другого дня був концерт... Третього дня (28. II) святкувала роковини сама молодь. Треба зауважити, що чимало поприїздило учительок з сел. Тут було так гарно й просто, що всі цілком пішли звідсіля задоволені. Простенько, по-студентськи... З напитків — самий чай, з наїдків — на 5 крб. закуски, як-то ковба́си, сир, м'ясо. Читано реферата про Галичину (І)...

III, 38457 16 березня 1893 р., [Харків]

314. Б. Д. Грінченко до Д. О. Ткаченка

У Києві на користь Шев[ченкового] пам'ятника лаштується до Львова альманах. Я послав, між іншим, Трохимову [1] «Молоду Україну» (дуже важлива річ) та свого «В[ільгельма] Теля». Там буде багато цікавого.

III, 41120 21 березня 1893 р.

315. О. М. Огоновський до П. Г. Житецького

Поки що якось мені маркітно, що не можу Вам ні одної своєї книжки послати,— а хоч і вислав би я дещо, так ваша цензура не пропустить моєї книжки.

Саме тепер скінчив я друкувати «Кобзаря» Тараса Шевченка в двох частинах (виданнє товариства імені Шевченка). Попереду надруковано життєпись Шевченкову і дещо про літературну діяльність нашого Кобзаря, а в кінці обох частин напечатано деякі примітки.

---

[1] Т. А. Зіньківського.

Рад би я небавом побачити київське наукове критичне видання «Кобзаря», там надрукується чимало дечого цікавого,— ввійдуть в се видання також деякі досіль незвісні стихотвори...

Моє видання є доволі консервативне, бо годі було у нас роздобути дечого нового.

I. 48690 1 квітня 1893 р., Львів

316. Б. Д. Грінченко до В. Г. Кравченка

У Києві лаштується великий альманах, що має друкуватися у Львові. Гроші, що дасть він, підуть на пам'ятник Шевченкові, що має будуватися теж у Львові, як то й Вам відомо. Ви живете серед інтелігенції — чи не зібрали б Ви кілька грошенят поміж добрими людьми та чи не послали б їх до Львова на се діло? Добре було б.

III. 40950 18 квітня 1893 р.

317. М. Ф. Красицький до В. С. Гнилосирова

1888 року 9 мая, як був я на могилі[1] й у Вас, то і досі ні я, ні Ви один другому не написали ані одного слова, а тепер я насилу зібрався написать Вам і пожелать от душі і щирого серця доброго здоров'я і всьому Вашому сімейству, щиро дякую Вам за Вашу працю і догляд Тарасової могили.

Недавно я чув, буцім Варфоломій Григорович[2] подарував кілька тисяч рублів в Канівську думу, щоб із проценту тих грошей дума давала на упорядкування могили і платила б сторожеві річне жалування; не знаю, чи то правда. І ще чув, що буцім хтось уже другий доглядачем коло могили, а не Ви. Прошу Вас найпокірніше, не откажіте в моїй просьбі — увідоміть мене обо всім, як і що там робиться, бо не знаю, чи прилучиться коли вже бути у Каневі, чи й ні, бо мене обгорнули такі злидні, що, ей-богу, не маю ані шеляга при душі.

І ще прошу Вас покірно, чи немає у Вас із посліднього виду фотографії із могили, дуже і щиро буду дякувати, як надішлете, бо у мене єсть карточка, але ще із першого виду, як був дерев'яний хрест і як не було ні хати для сторожа, ні огорожі.

III, 4465 21 травня 1893 р.

---

[1] Т. Г. Шевченка.
[2] В. Г. Шевченко.

318. В. П. Горленко до О. І. Левицького

Известная издательская фирма «Посредник» (капиталы Черткова и вдохновение Льва Толстого) возымела мысль издать серию малороссийских книжек, которые будет распространять в таком же громадном количестве, как распространяют русские. Из старых авторов желали бы выпустить Шевченкову «Наймичку» (ведет переговоры с Киевом), «Марусю» Квитки.

III. 53470 [18]93 г., СПб.

1894

319. В. П. Науменко до В. С. Гнилосирова *

В останньому листі Вашому було показано, що до 1 янв[аря] сього року я Вам винен за хлопчиська та за хату і могилу 44 р. 53 к., з яких грошей Ви казали внести Ізмаїлу Орест[овичу] [1] 12 р. 53 к., 10 карб. за «Старину» на 1894 р. і 22 карб. внести Вам...

Як тільки од Вас бумаги прибудуть, зараз же піде продажа землі Гамалієві, котрий вже буде мати право передать землю з могилою й грішми Каневу. Хотілось би це все зробить до літа, щоб з цим ділом заспокоїтись.

Крім «Старини», веду я тепер видання «Кобзаря» [2], котрий повинен вийти до 25 лютого; в продажі він буде не дорожче 40 коп., а певніш — 35 коп.

Хотілось би мені зробити справку в февральській книжці про всі видання«Кобзаря», про які Ви пишете, але боюсь, що тепер не встигну з цим ділом, у всякому разі ця справка буде дана, хоч і пізніше, як будемо говорить про нове видання «Кобзаря».

III, 4439 17 січня 1894 р.

320. І. С. Дементьєв до П. О. Куліша

Не откажите сообщить мне, что случилось с Костомаровым после доноса Петрова и пострадал ли Костомаров с Вами и

---

[1] І. О. Новицькому.

[2] «Кобзар», видання К. М. Гамалії, К., 1894.

Шевченко? Каким образом Шевченко, будучи солдатом, оказался в числе редакторов «Основы»? [1]

I, 29635 29 января 1894 г.

321. В. О. Шухевич до Б. Д. Грінченка

З часу появлення ся творів Шевченка намагались усі ми, хоч [у] нас чимало діалектичних різниць в мові, писати мовою (діалектом) Шевченка; впровадили ми її у наші письма, а передусего у школу та її підручники. Словом, стала мова Шевченкова для нас тим, чим стоїть переклад Лютера у німців. Розуміє ся само собою, що нові слова мусять і у нас, як і всюда з зростом літератури, науки і пр., зростати, але форми позостануть і дальше.

III, 40108 12 лютого 1894 р.

322. Г. П. Житецький до В. С. Житецької

Приближаются дни Шевченко. Конечно, будет панихида, а 6-го марта большой вечер с ужином, устраиваемый художником Микешиным. Тот же Микешин хлопочет об утверждении правительством Шевченковского общества в Петербурге под покровительством принцессы Ольденбургской.

I, 47712 19 февраля 1894 р.

323. К. О. Білиловський до Б. Д. Грінченка

Щодо «Общества имени Шевченко», то це ще маховими вилами по воді писано. Не йму я віри, щоб дозволили таке нам товариство.

А як Тарасові роковини святкували, то прочитайте в «Новостях» за 8 марта или в «Новом времени» за то же число. І в «Зорі» прочитайте.

III. 35612 11 березня [18]94, Петербург

---

[1] Ці питання автор листа ставить в зв'язку з статтею про П. Куліша, яку він хотів написати.

324. М. Ф. Комаров до Б. Д. Грінченка

В газетах, мабуть, читали про «Общество имени Шевченка» в Петербурзі. Чудне щось! Там і Коні, і Менделєєв, і Пипін, і т. п. Запитаю у петербурзьких земляків і тоді напишу Вам про се.

III, 37489 Березень 1894 р., Одеса

325. Ф. К. Вовк до Б. Д. Грінченка *

За утиски — чув... Що ж маємо робити? Воно, бачите, як кому... Шевченко, колись подивившись через річку, тричі плюнув і «знову думать заходивсь про те ж таки, що й перше думав...» І у нас тепер хто зробив і хоче робити, той плюне і ще горячіш заходиться працювати, а хто нічого не робив, то й не робитиме.

III, 35951 22 травня 1894 р.

326. К. М. Гамалія до В. С. Гнилосирова

Не имея возможности наблюдать лично за приобретенным мною недавно около Канева земельным участком, где погребены останки поэта Т. Г. Шевченко, я покорнейше попрошу Вас не отказать принять на себя труд — нанять сторожа к могиле и иметь надзор за исправным ее содержанием, чем премного меня обяжете. Деньги для уплаты жалованья сторожу, а ровно и для необходимых по содержанию ее расходов будут мною высылаемы Вам своевременно.

III, 4243 4 июля 1894 г.

327. В. П. Горленко до М. Ф. Біляшівського

Был в Киеве в мае и июле, был в музее, но, к сожалению, не видел Вас. Вы были, сказали мне, за границей. А хотел побеседовать с Вами немало о делах музейных.

На бумаге это долго и неудобно. Скажу пока два слова по поводу пересылаемых при сем (с «оказией») в собственность Киевск[ого] музея мелочей.

К[иевскому] музею пора и обязательно начать Шевченковское собрание. Не беда, что много вещей в Чернигове. Там все

же далеко не все, и многое еще есть в частн[ых] руках и может быть найдено.

Офорты, напр., при желании и старании, конечно, можно найти все. Для начала посылаю «Вирсавию» (с Брюллова), если этот этюд в муз[ее] станет прочно на ноги, то передам еще «Шинок» (у меня отличн[ый] оттиск). Теперь же, к Шевченк[овскому] собр[анию] посылаю:

1) Шевченко в гробу. Редкая литография с натуры Дмитриева-Оренбургского.

2) Гравюры с рисунков Шевч[енко] из «Пчелы» Микешина, «Невеста» его, Лукерья и «Мальчик».

3) Несколько портретов Ш[евченко] разных эпох. Сидячий, в рост — с подлинной фотогр[афии] киевск[ого] фотогр[афа] Гудовского. Пишите мне, будете ли собирать Шевченк[овские] коллекции? Тогда я всегда буду иметь с этой целью в памяти Киевский музей.

XXXI, 1 — 1 августа 1894 г., с. Ярошовка

328. Л. В. Падалка до Б. Д. Грінченка

Та напишіть мені, будь ласка, чи не можна тепер достать у Києві «Тополю», там видану, і в кого саме?

III, 38967 — 6 вересня 1894 р.

329. П. О. Куліш до Є. К. Тимченка

Перепускав я колись крізь моє решето все, що друкувалось у «Основі», редагував і Тарасові і Вовчкові твори;[1] та се робилось не ради них самих: будівництво мови того вимагало.

І., 29279 — 21 жовтня 1894 р., х. Ганнна Пустинь

330. А. М. Вольф до П. О. Куліша

По получении Вашего письма от 21 с. м. я, прежде всего, счел своим долгом просмотреть все имеющиеся у нас рисунки,

[1] В листах П. О. Куліша останнього періоду його життя, як вміщених тут, так і в тих, що зберігаються в інших архівах, помітна тенденція принизити значення і саму творчість Т. Г. Шевченка. Шевченко був невдоволений правкою і переробкою його творів Кулішем. Відомо також застереження Шевченка М. Вовчок, щоб вона не давала Кулішеві редагувати свої твори, бо він їх опрозить. З цього приводу Куліш через багато років у листі до Ом. Огоновського від 20 липня 1889 р. писав: «Мужик був Шевченко, по-мужицьки мені й дякував за все» (I, 29442).

но между ними рисунков Шевченко не нашлось [1]. По памятным же записям, художественным материалам, доставленным в свое время в редакцию «Живописной России», значится, что все рисунки, касающиеся Малороссии, возвращены по принадлежности, что подтверждают также те служащие при редакции, на которых, еще при жизни моего покойного отца, было возложено заведывание художественными материалами.

I. 29613 26 октября 1894 г.

331. М. О. Дикарєв до Б. Д. Грінченка

Бажання дати що-небудь Галичині до роковин Батькових заставило мене дати хоч що-небудь до речінця: почав я працювати коло різдвяних святок в ст. Павлівці, Єйського одділу, та й тут не вистиг. Але чи так чи сяк остання стаття виготовлена і скоро зашлеться, куди треба.

Святкували ми роковини Т. Г. Шевченка в «військовому собранію», зібралось чоловік з 200. Як це вперше тут таке діло, то воно було б і гаразд, та один військовий старшина К[акунь]ко «щирий чорноморець» почав читати власні оповідання а la Раєвський і tutti guanti. І це чоловік, що перейшов науку в академії генерального штабу. Після первого ж оповідання я втік... Засилаю Вам копію з власноручного портрета Т[араса] Г[ригоровича], подарованого їм в Сімбірську 3. III 1858 р. управляющему акцизними зборами Оресту Федоровичу Білозариченкові. Копії, що знято вперше, можна діставати від фотографа з наложеною платнею.

III, 36865 1894 р., Катеринодар

332. М. Ф. Комаров до Б. Д. Грінченка

Як Вам подобався 8 № [2], присвячений Шевченкові? З цензурою багато було мороки, викинуто 15 стовпців, а проте, здається, № вийшов нічогенький собі, хоч і в ньому багато дечого покалічено цензурою. Лихо та й годі з цими церберами. Але що маємо робити? Нехай хоч трошки, коли всього або багато не можна.

---

[1] Йдеться про повернення малюнків-оригіналів Т. Г. Шевченка, які П. О. Куліш надіслав на прохання А. М. Вольфа для вміщення їх в журналі «Новь», видавцем і редактором якого був А. М. Вольф.

[2] Журналу «По морю и суше» за 1894 р.

Посилаю Вам програму Тарасового вечора, що спорудили ми сьогодні. Біографію сказано по Гербелю, а справді се чималий і дуже цікавий реферат про Шевченка. В аудиторії було повно, і се були справді прилюдні роковини Тарасові.

III, 37483 а [1894] р.

1895

333. В. П. Степаненко до Б. Д. Грінченка

Убожество велике, а заробітку, та й робітників у сім'ї аж ні одного немає — мати стара, брат без служби і без грошей сидить дома, другий брат у москалях; сестра, дівка, хоч і здужала б заробити, але ж у нас тут тільки й є заробітки, що улітку. Позичити нігде, бо й навкруги нас голяки самі,— та й чим віддавати? Одним словом — хоч круть верть, хоч верть круть. Що ж, то се розкривається Вам малюнок життя (здебільшого) в однім дворі, а гляньте лиш у другі двори — там ще гірше побачите. Не даремне наш татусь Тарас сказав: «Якби Ви знали, паничі, де люде плачуть живучи».

Ох село, село — налогів густо, за душею (а в душі) пусто!..

Двічі вже був у Каневі, був на могилі батька Тараса — порядки там не геть-то гарні становляться — неохайність усюди, Гнилосиров спить, капосний пентюх. Ну, що — коли б Ви та прибули на Батькову гору, а звідтіль і до мене!?

III, 39517 31 січня 1895 р., Полтава

334. В. В. Тарновський до М. Ф. Біляшівського

Описываемой подписи под рисунком Шевченко я никогда не видел. Он всегда подписывал просто «Т. Шевченко».

Описываемый же портрет Шевченко у меня есть, но только фотографии с рисунка и офорта Залесского нет, и я б очень рад был бы достать. Офорт ли это или рисунок? Ежели рисунок Залесского, это тоже очень интересно. Абы не фотография.

Прилагаю Вам список сочинений о Шевченко на польском языке, которых тут нет. Я думаю, что в польской столице можно найти. Будьте так добры, побывайте в магазинах. Что есть, велите отложить и известить меня. Можно даже магазину поручить выписать, чего не найдете в Варшаве.

XXXI, 7 14 февраля 1895 г., Киев

335. В. П. Степаненко до Б. Д. Грінченка

Певне, у Вас таки не без добрих людей — єсть щира українська громадка, і Ви будете святкувати роковини (25 лютого) нашому незабутньому батькові Тарасові. Подайте ж і від мене цьому товариству щире привітання й здоровлінне з цим великим святом — хай дух батька Тараса над всіма щирими українцями витає й вселяє їм ті святі думки, з якими батько завжди жив! Чи повірите, серце моє тремтить, як згадаю про се свято (а я ж то один!),— духом і я з Вами, й укупі з Вами співаю.

III, 39521а 22 лютого [18]95, с. Полетвино

336. Г. П. Житецький до В. С. Житецької

26-го февраля была в Казанском соборе Шевченковская панихида. Народу было довольно много — среднего, молодежи и «величезних» стариков сравнительно мало.

I, 47728 2 марта 1895 г., С.-Петербург

337. А. Скопець до В. С. Гнилосирова

Ваші дорогі безцінні слова, долетівши на далеку від Дніпра Кубань, дали тутечки гарний і рясний урожай. Часті споминки про Вас, а уже купно і про того, земля благословенної Вкраїни котрого приязно хранить кості, привели кубанців на мисль в день Тараса пом'януть і почтить того, хто вічно сохраняється в пам'яті йому рідних. Судили, рядили, но як почать таке небувале на Кубані діло — ніхто не знав. Думали зразу зробить це по-сімейному, но як і де — знову трудно рішать. Наконець уже 23 числа один із людей, мировий суддя Бігдай, поїхав до наказного і об'явив йому про желання публіки. Милость його к делу відізвалась благосклонно, і 25-го числа в вечер в войськовім клубі був назначен вечер роківщин батька Вкраїни, Тараса. Публіки зібралось чимало, мабуть, душ з 200, но було б і більше, да не гурт то хто про це й знав, бо случилось це скоро і нежданно.

Всієї тієї радості, котра сіяла на людських і на моїм лиці, я Вам, сивий голубе, не зможу передать, но скажу тілько, що було тут якось тепло і гарно: і плакали й радувались. Споминали стародавнє, а чули це все зараз і зараз же його переживали. Обстановка вечера на перший раз була хоть не зовсім пишна, но тепла. Зал клубу був до половини зайнят людьми й жінками, перед котрими посередині з поникшою головою, опущеними усами, з почтенною лисою головою і зігнувшеюся спиною возви-

шався сам виновник з своїми тяжкими думами. Він чутно й внятно прислухався до всякого слова, до всякого звуку — здаля казалось, що як наш піп співав «гей, гетьманы», що сам Тарас трохи вже випрямився і готов би топнуть, а слова: «От-так, діти» чуть-чуть що не виливались з його німих уст. Самий вечір почався так: Бігдай сказав спершу, чого й зачим оце ми сюди зібрались, а потім Серьожа (Васильович) [1] прочитав гарненькі виборки із того, що звісно про жизнь і діла Тараса, перемішуя з словом самого батька. В кінці заключив, що ще й досі ніхто не найшовся вволити його послідню волю, окрім одної, щоб поховать на Вкраїні, спом'янув і про те, що кості цього чоловіка тепер всячески оберігаються заботливою рукою нашого доброго Василя Степановича [2]; було висказано общее желаніе тут же на Кубані видать скілько книжечок із творів покійного і розпространить проміж кубанських людей, но на це послідне ще нічого не зроблено. Багацько уже зробили тим, що пом'янули того, кого забуть гріх. Дальше пішли співи, читання, то знов співи порізнь і вмісті. Между прочими, вийшов читать осаул Какунько, жалко тілько, що вчора поїхав на нове місце за Кавказ. Як тілько ще він узяв книжку і пройшов мимо Тараса, то так і казалось, що той обніме його і кріпко поцілує, так, бач, рук у бідного не було!

А як сів за стіл да розкрив «Неофіти», то всі оніміли: дуже вчувався [3] в рідні слова й Тарас. Кончилось слово, і мертва тишина обернулась в страшний гул від рукоплескань. Після цього ще Какунько прочитав «Чернець», а опісля уже читав і розказував те, що знав і що в нього є написано. Вечір закінчився общею вечерею, піснями і розговорами... К цьому ж таки дню Серьожа заказав фотографу знять Тарасові карточки з того портрета, котрий був нарисований самим Тарасом і подарен своєму приятелю, а Сергію він достався по случаю. Цю карточку ми пришлем скоро і Вам, бо я хотів би хоть і зараз, так не бачу оце скілько днів Сергія.

На цьому вечорі я познайомився і з Нордегою, да він якийсь дуже слабий, так що я від нього нічого не міг і узнать, а більше він ніде не буває.

III, 4487 5 березня 1895 р., Катеринодар

338. Д. О. Ткаченко до Б. Д. Грінченка

Потроху роблю. Зробив переклад Гаршиного опов[ідання] «Ніч» та написав дещо про Шевченка...

---

[1] С. В. Ваганов.
[2] В. С. Гнилосирова.
[3] Вслухався.

От і останнє число («Зорі»). Лукич жалівся, що хотів би 5-те число, як то повелося за його редагування, присвятити Ш[евченко]ві, та, на великий жаль, немає нічого, окрім однієї Ш[евченков]ої повісті.

III, 39641 10 березня 1895 р.

339. В. Лукич до Б. Д. Грінченка *

Чи не відомо Вам, які то нові поезії Тарасові має книгар Романович? Вельми цікаво було б знати.

III, 10319 19 березня 1895 р.

340. О. Я. Кониський до М. К. Вороного

Прийшла звістка, що приїде сюди он наш земляк з Оренбурга і привезе мені документи і споминки про Тараса під час його перебування в Оренбурзі. А у мене тепер саме на черзі та глава з Тарасового життепису, де річ іде про перебування його в Оренбурзі і в Орському. По тих біографіях та споминах, що досі надруковано, така плутанина, що просто не можна розібраться. Тим-то побачитись з людиною певною і добути від неї певні факти, а не вигадки — дуже важно. Через се я й відложив оцю главу життепису аж на VIII кн. «Записок» (себто на першу 1896) і задержався у Києві.

III, 10292 5 травня 1895 р.

341. Ю. С. Грибинюк до канівського міського голови

Покорнейше прошу Вас, милостивый государь, уведомить меня, можно ли подарить в дом на могиле Т. Г. Шевченко портрет сего поэта. Портрет величиною до квадратного аршина, на холсте масляными красками, в золоченной рамке, рисованный крестьянином — сельским маляром Андреем Дыдынюком (Подольск[ая] губ[ерния], Шаргород, м. Лучинец). Работа, по заявлению петербургского художника Бегрова, вполне удовлетворительная. Шевченко изображен в тулупе и бараньей шапке.

III, 4478 23 мая 1895 г., м. Шумск, Кременецкого уезда

342. І. О. Белоусов до Б. Д. Грінченка

Мне хотелось бы издать все мои переводы из Т. Шевченко и из Ваших стихот[ворений] вместе под общим названием «Украинские мотивы» [1], да не найду издателя.

III, 35573 12 июля 1895 г.

343. І. Я. Франко до А. Ю. Кримського

Звісно, статтю про хронологію творів Шевч[енка] [2] я радо згоджуюсь надрукувати, про се навіть нема що запитувати.

I, 24367 8 серпня [18]95 р., Цигани

344. М. М. Трегубов до Б. Д. Грінченка

Книжный склад наш как будто налаживается. Я уже и «Кобзарей» продаю: расхватывают.

«Кобзарей», Квітки, Глібова байки и др. я сейчас выписую от Йогансона из Киева; но все это быстро разойдется, и придется снова выписывать.

III, 39716 15 августа 1895 г., Александрия

345. І. Л. Липа до М. М. Грінченко *

Мені дуже сподобалася «Добра душа». На мій погляд, ця книжечка припаде до смаку народові. Хто її написав чи переробив? Вона гарна і мовою своєю і ще тим, що тема виходе з буденного народного життя. З буденного народного життя треба писати тільки таким геніям, як Шевченко, тоді тільки книжка цінуватиметься народом.

III, 43241 2 вересня 1895 р.

---

[1] Книга І. О. Белоусова «Из «Кобзаря» Т. Г. Шевченка и украинские мотивы» була видана в Києві 1887 р. В цьому листі, очевидно, йдеться про нове видання.

[2] Йдеться про роботу О. Я. Конiського «Проба улаштування хронології до творів Тараса Шевченка», надруковану в «Записках наукового товариства ім. Шевченка», 1895, № 4, с. 1—20.

346. В. П. Степаненко до Б. Д. Грінченка

Тепер он ще про що Вам скажу. Оце недавнечко був я на могилі батька Тараса (!) Сторож відноситься до свого діла якось недбайливо, а тим і непорядки ведуться. «Кобзарі» — і великий і малий — порозтрьопувані, позаписувані вздовж і впоперек всякими записами. Деякі з записів я посписував і держу у себе, щоб написати з поводу цього хоч до «Зорі», чи що. Людей там буває багато й щодня.

Траплялись такі випадки, що гості бажали дати свої офіри для поправок могили, але не знали кому, де і як їх приткнути. Деякі, з тих же далеких гостей, допитувались, через віщо скасовано школу імені Шевченка, що була на могилі. Ускрізь лунає чутка, що єсть школа на могилі Тарасовій його імені. Багацько легенд усяких ходить по Каневу про те, через віщо так часто і так багацько людей буває на могилі. Треба б якось краще упорядкувати там діла.

Вмер Варфоломій — і не стало путнього догляду. Так званий дозорчий могили, старий Гнилосиров, смотритель канівської школи, недбало відноситься до свого обов'язку...

III, 39510 8 вересня 1895 р.

347. Б. Д. Грінченко * до Н. Г. Кулябко-Корецького

Вы говорите, що у[краинская] к[нига] лежит на полках книжных магазинов или распространяется в более или менее ограниченном количестве экземпляров среди любителей малороссийской литературы из интеллигенции.

Я не буду обращаться далеко назад и позволю себе привести несколько фактов только за последние 2—3 года.

В прошлом году издан в Киеве дешевый «Кобзарь» [1] Шевченко в количестве 20 000 экз[емпляров]. Он расходится так быстро, что уже поговаривают о втором таком же издании, и это после изданий того же «Кобзаря» в 1883, 1884 и 1889 гг., не говоря о прежде бывших. «Катерина» Шевченко издавалась много раз и по 10 и по 20 тысяч, и в настоящем году появилось два ее издания: одно где-то в Одессе, а другое мое. Я сам был свидетелем того, как, напр., харьковские лубочники, ведущие торговлю исключительно с народом, покупают ее тысячами.

Потребность в этой книжке такова, что появились даже самовольные издания, и собственникам произведений Ш[евченко] приходится, как то видно из газет, вести из-за этого судебные

[1] Видання К. М. Гамалії.

дела. Несколько изданий «Наймички» Ш[евченко] не помешали ей появиться в издании харьковском в количестве 50 000 экз[емпляров], из кот[орых] тысяч 20 уже распродано, несмотря на то, что дело продажи ее поставлено до крайности плохо.

III. 41180 15 сентября 1895 г., Чернигов

1896

348. О. Перебендя (О. Я. Кониський) до Г. Л. Берло

До того ж саме припало написати нарис про Шевченка, як був він в дорозі з заслання! Шкрябав його потрошку більш тижня і тільки в неділю оце довів до краю,— одіслав [1].

I. 34243 18(30) січня 1896 р., Ялта

349. А. Скопець до В. С. Гнилосирова

Сьогодні день смерті незабутнього нашого батька Тараса, вчора були його іменини. Як вірні діти, ми вчора ж й пом'янули його дорогу душу, спом'янули словами і піснями й розійшлись з надією, що, може, бог приведе ще колись зустрінуться. Про цей день я писав Вам рік тому назад, пишу і зараз з тим, щоб і Ви хоч думкою пережили те, що ми вчора, щоб хоть на хвилинку обрадувався дух Ваш і передав цю радість хоть тій среді, де почивають кості батька Тараса. Тепер скільки слів про те, що було. Довго ми думали, як то в цьому году провести й встрітить цей день. Думали-гадали й зостановились на тім, щоб спом'януть свого батька в піснях, бо вона всю жизнь його не покидала, нехай же не покидає і після смерті. Любительський кр[ужок] музики поміщається в жіночій гімназії, а так як нам удалось уладить діло з нашими бабами, то ми і устроїли важнецький концерт. Програму його при цьому письмі прикладую.

А ось роз'яснення її состава. 1-й номер читав Серьожа Ваганов, 2 — артистка малоросійської трупи (жінка Косиненко), 3 — любитель-музика, 4 — артист, 5 — артистка, 6 — хор, любитель-

[1] О. Кониський, Т. Шевченко в дорозі заслання. (2 серпня 1857 р. до 28 березня 1858 р.). Критично-біографічний нарис. — «Зоря», 1896 р., № 5—13.

ська музика. II отделеніє: 1 — хор, музика нашого предсідателя, мировий суддя, 2 — одна з дівчат, учительниця, 3 — жінка вчителя гімназії, 4 — землемір, 5 — з чавунки служащий.

Народу була повна зала. № кубанських відомостей од 25 числа весь був заповнений словами про Тараса (редактор цього журналу наш хороший приятель і хохол).

В залі перед естрадою на виднім місці красувалась почтенна лисина Тараса, чудесно декорирована зеленню і обквітчана саморучними рушниками наших дівчаток-хохлушок. П'єдестал, убраний всякого рода плахтами, увішаний рушниками й вінками з барвінку, якось молодив голову Тараса і давав їй ще більшу силу. Картина була восхітительна, а особенно в те время, коли старого окружала куча дівчат і хлопців. Я не міг нею любоватись, бо сам співав, а мені говорили, що з зали це дуже красиво.

В особий восторг я прийшов тоді, як по просьбі публіки артисти вийшли співать у 4-х, і всі в нашій одежі.

Тарас, стоя вперед них, казалось, сам давав їм руку команди і вселяв в них душу, як і де треба було співать.

З половини 11 часа почався другий концерт ще щиріший і з більшою щирістю, бо це було уже за вечерею. На цей раз вечеря була в гостиниці, бо клуби були заняті. Вечеря готовилась на 75 персон, а набралось щирих людей 86 душ (купно з жінками й дівчатьми). Тут, конечно, словам і пісням не було кінця. Я сам, грішний, аж на ослони дрався, а все вичитував, що тільки знав, в славу нашого слова.

III. 4488 26 лютого 1896 р., Катеринодар

350. Я. Гужовський до Б. Д. Грінченка

При Неж[инском] институте есть филологическое общество, члены которого нередко читают публичные рефераты по разным вопросам истории и словесности. Вчера был у меня один знакомый студент, бывший мой ученик (из Фастовецкого земского уч[илища], Борзен[ского] у[езда]), и говорил, что в субботу он с некоторыми товарищами думают прочесть о Шевченко, что для этого им нужно возможно полное издание его стихотворений,— так не могу ли я дать или достать таковое? Я показал ему Санкт-Петербургское издание 1884 г., но он сказал, что ему нужны стих[отворения], не пропущенные цензурою; что лучше всего, если бы можно было добыть пражское издание; но если этого нельзя, то хоть бы добыть в рукописи полное «До мертвих і живих... посланіє», «Кавказ» и др., какие можно. Не можете ли помочь? Если бы Вы в четверг вечером послали, то было бы не поздно — в пятницу утром я бы получил.

Пришлите, что имеете. За целость я ручаюсь. Студент из черниговских семинаристов (окончил 4 г. тому назад), человек оч[ень] хороший и щирый украинец.

III, 36814 27 февраля 1896 г. Нежин

351. О. Перебендя (О. Я. Кониський) до Г. Л. Берло

Чи були у Києві Тарасові роковини? У Севастополі моя замітка [1] (візьміть її у Мусія) [2] збудила людей: відправили панахиду, справили її прилюдно, голосно, з оповісткою, торжественно. Потім і роковини справили, і до мене прислали телеграму по-українськи, дякуючи за статтю. Все оце вельми мене порадувало. І по інших місцях в день роковин Тарасових згадали і про мене; принаймні опріч Севастополя прийшло до мене ще чотири телеграми з подяками за працю. А в Ялті увечері 25 зібралася до мене дуже «велика» громада — аж три чоловіка, і ото ми в чотирьох пом'янули батька Тараса.

I, 34245 1 березня 1896 р., Ялта

352. П. Г. Житецький до В. С. Гнилосирова *

Як ніхто тобі не писав, то я звіщу, що у нас була панахида по Шевченку з разрешения властей. Се перша за 35 літ дозволена панахида.

III, 4414 11 березня 1896 р.

353. О. Перебендя (О. Я. Кониський) до Г. Л. Берло

З 5 числа «Зорі» почався новий мій нарис про Шевченка — поворот його з заслання. Позавчора послав до Грушевського в «Записки» нарис про перше заслання Шевченка; займе, мабуть, 4 аркуші. Тепер лишилося тільки п'ять нарисів; займуть не більш вони, як 20 аркушів. Чи доведу я їх до краю? Діло можливе, що й ні.

I, 34246 15 березня [1896] р., Ялта

---

[1] [О. Кониський], Памяти Тараса Григорьевича Шевченко.— «Крымский вестник», 1896, 25-11, № 45.

[2] М. С. Кононенка.

354. В. П. Степаненко до Б. Д. Грінченка

Національне наше свято я одсвяткував у себе дома на славу. Сестра назбирала селянських дівчат-подруг до себе на вечір, я їм дещо розповідав про батька, а далі прочитав «Тополю», «Наймичку», «Катерину». Речі сі зробили на їх враження таке, що декотрі навіть плакали. Після читання вони співали багацько пісень, і все гарних.

III. 39504 16 березня 1896 р.

355. В. П. Степаненко до Б. Д. Грінченка

А що ми будем робити, що Ви не засилаєте портретів Т[араса] Григоровича та Котляревського? Вже який час, як заслані до Вас, чи то пак до Коваленка, гроші, а він і досі не шле — підженіть його хоч трохи; злотових портретів Шевченка хай шле цілу сотнягу, Котляревського теж. Коли зготуються дешеві патрети того й другого, то прямо-таки без загаду шліть по сотні.

III, 39495 31 березня [1896] р.

356. Ю. С. Грибинюк до Б. Д. Грінченка

В 1880 році я був на Тарасовій могилі; багато було там панів і людей; сіраки меж собою толкували, що Тарас являється людям тричі на день: рано — хлопцем, вдень — чоловіком, а ввечері — дідом. Напишіть за це.

III, 36200 31 березня 1896 р.

357. О. І. Лотоцький до Б. Д. Грінченка *

Мені цензура за останній рік заборонила більш 10 рукописів. Сими днями подано два рукописи: «Гайдамаки» Шев[ченка] та його «Поеми» («Утоплена», «Причинна» та ін.).

III, 38285 2 травня 1896 р.

358. К. Ф. Паньківський * до Б. Д. Грінченка

Рівночасно вислав «Монограми з вишивок», видані своїм накладом на спробу, чи цензура пустить їх до Росії. Якби їх цензура пустила, то прошу їм зробити рекламу, хоч би платну, а я

охотно видатки покрию, і вказати дорогу, котрою маю іти, щоб наклад, що мені коштує 800 зл[отих], звернувся, і на пам'ятник Шевченка у Львові дещо прийшло.

III, 39042 17 червня 1896 р.

359. С. В. Лазаревський до О. М. Лазаревського

Анатоль мне передавал, что Вы очень интересовались судьбою портрета бабушки [1]. Этот портрет был выслан еще в 1890 году Федору Матвеевичу на том же основании, по которому Вам был выслан дневник Шевченко, а именно — в найденной после смерти отца записке (писана, кажется, карандашом) портрет бабушки был предназначен дяде Федору Матвеевичу. Я думаю, что Вам не составит труда получить портрет от Маланьи Ильинишны [2], так как, наверное, она дорожит им меньше, чем Вы.

Я привез с собою рисунки Шевченко (в том числе и «Блудного сына») и повесть его «Старая погудка на новый лад». Хотелось бы посоветоваться з Вами об этих вещах да и вообще о всех бумагах отцовского архива.

I, 68381 1 июля 1896 г., Киев

360. О. Я. Кониський до В. С. Гнилосирова *

Вдаюся до Вас з великою просьбою — характеру громадського і певен, що Ви і можете і не відмовите мені в сій справі Вашою запомогою.

Може, до Вас дійшла чутка, що я працюю коло життеписа дорогого нам поета і генія нашого слова. Надрукував я її вже до того часу, як Тарас повернувся з заслання до П[етер]бурга.

А оце саме беруся писати про останні $1^1/_2$ роки його віку. Сюди входить дуже важний епізод про придбання задля нього землі під хутір. Ся справа де в чому не зовсім мені ясна, і треба б мені з'ясувати її певними фактами. От в сьому разі я й прошу Вашої запомоги.

Будьте ласкаві, візьміть з архіву канівського муніципалітету справки, які там є сліди:

---

[1] А. О. Лазаревської.
[2] М. І. Лазаревської.

а) коли саме (починаючи з іюля 1860 р.) Варфоломій Шевченко подавав які-будь просьби, щоб дума продала чи дала в посесію землю йому або Тарасу?

Задля кого він прохав?

Скільки прохав землі тієї й де саме?

в) які й коли саме були по його просьбам постанови думи?

с) чи були ті постанови справлені?

д) чи було з думи і коли саме писано до землеміра про ту землю?

е) чи робив землемір їй план?

f) чи дума питала губернатора або генерал-губ[ернатора], чи має Шевченко право купувати землю?

у) чому ся справа не була закінчена до 26 лютого 1861?

h) коли саме Варфоломій договорився з думою (заключив контракт), щоб взяти в оренду землю під Тарасову могилу?

Скільки тієї землі? На який срок, за які гроші й на яких умовах?

Коли трапляться інші які подробиці, то всі їх перекажіть мені.

Благаю Вас, не відмовте мені в цій справі й чим швидше, тим ліпше, бо в серпні я повинен вже одіслати задля друкування отой нарис про останні роки Тарасового віку.

III, 4245 17 липня 1896 р., Київ

361. П. О. Куліш до В. В. Тарновського

Посел Ваш хапається вертатись так, що я не встиг і досі подякувати Вам за Вашого мальованого «Кобзаря» з «Гайдамаками». От що, нехай лежить на столі в вельможного панства,— не чужоземні книжки! Нехай і дітвора набирається старорусського духу та й спогадує, «откуда пошла есть Русская земля».

Дякували ми вчора й за пишний альбом Шевченків. Зробили Ви ним собі монумент, ушанувавши його, великого...

I, 29266 12 листопада 1896 р.

362. П. О. Куліш до В. В. Тарновського

Не знаю, про якого Черненка пишете, що в його гравірування Шевченкове. Коли це людина знакома, зараз напишу до неї.

I, 29266 5 грудня 1896 р.

363. Б. Д. Грінченко до М. О. Дикарєва-Крамаренка *

Тепер друкую Шевченкову «Катерину», оповідання А. Т.[1] «Добра душа» і не народне видання — свої вірші. «Катерина» коштуватиме, мабуть, 3 коп., «Добра душа» — 5 коп., мої «Пісні та думи» (чимала книжка) — 50 к.

III, 40740 [1896 р., Чернігів]

1897

364. Г. О. Милорадович до О. М. Лазаревського *

Есть ли у Вас изд[ание] 1890 (Женева) творений Шевченка, забороненных в России. Это перепечатка, запрещ[енная] в Рос[сии] из издания Прага, 1876, 2-го тома. Там есть поэма «Мария», которую я никогда не читал. Если у Вас ее нет, напишите мне, я вам ее привезу.

I, 68148 4(16) января 1897 г.

365. О. Борковський до Б. Д. Грінченка *

Одно ще зазначу окремо: 5-е число «Зорі» рад би я, як досі водилось, присвятити пам'яті Т. Шевченка. Досі не маю ще нічогісінько для такої потреби. Коли б ласка Ваша запомогти нас якою дещицею на те свято, то я дуже дякував би Вам. Придались би також для пристроєння такого пам'ятного числа одвітні ілюстрації, а я й в гадці не маю, які би вибрати та відки їх роздобути. Може б Ви запримітили дещо гарного та прислали чи то вирізку (пр[иміром] з якої ілюстрованої часописі), чи фотографію, щоб заздалегідь можна дати поробити кліше. А й рада всяка буде мені вельми бажана.

III, 35747 13(26) січня 1897 р., Львів

366. К. Ф. Паньківський до Б. Д. Грінченка *

Жадані числа «Дзвінка» вислав. Цікава річ, чи цензура їх пустить знову. Вкладку за рік 1897 до Шевченка заплатили. На фонд академічний зібрано дотепер коло 2000 з[олотих] р[инських]

[1] Грінченко Марія Миколаївна.

ав[стрійських]. Скільки на театр, сам не знаю добре; буде се докладно в справозданню тов[ариства] «Просвіта» за сей рік. На пам'ятник Шевченка зібрано у мене 450 з[олотих] р[инських], а в Клубі русинок коло 600 з[олотих] р[инських] — разом коло 1000 з. р.

III, 39039 3 лютого 1897 р., Львів

367. В. М. Білозерський до Ганни Барвінок *

Кланяется тебе товарищество, которое 26 февраля будет отправлять в здешнем соборе панихиду по твоїй дружині. Потребовалось разрешение губернатора и получено. При этом губернатор назвал его достойным человеком. О панихиде публикуется в газете здешней, но когда просили разрешить разом отправление панихиды по Глебову, Шевченко и Костомарову, то он отказал, считая, что это было бы похоже на демонстрацию. Здесь он удивил меня вот чем: «По Кулише можете публиковать, так как Вы его родственник, но о Шевченко и Костомарове — нельзя. Никто, конечно, не может воспрепятствовать, если священник произнесет имена Николая, Тараса и т. д.».

Так прямо и сказал: Тараса, Николая; значит следит за литературой.

I. 33115 19 февраля 1897 г.

368. Г. П. Житецький до В. С. Житецької

26-го февраля в Казанском соборе была у нас панихида по Костомарове, Шевченко и Кулишу. Много, очень много собралось народу. Видел я впереди и голову Василия Василь[евича][1] около Лебединцева, Мордовцева, Ковалевского, Костомаровой и др., а за Вас[илием] Вас[ильевичем] и его ухудшенная с лица копия — Марко что ли, но пробраться к Вас[илию] Вас[ильевичу] не мог за толпой. Сейчас по окончании панихиды, которая затянулась, уехал, не ожидая медлительного с беседой и постаиванием расхода из церкви, так как без того для панихиды бросил 1 урок, уехал из корпуса и к следующему уже уроку опять должен был поспеть.

I 47767 6 марта 1897 г., Петербург

[1] В. В. Тарновського.

369. Ю. С. Грибинюк * до Б. Д. Грінченка *

[В] № 9 «Жизнь юга» то ми поминали Тараса. А вчора пом'янули так, що потріскали стіни в театральній залі Павлової. Може, напишу в ту газетку. Співали і читали все таке тяжке, що не можна спокійно слухати; звичайно, все з Тараса — кайдани. неволя, окрадена, дай злої, спати на волі, гнилою колодою... співом чи читанням прямо б'є словом. Зате відгук на те слово такий, що трудно було встояти.

III, 36204 13 березня 1897 р.

370. А. Скопець до В. С. Гнилосирова

6 марта справляли роковини Тараса в клубі прикажчиків. Народу було чоловіків 70—80. Вечір пройшов з читанням, співами, музикою, а опісля уже братською вечерею закінчилось.

На цей случай попали до нас у город московські імператорські артисти-хахли: Орел з Полтавської губернії, а примадона — Цибущенко — урождена Катеринодарська. Ці людці дуже сочувственно прийняли наше приглашеніе й радісно з нами провели вечір, порадували й потішили нас своїм хорошим пеніем пісень незабвенного нашого Тараса.

III, 4489 14 березня 1897 р., Катеринодар

371. М. І. Сухомлинов до О. М. Лазаревського *

Вчера мы прочитали в газетах о бедственном положении племянницы Шевченко и назначили ей из академично-литературного фонда 80 рублей. Ей послана об этом телеграмма.

I, 68283 20 марта 1897 г.

372. Ю. С. Грибинюк до Б. Д. Грінченка

Чи не хочете, добродію, достать патрет Шевченка фарбами на полотні, завбільшки з неповний квадратовий аршин, продається за 25 руб. Гроші посля, як получите. Патрет був на виставці в мага[зи]ні Багрова тут в Петербурзі, в залі, де справлявся бал Шевченка 12-го марця сего року, й так для кожного видно, що чоловік ніби живий дивиться. Прошу, як хочете, зараз написать.

III, 36203 23 березня 1897 р., Петербург

373. М. М. Грінченко до І. Л. Липи

В 64 ч[ислі] «С.-Петербургских вед[омостей]» надруковано було промову Лесевичеву [1] — ту, що він казав на Шевченкових роковинах. Добудьте й прочитайте: промова путяща.

III, 44112 18 квітня 1897 р.

374. П. А. Грабовський до Б. Д. Грінченка

Чи не могли б Ви купити для мене і вислати московські переклади Шевченкових творів, зроблені Чмирьовим та Мизко [2], мені вони потрібні для рецензії (одна замітка була надрукована, другу одіслав недавнечко). Коли не можна купити, то пришліть, вдійте ласку, на якийсь час, а я згодом верну.

Крім того, Ви могли б пораяти кому-небудь з московських поетів (може, у вас є знайомі) звернути увагу і на поезію українську та перекласти дещо. Такі майстри слова, як Бальмонт або Фофанов, не попсували б Шевченка, а досі його тільки псували.

III, 36191 19 квітня 1897 р., Якутськ

375. З. Г. Богданова * до Б. Д. Грінченка

Казали, у Києві дуже гарно справляли роковини Шев[ченка]. Приїздив Кропивницький, Саксаганський і Садовський, Старицький, Науменко та ін. читали, а Лисенко з студентами співали.

III, 35673 23 квітня 1897 р.

376. Ф. Є. Корш до А. Ю. Кримського

Сравните Шевченка с его последователями, с эпигонами — разумею: в отношении народности, а не дарования — он ли владел народным духом или народный дух им,— все, что он писал,

---

[1] В. В. Лесевич, «Народный язык». Речь на обеде малороссов (5 марта).— «С.-Петербургские ведомости», 1897, № 64. Передруковано в «Киевской старине», 1897, № 4, с. 15—17.

[2] Шевченко Т. Г. «Кобзарь» в переводе Н. А. Чмырева, М., 1874, 163 с.

«Неофиты». Поэма Шевченко. Перевод с малороссийского Н. Мизко.— Газ. «Дон», 1869, 8.V, № 48.

хоть совсем не на малорусские темы, тем не менее носит несомненную печать народности, а у нынешних, несмотря на ограничение в выборе содержания народной сферой, слышится подражание, подделка.

І, 23107 7 июня 1897 г.

377. Ф. Краснюк до Б. Д. Грінченка

Якщо є, то пошліть «Кобзар» Т[араса] Шевч[енка]. Мені хотілось би добуть дешевого видання — по 35 коп. примірник, примірників по три моєму братові, котрий береться заправлять бібліотекою, яку я метикую спорудить у своїм селі (звичайно, крадькома).

Що люди хотять читать і навіть грошей на це не жалкували б, то про це свідчить ось який випадок. Торік я послав додому 10 примірників «Кобзаря» і просив роздать їх деяким сусідам од мене на спомин.

Гостюючи тепер дома, я згадав про це, і мені скортіло узнать, яка шана випала моїм дарункам.

У перве ж свято захожу до одного сусіда і питаю невеликого хлопця, бо хазяїна не було дома, де та книжка, що колись прислав я.— А ось вона! — Одказав хлопець і, зібравшись на лаву, він в одну мить дістав з сволока обгорнену хусточкою заяложену книжку, в котрій я насилу узнав «Кобзаря», так був він зачитаний. У другій хаті повторилось те ж саме. А в третій своїм питанням я увів хазяїна у великий сором. Після довгого перепрошування він нарешті признався, що книжки немає. Немало потратив я часу, поки допитався, що одному з читачів, котрих чимало збиралось у хату зимою, так уподобалась книжка, що він як смола причепився до хазяїна і доти просив, поки таки купив «Кобзаря». Два злоти (30 коп.), котрі давав він за книжку, показались хазяїнові такими великими грішми, що він не встояв проти іскушенія і продав мій дарунок.

Розказуючи це, він і не постерігав, що цим він не ображає мене, а, навпаки, радує. Великі, страшенно великі ми злидні, коли і такі нікчемні дрібниці радують нас.

ІІІ, 39990 27 серпня 1897 р., Унгени

378. І. О. Белоусов до Б. Д. Грінченка

Тепер я обращаюсь к Вам с покорнейшей просьбой — не можете ли Вы указать мне, что и где появлялось в русском переводе из «Кобзаря» Т. Г. Шевченко — кроме того, что издано

Н. В. Гербелем в его «Кобзаре» в переводе русских поэтов. Если Вы сами не можете указать, то сообщите мне адрес г-на М. Комарова, он, наверное, будет полезен мне в этом случае.

III, 35580 15 сентября 1897 г.

379. О. Борковський до Б. Д. Грінченка

Дальше доведе Барвінський своєю рабською політикою до того, що Товариство ім. Шевч[енка] не буде сміло обходити навіть пам'яті Шевченка, бо се також — нехай хто говорить, що хоче — маніфестація політична [1].

III, 35752 27 вересня 1897 р., Львів

380. І. О. Белоусов до Б. Д. Грінченка

Спасибо Вам за тот список переводов из Шевченко, который я получил в Вашем письме. В нем есть многое уже мне известное по списку, приложенному к 3-му изданию «Кобзаря» в переводе на русский язык, изданном Н. В. Гербелем, но есть вещи, про которые я не знал.

Может быть, вспомните, что есть переведенного из Шевченка в последнее время,— известите меня.

III, 35581 28 сентября 1897 г., Москва

381. Л. М. Жемчужников до В. І. Шенрока

Дорогой мы [2] много говорили и соболезновали о сосланном Шевченке, кот[орого] он лично знал и в одно время с ним пострадал, а я знал только его произведения, которыми упивался.

В Полтавс[кой] губ[ернии] я познакомил Кулиша с семейством графа де Бальмена, горячо любившего Малороссию, и с семейством Г. П. Галагана, где в первый раз свел его с моим приятелем бандуристом Остапом [3].

---

[1] В цьому листі Борковський пише про те, як Ол. Барвінський примусив відкликати представників Наукового товариства ім. Шевченка з Комітету по влаштуванню свята з нагоди 50-х роковин ліквідації панщини в Галичині, вважаючи це політичною демонстрацією. Барвінський, з 1893 по 1897 р. голова Наукового товариства ім. Шевченка, гаряче захищав політику австрійського уряду.

[2] Л. М. Жемчужников і П. О. Куліш.

[3] О. Вересаєм.

В 1858 г.[1] я уехал за границу и занимался в Париже, где навестил меня П. А.[2], при чем привез мне дорогой для меня подарок от Шевченки — его собств[енный] портрет в благодарность за мое некоторое участие в облегчении его судьбы [3]. Он же привез мне и другие портреты фо[тог]рафические: Шевченко в шапке и шубе, Костомарова и свой. Цель доставки этих портретов мне состояла в том, чтобы я заказал с них литографии, что я и сделал. Они были исполнены лучшим литографом A. Mouilleron.

I, 31045 11 октября 1897 г.

382. І. О. Бєлоусов до Б. Д. Грінченка

Спасибо Вам за сообщения о переводах из Шевченко, хотя сообщения Ваши очень кратки...

...Спрашивал у Гайдебурова-сына позволения взять перевод «Гайдамаков» Гайдебурова-отца и тоже ответа не получаю. Пока что моя мысль об издании сравнительно полного «Кобзаря» в русском переводе далека от осуществления. А как бы хотелось сделать это дело!

III, 35582 11 октября 1897 г., Москва

383. О. Л. Гавриш до Б. Д. Грінченка *

Я, по раді О. Я. Конiського і під його доглядом, думаю розпочати видання «Альбома Шевченка» [4], який буде містити 50 фотографій кабінетового формату з портретів Шевченка, деяких його картин, портретів його приятелів, а також види могили, хати... Усі 50 фотографій коштуватимуть 10 руб., якщо найдеться не менш 25 передплатників. Може, у Вас найдуться охотники на той альбом? Фотографії будуть виконані дуже добре і не пізніше як у квітні будучого року. Хто хоче мати такий альбом, повинен вислати мені зараз від 3 до 5 руб. задатку, а решта — по скінченню альбома.

III, 36017 8 листопада [18]97 р., Київ

---

[1] Л. М. Жемчужников у книзі «Мои воспоминания из прошлого», М., 1927 р. свій від'їзд за кордон відносить до 1857 р.

[2] П. О. Куліш.

[3] Збирання грошей для виїзду Т. Г. Шевченка з Новопетрівського укріплення.

[4] «Альбом Шевченка», про який пише Гавриш, виданий не був.

384. О. Л. Гавриш до Б. Д. Грінченка

Списка фотографій зараз не можу Вам прислати, бо й сам ще гаразд не знаю, які фотографії міститиме той альбом (фотографії вибирає і порядкує О. Я. Конiський), але взагалі можу сказати, що там будуть знімки з усіх портретів Шевченка (яких набереться до 10), вид його хати, могили в тому виді, яка вона була раніш і яка зараз, знімки з малюнків і картин Шевченка, портрети його друзів (Костомарова, Пильчикова і других). Усього, по нашому ліку, повинно бути до 50 фотографій.

III, 36016 28 листопада [18]97 р., Київ

385. К. М. Гамалія до міністра внутрішніх справ

Со времени приобретения мною права на издание всех произведений умершаго в 1861 году малороссийского поэта Тараса Шевченко я, с разрешения цензуры, трижды издал сборник его стихотворений «Кобзарь» в том самом виде, в каком сборник тот был разрешен к печати в 1883 году. Последнее мое издание было выпущено в 1894 году в представляемых при этом двух видах: дешевое — по 35 к. и более дорогое — по 1 р. 50 к. за экземпляр.

Так как оба эти издания разошлись, то в октябре месяце 1895 года я подал в Сенат и Петербургский цензурный комитет просьбу разрешить мне новое издание «Кобзаря» без всяких изменений сравнительно с упомянутым изданием 1894 года.

В мае месяце 1896 года я получил от названного Комитета разрешение печатать «Кобзарь», но с такими значительными выбросками, при которых печатание этого сборника являлось бы бесцельным и даже невозможным.

Как Ваше высокопревосходительство изволите смотреть из представляемого печатного экземпляра «Кобзаря» издания 1894 года, малого формата, снабженного цензурными помарками и разрешением от 10 мая 1896 года, многочисленные выброски в тексте, сделанные названным Комитетом, совершенно лишают большинства инкриминированных ныне цензурою произведений покойного поэта не только логической сродности, но и всякого смысла, превращая их в набор каких-то жалких, бессвязных отрывков.

Принимая во внимание: 1) что «Кобзарь» Шевченка, в той форме, в какой он неоднократно был разрешаем цензурою к печати, получил определенную не только литературную, но и рыночную ценность; 2) что на покупку права издания произведений Шевченка мною сделаны значительные затраты и даже заказан стереотип для дешевого издания «Кобзаря», как неодно-

кратно разрешеннаго ранее; 3) что сделанные 10 мая 1896 года Санкт-Петербургским цензурным комитетом многочисленные выброски в «Кобзаре» наносят мне огромный материальный ущерб,— я 7 декабря 1896 года обратился в Главное управление по делам печати с прошением об отмене постановления названного Цензурного комитета касательно сделанных выбросок из «Кобзаря».

От 23 декабря того же года за № 8643 Главное управление по делам печати объявило мне, что просьба эта принята не подлежащею удовлетворению.

При таких обстоятельствах я нахожусь вынужденным обратиться к Вашему высокопревосходительству с почтительнейшею просьбою о пересмотре настоящего дела и о разрешении мне издать «Кобзарь» Шевченка в том самом виде, в каком он выпущен последний раз в 1894 году с дозволения цензуры.

Независимо от мотивов, изложенных в поданной мною 7 декабря 1896 года жалобе Главному управлению по делам печати, мотивов, касающихся материальной стороны вопроса, почитаю себя обязанным обратить просвещенное внимание Вашего высокопревосходительства и на существо настоящего дела. Без сомнения, произведения поэтические могут быть оцениваемые с различных точек зрения в литературном смысле, но с точки зрения цензурной, казалось бы, подлежит рассмотрению лишь вопрос о вреде или безвредности их по ст. 4 Цензурного устава. С этой последней точки зрения «Кобзарь» Шевченко издания 1894 года выдержал неоднократно испытание пред цензурным ведомством. В полученных мною от С.-Петербургского Комитета и Главного управления по делам печати отказах на мои ходатайства вовсе не указано, по каким основаниям и соображениям признано ныне предосудительным то, что ранее признавалось дозволенным.

Таким образом, я фактически лишаюсь возможности подробно доказывать законность моего ходатайства путем опровержения оснований, послуживших Цензурному комитету поводом к изменению «Кобзаря» прежних изданий. К этому необходимо добавить, что «Кобзарь» Шевченко всегда печатался в империи в далеко неполном виде, во внимание к строгим цензурным требованиям прежнего времени, как в этом легко убедиться при сличении с любым заграничным изданием этого сборника, а также из многочисленных, отмеченных многоточиями пропусков в отечественных изданиях. Оставленное издавна цензурою, очевидно, не нарушает цензурных требований, ибо, в противном случае, невозможно было бы облегчить разрешение «Кобзаря» к печатанию, несмотря на известную всем строгость и подозрительность прежней цензуры. Распространение в читающей публике «Кобзаря» в том виде, как он прежде издавался мною, не привело ни к каким вредным для государства или об-

щественных нравов последствиям. Наоборот, оно служило до известной степени препятствием к проникновению в наше отечество «Кобзаря» заграничных изданий, удовлетворяя эстетическим запросам читателей в соответствии с отечественными законами, к сему предмету относящимися.

Таким образом, сделанные Санкт-Петербургским цензурным комитетом многочисленные выброски из разрешенного ранее издания «Кобзаря» могут обусловливаться лишь случайностью в зависимости от субъективных воззрений цензировавшего лица, не находящих опоры ни в требованиях положительного закона, ни в условиях нашей общественной жизни. Боюсь утруждать внимание Вашего высокопревосходительства подробным изложением перечеркнутых цензурою мест из «Кобзаря» издания 1894 года, но в подтверждение случайного происхождения этих цензурных помарок не могу не указать на некоторые поистине поразительные примеры.

На стр. 101, в стихотворении «Свято в Чыгырыни», перечеркнуто 20 строк, которые в русском переводе буквально означают следующее: «Гетманы, гетманы! Если бы вы встали да посмотрели на тот Чигирин, что вы строили, где вы властвовали! Вы бы тяжко зарыдали, потому что не узнали бы убогих развалин казацкой славы. Базары, где войско, как красное море, перед бунчуками, бывало, горит, а гетман на вороном коне блеснет булавою — море закипит... Закипит, и разлилося степями, долинами; горе трепещет перед ними... А за казаками... Да что и говорить? Отошло в прошедшее; а то, что исчезло, не вспоминайте, товарищи... Да и зачем вспоминать? Вспомнишь — заплачешь Ну, вот посмотри на Чигирин, когда-то казацкий?»

В стихотворении «Червоный банкет» на стр. 119 выброшены пять строк такого содержания: «Погуляй, сынок! Ну-те, детки! И дети двинулись по чердакам, по кладовым, по погребам — всюду, всех уложили, все забрали».

Здесь Шевченко рассказывает о событии, т. наз. Колиивщине. Если даже допустить, что в рассказе есть уклонения от истинного исторического колорита, то установить это — задача ученой критики, но не цензуры. Инкриминированное место составляет прямое продолжение предыдущей речи ватажка; с исключением приведенных пяти строк весь эпизод теряет всякий смысл, между тем замена выпущенного места многоточиями не допускается цензурным комитетом.

В стихотворении «Гупаливщина» на стр. 125 выброшены 12 строк такого содержания: «Везде по селам виселицы, навешано трупов только старших людей, а простая шляхта куча на куче. На улицах, на перекрестках собаки, вороны едят шляхту, выкалывают глаза; никто не воспрещает, да и некому: остались дети и собаки; даже женщины с ухватами пошли в гайдамаки».

На стр. 138 и 139 перечеркнуты в трех местах шесть строчек

многоточий (явившихся вследствие цензурных помарок прежнего времени), отчего контекст должен быть лишенным всякого смысла.

Стихотворение «До мертвых и живых» (стр. 191—198) состоит из 224 строк. Из них цензурою выброшено ныне 71 строку. Остались отрывки, лишенные вследствие этого всякого смысла. Стихотворение это написано в 1845 году и представляет собою поэтический протест против крепостного права и связанных с ним нравов высшего местного общества. Так как крепостного права ныне не существует, то цензурные выброски в этом стихотворении представляют прекрасный образец придирчивой критики покойного поэта, осуществленной цензурными памятками 10 мая 1896 года.

Из «Думы» 1845 г. (стр. 219) выброшена 21 строка, где поэт чужими словами рассказывает, между прочим, о падении Сечи и закрепощении народа на Украине в прошлом столетии. Так как факт падения Сечи и закрепощения не подлежит сомнению, то едва ли в задачи цензурного ведомства входит исключение этих воспоминаний из поэтических произведений 1845 года.

Из стихотворения «Иржавец» (стр. 304—306) исключено в семи местах 31 строку многоточий, и в силу этого должен получиться, между прочим, такой контекст: «И издалека запорожцы слышали, как звонили в Глухове из далекого Крыма».

На стр. 410 выброшено 22 строки, где поэт вспоминает об ужасах крепостного права, как будто последнее ограждено законами от недоброго слова со стороны поэтов.

Не подлежит сомнению, что если применить такую цензурную мерку к величайшим русским поэтам, то добрая половина их произведений подлежала бы запрещению.

Но так как требования положительного закона неизменны, то я осмеливаюсь утверждать, что отношение С.-Петербургского цензурного комитета к «Кобзарю» Шевченка не оправдывается ни духом, ни буквою отечественного законодательства о печати.

К Вашему высокопревосходительству, как лицу, стоящему выше всяких случайных соображений минуты и имеющему полную возможность оценить стоящую вне всяких сомнений не только безвредность, но и моральную ценность для читающей публики «Кобзаря» прежних до 1894 года изданий, я считаю своею нравственною обязанностью обратиться с покорнейшею просьбою о восстановлении моих законных издательских прав, нарушенных изложенными выше распоряжениями С.-Петербургского цензурного комитета и Главного управления по делам печати, и о решении Вашего превосходительства по настоящей моей жалобе имею честь покорнейше просить объявить мне по месту жительства.

II. 4237

Ноябрь 1897 г., Киев

386. О. П. Радакова до Б. Д. Грінченка

С особенным удовольствием могу сообщить Вам точную справку относительно того, что «Кобзарь» может считаться получившим права гражданства в ученич[еских] школьных библиотеках. Что это так, доказательство тому то, что инспектору нашего уезда без малейших колебаний разрешили в школьные библиотеки каталоги, составленные Харьк[овским] комитетом сельск[ой] библиотеки, и мы уже составили списки для выписки школьных книг на этом основании.

Я не могу Вам выслать того № «Русск[их] ведом[остей]», ко[торым] мы пользуемся, так как он у нас в одном экз[емпляре], но прилагаю копию с этого известия. Весной тоже было в «Русск[их] вед[омостях]» это известие, но оно осталось незамеч[енным]. Вот что значит не читать московские газеты!

III, 39225 8 декабря [1897] г., Луганск

387. В. М. Леонтович до Б. Д. Грінченка

Треба б змалювати різницю поглядів українців тих і наших часів, то ж російська громада не знає історії розвитку української ідеї — знов цікаво, з ким більш згоджувались земляки 60 років, чи з Шевченком і його поглядами на першого і другу [1], чи з Кулішем і його хвалою їм.

III, 38419 1897 р.

388. Група студентів-українців Томського університету до Б. Д. Грінченка

Якщо буде у Вас годівщина Тараса Григоровича Шевченка, то замовте і за нас там слово та побалакайте за з'їзд [2].

III, 38926 [1897] р.

---

[1] Автор має на увазі Петра I та Катерину II.

[2] З'їзд депутатів студентів українських земляцтв усіх університетів.

389. М. А. Янчук до В. П. Науменка

В часы досуга я как-то вздумал составить либретто на малорусском языке для большой малорусской оперы. Остановился на «Гайдамаках» Шевченко и начал их, так сказать, разлагать на действия, оставляя большинство стихов, кое-что выбрасывая, кое-что вставляя; так, напр., вновь написана целая сцена конфедератов с жидом, но для большей этнографической верности — на польском языке, ввиду того, что в этой картине действуют одни поляки и жиды, и желательно ввести польскую музыку, патриотические гимны и т. п. Написано уже три акта в 5-ти картинах. Два первые акта находятся в Киеве у Н. В. Лысенко на рассмотрении с точки зрения музыкальных удобств.

Я бы желал, чтобы Вы взяли их у Лысенко и взглянули, не окажется ли возможным напечатать этот опыт в «Киевской ст[арине]» для всеобщего сведения композиторов. Может быть, явились бы дельные замечания, и если опыт неудачен, то, может быть, кто-нибудь другой лучше разработал бы этот богатый сюжет. Если бы Вы приняли мое предложение, то я бы выслал Вам и готовый третий акт. Будет еще и 4-й.

I, 740, 1-й додаток — 12 января 1898 г., Москва

390. Б. Д. Грінченко до К. Ф. Паньківського

«Катерини» не посилаю, бо вся розійшлася — тепер друкую друге видання.

III, 44840 — 21 січня 1898 р.

391. Г. П. Житецький до В. С. Житецької

Между прочим, Шевченковский вечер в марте предполагается совсем необыкновенным для Петербурга, больше в типе киевского, но в грандиозном масштабе.

I, 47781 — 2 февраля 1898 г., Петербург

392. В. П. Горленко до Б. Д. Грінченка *

Вчера здесь служили панихиду по Шевченко, Кулише и Костомарове в Казанском соборе, было очень много народа.

III, 36132 27 февраля [18]98 г.

393. Д. Л. Мордовець до Г. А. Коваленка-Коломацького

А «Устав» Шевченків ще й досі задержується у Департаменті государственної поліції. Кажуть, що вискочить, як Іона з китового черева, а коли вискочить — святий його знає.

Вибачайте, голубчику. Зараз приходили до мене з градоначальства — чогось кличуть — се б з-за «вечорниць» Тарасових. Позавчора подав градоначальнику заяву на 11-те, щоб дозволив, а сьогодні якогось там гаспида їм мене стало потрібно, бо й питати не маю часу.

X. 30355 6 березня 1898 р. [Петербург]

394. І. Л. Липа до М. М. Грінченко

Був недавно в Одесі. Там в народній аудиторії святкували пам'ять Тараса. Мені сподобалося; прилюдно казалось про український народ, який «сознательно держат в невежестве», про українську мову, про те Чорне море, на якому стоїть Одеса, і про те, скільки в ньому козацької крові.., а про Шевченка — найбільше. Перший раз я бачу таке свято і покладаю, що воно і повинно бути таким. Треба визнати в принципі не те, що ми тепер визнаємо іменно в день роковин зібратися всім і пом'янути батька Тараса «не злим тихим словом». Ні, се дурниці! Нам, яким обридло вже товкти одне і те ж, треба визнати другий принцип, а саме: зібратися хоч раз на рік усім для того, щоб зробити щось добре гуртом, щоб дати широкій публіці хоч крішечку свідомості, а ми збираємось для себе.

Перед цим днем, тобто святкуванням в Одесі, я святкував Тараса в Ананьїві і от порівняв — і прийшов до тої думки, яку висловлюю тут. В Ананьїві було якось мляво, усім усе відомо, навіть вечеря не задовольнила людей. В Одесі кожний лектор мав коло 2000 слухачів... Ні, Одеса таки европейське місто! і українське...

Як скінчилося святкування в народній аудиторії, пішли земляки вечеряти. От тут уже мені не сподобалось, хоч знову було

по-європейськи. Прийшли, понюхали, поїли — та й розійшлися раптом. Тільки Комар [1] два слова сказав та Дід [2] розказав дещо з своєї подорожі до Галичини та до Відня.

III, 43211 6 березня 1898 р., с. Липецьке

395. Г. П. Житецький до В. С. Житецької

Пишу тебе, мама, на другой день после малорусского вечера [3] в память Шевченко. Устроителями было нас человек 12. Удался вечер чрезвычайно, главным образом, большой и прекрасный концерт с 9—12½. Лучшими № № были артистов: Морского, Гордеева («Думи мої»), (что это за роскошь! спроси о них Лысенко), Шаляпина («Без тебе, Олесю») и г-жи Селюк («Лугом іду», «Ой, мамо, мамо» и др.). Пели еще много № № народных и лысенковских песен соло; трио «Ой, пущу я кониченька», 7—8 хоровых песен (хор в 60 челов[ек] организовали), были поставлены 2 живых картины (из «Гайдамак» и «Невольника» Шевченко). Читал стихи некий Марченко, Мордовцев со сцены говорил об украинском университете. После того был ужин на 250 чел[овек] с пением и тостами; говорил на нем и я, грешный, и довольно удачно, вопреки обыкновению; пение и веселье продолжалось до 4 ч[асов] ночи. За все 8 лет, как я здесь, такого удачного вечера не было; говорят, что такого уже не было лет 15. Народу было тьма-тьмущая, не менее 700, если не больше — до 800 человек; билеты были все распроданы за 2 дня до вечера; битком была набита громадная зала, друг на друге сидели, как селедки в бочке; многие так и не попали на вечер за недостатком места. Кого не было! И Андриевский (Ал. Ал.), и Кулябка, и Пыпин, и изобретатель Охрименко — все, конечно, земляки-петербуржцы. Были и Вас[илий] Вас[ильевич] Тарновский с дочкой, насилу они попали. У Игн. [4] на уроке в среду я видел Соф[ью] В[асильевну] Т[арнов]скую; она была у ученицы. Говорила, что 26-го у вас была панихида и обед у Вас[илия] Вас[ильевича] [5], потому, что на обеде был тато, очень бодрый и веселый. Я порадовался тому очень. Говорила она же, что предполагался где-то и большой вечер, но что тато туда, конечно, не отправился.

I, 47783 12 марта 1898 г., Петербург

[1] М. Ф. Комаров.
[2] Д. Л. Мордовцев.
[3] Д-р Г., Поминки по Шевченку в Петербурге — «Киевская старина». 1898, № 4, с. 7—9. (Документы, известия и заметки); № 7—8, с. 28—29 (під назвою «Письмо в редакцию»).
[4] В. В. Ігнатовича.
[5] В. В. Тарновського.

396. М. Ф. Красицький до В. С. Гнилосирова *

Будьте милостиві — увідоміть мене і порадьте, як рідний, чи не можна б мені як-небудь уміститься сторожем на могилі, бо я уже дожився до послідньої години, бідую, як гірше ніхто не бідує, і не можу достати служби, хоч і не дуже старий...

Та оце і надумав за могилу, якщо можна як-небудь умістить, то будьте ласкаві — потрудіться і поклопочіть за мене перед ким там треба, бо я не знаю, і увідоміть до великого дня мене, бо я думаю святками прибуть до Вас і на могилу хоч і пішки, бо остається тільки одна надія на Вас та на могилу.

А як і це не мусе зробиться, щоб поступить сторожем могили рідного дядька, то остається тільки наложить на себе руки...

III, 4246 20 березня 1898 р.

397. В. П. Науменко до В. С. Гнилосирова

Серденько моє, Василю Степановичу, винуватий я дуже перед Вами, що так давно не листувався, але ж цей рік у такі лихі години довелось мені жити через ту каторжну роботу, яка випала на мою долю, що не мав ні хвилиночки часу задля листування. Зовсім вже було налагодився писати Вам про спогади Ваші за могилу, думаючи дещо переказати з поводу їх, але потім порішив — нехай ще хто з нашої редакційної братії перечитає та й оддав Оресту Левицькому. Поки ж од його вернувся рукопис, аж Лазаревський каже мені, що ви писали до Павла Ігнатов[ича][2], щоб підождать з дрюком її! Так воно і одклалось надалі. Тепер я приїхав сюди на 3 дні, щоб посадить деревця тощо та завтра рушаю знов до Києва. Приїду знов сюди на святках (мабуть, у четвер) і непремінно буду у Вас у суботу: тоді про все перебалакаємо. От тільки горе моє, що кудись загубився Ваш лист 1895 р., де був рахунок. Ну, та вже якось розберемось!

Листа Вашого до Гамалія я перечитав і думаю, що про цього Красицького треба добре подумати, бо хто його знає, яка він людина. Ви ж про його тільки те і знаєте, що він був колись заможним чоловіком, а як і через що він збіднів, це Вам невідома річ. Щодо Івана Ядловського, то нема чого і казать, він для нас тепер негодящий, але треба добре поміркувати, ким і як його замінити. От що, здається, треба зараз же зробити: дать приказ Іванові[3], щоб він не мав права здавать другу хату Тарасову у

---

[1] В. В. Тарновського.
[2] П. Г. Житецького.
[3] І. О. Ядловському.

найми, як це він зробив торік, бо хата ця потрібна і для приїжджающих на гору — це раз, а друге — кому вона може буть оддана? Це ще добре, що торік жила там путяща людина, але ж він може впустити таке паскудство, що всю гору запоганить. Ну, та про все це перебалакаємо на святках.

III, 4247 1 квітня 1898 р., Прохорівка

398. З. Г. Богданова * до Б. Д. Грінченка *

У неділю справляли роковини Шевч[енка] в артистичному[1]; мені не сподобалось, наче дуже офіціально було, а може, мені так тільки здавалося, бо я була в дуже поганому настрої. Гарно читали Садовський, Старицький, співали теж порядно, але реферати Конського та Черняхівського — неможливі. Народу було зовсім мало, кажуть, що не знали, бо у «Киевлянине» не хотіли надрукувати. Федя[2] на роковини не був: він занедужав трохи, і покинула його хворим ще.

III, 35688 23 квітня 1898 р.

399. Н. М. Кибальчич до Б. Д. Грінченка

Повертаюсь знов до Вас з уклінною просьбою. Будьте ласкаві, порадьте, що мені робить у такому випадку: кілька років тому назад, я пообіщалась пожертвувати у Львівський музей три листи Шевченка[3] до моєї матері, що були надруковані у «Киевской ст[арине]» (1889 р.) і що вона мені їх подарувала. Але боячись, щоб вони як не згубились на почті, я усе їх не посилала. Але цього року і рішилась-таки послати їх.

Професор Вол[одимир] Шухевич і Олександр Борковський (що був редактором «Зорі») радили відіслать листи професору М. Грушевському. Я повернулась до Грушевського з питанням — яким способом краще відіслать сказані листи? Він одповів, що можна і рекомендованим письмом, але безпечніше грошовим. Я так і зробила: послала листи Шевченка (і пишу за їх) з карбованцем грошей, прохаючи, щоб прислали мені книгу «Вістник» і звістили, як достануть посилку. Письмо те, щоб не було на ме-

---

[1] Артистичний клуб у Чернігові.

[2] Ф. Зіньківський.

[3] Ці листи Т. Г. Шевченка до Н. М. Забіли (Білозерської) вперше були опубліковані в статті Н. М. Кибальчич «Воспоминания о Шевченко» («Киевская старина», 1890, № 2, с. 175—184). Дата «1889» подана в листі помилково. Автографи згаданих листів до нас не дійшли. (Див. Повне зібрання творів Т. Г. Шевченка в 10-ти томах, т. 6, с. 492—493).

не якого нарікання, я передала на почту через нотаріуса, відомого тут за людину високочесну. Через якийсь час і дістала книгу «Вістника», але звістки за листи Шевченка від Грушевського — ніякої... Я пишу Борковському, прохаючи його повернуться до Грушевського з просьбою, звістить мене за листи Шевченка, що достав їх і у який музей він їх помістив, а також прошу звістить мене і за ті речі, що я одіслала Грушевському позаторік для поміщення в музей... Але від Борковського, що завсігди акуратний кореспондент був, не дістаю ніякої звістки. Я пишу вже самому Грушевському — але такий же результат...

Тепер я не знаю вже, що мені й робить?.. Чи мені помістить письмо у якому виданні за цей чудний випадок, чи дожидать мені ще — може, удостоять-таки відповіддю, чи що інше казать?... (Листи Шевченка були відіслані 6-го марця). Може, Ви, високошановний добродію, маєте спосіб, як розпитати за ті листи?..

Я у великій тривозі, да й не знаю навіть, що й думати!..

Вибачайте, що турбуєм усе Вас...

III, 37379 26 квітня 1898 р., м. Луцьк

400. М. М. Грінченко до І. Л. Липи

Що визначають сі слова: «ви святкуєте (шануєте) Шевченка, яко поета?» Що значить шанувати яко поета? За те, що він умів добирати рими? Ні, я Шевченка не за се шаную, а певне за те ж, за що й ви його шануєте, коли шануєте. І я не знаю, чи я погано зрозуміла ваші слова, чи ви справді думаєте, що літератори і вчені ніякої користі людям не зробили і не варті доброго слова.

III, 44097 27 травня 1898 р.

401. Л. В. Падалка до О. М. Лазаревського *

Спешу изъявить глубокую благодарность полтавцев за Ваши заботы и хлопоты по заказу и пересылке портретов Котляревского и Шевченко. Чудные портреты, особенно Шевченко! В полтавскую общественную библиотеку ими будет внесен дух, которому следует остаться здесь навсегда. Рамы, по всеобщему мнению, как нельзя более подходят к портретам.

I, 68240 28 мая 1898 г., Полтава

402. І. О. Бєлоусов до Б. Д. Грінченка

Из объявлений на Вашей книге я вычитал, что в Чернигове у Г. А. Коваленко продаются портреты Т. Г. Шевченко; это один из моих любимых поэтов, а потому хотелось бы иметь его изображение.

У меня есть его портрет, писанный масляными красками с рисунка Микешина.

Я с Вами как-нибудь бы рассчитался, если бы Вы были добры выслать мне этот портрет.

В последнее время я переводил из Шевченко. Перевел «Думы», «Хустыну» и много друг[их]. Кое-какие были напечатаны в «Жиз[нь] и искусство» и «Журнал для всех».

III, 35590 9 июня 1898 г., Москва

403. О. І. Бєлоусов до Б. Д. Грінченка

Вы обещали выслать мне портрет Шевченко, пожалуйста, исполните мою просьбу.

Как только установится погода, думаю о компании съездить под Канев и посетить могилу Шевченко.

III, 35585 20 июля 1898 г., Киев

404. М. І. Стороженко до А. Л. Костомарової

Приписав стихотворение Н[иколая] И[вановича][1] Шевченко[2], я руководствовался протоколом обыска, произведенного в Киеве у Н[иколая] И[вановича] и им подписанного. Весьма естественно, что, находясь в страшно подавленном душевном состоянии, Н[иколай] И[ванович] подписал протокол, не читая его. Если б я знал, что сам Н[иколай] И[ванович] подал его в «Основу», то, конечно, не стал бы приписывать его Шевченко. (Збірника творів Галки[3] у меня нет). Сколько помнится, стихотворение «Сло-

---

[1] М. І. Костомарова.

[2] Професор Московського університету М. І. Стороженко опублікував у «Киевской старине» вірш М. І. Костомарова «Слов'янам», видавши його за неопублікований вірш Т. Г. Шевченка («Киевская старина», 1897, № 10, с. 1—5).

[3] Псевдонім М. І. Костомарова.

в'янам» писано рукой, похожей на руку Н[иколая] И[вановича], и не только надписано, но даже не окончено,— оно оканчивается словами: «Слава тобі, Україно!» Когда буду в Петербурге, я наведу справку в архиве бывшего III отделения и о результатах сообщу Вам.

Покончив с Шевченко, я перейду к Кирилло-Мефодиевскому обществу и его основателям Гулаку и Н[иколаю] И[вановичу].

XXII, 411 — 28 июля 1898 г., с. Мармизовка

405. Д. Я. Лукіянович до Б. Д. Грінченка *

Дуже вдячний Вам за Вашого листа, та довго він дожидався мене в Миколаєві, бо я гуляв ще у Києві, їздив до батька Тараса у Канів.

III, 38643 — 17(29) вересня [18]98 р.

1899

406. М. А. Янчук до П. Г. Житецького *

Если увидитесь с Н. В. Лысенко, то передайте ему, во-первых, мой поклон и благодарность еще за новогоднее поздравление в виде карточки, а затем, если ему не нужна моя рукопись (опыт либретто для оперы «Гайдамаки» по Шевченко), то не пришлет ли он ее мне. Может быть, «Киев[ская] старина» согласилась бы эту переделку напечатать в шевченковской (февральской) книжке, да теперь уж поздно, а при том удобно ли посвящать Шевченку его же собственное произведение, растерзанное по частицам, хотя там есть одна картина, написанная мною заново, но на польском языке, ввиду того, что на сцене только конфедераты да жиды. Лысенко против этого, но тут во мне сказался этнограф: для полноты иллюзии я бы допустил, чтобы представители каждой народности говорили на сцене на своих языках, тем более — кто ж из малороссов не знает польского языка? Четвертое действие этого либретто еще не написано.

I, 49096 — 7 февраля 1899 г.

407. М. В. Шугуров до О. М. Лазаревського *

Сравнивши напечатанные Чалым воспоминания[1] Федора Матвеевича с полученною от Вас рукописью[2], нахожу, что в ней есть кое-что такое, чего нет в напечатанных воспоминаниях, почему думаю, что не мешает и ее опубликовать. Скажите, хотите ли Вы сделать это теперь же или отложите до февральской книжки будущего года?

I. 68336 16 февраля [1899] г., Глухов

408. М. М. Грінченко до І. Л. Липи

Я тільки сьогодні, зараз тільки зрозуміла зовсім, побачила навіть, що то таке геній, що таке Шекспір, Шевченко, чим їхній дух великий відрізняється від духу отих поетів, що копаються у своїй сіренькій купці чогось.

III. 44081 21 лютого [18]99 р.

409. М. Л. Кропивницький до Б. Д. Грінченка

Вистановили ми нову оперу Н. Н. Аркаса: «Катерину». Написана вона по Шевченку, у 3-х діях — цілком опера. Ви чували коли про цього Аркаса чи ні? У Києві Лисенко програвав на фортепіано цю оперу і найшов, що вона дуже дилетантська і грішить багато проти теорії. Правда, що в ній не без італьянщини, але багато є наївного і непосредственного і падаючого прямо на душу. Вона у нас тут пройшла вже тричі з великим поспіхом; ще йде двічі: 25 і 28-го. Будемо вистановляти її і в Києві.

III. 37908 22 лютого 1899 р., Москва

---

[1] «Из воспоминаний Ф. М. Лазаревского о Шевченко».— «Киевская старина», 1899, № 2, с. 151—167; т а м ж е, 1899, № 4, с. 1—7 (продовження статті «Еще из воспоминаний Ф. М. Лазаревского о Шевченко» з вступним словом М. Шугурова).

[2] «Из воспоминаний М. М. Лазаревского о Т. Г. Шевченко».— «Киевская старина», 1899, № 6, с. 433—439.

Про підготовку цієї статті до друку М. Шугуров розповідає в своєму другому листі до О. М. Лазаревського (див. I, 68334).

410. Г. П. Житецький до О. М. Лазаревського

Симпатичное общество земляков в П[етербур]ге имени Т. Г. Шевченко (знаете ли Вы о нем?) устраивает 25-го панихиду; в марте большой вечер. Начинаются Шевченк[овские] дни.

I, 68056 24 февраля 1899 г., Петербург

411. К. М. Оберучев до П. Г. Житецького

Посылаю Вам маленькую заметку,— может быть, пригодится для «Киевской старины». Посылаю также номер «Закаспийского обозрения» и «Ашхабада» и афишу о представлении «Назара Стодоли». Думаю, что все это представит интерес как характеристика того, что сделано было в Ашхабаде, чтобы день 26 февраля прошел не бесследно. Заметка об «Обществе имени Т. Г. Шевченко» послана к 26 февраля и в Ташкент; если там в газетах поместят, то я пришлю вам эти газеты.

Сбор в церкви дал 17 р. 80 к., причем двое записались членами общества. Деньги я пересылаю на имя А. Н. Марковича в Петербург.

В дополнение к тому, что сказано мною в заметке, могу прибавить, что на панихиде было народу не очень много — человек 25—30, но пришли они без всякого предварительного соглашения, а просто по объявлению. Среди старых закаспийцев слышны были заявления: «Как же это было, и 25-летие и 35-летие мы не праздновали, по чьему же почину теперь 38-ю годовщину вспомнили? Доброе дело!» Священник, великоросс, сам попросил у меня биографию Шевченко, чтобы сказать слово, и я дал ему Конисского. Для того, чтобы служить панихиду, нужно было и здесь просить разрешение полиции — так как священник не решался служить, но когда разрешили, он, как видите, сказал слово. Я просил его дать свою речь, чтобы прислать Вам, но он постеснялся, так как, говорит, составил ее второпях.

I, 48661 27 февраля 1899 г., Ашхабад

412. М. В. Шугуров до О. М. Лазаревського

Оказывается, что у него[1] имеются два интересных альбома с рисунками Шевченка, Штернберга, Льва Жемчужникова и пр., которые и показывались вечером. Один из этих альбомов принадлежал прежде Галагану, а другой — Бутакову. Ужасно досадно, что не посмотрел их.

I, 68335 3 марта [1899] г.

[1] Кочубея.

413. М. О. Дикарєв-Крамаренко до О. М. Лазаревського *

Лист, при котрому Т. Г. Шевченко заслав свій власноручний портрет Я. Г. Кухаренкові, кінчається так: «Умисне пишу тобі на одному листочку, щоб було де поличіє положить і щоб конверт не дуже важив. 22 апреля 1859[1]. Ново-Петровское укрепление».

До речі, скажу Вам, що листи, писані Т. Г. Ш[овченко]м до Я. Г. К[ухарен]ка, свого часу були мною переписані і заслані до О. Я. Конiського. Тепер редактор нашої часописі хоче друкувати їх тут. До того син небіжчика полковник Олександр Якович Кухаренко поступивсь дати редакторові до друку листи його батька від дд. Костомарова, Срезневського і Бодянського.

26 лютого і ми святкували роковини Т. Г. Шевченка. З двох виголошених рефератів цікавішим був того ж таки Мельникова під заголовком: «Шевченко як горожанин», а власне ж автор розібрав політичні переконання поета, указавши на те, що за ідеали, поставлені Шевченком, ще й досі борються найкращі і російські і українські інтелігентні сили. Реферат, надзвичайно цікавий і багатий змістом, автор має надрукувати на той рік під час «Шевченкового сезону» і, мабуть, в «Киевск[ой] стар[ине]».

І, 68038 — 11 березня 1899 р.

414. І. Л. Липа до М. М. Грінченко *

Був у Полтаві вечір Шевченка в губ[ернській] зем[ській] управі. Досить добре. Принаймні ще такого вечора Полтава не бачила.

III, 43182 — 16 березня 1899 р., с. Мачухи

415. Г. П. Житецький до В. С. Житецької

20-го марта у нас грандиозный Шевченковский вечер, человек было около 1300, собрано около 1650 р. Так что после расходов Шевченков[ское]общество получит свыше 800 р. в пользу учащихся в высш[их] учеб[ных] заведен[иях] Петербурга; был и я

[1] Дата помилкова. Насправді лист датовано 22 квітня 1857 р.

распорядителем, с неделю провел в хлопотах... 26-го февраля была и панихида по Шевченко с многочисленной публикой, особенно молодой, да и на вечере много было молодежи.

I. 47794 1 апреля 1899 г., Петербург

416. М. О. Дикарев-Крамаренко до О. М. Лазаревського

Щодо листів Шевченка [1], то я уже писав Вам, раніше їх передав О. Я. Конiському, котрий має надрукувати їх в т. IV галицького «Кобзаря», так що вони розповсюджені в широких верствах. До того п'ять з сих листів уже були друковані в «Основі», хоч і з деякими скороченнями, залежачими і від цензурних обставин, і від того, що деякі, розібрані мною, тоді були загадкою.

В «Куб[анських] вед[омостях]» надруковано вже дві третини листів. Коли скінчаться, зашлю Вам їх усі.

Мельникова я єднав або подати до «К[иевской] стар[ины]» книжку свого реферата [2], або ж самий реферат. На книжку він не погодився тим, що після того було б зовсім зайвим друкування самого реферата, а реферат не можна дати зараз, тому що немає часу його переписати і при переписці повставляти цитати з «Кобзаря».

Сьогодні засилаю до Львова гроші на «Вісник» і на «Кобзаря» (три томи), подавши Вашу адресу. Другий примірник «Кобзаря» прошу д. Гр[ушевського] заслати іншим шляхом, який він знайде можливим.

I 68039 16 квітня 1899 р.

417. М. В. Шугуров до О. М. Лазаревського

Кажется, я немножко переступил намеченные Вами пределы статейки. Сделал я это потому, что придаю большое значение голосу Михаила Матвеевича [3]. В особенности же важною считаю ту часть его воспоминаний, которая относится к жизни Ш[евчен]ко в Орской крепости, а потому прошу не сокращать ее. Она,

---

[1] Йдеться про листи Т. Г. Шевченка до Я. Г. Кухаренка.

[2] Реферат «Шевченко як горожанин» виголошений був у Катеринодарі. Л. Мельников опублікував його під назвою «Гражданские мотивы поэзии Шевченко» в «Кубанских областных ведомостях» за 1901 р.

[3] М. М. Лазаревського.

как я указал, выясняет путаницу противоречий в отзывах об орской жизни Ш[евчен]ка и, между прочим, нужна для сделанного мною выяснения того, отчего могло произойти противоречие между двумя братьями Лазаревскими в отзывах их о жизни Ш[евчен]ка в Орской.

I, 68334 (Травень — червень 1899 р.)

418. Б. Д. Грінченко до М. М. Грінченко

Ось тобі зразок ладу: Шевченків одділ у трьох шаховках, але там же лежать якісь ікони, якісь зовсім туди не причетні книжки... Зате деякі Шевченкові речі не тільки серед Кулішевих паперів, а і серед плащаниць та антиминсів, а кілька палітурок з його малюнками — серед усякого мотлоху й дрантя у якійсь комірчині — там, де сторожі мітли ставляють і ганчірки складають. У музеї вогко, все цвіте[1]. Пишу до Уманця, щоб казав, що робити с такими речами, що можуть попсуватися. Через се, може, доведеться ввесь Шевченків одділ перевезти до Чернігова.

III, 42146 14 вересня 1899 р.

419. Б. Д. Грінченко до М. М. Грінченко

Спершу музей не зробив на мене враження, але дедалі я роблю, то все більше впевняюсь, яку велику ціну для нас має ся колекція:

Оживають давні предки
З давніми ділами...

Одчинив уперше шаховку з Шевченковими речами, узяв у руки його сорочку і почув, що мене обнімає сум, плач... Я не знаю, чого робить таке враження ся шаховка.

III, 42145 17 вересня 1899 р.

420. Ф. М. Уманець до Б. Д. Грінченка *

Опись нужна, и земство дает Вам время ее составить. Желательно, чтобы Б. И. Ханенко взял на сохранение к себе все то, что в здании Киевского музея может быть испорчено сыростью.

---

[1] Йдеться про Шевченкові речі, які зберігалися в Київському музеї.

Если же «отдел Шевченка» не может быть принят им на сохранение, привозите или присылайте в Чернигов, предварительно проверив вещи по каталогу, и в чем окажется нужным, дополнив каталог.

I, 32511 18 сентября 1899 г., Глухов

421. Б. Д. Грінченко до М. М. Грінченко

Привезу я, моя дорога, до Чернігова увесь Шевченків одділ (хіба деяких бюстів не візьму), привезу чимало рукописів. Та будемо дбати, щоб таки заложити сю інстанцію великої культурної ваги і тим «Наш рідний дух з занепаду підняти!»

Багато вже я поганого набачився й наслухався в Києві, але ж якось воно мало навіть мене дратує — так закриває від мене все теє оце гарне діло, що я тепер роблю.

III, 42143 20 вересня 1899 р., Київ

422. К. М. Оберучев до П. Г. Житецького

Уже после того, как я отправил Уманцу листы, писанные Шевченком, я прочитал воззвание в «Киевской старине», приглашавшее все предметы, связанные с памятью Шевченка, присылать в редакцию, но было уже поздно. Впрочем, я не знаю, где им будет уместнее быть, там ли, где уже много есть предметов, связанных с его именем, или же где нет ничего. По поводу воззвания «К[иевской] ст[арины]» могу сообщить, что в Радищевском музее в Саратове имеется маска, снятая с Шевченка. Зачем ей лежать в Саратове? Пожалуй, в Киеве или Чернигове было бы более уместно.

I, 48662 20 сентября 1899 г., Вознесенск

423. Б. Д. Грінченко до М. М. Грінченко

Найраніше можу виїхати 24-го. Везтиму з собою Шевченкові речі, хочу, щоб хоч найголовніші з їх були перед моїм оком увесь час і через те везтиму їх у кошиках при собі, а як у вагон не дозволять узяти кошиків стільки (2 Шевченкових та свій один), то мушу їхати пароходом. Добре ж, коли ніде не сяде пароход!

III, 42118 22 вересня 1899 р.

424. М. І. Гаврилюк-Вдовиченко до Б. Д. Грінченка *

P. S. Не можу довше ховати думу про «Незабутнього Тараса», чуту мною кілька років назад од одного діда-кобзаря з-під Звенигородки, як я був ще малим хлоп'ям і служив поводирем у лірника-діда. Я забув, в якому селі був тоді празник — дід зо мною пошкандибав празникувати. Після святої служби нас попрохав старий заможний чоловік. Ми прийшли і застали там, досі пам'ятаю, старого дуже кобзаря, но крепкого на гляд. Після обід, підпивши добре, мої діди стали вихвалятися знанням пісень та дум — но після довгих їх співів мені не забути довіку невелику думу про «Незабутнього Тараса». Став я допитуватися про Тараса — і під п'яну руку получив апача, а тільки прочув, забившись в куток, велетний спів думи, котру і передаю Вам з тим, що може, вона і досі не ознаймована світові і літературі про того Тараса Шевченка, котрий так високо підняв стяг української мови і як він вічно і нерозлучно живе в народі. Після того я вже більше не водив діда і не встрівався з кобзарем, хоч мене і довго мулив «Незабутній Тарас».

Дума

Уродився Шевченко та вдався,
Тільки в нього дурний розум,
Що в солдати записався —
Гей! Записався, завдався!

Не сам же він записався,
Записала його доля —
Ой далеко на чужині
Та гірка неволя.

Ой повезли та Шевченка
Крутими ярами-горами,
Залилася Україна
Гіркими сльозами...

Нема, нема соловейка,
Калина віття опустила.
Ой немає та Шевченка,
Скарала лихая година...

III. 36001 5 октября 1899 г., Киев

425. Б. Д. Грінченко до М. М. Грінченко

Та я ще й Шевченкового відділу не викінчив — завтра знову до його беруся. А там з Києва перейде шаховка з мамонтами (переважно з гравюрами) — буде що робити... не знаю вже чи мені, чи «заведывающему музеем».

III, 42123 14 жовтня 1899 р.

426. О. М. Куліш до Б. Д. Грінченка *

P. S. Шевченкові офорти присоєдініть до моїх речей, що я дала у музей [1].

III, 38118 14 жовтня 1899 р.

427. І. О. Бєлоусов до Б. Д. Грінченка

Шевченко под моей редакцией уже начат печатанием.

III, 35587 19 октября 1899 г., Москва

428. Б. Д. Грінченко до М. М. Грінченко

Уже переїхав сьогодні Уманець і каже, що портрети можуть вистояти рік у музеї без шкоди і нема на що їх звідти брати. Я впорядкував Шевченків одділ (тобто: склав офіціальний скорочений список, а не каталог — той ще доведеться складати). Тепер узявся знову за бібліотеку.

III, 42117 25 жовтня 1899 р.

429. Чернігівська земська управа * до О. М. Куліш *

Ч[ерниговская] з[емская] управа, получив от Б[ориса] Д[митриевича] пожертвованные Вами музею В. В. Тарновского вещи покойного Вашего мужа П. А. Кулиша и три офорта Т. Г. Шевченко с его автографами, имеет честь принести Вам свою благодарность за этот ценный дар музею.

I, 32411 30 октября 1899 г., Чернигов

[1] Речі і архів П. О. Куліша О. М. Куліш через Б. Д. Грінченка передала музею В. В. Тарновського в Чернігові. Офорти Т. Г. Шевченка, які були в неї, вона також передала музею.

1900

430. П. А. Грабовський до Б. Д. Грінченка

Хочу я збити декого з тутешніх людців, щоб у лютому посвяткувати в «народній аудиторії» пам'ять Шевченка; маю надію, що се мені вдасться. Попереду напишу в місцевій часописі про значіння Шевченка в письменстві та житті громадському, а потім уже й дальш. Програма така: автобіографія Шевченка помосковському (щоб дозволено і щоб більше зрозуміли), читання творів Шевченкових по-нашому, співання взагалі українських пісень. Чи не прислали б Ви мені для сього, коли Ваша ласка, збірника пісень Федоровича, бо хоч у мене було їх два, та добрі люди в мене їх випрохали.

III, 36177 2 січня 1900 р., Тобольск

431. Б. Д. Грінченко до Ф. М. Уманця *

Находящаяся в Чернигове часть музея В. В. Тарновского состоит из отдела Шевченко, рукописей и рисунков.

Старый печатный каталог отдела Шевченко почти разошелся; кроме того, он заключает в себе лишь маленькую половину того, что в настоящее время имеется в отделе.

I, 32412 10 января 1900 г.

432. О. Перебендя (О. Я. Кониський) до Г. Л. Берло

Варіанти до Шевченка потроху йдуть; частину їх надруковано в XXXIII т. «Записок» (і «Записок» з XXVIII кн. мені вже не висилають!!), а другу частину недавно послав. Кумедна історія вийшла з листом Шевченка!.. Більш кумедна і гидка, ніж з 2 т. біографії, та про се нехай розкажу, як побачимось, а то писать багацько. До слова: послав я той лист в «Русск[ую] старину» (бо в нашій богорівній літер[атурі] він притулку не знайшов).

Будьте ласкаві — зазирніть в кн[игу] за лютий і напишіть до мене: чи буде він там? Се буде швидше, ніж я справлюся в

Ялті в книгарні, де й досі не можу добути І кн[иги] «Вестн[ика] Европы».

Учора скомпонував (правду сказати — не я, а Г[анна] Пл[атонівна][1] — її там праці більше, ніж моєї) і одішлю в «Днепр[овскую] молву» замітку «Об изучении личности Шевченко»[2]. Не знаю запевне: чи не проковтне її цензура; трошки вона задирлива. Коли буде надрукована, нехай Лот[оцький] візьме у складі і дасть Вам прочитати її, мабуть, вона буде у 7—10 №№. А Ви — бодай би Ви здорові да веселі були! — перечитавши, напишіть до мене свою щиру думку: що погано там, що не до ладу, а що пустяче?

І, 34250 31 січня 1900 р., Ялта

433. О. М. Куліш до Б. Д. Грінченка *

Писали ж про Шевч[енка], що він мав звичай у кишені пшоно носить й їсти. Він же од нашого весілля й до смерті з нами був нерозлучен і цього не було[3].

ІІІ, 38093 2 березня 1900 р., х. Кулішівка

434. Г. П. Житецький до В. С. Житецької

Ну-с, 4-го марта состоялся обычный Шевченковский вечер. За сутки до 4-го все билеты были проданы (до 900), так что пришлось в оркестр ставить приставные стулья. Было, если считать молодежь, куда больше 1000 чел. Сперва был концерт, продолжавшийся $2^1/_4$ часа, где особенно отличался бандурист, студент-технолог Ходкевич, выписанный специально распорядителями из Харькова на общий счет. Что за поразительный и оригинальный виртуоз. Думу «Про бурю на Черном море» с аккомпанементом бандуры старинной и еще 3 юморист[ические] вещи он исполнил так, что я до сих пор забыть не могу... Затем следовали 2 живые картины, сопровождаемые пением на тему «Садок вишневый...». «Мати» изображала тетя Саня — Индычка[4],

---

[1] Ганна Платонівна — дружина О. Я. Конiського.

[2] А. Конисский, Об изучении личности Т. Г. Шевченко.— «Днепровская молва», 1900, 13, 20, 27 февраля, №№ 7, 8, 9.

[3] Заперечення О. М. Куліш, що Т. Г. Шевченко носив зерно в кишенях, не відповідає дійсності. Про це існує в літературі ряд свідчень. Наприклад, скульптор М. Й. Мікешин пише: «[Шевченко] в кармане носил ячменные зерна и ими закусывал после чарки, «щоб продирало». (Чалий, Жизнь и произведения Тараса Шевченко. К., 1882, с. 133).

[4] Дружина В. В. Ігнатовича, прозваного в студентському колі «Індиком».

«дочку» — дочь М. И. Красовской и т. п. Закончился вечер этнографически-вокально-музыкальными сценами «Вечерницы» Нищинского. Вообще исполнение было безукоризненное. С 12½ ч. н[очи] начались танцы, и веселье было безграничное. В 3—4 местах устраивались «самодеятельные» хоры любителями. «Метелиця» и «Казачок» в разных местах залы почти не прекращались. Кого-кого только не было! В 1-м ряду сидел и Н. Д. Новицкий, который кланяется Вам. Там же на вечере я увидел неожиданно молодых Гарнич-Гарницких и Нат[алью] Алекс[андровну] Тризну (бывшую «Бобу»).

I. 47805 5 марта 1900 г., Петербург

435. О. Перебендя (О. Я. Кониський) до Г. Л. Берло

Що б Ви собі думали з «нашим» генеральним штабом! Страх як розлютував «Олімп» [1] на мене за статтю про Шевченка! Не кажу вже про те, що в 2 к[низі] «К[иевской] стар[ины]» дорікають мені за ті звістки, що я брав з «Киев[ской] ст[арины]», навіть не ймуть віри самому Шевченку... Та се нічого ще! Звісно: кому ж і відати «правду», як не тим меркуріям, що редагують «К[иевскую] старину»...

Мені з моїм третім томом, мабуть, чи не вийде так, як тому діду, що сподівався на обід та й так ліг спати. Сподівався я, що надрукують його к великодню, а тут як [вмішалась] «пробная мобилизация» да вихопила з друкарні трьох робітників, дак ледве і в маю чи скінчать. Таки том сей буде великий, більш, ніж перших два вкупі.

I. 34252 7 березня 1900 р., Ялта

436. О. І. Крамаренко до Б. Д. Грінченка

P. S. Був у нас, може, чували, вечір Шевченка, був на ньому Карпенко-Карий, співав Проценко. Карпенко-Карий читав «Думи мої, думи», «Чернець», «Минають дні» та ще інш. Людей було чимало.

III, 37662 8 березня 1900 р., Єлісаветград

---

[1] Маються на увазі редактори «Киевской старины».

437. О. М. Куліш до Б. Д. Грінченка

Потом пропали две большие гравюры работы Шевч[енко], подаренные мне с надписью: «Моїй княгині Олекс[андрі] Мих[айлівні] Куліш, старший боярин. Замість крашанки...»

Портреты дружина моя замечательно удачно рисовала. Вот и Шевч[енко] замечательное имеет сходство.

III. 38091 13 марта 1900 г.

438. П. А. Грабовський до Б. Д. Грінченка

Шевченкових роковин так і не довелось зробити, хоч я й написав замітку про життя та значіння його, сю замітку Ви мусили дістати. Найперше на загальноруську вагу Ш[евченка] в житті громадському та письменстві, а також на генерала Федоровського, замітку вдалося провести непокаліченою поміж Сціллою та Харібдою невмолимої тутешньої цензури. Тут декому з людців вона сподобалася. Роковин не святкували тому, що як дійшло до діла, то всі злякались, що громада затюкає, бо ніхто не вміє ні вимовляти як треба, ні співати, а часу на попередні заходи вже цілком бракувало. Так і розійшлись ні на чому.

III. 36176 17 березня 1900 р., Тобольск

439. І. О. Белоусов до Б. Д. Грінченка

«Кобзарь» Шевченко идет к концу. Думаю, до праздника выйдет в свет. Басни Глебова Вы мне не высылали: просил выслать два экземп[ляра] — стоимость их я вышлю Вам марками.

Теперь у меня много работы... С «Кобзарем» еще не кончены дела. Напишите мне свой адрес. Мне говорили, что в № 1 «Киевской старины» за текущий год была какая-то заметка о моих переводах из Шевченко [1],— не читали ли Вы? Если читали, не сообщите, что именно было писано?

III. 35588 17 марта 1900 г. [Москва]

---

[1] «Киевская старина», 1900 р., кн. 1, розд. II, с. 43—44.

440. С. В. Глінка до О. І. Левицького

Как грустно мне стало и вместе с тем хорошо, когда я прочла о том, что панихида о Шевченке была объявлена в газетах. Как добивался батько этого и как надеялся именно на Драгомирова.

III, 53450 21 марта 1900 г.

441. Л. І. Михалевич до редакції «Киевской старины»

Несколько лет тому назад мне случилось увидеть у Николая Ивановича Мокрицкого фотографический портрет, экземпляр «Кобзаря» Т. Г. Шевченко, подписанный им самим (изд. Платона Семеренко, Спб., в друкарні П. А. Куліша, 1860 г., так: «Марии Львовне Мокрицкой. На память Т. Шевченко 4 февраля 1860 года») и собственноручное письмо Тараса Григорьевича к Ивану Николаевичу Мокрицкому (отец упомянутого Николая Ивановича), помеченное 24 февраля 1861 года.

Кроме того, у него же хранится «Меню. 1882. Двадцять перші Тарасові роковини» и 2-ое приглашение на его же поминки 28 января 1884 г. Я предложил владетелю этих редких вещей, касающихся нашего незабвенного батька Тараса, послать их на время в редакцию «Киевской старины», на что он ответил отказом ввиду того, что упомянутые предметы могут пропасть при пересылке. Наконец, недавно мне пришла мысль переснять карточку Шевченка и снять копию с письма с помощью фотографии у местного фотографа К. Ф. Ляпина. Оба снимка вышли удачными. К этому могу прибавить, что, в случае нужды, полное сходство копий я могу засвидетельствовать у нотариуса, т. к. у меня хранится еще несколько экземпляров этих копий. Про фамилию Мокрицких могу сказать, что они уроженцы Полтавской губ., Пирятинского уезда, хутора Мокрицких — в трех верстах от тракта, идущего от Пирятина до Прилук. Марья Львовна Мокрицкая (жена И[вана] Н[иколаевича] Мокрицкого, урожденная Свичка) познакомилась с Тарасом Григорьевичем в Петербурге, и о ней в дневнике Шевченко имеется такой отзыв: «6 апреля. При этом удобном случае познакомился с женой Правит[еля] канцелярий об[ъединенной] пал[аты] И. Н. Мокрицкого. Она врожденная Свичка и настоящая моя землячка. Мы с нею встретились как старые знакомые. Расставшись с милейшей землячкою, прошел я в Академию художеств на выставку». Если редакция «Киевской старины» найдет возможным воспользоваться сообщенным мною материалом, то я ничего не имею

против того, чтобы это было сделано в издаваемом ею журнале в какой угодно форме [1].

P. S. Николай Иванович Мокрицкий — мировой судья в г. Кагуле, Бессарабской губернии, Измаильского уезда.

III, 7423 26 марта 1900 г., Измаил

442. П. Г. Житецький до В. С. Гнилосирова *

Прости мене, мій друже старий, Василь Степанович, що пізно отвіт подаю. Перша причина та, що піджидав тебе на великодень свята, щоб побалакати з тобою, як мовляли в старину, «не літерально, а персонально». А друга та, що піджидав все товариської ухвали про могилу Тарасову. Так і не дождався ухвали сії, бо діла у нашого товариства не хутко ідуть, так, як в старих повітових судах...

Бачив усіх на панахиді Тарасовій, навіть пішов з усіма на снідання у «Древнюю Русь». Тільки ж не той смак тепер, як було колись. І люди якісь не ті: перекручені й зморщені — не почувають вони поезії в страві й в інших дарах божих.

III, 4252 22 квітня 1900 р., Київ

443. Б. Д. Грінченко до О. М. Куліш

Посилаю Вам погану фотографію (кращої не спромоглись зробити) з Шевченкового малюнка, і сказати мені: хто се? Чи не Пантелеймон Олександрович [2] замолоду? Мені се дуже треба знати.

III, 40967 5 травня 1900 р.

444. Ф. М. Уманець до Б. Д. Грінченка

Статский советник Василий Васильевич Тарновский 25 октября 1897 г. завещал Черниговскому губернскому земству свою «коллекцию малороссийских древностей», состоящую из оригинальных портретов и копий, древних картин, оружия, старопечатных книг, архива, библиотеки, книг, относящихся к Малороссии, и прочих старинных вещей, а также собрание вещей, бумаг, книг и всего, касающегося памяти поэта Шевченко.

I, 32513 7 мая 1900 г., Чернигов

[1] Надруковано не було.
[2] П. О. Куліш.

445. О. І. Лотоцький до П. Я. Стебницького

Друкуються і, мабуть, будуть надруковані в сьому місяцю «Малий Кобзар» Шевченка [1] (ліричні твори, 72 стор., ц. 5 к., з портретом).

III, 52498 7 червня 1900 р., Тетерів

446. М. Ф. Біляшівський до Б. Д. Грінченка

Фототипій з малюнків Шевченка окремих в редакції нема, та і редакція не збирається тепер.

...Труш від рана до вечора малює. Були на Шевч[енковій] могилі — дуже йому подобалось місце.

III, 35627 11 червня 1900 р.

447. М. Ф. Біляшівський до Б. Д. Грінченка

Ви, мабуть, забули про моє прохання: закажіть якому-неб[удь] фотографу зробить 2—3 знімки з малюнків Шевченка на Каспію — краєвиди — дуже буду дякувати.

III, 35629 18 вересня 1900 р.

448. О. М. Куліш до Б. Д. Грінченка

А до Кирила-Мефодія він [2] не черкавсь і Шевч[енко]. Се об[щест]во само сказало їм, що сі будуть і так своє діло робити — не треба їх мішати. А дружина моя дуже їх застерігала і наказала, щоб і кольця чугунні [3] покинули. А вони потім і завіряли мою дружину, що в Дніпр покидали сю дурницю.

III, 38081 10 грудня 1900 р.

449. М. Ф. Чернявський до Б. Д. Грінченка

Я зібрався було зараз же відписати до Вас, написав і листа (більше про відносини Шевченка і Куліша), та, ходячи до суду,

---

[1] «Малий Кобзар» вийшов з друку 1900 р. в Черкасах у виданні «Вік» («Сільська бібліотека», № 15).

[2] П. О. Куліш.

[3] Йдеться про чавунні кільця з написом: «Св. Кирил і Мефодій», які носили братчики.

так як я під той час був присяжним засідателем, і загуоив десь того листа. Потім збирався кілька разів писати, усе думаючи про Шевченка та Куліша і роблячи замітки, і дійшов до тієї думки, що краще над усе написати статтю і дати її до друку[1]. Тоді прочитають всі, хто цікавиться названими поетами і їх відносинами. Тему я розширюю, так що «темні п'ятна» будуть тільки епізодом. Вам заранє скажу, що і мене форма вислову Кулішевої критики Шевченка ображала і ображає до глибини душі.

III, 39945 17 грудня 1900 р., Бахмут

450. О. І. Лотоцький до Б. Д. Грінченка

Здається, писав я Вам, що дозволено цензурою твори Руданського, Свидницького та повісті Шевченка... З доручення киян говорив я з Марксом про видання ілюстрированого «Кобзаря», і він принципіально згоден.

III, 38610 [1900 р.]

451. В. С. Гнилосиров до попечителя Київської учбової округи

Завтра в Киеве панихида за упокой поэта Шевченка, убедительнейше прошу В[аше] п[ревосходительство] разрешить детям и учебному персоналу участвовать в панихиде по великом земляке, здесь погребенном, имеющей б[ыть] в Каневе.

II, 2157 [Не пізніш 1900 р.]

1901

452. З. В. Ткаченко до Б. Д. Грінченка

Наше рідне слово навчився я любить і поважать з сімнадцяти літ, прочитавши незабутнього Шевченка.

В Новочеркаському, окроме «Кобзаря» та «Енеїди», трудно знайти що-небудь з нашого.

Купивши та прочитавши невеликі, але дорогі для мене збір-

[1] Стаття не була надрукована.

нички («Пісні і думи» Грінченка), кажу — дорогі затим, що вони перші після «Кобзаря» навчили мене прислухатись до невмовно красивих згуків української поезії.

III, 39691 7 січня 1901 р.

453. В. П. Горленко до Б. Д. Грінченка *

На днях вышла в художеств[енном] журнале Собко очень слабая якобы монография некоего Кузьмина о Шевченко как художнике[1]. Насколько она неполна, можете судить по тому, что автор не читал ни моей статьи об этом предмете, ни Русова в «К[иевской] ст[арине]», которые как ни поверхностны и кратки, все же единствен[ное] собр[ание] фактическ[их] справок по предмету. Но к статье приложено очень много хороших снимков с работ Шевч[енко], как тех, что в музее Тарнов[ского], так и находящихся в других руках (напр., лучшие листы «Блудного сына», теперь принадлежащие Боткину). Несколько слов об этой статье Кузьмина будет мною сказано в 3-м № «Ежемесячных сочинений» Ясинского.

25 февр[аля] здесь[2] предполагается Шевченковск[ий] вечер. Говорят, что приедут лучшие актеры — Кропивницкий, Заньковецкая, Садовский и Саксаганский. Хотят ставить «Назара Стодолю» ввиду юбилейного вечера. Напишу Вам, что будет.

III, 36122 14 февраля 1901 г.

454. П. Д. Демуцький до М. В. Лисенка

Не находимо слов, щоб достойно подякувать Вам, що не поцуралися нами — сіряками — і скрасили нашу пісню своєю чудовою грою, якої ми ще й не чули й не думали-гадали, щоб було так у світі. Серед холодного електричного світла, в блискучій салі, на очах всякого панства ми почували себе під Вашим рідним і родинним захистом, смілішали і, як могли, прославили свою пісню, про котру прочитали у нашого великого учителя Тараса:

Наша дума, наша пісня
Не вмре, не загине...
Отце, люде, наша слава.
Слава Україні!

I, 42108 17 лютого 1901 р., Охматово

---

[1] Е. М. Кузьмин, «Т. Г. Шевченко как живописец и гравер».— «Искусство и художественная промышленность», 1900, № 3, с. 61—75.

[2] В Петербурзі.

455. В. П. Горленко до Б. Д. Грінченка *

26 здесь объявлена панихида по Шевченко, чествование же будет в марте. Я писал статью о нем для «Нов[ого] вр[емени]». Задача трудная, которую, кажется, я неудачно выполнил [1].

III. 36121 23 февраля 1901 г., Петербург

456. М. І. Янжул до О. М. Лазаревського *

Посылаю Вам один из последних №№ «Р[усского] инвалида» с заметкой о Т. Г. Шевченко [2], в которой упоминается Ваше имя. Любопытно, что официальная военная газета касается теперь (при новом редакторе Поливанове) такой темы, которая еще недавно была чуть ли не запретной для частных изданий.

І. 68342 26 февраля 1901 г., Харьков

457. П. Я. Стебницький до О. М. Куліш *

Далее, от наследников литературной собственности Кониского мы получили составленную последним биографию Шевченко для народа, которую должны печатать не откладывая, пока еще близки дни сорокалетней годовщины со дня смерти Шевченко.

І. 49787 15 марта 1901 г.

458. В. П. Горленко до Б. Д. Грінченка *

Посылаю Вам теперь свою статейку к Шевченковск[ому] юбилею, номер художеств[енного] журнала с статьей какого-то Кузьмина [3] о Шевченко и, если уместится в посылке, новый портрет Шевченко с акварели некоего Розвадовского. Книжки, журналы, по использовании статей для Вашей будущей работы, благоволите приобщить к Шевченковск[ой] коллекции музея Тарновск[ого] не потому, что статья чего-нибудь бы стоила, но потому,

---

[1] Стаття не була надрукована.

[2] Мається на увазі стаття В. Апушкіна «Памяти Т. Г. Шевченко» («Русский инвалид», 1901, 23.II, № 42).

[3] Див. примітку до № 453.

что при ней находятся снимки с серии рисунков, известной под именем «Истории блудного сына» [1], оригиналы которых (принадлежавшие прежде Вас. Мих. [2] Лазаревскому), проданы сыном его докт[ору] Боткину (сыну знаменитого) и едва ли когда-нибудь выйдут из рук этого страстного коллекционера. Если величина портрета Шевч[енко] Розвадовского не позволит мне его Вам выслать теперь, то считайте все же его своим, т. к. он передан будет Вам летом во время ожидаемого мною посещения Вами моей хаты.

11 марта был здесь Шевченковский вечер. Народу было много, но артистическая часть была слаба. Выручил только Кропивницкий, нарочно приехавший из Москвы, и тенор Влодек. Опять у народа с художественным чувством не находится, когда надо, художников, и подобная экспозиция своего искусства выходит бедна, слаба и не такова, как могла бы и должна быть.

На вечере Шевченко читал свои стихи некто Шабленко — стихи, поистине ужасные.

III, 36120 21 марта 1901 г., С.-Петербург

459. Р. Заклинський до М. К. Чалого

Чому Шевченко присвятив вірш Марку Вовчку під датою 24 генваря? [3].

I, 68082 2 квітня 1901 р., Станіслав

460. В. П. Горленко до Б. Д. Грінченка *

Только сегодня послал Вам газету (с своей маленькой заметкой «Киевщина»), 1-й номер же «Художеств[енного] журнала» со снимком рисунков Шевч[енко] и его отдельный портрет еще остались по затруднительности для меня достать посылку (а иначе нельзя выслать). Вышлю их Вам или на днях отсюда, или из Дмитровки.

III, 36119 7 апреля 1901 г.

---

[1] Мається на увазі серія малюнків Т. Г. Шевченка під назвою «Притча про блудного сина», з яких малюнки під №№ II, VII, VIII потрапили до колекції С. С. Боткіна.

[2] Слід читати Василь Матвійович Лазаревський.

[3] Т. Г. Шевченко познайомився з Марком Вовчком в Петербурзі 24 січня 1859 р.

461. Р. Заклинський до М. К. Чалого

Листи Опанаса [1] з р. 1899 в «Киевской старине» читав я і маю їх переписаних. З них видно, що їх автор був дуже розстроєний. Порівняйте, добродію, перший лист Марковички, писаний з Дрез[де]на до Шевченка, з оповіданнями Марка Вовчка, і прошу мені написати Вашу гадку тоді.

I, 68083 19 квітня 1901 р., Станіслав

462. М. Ф. Сумцов до Б. Д. Грінченка

Малорусский язык — язык моих предков, отчасти язык моего детства. Люблю его звуки, как родные. Пробовал некогда даже писать на нем; но первый опыт (биография Шевченко) не был разрешен к печати цензурой, и я с годами разучился.

III, 39572 1 мая 1901 г.

463. В. П. Горленко до Б. Д. Грінченка *

Выпуск журналов с снимками с Шевченко и его портрет вышлю с следующей же почтой. Книгу эту, пожалуйста, не откажите взять себе, в музей же я потом вышлю другой экз[емпляр]. Статья Кузьмина [2] плоха, но снимки есть интересные с Шевченковскими рисунками, не входящими в собр[ание] Тарновского.

III, 36118 4 мая 1901 г., с. Ярошовка

464. Р. Заклинський до Б. Д. Грінченка *

Також одержав я відповідь на деякі питання, дуже важні, приміром знаю вже, чому другий лист Маші [3], писаний до Шевченка, так дуже різниться від першого листа.

III, 38154 8 травня 1901 р.

---

[1] О. В. Марковича.
[2] Див. примітку до листа № 453.
[3] Марко Вовчок.

465. О. І. Лотоцький до Б. Д. Грінченка

а) Щодо малюнків, то я дуже радий, що наші думки зійшлися, бо і я про се думав. Добре було б дати такі малюнки, як в біографії Шевченка. Крім пропонованих Вами малюнків (портрета, хати, могили), добре було б іще дати малюнок пам'ятника...[1] Оповід[ання] Т. Шевченка, як перших два томи «Бібліотеки», друкуються.

III, 38607 3 серпня 1901 р. СПб.

466. П. А. Грабовський до Б. Д. Грінченка *

От я і міркую: жити мені, може, недовго, то якби зробити по такому, щоб прожити з найбільшою користю для себе і людей? Не можна мені рівнятись до Шевченка, бо то людина великої вдачі та геніального талану, а я людина слаба з усіх боків, та й Шевченків талан, дарма що такий надзвичайний, неволя понівечила: в творах його, писаних на засланні, на мою думку, більш римованої прози, ніж колишньої поезії; вони далеко слабші від попередніх зразків його геніальної творчості.

III, 36171 8 вересня 1901 р., Тобольськ

467. М. В. Шугуров до О. М. Лазаревського *

Когда я был с Вами в Липовом Роге, Вы так заторопили меня с возвращением, что я не успел расспросить кой о чем Ольгу Платоновну Макарову[2]. Побывавши там еще раз, я осведомился, что у этой Ольги Платоновны имеется большая масса писем к Ник[олаю] Як[овлевичу] Макарову от Кулиша, Вас[илия] Белозерского, а в меньшем количестве имеются письма Шевченка, Тургенева и разных других лиц. При этом она сообщила, что к ней обращался письменно какой-то совершенно неизвестный ей Шенрок с просьбою о присылке ему писем, но она не только не послала их, а даже не ответила («с какой стати стану я писать незнакомому человеку»,— объяснила она).

Я советовал ей сообщить письма «Киев[ской] старине» для напечатания, на что она высказала опасение, что в письмах мо-

---

[1] Пам'ятника І. П. Котляревському.

[2] О. П. Макарова — дружина М. Я. Макарова.

жет быть есть вещи, неудобные для публикования, а их могут пропечатать, как это сделали с письмами Тургенева.

Я выразил готовность это сделать[1], и она обещала, по возвращении в Петербург, прислать мне письма.

I. 68331 8 сентября 1901 г.

468. А. Г. Вязлов до Б. Д. Грінченка

Читали ли Вы объявленный конкурс на памятник Шевченко? Пришлите Ваши замечания.

III. 35872 27 сентября [1901] г.

469. М. М. Грінченко * до Б. Д. Грінченка *

Для окончательного приведения в порядок предметов музея Тарновского, записанных во второй части печатного каталога, остается еще наклеить рисунки Шевченко на картон и вставить их в витрину и наклеить билетики з номерами на вещи, принадлежавшие Шевченко.

III, 43282 5 ноября 1901 г.

470. М. Ф. Комаров до Є. Х. Чикаленка *

Про малюнки до «Кобзаря», заказані Вами Ждасі, нічого до ладу не можу Вам сказати. Місяця два перед цим він взяв у мене Ваші гроші, сто п'ятдесят руб. (із 650 одіслано 500 в СПб. «Просвіту», а решта Ждасі), то з цього видно, що він вже розпочав роботу, потім я був у його власне для того, щоб подивитись, але він сказав, що чимало вже зроблено, та все те він лишив у банкові, де найбільше він і працює, але ж думаю, що він зробив досі небагато.

X, 30361 12 декабря [1901] р.

---

[1] Перечитати всі листи, вибрати те, що найцікавіше для друку.

1902

471. Б. Д. Грінченко до В. П. Познякова

Посилаю тобі «Кобзаря» — читай його і знай, що се написав великий чоловік розумом і такий, що за простих людей, за їх добре оступався.

III, 41032 7 січня 1902 р.

472. В. П. Горленко до Б. Д. Грінченка *

В Петербурге был недавно Уманец и виделся со мною. Перед самым отъездом встретил одного из петерб[ургских] матросов, кот[орый] сказал мне, что вдова адм[ирала] Бутакова хочет передать известный альбом Шевченко в как[ое]-нибудь собрание, кажется, в несчастное Черниговское.

III, 36103 17 мая 1902 г., с. Ярошовка

473. М. В. Лисенко до П. Я. Стебницького

Діло в тому, що я цим літом наважився, як і раніш — два роки назад, зробити хорову артистичну подорож по Полудневій Україні... Для цього потрібні дозволи на тексти пісень народних і тексти з «Кобзаря» до хорів.

III, 52475 27 травня 1902 р.

474. М. М. Грінченко до І. Л. Липи

Одбула врешті всіх гостей, і навіть Бориса з дому виправила. Поїхав у Седнев подивитися на ті місця, де бував Шевченко, і на пишну седневську природу.

III, 44139 [Червень 1902] р.

475. Т. М. Романченко до Б. Д. Грінченка

Спершу я читав які попало книжки, не знаючи про вкраїнські, що вони й є, а потім якось довелось мені купити «Кобзаря» Т. Г. Шевченка; прочитавши вірші Тар[аса] Гр[игоровича], я так

покохав тоді вкраїнську мову і «Кобзаря», що перечитував його без ліку разів. З тих пор я почав читати вкраїнські книжки, доставаючи їх де тілько можна було.

Читаючи змалку книжки, мені так дуже подобалися вірші, а як прочитав я ще «Кобзаря» Т. Г. Шевченка, так тоді зовсім, і чиї мені тілько не траплялось читати вкраїнські вірші після «Кобзаря», я їх з великою радістю читав і заучував напам'ять.

III. 39263 9 липня 1902 р., Катеринослав

476. М. М. Загірня (М. М. Грінченко) до Б. Д. Грінченка

Не можу згодитися ніяк, що Кулішеві вірші в «Досвітках» — то «гембльовані поліна». Вони «гембльовані», то правда, а надто, як рівняти до Шевченкових. Та до Шевченкових віршів нема чого рівняти, то річ зовсім особлива. І сам же Франко зве Шевченка генієм. І потім, стиль Шевченка і стиль Кулішів — це ж зовсім, зовсім неоднакові речі. А поезія в «Досвітках» все ж єсть. (Я кажу про менші п'єси). І нащо ж думати, що Куліш писав із заздрощів до Шевченка, що він додавав до своїх віршів ноти та вчені екскурси, щоб «присоромити Шевченкове неуцтво» [1].

III, 45359 14 серпня 1902 р.

477. О. М. Куліш до Б. Д. Грінченка

А Шевченка портрет [2], як він ще був дуже молодим без вусів, без бороди, хіба чумазний? Як Ви кажете, дуже непрнємне враження робить, а як знавши, хто се, то і серцем прихиляється.

III, 37987 19 грудня 1902 р.

478. М. М. Грінченко до І. Л. Липи

Я розумію, через віщо ви віддали б життя за Шевченка молодого і не віддали б його за того ж Шевченка, побитого жит-

---

[1] Про «неосвіченість» Шевченка до революції говорили і писали майже всі, хто торкався теми «Т. Г. Шевченко». Слід відзначити, що питання про «образованность» Шевченка поставлено і вирішено радянською наукою. Поет і художник Т. Г. Шевченко був мислителем світового значення.

[2] Йдеться про портрет Т. Г. Шевченка роботи П. О. Куліша.

тям. Але ж це не те, про що я казала,— за кохану людину можна віддати життя без ніяких обмірковуваннів.

III, 44140 1902 р.

479. Ю. Романчук до В. Б. Антоновича

Враз з моїм першим листом до Вас я 22 (9) лютого вислав Вам моє видане поезій Шевченка, та близько в три місяці потім, бо 14 (1) мая почта звернула мені книжку з дописками «запрещенная цензурою» і «обратно за границу, как запрещенную к привозу» (підписи невиразні). Се здивувало мене тим більше, що того самого дня, як до Вас, післав я ту саму книжку професору духовної академії Петрову в Київ, а пізніше проф. Сумцову в Харків, і оба її дістали.

III, 47124 [1902] г.

1903

480. Н. В. Молчановський до В. П. Науменка

По приказанию ген[ерал]-губ[ернатора] имею честь сообщить Вам, милостивый государь, что его высокопревосходит[ельство] признал возможным удовлетворить Ваше ходатайство о разрешении отслужить панихиду по Т. Г. Шевченко в Софийском соборе 2 марта сего года, в воскресенье, и сделать об этом публикацию в общепринятой форме в местных газетах.

III, 64145 22 февраля 1903 г. [Киев]

481. І. Л. Липа до М. М. Грінченко *

Щодо ілюстр[ованого] «Кобзаря» [1], так з цією справою, ох, як багато клопоту! Треба сполучити ще докупи Ждаху і Сластіона та політикувати без краю, бо може враз обірватися. За це діло взявся я і не знаю, що з того буде. Та й грошей треба тисяч десять на видання. Не знаю, я закрутив колесо, а там побачимо.

III, 43114 24 лютого 1903 р.

[1] Йдеться про нездійснене видання.

482. Б. О. Лазаревський до В. П. Науменка

2-го марта у нас состоялся вечер памяти Т. Г. Шевченко...

Чому ти, Тарасе, тоді не піднявся,
Чому, як христос, за батіг не узявся...

Началось с того, что жінка Галайди м-м Хоткевич занедужала и ее номер был снят с очереди. Вышла некая М-ме Барановская и на ужаснейшем языке продекламувала

Реве та стогне и т. д.

Что-то невероятное... Вышла ее дочка, рыжая, пидстаркувата, з носом завбільшки, наче добрый гірок,— щось коротеньке проспівала українське, а далі на bis ни к селу ни к городу сантиментальные, салонные романсы. Гнат Галайда [1], встревоженный болезнью жены (выкидыш), співав сжатым голосом, видимо, без малейшого вдохновения. Хор ниже всякой критики, костюмы тоже. Якобы козаки надели полицейские шашки. Я, страшно взбешенный тем, что нельзя мне было читать моего «Святого города», прочитал «Наймычку» и, вероятно, очень скверно, ибо сейчас после антракта г[оспо]да публика гремела стульями, и перекричать этот шум было трудно.

Мацкевич читал из Пыпина про Т. Г. Шевченко, но так, что $^1/_2$ присутствовавших вряд ли поняла, в чем дело. Виноват Мацкевич. Он выражает свое «щире українофільство» тем, что ходит в публике в широченных синих штанах, но не позаботился сделать ни одной репетиции. Я злился ужасно. На окраинах, как Севастополь, такие вечера нужно устраивать хорошо, иначе получается оперетка, и публика о малорусском искусстве получает бог знает какое представление. В заключение среди зала состоялся безжизненный балетный гопак, который танцевали любители и любительницы. Бог им судья, не ведали, что танцевали. Если будет вечер на тот год, то я потребую 2-х репетиций, если буду участвовать. Муркен утешала тем, что сбор был хороший, но чорта ли в сборе, коли срам был еще больший.

III, 7644 8 марта 1903 г., Севастополь

483. О. Г. Барвінський * до Г. Л. Берло

Я тепер щойно покінчив роботу з трьома книжками, що вже вийшли, а також і з II томом життя Тарасового.

I, 34315 25 квітня 1903 р., Відень

---

[1] Г. М. Хоткевич.

484. О. Кривцов до Н. Б. Грінченко *

Шевченковский вечер таки состоялся у нас [1], я не буду описувать, Ви, може, чули.

III, 44579 28 травня 1903 р.

485. А. Ю. Кримський до Б. Д. Грінченка

«Энциклопедический словарь» Брокгауза и Ефрона прохає мене написати статтю «Шевченко» (речинець — 20—25 авг[уста]), тільки ж я не маю на те часу. Чи не схотіли б ви взяти на себе цю статтю? (Вам заплатять по $3^1/_2$ крб. за стовпець). Коли згода, то одпишіть мені якнайшвидше, а я замість себе порекомендую «Энц[иклопедичному] словареві» Вас [2].

III, 37796 22 липня 1903 р., Звенигородка

486. В. Д. Мешковський до В. П. Науменка

Проводя летнее время в этом году в Пирятинском уезде, Полтавской губ[ернии], близ имения Закревского, в котором, как известно, жил некоторое время Шевченко, я поинтересовался узнать, не осталось ли у соседних помещиков каких-либо бумаг или рукописей относительно его пребывания, и мой дядя сообщил мне, что у него было стихотворение Т[араса] Г[ригорьевича] в рукописи, еще, кажется, нигде не напечатанное, но рукопись эта, к сожалению, сгорела во время бывшего пожара. Тем не менее он знал его и напамять.

Вот оно: [3]

Чи довго я нещасливий
Буду так журиться?
Пора б уже перестати
Плакать та нудиться.

Пливе човник без веселець,
К берегу звертає,
Ніхто човником не править —
Хвилей прибиває.

І я, бідний, як той човник,
Де пристать — не знаю,

[1] У Чернігові.
[2] Цю статтю написав М. Ф. Сумцов.
[3] Цей вірш не належить Т. Г. Шевченкові.

Де хотілось — там не можна,
Бо долі не маю.

Тому човнику байдуже:
Чи хвиля, чи тихо.
Він дерево, він не знає,
Що є в світі лихо.

А я чую, і все бачу,
І світом нужуся.
А як піду світ за очі,
Більше не вернуся.

Не будуть мене ховати,
Де лежить мій батько,
Де лежать мій брат і сестри,
Де лежить мій дядько.

Може, прийдеться де в лісі
Або серед поля
Заснуть вічно сиротині,
Коли така доля!

І волосся вітер буйний
Рознесе по полю.
Хіба душа й на тім світі
Піде у неволю?

Не буде йти за труною
Старесенька мати,
Не знатиме, де син умер,
Не буде плакати.

Считая, что можно положиться на уверения моего дядюшки, что это стихотворение принадлежит перу Тараса Григорьевича (которого он знал лично), я счел своим долгом предоставить его в Ваше распоряжение. Если понадобятся еще какие-либо справки по этому поводу, то вот мой адрес: г. Харьков, Усовская ул., дом 12, Влад. Денис. Мешковскому.

III, 7673 16 августа 1903 г., Харьков

487. А. Ю. Кримський до Б. Д. Грінченка

Шкода, що Ви не взялися написати для «Энциклопедического словаря» статтю «Шевченко». Напише її тепер Сумцов — тож напевне деякі точки зостануться в нього не освітлені, напр., яку вагу руcько-українську має Шевченко. Ну та що сталося, «те сталось».

III. 37795 23 серпня 1903 р., Звенигородка

488. О. М. Куліш до Г. А. Коваленка-Коломацького

Шевченко як тільки було зайде до нас, то пристає, щоб дружина моя читала думу про Ганджу Андибера. Ся найбільше йому подобалась. І лице Ш[евченка], мов сонце, сяло і весело усміхалося, як Настя Кабашна випирала товстого неуклюжого Ганджу з кабака, а той розоп'явшись на грубу, упирався.

XXVII, 1411 25 вересня 1903 р., Кулішівка

489. О. М. Куліш до М. М. Грінченко *

Як мені тяжко, що знають мало мою дружину. Оце недавно один, а можно сказати, молодий передовик, пише, що тільки Шевченкові посилав гроші один Лазаревський.., да ще і не називає який. Я ж усіх знаю лично, і самий кращий і прихильний з них був Мих[айло] Лазар[евський] — друг Шевченка і нашого дому близький приятель і друг.

Він, дружина моя і Артемовський, він же і актор, участвував в італьянській опері і добре «Москаля-чарівника» грав. Се іще іноді і брат Василь[1] приставав, і посилали разом на Урал. і кой-що Ви узнаєте і із мого листа до добродія Гулака-Артемовського. Да Вам ще відомо, що моя дружина і на свій кошт Шевченка везла за границю[2], да тільки їх всіх поарештували.

III, 37968 7 листопада 1903 р.

490. М. Ф. Лободовський до Б. Д. Грінченка

Прочитайте в истории новейшей литературы соч. Скабичевского о Шевченко, к[ак] он отзывается о новейших писателях украинских. Они выдумывают язык, а Шевченко понятен всякому.

III, 38535б 1903 р.

491. О. В. Романович-Славатинський до М. В. Лисенка

В мои молодые годы я заслушивался мелодией родной полтавской песни, возведенной Вами в «перл создания». Ваша музыка на стихи Шевченко, представляя редкое гармоническое

[1] В. М. Білозерський.

[2] На початку 1847 р. Шевченко дійсно збирався разом з Кулішем і В. М. Білозерським їхати за кордон. Очевидно, частину грошей давали Кулішеві, а більша частина — прибуток від другого видання «Кобзаря».

сочетание звуков со словами, выясняла дивную прелесть поэзии нашего великого родного поэта. «Садок вышневый коло хаты, хрущи над вышнями гудуть», исполняемая моей женой — кровной малоросской под Ваш чудный аккомпанемент, слышится мне и теперь в мои старые годы, когда я, удрученный недугами и физическими страданиями, припоминаю светлые юные дни.

Вспоминается мне и пройденный Вами жизненный путь...[1] Вы вписали свое имя на те страницы в истории родной культуры, на которых красуются имена: Котляревского, Основяненка, Шевченка.

І. 42175 [1903 р.]

1904

492. В. Ф. Вовк до Б. Д. Грінченка

Ставили ми ось які п'єси[2]: «Чмир», «Назар Стодоля», «Невольник», «Мартин Боруля», «Крути, та не перекручуй».

Селяни, звичайно, допущені були на усі спектаклі. Найбільш подобались їм: «Назар Стодоля», «Невольник», «Чмир»; другі п'єси, хоч і менше подобались, але ж ніхто вже не лаявся, а навпаки, чутно було хвалу.

«Невольник», «Назар Стодоля», як я замітив, мали великий вплив на селян. Хори з цих п'єс довго чутно було й по заводу, й на селі. Люди ж один раз почули, а співали потім зовсім як слід, окрім того, чутно було балачки про спектаклі, з котрих видно, що люди розбирали п'єси й думали про них.

ІІІ. 35949 15 січня 1904 р.

493. М. М. Грінченко до Н. Б. Грінченко

А ще більше обходить мене те, як ти впорядкуєшся з Шевченковим святом. Дуже бажаю, щоб пощастило.

ІІІ. 44400 12 лютого 1904 р.

---

[1] В грудні 1903 р. громадськість відзначала 35-річчя творчої діяльності М. В. Лисенка.

[2] В с. Сидорівці.

494. О. О. Русов до М. В. Лисенка

Горе тим українцям, що йдуть шляхом ляхофобства, юдофобства і всякого іншого фобства, не розуміючи гуманітарного [1] поклику свого чистого серцем учителя Тараса, слова і думки якого Ви зуміли перевести у музичні звуки, невважаючи на те, що й газетних лапок поміж націями намножалося і заводи пушкарські виробляли все більше та більше гармат, та рушниць, та револьверів — саме за тії часи, коли Ви одна за одною випускали книжки Ваших творів!

І що ж ми бачили учора у благородному собранії? І ляхи, й німці, й жиди, й українці, й великороси, невважаючи на деякі образливі й докірливі слова тексту пісень по адресу декотрих з їх, однодушно вітали Вас за те, що у підвладній Вам сфері згуків Ви умієте будити почуття людського братерства й любові, а землякам своїм нагадувати думки Тараса про голосні й правдиві пісні українського народу, які Ви з хуторів і сіл України вивели у ширший світ привселюдного змагання народів, не на бойовничих смертельних полях за поміччю бомб та шрапнелей, а на розкішному полі освіти й художества! [2]

І, 42176 19 лютого 1904 р.

495. Ю. Романчук до П. Г. Житецького *

Я вислав би Вам радо моє видання поезій Шевченка [3] з 1902 р., о котрім пише Комар в своїм новім покажчику [4], що «оно самое полное и верное издание «Кобзаря», але не знаю, в який би се спосіб зробити, щоби у Вас цензура не робила перепон.

І, 48775 29(16) лютого 1904 р.

496. О. М. Куліш до П. Я. Стебницького

Я получила Ваш дорогий дарунок — «Наймичку». Дивне видання! Малюнки з подробицями чаровничі... Честь Шевченкові,

---

[1] Гуманного.

[2] В лютому 1904 р. в Петербурзі на відзнаку 35-річчя творчої діяльності М. В. Лисенка відбувся великий концерт. Ювіляра гаряче вітали прославлені російські композитори М. А. Римський-Корсаков, О. К. Глазунов та ін.

[3] Романчук Ю. «Найважніші дати з життя Тараса Шевченка»,— В кн.: Шевченко Т., Поезії, «Просвіта», Львів, 1902, с. 5—6.

[4] Комаров М., Т. Шевченко в литературе и искусстве. Библиографический указатель материалов для изучения жизни и произведений Т. Шевченко, Одесса, 1903.

честь такій наймичці і велика честь Благотворительному обществу, що схотіло те все одухотворити і видати для народу: дуже поучительне, корисне; щоб в сліпоті своїй не знущались над покритками, бо вони бувають кращі духовно [о]д їх.

P. S. Збираємося гуртом виписать «Наймичку».

III. 52419 9 квітня 1904 р.

497. Я. П. Гулак-Артемовський до Н. Б. Грінченко

Завтра їду в Канів на могилу. Вчора була дуже цікава музикально-літературна збірка в Стеценка, майже вся посвячена була Шевченку й Лисенку і померлому торік Серговському, нарождавшомуся українському композитору.

III. 44534 12 квітня 1904 р.

498. Я. П. Гулак-Артемовський до Канівської міської думи

Сорок три года тому назад на долю города Канева выпала великая честь, от какой ни один город не отказался бы,— принять в недра своей земли останки умершаго украинского народного поэта Тараса Григорьевича Шевченко.— Насколько велик и популярен Шевченко как поэт и борец за свободу, не мне, грешному, судить, я думаю, что все члены думы это знают лучше меня, да это видно и на деле — масса почитателей его ежегодно из разных самых отдаленных концов России посещают его могилу. Значение же литературное его уже оценено по достоинству, и в недалеком будущем, при более здравом взгляде общества на литературу вообще, Шевченко будет поставлен еще на более высокий пьедестал, чем теперь. Время это уже приближается: через шесть лет будет 50 лет со дня смерти Шевченко, и, наверное, во многих — не только центрах, но и в отдаленных уголках России, а также и за границей будут чествовать его память особым торжественным юбилеем. Наряду этих чествований, наверное, будет чествование и в Киеве и, наверное, съезд будет не меньший, чем был в августе 1903 года в Полтаве на открытии памятника Котляревскому, по случаю столетия украинской литературы, а также, думаю, что не меньший, чем был в Киеве 20-го декабря 1903 года по случаю 35-тилетия музыкальной деятельности известного украинского композитора Николая Витальевича Лысенко.

На обоих этих съездах было приезжих из разных сторон России и из заграницы более 2000 человек.

Само собой разумеется, что приехавшая публика, да и милостивые киевляне громадным большинством сочтут своим долгом побывать тогда на могиле Шевченко и, так сказать, перенести частицу торжеств из Киева в Канев — и Каневу волей-неволей придется принять участие в торжестве.

А так как город Канев, к сожалению, до сих пор ничем не проявил своего участия в почитании памяти покойного Тараса Григорьевича, то я беру на себя смелость предложить думе для разработки следующего содержания инициативу: хорошо было бы отчуждить всю гору, на которой покоится прах Тараса Григорьевича, с откосами пространством от северного оврага до юго-восточного оврага и передать эту землю в ведение заведующих могилой Шевченко, представителем коих является Владимир Павлович Науменко, а я тогда с своей стороны обязываюсь укрепить все откосы деревьями, удобными для укрепления оврагов, и особенно грецкими орехами, а на всем пространстве отчужденной земли теперь — завести фруктовый сад [1], который бы к 50-тилетию уже был в полном развитии своих сил. Доход с сада и земли может идти частью на поддержание и охрану могилы, а главным образом, на будущую — его имени — школу, которую к 50-тилетию, думаю, что разрешит правительство открыть или же на самой горе, или же внизу — поблизости горы, чем доставится возможность местному населению получать просвещение у себя дома, не тревожась за участь и здоровье бедных детей, которых им теперь приходится посылать в холод и стужу зимой в школу за несколько верст.

Вот это моя в общих чертах идея, а дальнейшее развитие ея, да и многое, может быть, добавление, думаю, что члены думы сумеют сделать лучше меня. Во всяком случае, я покорнейше просил бы думу не отказать поставить меня в известность о результатах моего доклада, и если мое присутствие почему-либо будет необходимо в Каневе, я сочту своим долгом явиться по первому требованию думы.

С непоколебимым убеждением в желании думы принять участие в общем стремлении к возможно лучшей форме выражения своего внимания к памяти Шевченко.

Х, 30349, арк. 13, 15 — 16 апреля 1904 г., Киев

---

[1] Я. П. Гулак-Артемовський у своїх пізніших листах повідомляє, що пропозицію його підтримано — почалась робота: на могилі посаджено квіти, посіяно траву, виїздили туди представники Київської та Канівської міських дум. (див. III, 44532, 44533, 44535, Х., 30349, арк. 14).

499. Х. О. Алчевська до Н. Б. Грінченко

Незабаром з'явиться видання дуже гарної репродукції нашого Шевченківського бюсту, скульптора Беклемішева[1], видання московського гравера «Гросман і Кнебель». Ця гравюра має свою цікаву історію. Цьому видавнику потрібно було сфотографувати портрети Г. Успенського і Салтикова-Щедріна, намальовані Ярошенком. Він приїхав до нас, але мати на те не згоджувалася, щоб, беручи їх в ателье, їх не попсовано. Я ж, коли це почула, кажу: «Даю слово умовити свою неню дати дозвіл, якщо Ви видасте також і Шевченку». Нині Київська старовина[2] зможе продавати ці нові Тарасові портрети.

III. 44179 29 квітня 1904 р.

500. М. Менцинський до М. В. Лисенка

Я перебуваю тепер на відпочинку у своїх родичів, забавлю десь до половини серпня, а відтак вибираюсь в дорогу до Стокгольма, де я на королівську оперу заангажований. Страх як би я рад пізнати Ваші останні і найновіші твори. Я, переживаючи між чужими, немаю случайності слідити за тим, що у нас появилось, а так, правду кажучи, я і не знаю багато Ваших речей. Мій репертуар дуже скупий, а я рад би з цілого серця тепер бодай на вакаціях більше з чимсь з рідної ниви запізнатись, тому був би я Вам незміренне вдячний, якби так Ви зволили вселаскавіше звернути мою увагу на Ваші речі, котрі би на тенор піддавались.

Такі твори, як «Дума», «Мені однаково», «Гетьмани» і т. д., найбільше підходять під характер моєї душі. Я позволю собі запитати, чи пр[иміром] «Дума невольника» («У неділю вранці рано»), що зладжена цілком справедливо на низький голос, не далась як переробити трохи вище? Це твір незмірімої сили і оригінальності, попри «Думу», найдорогоцінніша перлина нашої божеської скарбниці, і подібне думаю і за «Минають дні»!

Не в силі висказати Вам, як дуже подобались мені «Рапсодія» на темат пісней українських і або «З хвиль розпуки» (чи якось)! Там бачу Шевченкового «Невольника», а тут знов цілу

---

[1] Перший у світі бюст-пам'ятник Т. Г. Шевченкові був виготовлений у 1899 році в Петербурзі. Сім'я Алчевських у 1900 р. поставила той бюст у своєму садочку перед будинком (Харків, тепер Раднаркомівська вулиця), замінивши при цьому глухий паркан низенькими гратами. Тепер цей бюст експонується в музеї Т. Г. Шевченка у Києві.

[2] Книгарня журналу «Киевская старина».

драму серця розлюбленої «полюбила чорнобрива козака дівчина». А які ж мусять бути сотки тих речей, про котрих я нічогісінько не знаю?!.

I, 42164

21 червня 1904 р., Хіндовичі, Галичина

501. С. М. Южаков до Б. Д. Грінченка

Статья о Шевченко выходит больше статей о Пушкине, Лермонтове, Некрасове. Затрудняюсь отвести столько места. Поэтому я очень просил бы Вас разрешить ее сокращение или, еще лучше, самому Вам ее сократить приблизительно на $^1/_3$ теперешнего ее размера. Если у Вас не сохранилось черновика, я Вам вышлю, хотя надо уже спешить. Мы начинаем набирать уже «Ч» [1].

III, 40219

20 июля 1904 г., С.-Петербург

502. М. Менцинський до М. В. Лисенка

Вперш усього прошу прийняти як найсердечнішу подяку за сі прекрасні твори, які Ви були ласкаві мені разом з листом надіслати.

Як вони мені подобались, що я думаю про них, то се мені дуже трудно об'єктивно осудити, бо я, яко великий обожатель Вашого генія, не в силі Вас критикувати; я до сього не берусь, співаю радше се, що мені серце частіше в руки вкладає, співаю Ваші твори дуже радо! Не мав я ще случайності нові заслані твори при фортеп'яні їх спробувати; поки що здається мені, що «Гомоніла Україна», «Чого мені тяжко» будуть найбільше підпадати під характер мого єства, хотя й я всі речі вже майже напам'ять умію; давніші твори — як «Доля», «Мені однаково», «Садок вишн[евий]» — я вже перше співав в маю: обі перші серії до Шевченка, всі збірники народних пісень і 8 десятків і кілька поодиноких речей, як «Плач Ярославни» і т. д. Згадані Вами твори зі змістом драматичним «Молітесь, братіє», «Ще як були ми козаками» й до того «Не вернувся із походу» я замовив карткою у Ідзиковського, та якось до сеї хвилі не дістав я жадної відповіді...

---

[1] Йдеться про статтю Б. Д. Грінченка для «Большой энциклопедии», видавцем якої був С. Н. Южаков

Д-р Франко вже тамтого року приобіцяв мені зладити переві́д на «За думою дума» і «Мені однаково», та до сеї хвилі, хоч я зразу і упоминався, нічого не дістав.

I, 42165 — 7 серпня 1904 р., Хідновичі, Галичина

503. М. І. Янжул до В. Л. Модзалевського

Братья Лазаревские Федор и Александр — друзья и покровители знаменитого украинского поэта Шевченка, сблизившиеся с ним в эпоху его ссылки в Оренбургский край, где Лазаревские находились на службе в удельном ведомстве. У нас, в доме в Побиванке, много реликвий Шевченка из эпохи дружбы Лазаревских с Шевченком, рисунки и картины раб[оты] Шевченка и пр.

III, 34959 — Декабрь 1904 г., Полтава

1905

504. С. Гаєвський до Б. Д. Грінченка

Свята проводимо невеличким гуртком. Все співаємо «Заповіт». Сумно, що далеко од рідної України [1], але й радість вливається в серце, що ми пораємось і згадуємо його «незлим тихим словом».

III, 36028 — 1 січня 1905 р.

505. І. К. Оппоков до І. М. Стешенка

Просив би, скоротивши (чи навіть обійшовшись і без того) Ваш реферат про Шевченка [2], подати його до часопису.

III, 68774 — 27 березня 1905 р., Київ

---

[1] Лист з госпіталю з м. Харбіна.

[2] Стешенко И., Смысл и значение поэзии Т. Г. Шевченко,— «Киевские отклики», 1905, 26.II, № 57.

506. С. Гаєвський до Б. Д. Грінченка *

Товариш прислав «Окл» [1] з статтями про Т. Г. Шевч[енка]. Прийшов № 9 «Юж[ных] зап[исок], де теж є дві докладних статті про Шевченка та про нашу літератур[у]. І все це разом. Прямо очі розбігались, не знав, за що братись. Якраз на той час попався Шолудько. Разом прочитали все, а потім іще переглянули.

III, 36023 29 березня 1905 р., м. Харбін

507. П. Я. Стебницький до І. С. Нечуя-Левицького

Зовсім необов'язково, щоб головною основою тої центральної мови була мова більшості народу — се все залежить від багатьох умов, які висувають ту або іншу частину народу на першорядне, провідне місце, а не мало і від того, звідки з'являються ті таланти-письменники, которих творчість переробить сік квіток народної мови в мед літературної. Таким шляхом йшли всі літератури, таким мусить іти й наша. В її основу лягла мова лівобережна — мова Котляревського та Квітки, на всесвітню вишину її підніс правобережник Тарас — і через те перевагу в ній взяв елемент правобережний.

I, 27981 8 травня 1905 р.

508. І. Золотова до В. П. Науменка

Озабочиваясь исполнением Вашего желания, посылаю Вам сего копию постановления Каневской городской думы от 12 августа 1904 года и план участка земли, отмежованной к могиле незабвенного певца Т. Г. Шевченко, со всеми нужными на этих документах заверениями. Причем нахожу необходимым пояснить, что тот участок земли с восточной стороны, мерою 520 кв. саж., прилегающий к оврагу, который комиссия не соглашалась отдать Вам, городская дума, наоборот, нашла нужным присоединить, и таковой, как Вы изволите усмотреть,— нанесен на прилагаемый план. Если еще что понадобится, требуйте, я всегда готова служить делу.

II, 2197 21 июня 1905 г., Канев

---

[1] «Киевские отклики».

509. Х. О. Алчевська до П. Я. Стебницького

В мене є до товариства й прохання: вислати в книгарню-типографію Петрова у Харкові (Рыбная ул.) останні Ваші видання, а також «Наймичку», що вже тут розійшлася.

Особисто мені, просила би Вас дуже (за додаваємі отут марки), надіслати дві книжечки, яких мені бракує задля повної серії. «Молодичу боротьбу» й «Наймичку» в єдиному не веленеваному примірникові. За сю послугу вельми Вам була би вдячна

III, 51946 19 вересня 1905 р.

510. П. Я. Стебницький до І. С. Нечуя-Левицького

Мені здається, що коли говорити не про зміст, а лиш про форму літератури, то письменники дають зразки живої мови, учені-мовознавці — висвітлюють з тих зразків та з етнографії і філології закони мови, а ми — не письменники — від перших навчаємось мови, а від других — граматики та правопису. Ще я думаю — і може се велика єресь,— що правопис — в значній мірі — діло привички і що не варто йому надавати черезмірну вагу. Гоголь писав безграмотно. Пушкін добре знав правопис свого часу, але тепер, само собою, його твори передруковуються відповідно нинішнім правилам. Хто краще знав українську живу мову, як Шевченко — а хіба можна його твори друкувати так, як він писав? А з другого боку, хіба ті твори вийшли б від того гірші, якби їх справді так і надрукувати?

Ось через те все я і висловлююся з повним переконанням проти заковування нашої літератури в непорушний одяг якогось одного правопису.

I, 27982 25 вересня 1905 р.

511. Ю. О. Квасницький до Б. Д. Грінченка

Чи не могли б Ви указати мені статті, з яких би можна було познайомитися з історією... про постановку монумента Т. Шевченка. У нас завелася паскудненька газета «Кубань» і хоче містить статті по українському питанню, допоможіть мені темами (а найголовніше указанням матеріалів).

III, 37347 12 жовтня 1905 р., Катеринодар

512. М. І. Стороженко до В. П. Науменка

Посылаемая Вам статья [1] да послужит поздравительной карточкой Вам и «Киевской старине». Работая в архиве III отделения над биографией Тараса, я попутно начал заниматься Кирило-Мефодиевским обществом и его основателем Н. И. Гулаком.

III, 64125 28 декабря 1905 г., Спиридоновка

513. О. М. Куліш до П. Я. Стебницького

На останній панахиді у Шевченка був Мордовець, і його, старенького, вже попід руки ввели в залу. Він, уклонившись землякам, сказав: «Пора, господа, перестать оплакивать казаков».

III, 52444 [Не пізніше 1905 р.]

1906

514. О. І. Левицький до О. М. Лазаревського

Получено от Драгомирова формальное разрешение отслужить панихиду по Т. Г. Шевченко [2] и напечатать в газетах объявление.

I, 48523 15 февраля [1906] г., Киев

515. П. Г. Житецький до Г. П. Житецького

Сьогодні подав я прошеніє генерал-губернатору, щоб розрішив він панахиду по Шевченку [3]. Якщо розрішить, то панахида одбудеться у неділю 26 лютого. Як то доїду я по дорозі, що не можна ні саньми, ні возом.

I, 48160 19 лютого 1906 р., Київ

---

[1] Стороженко Н. И., Кирилло-мефодиевские заговорщики.— «Киевская старина», 1906, т. 92, № 2, с. 135—152.

[2] В Києві.

[3] Те ж.

516. Л. М. Жебуньов до Б. Д. Грінченка

Чи не слід би і нам або краще сказать — Вам, киянам, заслать зараз до Толстого торішню постанову на Шевченков[их] роковинах з підписами, яких, мабуть, багато зібрано тоді! На мій погляд, непремінно треба заслати, і якомога швидше. Не покладайтесь на думу, що вона дасть нам усе те, що треба для розвитку нашої нації... Через те і треба не гаяти часу, користуватися часом, поки ще жодного не вигнали. І се діло може вийти дуже добре, коли б постанову (виключивши «Учредительному собранию», що стоїть при кінці заяви) подали Толстому лично: Бодуен де Куртене, Шахматов, Корш та ще 2 або 3 чоловіка з українців, наприклад, Русов, Маркович або, як інша фамилія його, ну, той, що добився для доброд[ійного] товариства видання усіх творів Шевченка [1].

III, 37194 21 лютого 1906 р.

517. Ю. О. Квасницький до Б. Д. Грінченка

З книгарнею у мене вийшла біда, книжок усе не шлють [2], а 26-го у нас Шевченківський вечір з продажею українських книжок... Зараз дуже ніколи, перед Шевченківським вечором сила роботи.

III, 37343 24 лютого 1906 р.

518. М. П. Василенко до Б. Д. Грінченка *

Чи не написали би Ви, Борис Дмитрович, маленьку замітку для «Откликів» — «Пам'яті Шевченка» для 26 февраля. В редакції треба мати 24-го [3].

III. 35782 [Лютий 1906] р.

---

[1] В зв'язку з введенням навчання рідною мовою в литовських, латиських та естонських народних школах, Л. Жебуньов сподівався, що з допомогою міністра народної освіти графа Толстого можна буде і в українських школах здійснити ці заходи, а також добитись вільного видання творів українських письменників.

[2] В Катеринодар.

[3] Б. Д. Грінченко опублікував статтю під назвою «Шевченкові роковини» в газеті «Громадська думка», 1906, 26.II, № 45.

519. В. С. Житецька до Г. П. Житецького

26 февраля, в Софиев[ском] собор[е] служили 5-ть попов и 1 диакон панихиду по Шевченко (в 1 ч. дня). Церковь была переполнена народом, прекрасно пел хор Калишевского, разрешение слу[жить] паних[иду] просил тато, как всегда. Общих наших знакомых было много, был и торжествующий Н. П. Василенко, недавно выпущенный из тюрьмы, бедный, даже поседел; был Кив[лицкий], но видела я его издали. Не пришлось и поговорить, а я так давно не встречала его, хотела как-нибудь зайти к нему, но все то же нездоровье мешает, не хочется на лестницу взбираться.

І. 47513 3 березня 1906 р., Київ

520. Г. С. Шульга до Б. Д. Грінченка *

Вічнопам'ятний Шевченко, великий мученик за рідний український народ, у своєму заповіті звелів українцям: поховавши його серед степу широкого, на Вкраїні милій, встать і порвать кайдани неволі і, порвавши кайдани, в вільній сім'ї пом'янути його незлим тихим словом.

Цим заповітом Шевченко заповідав нам, свідомим українцям, хоч після його смерті порвать ті кайдани, хочучи порвать котрі, стільки він страждав у неволі і стільки мучився душею.

Тепер політичні кайдани упали із рук нашого безталанного народу, і ми повинні у новій вільній сім'ї пом'янути незлим, тихим словом того, хто усе своє життя віддав на те, щоб зробити щасливим свій рідний народ, над долею котрого він ридав щиримі кровавими сльозами. Але ще не все здійснилося те, про що все своє недовге, але повне страждання життя мріяв наш великий учитель. Хоч народ наш і здобув політичну волю [1], але він не може скористуваться тією волею як слід, бо він тоне в темряві.

Шевченко, бачачи своїми пророчими очима, що тільки просвіта покаже його землякам шлях до справжнього щастя, заповідав їм у своєму дружньому посланні:

Учітеся, брати мої,
Учітесь [2], читайте,
І чужому научайтесь
Й свого не цурайтесь.

І тепер всю свою працю, пам'ятаючи заповіт Шевченка, всі свідомі українці повинні віддать на те, щоб просвітити очі свого

[1] Йдеться про політичні свободи, які робітничий клас вирвав у царизму.
[2] У Шевченка — «Думайте».

брата, окуті темрявою, і тоді тільки, як ми відженемо від своїх братів темряву, ми можемо сказать духу Шевченка: «Радуйся, батьку Тарасе! Зробимо все те діло, за котре ти так тяжко страждав і, не здійснивши котре, зліг у домовину і, злягаючи у домовину, заповідав здійснити нам!»

III. 40094 7 березня 1906 р., Білопілля

521. В. С. Житецька до Г. П. Житецького

Вчера служили панихиду по Шевченко[1], тато просил разрешения у генерал-губер[натора], а Молчанов[2] учинял ходатайство перед начальством. Науменко отказался просить разрешения, сказал, что в такие более вольготные времена не стоит учинять демонстрацию посредством панихид. Науменко и жена его и на панихиде не были. Но всякой публики было очень много, собор был почти полон, в особенности было много семинар[истов], студенты почти отсутствовали.

I, 47514 14 марта [1906] г.

522. М. Й. та П. Ф. Познякови до Б. Д. та М. М. Грінченків

А про Шевченка роковину я газету поки прочитала, то всю її слізьми змочила, і той номер у себе буду держати, поки я жива!

III, 39137 1 травня 1906 р.

523. М. Ф. Чернявський до Б. Д. Грінченка

З Києва хочу проїхати до Чернігова, а їдучи в Катеринослав, зупинитись у Каневі й побувати на Шевченковій могилі.

III, 39905 20 травня 1906 р.

524. О. Д. Биба до Б. Д. Грінченка

Цим покорніше прошу Вас прислати мені, якщо можна, підписний лист для збору жертвування на пам'ятник Т. Г. Шевченкові.

III, 35608 25 травня 1906 р.

---

[1] В Києві.
[2] Н. В. Молчановський.

525. В. В. Данилов до П. Я. Стебницького

Якби Ваша ласка, сповістили, що найшов Щоголів? Тут я чув (чутка од Могилянського), що кінець «Гуса» та якась невідома поема. Чи тому правда, чи це так тільки балакають [1]. А коли правда, то чи немає ходів у Вас в «Былое», щоб витягти коректурні аркуші (бо, певно, в VI кн. щось буде надруковано з Шевченка).

III, 51968 15 червня 1906 р.

526. П. Я. Стебницький до В. М. Доманицького

Я був у Щоголева і взяв у нього все, що можна, але не знаю, як воно придасться до Вашої роботи [2]. Річ у тім, що він (Щоголів) по характеру своїх вислідів більше тягне до матеріалу суспільно-політичного і через те, напр., тепер сидить над «Делом о Шевченке». Зшитки з віршами він переглянув досить уважно, але все ж не остільки, щоб запевне користуватись його висліда-ми, та ще й сам не знає, чи буде до них вертатись пильніше. Я вам тут спишу з його виписок результати його дослідів. Ось що у нього записано на листах, де він помічав, коли бачив, що або текст, або хронологія «Кобзаря» «Просвіти» не сходиться з рукописами Шевченка:

«Лілея», Киев, 1846, июля 25 — вариант
«Русалка», Киев, 1846, 9 августа — вариант
«Єретик», с. Марьинское, 10 окт[ября] 1845 — есть конец.
«Минають дні», 21 дек[абря] 1845, Вьюнища
«Кавказ» — посвящено «Искреннему моему Якову де Бальмену 18 ноября 1843 в Переяславе». Вариант незначительный.
«До мертвих і живих» — 14 дек[абря] 1845, Вьюнища
«Дівичії(?) ночі» [3] (це зовсім нова поема — 1844 р. мая 18).
«Чигирин» — М. С. Щепкину, 13 дек[абря] 1844, СПб., совершенно незначит[ельный] вариант.
«Хустина» — 18 окт[ября] 1844, СПб.
«За думою дума» — Гоголю, СПб., 30 дек[абря] 1844

---

[1] Щоголів знайшов автографи Шевченка в архіві III відділення, про які згадується в наступних листах П. Я. Стебницького і В. М. Доманицького.

[2] Йдеться про підготовку «Кобзаря» видання «Общества имени Т. Г. Шевченка для вспомоществования нуждающимся уроженцам Южной России, учащимся в высших учебных заведениях С.-Петербурга» та «Благотворительного общества издания общеполезных и дешевых книг». С.-Петербург, 1907, под редакцией В. М. Доманицького.

[3] Вперше надруковано в журн. «Нова громада», 1906, кн. 10, с. 67—68.

«Розрита могила» — 9 окт[ября] 1843, Березань — незначит[ельный] вариант
«Чого мені тяжко» — 13 ноября 1844, СПб.
«Не завидуй багатому» — 4 окт[ября] 1845, Миргород
«Не женися на багатій» — 4 окт[ября] 1845, Миргород

Варіант:

...Чи гола, то й гола,
Та ніхто не докучає
І не розважає —

[правопис мій][1].

Чи болить і де болить,
Ніхто не питає.
Удвох, кажуть, і плакати
Мов легше неначе;
Не потурай: легше плакать,
Як ніхто не бачить.

«Сова» — 1844, 6 мая (зовсім нова поема).
«Наймичка» — 13 ноября 1845 — в Переяславі.
«Маленька Мар'яна (?)[2] — 20 дек[абря] 1845, Вьюнища.

(Щось не розберу — може, не так читаю рукопис Щоголева, але ж заголовок в кождім разі новий,— тілько Щоголів не говорив, що й се нова п'еса).

Оце і все, що у нього виписано. Він так думає, що більш нема одмін од друкованого «Кобзаря», хоч, здається, не зовсім в тому певний. Очевидно, треба якось спеціально добути змогу переглянути ті рукописи та цілком їх переписати, бо треба ж знати, що то за «варіанти».

Цілком переписані у Щоголева поки що: «Іван Гус», «Дивычии очи» (каже, ніби таки так написано у Шевченка,— якось не віриться), «Сова» та ще цікава прозаїчна передмова до виготовленого на видання «Кобзаря». З сих матеріалів він друкує в «Былом» зараз тілько «Гуса» з коротенькою своєю передмовою[3]. Коректуру я у нього взяв, але ж не посилаю Вам, бо все ж одно Вам її ні з чим рівняти, а «Былое» вийде сими днями. Надалі вже він думає друкувати «Дело», а віршів, мабуть, не буде, бо вони чисто ліричні, та й не дуже підходять до «Былого». Каже: «должно быть, уже этим будете вы пользоваться сами». Я взяв у нього оті поеми та передмову, щоб переписати, а тоді думаю

---

[1] П. Я. Стебницького.
[2] Рукою В. Доманицького в дужках написано і перекреслено: (чи не відьма), а дальше: Напевно, «Черн[иця] Мар'яна».
[3] Щеголев П. Е. Неизданные стихотворения Т. Г. Шевченко. 1. Поэма «Еретик».— «Былое», 1906, № 6, с. 1—5.

попросити у нього дозволу — дати в «Нову громаду»,— чи нехай сам туди пошле, то, може, й заробить. Як думаєте? Чи краще підождать, поки ми виготовим видання? А треба сказати, що знахідки не дуже цікаві, навіть і кінець «Гуса», а та лірика — то й зовсім плоха. Передмова, навпаки, дуже характерна для світогляду Шевченка.

Отже, з мого листа маєте змогу перевірити дати, принаймні помічені Щоголевим? Значить — дуже просимо Вас скоріше улаштувати початок оригіналу і прислати мені, щоб пустити в роботу. Найперше ту частину, що вже була тут улаштована Вами з Ол[ександром] Гн[атовичем] [1] і що він пересилав до Вас.

А там — потроху ідіть далі і частинами ж присилайте перенумеровані листки.

Коли Ваша ласка, то може б заразом виправляли львівський правопис, викидаючи оте «ї», де по-нашому його не треба, бо потім буде трудно з друкарнею. Здається, тим часом усе щодо Шевченка.

Х, 30321 23 червня 1906 р.

527. В. М. Доманицький до П. Я. Стебницького

Дуже вдячний Вам за цінні новини. Хронологію на підставі їх я вже улаштував, тепер переглядаю текст та виправляю «ї» на «і». Цими днями вишлю Вам аркушів на 5, а тоді ще на 7—8 (до заслання), а 14—15 липня поїду на хутір до Науменка і в нього займуся «невільницькою поезією». Сьогодні я його піймав і розглядав дуже цінні його рукописи: одна книжка в нього з тих «захалявних» і містить в собі брульони усіх поезій з р. 1847 по 1857—8, а друга — переписані всякі поезії до друку. Він з охотою дозволив мені використати ті рукописи, а зате всякий матеріал, який буде звідти видобуто, уміщу в «К[иевской] старине».

Тепер в справі поем. «Гус» уже есть в «Былому». Що ж до решти творів, то і моя думка і вся братія тутешня так радить і вельми просить, щоб прихилити Щоголева до того, щоб він дав їх до «Нової громади» [2]... «Кобзар» [3] од того не втратить своєї ціни, все одно усі знатимуть, а про це (і ми тут і Ви там) подбаємо, щоб кожному було відомо, що в «Кобзарі» будуть нові не відомі ще твори. Про це конче треба дзвонити якнайголосніше, то тоді й передплата жвавіше піде (Досі в книгарні «К[иевской] стар[ины]» тільки 70 передплат).

---

[1] О. Г. Лотоцьким.

[2] Літературно-художній місячник. Виходив у Києві в 1906 р. (вийшло 12 номерів). Тут вперше надруковані твори Т. Г. Шевченка «Сова», «Три літа».

[3] Йдеться про «Кобзар» 1907 р. видання «Благодійного товариства».

Отже, будьте ласкаві, загляньте як-небудь до Щоголева та порадьте, щоб він зараз же дав свої знахідки до «Нової громади» (за це й гріш матиме), а ми тут тим часом і реноме журналу свого цим підіймемо...

Щодо передмови до «Кобзаря» [1], яку списав Щоголів, то вона вже відома в II томі «Хроніки» О. Конiського, в примітці якійсь. Я її списав і держу для Вас. Але коли Ви маєте (і, певно, кращий список), то ще краще...

Наукове товариство теж видає усього Шевченка (поезію і прозу)[2]. Поезія вже готова (редагує д-р Франко), але ждуть новинок д. Щоголева.

III, 52099 1 липня 1906 р., Київ

528. В. М. Доманицький до П. Я. Стебницького

Учора я послав двома рекомендованими пакетами 5 аркушів до друку, а сьогодні ще зо три. Лишається ще на 5 аркушів до заслання. Гадаю, що я їх дошлю, то числа до 25 липня стане, а до того часу сподіваюся викінчити всі «подготовительные» матеріали. Днів три нічого не посилатиму, бо сьогодні вся братія наша їде на могилу Шевченка: Олекс[андр] Ігнатович [3], Дмитро Іванович Д[орошенко] та інші. Ол[ександр] Ігнатов[ич] буде тут до 14 липня, а тоді в Вінницю. От ще яке велике прохання до Вас: якби Ви наказали тому Щоголеву, як він буде в III отд., зробити список усіх тих віршів, які в тому рукопису єсть, бо про деякі дати (власне, про те, що Щоголів мовчить про них) постає великий сумнів. Якби він це зробив, то все ж ми мали б низку поезій, безперечно написаних до р. 1847.

III, 52100 4 липня [1906] р., Київ

529. П. Я. Стебницький до В. М. Доманицького

Три конверти з «Кобзарем» дістав і вже пустив початок у роботу. Єсть деякі сумніви, які я просив би мені пояснити, поки ще ці місця не пройшли через друк. На стор. 84 львівського видання під 1838 роком стоїть вірш «Тяжко, важко в світі жити».

---

[1] Йдеться про передмову до другого видання «Кобзаря», написану Т. Г. Шевченком у Седневі 1847 р. Видання не було здійснене. Передмова вперше була надрукована лише в 1907 р.

[2] Йдеться про «Кобзар», виданий за редакцією І. Я. Франка, Львів, 1908.

[3] О. Г. Лотоцький.

Він закреслений — може, ще по весні Вами вкупі з О[лександром] Гн[атовичем][1] — але нігде його далі так і не видно в близьких роках. Що то значить? Хіба се не Шевченків твір, чи виявилось, що він пізнішого часу,— то ще буде? Далі на стор. 152 в кінці «Тополі» вже Ви тепер викреслили останні рядки: «Таку пісню чорнобрива»... і т. д. Нащо ж то їх викидати? Оце, будь ласка, відпишіть мені зараз, щоб я знав,— поки я ще сижу в городі. Взагалі, будь ласка, в таких випадках хоч коротенько мотивуйте зміни, які робите в друкованому тексті, щоб ми, випускаючи книжку, знали, на що опираємось. А то ще лаятимуть нас, то ніяково буде говорити: «се не ми, се — Доманицький».

Щодо Щоголева, то він не від того, щоб оддати свої знахідки до «Нової громади», і обіцяв, не відкладаючи, написати Вам листа і приложити тексти. Щодо грошей, то се йому не диво, бо він, певне, скрізь би взяв гроші, та й чималі. Я хотів довідатись, скільки б то він хотів, але він нічого певного не каже: «Що ж,— каже,— у нас (себто в редакції «Былого») за недруковані вірші Лермонтова заплатили по 50 коп. за рядок. Шевченко — теж ім'я не менше. Нехай там в редакції, каже, обмізкують, і коли їм здається ця плата за велику,— ну там нехай зменшать, чи що». Отак він балакає. То вже я не знаю, як редакція розв'яже се питання,— поміркуйте. Бо в обох поемах («Дівочії очі» та «Сова») всього коло 300 рядків, тобто по лермонтовській ціні — на 140 рублів. Він власне хотів «Сову» надрукувати в вересні в «Былом», але, здається, схилився до «Нової громади»[2].

Спасибі за переписаний для нас текст передмови-казання. Як думаєте — адже його треба надрукувати в нашому виданні? Хоч в тім зшитку Шевченко поставив передмову серед другого матеріалу, так, наче окремий твір,— та ще й власноручно начисто переписаний, з датою 1847 року; якась у нього, виходить, чудна манера була становити передмови то в кінці («Гайдамаки»), то посеред віршів. В тім оригіналі ще єсть дві примітки до сеї передмови з згадкою про вірші якоїсь панянки, яку він дуже вихваляє як поетесу; такий смисл, наче й ті чужі вірші мали тут же друкуватись на зразок красних українських творів. А де здобув ту передмову Кониський?

Дістати список усіх творів, що містяться в знайдених Щоголевим зшитках, подбаю, вже говорив з ним про це.

Дуже просимо «дзвонити» про видання «Кобзаря» з додатками. Спасибі за статтю. Се ж чудна річ — 70 передплатників, коли сам Ва[силь] Пил[ипович] Степ[аненко] був певний, що буде не менш 1000!

---

[1] О. І. Лотоцький.

[2] «Сова» вперше була надрукована в щомісячному журналі «Нова громада», 1906, кн. 10, с. 60—67.

То се й Товариство ім. Ш[евченка] заходилось коло нового видання? Глядіть же, щоб нам не зістатись позад них з боку певності дат тощо. Через те я й думаю, що, може, краще буде навіть додати в кінці примітки, де показать, через що змінена та або інша дата чи текст якого вірша. Це надасть і ціну виданню. А то видно, що й у Вас були вагання: то закреслені місця чи дати, то знов пишете «оставить».

X, 30322 7 липня 1906 р.

530. В. М. Доманицький до П. Я. Стебницького *

Зараз одержав Вашого листа і спішу одповісти, що не застав Вас лист мій у Петербурзі. «Тяжко, важко в світі жити» на стр. 84 Львів. видання стоїть під р. [1842], а не 1838, як Ви пишете... Під 1842 він і у мене поставлений між «Н. Маркевичу» та «Гамалією». 1843, бо під 1838 тільки «Причинна», «Вітре буйний», «На пам'ять Котляревському» та «Катерина». На стр. 152, при кінці «Тополі», викреслено передостанні 4 рядки тому, що узято ту останню редакцію цього вірша, яку надав йому Шевченко р. 1859, подаючи видання «Кобзаря» 1840 до цензури. Поправки в тому виданні досі були незнані... Я взяв цю останню редакцію (рядки 9—12 з кінця узято із значними одмінами) і через те слідом за Шевченком викинув середні 4 рядки, які, власне, зайві по справедливості... Взагалі ж мушу застерегти (жалію, що не згадав про це в попередньому листі), що ані жодної коми,— не то зміни слів чи варіантів,— не допускаю без підстави,— і такою підставою майже завсігди є автографи Шевченка. Усі відміни, усі уваги, навіть найдрібніші, я збираю, не далі як в вересні чи жовтні буде спеціальна стаття в «Киев[ской] старине», яко матеріал до критичного видання «Кобзаря» [1], статтю зумисне дам до виходу «Кобзаря», щоб ніхто не робив закидів видавцям петербурзького «Кобзаря» 1906 року. Мотивувати ж кожен раз (правда, це, здається, не так часто буває) варіант той чи інший зайняло б велику силу часу, а для того, я вже й сам думав, та й Ви такої ж думки, щоб подати усякі «новшества» в примітках до поезій. Більш того, я навіть маю на думці до кожного вірша додати пару слів про місце і час та обставини написання і потім подати більш пояснень, ніж це зроблено в виданню Романчука [2]. Це можна буде робити повагом, уже тоді, як будуть видруковані перші аркуші набору...

---

[1] Доманицький В., Критичний розслід над текстом «Кобзаря» Шевченко.— «Киевская старина», 1906, т. 94, № 9, с. 21—82; № 10, с. 198—268; № 11—12, с. 331—564.

[2] Т. Шевченко, Поезії, «Просвіта», Львів, 1902.

Щодо «Передмови», то, на мою думку, її безперечно треба подати, і там, власне, де їй належить бути — тобто «перед мовою», а не «серед мови» чи «після мови»... Коніський копію передмови дістав був р. 1898 од Н. Стороженка, який переглядав «дело Шевченко». Ця передмова була й у нас в «К[иевской] стар[ине]», але, з огляду на цензуру, не була видрукована.

З приводу видання «Кобзаря» я тепер листуюся з д. Франком. Він вже виготовив поезії та чекає новинок, віднайдених Щоголевим. Обіцав прислати мені деякі автографи з Науково[го] товариства ім. Шевченка. Він пропонує Вам (тобто петербурзьким видавцям) висилати одні одним одбитки аркушів — з цього була б взаємна користь. Д. Франко (тобто наук[ове] товариство) видає видання критичне (з варіантами усяких видань), з акцептацією та «упрощеною» інтерпункцією...

Щодо певності дат, то наше видання мусить бути, безперечно, певніше од галицького (спеціально про хронологію творів Шевченка також цього літа виготую статтю — дам або до «Записок товар[иства]», або [до] «Ново[ї] громади», хоч для неї це буде, мабуть, важке трохи). Ну, поки що — бувайте здорові. Через днів 3—4 виїду до Науменка на хутір — переглядати автографи з р. 1847 до р. 1858. Вони повинні дати матеріал ще цінніший, як Чернігів. До того часу надішлю ще оригіналів.

III, 52101 11 липня 1906 р., Закопане

531. В. М. Доманицький до П. Я. Стебницького

Тепер про «Кобзаря». Шкода, що Ви не написали, як іде він: скілько більш-менш розійшлося кожного видання? І чи пустили вже в ход 3-ій сорт... Ой пускайте, бо чув я, за ним дуже побиваються... Є такі, що купили б по десятку на село (писали мені з Волині), але я так і не знаю, чи він уже (3-й сорт) вільно продається (тобто чи пущений з складу). Щодо Дейкуна, то спасибі, що переписали «Неофіти» і інше, бо це другий Корсун. Якщо приїдете до нас, то привезете те все з собою (бо я збираюся друкувати усякі нові матеріали про Шевче[нка] — ті, що пішли до 2-го видання, і знову, що дали видання Франка і Романчука).

Цього останнього ще не вивіряв, а Франкове довелося навіть кінчати, тобто, вивіривши до слова обидва томи, подати спис «редакторських помилок». Вже з тих помилок (тільки головніших) видно, що видання скандальне, бо коли ми вибирали варіанти найпізніші чи найпевніші з усіх відомих Шевченкових, то Франко, не морочачись, дає свої власні варіанти часом признаючись до того, а часом ні. Що ж до наголосів (усе видання аку-

сатоване), то якби я подав зразки у нас на Вкраїні (бо галичани вуха не мають), то можна луснути зо сміху і досади:
«Сидить ку́тя на покуті»...

Гайдамаки «льо́хи» засипають (свиней??) і мільйони таких.

Взагалі — шкода й праці його і фірми (Наук[ового] товар[иства]). Але все ж дещо єсть цінне й для будущого видання.

Оте все (з Франка та Романчука), що розминається з нашим виданням, та усякі матеріали з рукописів я й хочу зібрати докупи та видрукувати в «Записках». Але попереду треба побувати в музеї Тарновськ[ого] і перевірити докладно матеріали з департ[аменту] поліції. А коли і як це зробити? Це задача... Напишіть же хоч картку про те, як стоїть справа з продажею «Кобзаря».

III, 52106 12 (25) липня 1906 р., Закопане

532. І. Я. Франко до В. М. Доманицького

З поручення відділу і філол[огічної] секції Н[аукового] тов[ариства] ім. Шевч[енка] я справді в маї сего р[оку] розпочав працю над критичним виданнєм творів Шевченка, а спеціально першого тома, що має обіймати всю його поезію в хронологічнім порядку. Я переробив досі половину приготованої праці, власне, взявши за підставу текст Огоновського, я порівняв його з тими давнішими виданнями, що мають критичну вартість, себто або вийшли з рук самого Шевченка (всі друки з перед 1847 р. та вид. 1860) або основуваться на автографах, отак все з основ[ного] вид[ання] львівського 1868, празького та женевського. Не маю, на жаль, під руками Гамалії з р. 1844 та вид. Кожанчикова з р. 1867.

З сього порівняння текстів я побачив таке, що оба найновіші галицькі видання не повинні бути кладені основою жадного нового видання, а спеціально виданнє Романчука щодо чистоти тексту і добору варіантів найгірше з усіх.

Женевське виданнє «заборонених у Росії» поезій щодо варіантів має також мінімальну вартість, подаючи переважно пізні, а правдоподібно й не Шевченкові варіанти, яким місце в нотках, а не в тексті, куди впер їх Огоновський зо страху перед Драгомановим. Подаю Вам сі свої спостереження на випадок, якби Ви хотіли братися до праці над виданнєм Шевч[енка] для Росії.

Взагалі я був би тої думки, щоб видавці російські ввійшли в умову з Наук[овим] тов[аристом] ім. Шевч[енка] і взяли основою наше нове виданнє: друкуючи лист за листом, ми присилали б їм відбитки аркушів, а вони могли б брати відтам чи то голий текст без наукового апарату (коли видання популярне), чи й додавати з того апарату цікавіші варіанти для ширшої

публіки. Моє виданнє буде скрізь акцентоване, з упрощеною і конче квентно переведеною інтерпункцією, і тут я також за короткий час, що займався сим ділом, здужав виправити масу дурниць, допущених попередніми редакціями.

Тепер запитаннє: в кого єсть виписки з рукопису III отд.? Для нашого видання доконче була б потрібна точна копія цього рукопису в перших виданнях, як знаєте, декотрі поезії були друковані з пропусками, не заповненими й пізніше, а коли се неможливо зробити, бо хоч би нам дістати ті новини, які є в тім рукописі, то можна би й починати друк тих поезій, що до 1847 р. Для решти, розуміється, будемо надіятися Вашої помоги, тобто порівняння дотеперішніх друків,— я б радив основою взяти празьке видання — з автографами.

Деякі єсть і у нас, то тут я зроблю порівняння і, як Вам буде треба, зараз Вам достачу.

Зрештою, завтра засідання відділу, і се питання буде обговорене. Щодо друкування «Дневника», то, на мою думку, він разом із драмами, «Художником» та ще деякими прозовими речами (автобіографія, рецензія на гру Піунової і т. п.) повинен ввійти до другого тома. Ну, та про се ще буде час балакати.

Тепер головна річ вірші. Не можна би Вас просити, щоб Ви віднайшли де «Гамалію» з 1844 р. і порівняли його слово в слово та букву в букву з виданнем у якім пізнішім Кобзарі, от хоч би в кожанчиківськім (на карточці додати точний бібліографічний опис перводруку: титул, формат, число сторін і рядків на повній стороні і т. п.), а також здобули, коли не в жертву, для нашої бібліотеки екземпляр кожанчиківського «Кобзаря» з 1867 р. Дуже був би вдячний, а без нього годі їхати далі.

III, 71181 17 липня 1906 р., Львів

533. В. М. Доманицький до П. Я. Стебницького

До засланих речей мають бути такі поправки: 1) Вірш «Тече вода в синє море» належить не до р. 1845, а до 1838 (поставте його перед «Катериною» і після «На вічну пам'ять Котляревського]», але в усякім разі із [ ]).

2) В «Причинній» стр. 136, ряд 8 — по морю; ряд 13 — ясен (без «ь»), 137, ряд 19 — дарма; 138, 9: теє зна, 141, 3 знизу: із; 142, 16: ями.

«Гайдамаки», стр. 315, 9: не завадять.

Вірш «Тече вода» випадково я найшов в «Ластівці» р. 1841, де він приточений як кінець до «На вічну пам'ять Котляревського]».

III, 52102 18 липня 1906 р., Київ

ПОЕЗІЇ

Т ГР. ШЕВЧЕНКА,

ЗАБОРОНЕНІ В РОСІЇ.

ЖЕНЕВА
УКРАЇНСЬКА ПЕЧАТНЬА
1890

Обкладинка женевського видання «Кобзаря» Т. Г. Шевченка 1890 р.

534. В. М. Доманицький до П. Я. Стебницького

Певно, Вас вже немає в Петербурзі, але, може, до кого слід, цей лист попаде. Прошу поробити такі зміни в уже засланому Вам матеріалі:

«Хустину» з р. 1841 — поставити до р. 1844 — 18.X, а ту, що поставлено р. 1844,— до р. 1847 (II півріччя — те, що у мене).

Одсунути до р. 1847, II півріччя: «Відьму» та «Іржавець», а до 30.V р. 1847 зашлю Вам — разом з II півріччям р. 1847 — «Згадайте, братія». Матеріали Волод[имира] Павловича [1] — дуже цінні.

P. S. Єсть вказівки на нові автографи Шев[ченка] в одному селі Золотон[іського] пов[іту],— пробуємо здобути їх.

III, 52103 19 липня 1906 р., Київ

535. П. Я. Стебницький до В. М. Доманицького

Переглянув я присланий Вами запис оригіналу з новими поправками — і, знаєте, трохи турбують мене ті поправки: як би нам не вскочить в помилку, котру доведеться потім спростовувати з конфузом. Як воно так виходить, що після цілого ряду поправок в датах доводиться знов вертатись до тої самої, з котрою вірші стоять в львівському виданні? Значить, вся ця робота була вже львівськими видавцями зроблена? То нащо ж їх виправляти? Виходить, що через непевні джерела ми можемо зробити зовсім непотрібну поправку, а тоді нам львівські критики втруть носа?

Може б, краще заводити поправки лиш в самих певних, неоспорних випадках, а не по першому списку? Так само і щодо тексту. У Вас величезні поправки в «Відьмі», «Лілеї», «Русалці»...

Чи вже ж справді досі рукописами Науменка ніхто не користався, і навіть сама «К[иївська] старина» при своїх виданнях? А може ж, єсть ще рукописи, пізніші,— де вже текст виправлений так само, як він стоїть в львівському виданні? Нащо ж нам знов друкувати первісний текст?

Чи Ви певні, що то не Америка, яку вже відкрито і відкинено?

Адже ж Романчук, здається, робив спеціальні висліди по оригіналам?

Вибачте мені, будь ласка, мої сумніви,— але Ви розумієте мій страх в такому ділі,— щоб не переборщити... Відпишіть, коли матимете хвилю. Врешті, я тої думки, що в кождім разі доведеться поставити на виданні — «під редакцією В. Н. Доманицького»... А Щоголів щось все тягне!..

X, 30323 23 [липня] 1906 р.

[1] В. П. Науменка.

536. В. М. Доманицький * до П. Я. Стебницького *

Одержав сьогодні, сидячи на селі у д. Науменка, лист Ваш, і сумління мене гризе без краю. Справді, я перед Вами дуже винен, але зробив те, просто не подумавши як слід. Чогось мені здавалося, що цим дрібним відомостям д. Щоголів ціни не надає (бо якби був я чи хто інший на його місці, то не маринував би їх і в «Былому» не збував би кількома рядками), а через те я і завинив тяжко перед Вами. Що ж до передмови, то я її і так постановив був видрукувати,— не до відомостей,— і хіба не добре те, що не показав джерело.

У всякім разі, прошу дуже мені вибачити, а коли Щоголів дочується про мою замітку[1], то за «Передмову» скажіть, що вона ще 1901 р. видрукована в II т. «Хроніки Шевченка», а решту — чуючи з уст Ваших — подав такий-сякий знайомий Ваш, якому Ви мали необачність оповісти про знахідку.

Якби Ви були хоч пару слів дописали, що «о сем распространяться не полагается»! А то я з Вами точнісінько так зробив, як редактор «Киев[ских] отголосков» зо мною, якому я, приїхавши з Петербурга, оповів про знахідку Щоголева (що чув отоді, як були ми в Русових), а він на другий день взяв та й опублікував усе те... Я сильно тоді гнівався на нього, бо, у всякім разі, якби мав оголосити, то попереду це зробив би в «Думці», а тепер Вас в таке становище поставив.

Ще раз дуже прошу пробачити мені,— може, якось минеться а на другий раз буду обачніший...

Їду зараз оце пароходом у Київ на 2 дні, а тоді знову на хутір — кінчати статтю. Вийде щось грандіозне, бо ще не кінчив навіть «Гайдамаків» (значить, р. 1840), а вже більш як 2 аркуші друкованих написав.

Послав я учора Вам листа, мало маючи надії, що він застане Вас у Петербурзі.

Там одна власне переміна проти попереднього, це те, що «Черницю Мар'яну» я одсовую з р. 1841 аж на 1845 на тій підставі, що ота «Маленька Мар'яна»(?) в записах д. Щоголева — не що інше як «Черниця Мар'яна». Розуміється, певності в тому не може бути, але шансів на те, крім схожості заголовка, чимало. «Хустина» теж датувалася р. 1841, а проте у Щоголе[ва] вона вже аж 1844 (при кінці). Очевидно, як «Хустину», так і «Черн[ицю] Мар'яну» Шев[ченко] поправив і датував тим роком, коли дав їм останню редакцію. Як відомо, Ш[евченко] часто це робив, і дуже багато творів рр. 1847—1850, переписавши і полагодивши в рр. 1857—8, датував цими годами.

---

[1] Йдеться про статтю «Новознайдені поезії Т. Шевченка», («Нова громада», 1906, № 8, с. 102—113), де подається опис автографа «Три літа» та ін., які розшукав П. Є. Щоголів в архіві департаменту поліції в Петербурзі.

Перссовувати з давніших років на пізніше не тяжко: набор все одно може зберегтися. Але більш перетасовок вже не буде,— питання з хронологією у мене скінчене. Хіба що випадком щось нове набіжить? Тут в Золотонош[ському] повіті я прочув, що єсть в одного добродія ціла низка автографів — уже ужив заходів до того, щоб здобути їх, але щось не чути відповіді.

Перебуваючи оце в Києві, постараюсь частину оригіналів подати Вам.

Щодо уваг Ваших, то про «Малиі козацькиі» сперечатися не буду,— я, власне, мав нахил до них через те, що Шевч[енко] переважно уживає «її», але і в нього це не закон якийсь. Будемо триматься на «ни»!

Щодо «тє» — цілком пристаю на те, що має бути «тя» — оте «тє» зовсім не східно-укр[аїнське], а задержав я його більш по інерції — слідом за нашими «ніковиками». Щодо «ясен» чи «ясень», то я особисто обстоюю «ясен» не тому тільки, що так Шевч[енко] скрізь уживає в своєму письмі, але через те, що моє ухо звикло якраз ясен чути: до ясена, ясеном (а не ясенем) і т. і. Зрештою, це слово в «Кобзарі» трапляється не більш як три-чотири рази, то не велике лихо з ним. А от Киев неодмінно треба б поправити на Київ.

III, 52127 26 липня [1906] р.

537. В. М. Доманицький до П. Я. Стебницького

А це ще досилаю одкритку з приводу «Черниці Мар'яни»... Нехай вона стоїть, як і стояла, під р. 1841 — принаймні гріха на душі не буде! А до того ж це безперечно відомо, що р. 1841 вона була написана, бо сам Ш[евченко] обіцав Тарновському до великодня (р. 1842) її надрукувати (та й копія її була в редактора «Сніп» [1] р. 1841). А що, якщо щоголівська «Маленька Мар'яна» і єсть «Черниця Мар'яна» і з датою пізнішою (р. 1844), то це нехай ще виясниться! [2] І якщо й виясниться, то хіба те, що в ній щось підправлене, та через те й датовано її рок[ом] 1844, коли

---

[1] З листа Т. Г. Шевченка від 11—12 січня 1842 року відомо, що автограф поеми «Черниця Мар'яна» (датовано автором 22.XI 1841 р.) був надісланий О. О. Корсуну для другої книжки альманаху «Сніп», яка не вийшла в світ. Цей твір вперше був надрукований лише через 20 років у журналі «Основа» (1861 р., кн. IX, стор. 1—12).

[2] Вірш Шевченка «Маленькій Мар'яні» («Рости, рости, моя пташка») датований 20.XII 1845 р. Доманицький пише про публікацію цього твору за списком П. Є. Щоголева, який був ним переписаний із збірника «Три літа», знайденого в Петербурзі в департаменті поліції.

поправлено її. Так буде надежніше! Як зле справляться за тисячі верст! А гляди який лист пропав — то й зовсім зле може вийти!

III. 52104 28 липня 1906 р.

538. В. М. Доманицький до П. Я. Стебницького *

Не сподіваюся, щоб львівські критики втерли нам носа, бо коли їм доводилося основуватися на «гаданіях», у нас були певні підстави майже до всіх поезій (вагання есть, може, за 5—6 п'єсу і то не далі як в межах одного року)... Що ж до поезій з р. 1847 і до р. 1861, то вони у нас будуть «вне конкуренции»... Зрештою, про це вже писав Вам. Щодо поправок текстуальних, то попереду всього усе те, що було послано Вам до р. 1847, зроблено мною разом з Олекс[андром] Ігнатов[ичем][1] і Дорошенком; друге, роблю їх тільки по найостанній редакції, за виїмкою «Лілеї», яка має кращу першу редакцію, бо була написана до заслання (для когось переписаний автограф зберігається в Черніг[івському] музеї — досі невідомий), на засланні Шевч[енко] чи пригадав її по пам'яті та записав, чи описав з якогось свого ж таки чорновика... Що ж до рукописів Науменка, то ними раз тільки користувалися видавці празького «Кобзаря» — д. д. Русов і Хв. Вовк, беручи варіанти останньої редакції, але дечого вони звідти зовсім не взяли, а дещо недобре прочитали. Копію одної частини тих рукописів знайшов небіжчик Конiський у Жемчужникова і видрукував їх в «Записках» як велику новину («незвісні варіанти»). Що ж до видавців «К[иевской] старины», то вони не тільки не заглядали до тих автографів, а ще й псували попередні видання (виправляючи «елегій» на «ідилій» — хоч воно, може, і було б краще?..) Що ж до видання Романчука, то воно, як це пише оце і д. Франко до мене,— «щодо вибору варіантів — найпоганіше»...

Я цілком розумію Ваш страх за капітальні реформи в такій справі, але якщо до р. 1847 де в чому я справді не певен (але не в хронології, а тільки в виборі тієї чи іншої редакції), то вже в рр. 1847—1861 не може бути ані одного вагання... Та там уже й поправки будуть — тільки спростування помилок, а не вибір між тим чи іншим варіантом...

Що ж до того, щоб поставити під редакцією В. М. Д[оманицького], то якщо це справі не зашкодить, я не проти того... тобто, власне, для себе вважаю це дуже бажаним: усякі закиди та обвинувачення, які будуть, мені приємніше буде прийняти на

---

[1] О. Г. Лотоцький.

свою голову, ніж робити за них одповідальним цілий гурт людей.

Рік 1848, як виправлю, то, мабуть, вишлю посилкою, бо пакетами дорого коштує...

Що ж це, справді, Щоголів тягне все? Я на 8 книжку «Н[ової] громади» дам статейку,— куди убгаю кінець «Былого», вірш (новий) з чернігівської екскурсії та варіант початку «Княжни» (невідомий також).

P. S. Я вже просив Вас висилати відбитки аркуш[і]в «Кобзаря», а тепер ще попрошу — вишліть ті п'єси («Лілея», «Русалка» та «Відьма»), де багато поправок в 1 коректі,— я ще раз перегляну: може, й справді що не так? Це займе 7 день, але тим часом можуть набирати далі.

III, 52128 28 липня [1906] р.

539. В. М. Доманицький до П. Я. Стебницького

Паки і паки... Подаю на «усмотреніє» Ваше ще деякі дрібні уваги, а Ви, коли ще не пізно і коли узнаєте їх за варті чогось, скористайте їх. 1) Переглядаючи вчора за давні роки «К[иевскую] старину», я знайшов там вказівку, що має бути не Карпи-Гнучкошиєнки (в передмові до видання з р. 1847, що збереглося в «Деле»), а Кирпи-Гнучкошиєнки (от тому-то воно через (-) пишеться!)...

2) Щодо хронології, про яку вже я клявся не здіймати речі. Але знов-таки ось що. У нас під р. 1842 стоять між іншим: «Н. Маркевичу», «Тяжко-важко в світі жити» і «Утоплена». До р. 1842, і то в [...], ставлять їх через те, що вперше видруковано їх в «Молодику» на р. 1843, цензорський дозвіл, на якому стоїть 10. IX 1842... Значить, це термін post guem non. Але в тій-таки «К[иевской] стар[ине]» учора я вичитав (в листах Шевч[енка] до усяких особ ось таке у відповідь Квітці на запросини до участі в «Молодику»): «Вибачайте, батечку: що найшлося, то і посилаю, а Ганнусю («Утоплена») сьогодня нашвидку скомпонував,— та й сам не знаю, чи до ладу, чи ні...» Писано 8.XII 1841.

Безперечно, значить, що Ганнуся (вона ж і «Утоплена») написана р. 1841 (8.XII),— через що я і посунув її туди з р. 1842. Але вираз в листі: «що найшлося, то й посилаю» свідчить, що разом з «Утопл[еною]» послано було і ті дві дрібніших речі «Тяжко-важко» та «Н. Маркевичу» (усе, що прислано до «Молодика» ще р. 1843) і що ті дві речі писані навіть перед 8.XII 1841.

Отож, опираючися на це, я вважав би за досить певне поставить ті дві речі теж до р. 1841. Зараз же перед «Утопленою» — і без [ ].

Чи для Вас це буде мотивом переконуючим? Мені здається, що однаково лишень приблизно ставиться їх і до р. 1842, то не буде великим гріхом поставити їх і до р. 1841 — тим більше, що отой уривок з листа дає підставу, хоч, розуміється, не безумовно певну...

Навмисне пишу «обстоятельно» — од цього тільки справа виграє, легше нам буде порозумітися... Сідаю зараз виправляти рік 1848.

III, 52105 30 липня 1906 р.

540. В. М. Доманицький до П. Я. Стебницького *

Знову дещо назбиралося, бо я тепер, переглядаючи вірш за віршем наново увесь «Кобзар», порівнюючи усякі друковані й рукописні тексти, тільки тепер без вагання можу вже спинитися на тому чи іншому варіантові... Ох, коли б ще не одбито було зовсім поезій, почавши з р[оку] 1843 і далі, а я б, наглядівши яку поправку, кожних 2—3 дні надсилав би Вам їх... бо, справді, до р[оку] 1847 варіанти нам (Ол[ександру] Ігнат[овичу][1], Доро[шенку] і мені) доводилось брати більш по власній уподобі, а тепер я над одним віршем часом півдня просижую і знаю історію кожного рядка, як свої п'ять пальців.

Отож наглядів таке (якщо не пізно ще!)

1) В «Гайдамаках» — чи поставлено перед «Інтродукцією» на кінці вступу дату 7.IV 1841, Петербург? Якщо ні, то цю дату краще поставте аж на кінці поеми, бо це і єсть дата того дня, коли поему викінчено...

Там, здається (в кінці поеми), поставлено 1839—1841, то це викиньте... У тих-таки «Гайдамаках» на стор. 381, 5 згори: Ревуть собі й ревітимуть, а треба: і ревтимуть.

2) «Н. Маркевичу» (Ой чи не пізно вже?) при кінці треба: полетів би я, послухав (здається, у мене: полетів би, послухав би)... Одинокий, а Україна? — треба: одинокий...

3) «Гамалія» 224, 6 зн[изу]: треба не скутар, а скутарь (бо далі у Ш[евченка] уже скутара)... Взагалі не знаю, чи не гріх нам, що у нас кобзар, цар і т. і., у Шев[ченка] скрізь «рь»...

Так само у Ш[евченка] скрізь: іноді, тоді (а не іногді, тогді...). Але це знову буде вже ухиляння й од літературн[ого] правопису...

4) З «Черницею Мар'яною» теж клопіт. Звичайний варіант (той, що й у Романчука) дуже виправлений Кулішем по смерті Ш[евчен]ка. А текст Ш[евчен]ка справді неможливий. Я Вам подам навмисне Ш[евчен]ків подлінний текст, а Ви міркуйте, що можна узяти з подлінного, щоб було менше Кулішевого.

---

[1] О. Г. Лотоцькому.

Шевченко	В Кулішевій шліфовці (та в Романчуковій)
383, 8 зн. хлопців кинули-побігли	кинули, побігли
383. 6 зн. діду-серце	діду серце.
383, 4 зн. Я шага дам, Я — черешень.	Я черешень.
384, 2 зн.— пропущено	Вставив: «Ой осталась удовою»,— правда, воно до речі, але не Шевченкове.
385, 3—7 Росла дочка Марьяна,	Марьяночка
А виросла, як панна	Виросла як панна
Чорнобрива, уродлива	(Так і в Куліша)
Хоч за пана гетьмана	Хоч би й за гетьмана
Стала мати гадати	Стала мати міркувати
— ряд 10—14 Виходила стояти	
Не до пана товстого	Ходила стояти
Усатого, старого,	Не до пана усатого
До Петруся, в гаю, в лузі	Сідого(!), старого — До Петруся, щовечора
Щовечора святого	Вечора святого

(Це вже навіть і погано· Шевч[енко] «сідого» не уживає ніколи, а все «сивого»!)

386, 9: усміхнуся... скажу	Усміхнулася, скажу йому
387, 4: з Петром не рознять.	з Петром не розлучать.

(Тут поправлено до ладу, але знов Куліш, а не Ш[евченко])!
387, 12 і 12 зн. Після «не заснуло» і «минулося» треба — а не(,)
387,7 «утер сліпі очі» в скобках.

388, 13: треба буде старостів ждати (Справді не до ладу!)	Треба старостів нам ждати.
388, 17: Я вже думаю, що... бачиш	думаю, що бачиш.
392, 10 зн.: пішла в садок...	пішла в садок;
392, 4 зн.: Не про Гриця — про Петруся	не про Гриця, про Петруся
393, 8 зн.: прийшла в хату —	прийшла в хату;

УТОПЛЕНА

У Романчука (157, 7—8)

А козаки, як хміль оттой,
В'ються круг Ганусі

(Вперше цей вар[іант] в «Кобз[арі»] 1867), а тим часом в «Кобз[арі]» 1860, що виходив на очах Ш[евченка]:

А козаки сміються їй,
Ганусі моргають,—

хоч і не гарно, але певно!

Стр. 157, 15 — у «Кобз[арі]» 1860 — «розтріпана», а в Кожан[чикова] «розхристана». Певніше перше, хоч друге краще...

Так само 157, 15 зн.: «мене зневажаєш?» — узято з Кожан[чикова], а в 1843 і 1860 — «мене занехаєш?» і це певніше, хоч гірше.

159, 15: «з роту піна» — треба після «піна» —

160, 1: Не хочеш? не хочеш? — так у Шевч[енка], а «не хоче» — це вигадка самого Романчука.

РОЗРИТА МОГИЛА

Тут поправки будуть через те, що у Наум[енка] я найшов Максимовичеву рукопись, де списано «Розриту могилу», «Сон» (не увесь), «Холодний яр», «До живих і мертвих», «Заповіт». Рукопис цей — найпізніша редакція (копія) — справді, дуже вже за Шевч[енком] пішов слідом і, побачивши, що він уперто вживає· Киев, Киеві, і собі став правити на є, але потім, згодом, я побачив, що з р[оку] 1857 Ш[евченко] скрізь уже пише Київ. Та не знаю, чи можна тепер (чи не пізно?) той Київ поправити!

В хронології поезій з 2 полов[ини] 1847 і до р[оку] 1861 Ви побачите величезні зміни... Тут мені пощастило дуже докладно встановити хронологію, бо д. Науменко навіть не догадувався, який скарб у нього в руках: оті самі 4 книжечки, про які Ш[евченко] згадує в своїх творах! Але з ними случилася сумна пригода. Забравши їх у Шевч[енка] (р. 1850), Лазаревськ[ий] дав їх оправити книжечкою, і палятурщик посплітав поезії рр. 1847 з р. 1850, а 1849 з 1848 і т. п. Через це і досі правдивої хронології ні в одному «Кобзарі» немає... Я тепер все це розплутав і побачив такі, напр[иклад], дива, що початок вірша стоїть в «Кобзарі» під р[оком] 1850, а кінець його — як самостійний («Не знаю, як тепер ляхи живуть») — під р[оком] 1848! А не один вірш з р[оку] 1860 мусив посунутися до р[оку] 1848! Тоді ж я впевнився, що в Романчук[овому] вид[анні] єсть і два не Шевч[енкові] твори,— це «Ой у саду, саду гуляли кокошки» і «Не журюся я, не спиться»,— всі ж до одного інші (крім «Юродивого») єсть в рукописах Наум[енка], а цих там немає. Та вони давно вже були сумнівні!

III, 52129

2 серпня [1906] р.

541. Ю. Романчук до В. М. Доманицького

Про автографи Шевченка я знаю лише те, що і Вам відомо: мали їх видавці празького «Кобзаря» 1876, Вовк та Русов, мав їх Конiський, коли списував з них варіанти, поміщені в «Записках Наук[ового] товариства ім. Шевченка», є они в музею Тарновського, у Науменка і ще, мабуть, де у кого на Україні; в Галичині, оскільки знаю, нема їх у нікого, тут був лише початок Гуса, з котрого зроблено фотографічну репродукцію. Тут були зате в 60-их роках відписи недрукованих нецензурних поезій Шевченка, котрії поезії або частини їх друкувалися в літературнім тижневику «Вечорниці» (1862—1863) і в львівськім видано з р. 1867; деякі відписи мав і я та й вписав їх до мого примірника «Кобзаря» з 1860 р. або до окремої книжечки, і деякий відпис і затратився у мене, але лишився в моїй пам'яті, і я подав його до «Правди» з 1873 р. Се все вже використане мною в моїм виданню з 1902 р., не використав я лише значно відмінного та цікавого тексту «Неофітів», поданого в «Вечорницях» з 1863 р., чч. 31, 32 і 33.

Звідки редакція «Вечорниць» той текст дістала, не знаю, та й годі тепер розвідати, бо всі редактори і помічники (Заревич, Климкович, Володимир Шашкевич, Остап Левицький) вже померли.

Я від 4-х літ збираю матеріали до критичного видання поезій Шевченка і переглянув в тій цілі майже всі дотеперішні видання і списи варіантів, почавши від перших видань «Кобзаря» і «Гайдамаків» з 1841 р. в Петербурзі, і задля того я бажав ще поїхати до Чернігова, щоби розглянутися в музею Тарновського, та тепер се, мабуть, вже не потрібне. Ті матеріали я хотів помістити в «Записках Наук[ового] товариства ім. Шевченка», з моїми увагами, з них міг би вийти досить значно — також в порівнянню до мого видання з 1902 р.— поправлений текст.

Звертаю увагу редакції нового петербурзького видання особливо на «Гайдамаки», в котрих, на мою гадку, треба би привернути в уступах «Титар» і «Бенкет у Лисянці» первісний текст, поправлений нещасливо Кулішем для петербурзького видання з 1860 року. Для «Неофітів» годі що використати з варіантів в «Вечорницях».

Х. 30358 6 серпня 1906 р., Львів

542. О. О. Корсун до В. М. Доманицького

На днях получил от матери Ваше письмо от 24 июля с. г., на которое только что имею честь уведомить, по поводу интересующей Вас рукописи, 1-е, что она в числе других автографов

разных писателей и до сих пор остается в полной неприкосновенности и представляет, насколько припоминаю, почтовый листок (а м. б. их и 2), на котором имеется не только «Черница Марьяна», но и рисунки на полях пером самого Тараса Григорьевича; рисунки эти сделаны наскоро и представляют собою всякие контуры с беглым штрихом оттушовки — относятся они к тексту, и, надо полагать, Шевченко их делал обдумывая «перший починок» этой «поэмы»,— машинально, а м. б. просто-напросто «украсил» рукопись, которая переписана довольно старательно и чистенько — стихи начинаются с маленькой буквы (строчной, а не прописной). В конце рукописи на ней же письмо к моему отцу, в виде надписи о том, что отдает ему в собственность эти произведения («Марьяну» и «Човен»). Приписка эта строк в 7—9. Вот все, что могу припомнить, п. ч. рукописи не касался лет 20: она хранится в имении матери...

X, 30352 24 августа, 1906 г., Ростов

543. В. М. Доманицький до П. Я. Стебницького *

Засилаю також список порядку поезій до р. 1847 (II половини), в якому мусять вони стоять. Думаю, що немає жодних підстав заперечити такому розпорядку, крім єдиної — «Вітер в гаї», для якої дати певної немає,— для решти ж маємо дати. Посилаю навмисне для того, щоб переглянули Ви порядок, бо я ніяк не збагну, чому в коректі викинуто було «Кавказ» після «Розритої могили», а «Черницю Мар'яну» (уривок новий) поставлено зараз за «Дівочими ночами». Може, який у кого сумнів постане про яку поезію, то готов зараз же подати мотиви...

До II полов[ини] року 1847 коректи подавайте мені неодмінно, бо ото я зразу зайвих наробив поправок, а тоді вертався до тексту Романчука, а це знов дещо з щоголівських варіантів,— то треба поглянути. А там уже — почавши з «Іржавця» та «Чернеця» — мабуть, можна, й так буде, бо там поправок небагато. та вже й я з ними не так плутав...

III, 51918 18 вересня 1906 р.

544. І. О. Бєлоусов до Б. Д. Грінченка

Обратили ли Вы внимание на автограф Т. Г. Шевченко, выставленный в окне магазина, кажется Бурмистрова, на Фундуклеевской улице? Это автограф-стих: «Радуйся, ниво неполитая», новый вариант, и очень интересный.

III, 35592 20 вересня 1906 р., Київ

545. П. Я. Стебницький до В. М. Доманицького

Ви, мабуть, вже чули, яку нам штуку встроїв Щоголів з своїми обіцянками та допомогою: взяв та закінчив справу тим, що загубив мій примірник львівського «Кобзаря» з усіма замітками та варіантами, що вже були туди перенесені (частину їх я ото вже Вам списав, і Ви їх маєте). Тепер доведеться робить те, з чого, може, краще було почати: наш Я. Н. Забіла ходить в д[епартамен]т та перевіряє. Оце посилаю Вам його роботу, котру, будь-ласка, ради всього святого, якнайскоріше обміркуйте, порівняйте і вертайте з своєю думкою. До речі — я прохаю Вас все, що ми Вам посилаєм — чи на листочках, чи в коректурі,— неодмінно повертати, бо се ж, власне, єдиний слід, який лишається з тутешньої праці над рукописами д[епартамен]ту. Якби воно так заводилось і в наше видання, то ці шпаргали вже були б непотрібні, а як Ви ще їх переглядаєте і приймаєте з них тілько яку невеличку частину, то значить, все неприйняте буде невідоме нікому, аж поки його не опублікує Щоголів або хто інший. А коли той Щоголів надумається — хто знає. Хіба так поставить, що ніби наш Забіла все знову попереписував сам та передав Вам як матеріал до статті — так коли ж можна вскочити: яка-небудь помилка Щоголева, котру ми приймем на віру, буде доказом, що ми скористались його працею. А справді все переписати спочатку — на те у Забіли, мабуть, не вистачить часу...

Отож маєте 3 листочки з варіантами «Гуса», «Наймички», «До мертвих і живих», «Холодного яру». Майте на увазі, що перевірка перших трьох п'єс робилась по петербурзькому виданню 1883 р. (що в два стовпці — великого формату та тонке), а сторінки — помічені мною по львівському виданню Огоновського (чотирьохтомне). Вже потім я догадався, що це незручно буде Вам, але мені було зручніш, бо менше переписувати. Тим-то невиправлений основний текст беруть з видання 1883 р.

Не знаю, як віднесетеся Ви до сих варіантів, а на мене деякі роблять таке враження, що текст рукописів д[епартамен]ту більш оброблений автором — і може, самий останній. Деякі місця — просто откровеніє. Наприклад, «Гус», очевидно, повний і викінчений, бо всі пробіли уривків покриті. Я підкреслив такі місця, що зовсім міняють враження вірша. Хоч зате деякі варіанти і сумнівні, наприклад, в «Гусі» поклик до помсти. Посилаю повну «Осику» — перегляньте і верніть теж. Ся редакція мені далеко більш подобається, починаючи з заголовка,— і теж, мабуть, єсть конечне обробленою. Так само, мені здається, і «Сліпий». Що з ними робить?

Будь ласка, складіть коротеньку замітку і пустіть в «Раду», що от, мовляв, через великий клопіт з перевіркою текстів по оригінальним рукописам видання трохи затяглось і, мабуть, не

встигне вийти в жовтні. Щоб передплатники не дуже нас лаяли та терпеливо чекали.

Бувайте ж здоровенькі. Скоріше вертайте свої уваги. Решту, що зосталось виправити, пришлемо на тім тижні.

P. S. Якої Вам ще дати «Гуса» треба? Адже вона вивірена і Вам послана на коректурі?! Хіба як в рукописах не знайдеться «Вітер в гаї», то се буде доказ, що то вірш не Шевченка! Адже ж папери д[епартамен]ту кінчаються тільки 1847 роком — то він міг написати пізніш.

I, 34279 7 жовтня [1906] р.

546. В. М. Доманицький * до П. Я. Стебницького *

Попереду — про давніше: про дату «Гуса» я нічого й не казав і не претендував... Факт той, що в попередніх листах Ваших Ви дату «Гуса» показали 10.X 1845, а О[лександр] Ігнатов[ич][1] в тому спискові хронологічному, що прислав був мені, і який я йому повернув, показує вже іншу дату. Я й одписав йому, що дата «Посланія» — 22.XI, як це давно відомо, а дату поеми Петро Януарович[2] подав мені 10.X.

В цих варіантах, що Ви учора мені надіслали,— дати теж немає. Таким чином, крім Ваших попередніх вказівок (10. X 1845), я ніяких інших даних не маю. І дуже прошу Вас, якщо дійсно поему датовано не 10. X, а пізніше, то справтеся у себе і сповістіть мене одкриткою, бо це для мене важно. Коли ж дійсно 10. X, то не турбуйтеся...

Це одне... Друге: щодо «Вітер в гаї», то вже його роком (1846) датувати не можна через те, що в поезіях 1843—1847 (в д[епартамен]ті) їх немає, і ніде й досі про цей вірш немає чутки... Остається гіпотеза, що, може, він написаний після р. 1847. Але на засланні (значить до р. 1850) теж ніяким чином цього не могло бути, бо усе те, що там писалося, до одного рядка есть в автографах В. Науменка; така сама історія і з віршами р. 1857—1861 (крім «Юродивого, який не був викінчений і через те не заведений в альбом автографів). Куди ж цей вірш притулимо? До якого року? Я не бачу ніякої найменшої підстави його до якого-небудь року чіпляти. А щоб так рішуче не викидати його з «Кобзаря», то дать йому «понижение» — і перечислити в «Примітки»... Така моя думка... А зрештою — міркуйте. Тільки яким роком Ви датуватимете його?

Тепер з приводу нових варіантів. Але попереду — про себе. Нічого з щоголівських варіантів я не брав до статті (крім ві-

---

[1] О. Г. Лотоцький.
[2] П. Я. Стебницький.

домостей хронологічних з Ваших попередніх листів, ще з червня-липня місяця), а все одклав надалі, щоб узяти пізніше — просто чи з «Кобзаря», чи вже з власних Ваших пошукувань в д[епартамен]ті — і подати усе це в «Додатку» до своєї статті. Не вертаю зараз Вам цих матеріалів (а раніше не вернув Вам також чимало матеріалу), бо не далі як за 10—12 днів рішуче маю навідатися до Вас, і тоді, що треба Вам буде, возьмете назад... Все, до єдиного рядка, я складаю у спеціальний шевченківський портфель — і там Ви у мене все знайдете — і своє і чиє хочете.

Тепер до діла.

1. «Іван Гус».

Хоч Ви й захвалюєте досить ці варіанти, але тепер, одколи я вже «просвещен» щодо текстів більш, як в червні-липні, коли кидався на кожен варіант,— мушу сказати, що варіанти «Гуса» дуже й дуже мало дають нового і що усі ті чималі вставки проти видання р. 1883, навіть Романчукового 1902 (напр., «Молюся, господи помилуй! Спаси ти нас, святая сило!» та й менші деякі) — все це відоме з варіанта Л. Жемчужникова, видрукованого в «Зап[исках] н[аукового] т[овариства]» т. 39.

Але варіант цей (Л. Жемч[ужникова]), а з ним і департаментський — раніший за той, що потім з'явився в «Правді» р. 1873 та який узято до «Кобзаря». Варіант деп[артамен]ту стоїть посередині між варіантом празьк[ого] «К[обзаря]» і копією Жемчужникова (це щодо «Посланія»); що ж до самої поеми — то він майже нічим (одна-дві дрібних одміни) не різниться від варіанту Л. Жемчужникова. А тимчасом деякі подробиці цінні і поправляють текст,— ото ж їми й треба скористуватися. (Подаю на окремому листку — пагінація «Кобз[аря]» Ю. Романчука).

III, 51919 13 жовтня 1906 р.

547. В. М. Доманицький до П. Я. Стебницького

Здаючи вчора до друку «Сон» (для статті), наглядів я кілька своїх «промахів», які дуже прошу, коли ще не пізно, виправити. А власне:

Треба, щоб було (по вид. Романчука):

395, 7: на сім світі бажаєте
— 17: жалуєтесь (але не певен, чи не жалкуєтесь, тільки не жалкуєте).
— 4 зн.: отто ж я ліг спати
397,11: мов сторожа
— 12: розмовляють в полі
— 13: Усе те,...

398,20: недолюдок
401, 4: і вийдуть з їх люде
404, 7: за панами — панєтво, панство
407,10 зн.: і бог не розсудить
408,11—10 зн.: Та й порізав, а з
шкур наших
собі багряницю
Пошив жилами...

(Це дуже важна поправка з рукоп. де[партаменту] по[ліції])

411,11: та як гикне

Будь ласка, поправте це, може, ще не пішло в машину!

III, 51917 19 жовтня 1906 р., Київ

548. М. Лозинський до Б. Д. Грінченка

Між темами київської «Просвіти» знаходяться дві, на які видано мої брошури в Галичині, а саме: «Тарас Шевченко»[1] (1902) і «Гайдамаччина»[2] (1906). Я Вам завтра вишлю ті дві брошури... Додам, що брошуру про Шевченка на ту ціль я переробив би... Міг би я також послугуватися «Кобзарем», видання «К[иевской] старины», але тепер, думаю, можна цитувати з Шев[чен]ка й те, що колись було заборонено. «Гайдамаччини» я не переробляв би, хіба тільки поробив би деякі стилістичні поправки.

III, 38544б 26 жовтня 1906 р.

549. О. Г. Лотоцький до Б. Д. Грінченка

Видавництво «Кобзаря» може на себе прийняти половину гонорару за нові твори Ш[евчен]ка, що мають друкуватись в «Новій громаді».

III, 38570 [Жовтень 1906] р.

550. І. І. Щітківський до І. М. Дьякова

Согласно определению Думы от 15-го сентября 1905 г., образован особый Комитет по сооружению в Киеве памятника

[1] Лозинський М. Тарас Шевченко, його життя і значення, Львів, 1902, 66 с.

[2] Лозинський М. Гайдамаччина. Із історії народних рухів на Україні в XVIII столітті, Львів, 1906, 46 с.

Т. Г. Шевченко, в состав какового Комитета, в заседании 27-го того же сентября, были избраны некоторые гласные.

За окончанием срока полномочий прежней Думы следовало бы в ближайшем заседании назначить выборы нового состава упомянутого Комитета. Об этом я хотел переговорить с Вами лично. Но, за неимением свободного времени днем и ввиду скорейшего разрешения этого вопроса, счел необходимым написать Вам об этом. Нужно также будет выяснить, что сделано управой относительно постановления Думы по поводу ходатайства об открытии подписки на памятник и сношения с полтавским и золотоношским земством о присоединении их комитетов к Киевскому комитету для совместной деятельности в настоящем деле.

Я думаю, что вопрос о выборе членов этого Комитета можно внести на 13 сего ноября.

II, 28661, арк. 67 — 6 ноября 1906 г., Киев

551. І. О. Бєлоусов до Б. Д. Грінченка

Получили ли Вы «Кобзаря» в рус[ских] переводах под моей редакцией. Очень бы хотелось знать Ваше мнение о нем.

III, 35593 — 30 декабря [1906] г., Москва

552. М. Лозинський до Б. Д. Грінченка

Не відповіли Ви мені на мій проект щодо друкування в виданнях «Просвіти» моїх брошур про Шевченка й Гайдамаччину.

III, 38537 — 1906 р.

553. В. М. Доманицький до П. Я. Стебницького

Засилаю Вам 18-ий аркуш,— я його читав по другій уже,— то чи не можна вже і його підписати? «Вітер в гаї» я таки поставив, бо додивився, що вперше воно видруковано в «Основі», 1861, III; і хоч ні в яких автографах його немає, одначе Куліш не повинен був всадити не Шевченкового вірша. Зрештою, нехай буде він під сумнівом, але буде...

З друкарнею треба, мабуть, лаятись: од суботи ні одного аркуша не набрано.

Поговоріть про це по телефону...

Оригінал я здав за рр. 1847 та 1848-ий. Решту попереду хочу доложить комісії, як це я зробив і з р. 1848 у неділю.

Перші коректи читаю я, бо у Ол[ександра] Ігнатов[ича][1] клопіт. то йому не до того. Та так воно буде зручніше.

III, 52132 [1906] р.

554. О. Г. Лотоцький * до В. М. Доманицького *

Зо мною повелися люди по-свинськи, то вже я так і з Вами. З дня на день мав я дістати від Щоголева усі варіанти, які єсть у тих автографах, що він бачив. Так водить він мене вже тиждень. Я думав послати Вам ті варіанти, щоб ви вже порішили, на якому тексті спинитися. Цими днями все ж маю дістати рукопис Щ[оголе]ва. Це буде стаття, де зведуться усі варіанти; тут будуть і нові твори. Статтю цю дає він для «Нової громади» і бере за неї 200 р. Іншої ради не було, як згодитися на ту пропозицію, бо «Кобзар» друкується, і для него треба скористуватися тими автографами. Думаю, що «Нова громада» буде все ж виходити. У такім разі вона має дати якийсь підвищений гонорар, а решту візьме на себе видавництво «Кобзаря». Так ми прирадили тут з Олександром Олександровичем[2], бо більш нікого зараз з редакторів немає.

Дістявши рукопис, зараз пошлю Вам, а Ви вже постановляйте, бо не знаючи тих підстав, на яких Ви брали той чи інший варіант, не можна мені орієнтуватися.

Дві п'єси — «Кавказ» і «Світе тихий» я звірив з нашим текстом. Єсть дуже значні і цінні відміни. Конче треба звідти дещо взяти,— хоча б це й порушило Вашу систему — брати останнішу редакцію. Річ в тім, що новознайдений автограф — у зовсім виключному стані. Його Щ[евчен]ко не мав перед очима, коли давав останню редакцію своїм поезіям; через те багато, що виправив він в хвилину натхнення, він після забув, а між тим він, напевно, скористувався тими виправками, коли б мав їх у себе. Для того, думаю, треба всі ті поправки нового рукопису уважно переглянути і дещо з них повибирати. Так от я пошлю Вам рукопис Щ[оголе]ва, перегляньте його для «Кобзаря» і разом припасуйте до «Нової громади».

З «Кобзарем» справа посувається поки що помалу: підписано 8 аркушів (кінець «Гайдамаків»). Далі піде жвавіше, бо друкарня стала вже на міру. Само собою — найкраще було б засилати Вам коректу; але то річ даремна, бо заким прийде вона

---

[1] О. Г. Лотоцького.

[2] О. О. Русовим.

од Вас назад, то вже треба буде той аркуш підписати. Все ж буду Вам далі посилати першу коректу, а Ви виправляйте не коректурні друкарські помилки, а лиш саму редакцію.

X, 30354 [1906] р.

1907

555. М. А. Янчук до редакції журналу «Україна»

Я скомпонував драматичну оперу, себто лібретто з Шевченкових «Гайдамаків». Коли можна — надрукуйте [1], може, який з наших композиторів заохотиться до цього сюжету в такій упрощеній формі. Посилаю поки що три акти, чи не поспіють вони до Шевченкового нумера (февраль).

Четвертий (останній) акт ще не зовсім начисто закінчений; він може бути надрукований і в другій книжці. А може, краще буде розділити по 2 акти на дві книжки, як там Вам здається.

I, 740, II додаток 15 января 1907 г., Москва

556. І. І. Лю́бов до Ю. Карського *

В окт[ябрьской] кн[ижке], «Киевск[ой] стар[ины]» (каковую я остался рассматривать и нашел в ней очень много интересного для себя) под заглав[ием] «Наймычка» Вы делаете уже другую ссылку; а именно: (библ[иотека] императ[орского] общ[ества] истории и древн[остей] российск[их], собр[ание] Бодянского № 159). Библ[иотека] названного общества помещается при Моск[овском] унив[ерситете] и ничего общего с Историч[еским] муз[еем] не имеет. Бегу туда, хотя Станкевич мне сказал, что вряд ли я получу там что-нибудь,— «ибо этой библиотекой могут пользоваться только члены общ[ества]», но я надеялся на знакомство свое там в университетской библ[иотеке], благодаря таковому дошел до главн[ого] библ[иотекаря] имп[ераторского] общ[ества] истории и древн[остей] российских Е. И. Соколова. Оный принял меня, и, выслушав любезно, ответил, что «забыл дома ключи, но завтра постарается приготовить для меня

[1] В «Україні» лібретто «Гайдамаків» надруковано не було.

все, что нужно и что найдется о Шевч[енко]». Завтра, т. е. вч[е]ра, я не мог выбраться, и только сегодня имел удовольствие рассматривать «Наймычку» за № 159 (я писал карандашом).

Вы в своем труде о Ш[евченко][1] говорите, что это «автограф», а, по-моему, это не автограф, а точная копия, писанная неизвестною мне рукою (похожею отчасти на руку Афан[асьева]-Чужбинского) и, надо полагать, скопированная с оригинала, и во время, близкое к написанию этой поэмы,— может быть, даже в том же 1845 году.

Рукопись «Наймычки» писана красивым почерком на двух листах серой писчей бумаги в два столбца. Один лист исписан весь, другой же занимает только один полный столбец и четверть другого столбца. В рукописи в нескольких местах имеются поправки уже позднейшего времени, но сделанные совершенно тою же рукою, и поправки эти как раз заключают в себе тот текст, с каким «Наймычка» печатается теперь (начиная с «Кобзаря» 1860 г.). К сожалению, не могу сличить сейчас моих заметок с текстом «Наймычки», впервые напечат[анной] Кулишом во II т. «Записок о Южной Руси» — за неимением таковых у себя, а также и «Кобзарем» Кожанчикова; сличал же я рукопись главным образом с киевским изд[анием] 1899 г., дешевым — 35-копеечным.

При внимательном рассмотре этой рукописи получается такое впечатление: лицо, имевшее возможность скопировать эту поэму в то время, когда, как говорится, авторское чернило еще не засохло, исправило потом ее по одному из печатных текстов — или по «Запискам о «Ю[жной] Р[уси]», или по «Кобзарю» 1860 г.— и то, что в рукописи осталось зачеркнутым, теперь представляет из себя ценность в смысле первой редакции поэмы. Рукопись после заголовка «Наймычка» (слово «пролог» — нет) начинается так:

«У недильлю в ранце, рано».— Не обращая внимания на почерк, уже по одному началу можно судить, что подобной орфографии Т[арас] Г[ригорьевич] не придерживался.

Дальше буду копировать Вам наглядно:

Як тополя нахилилась
2 1
Молодая молодиця
Щось до $\frac{\text{лона}}{\text{себе}}$ пригортає

Цифры «2» и «1», а также проведенная черточка над «себе» и поверх ее надписанное «лона» сделаны позднее, но тою же

---

[1] Карский Е. «Наймычка» Шевченко.— «Русский филологический вестник», 1907, т. 57, № 1, с. 100—107.

рукою. Замечу, что почти во всех случа[я]х исправления текста лицо, которому принадлежала рукопись, слов не зачеркивало, а проводило над ним черточку и поверх таковой уже вписывало слова,— таким образ[ом] получалось два варианта.

Ой у полі могила;
Там вдова ходила,
и т. д.
В китаєчку сповила.
І на Дунай однесла:
Т
— тихий, тихий Дунай!
Моїх діток забавляй.
Т
ти жовтенький пісок!
Нагодуй моїх діток;
І скупай, і сповий
І собою укрий! —

В рукописи сначала подразделений на главы не было, поставлены они, очевидно, в то время, когда рукопись сверялась с печатным текстом, и разделены только главы: I, II, III. После цифры III никаких следующих цифр больше не встречается.

I

Були собі — дід та баба,—
Над ставом, у гаї,
Жили собі на хуторі,
Старенькі обоє,—
І худоби усякої
Чимало надбали,—
Та діточок бог не дає,—
А смерть...

Приведенные мной строки в рукописи частью зачеркнуты,— над зачеркнутым вписан текст другой, сходный буквально с текстом дешевого «Кобзаря», кроме одного слова «надбали», которое в рукописи среди этих исправленных строк уже читается «понадбали».

В I-ой главе вторая строчка от конца читается так: чужим $\frac{2}{1}$тям, чужим людям, и над нею, как видите, поставлены цифры 2, 1, следовательно, нужно читать 1, 2.

II

Дід і баба у неділю
На призьбі сиділи,
Любовались світом божим,
Та бога хвалили,—

А ні хмарочки на небі, —
Тихо, як у раї,—
Сховалося у серці лихо,
Мов звір у темнім гаї.
В такім раї / разі, чого б, бацця

и т. д.

Скопировал в точности. 2, 3 и 4 строки тоже частью зачеркнуты, и вписан текст «Кобзаря» 1899 р.

Страница 167, 7 строка сверху:

2 1
Їм коней добре запряже?

по Бог знає
9 строка: Як умремо? — І сама не знаю...

сумно
12 — Та аж нудно стало:
13 — Одинокі зосталися...
16 — — «Тривай лишень!
Побіжим лиш
19 — Біжи лишень... Бачиш?
23 — Мовчки зупинились:

Стр. 168, строка 12 сверху:
Бач яке, ніврoку!

ви
Строка 19. З хати проганяє,—

Страница 169, строка 10 сверху:
Та молода, білолиця
2. На той хутор благодатний
3. У найми проситься
1. Прийшла молодиця.
Строка 18. Хоча воно вже й підросло,

піклу
— 20. Коло його панькуватись.—

Страница 170, строка 1 сверху:

так
Так от так хіба, небого?
Строка 20. І головку йому змиє,
і сорочку білу
Последн[яя] строка внизу: Та ніхто того не чує,

Страница 171, строка 4 сверху:
Чого <Наще> наймичка сльозами
Строка 6, Не зна Марко, чого вона

IV

В главе IV, третья строчка с конца:

величає...

Ганну називає;—

Страница 172, строка 5 сверху:

Із гаю темного вернулась

Строка 11. Кого б же тут?— старий дума

— 15. Слать старостів:—

— 19. Розпитались, порадились,

Страница 173, гл. V, строка 5.

З молодицями жартує,

Строка 8. На двір закликає,

— 11. Аж танцює,— а самого

— 17. Скрізь пораньше печуть, варять,

Страница 174, строка 11.

Сміятися будуть!

Страница 175, строка 4.

Маркові купила

Строка 6. Од Івана святого

11. І всім святим помоливши́сь,

Страница 176, строка 8.

І молилась богу,

Строки 11 и 12. Якось сумно, ніби хату

Покинула мати.

Строка 14. Опісля першої, Трохим

— 19. . . . . одягалася

— 21. . . . . засміявся

— 28. Е, сором, сором Кепсько, мати!»

— 30. На двір,— старий побіг стрічати

Страница 177, строка 1 сверху:

З онуками свою Ганну.

Строка 5.— «А я ледве доплелася.

— 11. І онучатам із клунка

— 3 снизу: Півбубличка!» — По шматочку.

Страница 178, строка 5.

Моя Ганна.

Строка 8, снизу: Не та вже я стала:

Страница 179, строка 3.

Як убитий ходить.

В главе VIII, третьей и четвертой строчки «Не поспіша до господи — воли попасає»— совсем нет.

Страница 180, строка 15.

— Чи ти чуеш, Катерино?

Строка 19. Слава тобі, спасителю!

Страница 181, строка 3.

Батько воли: вона тебе,

Строка 25. Й сльози покотились.

Строка 30 и дальше:

Та й замовкла... Марко упав,
Аж земля дрижала,—
и т. д.

1845 г., ноябрь, Переяслав Т. Шевченко

Оце Вам і вся «Наймичка»!

Нового «Кобзаря» у нас ще не продають та, мабуть, і продавать не будуть,— я теж ще й досі з Петербурга не получив його, а заказ зробив 8 числа і от жду і ніяк не діждуся. А дуже він мене цікавить!

Як будете в Москві, то милості просю зайти до моєї господи, та побалакаєм іще де об чім цікавім про Ш[евченка], бо про все гаразд не напишеш!

I, 34209 17 января 1907 г.. Москва

557. Є. В. Туз до П. Я. Стебницького

Чи не звісно Вам часом, чого немає в повному виданню творів Тараса Шевченка «Кобзар» його твору «Назар Стодоля»? Це мене дуже зацікавило, так як в полученому «Кобзареві» цього твору немає. Думаю, что Ви не откажетесь ответить зацікавленому землякові Вашому.

III, 51947 29 січня 1907 р.

558. О. М. Куліш до П. Я. Стебницького

Тоді, як збирали на народні події [1], були в живих брат Василь [2], редактор «Основи», Куліш, Номис — видавець прислів'я, Михайло Лазаревський (друг Шевченка), Шевченко, Макарів...

Сердешно Вас дякую, високоповажаний добродію, за «Кобзаря», которого бажаєте з ласки своєї мені надіслати. Коли з Вашою подписсю, то прошу Вас прислати, а коли без єї, то я маю: ще в жовтні собі виписала...

В 1847р. я лично — як був суд у Петербурзі над нашим земляцтвом — питала у Дубельта, за що так жестоко покарана моя дружина?.. А він одказав: «Недостает искры, чтобы вспыхнуть!

---

[1] Йдеться про збір грошей в 60-х рр. XIX ст. на видання навчальних книжок «початкового читання для народу», яке через валуєвський циркуляр 1863 р. (про заборону друкування книжок українською мовою) так і не побачило світу.

[2] В. М. Білозерський.

Он написал «Повесть об украинском народе». Я говорю: если же и так. на то есть цензура... А Кулишу.., указывая на человека, наливающего масло в фонарь, говорит: «И Вы из этих зверей хотите сделать людей?» А наші 60 літ пишуть, що він належав до общества Кирило-Мефодія. Ні він, ні Шевченко ніколи не належали [1]. Вони [2] сказали: Куліш і Шевч[енко] і так своє діло робитимуть.

III, 52437 16 лютого 1907 р.

559. М. М. Аркас до В. М. Доманицького *

22 лютого ми справляли Шевченкове свято. Ставили цілком оперу мою «Катерину», увесь цей час я був страшенно заклопотаний і навіть хвилинки вільної не мав. Пройшло свято дуже гарно з усіх боків і матеріально і морально. Враження надзвичайне, і мені надзвичайна нахлобучка від начальника за те, що гальорка, як заспівали «Заповіт», загукала: «Встать, встать!» Хоч я у цьому зовсім не винуватий, хіба тим, що як опера, так і апофеоз гарним виконанням зробили величезний підйом, от і уся моя вина. То бог з ними! Їх сила, їх і воля, а ти мовчи та диш, та й те, якщо дозволять...

Посилаю до Вас програму нашого Шевченкового свята.

Х, 30320 [Лютий-березень 1907] р.

560. П. Г. Житецький до Г. П. Житецького

Есть у меня для тебя и другая не менее интересная тема. Это сырой, мало использованный материал о Шевченко с автографами поэта. Драгоценную рукопись [3] эту нужно будет отдать после моей смерти в музей Тарновского или в Галицию — куда будет

---

[1] Насправді Т. Г. Шевченко вступив до Кирило-Мефодіївського товариства у квітні 1846 р. Під його впливом формувалось ліве крило, яке було виразником ідеології антикріпосницького і національно-визвольного руху народних мас. П. О. Куліш також був членом товариства і належав до ліберально-поміщицького напрямку.

[2] О. М. Куліш, очевидно, має на увазі членів Кирило-Мефодіївського товариства.

[3] Очевидно, йдеться про справу Т. Г. Шевченка штабу окремого Оренбурзького корпусу на 187 аркушах з 9 червня 1847 р. по 10 січня 1852 р., що знаходилася в 1911 р. у сина П. Г. Житецького Г. П. Житецького і була використана ним в статті «Материалы по политическому делу Т. Шевченка», вміщеній в другому томі «Творів» двотомного видання В. Яковенка, С.-Петербург 1911 р.

удобнее. Но об этом до личного свидания, если дожить бог поможет.

Панихида о Шевченко была в воскресенье, 25 февраля. Но я не был на панихиде, за 50 лет я первый раз не был.

I, 48169 10 марта 1907 г., Киев

561. П. П. Олофінський до В. М. Доманицького *

Ще маю дуже велику до Вас просьбу: якщо Ви завідуєте розпродажею нового «Кобзаря» батька Тараса — не поставте в труд вислать мені «наложеним платежем» хоть штук чотири цього «Кобзаря». Мав би за щастя, якби Ви на одному з них зробили мені «посвященіє». Це мені дуже важно для «увіковічення» пам'яті Вашої як редактора цього «Кобзаря».

I, 34232 18 березня 1907 р.

562. М. М. Сабо до І. М. Дьякова

Прошу не отказать в сообщении сведений: учрежден ли конкурс на проект памятника Т. Г. Шевченко? Если да, то благоволите выслать условия конкурса по адресу: Italia Roma via Margutta 54, p. 2, Studio 8 (cassetta) AL. S. de Sabo.

II, 28661, арк. 30 13 апреля 1907 г., Рим

563. П. Г. Житецький до Г. П. Житецького

Не попробовал ли бы ты написать что-нибудь по-малорусски для малорусских изданий — ну хоть о Шевченко? Это не лишено значения и в кустарно-заработочном смысле, да и для души полезнее...

В основе каждого литературного языка лежит одно какое-нибуть наречие, сообщающее ему единство и цельность и предохраняющее его от хаоса и разрушения. Таким наречием нужно признать восточно-украинские говоры, во-1-ых, потому, что они занимают две трети малорусской территории, а во-2-ых, потому, что они были отправной точкой в истории нового малорусского литературного языка. На этих говорах писали лучшие мастера малорус[ского] слова — Котляревский и харьковская плеяда писателей во главе с Основьяненком и, наконец, сам Шевченко.

I, 48170 14 апреля 1907 г., Киев

564. М. М. Дубяга до П. Я. Стебницького

Я у Вас брал 20 экз. «Кобзаря», и 1000 мне привезли из брошюровочной, из них 985 взял у меня Грибинюк; 10 моих по подписке, затем я передал своим подписчикам!..

III, 52143 29 апреля 1907 г.

565. Г. П. Житецький до П. Я. Стебницького

Только в августовской книге «Вестника Европы» будет статья о Шевченко[1]. Взгляните на случай «Современный мир» и, быть может, «Былое», июль-август.

III, 52235 23 мая 1907 г.

566. В. М. Доманицький до П. Я. Стебницького

Дякую за переслані аркуші,— вони мені дуже зараз придадуться, щоб перевіряти по них аркуші видання Франка (прислав мені усі «Гайдамаки». До речі: кумедне якесь видання буде, бо за «Черницею Мар'яною», як пише він, йтиме «Слепая»).

Сумне враження зробив на мене лист Корсуна.

Це не божевільний і не дурний, а хитрий-прехитрий «малорос...» З листа його, як певно й самі бачили, не можем ніже тії коми (?) висмоктати для нас... Все самі натяки на щось дуже цікаве, але таке, що до нього Вам, мовляв, зась... поки міддю дзвенящою його не оплатите. Нехай його чорти візьмуть із його «Снопом» і його гешефтмахерством... Перевів на таке, що Шевченка, мовляв, дурно дам, а «Снопа»... маю право продати, бо то наша власність. А кому він тепер потрібен? Та ще з його латинською граматикою! Не знаю як Вам, а мене така лють на нього взяла, що й не повірите. Значить, все остається з «Мар'яною», як у нас, і скажіть в друкарні, нехай пускають в машину 9—11 аркуші, бо «при сей верной оказии» за минулий тиждень не було ніж єдиного аркуша коректури.

Оригінал я виправив до краю. Лишається ще примітка, а для цього треба проїхати в Петербург. У «Неофітах» їх треба стільки, що аж страшно. Даватиму по два-три слова пояснень, та й край.

---

[1] Г. П. Житецький, Т. Г. Шевченко в новейших изданиях его твореній.— «Вестник Европы», 1907, т. 4, № 8 с. 709—723.

Може бути, що приїду в середині цього тижня, а тоді подамся й на Київ, щоб днів через 8 вернуться й назад.

Тим часом І коректуру проситиму читати Ол[ександра] Ігнатовича [1].

III, 52107 4 серпня 1907 р.

567. Є. Х. Чикаленко до П. Я. Стебницького

Дав мені Степаненко Ваш лист до його от 25-го, з якого я довідуюсь, що ви думаєте випускати дешеве видання «Кобзаря». А чи маєте Ви дозвіл на таке видання од властителів? Запитую се ось з якої причини. Наш магазин купив у властителів 7 тисяч штук «Кобзаря» по 35 к. з умовою, що нового видання не випускатимуть, поки магазин не розпродасть всіх книжок. Коли ви задумали випускать «Кобзаря», то магазин дав згоду, бо видання в 1 р. 50 к. не шкодило б продажі дешевого. Тепер ще лежить тисяч з 4 «Кобзаря», і тепер він (після вашого видання) йде дуже туго. Що буде з сими примірниками? Хто платитиме збитки магазина?

Коли ви вже дістали дозвіл, то ми їх вернемо властителям, а коли ви видаєте без дозволу, то ми їх прикинемо вам, в обмін за нові. Згода? З Вашого листа видно, наче дешеве видання вже друкується. Чи так?

III, 52898 31 жовтня 1907 р.

568. Л. М. Жебуньов до Є. Х. Чикаленка

Тепер ось: премія — «Кобзар» заінтересував людей, але не всякий може одразу заслать 6 карб [2]. Треба визначить, що «Кобзар» одержать рокові передплатники і в розстрочку, по виплаті останнього внеску. Ця умова має велике значення для поширення передплати, але вже не хотілося й писати Вам про те, бо тільки затратив би часу, чорнила й паперу — не послухались би.

I, 35460 6 грудня 1907 р.

569. М. П. Левицький * до Є. Х. Чикаленка

Ще ось тут посилаю переробку з «Дум» [3], але точить мене думка, чи не кощунство воно торкатись того, що з глибини Та-

[1] О. Г. Лотоцького.

[2] Йдеться про преміювання передплатників газети «Рада».

[3] М. І. Левицький друкувався в газ. «Рада». Цього разу він дає переробку з Шевченка, але, як видно з листа, вагається, чи можна це робити.

расового серця виливалось? Коли й Ви гадаєте, що кощунство, то киньте у піч, нехай по світі не ходить, щоб часом другого не скортіло те саме робить.

I, 35556 8 грудня 1907 р. [Радзівілов]

570. А. Ф. Кащенко до П. Я. Стебницького

Дуже засмутив мене Ваш останній лист. Коли я виїздив з Петербурга, справа з «Кобзарем» неначе вже забулася, і ось на тобі — знову ця справа виникає. Тут не без того, мабуть, що хтось знову нацькував...

Невже я у своєму листі так помилився з призначенням своїх карбованців. Я ж знаю, що фонд Т. Шевченка треба списати на «Малого Кобзаря».

III, 52337 [Грудень 1907] р., Туапсе

1908

571. Я. Я. Еспозито до Кам'янець-Подільської повітової земської управи

Настоящим имею честь покорно просить управу не отказать мне в высылке сведений, проспектов и прочих условий, касающихся постановки памятника Шевченко.

Долгом своим сочту принести самую глубокую признательность за сообщение таковых сведений,— нужных мне как скульптору, вылепившему модель означенного памятника и претендующему выступить с ним на предстоящем конкурсе.

II, 28661, арк. 73 3 марта 1908 г. С.-Петербург

572. М. М. Орловський до Б. Д. Грінченка

Я не обстоюю за тим іменно, що я писав [1]; нехай його змінюю, аби краще було, одне лиш мені дорого, щоб сама ідея дійшла до живого серця і справді наш народ мав свій університет,

[1] На початку листа автор просить розглянути на загальних зборах «Просвіти» складений ним проект статуту фонду народного університету.

а не мертворожденну комісію по будуванню нар[одного] дому Шевч[енка]. Це буде справді живий пам'ятник, на котрий і сам Шевченко віддав[би] свій останній гріш...

Потім маю ще передати Вам пропозицію одного не члена «Просвіти», котрий хотів би чим допомогти справі з пам'ятником Шевченкові і пропонує, щоб «Просвіта» видала марки отакі (на зразок прикладаю одну) Шевченка по 1 коп. 20—30 тисяч і голосним закликом збору на пам'ятник розкинула їх всюди між громадянством і разом з тим завела і розповсюдила книжки-копійки для збирання грошей, порозумівшись з Полт[авською] з[емською] управою.

III, 38907 4 березня 1908 р. [м. Вольковці, Подільської губ.]

573. Б. Д. Грінченко до М. М. Грінченко

Новина: у Кам'янці затверджено статут нової «Просвіти». Там же Розвадовський починає видавати ілюстрації до Шевченка (листовними картками).

III, 42059 6 березня 1908 р.

574. Б. Д. Грінченко до М. М. Грінченко

Посилаю тобі афішу Шевченкового вечора — знайшов сам учора у «Просвіті».

Та вже думаю, що не зроблю великого гріха, коли пошлю тобі рецензійку на Шевченків вечір.

III, 42049 15 березня 1908 р.

575. В. М. Цимбал до Б. Д. Грінченка

Коли нам Південно-Західне товариство тверезості давало свою світлицю для репетицій хору, то вимагало, щоб «Просвіта» урядила концерт.

Ідучи назустріч цьому бажанню, ар[тистична] комісія постановила урядить концерт цей (тим більше, що всі видатки те Товариство тверезості бере на себе).

Програма уложена з творів Шевченка, тих самих, що були й на вечорі «Просвіти». Програма була взята Ф. Макаренком для переписки, і через те не посилаю. У всякому разі, якби Рада була проти програми, то в п'ятницю, може, це вирішить так

чи інакше, бо раніше все одно Рада не збереться, а час не стоїть. Будь ласка, підпишіть прохання, як одно, так і друге, і хай їх обоє Степан занесе в редакцію. За народний концерт клопоти бере на себе д. Чередниченко, завідуючий чайною.

III, 39783 19 березня 1908 р.

576. О. І. Шишкіна до В. Л. Модзалевського

Посылаю Вам давно обещанные снимки с портретом Ив[ана] Григорьевича Лагоды и Антона Ивановича [1] (работа Шевченко).

III, 34747 [Апрель 1908 г.]

577. О. О. Русов до П. Я. Стебницького

А дядько Чижевський поїхав одбувати свій строк у Гадяцьку темницю, але обох Ковалевських (Максима та Володимира) підбив, щоб зібрали 7 членів — учредителів товариства вшанування пам'яті Шевченка, і вони, мабуть, оце вже й зберуться, як повернеться з-за границі Беклемішев, ректор Академії художеств.

III, 52592 9 травня 1908 р.

578. Б. Д. Грінченко до І. І. Щітківського

Як стоїть справа з тим проектом Статуту задля Комітету, що має порядкувати справою з Шевченковим монументом? Ми ж його виробили, мала його затвердити ще тая більша комісія, щоб тоді везти його в Полтаву на земський збір. Тим часом і земський збір уже починатиметься (чи, може, вже й почався), а чутки про це діло ніякої нема. Від кого се залежить? Від д. Дьякова чи від д. Леонтовича? Ви ближче стоїте до городських сфер, то, мабуть, це знаєте. Уже ж певне, що без обох названих добродіїв у цій справі обійтись не можна. Чи нема змоги якось посунути цю справу? Може б ви розпитали про неї д. Леонтовича й д. Дьякова? А то ж знову загальмується діло, знову загрузне наш віз у калюжі.

I, 12791 26 травня 1908 р., Київ

---

[1] А. І. Лагода. Їх портрети були вміщені В. Л. Модзалевським в його книзі «Малороссийский родословник», Киев, 1912, т. 3. с. 4, 6.

579. М. М. Орловський до Б. Д. Грінченка

Крім того, до біжучих справ привношу на постанову загального збору свої пропозиції: 1) про заснування фонду народного українського університету імені Т. Шевченка, про що у свій час мною була подана заява.

III. 38905

28 травня 1908 р., м. Вольковці, Подільської губ.

580. О. Г. Лотоцький * до В. М. Доманицького *

Посилаю Вам коректу 14—15 аркушів «Кобзаря» з варіантами нового (щоголівського) рукопису. Розгляньте скорше і верніть. Варіант дуже важний і, здається, останній, то, мабуть, його доведеться і взяти. А втім, Ви краще знаєте.

Як не ведеться, то вже до самого краю. Щоголів загубив той примірник «Кобзаря», де робив він помітки. Тепер не знати навіть, які п'єси звірені, а які ще ні. То зробіть ласку, пришліть список тих п'єс, уваги про які написав Вам Петро Януарович [1], то ми тоді знатимем, які ще п'єси не розглянуто, і вже самі се зробимо без Щоголева.

Посилаю Вам хронологічний список поезій, вибраний з Щоголівських заміток. Се вже має бути остаточним списком, якщо Ви не опротестуєте. Дійшовши до кінця сього списку, підемо далі вже скоріше.

I, 34203

[19]08 р.

581. Якутський гурток українців до І. М. Дьякова

Якутський гурток українців, прихильників драматичної штуки, посилає до рук велебної міської ради м. Києва 16 крб. 6 коп., зібраних з продажі програм «Шевченкових роковин» у Якутську 26 березня ц. р. на річ будови пам'ятника Т. Г. Шевченкові у Києві.

II, 28661, арк. 86

1908 р.

---

[1] П. Я. Стебницький.

582. В. М. Доманицький* до П. Я. Стебницького*

Бібліот[ека] наук[ового] тов[ариства] у Львові удавалася до мене, щоб я подарував останнє вид[ання] «Кобзаря». Я зайвого не мав і сказав, щоб «Рада» вислала 1 прим[ірник] дешевий, що слідує мені як передплатникові, а щодо дорожчого (1½ р.), радив удатися до Вас. Не знаю, чи писали до Вас. Як ні, то зробіть як-небудь, щоб їм вислали, а кошти запишіть на мене; я вже й так винен там чимало.

III, 52109 2(15) січня 1909 р.

583. Катлажан до Об'єднаного комітету по спорудженню пам'ятника Т. Г. Шевченку в Києві[1]

Прошу выслать мне программу конкурса и план местности на сооружение памятника Т. Г. Шевченко[2].

II, 28661, арк. 338 7 февраля 1909 г., Кишинев

584. Л. Р. Кобилянський до Б. Д. Грінченка

Вибачайте, що я насмілююсь звернутись до Вас з невеличкою пропозицією: перечитуючи якось «Кобзаря», я надибав давно забутий вірш:

«Якби тобі довелося
В нас попанувати...»
(«Кобзар», 1907, стор. 471)

Це ж чудовий сюжет для побутової драми (або навіть для опери!). Тут три картини як намальовані: 1) на лану, 2) на шляху біля корчми, 3) на хуторі; багато матеріалу для музики (хор в 1-й картині, хор арештантів, весільний поїзд і т. д. і т. д.) і чимало здорового, не ходульного драматизму. Так ото, шановний

---

[1] Далі назва цього комітету подаватиметься скорочено: Об'єднаний комітет.

[2] Подібні листи до Об'єднаного комітету надіслали також Б. М. Микешин (II, 28661, арк. 325), І. І. Черепанов (II, 28661, арк. 317), В. К. Розводовський (II, 28661, арк. 185), П. В. Дзюбаненко (II, 28661, арк. 302а), І. Нолль (II, 28661, арк. 368).

добродію, чи не прийшло б Вам до вподоби переробити цей невеличкий утвір на драму? Ви, либонь, спитаєте, чом я сам не захожусь коло цього діла? Скажу Вам словами Тараса: «Кебети не маю». Не зугарен я писати драматичні твори — тут треба мати окремий хист і — просто кажучи — володіти технікою. А в мене нема ані одного, ані другого, а зіпсувати такий вдячний сюжет — шкода...

Коли ж я, з свого боку, можу стати Вам у пригоді, то хіба тим, що я тямлю дещо в музиці (мій учитель — сам Микола Лисенко) і можу скласти музику на той або інший текст. Звичайно — просту собі музику, без усяких там хитрощів.

III. 37423 9 лютого 1909 р., Баку

585. Подільська земська управа до Об'єднаного комітету

Надіслано до Подільської земської управи жертв на пам'ятник Шевченка, зібраних повітовими управами з февраля місяця 1908 р. до цього часу: Балтянською — 18 крб. 35 к., Брацлавською — 124 крб. 84 к., Вінницькою — 160 крб. 35 к., Гайсинською — 41 крб. 71 к., Кам'янецькою — 257 крб. 34 к., Литичевською — 95 крб. 28 к., Могилівською — 23 крб. 26 коп., Проскурівською — 157 крб. 94 к. і Ямпольською — 23 крб. 99 коп., всього 903 крб. 06 коп.

Всі ці гроші Подільською губ[ернською] управою на цих днях будуть надіслані до Полтавської земської управи.

Від Літінської, Ольгопільської, Ушицької повітових управ до цього часу не одержано ні гроша, недивлячись на те, що підписні листи на збирання жертв розіслані губ[ернською] управою повітовим управам ще в февралі місяці 1908 року.

I, 43097 26 лютого 1909 р., м. Кам'янець-Подільський

586. Л. Ганкевич до Б. Д. Грінченка *

Чи можливо ще до (місяця) устроїти концерт? Чи згодив би ся в ньому взяти участь М. В. Лисенко? Чи устроєнням концерту заняв би ся «Український клуб» в Києві, причому часть доходу в разі гарного матеріального успіху пішла би на пам'ятник Шевченка.

III, 36041 9 березня 1909 р., Олександрівськ

587. С. М. Щербина до Б. Д. Грінченка

Очень прошу Вас, будьте добры, не откажите дать клише портрета Шевченка, имеющееся у «Просвіти»: оно нам экстренно необходимо для афиш о Шевченковском вечере, который устраивается в субботу, 14 марта. Обыкновенно мы пользовались клише из р[едакции] «Киевской старины», но сейчас его, за отсутствием Владим[ира] Павл[овича] [1] достать не можем.

III. 40449 12 марта 1909 г.

588. В. М. Доманицький до Б. Д. Грінченка

Тепер ще одна для мене подробиця. Бібліотека Конiського тепер в Київському науковому т[оварист]ві. Може, Ви маєте туди ходи, то треба було б врятувати звідти оправлений рукопис форматом книжки in 4° — листи Шевченка (копії), усі аж до р. 1858.

III. 36909 2 квітня 1909 р.

589. Київський міський голова до Б. Д. Грінченка

Г. Киевский городской голова, свидетельствуя свое совершенное почтение Борису Дмитриевичу, имеет честь покорнейше просить его — не отказать пожаловать в помещение Городской управы 4-го будущ[его] мая (понедельник) к $7^1/_2$ час. веч[ера] для участия в заседании Комитета по вопросу о сооружении памятника Т. Г. Шевченко.

I. 32524 28 апреля 1909 г., Киев

590. І. Воніфатов до товариства «Просвіта» в Києві

Повірте, що ми як узнали, що прийшли книжки, то всі душ зо 20 ходили на провіднім тижні до повіту, тобто в город Сквиру. А як розірвали мішечка та побачили, що там є Тарасів портрет, то всі так дивляться на нього і кажуть: «Оце той Тарас Григорович, що написав книжку «Кобзар»?», а другі кажуть: «Оце він наш український поет, бідняга він: скільки горя він витерпів!!!!» Жаль тільки, що не було «Кобзаря»! Бажали б ми дуже мати цю прекрасну книжку «Кобзаря».

---

[1] В. П. Науменка.

В такому разі просимо Вас, шановні пани, пришліте нам ще книжок ось яких: «Розмова про садоводство та огородничество», «Українського словника» і хоть якого старенького «Кобзаря» і байки Глібова.

I, 34071 Квітень 1909 р.

591. І. О. Белоусов до Б. Д. Грінченка

Был у Вас и забыл Вас спросить: как можно доехать до Кирилловки и Моринцев — родины Т. Г. Шевченка. Если знаете, сообщите. Я хотел бы проехать в эти места, посмотреть, в каком они виде теперь, и описать для будущ[его] издания моей книги «Дорогие места» [1].

III, 35595 10 июня 1909 г., д. Малютинка, Киево-Свят[ошинского] р-на

592. І. О. Белоусов до Б. Д. Грінченка

Из газет я узнал, что т[оварищест]во «Просвіта» устраивает для своих членов поездку на могилу Т. Г. Шевченка 25 июля. Не можете ли Вы дать мне рекомендацию, чтобы меня и моих знакомых приняли в эту экскурсию.

III, 35596 12 июля 1909 г., д. Малютинка, Киево-Свят[ошинского] р-на

593. М. Г. Липа до М. М. Грінченко

Була я на Тарасовій могилі. Тут на мене дуже прикре враження зробила книга для мандрівців, що служить ніби забавкою для дітей, постільки вона погано ведеться. Скрізь повирвані сторінки, безглузді малюнки поруч з дотепними віршами і т. п. Крім того, не було навіть пера, аби можна було розписатися. У сторожа також не знайшлося пер, і багато дечого ще можна б сказати. Написала я з поводу цього замітку до «Ради», але вона, звичайно, не надрукувала.

III, 43245 17 серпня 1909 р.

---

[1] Белоусов И. Дорогие места. М., «Утро», 1909.

594. О. О. Русов до П. Я. Стебницького

Поки ще живу, треба ж те робити, з чого починав із Вовком [1], тобто щоб слава Тараса Григоровича дибом стала на ввесь світ.

Назбирав я по своїй книжці, що дала мені Полтавська управа, більше 300 карбованців, кажуть, що хоч з порадничим голосом міг би через це у комісію пам'ятникову приходити. Я й міг би показати голові київському квиткову книжку, але не хочу сам од себе, бо й випрохав я її у Полтавської управи не як просто Русов, а як предсідатель правління благотворительного общества. Так я й голові київському років зо три тому назад писав і знов через півроку на бланку благотворительного об-ва писав, щоб він дав мені інвеституру на збір грошей, хоч він тоді мені дулю дав, та вже тепер, як сам повинен розширковати це діло,— не посміє дулі дати другий раз, особливо, коли я являюся до його не простим чоловіком, а членом нашого славного товариства кревного та сердешного!

Через то й прохав Вас яко предсідателя цього товариства: випросіть од правління мені такий документ, що, мовляв, правление благотворительн[ого] об-ва, желая по мере сил своих способствовать осуществлению благой мысли Золотоношского и Полтавского губернского земства о сооружении в Киеве украшения одной из лучших площадей матери градов русских, поручило своему члену А. А. Русову собирать пожертвования на памятник Шевченка. Он собрал более 300 руб. А посему, прилагая еще суммы, собранные другими членами об-ва, правление поручает Русову быть представителем его в Комитете по собиранию пожертвования и по другим действиям, клонящимся к осуществлению столь заветной для города Киева мечты, и пр., и пр., и пр.

Такий документ за підписом предсідателя, якого грошей у Русова оказалося $^1/_3$ зібраних їм по гривениках, и с приложением общественной печати, перешліть мені по адресу: М. Благовещенская, 93, кв. 7. Тоді й я піду під предсідательство Дьякова; бо завидки беруть, що сьогодні у їх засідання, другі йдуть туди, а мені — зась!

Та ще я думаю, що як зберуться гроші з «Кобзаря» на користь нашого об-ва, то скільки б їх там не було,— усі не в загальну касу повернути, а в особий фонд, чи, як зветься, «Капитал имени Т. Г. Шевченка», бо сором буде казати: сам Шевченко «Кобзарем» заробив Товариству, а в капіталі його імені — копійки якісь нещасні!

III. 52605

7 вересня 1909 р., Київ

---

[1] Йдеться про участь О. О. Русова та Ф. К. Вовка у празькому виданні «Кобзаря».

595. Бюро Об'єднаного комітету до І. М. Бурачека

Бюро Комитета имеет честь уведомить Вас, милостивый государь, что в заседании Комитета 9-го сего сентября Вы избраны членом жюри по присуждению премий за проект памятника Т. Г. Шевченко. Заседание жюри назначено на 15 мая 1910 г. в г. Киеве. О своем согласии принять на себя эту обязанность благоволите уведомить бюро К[омите]та [1].

II, 28661 (арк. 197—198) 16 сентября 1909 г., Киев

596. М. К. Пимоненко до Об'єднаного комітету

Свидетельствуя свое совершенное почтение Комитету по сооружению памятника Т. Г. Шевченко, избравшего меня в члены жюри по присуждению премий за проект памятника, имею честь уведомить бюро Комитета, что я готов принять на себя эту обязанность.

II, 28661, арк. 207 17 сентября 1909 г.

597. Л. М. Жебуньов до П. Я. Стебницького

Пишучи до Вас про книжки благодійного товариства, забув ще додати прохання приказу до укр[аїнської] книгарні про «Кобзар» Шевченка (дешевий), котрого найчастіш прохають. Коли не можете мені подарувать примірників 50, то зробіть якомога нижчу знижку, не менш як 50%. Пожалуйста! Додайте про це особим листом до укр[аїнської] книгарні. Дожидаю!

III, 52196 20 вересня 1909 р.

598. О. І. Левицький до Об'єднаного комітету

Принося Комитету искреннюю благодарность за честь избрания меня в члены жюри по присуждению премий за проект па-

---

[1] Листи аналогічного змісту були надіслані: Красицькому Ф. С., Біляшівському М. Ф., Сумцову М. Ф., Грушевському М. С.,Грушевському О. С., Коцюбинському М. М., Лисенку М. В., Левицькому О. І., Лизогубу Ф. А., Науменку В. П., Русову О. О., Кричевському В. Г., Ніколаєву В. М., Светославському С. І., Орловському В. Д., Пимоненку Н. К., Балавенському Ф. П., Васильківському С. І., Гінцбургу І. Я., Їжакевичу І. С., Сластіону О. Г., Позену Л. В., Тимошенку С. П., Трушу І. І

мятника Т. Г. Шевченко, имею честь уведомить Комитет, что я с признательностью принимаю на себя эту почетную обязанность.

II, 28661, арк. 209 — 21 сентября 1909 г.

599. М. В. Лисенко до Об'єднаного комітету

Имею честь уведомить бюро Комитета по сооружению памятника Т. Шевченку, что на его любезный отзыв я, принося глубокую признательность и благодарность, принимаю согласие участвовать в числе членов жюри по присуждению премии за проект памятника Шевченку.

II, 28661, арк. 216 — 23 сентября 1909 г.

600. В. П. Степаненко до П. Я. Стебницького

Друкуйте знов «Кобзаря». А нам таскайте і решту дешевого, ми його розпустимо увесь через книгарню.

III, 52740 — 23 вересня 1909 р., Київ

601. Ф. С. Красицький до Об'єднаного комітету

По предложению Комитета принять на себя обязанность члена жюри по присуждению премий за проект памятника уведомляю бюро Комитета о своем согласии и постараюсь оправдать доверие Комитета в столь важном деле.

II, 28661, арк. 217 — 24 сентября 1909 г., Киев

602. М. М. Коцюбинський до Об'єднаного комітету

Дякую за високу честь, яку зроблено мені обранням в склад жюрі по призначенню премій за проект памятника Т. Г. Шевченкові, повідомляю, що я згожуюсь бути членом того жюрі.

II, 28661, арк. 229 — 27 вересня 1909 р., Чернігів

603. І. Я. Гінцбург до Об'єднаного комітету

Охотно принимаю лестное для меня предложение Комитета быть членом жюри по присуждению премий за проект памятника Т.Г. Шевченко.

II, 28661, арк. 235 — 27 сентября 1909 г.

604. О. Г. Сластіон до Об'єднаного комітету

На предложение от 16-го сентября с. г. за № 1213 имею честь уведомить о своем согласии принять участие как член жюри по присуждению премии за проект памятника Т. Г. Шевченко.

II, 28661, арк. 232 — 28 сентября 1909 г., Миргород

605. В. О. Беклемішев до Об'єднаного комітету

Глубоко благодарен Комитету за оказанную мне честь предложением быть председателем жюри по присуждению премий за проекты на памятник славному поэту Тарасу Григорьевичу, но, к моему сожалению, принять на себя этой обязанности не могу по причине того, что в мае месяце должен быть в Италии.

II, 28661, арк. 237 — 28 сентября 1909 г. С.-Петербург

606. Ф. С. Красицький до Об'єднаного комітету

На сообщенное мною Комитету 24-го сего сентября согласие участвовать в жюри по присуждению премий за проект памятника сим заявляю, что ввиду изменившихся обстоятельств и вследствие того, что в день конкурса не смогу быть в Киеве, я отказываюсь от своего обещания быть членом жюри.

II, 28661, арк. 231 — 30 сентября 1909 г.

607. І. Ю. Рєпін до Об'єднаного комітету

Прошу Вас передать Комитету по сооружению памятника Шевченку мою благодарность за честь предложения быть председателем. Но я должен отказаться от этой чести, т. к. в Киев, на заседание Комитета, ездить не могу.

II, 28661, арк. 210 — Сентябрь 1909 г., Пенаты

608. І. С. Їжакевич до Об'єднаного комітету

Предложение Комитета по сооружению памятника Т. Гр. Шевченко быть членом жюри принимаю.

ІІ, 28661, арк. 234 Сентябрь 1909 г.

609. О. О. Русов до П. Я. Стебницького

Чого це Ви там розсердилися на мене, коханий Петро Януаровичу? Кажете, що не знаєте, кому направити 1.000 карбованців, щоб мене введено було у чин представника нашого Товариства кревного та сердешного! А хто ж це може знати? Як той Комітет зветься? А хто ж це знає? Він, мабуть, і сам не знає, як його звати? Читаємо у «Раді» та «Киевских вестях», що там Дараган лає на всі заставки саму думку про пам'ятник Шевченка. То чи не звати цей Комітет — зграєю хуліганів?

Про мене — хоч і так його титулуйте, а як з Вашої ласки і я попаду у члени, то це мені не первина поміж усякими людьми обертатися! А як це встроїте, що я встряну туди, то велике спасибі скажу, бо усе ж таки Лизогуб, мабуть, колись приїде на засідання того Комітету; а він давно вихвалявся мені, що й він козацького роду і що Тарас Григорович бував у його батька у Седневі у тій знаменитій «кам'яниці», що їх тільки дві чи три на всій Україні зісталося!

Може, хоч через Лизогуба можна буде якось посувати справу про пам'ятник на бажану стежку, бо він хоч і не без гріха був, що мене виперли з Полтави, але усе ж таки я з ним можу як з земляком розмовляти.

Да Ви ж і не писали мені, щоб я Вам подав титул того Комітету, що начебто існує у Києві. То що ж би б я Вам одповідав? Здається мені, як просто направите по адресу голові г. Киева, да ще додасте на адресі і в письмі «Председателю Комитета по постановке памятника Т. Г. Шевченку» та ще Ипполиту Николаевичу Дьякову (а мені, мабуть, ще особливу офіціальну бумагу напишете, що доручається бути представником од Т[оварист]ва у Комітеті), то гроші не можуть пропасти, бо він, як голова да предсідатель усяких комісій, попечительств тощо, покаже, куди гроші ці (у яку книгу) записати треба. Можете й чек йому заслати на державний банк, тобто «Киевскую контору Государственного банка», а ще одному з директорів цього банку Віктору Володимировичу Ігнатовичу, члену нашого ж Товариства кревного та сердешного,— ще й листочок написати, що за таким-то № чека, чи що, переводиться 1000 карбованців на пам'ятник Шев-

ченка. Мені здається, що нема чого лякатися, щоб хтось — чи почта, чи банк — подивилися на таку суму як на «жарт» та й не записали її, де слід.

III. 52608 3 жовтня 1909 р., Київ

610. Є. Шаркевич до Об'єднаного комітету

Осмеливаюсь предложить Комитету, ввиду его симпатичной задачи, обратиться за содействием к народным и церковно-приходским учителям по сбору пожертвований на памятник Т. Г. Шевченко. Означенные лица, получив только по копейке от своих учеников, могли бы в общем представить солидную сумму, необходимо только составлять соответствующее, специальное для них предложение.

II, 28661, арк. 263 9 октября 1909 г.

611. Є. Х. Чикаленко до П. Я. Стебницького

За «Кобзаря» ми тут все-таки тої думки, що його треба друкувать, але попереду порадившись з цензурою.

Запитували Ви — чи зручно Шрага делегірувать в Шевч[енківський] комітет. Комітет збирається рідко, і для Шрага не важко буде бувать, а коли він не схоче (запитайте), то, окрім двох Русових, уповноважте Жебуньова. Пишіть про все, що думаєте.

III, 52925 13 жовтня 1909 р., Київ

612. М. Кашинський до Об'єднаного комітету

Весною сего года по предложению г. фабричного инспектора 6 участка Киевской губернии мною были собраны пожертвования на сооружение памятника в Киеве поэту Т. Г. Шевченко, по вверенному мне заводу «Святополк»[1], и собранная для этой цели сумма отослана была в свое время в г. Умань г. инспектору.

Должен заметить, что на мое предложение о пожертвовании на памятник поэту Т. Г. Шевченко в Киеве отнеслись сочувственно не только служащие и мастеровые, но и простые чернорабочие, и все без исключения несли, насколько кто мог, свои пожертвования с сознанием, что делают доброе и просветительное дело.

II, 28670, арк. 120 22 октября 1909 г.

---

[1] Так называлась цукроварня.

613. А. Шіортино до Об'єднаного комітету

Желая принять участие в интернациональном конкурсе для сооружения памятника поэту Шевченко [1], покорнейше прошу Вас сообщить мне подробную программу конкурса, а также план места, предназначенного для памятника.

Я уже имел честь обращаться к Вам с той же просьбой по-итальянски.

II, 28661, арк. 375 — 12 ноября 1909 г., Рим

614. О. Ф. Якубенко до Об'єднаного комітету

Весьма благодарен за присылку подписного листа за № 1604 и сим заявляю о пожертвовании мною трехсот руб. (300 р.) и моей готовности хлопотать о сборе с других лиц.

Памятник Т[арасу] Г[ригорьевичу] мне особенно дорог как строителю в самые неблагоприятные времена могилы, домика и ограды на горе возле Канева тому же Т[арасу] Г[ригорьевичу]. Постройка была разрешена генерал-губернатором Дрентельном по объяснениям моим и родственника поэта г. Варфоломея Шевченко и на средства прежде собранные. Если Комитету потребуется, то могу сообщить подробную историю всей работы. Собранные деньги привезу во 2-й половине будущего марта, а до того сообщу их цифру. В то же время надеюсь представить общий рисунок памятника безвозмездно, могущий, быть может, послужить Комитету одним из мотивов для окончательного проекта.

II, 28661, арк. 365 — 20 ноября 1909 г., Женева

615. Є. Х. Чикаленко до П. Я. Стебницького

Прочитав я Вашого листа власникам «Кобзаря», і вони після серйозного обміркування і опитування доручили мені одписати Вам, що з київських видавництв жодне не візьметься видавати

---

[1] До Об'єднаного комітету звернулись з бажанням взяти участь у конкурсі також М. Д. Риндзюнська (II, 28661, арк. 340), М. Хранковський (II, 28662, арк. 88), С. Д. Ерзя (II, 28661, арк. 335), F. L ssove (II, 28661, арк. 374), М. Гольштейн (II, 28661, арк. 339), М. М. Сабо (II, 28662, арк. 60), Ю. М. Бразоль (II, 28662, арк. 315), І. Є. Крамер (I, 42663).

«Кобзаря», а через те вони доручають вам найти в Петербурзі чи де-інде видавця з умовою додержатись останнього вашого видання.

Щодо гонорару, то вони (т. е. власники) не сподіваються, що хтось дасть навіть на пам'ятник що-небудь, а через те з свого боку не ставлять ніяких умов. Одна умова — щоб видавець пунктуально додержався Вашого видання, нічого не викидаючи. Якщо можна накинуть редакцію і останню коректуру Доманицькому, то се добре було б, бо, може, він хоч що-небудь на ній заробив би. Бажана й коротенька біографія, як у Вашому виданню.

Клопочіться, шукайте, бо сором буде, як під час закладки пам'ятника не буде дешевого «Кобзаря», а попит тоді, певне, буде на нього значно більший, а постановка пам'ятника, певне, значно спопуляризує Шевченка серед народних мас.

III, 52931 20 листопада 1909 р., Київ

616. І. Ю. Рєпін до Об'єднаного комітету

Принося мою благодарность за доверие быть членом жюри по присуждению премий за проект памятника Т. Г. Шевченко, я не нахожу для себя возможным принять эту обязанность.

II, 28661, арк. 285 Ноябрь 1909 г., [Пенаты]

617. Г. Прюдан до Об'єднаного комітету

Получил Ваше письмо от 29 октября, в котором Вы просите (анонсировать) объявить в журнале «L'architecte» конкурс на проект памятника поэта Шевченко. Я поместил эту заметку в нашем еженедельном приложении (мы не берем платы за объявления).

Позвольте обратить ваше внимание на два пункта. Во-первых: Вы фиксируете 1 мая 1910 г. для посылки проекта — будет ли это по григорианскому или юлианскому календарю, и срок ли это подачи проекта для отправления его по железной дороге или через русское посольство за границей или время прибытия проекта в Киев.

Во-вторых, Вы указываете, что детальная программа сооружения проектируемого памятника находится в ведении Киев[ского] городского обще[ственного] управления. Это обстоятельство является тормозом, т. к. невозможно для ознакомления с программой художникам, желающим принять участие в конкурсе, ехать в Киев.

Вследствие этого я буду Вас безконечно благодарить за присылку точных разъяснений относительно срока подачи проекта и детальной программы сооружения памятника, чтобы я мог поместить эти сведения в нашем обозрении.

II, 28661, арк. 361—363 5 декабря 1909 г., Париж

618. Б. В. Едуардс до Об'єднаного комітету

Прочитав в одной из местных газет о том, что Комитетом объявлен конкурс на сооружение памятника Т. Г. Шевченко и желая принять участие в оном конкурсе, покорнейше прошу Комитет прислать мне программу конкурса.

II, 28661, арк. 204 1909 г., Одесса

619. Об'єднаний комітет до Б. В. Едуардса

Бюро Объединенного комитета имеет честь уведомить Вас, мил[остивый] госуд[арь], что конкурс на проект памятника Т. Г. Шевченко будет объявлен К[омите]том после 1 октября, т. е. после срока, предназначенного для обсуждения в печати и сведущими лицами выработанных К[омите]том программы конкурса и правил для жюри. Помянутая программа и правила были опубликованы в киевских газетах «Киевская мысль», «Киев[ские] вести» и «Рада» в №№ от 12 сентября. № этой последней газеты при сем прилагается.

II, 28661, арк. 204 1909 г., Киев

620. О. С. Фесенко до І. І. Щітківського

Пишу на Вашого листа від 25 жовтня і дякую за него.

Не писав я заздалегідь до Киева, раз, через те, що не маю там знайомих українців, вдруге, через те, що не мав на думці, що в Комітеті з'являться Дарагани, що силкуватимуться попсувати справу, а втретє, звичайна-бо річ — коли умовна жертва, то треба сповняти умову, а ні, то гроші вертай! У Комітеті нагадайте такий випадок: кілька літ тому Берлінській думі жертводавець подарував більш за міліона марок на збудування дитячого захисту, але щоб там не годувано дітей м'ясом: Дума на цю умову не згодилась і гроші звернула.

А у Ваших київських Дараганів, мабуть, інша логіка. Ви пишете, що заварилась каша, «та ще й погана», а я гадаю так, що не треба тільки давати собі в кашу наплювати, то вона й не

буде погана. Будьте ласкаві, порадьтесь з ким-небудь з оборонців, чи взявся би хто з них боронити мою справу, як вона дійде до суда; як небагато, то можна і грошей заплатить. Тут на українців надії на збір грошей немає; от коли б київський міський голова порозсилав би циркулярні листи по усім російським головам, натякаючи на те, що українці немало грошей жертвували на пам'ятник Пушкіна та що Шевченко був поетом кріпацької неволі, знищення якої було першим кроком для усіх великих реформ. Тоді дали би грошей, бо пише товариш, відмовиться якось соромно...

I, 12829. 1909 р.

1910

621. В. Буряченко до Об'єднаного комітету

Для збільшення фондів на збудування пам'ятника Т. Шевченкові у Києві рекомендую випустити марки з портретом Шевченка...

II, 28662, арк. 147 7 січня 1910 р., Одеса

622. В. В. Прокоф'єв до Об'єднаного комітету

Покорнейше прошу сообщить мне, не приобретет ли Комитет имеющийся у меня собственноручный, писанный пером, портрет Т. Шевченко, исполненный им в 1860 г. На обороте его и на полях хорошо сохранились стихи Шевченко «Чи не покинуть нам, небого, моя сусідонька убога», написанные им же карандашом с датой «15 февр.».

Величина портрета с рамкой 6×8 верш[ков], на портрете подпись: «Т. Шевченко, 1860 г.» и инициалы: III. Портрет этот подарен г-же Лазаревской, соседке его по имению, мужем которой подарен был в конце восьмидесятых годов моему отцу. Прошу сообщить, найдет ли Комитет возможным приобрести портрет и за какую сумму [1].

II, 28662, арк. 1 [7 січня 1910 р.], Ялта

[1] У відповідь Об'єднаний комітет просить надіслати портрет для ознайомлення (II, 28662, арк. 2).

623. В. М. Доманицький до Об'єднаного комітету

На запитання Об'єднаного комітету, які з портретів Шевченка (фотографій його) мають найбільшу вартість і де їх можна бачити, маю честь одповісти: правдивих фотографій Шевченка я налічую 4. 1) Найцінніша з них і найбільш варта — з негатива, що зберігається й зараз у фотографії Здобнова в Петербурзі. Це так званий «Рєпінський тип». Найкраща репродукція його в «Кобзарі», видання петербурзьке 1908 року (і в тому, що за 1 р. 50 к., і в тому, що за 60 коп.)

2) Далі — Шевченко на ввесь зріст, сидить на стільці, одна рука на спинці крісла, друга на коліні. Фотографія р. 1859 (у серпні). Репродукція фотографа Висоцького в Києві. Можна бачити в книжці «Поэмы, повести и рассказы Т. Г. Шевченка, писанные на русском языке», изд[ание] «Киевской старины», Киев, 1888, а також в журналі «Зоря» (львівська), 1892, № 5, стр. 83, та в книжці Конисского «Жизнь украинского поэта Т. Г. Шевченко», Одесса, 1898, стр. 598.

3) Шевченко і Ченстаховський. Шевченко сидить на стільці, склавши руки на колінах. Зберігається в музеї В. Тарновського в Чернігові, репродукція в «Зорі» (львівській), 1895, № 5, стр. 85.

4) Шевченко у весь зріст, сидить у кожусі і шапці (в групі з 5 осіб, між ними г. Ченстаховський). Репродукція Ф. Брокгауза в Лейпцігу (сам Шевченко), крім того, в «Кобзарі» (СПб., р. 1883), в «Зорі» (львівській), 1891, № 5, стр. 81, в «Історії України-Русі» М. Аркаса, СПб., р. 1908, стр. 376.

Таким чином: два без шапки, в сурдуті, і два в шапці та в кожусі [1].

Є ще й інші, але дуже рідкі і мало цікаві: 1) Шевч[енко] сидить на стільці в ясній одежі. Репродукція в книжці Конисского «Жизнь укр[аинского] поэта Т. Г. Шевченко», стр. 703.

2) Шевч[енко] стоїть на весь зріст, у кожусі і шапці, з паличкою в руці. Фотографія 1859 р., квітень. Репродукція (дуже лиха) в кн[изі] Конисского «Жизнь укр[аинского] поэта...», стр. 689.

3) Шевч[енко] без шапки, в сурдуті, поясний портрет. На фотографії дата: 1860, 8 січня (автограф Шевченка). Зберігається в музеї В. Тарновського в Чернігові.

Більш відомостей не в стані зараз подати, не маючи під руками відповідної літератури.

II, 28662, л. 8—9 — 8(21) січня 1910 р., Закопане

---

[1] На звороті аркуша олівцем В. М. Доманицький дає опис п'ятого з кращих портретів Т. Г. Шевченка: «5. Шевченко у весь зріст в шапці і кожусі сидить. Фотографія Деніера в Петербурзі, репродукція фотографа Г. Шевченко в Кириловці Звенигор[одского] уезда, Киевской губ[ернии]».

624. О. О. Русов до П. Я. Стебницького

З статистиків у Москві ще 48 руб. 51 коп. зібрав я на пам'ятник Шевченка; а приїхав сюди — у «Раді» читаю, що на пам'ятник Гоголя Полтавська управа вже більше 6 тисяч зібрала. Інтелігенція, бач, Гоголя краще знає, а чи знає його так народ полтавський, як Шевченка?

III. 52609 8 січня 1910 р., Київ

625. І. Л. Шраг до І. М. Стешенка

Бажано упорядкувати у марті вечір, присвячений Т. Шевченкові, але власних сил у Чернігові бракує; Ви вже не одного разу запомогали чернігівцям, і тому мені доручено звернутись до Вас і уклінно прохати, щоб Ви згодились запомогти і сього разу. Ваша участь надзвичайно потрібна, бо вечірці треба надати урочистого характеру; ми прохаємо Вас подати реферат.

Разом з сим звертаюсь і до Марії Михайлівни [1], прохаючи її запомоги. Будь ласка, не відмовте одповісти, чи зможете Ви задовольнити наше прохання? Подробиці можна буде вияснити далі, а нам доконче потрібно знати, чи можемо на Вас числити.

III. 63932 10 січня 1910 р., Чернігів

626. Ю. С. Грибинюк до Об'єднаного комітету

В вопросе о выборе проекта памятника я предлагаю сделать плебисцит. Необходимо отпечатать на большом листе все фотографические снимки всех проектов с их девизами и некоторыми краткими пояснениями. Большое количество этих листов разослать при периодических изданиях, где это согласятся принять, и раздавать жертвователям сумм на памятник и вообще всем желающим. На листе необходима оговорка, что всякий, подающий в отдельности, не коллективно, голос за тот или другой проект, согласен прислать некоторую жертву на памятник, независимо от предшествовавших пожертвований. Окончательно выбор проекта будет принадлежать жюри Комитета, которое, конечно, будет иметь ввиду и плебисцит. Для решения этого вопроса я просил бы созвать экстренное собрание членов Комитета.

II, 28662, арк. 188 17 января 1910 г., С.-Петербург

---

[1] М. М. Старицької.

627. М. П. Левицький до Н. Г. Трикулевської

Практика показує, що цьогорічні спинки [1] з горобцями дуже невдатні; ніхто не хоче їх брати. А з портретом Шевченка беруть. На нашу думку, спинки годиться зробити 2 сортів: з портретом Тарасовим (може, лишились старі штампи) і з порожнім місцем для листовної картки.

І. 34214 21 січня 1910 р., Радзивілов

628. В. В. Прокоф'єв до Об'єднаного комітету

Посылаю вместе с этим портрет Т. Г. Шевченко, покорнейше прошу оценить его и сообщить по телеграфу... Может ли Объединенный комитет по устройству памятника Шевченко приобрести его.

Несколько лет назад д-р Виц, желая приобрести портрет, предлагал за него 1200 руб. Теперь есть охотник приобрести его за ту же сумму; мое же желание — чтобы портрет попал не в частные руки, а в музей, и поэтому, если Комитет не может дать этой суммы, я могу немного уступить [2].

II, 28662, арк. 35 24 января 1910 г.

629. П. П. Оверя до Об'єднаного комітету

Готовясь с местными почитателями Т. Г. Шевченко в феврале месяце устроить Шевченковский вечер, весь сбор с которого поступит в фонд на памятник Т. Г. Шевченку, ходатайство о чем пе-

---

[1] До відривних календарів.

[2] Об'єднаний Комітет надіслав відповідь: «Бюро Объединенного комитета имеет честь уведомить Вас, что в заседании его, состоявшемся 14 сего февраля с участием в целях осмотра и оценки присланного Вами для продажи портрета Т. Г. Шевченко сведущих в художестве лиц и почитателей поэта как художника, единогласно определило:

Ввиду того, что портрет принадлежит к числу так называемых офортов Т. Шевченко и распространен во многих экземплярах, в том числе несколько экземпляров имеется и в Киеве, а в Черниговском музее сохраняется доска (эстамп), с которой печатался настоящий портрет, признать произведение это, не представляющим собой особенной ценности. Из обмена мнений выяснилось, что оригинальных рукописей поэта сохранилось очень много; со смертью историка Н. И. Костомарова таких рукописей осталась целая кипа. Таким образом, Комитет совершенно отказывается от приобретения портрета; частное же лицо предлагает за него 25 р., чтобы, купив, передать его затем в местный музей.

Если за эту цену не пожелаете уступить, то портрет будет выслан Вам немедленно по получении сообщения».

ред кем следует уже возбуждено, я имею честь просить Киевскую городскую управу, не найдет ли возможным прислать мне чековую книжку для сбора пожертвований на вышеуказанный памятник, каковая после сбора вместе с пожертвованными деньгами будет возвращена мною обратно.

II, 28662, арк. 43 — 26 января 1910 г., ст. Старо-Минская, Кубанской обл.

630. В. М. Щербаківський до Об'єднаного комітету

Упомянутый проект, сделанный в гипсе и пластилине, выслан из Лемберга (Львова) еще 22 января 1911 г., но, благодаря вмешательству vis major, именно снежных заносов, благодаря которым после 22 января остановлено движение товарных поездов в Галиции (Австрия), как это следует даже из объявлений галицких железных дорог, благодаря этому, проект своевременно, т.е. до 3-х часов дня 1-го февраля, прийти в Киев не мог. Но так как при обычных условиях движения времени в 9 дней от 22 по 1-е совершенно достаточно для прихода своевременного, то я, нижеподписавшийся, уполномоченный автором проекта к защите его интересов, прошу Комитет считать этот проект пришедшим вовремя и поместить его в конкурс и сообщить об этом жюри, ходатайствуя перед ним о зачислении этого проекта «т. I» в конкурс.

II, 28700, арк. 88 — 30 января 1910 г.

631. Г. Л. Берло до Об'єднаного комітету

Уведомляю Вас, что, кроме портретов Т. Г. Шевченка, указанных В. Н. Доманицким, есть еще подлинный кабинетный портрет Шевченка, находящийся у меня (Мало-Владимирская ул., дом № 45, кв. 25) с собственноручною его надписью: 1859. Т. Шевченко.

Видеть портрет можно в воскресенье и в четверг от 12 до 1 часу [1].

II, 28662, арк. 71 — 31 января 1910 г., Киев

---

[1] Внизу приписка рукою І. І. Щітківського: «Фотографический снимок с собственноручной подписью сохранился прекрасно...»

632. С. І. Серов до редакції газети «Рада»

Бажаючи допомогти в збиранні жертв на памятник Т. Г. Шевченкові, молю Вас, благаю надіслати мені ярликів, розповсюлжуючи котрі б, я здійснив своє бажання помагати скільки можно в справі збудування пам'ятника батькові України.

Служащих у нас на залізниці дуже багато, більша частина котрих знайома з творами Т[араса] Г[ригоровича], бо я маю два «Кобзарі», один у [190]8 році відібрав як додаток до газети «Рада», а другий купив у Києві в українській книгарні, котрі тепер переходять з рук в руки, а мене тільки оповіщають, до кого вони перейшли. Від всіх, хто читав «Кобзар», завжди чуеш прихильну відозву. Було й таке, що «Кобзаря» читали незнайомі мені люди і, пізнавши мене по одежі, бо я завжди маю українську свиту, котру привіз з дому, з Харківщини, приходили до мене познайомитися, подякувати за «Кобзаря» і взяти інших українських книжок, і таких випадків дуже багато.

Окрім творів Т[араса] Г[ригоровича], я маю ще: «История Украины-Руси» М. Аркаса, «Досвітні огні» впорядкування Грінченка, «Хмари» Нечуя-Левицького. Благаю Вас, надішліть мені ярличків копійок по 20, щоб доступніш було: я хотів зробити підписного листа, але воно якось незручно.

II, 28662, арк. 39 [Січень] 1910 р., ст. Лунинець

633. В. М. Доманицький до П. Я. Стебницького

Виправив я вже половину «Кобзаря», але не посилаю, бо Романчук забив мені цвяха в своєму виданні: під «Тарасовою ніччю» [1839] стоїть у нього 6. XI 1838. Отже, вже й писав і оце вчора телеграфував у Львів, щоб подали адресу Романчука — хочу дознатись, на підставі чого він категорично подає дату. Коли б мав підстави фактичні, то довелось би «Тарасову ніч» пересунути наперед аж до «Катерини». А робити це в коректі — самі знаєте, яка морока.

То хотів би вже зразу цю справу скінчити, боюсь тільки, що Романчук сидить десь в Льоврані абощо, і одписав, що немає під руками матеріалів.

Оказується, що й друга половина «Кобзаря» у мене вивірена по Франкові — тільки по Романчук[ові] ні.

Але Романчук завжди майже дає те, що й я,— тільки у Франка чудес повне решето (власних фантазій). Нічого не роблю, крім виправки «Кобзаря», бо почуваю себе знову гірше, маю гарячку — іншої роботи не міг би робити.

III, 52110 1 лютого 1910 р., Закопане

634. В. М. Доманицький до І. І. Щітківського

З «Ради» я довідався, що д. Прокоф'єв з Ялти має прислати Вам портрет Шевченка, за який хоче небагато... тільки 1200 р. Отже, Ви будете мати діло з культурним варваром, з якими мені приходилось вже мати діло, як я збирав матеріали до «Кобзаря» (напр., такий городський суддя в Ростові-на-Дону, Корсун, що держить у себе оригінал «Черниці Мар'яни» і хоче не більш — не менш — коло 2.000. Власне, він навіть «даруе» оригінал общ[еству] Шевченка в Петербурзі, тільки нехай воно видасть (нікому не потрібний!) збірник «Сніп», що ще в 30—40 рр. видав був його батько. А передрук тієї книжки коштував би $1^1/_2$—2000 тисячі. Отже, такий тип і сей Прокоф'єв.

«Красная цена» за портрет — 100 рублів, а якби дали 200, то це вже було б з горою. Але цінність має, власне, не портрет, а на обороті оригінал «Чи не покинуть нам, небого». Оригінал сього вірша не зберігся. Отже, дуже важно було б його добути. Але як по-людськи з тим Прокоф'євим не можна розмовляти (до речі: я до нього писав і послав йому друковане «Чи не покинуть нам, небого» і просив провірить, чи нема яких варіантів. Очевидно, відповіді ніякої), то я б радив і просив або зняти фотографію для себе з задньої частини портрета і зберегти «при делах» Комітету, або хоч звірити текст вірша по друкованому, чи нема яких одмін, варіантів. Звірити треба кожну букву, кожну запятую. Це ми просто мусимо зробити, бо портрет піде, очевидно, в якісь антикварні руки (та й бог з ним), і «Чи не покинуть нам, небого» пропаде для нас навіки. А так хоч матимемо поняття про сей вірш. Отже, дуже Вас прошу — звірте вірш (сього ж ніхто Вам не забороняє) і або при ділах Комітету лишіть, або, може, д. Коваленко був би ласкав переслати наслідки перевірки до мене (Австрія, Zakopane), тим більш, що я зараз якраз редагую 3-є повне видання «Кобзаря».

I, 12796 3 лютого 1910 р., Закопане

635. В. М. Доманицький до П. Я. Стебницького

Зараз оце вислав Вам $^1/_3$ частину «Кобзаря» яко коректуру. Щодо тексту, то 1) передмова од «редактора». Чи потрібна? І яка саме? Я щось почав був шкрябати, та дурне щось вийшло. Отже, порадьтеся там та й порішіть: чи потрібна вона, а як потрібна, то яка має бути. З нею ще є час, бо накінці. 2) В біографії на стор. XXII, крутив я, крутив з словом «страдалець» (такого нема в укр[аїнській] мові), і вийшло теж щось дурне.

3) в тексті віршів часом стрінете «Δ» — спеціально з запитом до Вас. Деякі примітки (нові) треба підправити. Взагалі ж в тексті змін небагато, дещо «возврат к прежнему».

Ще не скінчив двох останніх віршів, а це тому, що написав в Ялту до якогось Прокоф'єва, що має на обороті портрета «Чи не покинуть нам, небого» (певно, початок). Але а) не знаю його адреси: просто Ялта, мабуть, мало; б) може, бісів син, і не одпише. Романчук теж мовчить, хоча є у Львові, і я йому ще раз писав. Коли б що прислав, то зараз Вас повідомлю, а Ви вже самі попереставляйте як слід вірші (якщо треба буде).

Зробив я (начорно) і шкільний «Кобзар». Перша половина буде нічого, а друга — якесь mixtum compositum.

Другу й третю частину висилатиму перегодя 2-3 дні. Щодо автографа Дейкуна, то він мало цікавий: один з найраніших, і до того видрукований в «Вечорницях» та в примітках в празькому «Кобзарі». Для історії текст, очевидно, цікавий, але для цілей практичних (як-от зараз) — мало.

Альбом — теж не що мудре: горох з капустою. Але все ж скопіюю і Вам верну.

P.S. Ніяких претензій, надіюсь, не матиму ні до Вас, ні до Ол[ександра] Гнат[овича][1] — робіть, що знаєте: одміни такі незначні, а решта — все як було.

III, 52111 5 лютого 1910 р., Закопане

636. В. М. Доманицький до П. Я. Стебницького

Вчора я хапався писати і не написав про одне «мошенство», а власне: вислав учора останню порцію «Кобзаря», але без останніх 4-х сторінок. Се тому, що 1-й примірник (ще з Петербурга) так і був у мене без останніх 4 сторінок, з другого я видер 4 стор[інки] і послав с[учому] с[инові] Прокоф'єву в Ялту (на вічну загибель), а 3 примірник випросив у мене Лепкий. Отже, для 4 сторін[ок] мусив би спровадити з Киева ще 4-й примірник,— то, може, се зробите Ви у Петербурзі: може, є який рваний примірник, а ні, то купіть за 60 коп. і вирвіть останні 4 сторінки. Змін в них аніякісіньких. «Неофітів» послав учора разом з коректурою. Решту перепишу і пришлю листом.

III, 52113 11(24) лютого 1910 р., Закопане

637. В. М. Доманицький до П. Я. Стебницького

Перше: чи щасливо дістали дві посилки (бандеролі заказні) з «Кобзарем»? Третю — останню — ще задержую, але надії на Ялту і того якогось пана — не маю. Романчук одповів вчора до-

[1] О. Г. Лотоцького.

кладно, але щодо двох дат, про які запитував його, не знайшов у себе даних і сам не знає тепер, чому вони такі, а не такі, як у мене, а щодо «Тарасової ночі», то стоїть на тому, що таки 6. XI 1838, а взяв се він з женевського видання 1890 р., видавці якого мали рукопис од родини Мартосів (вірш, як відомо, присвячений Мартосові). Отже, так ніби на правду виглядає, і треба в такім разі зробити перетасовку: «Тарасову ніч» з стор. 49 перенести на «9» (перед «На вічну пам'ять Котляревському», що 6. XI не могла бути написана). Хоч взагалі усе те свинство, що стоїть у нас під знаком (1839) — певно, понаписуване мало не все 1838, і то це перед «Тарасовою ніччю», але як нема чим сього довести, то так поки що й буде.

Посвяти ж усяким панам міг поробити Шевченко і пізніш, навіть при друкові чи перед тим.

III, 52114 12 лютого 1910, [Закопане]

638. М. І. Паращук до Об'єднаного комітету

За присланy мені бумагу із вказівками, де знаходяться порт[рети] Т. Шевченка, щире спасибі. По правді сказати, поки що не усі вони потрібні, се гратиме велику роль при роботі фігури натуральної величини. Тепер меншу тому, що і так — афект не в силі в маленькій фігурі передати Шевченка таким, яким він есть.

Мене дуже цікавить склад жюрі. Звертаючись до хвальної комісії, прохаю прислати мені список, скільки чоловіка хто засідатиме в жюрі?

Чи будуть при[су]тні також архітекти, чи тільки самі малярі та скульптори?

II, 28662, арк. 61—62 15 лютого 1910 р., Мюнхен

639. В. В. Прокоф'єв до Об'єднаного комітету

Очень сожалея о том, что принадлежащий мне портрет Т. Г. Шевченко не попадет в музей и переписка с Комитетом лишь напрасно оттянула продажу его частному лицу, дающему назначенную мною сумму, прошу Комитет немедленно выслать портрет мне обратно [1].

II, 28662, арк. 81 20 февраля 1910 г., Ялта

---

[1] На листі помітка: «Возвращен 22.II за № 192».

640. М. В. Лисенко до М. Ф. Біляшівського

Охвіруйте з ласки для Українського клубу на свято Шевченкове, що маємо завтра, 25-го лютого, святкувати, бюст Шевченків, який ми приберемо й оздобимо у зелень для вечора, а по потребі й оддамо Вам. Дуже вдячний буду за таку послугу на товариську справу.

XXXI. 2 24 лютого 1910 р.

641. В. М. Доманицький до П. Я. Стебницького *

З жадними московськими видавцями й редакціями не вожу компанії, тому й в «Киев[ском] вест[нике]» не рука була мені щось писати. Та не міг я туди подавати про нове видання ще й тому, що мені ні Ви, ні Ол[ександр] Гнат[ович] [1] не сказали, чи се секрет, чи ні,— і, пишучи до Степаненка та Фед[ора] Павловича [2], додавав про нове видання: «Тільки це секрет...» На це Фед[ір] Павл[ович] відповів мені, що се «секрет полішинеля»... Помістив же, певно, хтось з гермафродитних українців, а la Микола Василенко, що, певно, почув од когось... В кожному разі «не моя в том вина». Я лишень дав звістку в «Діло» — днів 10 тому, після того, як Ви написали, що вже зовсім погодилися з Ситіним (було передруковано в «Раді»). Отсе й усіх моїх прегрешеній! Матер[іал] для шкільного «Кобзаря» візьму з собою — нехай ще й тихоокеанські акули довідаються про Шевченка. Цікаво, чи план розкішного ілюстров[аного] видання «Кобзаря» теж буде здійснено Ситіним? То нехай же знає, що для того, щоб зробити 70—80 спеціальних ілюстрацій, треба майже року, бо художники — то народ особливий, не друкарський...

В кожному разі виготовлю шкільний «Кобзар» і запропоную з 10 ілюстрацій — а д. Липинський (не Вячеслав) може їх виготовити за 2 місяці.

Потерпаю за решту коректури. Квитанція, яку бережу, свідчить, що здано на почті 23, пішло, мабуть, 24 (по Вашому 11), отже, ні 13, ні 15 навіть рано могло ще й не бути, але 15 увечері або 16 повинно б[ути]. В кожному разі квитанція при мені,— хоч не хотів би й 25 рублів (казенних за згубу), бо всі шевченківські матеріали зостануться в Кракові у Лепкого.

Тепер така річ:

---

[1] О. Г. Лотоцький.
[2] Ф. П. Матушевського.

1) Чи не могли б Ви ховати у себе оригіналів, що присилатиме Вам Ситін з коректами? Се для мене річ документальна, бо згодом, як колись захожуся коло порівняння усіх нових видань, то без сього оригіналу, що посланий Ситіну, мусів би звіряти знов кожне слово, кожен рядок... А так глянув — і видно, які поправки в 3-му виданні.

2) як писатимете, напишіть, на яких умовах Ситін друкує (коли можна — докладно).

3) Як буде з передмовами?

4) Може б та нещасна «Тарасова ніч» сиділа на своєму місці, на старому, як було, а нехай вже десь в «учених» виданнях тасують знов рік 1838... Думаю, що ще не пізно...

5) Таки вкрали для мене копію з вірша «Чи не покинуть нам, небого». Оригіналу, як звісно, досі ми не мали — вірили на слово Кулішеві та Кожанчик[овому] «Кобзареві». А тим часом з оригіналу (що секретно скопійовано для мене з «1200-рубльового» портрета Прокоф'єва) виявляється дві цікавих подробиці: «І Парку-прялку» — (в друкованих) нічого подібного: «І Парку-пряху» — і се рядок... «Прялка» — московське слово, і зовсім не те значить по-нашому... «Прялка» — по-укр[аїнськи] «прядка». Тим часом треба «пряха» (прядильниця). Та й у Шевч[енка] ще раз трапляється: «Моя мати пряха»... Отже, поправте на «Парка-пряха»!

Друге: показується, що то байка, ніби вірш писався (кінець) десь накануні чи в день смерті (14—26 февраля). Як видно з оригіналу, першу половину скінчив Шевченко 14 і поставив дату: 14 февраля, а тоді другого дня на нього найшло натхнення, і він скінчив — зачеркнув 14, а внизу, під кінцем, поставив: 15 февраля. Це й є дата останньої поезії Шевченка. Поставте цю дату й Ви: 15 февраля 1861. Отсе про «Кобзаря» й усе.

III, 52116 4 березня 1910 р., Закопане

642. Л. М. Жебуньов до М. М. Грінченко

Роковини Шевченка одбули ми в клубі з надзвичайно гарними промовами під час вечері (от таки й наші «безсловесні» вивчились говорить!), згадували Б[ориса] Д[митровича][1], Доманицького і Житецького (трохи не конає) і послали усім трьом телеграми.

III, 42714 7 березня 1910 р., Київ

---

[1] Б. Д. Грінченка

643. М. І. Паращук до Об'єднаного комітету

Звертаючись ще раз з проханням до хвального комітету в справі інформаційній, надіюсь, що хв[альний] ком[ітет] зволить ласкаво мені відповісти. Именно, щоб збігти від всяких недорозумінь, прохаю пояснити мені 1-ше. Чи визначений час 1-го мая треба числити після нового чи старого стилю? 2-ге. Чи треба точно придержуватись такої міри, себто місця, визначеного на пам'ятник (означеного буквою Д). Коли так, то, по-мойому, на те, щоб зробити пам'ятник гарний, місця трохи замало.

II, 28662, арк. 82—83 8 березня 1910 р., Мюнхен

644. Полтавська земська управа до Об'єднаного комітету

Размер пожертвований на памятник Т. Г. Шевченко, собранных Алексеем Александровичем Николаевым, зубным врачом в г. Харькове, 412 руб. 50 коп. По пар[аграфу] 12 инструкции Объединенного комитета дает право названному лицу на участие в деятельности Комитета в качестве члена-соревнователя.

II, 28662, арк. 100 10 марта 1910 г.

645. Б. Семеновський до Об'єднаного комітету

Честь имею покорнейше просить Комитет по сооружению памятника Т. Г. Шевченко не отказать мне в сообщении следующих сведений:

1) Сколько может занять площадка земли для памятника?
2) Можно ли несколько видоизменить и расширить эллиптическую ее форму?
3) Можно ли несколько видоизменить существующий сквер позади проектируемого памятника?

II, 28662, арк. 116 23 марта 1910 г., Одесса

646. П. Є. Коломійченко до Об'єднаного комітету

Бажаючи стати Вам в допомозі по збиранню жертв на пам'ятник Т. Г. Шевченкові, раяв би Вам між іншим звернутись і до «Курского ссудо-сберегательного товарищества». Незабаром будуть загальні збори цього товариства, і як Ви зараз звернетесь

з проханням, то, певно, не відкажеться що-небудь пожертвувати, бо в йому є чимало українців.

Крім того, раяв би Вам звернутись в Курске, до Управління Моск[овско]-Киево-Ворон[ежской] жел[езной] дор[оги] допомогти в збиранні жертв розповсюдженням їм підписки поміж служащими всієї лінії. Подібні благодійні підписки часто бувають поміж служащими, так, напр., збирались жертви на пам'ятник Тургенєву й ін.

Да взагалі корисно було б звернутись і до управлінь всіх російських залізних доріг, бо українці «волею судеб» розкинуті по всій Росії.

II, 28662, арк. 82 25 марта 1910 г., Курськ

647. Ю. С. Грибинюк до Об'єднаного комітету

Прошу сообщить, не изменил ли Комитет условия конкурса, которые были напечатаны в журнале «Зодчий». В программе, где говорите о стоимости памятника, в фразе «фигуры и других частей» нужно ли понимать и стоимость ограды памятника, а также в стоимость пьедестала нужно ли включать и стоимость фундамента?

Правильно ли напечатано, что модели и рисунки должны быть представлены в 1/16 натур[альной] велич[ины]. Прошу выслать мне чертеж места постановки памятника и сообщить фамилии членов жюри.

II, 28662, арк. 134 5 апреля 1910 г.. С.-Петербург

648. М. Павлюченко до Об'єднаного комітету

Желая больших успехов для увеличения пожертвований на памятник Т. Г. Шевченко, я из личных своих опытов и наблюдений предлагаю Объединенному комитету сделать на первом очередном заседании постановление: чтобы ко дню открытия памятника выпустили в свет самые подробные брошюры, в которых вместить всех лиц, кои отозвались пожертвованием на памятник Шевченко.

Интерес представляют такие брошюры, следующие:

1) За такие брошюры назначить цены за экземпляр 10—15 коп. Значит получится некоторая сумма, которая может быть нужной для целей о памяти поэта.

2) Это будет некоторого рода контроль между собирателями пожертвований и жертвователями, только необходимо именно

каждого фамилию указать так, как было им указано в подписном листе или чековой книжке.

Разумеется, только на украинском языке. Хотя и есть теперь печатание отчетов о сборе пожертвований! Но это не тот интерес, о котором я говорю на будущее и 3) жертвователи будут иметь, так сказать, сведения один о другом, и это, я уверен, представит улучшение сбора пожертвований на будущее время если не памятнику Шевченко, то другим памятникам Украины.

По отношению того, что таковые будут интересовать публику, что разойдутся в тысячах экземплярах, я свидетельствую именно с личных наблюдений.

II, 28662, арк. 145

6 апреля 1910 г., Малая Виска, Херсонской губ.

649. Николай [1] до Об'єднаного комітету

Труды по сбору пожертвований на памятник Т. Г. Шевченко принимаю с удовольствием. Уже поступило 20 рублей. Биографию вырвали из рук. Прошу выслать еще 30 экземпляров; надеюсь, что все распродадутся. Празниками обращусь к народу с словом: «Поминайте наставников ваших». Если возможно, вышлите 2 экземпляра «Кобзаря». Если понравится народу, тогда попрошу больше.

P. S. Очень желательно было б получить биографию к 2-му дню пасхи, в этот день буду специально вести беседу с прихожанами.

II, 28662, арк. 141

12 апреля 1910 г., с. Дергановка

650. О. О. Русов до П. Я. Стебницького

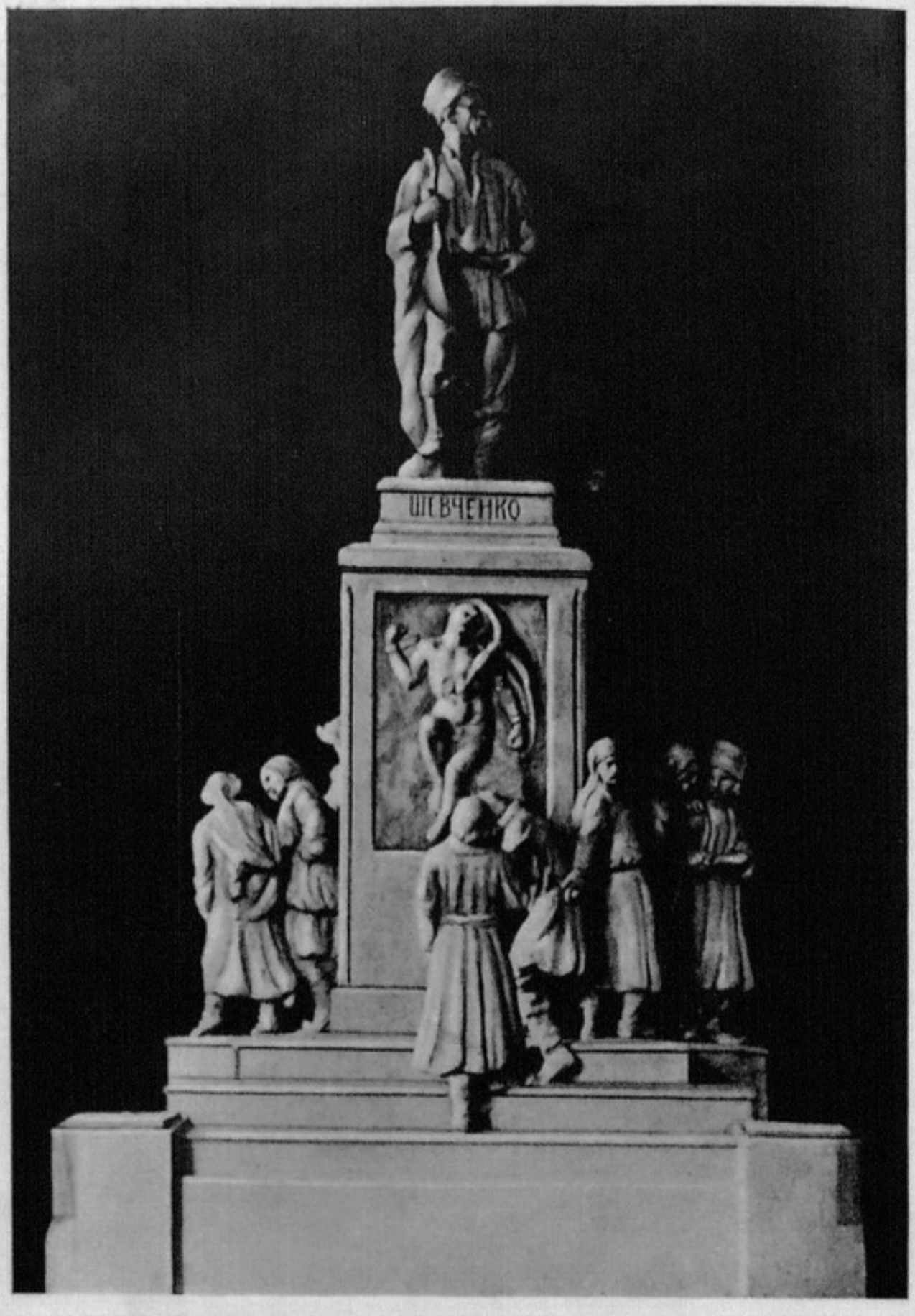
В 7 годин — засідання Комітету по постанові пам'ятника Шевченкові — у городській управі. Я там був, спасибі Вам, дали мені інвеституру на це діло. А жінка моя так і не одібрала повістки, бо Комітет київський не повідомлений досі од Клубу петербурзького про те, що їй доручено клуб представляти у Комітеті!!! Невже так і далі буде, що вона не матиме права на це, хоч їй Славінський писав, що вона обрана од Клубу!? Ну, про ці засідання, мабуть, з газет взнаєте, що й до чого й як?..

Прибуло сьогодні у Комітет 3-х членів соревнователів: Київський український клуб, Ю. С. Грибинюк та Ніколаев, які назби-

[1] Священик.

М. Гаврилко. Проект пам'ятника Т. Г. Шевченку
в Києві. 1911 р.

С. Перуцці. Проект пам'ятника Т. Г. Шевченку в Києві. 1913 р.
(ІІ, 28666, арк. 100)

рали кожен більше 300 крб. А зате Фесенко Назар свою тисячу хоче забирати. Порішили з осені закладати фундамент пам'ятника, щоб освятити його 26 лютого 1911, а там збирати гроші та й збирати, бо усього тільки 60 тисяч зібрано.

III, 52611 — 26 квітня 1910 р.

651. І. Ф. Селезньов до Об'єднаного комітету

Ввиду моей продолжительной и серьезной болезни не могу быть членом жюри при осмотре проектов памятника Т. Г. Шевченко...

II, 28662, арк. 166 — 29 апреля 1910 г., Киев

652. Ю. С. Грибинюк до Об'єднаного комітету

Имею честь предложить Комитету напечатать переводные почтовые бланки на имя Комитета о переводе денег — жертв на памятник Шевченко. Эти бланки надо раздать исключительно, по крайней мере в начале, по книжным магазинам для приложения к посылкам выписываемых заказчиками книг. Магазинов таких найдется очень много в Киеве, Харькове, Одессе, Екатеринославе, Полтаве и т. д. В Петербурге я надеюсь раздать таких бланков несколько тысяч.

II, 28661, арк. 170 — 30 апреля 1910 г., С.-Петербург

653. В. Успенський * до Об'єднаного комітету

Прошу сообщить, какого рода памятник предполагается соорудить Т. Г. Шевченко — храм ли для постоянного молитвенного поминовения почившего поэта (что наиболее важно для души его), или какое-нибудь благотворительное учреждение: больницу, школу, приют для бедных и т. д., или же только статую Шевченко?

Последнего рода памятники я считаю делать совершенно бесполезным, ничего не говорящим ни уму ни сердцу христианина, и взять на себя труд сбора пожертвований на такого рода памятник по убеждению не могу.

II, 28662, арк. 178 — 4 мая 1910 г., с. Майдановка, Звенигородского уезда

654. В. М. Доманицький до П. Я. Стебницького

Дякую за листа і за вияснення «ситуації»... Як так, то й так! Треба поспішати, бо що далі в ліс, то все темніше... Вам з «Кобзарем» так, як мені з Аркасом: або пустять, або ні... А тут ще бісів друкар тягне та й тягне. Замовив шрифт, машину — і має тепер чим одговорюватись. Та й п. редактор, правду сказавши, ще ½ тексту не здав в друкарню... Але тут вже були причини далеко важніші... Про дитячий «Кобзар» я й думати забув. Після того, як мене приголомшили ситинською історією, то я вже й не помишляв про якісь такі речі. Тепер, коли Ви сей предмет беретеся самі видати, то возьмуся — ще раз перегляну увесь «Кобзар» і за якийсь час, спровадивши з Києва ще 1 примірник, щоб було що різати, вишлю Вам на розгляд. Не знаю ще, як воно буде, але здається, що краще й зручніше буде видати 3-4 маленьких книжечки [1], кожна з іншою начинкою: в одній Шевченко сам про себе (вінегрет біографічний), а в другій — Шевченка *а* світ і люди, в третій — Шевченко *а* Україна, в четвертій — забув що — але десь у мене це вже намічено і до кожного розділу підобрані вірші.

Думаю, що для такої педагогічної цілі не гріх буде Шевченка анатомірувати, тобто з одного вірша витягти печінку, з другого серце і т. п. Іначе трудно щось скласти цільне. Щодо малюнків, то я теж десь виписав, що досі є, але якась страшенна мізерія — до 10 ледве чи набереться.

Щодо віку читача таких збірничків, то думаю, що брати треба масштаб дитячий до 14-15 літ (для школярів нижчої школи). Знов же, може бути, що один зі збірників придасться і для трохи старших — от тим-то, може, й вигідніш видавати 3-4 метелики осібні, а не одну-дві більших книжечки, де буде вже важче укласти матеріал. Ну, та це ще буде видно, як ще раз перебіжу «Кобзар».

III, 52119 8(21) травня 1910 р.

655. О. С. Фесенко до І. І. Щітківського

Посилаю до Вас два листи, один Л. М. Старицької-Чернях[івської], а другий до К[иївської] міської управи. Ось бачте, сталось по-нашому. Чому я дуже радий. Як на Вашу думку — чи не краще було б, коли б оцю тисячу поділити на двох чи на трьох чоловік; тоді б в Комітеті прибуло б не один, а два, а то і три щирих українських порадники! Коли Ви згожуєтесь з цим і у Києві є

---

[1] Див. лист № 660.

такі люде, то листа Л. М.[1] не давайте, грошей не беріть, а напишіть до мене, а я тоді пришлю нове довір'є; тільки пишіть швидше, бо я незабаром збираюсь у подоріж до Лондона.

I, 12832 11 травня 1910 р.

656. В. П. Степаненко до П. Я. Стебницького

Чули, що вигадує Савенко?[2] Боїмося за «Кобзаря». Зараз розпихуємо на всі боки і дороге і дешеве видання. Так видирайте усе й шліть сюди. Може й ще щось нового єсть, то шліть.

III, 52742 12 травня 1910 р., Київ

657. Л. М. Жебуньов до І. І. Щітківського

Дуже вдячний Вам за запросини для обміркування справи про пам'ятник. Я сам хотів Вас прохать про те, та тільки чи не можна б це завтра,— в п'ятницю бо, може, в суботу поїду з клубом на могилу Шевченка, та й Ви, напевно, поїдете? Коли ж не можна завтра, то, може,— в неділю? В крайнім разі доведеться мені залишити подоріж до Канева, бо визнаю дуже потрібним обговорення справи перед зборами Комі[те]ту.

Може б ще й Чикаленка Євгена Харламповича запросити? В усякім разі, повторяю, краще залишу подорож на могилу, чим покину обговорення справи про пам'ятник.

III, 12798 27 травня 1910 р.

658. В. М. Доманицький до П. Я. Стебницького

Зараз одержав Ваш заказний лист — але ж я давно вже (днів 7-8) послав теж заказн[им] листом «Човен» і всякі уваги. Велику кривду зробите, коли «Човна» не посадите під р[оком] 1841, (коли вже не можна перед «Гайдамак», де йому місце, то хоч перед «Утопленою»). А уваг не давав я до «Човна» тому, що се і без здогадок Могилян[ського][3] вірш Шевч[енка]: ще р. 1843 в «Снопові» оповіщ[ено] було, що Шовч[енко] дає: «Чер-

---

[1] Л. М. Старицька-Черняхівська.

[2] Цей лист, очевидно, зв'язаний з виступами чорносотенців проти «Кобзаря» та проти вшанування пам'яті Т. Г. Шевченка в 1911 р.

[3] Йдеться про публікацію М. М. Могилянським вірша Т. Г. Шевченка «Човен» («Вітер з гаєм розмовляє...»).— «Вестник Европы», 1909, № 5, с. 194—196.

н[ицю] Мар'[яну]», «Човен». Отже, про це нема чого й вагатися. Та й з вірша знати, що він 1840—1841 р[оку], коли Ш[евченко] все плакався на «сирітство» на чужині. Працювати ще не можу, але як тільки вже зможу, то скінчу з «Дитячим Кобз[арем]». До речі, добув таковий зі Львова — в 1 книжечку, без системи, без толку. Ну і Лободовськ[ий] утяв штуку! Написав перегляд «Марії» в дусі Савенка [1] (проти пам'ятн[ика] Шевч[енку] у Києві з-за «Марії»), а головне, підробив рукопис «Марії» — четвертий. (Сам написав цілі глави, сторінки). Щось нечуване! Коли б хоч трохи сили — я його на шматки розшарпаю... божевільний!

III, 52115 28 травня 1910 р.

659. М. М. Сабо до Об'єднаного комітету

Я просил Киевскую гор[одскую] управу (Комитет по сооружению памятника Шевченко) возвратить мне мой проект [2] памятника (копия его на обороте), но ответа не получил. Покорнейше прошу сделать соответствующее распоряжение, а также не откажите сообщить о результате конкурса.

II, 28662, арк 199 2 июня 1910 г., Харьков

660. В. М. Доманицький до П. Я. Стебницького

Тільки що довідався про страшенно стару новину: у «В[естнике] Европы», 1909, V, 194—196, М. Могилянський надрукував «Неизвестное стихотворение Шевч[енко]», а саме: «Човен». А нам його он як бракувало! Що воно шевченківське, то, скільки пригадую, було р[оку] 1840 оголошено в редакції харківського збірника батька нашого приятеля, ростовського судді [3], що Шевч[енко] прислав навіть «Човен». Але в кожному разі дуже цікаво прочитати самий вірш і уваги Могил[янського]. Бога ради, в ім'я не тільки моєї особистої цікавості, а справи з нов[им] виданням «Кобзаря», який несподівано може украситься «новинкою», до-

---

[1] М. Ф. Лободовський, Перегляд поеми «Марія» Тараса Григоровича Шевченка, напечатаної в «Кобзарі» 1907 року, і та ж таки поема по четвертому чиємусь рукопису, Х.,, 1910, 74 с.

[2] Перший конкурс, що відбувся 15 травня 1910 р., під тиском реакційних сил був провалений. Значна частина проектів, в тому числі й проект М. Сабо, лишились не розглянутими.

[3] Йдеться про збірник «Сніп», видавцеві якого — О. Корсуну Т. Г. Шевченко надіслав вірш «Човен».

будьте ту книжку «В[естника] Евр[опы]» і, якщо не трудно, перепишіть усе (вірш і статтю) та пришліть мені. Коли багато переписув[ати] — посадіть кого іншого. Дуже Вас прошу.

Книжечки для школи почав був складати. Першу («Шевч[енко] про себе») скінчив, другу («Шев[ченко] про Україну») майже — теж, третю («Шевч[енко] про світ та людей») — ще ні (се найморочливіша і не хоче держатись купи).

Усього і буде три, і то перша на $1^1/_2$ аркуші, з малюнк[ами], друга на 1 аркуш, третя на $1^1/_2$ аркуша. Всього — 4 аркуші. Я ще був би й за 4 книжечку — осібне видання «Москалевої криниці», якби хто її ще ілюстрував (тієї другої з р[оку] 1857). Але все лягло — бо я ліг і маю ось тиждень 38°. Не знаю, чи це навсправжки, чи попустить, а поки що кепсько... Отже, жду виписки з «В[естника] Евр[опы]»! Про які оригінали Шевч[енка] і Косто[марова] говорить Могилянський?

III, 52120 6 червня 1910 р.

661. В. М. Доманицький до П. Я. Стебницького

Додатки до 3 вид[ання] «Кобзаря»:

1) «Човен» умістити на стр. 59 після «Вітер в гаї» і перед «Гайдамаки». Уваг жодних.

2) На стр. 59 під віршем «Вітер в гаї» після «Петербург» викреслити (?).

3) На стр. 36, ряд 19, «Рибалка літає» — треба пояснити, що «рибалка» — птах (Ви, певно, знаєте, як він зветься в Криму), що ловить в морі рибу (чи як-неб[удь] іначе стилізуйте!)

4) На стр. 157, ряд 8, після «панувала» не треба ніякого знака — нехай остається так, як було в 2 вид[анні].

5) До стр. 581 — треба так:

Подражаніе:

(Едуарду Сові)

В. Щурат видрукував статтю і довів, що вірш лишень присвячено Сові, а «подражаніе» — зовсім іншому віршові іншого письменника, 840-х років.

6) Стр. 388, ряд 3, «борці». Треба таку примітку: «Літ 150 назад, коли на Вкраїні були гайдамаки (в Галичині звали їх «опришками»), прозивали їх часом ще й «борцями». Про них розказували, що вони не жили громадою, не ходили ватагами, а поодинці. Це були нібито велетні, і всі були одного борецького роду. Нападали на людей серед дня і вбивали, як муху; треба було платити їм, щоб пустили на дорозі, а не заплатиш, то й на ступінь далі не пустять

7) «Од видавців» (III—IV) додайте, що й третє вид[ання] виход[ить] під редакцією того же Х. У[1]. Для цього видання пощастило найти невідомий досі вірш «Човен» (див. стор.), а крім того, перевірити ще раз деякі вірші по власноручних рукописах Шевч[енка], що знайшлися в рр. 1908—1910.

III, 52121 10(23) червня 1910 р.

662. О. О. Русов до П. Я. Стебницького

А пишу Вам з такого викруту: треба сильніше збирати гроші на пам'ятник Шевченка; треба в газетах лаяти наш Комітет, що не хтів Академії художеств закликати до діла про пам'ятник,— і зісталися ми на конкурсі при печальному інтересі!

Кого лаяти? Хто зна? Але когось треба, бо й грошей на пам'ятник мало (всього щось коло 60 тисяч) да й проекту пам'ятника нема ніякого! Чи полтавський, чи київський, чи Об'єднаний комітет, чи жюрі в цьому винні, чи усі укупі — трудно розібрати, але що Академія художеств та Академія наук до цього діла повинні пристати — тут діло ясно!

Я прошу Євгенія Харламповича[2] заслати Вам 10 нумерів «Ради», де про це діло піднімається буча, але треба, щоб шум по цьому ділу був більший, щоб з галасу того,— хто винен? — щонебудь вийшло на краще! Значить, поки я у ваннах сидітиму, порозсилайте ці нумери «Ради» Шахматову, Коршу, Рєпіну, Чижевському, Могилянському, Беклемішеву і всім, про кого думаєте, що можуть галас такий чи інший у тій чи у другій формі підняти. Може, так буде краще, що літом та чи друга газета поміркують про те, яку ролю повинна грати Академія художеств в цьому ділі, а другі газети — восени про це заговорять. Да й знов треба збирати гроші та збирати? Всякі концерти устроювати, усякі інституції чи сахарозаводческі, чи горнопромишленні, чи страхові акціонерні прикликати, щоб з своїх доходів, коли вони великі, жертвували б на пам'ятник, як вони жертвують на діло просвіти тощо з числа своїх дивідендів.

Може б і Вольський тут щось запоміг би. А артисти та художники чи не можуть взяти участь своїми програмними статтями тощо?

Да чи не чуть чого, що хтось на 26 февраля знов «Кобзаря» вже без авторського гонорару надрукував[3], так як Гоголя друкували на день 50-х роковин?

III, 52613 15 червня 1910 р.

---

[1] Псевдонім В. М. Доманицького.

[2] Є. Х. Чикаленка.

[3] 26 лютого 1911 р. закінчувався 50-річний строк авторської давності на твори Т. Г. Шевченка. З того часу їх міг видавати будь-який видавець, не виплачуючи спадкоємцям гонорару і не звертаючись до них за дозволом.

663. О. Г. Сластіон до Об'єднаного комітету

Имею честь известить Объединенный комитет по сооружению памятника Т. Г. Шевченко, что на предложение его участвовать в работах жюри по рассмотрению проектов памятника Т. Г. Шевченко, кот[орое] имеет состояться 15-го февраля 1911 года, я изъявляю свое полное согласие [1].

II, 28662, арк. 255 — 18 июня 1910 г., Миргород

664. С. С. Жук до Об'єднаного комітету

Приносячи щиру подяку за надіслані умови конкурсу і план місцевості, смію ще раз потурбувати шановний Комітет, просячи дати деякі пояснення щодо місця, на якому має бути збудований монумент; цікаво і потрібно знати, чи літерою α на плані зазначене місце тільки в четверокутнику, чи цілого еліпсу, тобто основа пам'ятника не може сягати ні в якім разі за межі четверокутника, чи межі ці умовні? І що уявляє з себе еліпс — квітник чи що інше; коли квітник, то існуючий чи майбутній.

II, 28662, арк 326 — 29 червня 1910 р., Сімферополь

665. Л. Дітріх до Об'єднаного комітету

Покорно просим Комитет по сооружению памятника Шевченко познакомить нас с мнением жюри, т. е. объяснить нам, чем собственно наши проекты под девизами «Думы мои, думы» и «До живых и ненарожденных землякив моих» не отвечали требованиям конкурса, так как остальные 58 проектов мы не видели. Желая итти Комитету навстречу, мы и обращаемся с этой просьбой. Мы узнали из газет, что ни один из 60 проектов, доставленных в Комитет, не отвечали требованиям его, потому нам желательно было бы быть более знакомыми с требованиями Комитета, так как решено было Вами объявить конкурс вторично Главным образом нас интересуют три пункта:

1) правильно ли мы поняли Шевченко как поэта,
2) удовлетворяет ли архитектура проектов и
3) исполнение проектов требуется детальное или эскизное?

Будьте добры сообщить, когда можно будет взять проекты.

II. 28662, арк. 238 — Июнь, 1910 г., С.-Петербург

[1] Листи аналогічного змісту надіслали також М. К. Пимоненко (II, 28662, арк. 256), М. В. Лисенко (II, 28662, арк. 258), І. Ю Репін (II, 28662, арк. 265), І. І. Труш (II, 28662, арк. 273).

666. Вілім Аморт до Об'єднаного комітету

Позволяю себе беспокоить Вас в деле последнего конкурса, касающегося памятника Т. Г. Шевченко.

Я узнал, что Jury хотя и признал мой проект одним из самых лучших, однако отказал мне в отличии, не удостоивши его ценою, потому что аллегорическая фигура Украины облачена в длинную ризу, что не соответствует тому, как представляет ее себе простой малорусский народ.

Jury полагает, что этой фигуре скорее следовало бы иметь коротенькую одежду, как ее носят украинские крестьянки.

Если бы Jury и Комитет были согласны, я готов переменить эту фигуру согласно требованиям Jury. Прошу Вас передать это мое предложение Вашему Комитету и гг. членам Jury и сообщить мне потом немедленно, будет ли объявлен новый конкурс и когда — в таком случае я бы опять принял в нем участие...

Девиз моего проекта
«Поета-українця».

II, 28662, арк. 341 1(14) июля 1910 р., Прага

667. М. О. Гаврилко до Є. Х. Чикаленка *

Ви знаєте мене як автора проекту пам'ятника під гаслом «Або здобути, або живому не бути!» Отже, просьба моя така:

1) Доручити якомусь дотепному фотографові зробити знімки з мого проекту, а то спереду, з тилу і з обох боків, а назвищ того окремо кожну групу і того крилатого пробудженого духа. Зробіть знімки якомога більші і кращі, радив би фотографувати надворі під сонцем або при горішньому світлі.

2) Будьте такі добрі, заберіть цей зразок з міської управи до себе і збережіть його від загибелі. Якби Вам не хотіли видати його, то покажіть їм сього листа, а я ним Вас управляю до сього, бо я би написав, щоб мені його вислали, але я сам останні дні доживаю на квартирі і, може, не матиму пристановища сам, як і мій пам'ятник.

Фотографії потрібно мені до нової роботи над новим проектом, хоч я був уже зарікся спересердя по тім київськім «погромі» брати уділ в конкурсі, та гнів, як буря, минувся, і я чую, що знову мушу, незважаючи на всі погроми, з яких складалося до сього часу моє життя, робити те, що повинен, і якщо тільки поталанить мені роздобути засобів на спокійніше життя хоч мі-

сяців на два-три і на необхідні матеріали, то десь під осінь, по відпочинку, візьмуся до роботи. Хоча знову треба боятися того фатального непорозуміння між мною і жюрі, бо з того, що мені удалось прочути про те жюрі, то видно, що вони мене не так розуміють, як треба на всіх пунктах, так само, як не розуміють і самої появи Шевченка серед нашого народу і його великанської епохальної постаті, яка вічно стоятиме як підхмарний маяк на нашім історичнім шляху, доки жити будемо і доки йтимемо, і тільки тому могли впасти з їх сторони закиди, які долетіли до моїх. Вони, певно, Шевченка бачуть трохи добродушним і тільки іноді плачущим, але то так злегенька, з українофільським сентиментом, з голосінням та приказуванням, звісно, що з такими панами мені немає надії порозумітися, і робота може знову піти на марне, а ще як взяти на увагу ту полохливість їх і запобігливість перед міністерством внутрішніх справ чи там просто департаментом поліції, то й зовсім руки не здіймаються до роботи, але я мушу дати, що маю, що зможу і хоч би в части відперти ту навалу «язиків» на нас, щоб не думали, що й досі тут у нас по українських степах снуються поневолені скіфи і що як вони нам покажуть лакейську причіску або циліндр, то ми так і припадемо до ніг їм перед тим «символом» західної культури. Я думаю, не знаю, чи тільки ви цікаві знати, що я думаю, що було би необхідним Вам яко редакторові найбільшої української газети подбати оте, аби зняти дискусію в «Раді» над складом жюрі, аби знову не попала ця справа в руки прихильників української старовини і «прочей» етнографії, але так само не впустити і «своїх» з півночі, які заявляють такі претензії, як Беклемішев з компанією, і не бути в їх «распорядимости», як вони, очевидно, хотять в своїм протесті, надрукованому в «Раді» недавно. Думаю, що було би добре своїх визначніших артистів (тільки не архітекторів)... зобов'язати народною повинностю взяти уділ в жюрі, щоб вони не зробили так, як сього разу зробив Іван Труш — поманив і не виконав; а потім можна було би покликати вже і чужинців-скульпторів для більшої маєстатності жюрі, не тільки для помочі, а потім уже літератів і всяких інших людей визначних на полі української хоч би і етнографії, а головним чином, які розуміли би добре самого Шевченка, і то не в той спосіб, що: «Шевченко — это первый поэт и последний Кобзарь Украины». І це все треба зробити зарання, щоб не тоді хортів годувати, як на влови йти. Одначе, як хочете, тілько не візьміть мені за недобре, що в той спосіб розмовляю з вами. Фотографії, будьте такі добрі, зробіть і вишліть мені.

Х. 30346 5 липня 1910 р., Краків

668. М. Бабинський до Об'єднаного комітету

Желая принять участие в конкурсе памятника Т. Г. Шевченко и нуждаясь в некоторых документах, которых в Париже невозможно достать, обращаюсь к Вам, м. г., с покорнейшей просьбой выслать мне план и фотографию площади и той части сквера, где будет находиться памятник.

Если невозможно выслать фотографию, то прошу Вас, м. г., сообщить мне следующие сведения: на каком расстоянии находятся деревья от площади, предназначенной для памятника; есть ли вокруг здания, какова их архитектура, а также общая архитектура площади, величина площади; фотографии Шевченко и, если возможно, фотографию козацкой кобзы.

II, 28662, арк. 343 — 9 июля 1910 г., Париж

669. В. М. Доманицький до П. Я. Стебницького *

1) Поправок до стр. 405—420 не можу дати вдруге, бо всі матеріали й «Кобзарі» остались на схованці в Кракові. Отже, коли є коректури Ситіна, то вже по тих правте. Та навряд чи там були які поправки — може, які правописні.

2) Ой стрічечку до стрічечки
Мережаю три ніченьки —

думаєте, мене не кортіло «зробити рифму». Коли що ж Ви зробите, як ні в одному (з двох) автографі[в] нема нічечки, а стоїть чорним на білому — ніченьки. Так і стоїть у львів[ському], 1867, і в празькому виданні.

2) «Мала», каже. Нехай,— дождуся,
І знов вчащаю до Ганнусі,—

може й правда Ваша, бо мене оте ні з того ні з усього І (велике, після точки) різало завжди (а так стоїть в обох автографах — один, що на листочку в Черниг[івському] музеї, другий — захалявна книжка). По «Кобзарях» звичайно підправляли: «Я, знай, вчащаю...», але це фантазія.

3) У «живих і мертвих» і «і гармонія і сила» — Ви зовсім праві, і давніша редакція наша правдивіше. Це я здуру у Франка позичив, але у нього таких історій без кінця...

Отже, виходить, «гріхів» ніяких, а тільки ще дякувати мушу.

Щодо планів Яковенка, то: 1) ілюстров[аний] «Кобзар» — річ «зело добра» (нехай лишень тільки загляне в комаровський «Указатель литературы о Шевченке» та там визбирає ілюстрації (1-й осібний одділ), то, може, звідти який десяток-два візьме). 2) Предметний покажчик до «Кобзаря» — це вже баловство при нашій бідності, і не знаю, чи це так потрібно. Далеко б вже краще дати «Словник Шевченківської мови». Але для цьо-

го попереду треба (те, що й Яковенко задумав) видати переписку Шевченка. Отож з усього мене найбільш захоплює видання II тома, куди мають увійти: а) автобіографія (як тепер відомо, написана Кулішем — але все одно Шевч[енко] дав на неї санкцію. В виданні треба тільки брати в [ ] те, що Куліш говорить: б) «Слепая» и «Тризна» (вірші, теж цікаві як первообраз «Відьми» і «Марини»), [але якщо, може, Яков[енко] видав би й 3-ій том «Русские произв[едения] Шевч[енко]», то тоді «Слепую» и «Тризну» вже туди], в) «Назар Стодоля» (по «Основі»), г) «Дневник» можна друкувати по «Основі», але там багато пропусків. Отже, треба, щоб Яков[енко] договорив когось з чернігівських українців, щоб йому посилати коректу, й той би поправляв по оригіналу Шевченка в музеї. Попереду треба було б тільки, щоб хтось, перевіривши текст «Основи», подописував пропущене, д) Переписка Шевч[енка]. Це найцікавіше. От до цього й у мене руки сверблять. Але що ж — коли короткі! Я думаю, що можна буде запитати в Львівській комісії Н[аукового] товар[иства] про джерела (бо там теж готують, але коли-то те буде?), засадити когось до переписування тих джерел, що не можна мати під руками («Правда» і всякі галицькі), а «Киев[ская] старина», «Основа» et cet в Росії — це вже не трудно буде добути. Тільки все ж треба буде асигновку на переписку всіх листів. На ділі виходить, що тут моєї [скажемо] заочної редакції буде мало, бо що ж з того, що надруковане я коректуватиму по переписаному (кимсь). Тут-то й уся сила в тому, щоб переписано було без помилок. Але, врешті, я ще не уявляю собі, чи так багато довелося б переписувати. Ось напишу Степаненкові, щоб вислав шевченківський покажчик (Комарова), то, може, дещо можна буде скомбінувати.

Одно слово — другий том мене найбільш цікавить, і якби тільки хоч на 2 шаги здоров'я, то й обома руками...

P. S. А щодо шкільного «Кобзаря», то коли б хоч 3 дні мене не прикручувало, то вже таки скінчу — хотілося б написати малу біографійку та й посортувати до краю мої вирізки. Як в одній, то й в одній книжечці! Це як знаєте... Тільки що буде одна й дорога, а то було б три — й дешеві... Але щодо цільності — то вигідніш в одній...

III, 52122 10(23) липня 1910 р., Аркашон

670. О. О. Русов до П. Я. Стебницького

Згадував минулі часи, коли заводили усякі федерально-автономістичні гуртки та ходив був-єм до Беклемішева та Рєпіна в справі про пам'ятник Шевченка! А невже ж тепер, коли усі наші

скульптори «осоромившася»[1], ніхто до їх не ходить — ні Вовк, ні Ви, ні Чижевський?!!

Думалося тоді й Т[оварист]во задля оберігання пам'ятників Шевченка (його могили і того, що буде у Києві) скласти; вже й проект устава був складений, а далі вже нічого й не чуть! Звісно, у Києві нам (тобто Науменкові) дулю під самий ніс піднесли, а якби взялися за це Рєпін, Беклемішев, Ковалевський Володимир Іванович, і Морський, і митець маляр[2], що жив над «Надеждою» на Гоголівській, да ще другі, що згоджувалися підписатися під проектом устава,— то не теє б вийшло! І чого це про цю справу усі замовкли? Але ж хоч би Вовк,— був він допіру і «в Парижі і того поближе», — або Чижевський, що складав проект, — або хоч і Ви,— чом не ходите та не їздите до Рєпіна на дачу, чом не оббиваєте йому порогів?

Скажіть Рєпіну, що я вже, славу богу, після того, як був у його, прожив вже три роки: значить, мені зістається ще тільки 7 літ дожити до того, щоб я йому свою голову на зразок для Сократа оддав[3].

То вже, їй не-їй, привезу свою голову, аби б він зробив проект пам'ятника Шевченкові на тему:

І день іде, і ніч іде,
І, голову схопивши в руки,
Дивуєшся: чому не йде
Апостол правди і науки?!

Не хто другий, як він може піднятися до високої сили цих 4-х стихів, то він і повинен зробити пам'ятник на цю тему! Недаром же я йому «Кобзаря» одніс!

Да біжіть скоріше усі троє до його на дачу (де я влітку й зимою був) і кажіть, що навколішках благаємо його, іменно його, а не кого другого, зробити цей проект, бо строк вже невеликий до февраля зістався. А грошей вже половина зібрана (пишуть у «Раді», що вже 102 тисячі є), то може й усі 200 тисяч, про які він натякав, тоді скоро зберуться. А щоб збиралися, знов до Морського зверніться, щоб на ноябрь місяць готовив з Арабажиним, чи Грибинюком, чи хто там тепер у клубі найстарший —

---

[1] 15 травня 1910 р. відбулося засідання журі першого міжнародного конкурсу на пам'ятник Т. Г. Шевченкові в Києві під головуванням Л. Позена, яке розглянуло 64 проекти. На конкурс пам'ятника Олександру II, що одночасно проходив у Києві, надійшло тільки 20 проектів. Царські чиновники, які входили до складу журі, доклали зусиль, щоб провалити конкурс на пам'ятник Т. Г. Шевченкові, хоч серед поданих проектів були і високохудожні твори. Наприклад, проект М. Гаврилка.

[2] Не встановлено.

[3] І. Ю. Рєпін звернувся до О. О. Русова з проханням дозволити змалювати його голову для однієї з картин, де мав бути зображений Сократ. О. О. Русов дав згоду позувати через 10 років, а якщо І. Ю. Рєпін візьметься за проект пам'ятника Т. Г. Шевченкові, то готовий позувати хоч зараз.

знов, кажу, такий же бучний концерт з ярмарком, з «Наталкою Полтавкою» тощо, щоб ще одну тисячу або дві зібрати. Як почати це заздалегідь, то можна буде й молодіж усіх вищих шкіл, що іменем Шевченка одбирають субсидії з нашого Т[оварист]ва, і старих, і таких, як Давидов (та Слатіна), що збирається уже Виборного грати, притягти до цього діла!

III, 52614 13(26) липня 1910 р.

671. М. М. Коцюбинський до Об'єднаного комітету

Дякуючи за честь, яку зробив мені Комітет обранням в члени жюрі для оцінки проектів памятника Т. Г. Шевченку, повідомляю, що я згожуюсь взяти участь в роботах жюрі.

Запізнився з одповіддю через те, що живу зараз за кордоном, а не в Чернігові, куди адресовані були запросини.

II, 28662, арк. 269 14(27) липня 1910 р., о. Капрі

672. В. П. Степаненко до Г. Д. Саливона

Картки Ваші [1] продаються потроху. Зараз у нас єсть п'ять ріжних видань откриток з портретом Шевченка, і йдуть більше ті, котрі коштують по 3 коп.

III, 60602 23 липня 1910 р., Київ

673. М. М. Щербина-Крамаренко до Об'єднаного комітету

Первого мая с. г. были посланы... два эскиза памятника Шевченко; один под девизом «Золотая шестиконечная звезда в чорном обруче» и другой эскиз — с двумя девизами: «Золотой цветок» с правой стороны паспарту и «Красный треугольник» с левой. Покорнейше прошу прислать означенные эскизы в количестве 3-х рисунков с пояснительными записками и конвертом.

Прошу выслать условия нового конкурса и прошу сообщить, если возможно, к какой категории по приемлемости идеи эскизов были отнесены собранием жюри означенные эскизы.

II, 28662, арк. 379 23 июля 1910 г., С.-Петербург

---

[1] Картки з зображенням Т. Г. Шевченка роботи Г. Д. Саливона.

674. В. М. Доманицький до П. Я. Стебницького

Мабуть, іще до останніх двох поправок — Ваша правда. Щодо «дивись», а потім «давись» — то нема чого й казати, що правда Ваша, хоч в оригіналі, може, й и стоїть. Але у Шев[ченка] часом стоїть явне и, а воно таки а.

Щодо «аж говорить», то чи не помилка се у мене? Погляньте ще в наше 1 видання. Бо коли й у Романчука «горить», і в моїм «Критичнім рослідi» не зазначено, то просто се помилка замість «горить».

Страшенно жалкую, що позавчора послав великого листа простим. Коли б не пропав.

А з шкільним «Кобзарем» ніяк не йде, і вчора знов погіршилося.

III, 52123 25 липня [1910] р.

675. В. Буряченко до Благодійного товариства по виданню загальнокорисних і дешевих книг

Бл[агодійне] тов[ариство] має видрукувати 3 видання «Кобзаря». Позаяк ця книжка дуже популярна і розійдеться в багатьох прим[ірниках], бажано було би видрукувати десь на обгортці каталог укр[аїнських] книжок, найбільше бажаних до розповсюдження.

III, 53164 1 серпня 1910 р.

676. В. М. Доманицький до П. Я. Стебницького

Нарешті, недивлячись на гарячку, скінчив там якось свою біду з шкільним «Кобзарем». Нашкрябав біографійку — ні к селу, здається, ні к городу...

Взагалі, перш ніж докладуватимете зборам, уважно все перегляньте і батьківською рукою походіть.

Весь матеріал виглядає так, що його можна скорочувати. Багато з знаками (?) — се до Вас спеціально: як Ви знайдете.

Як буде колись коректура, то біографію дуже просив би прислати на перегляд. Над віршами я не давав заголовків — не хотілося по львівському робити, що до кожного шматочка повидумували заголовки. Мало ілюстрацій — особливо для другої половини.

III, 52126 1 серпня 1910 р.

677. В. М. Доманицький до П. Я. Стебницького

Чи Ви зберігаєте оригінали 3-го видання, що я просив Вас? Не викидайте, будь ласка, — може, ще мені здадуться.

А «говорить» замість «горить» безперечно наш коректурний «зевок» в 2 виданні. Поправити я не міг, бо до того не було матеріалу (вірш цей тільки в захалявній книжці Ш[евченко], а для 2 вид[ання] я ж її не мав, бо використав для 1-го!).

Що скажете про «Шкільний кобзар», що вчора Вам послав?

III, 52124 2 серпня 1910 р.

678. М. М. Могилянський до П. Я. Стебницького

Я очень счастлив, многоуважаемый Петр Януарович, что обратился к Вам по делу об издании «Дневника» Шевченка и таким образом сразу выяснил себе, что мне заботиться не о чем. Происхождение моего плана в кратких чертах таково: прошлым летом я ознакомился с рукописью «Дневника» и сделал для себя из нея обширныя выписки, собираясь к 26 февраля 1911 г. выпустить обширную работу, посвященную Шевченке. Другие занятия отвлекли меня от этой задачи (теперь не знаю, успею ли что-нибудь сделать ко дню уже столь близкому), и я успел лишь поместить небольшую заметку о «Дневнике» в февральском № «Жизни для всех» за этот год. Чувствуя, что, весьма вероятно, предполагавшаяся работа о Шевченке не будет сделана мною, я начал мечтать об издании столь интересного «Дневника». То, что в течение 50 лет собственники литературных прав не собрались издать «Дневника» (ведь и после 1905 г. уже прошло 5 лет), меня убеждало в том, что с этой стороны препятствий не будет. А зимой я как-то беседовал о «Дневнике» с А. И. Лотоцким, и он же внушил мне мысль поискать издателя. Поиски увенчались в конце мая неожиданным успехом: за издание согласилась взяться весьма солидная фирма с тем, что я составлю к тексту «Дневника» историко-литературные комментарии и напишу более или менее обширное предисловие. Так что поверьте, если бы этому изданию суждено было увидеть свет, оно было бы выполнено с величайшей тщательностью и любовью, а «случайного» характера отнюдь не носило бы. Теперь я, конечно, оставляю мысль об этом издании, так как преследовал единственную цель — дать книжному рынку «Дневник».

Всемерно поэтому желаю успеха изданию Яковенка и желаю лишь скорейшего его осуществления. Так как рукопись «Дневника» весьма солидных размеров (я думаю, не менее 10 печатных листов; в моем издании с комментариями и предисловием я рассчитывал на 12—14 печ. л.), то «Дневник» даже в отдельном

издании выглядел бы не брошюркой, а книгой. Я уже начал было подготовительные работы, и если бы я преследовал иные какие-либо цели, кроме желания дать читателям «Дневник», я мог бы выпустить его к 26 февраля (остается ведь всего 1/2 года), тем более, что издание Яковенко едва ли успеет появиться много раньше, но, повторяю, издание Яковенко осуществит мою мечту, а потому я от своего предприятия отказываюсь и жду с нетерпением выхода в свет II тома «Кобзаря»[1]. (Кстати, мое издание предполагалось украсить снимками с собственных картин и эскизов Шевченка, иллюстрирующих его пребывание в ссылке, и фотографическим снимком с 1-го листа рукописи «Дневника»).

Очень счастлив, что вовремя обратился к Вам и таким образом понапрасну не затратил слишком много труда и энергии.

III, 52531 5 августа 1910 г., Чернигов

679. В. М. Доманицький до П. Я. Стебницького

Ну, очевидно, ще далеко «Кобзареві» (тексти) до канонічного. І не тільки ті 5 прикладів, що Ви подаєте,— мало не всі «політичні» («Сон», «Кавказ») страшенно непевні, і з варіантами в них прямо біда. Над цим треба ще поморочитися, і не мені самому це викінчити.

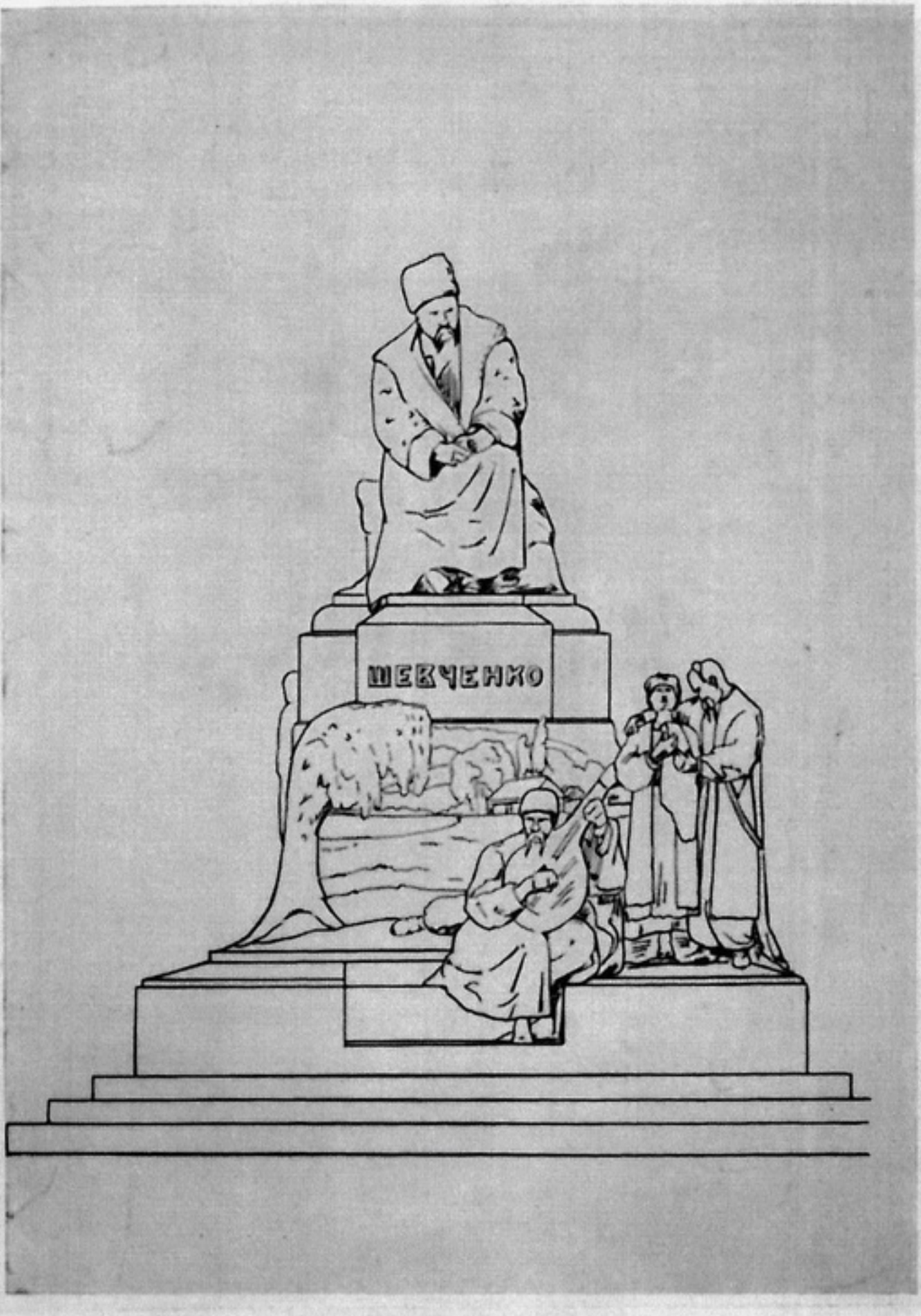
Що ж до присланих Вами 5 «антимузикалій», то запевняю Вас, що так-таки й стоїть в оригіналі, і якщо тут поправляти, то се вже буде підправка Шевченка (інша річ, що, може, де в чому він «описався», помилився і т. п.), але об'єктивних даних для підправки ми не маємо.

От хоч би й «Великомученице святий». Ви кажете, що, мабуть, Ш[евченко] хотів сказати «Великомученик святий!» Але Шевч[енко], як бачимо, пожертвував навіть складом (один зайвий), аби сказати по-українськи (як учениче, наставниче). Так само й бісового — знов для «грамотності» жертвується віршова музика... В оригіналі як дріт стоїть: «бісового», а бісого — Шевч[енко] не сказав би, мабуть. А що таке «бісий», то я, наприклад, і не знаю.

В такому місці як «не викроїлось, і драму» — тут, може, прямо недогляд поета — тим більш, що маємо се тільки в брульоні (в чорновику), а ніде воно не друкувалося аж до наших часів.

---

[1] Вперше уривки Шевченкового «Щоденника» опубліковані в «Основі» (див. кн. за травень — грудень 1861 р. і січень — серпень 1862 р.). Тільки через 50 років «Щоденник» був надрукований повністю мовою оригіналу у виданні Яковенка (Твори Т. Шевченка в 2-х томах, т. II, 1911, с. 145—342). Про підготовку цього видання і йдеться в листі М. М. Могилянського до П. Я. Стебницького.

А. Шіортіно. Проект пам'ятника Т. Г. Шевченку в Києві.
1914 р. (II, 28667, арк. 246).

Г. Виноградова. Проект пам'ятника Т. Г. Шевченку в Києві.
1910 р. (II, 28663, арк. 416).

«Або б в калюжі» — погано, що й казать, але знов так стоїть. Ех, якби-то здоров'я — взявся б до 2-го тома «критичного розсліду!» Матеріалу — боже мій!

III, 52125 12 серпня 1910 р.

680. І. І. Щітківський до командира 3-го кубанського батальйону

С надлежащего правительственного утверждения г. Киеву предстоит украситься памятником поэту Т. Г. Шевченко, певцу Украины, славной казаччины и всего былого Войска Запорожского, для каковой цели и разрешен сбор пожертвований по всей России.

Приток пожертвований на сооружение этого памятника поступает главным образом из мест с украинским населением.

Предполагая, что сооружение достойного памятника великому украинскому поэту не будет чуждо и вверенному Вам полку, хотя и давно покинувшему, в лице предков, родную Украину, но, как прямым ея потомкам, поддерживающему духовную связь с родиной, Объединенный Комитет, препровождая при сем подписной лист за № 4277 для сбора пожертвований на памятник, имеет честь обратиться к Вам... с просьбой не отказать принять участие в сборе пожертвований на сооружение памятника во вверенном Вам полку... При сем препровождается два экземпляра плаката с биографией поэта.

II, 28681, арк. 47 17 августа 1910 г., Киев

681. А. І. Бондаренко до Об'єднаного комітету

Пока я узнал адрес Комитета и по другой причине, то потерял чертеж памятника Т. Шевченко, которого теперь не смогу сделать по времени, и в таком случае я скажу вкратце на словах: на памятнике Т. Ш[евчен]ко должен стоять спокойно, в одной руке держать лист бумаги или книгу «Кобзарь», где должно написано поучение из его сочинения, а другой рукой -- указывать и обращать взоры к молодым людям (пару молодых также должно изобразить, вместе или отдельно), научение выбрать из «Кобзаря», касающееся любви... ибо его жизнь была целью поучить и вразумить молодых холостяков обоего пола от пагубного «кохання».

II, 28662, арк. 398 17 августа 1910 г.,
с. Байковка, Подольской губ.

682. М. Ф. Федоровський до Об'єднаного комітету

Горя желанием принять участие в сооружении памятника незабвенному Т[арасу] Гр[игорьевичу] Шевченко, прошу уважаемый Комитет принять от меня из тысячи заказанных экземпляров 400 (сто оставляются для Петербурга и Москвы, а 500 для особой брошюры, еще не составленной) для продажи в пользу памятника Т[арасу] Гр[игорьевичу], полагаю, по цене не ниже двадцати коп. Они легко могут разойтись. Если Комитет изъявит на то свое согласие, то прошу известить меня (Мустамяки, Финл. ж. д., д. Рески-Ярви; дача г. Леонтьева).

Работа Ю. Н. Бразоль в двух видах подвигается. Дай бог чтоб памятник вышел на славу, а не такой, какой поставлен Гоголю в Москве. Мне кажется, памятник должен быть не только художественным, но и идейным. К началу сезона желательно организовать ряд лекций, концертов, чтений и пр. для сбора средств. В Киеве, наверно, так и будет. От души желаю успеха.

II, 28662, арк. 414

22 августа, 1910 г., Рески-Ярви

683. А. Г. Вязлов до Б. Д. Грінченка *

На Вашу открытку я воздержался с ответом потому, что я был в заседании рады «Просвіти», а 10-го в Комитете по постр[ойке] пам[ятника] Шевченко. Хотелось два-три слова сообщить Вам об одном и другом. Делами рады «Просвіти» похвалиться нельзя... На последнем заседании К[омите]та по постройке пам[ятника] Шевченко прошли дела далеко лучше, чем ожидалось. Подробности предыдущих заседаний Вы уже знаете из газет, а завтра будут напечатаны подробности последнего.

Камнем преткновения была брошюра «Час» — «Життя Шевченка», — против которой так восставал Дараган за ее якобы тенденциозность. К счастью, нашу сторону приняли такие тузы, как Галаган-Ламздорф и Лизогуб. Председатель Дьяков, который стоял на примиряющей позиции, сразу перешел на нашу, заявив, что он подчиняется большинству. Так[им] об[разом], «Час» одолел. Конкурс утвержден окончательно. Я один отстаивал значительное повышение премии. Удалось повысить вдвое, но довести до той высоты, которую имела ввиду рада «Просвіти», никак нельзя было: жалели денег. Удалось также добиться объявить конкурс международным. Стремление есть поставить памятник в 1911 г. Денег всего около 45 т[ысяч].

III, 35988

12 жовтня, 1910 р., Київ

684. В. П. Степаненко до П. Я. Стебницького

А скілько ще зосталось «Кобзаря» 3-х рубл[ьового]? Добре було б, якби його швидчій розпродать, а то ось не за горами й вільне [1] вид[ання] його!..

III, 52743 20 жовтня 1910 р., Київ

685. Г. І. Маркевич до П. Я. Стебницького

Дякую за протекцію у продажі «Кобзаря». Але у мене в самого небагацько зосталось «Кобзаря» в 60 к. Вашого видання, а що й зосталось, то те жвавіше й охотніше купують, ніж видання Яковенкове.

Д. Залізнякові я написав зараз же і запитав його, чи не вислать йому «Кобзаря» Вашого видання 10 шт., а видання Яковенкового — 40 шт. Як згодиться, то я й одішлю йому зараз же з відповідною скидкою.

III, 52517 30 жовтня 1910 р., Полтава

686. В. І. Яковенко до Г. П. Житецького

Я приступаю к осуществлению своей мысли, о которой мы как-то беседовали у П. Я. Стебницкого — к изданию второго тома Шевченка. В него войдут: «Автобиография», «Дневник», «Назар Стодоля», «Переписка» и «Дело» Шевченко, рукопись которого, как Вы говорили, имеется у Вас. Вот я и обращаюсь теперь к Вам: предоставьте мне возможность воспользоваться этой рукописью. П. Я. Стебницкий говорил, что Вас трудно застать дома, поэтому пишу Вам предварительно и прошу назначить место и время, чтобы я мог переговорить с Вами и получить рукопись. Так как времени для напечатания остается немного, то просил бы сделать это возможно скорее.

I, 49499 30 октября 1910 г., С.-Петербург

---

[1] Напевно, малось на увазі третє видання «Кобзаря» за редакцією В. М. Доманицького (К., 1910), яке було тоді на виробництві. Але згодом, 10 лютого 1911 р., на всі ці видання було накладено арешт.

687. Київський український клуб до Об'єднаного комітету

Правление Киевского украинского общественного собрания (Киевский украинский клуб) сим имеет честь уведомить Комитет, что от клуба по настоящее время собрано на памятник Т. Г. Шевченко и внесено в кассу Киевской городской управы в текущем году по квитанциям: от 25.II за № 388—437 р. 70 к., от 27.VII № 1360—262 р. 61 к., от 31.VIII № 1562—136 р. 92 к., от 13.X № 2088—100 р., от 25.X № 2197—30 р. и от 22. XI № 2550—35 р., а всего 1002 рубля 23 к. Вследствие чего правление клуба просит Комитет о зачислении действительным членом Комитета от клуба Николая Витальевича Лысенко.

II, 28663, арк. 124 — 26 ноября 1910 г.

688. В. П. Степаненко до П. Я. Стебницького

Паки і паки приклоняю коліна й повертаюсь до Вас з великим проханням. Поможіть нам в цім ділі, а ми Вам одслужимо десятирицею. В. Яковенко видає «Ілюстрованого збірника творів Т. Г. Шевченка» й закликає вносити передплату на його. Він каже: «Хто замовить до 15 січня «Збірника» на 200 руб., має 30% скидки, а на суму 300 р. — має 35%». Чи не могли б Ви як-небудь зробити так, щоб мати 30% і без передплати. Можно поручитись, що через нашу книгарню перейде «Збірника» найбільш.

III, 52745 — 30 листопада 1910 р., Київ

689. В. С. Закаблуковський до Об'єднаного комітету

При письме Комитета от 20 мая с. г. за № 1046 я получил подписной лист за № 3390 для сбора пожертвований на сооружение в гор. Киеве памятника нашему славному Тарасу Григорьевичу Шевченко. Собранные мною по этому подписному листу двадцать (20) рублей сего числа я перевел почтовым переводом в адрес Киевской городской управы. Подписной лист при сем прилагаю. Если возможно, не откажите напечатать в одном из ближайших №№ «Рады» список жертвователей по этому листу, — как оправдательный для меня перед жертвователями документ, что деньги, собранные мною, я действительно выслал в Комитет.

Трудная вещь — распространение такого рода подписных листов и привлечение жертвователей! Много приходится встречать таких лиц, которые с удовольствием подписали бы, но... боятся всякого рода осложнений: как бы и их, вместе со всей Украиной, не заподозрили... в сепаратизме..

II, 28663, арк. 8 10 декабря 1910 г.

690. П. Я. Стебницький до І. І. Щітківського

Как Вам известно, наше общество, совместно с петербургским же обществом имени Т. Г. Шевченко, является крупным жертвователем в фонд памятника Шевченку. На эту цель оба общества предназначили половину чистого сбора от изданного ими «Кобзаря», который по предварительному исчислению должен составить около 6.000 рублей. Половина этой суммы, т. е. 3.000 р., уже выручена обществом и внесена в кассу Объединенного комитета. Но из остальной части пожертвований, которые еще не собраны, значительная часть находится в книгах «Кобзаря» дорогого типа (по 3 р. экземпляр), продажа которых идет вообще весьма медленно.

Для того, чтобы, с одной стороны, скорее погасить свой моральный долг перед фондом памятника Шевченко, а с другой, чтобы поставить продажу дорогого типа «Кобзаря» в такие условия, которые будут способствовать более успешной реализации остатка издания, мы предполагаем передать известную часть этого остатка натурою в распоряжение Объединенного комитета, который, быть может, нашел бы способ распространить дорогой «Кобзарь» вне обычных путей книжной торговли, пользуясь для этого наступающими юбилейными днями, всегда вызывающими оживленные интересы к данному автору.

Прежде чем обратиться по этому поводу с официальным предложением в Объединенный комитет, я позволяю себе побеспокоить Вас покорнейшей просьбой уведомить меня известным образом, считаете ли Вы предполагаемую форму пожертвования вообще удобною и целесообразною, думаете ли Вы, что Объединенный комитет действительно сможет скорее реализовать наши книги, чем мы это делаем сами, и можно ли в таком случае отдать Комитету весь остаток дорогого «Кобзаря» (около 500 экз.) или только часть. Мы полагали бы передать книги в той цене, в какой их у нас берут книгопродавцы, т. е. со скидкой 30% (по 2 р. 10 к. экз.). Таким образом, если бы Комитет значительную часть реализовал по номинальной цене (3 р.), то этим он мог бы даже повысить размер выручки против наших предложений.

I, 12822 18 декабря 1910 г.

691. В. М. Доманицький до П. Я. Стебницького *

2) Щодо гріхів моїх тяжких, в яких мене оце зараз ізоблічаєте, то: а) «Передмову», розуміється, як тепер ми бачимо, годилось би, і весьма навіть, перетягти у «Примітки». Але, на жаль, в початку друкування і я, — та й усі ми, дивилися не тими очима на деякі деталі, що зараз... Навіть отсе й зараз, якби цієї першої передмови були не пересадили на задворки, то і те «Предисловіє» до «Гайдамаків» не виглядало б такою сиротою посеред моря поезії... Ну, та вже przepadlo [1].

б) Про «Оглав»... У понеділок рано я перевірив сторінки оглава і чи всі поезії, і двох не долічився (про це Ви знаєте). А помилки («Як маю я женитися» — замість — «Нащо мені») — не доглядів, і за це мені ганьба.

с) Що ж до «Помилок» — то І друкарня не прислала мені з коректою оригіналу (так я й не знаю, де він дівся), але я перевірив усі сторінки і навіть рядки по аркушах (так bóg swięty). А що ви пишете про несхожість у нас в рядках: у мене 5 зв., а у Вас —4; у мене 12, а у Вас —11, то таких може й більше виникнути, бо це сталося од того, що ми неоднаково розуміємо лічбу рядків: я лічу за рядок: і дату (напр., 1847), і місце під нею, і число розділу (III чи IV)... от в «Гусі» якраз і трапляється по дорозі розділ (III), який я також лічу за рядок (і це ж, мабуть, так воно й повинно бути — бо не «пустоє ж пространство»?). Одну помилку, дійсно, зробив: 159 має бути 5 зн., а не 4 зн. В 38-му аркуші немає нічого. Аркуші 4—9 для «Оглаву» дивився і зараз — там нічого не пропущено, бо всього 3 чи 4 поезії, а то все «Гайдамаки».

А от один дріб'язок, то таки, мабуть, і Ви слідом за мною пропустили, а власне: на стр. XIV (чи XV — по новому розкладу?) — в «Оглаві» книжки має бути: *Л*. Поставлю хатку, — але я цей *Л*. загубив. Сьогодні написав в друкарню; якщо не вийшло ще з машини, то причеплять. А ні — то й без *Л* останемося.

Взагалі, треба правду сказати, і «Примітки» і «Оглав» писав немов в «сонном видении», — якось без ладу і без тями; і доводилося хапатися з коректами, і через те пішло це все не перевірене (в «Примітках» сторінок поезій я так-таки і не перевіряв!).

III, 52130 20 грудня 1910 р.

692. О. Т. Богаєвський до І. М. Стешенка

Невеличкий гурток щирих українців у Кременчузі щороку святкує роковини незабутнього і славетного нашого поета Тараса Григоровича Шевченка, а в 1911 р. думаємо присвятити вечір

[1] Пропало (*польськ.*).

Тарасові якомога лучче, по случаю 50 рок[овин] со дня його кончини. Шановний д. Афанасій Дирдовський, що тепер лікуєтьтя у Києві, дав нам звістку, що Ви згоджуєтесь прочитати у нас в Києві на цьому вечорі реферат про життя і діяльність Тараса. Ми дуже будемо раді за Вашу ласку і просимо прийняти участь у вечорі Шевченка прочотом реферата. Вечір думаємо одбути у неділю або в понеділок 27—28 февраля. Ваша дорога і все інше буде прийнято на наш кошт з великою дякою! Програма вечора: ре[ферат], читання творів Тараса (декламація), хор і бандуристи. Дуже просимо Вас, вельмишановний д. Іван Матвійович, будьте ласкаві, не гайтесь з відповіддю на це письмо, на яких умовах Ви можете прийнять участь в нашім вечорі, присвяченім Тарасові, то ми зараз приймемся за хлопоти разрішенія вечора у адміністрації.

III, 63552

28 грудня 1910 р.,
Кременчук

693. Гурток Нікольськ-Усурійських українців до Об'єднаного комітету

Гурток Нікольськ-Усурійських українців бажає вшанувати пам'ять батька Т. Г. Шевченка з приводу 50-х роковин його смерті. Але не маючи в своєму гуртку такого досвідченого чоловіка, котрий би зміг зложити реферата й показати своєму гуртку й громадянству всю величність постаті творця безсмертного «Кобзаря», змалювать його з усіх боків його творчості — як боронця України, поборника правди і добра, страдника за долю «малих отих рабів» і великого художника, — я, по дорученню гуртка, звертаюсь до вас і прохаю не залишити це прохання, вислати накладною платою такого реферата та скільки-небудь примірників дешевого життєпису... Свято має бути 19 февраля. Увесь прибуток — на пам'ятник.

II, 28663, арк. 40

30 грудня 1910 р.

694. «Харковець» до Об'єднаного комітету

Прочитав в газете «Речь» объявление о предстоящем сооружении памятника украинскому поэту Т. Г. Шевченко — мысль, для меня, украинца-малоросса (Харьковской губ.), не безразличную, но, будучи административно сослан в далекую неприветливую Сибирь (в Тоб[ольскую] губ[ернию] по 25 ноября 1911 года), а посему не имеющий возможности, если не вложить свою лепту в памятник батька Тараса, то хотя серьезно следить за ходом

и выполнением задуманной благодарн[ыми] сынами отчизны цели, констр[укций] и устр[ойства] памятн[ика], я прошу Объединенный комитет принять от меня искреннее пожелание успехов в выполнении на Вас возложенного дела — увековечения дорогого поэта Малороссии — Т. Г. Шевченко.

Кроме сего, не претендуя ни на какое-либо конкурсное соревнование, а тем менее на получение премий, я просил бы Объединенный комитет (если моя мысль не покажется Вам абсурдной) подать мысль (чрез журн. «Зодчий») конкурентам, конструирующим памятник Т. Г. Шевченко, изобразить последняго на пьедестале в стоячей позе и с соответствующим выражением лица, запечатлевшим и укор, и грусть, и гордость, кои могли бы обращать сынов Украины внимание и понимание батька Тараса слов: кажется (?)

За шмат гнилої ковбаси
У тебе матір попроси —
Її не пожалієш ти, віддаси!

(за буквальность не ручаюсь, но смысл слов этих мне как малороссу врос в глубокие тайники моего сердца). Эти слова поэта-страдальца для всякого человека могут быть и укором и симптомом самопознания своего собственного «Я».

II, 28662, арк. 361 [1910] р.

695. П. М. Стешенко до І. М. Стешенка

Звертаюся до тебе за серйозною порадою в справі видавництва укр[аїнських] книжок. Річ ось в чому. Харківська укр[аїнська] книгарня дуже скаржилась нам на те, що нема книжок, нема видавців і т. д. Є пекуча потреба видати «Кобзаря», «Малий словник», «Енеїду» і т. д. Ми з моїм другом, інженером А. В. Гамаженком, маючи трохи вільного часу і трохи грошей, наважилися заснувати невелику видавничу спілку... Поки що нас тільки двоє, але можливо, що будуть ще люде, бо багато є охочих. Але ми самі не думаємо хапатися брать у спілку людей без літературної освіти, а до того ще і з малими грішми.

Ми кладемо в діло зараз по 5 тисяч, плюс до того наші знайомства з друкарнями, паперовими крамницями і т. д. Гадаємо так, що на перше видання досить буде і цього, а там видно буде. Коли наша проба не буде для нас гіркою кислицею, то ми зможемо і поширити справу, а може, і спеціалізуватись на ній. Але це діло будучини. Зараз же я почну з суті діла. Для проби ми порішили видати повного «Кобзаря» 20 тис. примірників (але зредактувати так, щоб зробити його стереотипним, і тоді друкувати без набору). Умови такі: ціна по передплаті, яку маємо оголосити в часописах, — 2 р. 50 коп., на продаж — 3 карб.,

книгарям 20% знижки; з пересилкою — на 50 коп. дорожче. Видання, безперечно, маємо дати хороше, т. е. найбільш можливий формат аркуша, хороший папір, міцну паперову обгортку (не перепльот), яку, можливо, що уквітчаємо чимсь з орнаментів С. І. Васильківського, коли це не важко буде з технічного і грошового боку. Ціну можна було б призначити і дешевше, але, вважаючи на те, що книгарні продають по 1 р. 25 коп. тільки перший том поезій дуже слабого видання спілки «Друкар» у Петрограді, а також маючи на увазі можливі всякі перешкоди, ми призначили таку ціну.

По цій ціні можна додержати твердо свого слова відносно паперу і іншої моральної чистоплотності видавництва...

Поезії ми беремо цілком по примірнику другого видання О-ва ім. Т. Г. Шевченка і т. д. 1908 року, ред. Доманицького, яке було безплатним додатком до «Ради». Не знаю тільки, чи можна друкувати без дозволу наслідників передовицю — життепис Доманицького, чи ти нам порадиш другу яку, або, може, даси свою. Може, ти захотів би пристать до нас у товариство або взять на себе тільки редакцію, а ми з Гамаженком видавництво, то напиши нам твої умови.

Потім того ось таке ще питання. Чи не можна було б друкувати вірші на одному аркуші в два рядки. Міста вистачить, а паперу удвоє менше треба було б. Чи вже по старим традиціям друкувати в один рядок?

Будь ласка, негайно дай мені відповідь на ці запитання, бо дуже багато забалакали ми про цю справу і тягнуть не хотілось би; або покинуть, або починать роботу, купувать папір і т. д. Чи думає «Криниця» або хтось інший видавати у Києві «Кобзаря» і коли іменно. Може, ми тоді тут щось друге видамо. Будь ласка, напиши мені відносно «Кобзаря» і «Словника».

III, 63881 [1910] р., Харків

696. М. Ф. Комаров до Є. Х. Чикаленка

Тепер же моє прохання до Вас. У Томську єсть у мене знайомий городський архітектор Фішель. Хоч він і еврей, та почитатель Т. Шевченка, і до того — чоловік дуже здатний і з фантазією. Він давно марив про те, щоб, поки буде дозволений пам'ятник Шевченкові, взятися за проект пам'ятника, а я, знаючи його, сподіваюся, що його проект буде не з останніх. Тепер він студіює «Кобзаря» і біографію, писану Кониським, і вже почав працювати над проектом пам'ятника. Телеграмою він прохав Київ[ську] гор[одську] управу вислати йому програму конкурсу і план місцевості. Будьте ласкаві, спитайтеся — чи послали, а як ні, то, може, Ви візьмете і перешлете мені, а я вже пішлю йому. Ще

просить він от що: «Опишите свои личные впечатления о площади памятника, ея особенности, а главное — самую красивую точку площади, т. е. откуда может и должен быть виден весь памятник сразу». Але ж я давно не був у Києві і тієї містини не знаю, то прошу Вас написати мені на особливому листочку по-рос[ійськи], щоб послати Фішелю одповідь на це запитання, а коли можна добути фотографії з тієї містини і взагалі зо всього майдану, то, будьте ласкаві, пришліть. Ще ось що: дуже він хоче знати — які були любимі квітки Тараса Григоровича? Може, хто-небудь начитував або чував про це (Єфремов, Лисенко або хто з старих), то теж напишіть мені.

X, 30353 (1910 р.)

1911

697. В. І. Яковенко до Г. П. Житецького

Я остаюсь при прежнем желании поместить во II томе издаваемых мною сочинений Шевченко показания Шевченка, которые находятся в Вашем распоряжении. Я не знаю Ваших условий, а также нам надо столковаться, в чем будут заключаться Ваши пояснения и сколько места они займут. Нам необходимо повидаться и сговориться на этот счет. В книжном магазине «Провинция» не совсем удобно переговорить об этом. Приехать в Лисное Вы наотрез отказывались. Остается Вам назначить день и час, когда бы я мог застать Вас дома.

I, 49500 2 января 1911 г., Петербург

698. Г. П. Житецький до В. С. Житецької

Окончились, мама, праздники, и я погрузился в работу по горло: с начала янв[аря] приступил к собиранию и ред[актированию] главных документов о ссылке Шевченко; что будет напечатано во II т[оме] нового изд[ания] соч[инений] Шевченка (появится в конце февр[аля]). Эту работу просил меня исполнить издатель соч[инений] Шевченка — Яковенко. Работа — не трудная, но хлопотная и отымает немало времени на списывание материалов. Так что на смену чтению (я поглотил за рождество тысяч 5—6 страниц) пришло строчение, и рука у меня устает от

письма. 7-го начались и уроки: минуты нет свободной, и я числа до 25-го янв[аря], когда надо сдать Яковенко материалов листа 3 для печати, могу писать тебе лишь урывками.

I. 47889 10 января 1911 г., Петербург

699. В. І. Яковенко до Г. П. Житецького

Сегодня я получил начало «Дневника» Шевченко из Чернигова, исправленное по рукописи. Можно сдавать в типографию, но перед «Дневником» должны идти «Материалы по политическому делу» с Вашей статьею. Поэтому позволяю себе напомнить и просить Вас, чтобы Вы Вашу статью прислали не позже 20 января, как обещали. Приходится очень спешить, чтобы поспеть к юбилею.

I, 49501 16 января 1911 г., Петербург

700. Г. П. Житецький до В. С. Житецької

Пишу тебе, мама, в перерыве работы, которой занят по вечерам уже вторую неделю (я писал тебе о «Матер[иалах] по политич[еским] делам Шевченка» для II т. полн[ого] собр[ания] соч[инений] Шевч[енко] п[етер]бургского изд[ания] Яковенка). Жду, что к 1 ч. дня доставят кое-что из необходимых документов, и опять примусь за продолжение дела, которое надо сдать для типографии числа 25-го. Затем пойдет корректура, а вчера, суббота, просидел за писанием (моего сочинительства немного, все почти по рукописи или печат[ным] документам) до глубокой ночи. Так до конца месяца и будет: днем — уроки, а вечером за Шевченком по его биографии, а там надо будет кое-что небольшое и об его поэзии написать...

К 26 февр. (Шевч.) готовлюсь, а к 19 февр.[1] — нет.

I, 47890 23 января 1911 г., Петербург

701. Г. Журовський до Об'єднаного комітету

Я не скульптор и потому не могу представить скульптурного проекта, предлагаю только схему такового.

Памятник — крутой берег Днепра («було видно, було чути — як реве ревучий...»), наверху — сидящая фигура поэта, в сюртуке (есть такая фотография), в глубокой задуме, опершись правой

[1] Мається на увазі маніфест 1861 р. про звільнення селян.

рукой о камень. У подножья скалы: справа — девушка в национальном украинском костюме; в немом упоении смотрит — выжидает положить венок поэту, который держит в опущенных руках; слева — лодка-чайка, на ней весло, цветы, венки... Задняя часть памятника — как бы вросшая в скалу — украинская хата (копия хаты родственников поэта или другой с Кирилловки). Внутри хаты стол, скамьи, божница. В стене против окон — ниша, в ней бюст поэта; под нишей — доска с надписью: год, число, месяц постановки памятника, имя и фамилия скульптора (факсимиле). На столе книга для записей посетителей. Памятник стоит в сквере (круглом) влево от зрителя, вправо — небольшой бассейн с группою камней, взятых с порогов Днепра; по ним всходит фигура запорожца с приподнятой рукой, которою как бы зовет (машет сюда шапкой) — фигура в одной рубашке, расстегнутой; на голой груди тельный крест; в широких шароварах, на поясе, богатом, восточном, украшенном камнями, такой же дорогой кинжал, люлька.

II, 28663, арк. 199 — 25 января 1911 г.

702. Г. Г. Герасименко до редакції газети «Рада»

Из посланных 9 руб. прошу зачислить в фонд на памятник Т. Шевченко от Горячковского о-ва потребителей 5 руб.[1]

I. 42397 — 25 января 1911 г., с. Горячковка, Подольской губ.

703. «Один из запоздавших» [2] до Об'єднаного комітету

Не будет ли сделана отсрочка хотя бы на 1 м[еся]ц для срока доставления эскизов по проектам памятника? Если будет, что было бы хорошо для конкурирующих, то не будет ли сие объявлено в газетах, хотя бы в «Новом времени» и в местных. Возможно, что некоторые работавшие почему-либо не успели (хотя было времени достаточно) закончить и т[аким] о[бразом[будут лишены возможности со всеми принять участие в конкурсе, что очень печально.

II, 28663, арк. 202 — 25 января 1911 г., С.-Петербург

---

[1] Листи про збір грошей на пам'ятник Т. Г. Шевченкові надіслали також С. В. Сидорук (II, 28667, арк. 31), В. П. Степаненко (II, 28667, арк. 236) та багато інших.

[2] В кінці листа стоїть такий підпис.

704. Ф. С. Клименко до Об'єднаного комітету

Прошу прислать мне разрешение — уполномочие от общества по собиранию средств на устройство в г. Киеве памятника Т. Г. Шевченко на устройство в г. Екатеринославе 1—2 концертов (вечеров), посвящ[енных] памяти Т. Г. Шевченко, весь чистый сбор с которых будет передан в Шевченковский комитет.

II, 28663, арк. 23 — Январь 1911 г., Екатеринослав

705. О. Хребтов до І. І. Щітківського

14-го февраля будет обсуждаться вопрос о названии одной из киевских улиц в память Шевченка. Предлагаю нижнюю половину, т. е. подольскую часть Александровской улицы, назвать его именем и хоть бы таким способом исправить тот курьез, что совершенно отдельных две улицы и даже в разных частях города имеют одно название и одну продолжающуюся от Лавры до Оболони нумерацию домов: пусть-ка приезжий человек найдет нужный ему номер дома на пространстве в двух разных полицейских участках до 3 верст.

2 Б[ольшую] Житомирскую и Львовскую улицы, соединив их, как раньше и было, в одну: здесь два участка не мешают, ибо эти две улицы решительно ничем не разделяются одна от другой и отдельно наименованы они лишь по глупости чьей-то, и это только путает людей. Одну же Львовскую или одну Житомирскую посвятить Шевченко — это мало для его великой славы. Надеюсь на Вас, что Вы, если не отвоюете этих улиц для Шевченка, то во всяком случае добьетесь исправлений курьезных наименований указанных улиц...

І, 12836 — [6 лютого 1911] р.

706. Г. П. Житецький до В. С. Житецької

Еще в начале января, мама, получил я приглашение из Академии наук читать на торжественном собрании в воскресенье, 27-го февраля, о Шевченке. Только теперь, после других работ, начинаю готовиться к этому чтению. При обилии служебных работ все остатки времени уйдут на данную работу.

І, 47892 — 6 февраля 1911 г., Петербург

707. М. П. Левицький * до В. Г. Дубровського

Лист його (Ждахи) і той папір привезу, як приїду на Шевч[енківське] свято. Нам ще досі нема дозволу від губернатора на Шевч[енківський] вечір, то підождіть трошки з костюмами, що обіцяв Лисенко, бо як не буде дозволу, то й костюми непотрібні. Як треба буде, то напишу зараз.

І. 34150 6 лютого 1911 р., Радзивілов

708. Л. М. Жебуньов до Є. Х. Чикаленка *

Клубні збори одбулись в тім, що мене вибрали почесним членом, а од старшинства я одмовився; та вибрали ще кількох душ в стар[шини] і кандидати, та й усе. Зреклись святкувати роковини, бо Гірс прислав бумагу, в якій заборонив приїзд галичан, та ще додав, щоб «не было пропаганды украинских учений...» Оповістка клубу про те, що зрікається святкувати роковини, викликала велику сенсацію в Києві і начебто виявила якесь співчуття до укр[аїнців], або, може, се окремі випадки, що дійшли до мене чутки, — не знаю, та й не маю охоти дізнаватись, бо не до того мені.

Думаю, що з того процесу про «Кобзар» нічого прикрого не може вийти для видавців, бо се копія з дозволеного цензурного, і не розумію, як може Дом[аниць]кий виправдаться? Якась занадто тонка політика. А от що «Кобзаря» не буде, то се — велике лихо. Хоч би з урізками було видано його знов! Може б Ви подбали там про се — довели б книговидавцям, що тепер «Кобзар», хоч з урізками, швидко розійдеться. Подбали б, коли є Вам змога через свої справи.

І. 35486 7 лютого 1911 р.

709. А. С. Шемер до І. М. Дьякова

Желая ознаменовать 50-тилетний юбилей со дня смерти Тараса Григорьевича Шевченка устройством в нашем городе «Вечера» по программе, имеющейся при прошении на имя г. киевского губернатора, при этом посылаемом Вам, местные украинцы просят Вас, м. г., о содействии по исходатайствованию разрешения на устройство этого вечера, для чего и посылают Вам прошение с программой вечера, оплаченное гербовым сбором, прося Вас, м. г., лично обратиться с данным ходатайством к господину начальнику губернии, а равно просят, в случае вечер будет разрешен, не отказать в присылке подписного листа

«На памятник Т[арасу] Г[ригорьевичу] в Киеве» для приема и записи во время вечера бенефиций.

P. S. Интересно было бы возможно скорее знать результаты данного ходатайства.

II, 28663, арк. 152 — 12 февраля 1911 г.

710. С. П. Карпенко до Об'єднаного комітету

Поміж нами, українцями-феодосійцями, виникла думка почтити пам'ять великого нашого генія Т. Г. Шевченка. Задля цього ми порішили поставити ювілейний вечір, прибуток з якого послати в фонд на пам'ятник поета. Оруду вечора і відповідальність за нього бере на себе відомий дирижор І. Н. Дворниченко. Програму намітили таку: 1) біографія Шевченка, 2) п'єса «Назар Стодоля», 3) декламація з «Кобзаря».

При виконанні нашої мети з'явились деякі перешкоди: тутешній поліцмейстер на прохання устроїти сей вечір відповів д. Дворниченку, що принципіально проти вечора він нічого не має, але требує, щоб д. Дворниченко представив йому офіціальне доручення від Комітету по збудуванню пам'ятника. Не маючи цього, ми звертаємось до Об'єднаного комітету з великим проханням вислати якомога скоріше на ім'я Івана Никифоровича Дворниченка офіціальне розрішення і при ньому квиткові книжки для збору пожертвованій.

II, 28663, арк. 154 — 14 лютого 1911 р., Феодосія

711. Ю. С. Грибинюк до Об'єднаного комітету

Имею честь известить Комитет, что я согласен с предложением издать альбом рисунков-эскизов памятника Т. Г. Шевченко, предложенных на второй конкурс, с тем, чтобы продажа альбома была употреблена с целью усиления средств на тот же памятник. Посланный мною проект под девизом «Монумент покрыт всегда народом и детьми» по миновении в нем надобности прошу любезнейше отослать на железную дорогу и сдать грузом малой скорости на предъявителя в Петербург с уплатой провоза на месте. С посланных для сего 3 р. прошу употребить, сколько надо, на упаковку и доставку на вокзал, а остаток присовокупить к средствам Комитета на сооружение памятника. Если бы посланных денег оказалось мало, то я немедленно расходную сумму вышлю.

II, 28663, арк. 258 — 16 февраля 1911 г., С.-Петербург

712. А. П. Бялковський до Об'єднаного комітету

Сочувствуя цели сооружения памятника украинскому поэту Тарасу Григорьевичу Шевченко (кому не известен его «Кобзарь»), прошу принять и мою скромную лепту для увековечения памяти Шевченко в Киеве — административном и экономическом центре Малороссии.

II, 28664, арк. 90 17 февраля 1911 г., Киев

713. М. П. Левицький * до В. Г. Дубровського

Спасибі за прислані костюми, але скористуватися з них ми тепер не можемо, бо Шевченківський вечір мусили відкласти на 13 березня: дозвіл на 19 лютого одержали ми тільки позавчора, 17-го, і так не встигли б як слід влаштувати, а абияк — не хочеться, бо сором буде, до того ж іще на 19 у нашому козачому клубі має бути маскарад, а провінціальна публіка, напевне, охотніше пішла б туди, ніж на наш вечір. Отож, ухвалили ми відкласти на 13.III, і наша місцева адміністрація згодилась на це. Як же тепер буде з костюмами? Чи дозволить Лисенко задержати на такий довгий час, чи треба таки відіслати, а на 13.III знов прислати?..

А нагода може бути така, що на той Шевченківський вечір, може, будемо виписувати з книгарні «Л[ітературно]-н[аукового] в[існика]» «Кобзарів» та портретів Шевч[енка] для продажу на вечорі.

Ще, будь ласка, спитайте у книгарнях, чи суть у них «Кобзарі» недорогі, але в гарних палітурках, напр[иклад] яковенківський, так, щоб усе разом коштувало не більше 1 карб. Думаємо продавати їх на Шевч[енківському] вечорі; як не дорогі, то взяли ми б на комісію зо два десятки, та портретів, та листовних карток,— при такій нагоді, думаю, продалось би дещо.

I, 34151 19 лютого 1911 р., Радзивілов

714. О. Хребтов до Об'єднаного комітету *

Идя навстречу увековечению и признавая Тараса Шевченко как художника слова, давшего ряд народных, образных произведений на малорусском наречии и явившегося одним из первых созидателей литературного малорусского эпоса, я готов принесть скромную жертву на памятник его имени в размере пяти тысяч рублей, но с тем лишь, чтобы памятник ему — Шевченко — со-

ответствовал исторической истине, а именно: был бы поставлен только в районе старого Подола (на Братской площади или на берегу Днепра, против бурсы), так как вся последняя жизнь Малороссии, а с нею и Сечи, сосредоточивалась в течение 3—4 веков в Киеве лишь в пределах Подола, на что указывают все письменные исторические памятники и материалы.

II, 28663, арк. 273 — 20 февраля 1911 г., Киев

715. Д. М. Малашкін до Об'єднаного комітету

Получив известие, что мой проект под девизом «Думы», благодаря несвоевременному прибытию на место, оказался вне конкурса, сим имею честь предложить комиссии, не найдет ли она возможным приобрести проект, если найдет его достойным, за сумму, имеющуюся в распоряжении Комиссии. Проект изображает Т. Г. Шевченко сидящим на скале, у подножья которой расположена группа около плетня двух женских фигур, двух мужских и на задней стороне женская фигура с ребенком, на ступенях пьедестала бандурист.

II, 28663, арк. 230 — 20 февраля 1911 г., Петербург

716. Г. О. Виноградова до Об'єднаного комітету

Прочтя в № «Рады» результат заседания жюри, изъявляю свое согласие с постановлением жюри относительно поощрительной премии. [1]

Проект послан под девизом — «Не дай спати ходячому».

II, 28663, арк. 409 — 21 февраля 1911 г., Москва

717. Л. М. Жебуньов до Є. Х. Чикаленка

На останніх часах в Києві конфіскується майже все, що виходить по-українськи: 1) Книжка Коваленка (Ви ж знаєте зміст її), 2) Малий Кобзар (зложений з творів Шевч[енка], пристосо-

[1] На засіданні від 15 лютого 1911 р. замість неприсудженої першої премії журі постановило видати п'ять заохочувальних премій художникам І. Селезньову, Б. Єзіоранському, скульпторам І. Рашевському, Г. Виноградовій та І. Кавалерідзе. У відповіді на лист Г. Виноградової Об'єднаний комітет повідомляє про присудження премії та просить написати про свою згоду передати проект пам'ятника у власність Комітету (II, 28665, арк. 411).

ваних для читання дітей), 3) «Іван Підкова» і «До Основ'яненка» вид. «Часу» і 4) Кантата Лисенка з текстом Самійленка, дозволеним цензурою. Чи не пішли б Ви до «Главного Управления по делам печати», щоб вияснить, що значить така огульна заборона укр[аїнських] книжок? Се ж дуже важно вияснить, щоб знати, які заходи треба вжити, щоб зовсім не припинилось книговидавництво. Коли не хочете самі йти, знайдіть когось такого, щоб пішов і вияснив. Се необхідно.

I, 35490 22 лютого 1911 р.

718. М. Р. Пестриков до Об'єднаного комітету

Товарищество харьковских художников присоединяется к торжеству освящения места для памятника знаменитому украинцу-художнику, поэту Тарасу Григорьевичу Шевченко.

II, 28663, арк. 272 25 февраля 1911 р., Харьков

719. Балабаненко до Об'єднаного комітету

Сегодня, в день памяти одного из величайших славянских поэтов Тараса Григорьевича Шевченко, певца народной души, чей голос звучит и теперь энергичным призывом к борьбе против зло творящих и в защиту угнетаемых, Керченское городское управление просит передать приветствие Комитету, взявшемуся за дело увековечения памяти этого вождя украинского народа.

II, 28663, арк. 270 25 февраля 1911 г., Керчь

720. М. І. Паращук до редакції газети «Рада»

Недавно в шановній Вашій газеті «Рада» поміщена була стаття з приводу конкурсу на пам'ятник Т. Шевченкові у Києві. Автор статті д. М. Жук висловився дуже песимістично — чи автори проектів, проживаючі за границею, зможуть щось путнього, тобто підходящого, відповідаючого самій ідеї, зробити. На мою думку, автор хотів в сей спосіб звернути увагу жюрі, щоб на авторів, які не мешкають на Україні, не дуже-то звертати увагу. д. Жук забув, що можна тільки за границею зробити більше для розвитку рідної штуки і взагалі не піддаватись впливам, нам, укр[аїнцям], не зрозумілого для чужої штуки: доказ сього, що

я — хоч жию за границею — зробив мого проекта в чисто українськім стилю. Я сумніваюсь, чи на Україні найдеться багато таких, які підуть моїми слідами...

P. S. В сій хвилі дістав я газету «Рада» і прочитав статтю д. Гр[игорія] Сьогобічного, в якій він пише, що скульптори, роблячи проект монумента Т. Шевченкові, «приноровлювались до площі, себто числились з тим, що там росте деревина». Я не знаю як хто, але я з деревиною не числився, бо сам монумент важніший, ніж деревина. Мій монумент зроблений так, щоб його було видно із усіх боків, значить дерева (частину) треба б було вирубати. Не подаючи назвиська автора, прошу отсе ласкаво подати до відома жюрі.

I, 43236 25 лютого 1911 р., Мюнхен

721. В. Е. Ріхтер до Об'єднаного комітету

Автор проекта с девизом «Марія», известный чешский художник Вилим Аморт, уполномочил меня сообщить Объединенному комитету следующее: 1) никогда еще не случалось при международных конкурсах и не соответствует принятым при них правилам, чтобы автор представил свой проект, сделанный только из глины, для обсуждения и чтобы члены комиссии указывали автору, как проект поправить при добавочном изготовлении его из гипса. 2) При всех международных конкурсах соблюдают правило вежливости к чужим авторам, вызванным для участия в конкурсе, и уделяют хотя последнюю премию одному из них. На основании вышесказанного автор проекта с девизом «Марія» находит вполне справедливым предъявить Объединенному комитету свое требование уплатить ему расходы за двукратную высылку своих проектов из чешской Праги в Киев.

II, 28663, арк. 156 25 февраля 1911 г., Киев

722. Г. П. Житецький до В. С. Житецької

Сегодня в 2 ч. дня состоялось торжественное заседание Акад[емии] наук. Народа было более $2^1/_2$ тыс. Не только все места громадной залы заняты были, но проходы, подоконники и т. д. Жара стояла невыносимая — до головной боли. Дышать было нечем, и случались даже обмороки. Говорил первым акад. Овсянико-Куликовский — хорошо, только без плана (он не написал читаемого) и немного тихо. Затем около 50 мин. (длинновато)

читал о Шевченко Славинский; хорошо вышло. По соглашению нас троих последним говорил я, так как характер моего слова о Шевченке был лирический. До чтения я весь перепотел и волновался, но когда взошел на кафедру, то совершенно успокоился и потому прочитал хорошо (35 минут) — громко и отчетливо, а отрывки из стихотв[орений] Шевченко с достаточною выразительностью. И Шахматов, и другие остались весьма довольны и всем заседанием, и моей речью. Говорю, не хвастаясь, а потому, что, действительно, сам когда овладел собою при чтении, то почувствовал, что выйдет недурно. Написано же у меня было еще заранее (писал 15—20 февр.); потом только переписывал и исправлял. Котляревский даже пришел в восторг, который мне сейчас и выразил от подъема при чтении моем. Я сильно беспокоился, что «провалюсь» на этом «почетном» экзамене, так как не привык говорить перед публикой; теперь я рад, и как будто гора с плеч свалила. Завтра утром я, должно быть, перешлю тебе № «Речи»: эта газета взяла у меня рукопись моего «Слова» еще вчера; может быть, напечатают его, и ты прочтешь целиком. Редакция другого издания «Школа и жизнь» просила у меня также статейку о Шевченке; я 24-го наскоро набросал и послал небольшую заметку. И ее пришлю завтра же. Торжества по поводу Шевченка начались и идут здесь с большим оживлением. 21-го и 28-го (Ефименчихи) лекции о нем; вчера были панихиды в Казанс[ком] соборе и Акад[емии] художеств. 8 марта грандиозный вечер с речами, чтением, пением (Садовский, Тартаков, хоры и т. д.) в дворянском собрании. На этом вечере я буду и опишу тебе.

I, 47895

27 февраля 1911 г.,
Петербург

723. Ільченков до І. М. Дьякова

Я только что возвратился из Москвы, где был на чествовании нашего славетного поэта Т. Г. Шевченка. Прекрасно все было. Но вот что я прослыхал интересное для Вас и Киева: вряд ли дозволено будет построить памятник Ш[евчен]ко в виде его фигуры, как Николаю I. Причиной этого — полное издание в 1907, 8, 10, и 11 гг. «Кобзаря». Какой-то камергер сделал доклад и министру внутренних дел Столыпину, и оберпрокурору... об этих изд[аниях] как о крайне антирелигиозных и противогосударственных, где бранится царская власть, личность вообще царя; указывали на стихи: «Молитва», «Марія» и др. Да их таки довольно в пол[но] изд[анных] «Кобзарях» этих. В Москве же я прослыхал и такое мнение тогда же: для г. Киева гораздо важнее устроить в память Шевченка в украинском стиле госпиталь на видном

месте, как у нас в Полтаве «Губернская земская управа» в украинском стиле построена, но надо в улучшенном виде, со стенными картинами в вестибюле. Там говорили, что уже собрано 90.000 р.; Киев от себя — ради госпиталя — добавит 10.000 р., и в центре города с бюстом Ш[евчен]ка (?!) буд[ет] здание в украин[ском] стар[ом] стиле «Шпыталь».

Я беседовал с двумя видными москвичами, и они находили, что больница гораздо полезнее и для Киева, и для украин[ского] народа, и для памяти и души Шевченка. Значит, если так, то на выдачу премий Вам тратить денег не стоит. Весной я буду в Киеве и буду у Вас, если позволите. Что ни делается, — говорили люди,— все к лучшему. Приймите и то, что испросили разрешение на памятник у императора, а в изд[аниях] «К[обза]ря» царская власть поругана. Что же это?! Издевательство?!. Могут и госпиталя не позволить... Фигуру на могиле под Каневом лучше; а 90.000 р. на здание в городе для Киева — находка; да и на могиле — потом — нескоро!.. При госпитале — «прихилище» для бедных малорусских престарелых писателей — и это кстати: 3—4 комнаты... Госпиталь будут видеть — все! и Европа, не только Россия.

P. S. Камергер тот из Екатеринос[авской] губ[ернии] — вот, м. б., почему и Екатер[инославщина] слабо реагирует на чество-в[ание] Ш[евчен]ка.

II, 28663, арк. 225 1 марта 1911 г.

724. В. К. Єзіоранський до Об'єднаного комітету

Ввиду того, что жюри Комитета обратило внимание на проект брата моего под девизом «Три кольца» и присудило ему дополнительную премию, имею честь, будучи уполномочен к тому братом моим, Болеславом Карловичем Езиоранским, заявить нижеследующее:

Насколько мне известно, жюри Комитета указало как на существенный недостаток проекта на невыдержанность украинского типа; имею честь уверить Комитет, что недостаток этот, в случае предоставления сооружения памятника брату моему, абсолютно не мог бы иметь места, так как художник делал бы его на месте — в Киеве, пользуясь моделями как живых типов, так и костюмов, одобренными Комитетом.

Проект памятника представляет собой только эскизный набросок, в котором автор желал дать выражение одухотворяющей его идеи, а равно общие архитектурные пропорции.

Автор находит, что пьедестал памятника может быть исполнен из неполированного гранита, чем можно было бы избегнуть

некоторой шаблонности, а с другой стороны удешевить постройку памятника.

В случае, если бы Комитету было угодно при выборе проекта для постройки остановиться на проекте брата моего, последний мог бы лично дать свои объяснения и переделать проект тут же на месте.

При сем прилагаю некоторые снимки работ моего брата в Варшаве и иных местах, вызвавших весьма одобрительные отзывы критики.

II, 28663, арк. 269 5(18) марта 1911 г., Киев

725. М. П. Левицький * до В. Г. Дубровського

Ось ціла купа справ, які прошу вас од себе і від усього гуртка нашого полагодити нам для Шевченкового свята, що має бути у нас у неділю 13 березня. 1) Великий бюст Шевченка, білий, для живої картини і апофеозу. Не знаю, чи є такі погруддя у Києві і скільки коштують; але дуже бажано б його мати, бо портрет не зробить такого ефекту. Тільки коли будете передавати його через проводника вагона рад[зивіловського] поїзда, то запакуйте гарно і напишіть головотяпові добре, щоб не привіз нам одних черепків.

Думаємо зробити кіоск і продавати Шевченкові портрети, картки, медальйони, книжечки.

4) У книгарні «ЛНВ» візьміть у кредит або на комісію на мій рахунок: а) портретів Шевченка Красицького: по 1 крб.— 5 штук, по 20 коп.— 10 шт.; в) карток листових з могилою $^1/_2$ сотні (картки вид. «Час» у нас суть).

с) «Кобзарів», коли можна дістати, хоч Яковенкових, 20 прим., у тому числі, коли є дорогі, що по 3 крб. у гарних палітурках,— 5 пр.

д) Серій Шевченкових, вид[авництва] «Час» — 10.

е) Може, ще є що гарне, що пригодилось би для кіоска, то пришліть, чого і скільки на Ваш погляд годилось би.

5) Жетонів: срібних — 10 шт., бронзових — 20 шт., коли можна, то всякий щоб у окремій коробочці, але з умовою, що непродані жетони приймуть від мене назад (хоч думаю, що того не буде)...

Тільки що побачив у «Раді» оповістку, що погруддя Шевченка всякого розміру продається у Непомнящого. Тільки купіть велике і конче біле, а не бронзоване.

I. 34154 5 березня 1911 р., Радзивілов

726. Київське українське видавництво «День» до Об'єднаного комітету

Киевское украинское книгоиздательство «День» предполагает приготовить из гипса, терракоты и т[ому] под[обных] материалов фигурки, размером приблизительно 13—15 сантиметров по длине, представляющие собою точное воспроизведение премированного проекта памятника Т. Шевченко работы художника Балавенского. Ввиду сего, по поручению издательства, имею честь покорнейше просить Киевский объединенный комитет по сооружению памятника Т. Шевченко дать означенному книгоиздательству «День» свое разрешение на право выпуска копий-миниатюр премированного проекта памятника. В случае согласия Комитета на данное предложение книгоиздательство обязуется внести в фонд на сооружение памятника Т. Шевченко в Киеве сто рублей.

II, 28663, арк. 266 — 9 марта 1911 г., Киев

727. Автор [1] до Об'єднаного комітету

Задавшись целью создать архитектурно-художественный памятник Т. Г. Шевченко, я не успел закончить модель к конкурсу (заказ не всегда вдохновляет); в настоящее же время модель приходит к концу, а потому и принимая во внимание, что 1-й премии не удостоен ни один проект, следовательно, нет памятника, достойного имени писателя-поэта, я и обращаюсь в Объединенный комитет с просьбой сообщить мне, может ли он уделить время для рассмотрения моей модели, и если может, то будут ли погашены издержки по доставке модели в Киев. Модель занимает объем (беря во внимание конечные точки удален[ия] от центра), 3×2×2 аршина.

Прибавляю, что модель архитектурно-художествен[ная], с орнаментикой в украинском стиле. Модель могу доставить в Киев между 4—14 апреля, один из этих дней Комитет может выбрать по своему усмотрению [2].

II, 28663, арк. 384 — 10 марта 1911 г., Харьков

---

[1] Девіз одного з учасників конкурсу.

[2] Об'єднаний комітет у відповідь авторові (II, 28663, арк. 385) запропонував прислати спочатку фото. Якщо проект задовольнить Комітет, тоді умовитись про доставку моделі. Автор погодився.

728. М. Пилипович [1] до редакції газети «Рада»

27 лютого відправлено було панахиду у місцевій церкві по Шевченку. У неділю 13 березня відбудеться літературно-музичний вечір з живими картинами, прибуток з якого призначено на пам'ятник Шевченкові у Києві. Вечір мав бути 19 лютого, але через те, що дозвіл од губернатора прийшов тільки 17 лютого, довелося відсунути вечір аж на три тижні.

І. 42965 11 березня 1911 р., Радзивілов

729. Акціонерне товариство «Граніт» до Об'єднаного комітету

Сим имеем честь предложить Вам наши услуги по устройству пьедестала для памятника Т. Г. Шевченко из мелкозернистого финляндского гранита серого, красного или черного цвета, в полированной, обтесанной или грубой обработке. В случае Вам потребовался бы камень другой породы, готовы мы предложить Вам работу по Вашему указанию.

Мы надеемся, что Вы не откажете в присылке соответствующих чертежей с подробными требованиями для составления точной сметы.

II, 28663, арк. 215 11 марта 1911 г., Москва

730. Ф. П. Балавенський до Об'єднаного комітету

15 февраля сего года жюри по устройству в г. Киеве памятника Т. Г. Шевченко мне была присуждена за представленный мною проект вторая премия в 1000 руб.

Ввиду того, что проект по независящим от меня причинам получил некоторое повреждение, я теперь занят переделкой его. Проект в обновленном виде будет мною доставлен после праздников св. пасхи. Не желая в настоящее время получить всю присужденную мне сумму, имею честь просить вас выдать мне пока в счет премии 500 рублей.

II. 28663, арк. 279 26 марта 1911 г., [Киев]

---

[1] Псевдонім М. П. Левицького.

731. М. Ф. Сумцов до Об'єднаного комітету

Я, к сожалению, по служебным и семейным обстоятельствам не мог принять участия в заседании жюри. Ознакомившись теперь с рисунком проекта г. Балавенского, позволяю себе, хотя, быть может, и слишком поздно, высказать свое мнение, что художник стоит на правильном пути и исходный пункт, по-видимому, им найден; но при всем том проект нуждается в большой переделке.

Окружающие справа и слева фигуру Шевченко ступеньки совсем не идут к памятнику по искусственности, ложному классицизму. Они шли бы для деятеля аристократического круга, для сановника, влиятельной особы. Было бы лучше дать простую высокую скалу и на ней поставить Шевченко не в сидячей позе, а в стоячем положении.

Постепенно понижаясь, могли бы идти кобзарь, дивчина и дети, как символы главных мотивов поэзии Ш[евченко], его любви к народной поэзии, к детям; но все эти фигуры необходимо связать, чтобы они производили одно цельное впечатление, в настоящем виде, судя по рисунку, они слишком разрознены и не дают цельного впечатления.

II, 28663, арк. 512—513 26 марта 1911 г.

732. О. Г. Сластіон до М. Ф. Біляшівського

Я читав, що на Вашу виставку (Шевченка) багато ще поступило рисунків Шевченка. Отже, прохаю Вас, будь ласка, напишіть мені, що воно таке? А може, вони уміщені у новий каталог, то прохаю Вас, надішліть мені його — я тепер все збираю, що тільки трапляється,— може, се мені здасться для передмови для другого випуску «Малюнків Шевченка». Перший Ви, розуміється бачили й читали мою там розвідку — писана дуже нашвидку, багато є дечого не до ладу, та вже нехай буде так... Що воно за знак, що мені й досі не прислали для підпису протокол жюрі?..

Треба безпремінно об'являти третій конкурс, а проект Балавенського одкинуть — він нікчемний. Я радий, що на моє вийшло — всі тепер проти його обурені... Погано, що «Рада» почала друкувати дурацькі обивательські проекти. Як вони цього не розуміють?

XXXI, 6 29 березня 1911 р., Миргород

733. С. В. Сидорук до Об'єднаного комітету

Препровождая при сем талонную книжку с № 4251 по № 4300 и сообщая, что одновременно послано переводом 33 руб. 8 коп. на сооружение памятника Т. Г. Шевченко, убедительнейше прошу Объединенный комитет пропечатать в газете «Засів» имена и фамилии певчих 2-х моих хоров, сделавших пожертвования; некоторые из них выписывают и читают газету «Засів», и им будет лестно узнать, что их добрый поступок не забыт и оценен. Пусть, кроме того, вся мыслящая украинская масса узнает, что имя великого народного певца и страдальца известно и в нашей «Холмской Руси», что и сюда проникла благородная наука Т. Г. Шевченка: «Учітеся, брати мої, думайте, читайте...» Чудная украинская «пісня» и «мова» всегда здесь раздавались, а в последнее время начинает проникать, хоть и с трудом, благодаря невозможному и недальновидному «правопису», и украинское печатное слово.

II, 28663, арк. 354. 30 марта 1911 г., [м. Ходыванец]

734. І. Л. Кавалерідзе до Об'єднаного комітету*

Конверт под девизом «Поэт Украины» прошу вскрыть; проект предоставляю в собственность Комитета. Деньги (100 р.) сто рублей, присужденные мне жюри, прошу Комитет выдать мне.

II, 28663, арк. 298 1 апреля 1911 г., Киев

735. Ю. С. Грибинюк до Об'єднаного комітету

Лучшее место для постановки памятника Т. Г. Шевченко — это площадь в конце Крещатика, против царского сада [1].

Атрибутом памятника — символом обязательно, между прочими, должна быть могила.

II, 28663, арк. 509 9 апреля 1911 г., С.-Петербург

736. І. Ю. Рєпін до Об'єднаного комітету

В движении фигуры не узнаю Тараса: нет сдержанности, глубины и поэзии (его личной), нет портрета [2]. Я решил: ни на ка-

---

[1] Тепер Першотравневий парк.

[2] Очевидно, І. Ю. Репін має на увазі проект скульптора Ф. П. Балавенського, якому на засіданні жюрі другого конкурсу (де не зміг бути Репін, хоч і обіцяв у листі від 27.VI 1910 р.) була присуджена друга премія після доробки ним проекту.

кие конкурсы не ездить и не ходить. Комиссии всегда спевшись, а потому участие со стороны равно нулю.

II, 28665, арк. 352 11 апреля 1911 г., Рим

737. П. П. Книшенко до М. М. Грінченко

Ще колись ізберусь, та вже, мабуть, уже після молотьби, як бог хліб уроде, хочу купить іще портрет Тараса Шевченка та й книгу його «Кобзар». В мене вона (книга) й була, ще нашому покойному братові Ягорові, як був ще живий, дав Борис Дмитрович [1] йому, а потім вона в мене зосталась, а в мене поки брали добрі люди читати поки таки книгу зачитали. То ото ж я й хотів і Тараса Шевченка рядом з Борисом Дмитровичем поставить, бо вони найкращі квіти України.

III, 42842 14 квітня 1911 р., с. Єлизаветівка, Катеринославської губ.

738. І. М. Дьяков до І. І. Щітківського

Не имея возможности принимать дальнейшее участие в Комитете, покорнейше прошу Вас, милостивый государь, не отказать вступить с сего числа в исполнение обязанностей председателя Комитета, так как я вошел с ходатайством в городскую думу об освобождении меня от председательствования [2].

I, 12838 19 апреля 1911 г.

739. Г. І. Заяць до редактора газети «Рада»

Дозвольте й мені підписатись під проектом Михайла Саса [3], висловленим у № 84 газети «Рада», славетному нашому поетові Шевченкові.

I, 42539 24 квітня 1911 р., Брест-Литовський

---

[1] Б. Д. Грінченко.

[2] У час, коли діяльності Об'єднаного комітету все більше й більше перешкоджали правлячі кола і реакційні угрупування, І. М. Дьяков не вважав для себе за можливе, залишаючись київським міським головою, очолювати Об'єднаний комітет по спорудженню пам'ятника Т. Г. Шевченку в Києві.

[3] Нижче подаємо опис проекту М. Саса: Залізобетонна могила, що поросла диким виноградом. На ній стоїть чоловік без шапки, у сорочці біля плуга,

740. А. Бохонко, А. Макаренко та ін. до Об'єднаного комітету

В засіданні Київської городської думи 17 марта сього року поставлено одвести місце під пам'ятник Шевченкові на розі В[еликої] Васильківської, Караваївської та Пушкінської вулиць, одно з тих 3-х місць, що були запропоновані думі Комітетом.

Зважаючи на те, що обране місце зовсім не відповідає для достойного вшанування пам'яті нашого великого поета-громадянина, ми, нижчепідписані кияни, протестуємо проти внесення Комітетом цього місця в число гідних для вибору під монумент Шевченкові. Це була велика помилка, яка може зостатись плямою на діяльності Комітету. Протестуємо ми головним чином ось через віщо: обране місце далеко од центра города і якраз в тій торговій непривітній частині його, де пам'ятника не побачить ніхто з тих селян, що прибувають до Києва кожного свята, це одно; а вдруге — те місце занадто мале, і великий рух трамвайних вагонів, екіпажів, ломовиків з товарного вокзалу завше буде заважати спокійному оглядданню пам'ятника.

Київ — головне місто України, Шевченко ж найбільший народний поет не тільки України, а цілої Слов'янщини, і через те, коли ставимо йому пам'ятника у Києві, то і місце для цього повинно було найкраще, гідне пам'яті поета, а до того воно обов'язково повинно бути поблизу того шляху або площаді, де найбільш проходить селян, з посеред которих вийшов Шевченко і за яких «його замучено колись».

Таким місцем, після Михайлівського скверу, безперечно буде Золотоворотський сквер.

Отже, зважаючи на це все і на те, що вже ухвалено по другому конкурсу однофронтового проекту пам'ятника, тепер цілком непридатного до обраного місця, і що витрачено чимало коштів на конкурс, Комітет має моральне право вимагати од думи, на підставі вищенаведених причин, перерішити справу з місцем

притуливши праву руку до чола, дивиться вверх. Трохи вище лежить хлопчик, у правій руці якого — сопілка. З протилежного боку сидить дівчина, спершись підборіддям на ліву руку, права лежить на колінах на розкритій книжці.

Зверху — постать Шевченка в чоботях, штанях і сорочці, трохи розхристании, у шапці, руки складені на грудях одна в одну, голова трохи повернена вправо до плуга. Одна нога трохи відставлена. Шевченко наче замислився.

Недалеко від могили — залізобетонний постамент, з трьох боків до нього ідуть мармурові східці. На постаменті копія хати, де народився Шевченко. Стіни світлиці оздоблені мозаїкою. На стінах — копії всіх відомих портретів Шевченка та копії його малюнків. На мармурі висічений життепис поета. На металевому столі лежить «Кобзар», зроблений з латуні.

для пам'ятника, щоб призначити для цього Золотоворотський сквер — ту частину його, що виходить на В[елику] Володимирську вулицю.

ІІ, 28663, арк. 507 [Квітень 1911 р., Київ]

741. М. О. Гаврилко до Об'єднаного комітету *

Оцим прошу Комітет для збудування пам'ятника Т. Г. Шевченка вислати мені премію за проект пам'ятника Шевченкові, присуджену мені другим засіданням жюрі, в сумі п'ятисот (500) рублів на ймення Костя Паньківського, директора краєвого союзу ревізійного у Львові.

ІІ, 28663, арк. 503 Квітень, 1911 р. [Львів]

742. Г. О. Виноградова до Об'єднаного комітету

Вследствие отношения Вашего, посланного мне 26 апреля 1911 г. за № 2088, выражаю свое согласие на предоставление в собственность Комитета моего проекта и прошу присужденную мне премию выдать Марии Алексеевне Виноградовой.

ІІ, 28663, арк. 413 8 мая 1911 г., [Москва]

743. А. Шіортіно до І. М. Дьякова

Je [ ] a connaitre que la Mairie de Kieff a ouvert le 3-eme concours international pour le monument a Chewtchenko.

Je vous prie Monsieur le Cheff de la Mairie de la ville de Kieff, de presenter ma proposition a la Commission, et de vous interesser personnelment de cet question, que je serait tres reconnaissant.

I-ere vous toutte connez bien que moi je gagné le dernier concours *moralment,* e toutte les personnages plus intelligent de Kieff a condamné le scandal du part de la Jury, car il ne veuillet prendre à consideration la model que merité la premiere prise pour la raison que moi je connais pas ancor.

2-em Maintenent au lieu de faire ce 3-eme concours inutille pourque vous ne pas donnez la comand de faire des esquisse *different* de ce monument caracteristique pour le Poet e pour la

Ville. Maintenent que je connais bien le tipe de Petite Russien, e je connais toutte qu'il fu pour faire un monument digne de Chewtchenko.

3-eme je propose de faire des esquisse pour cet monument jusqu'a l'approbation de la Jury, e [ ] je ferai tout le monument a grandeur naturel, sans prendre [ ], et je donnerai la facultée a la Commission de pas payer la somme que serai convenue, si le monument quant à mire a on place, il n'y aura pas de grand success general come chef d'oouvre de l'art moderne, e du part de toute population de Kieff.

Je espère, Monsieur, d'accepter un reponse honorable que je serai a vous très reconnaissant.

Je espère, aussi que quand vous viendrez à Rome, je aurai le plaisir de vous voir à mon atelier.

Je vous prie de prendre a vous et Madame Djakow mes reconnaissances *.

II, 28666, арк. 73—76 зв. 28 June—1911, Rom

744. М. Ф. Комаров до М. М. Грінченко

Разом я складаю збірник віршів до Шевченка або присвячених йому: «Вінок Т. Шевченкові», куди вже заведено до сотні п'єс українських, російських і польських, а між ними і один вірш Б. Д.[1] «Шевченковій могилі», що був надрукований у «Дзвінку» 1891 р. № 5. А може, у Б. Д. були ще які-небудь вірші на спомин про Ш[евченка] або йому присвячені, та не надруковані, то, коли

---

* Я довідався, що Київська міська дума оголосила третій міжнародний конкурс на пам'ятник Шевченка.

Звертаюсь до Вас як до голови Київської думи з проханням подати мої міркування Комітету і особисто зацікавитись цією справою, за що буду Вам дуже вдячний.

По-перше, Вам відомо, що морально я виграв останній конкурс і вся інтелігенція Києва засудила скандал жюрі, яке, з невідомих мені причин, не бажало призначити першу премію моделі (sic), яка на це заслуговувала.

По-друге, чому б тепер замість 3-го марного конкурсу не заказать інші ескізи пам'ятника, характерні для поета і міста?

Тепер мені добре відомий тип Малоросії і все те, що необхідно для пам'ятника, гідного Шевченка.

По-третє, я пропоную зробити ескіз пам'ятника, і якщо схвалить жюрі, то зробити його натуральної величини, і згоден, щоб Комітет не доплатив мені відповідну суму, якщо споруджений пам'ятник на місці не буде схвалений населенням Києва як шедевр сучасного мистецтва. Сподіваюсь, вельмишановний пане, що одержу позитивну відповідь. Прийміть запевнення моєї великої вдячності.

[1] Б. Д. Грінченко.

зосталося що-небудь, будьте ласкаві,— пришліть мені для надрукування в тому збірнику — мені хотілось би, щоб він був якомога більше повніший та інтересніший.

III. 42816 14 вересня [1911] р., Одеса

745. М. Бабинський до Об'єднаного комітету

Будьте добры сообщить мне имена членов жюри, участвующих в конкурсе по устройству памятника Т. Г. Шевченко. Прошу также сообщить мне последнее число для доставки эскизов.

План мне был выслан под № 1479 в Париж. Теперь я нахожусь в Екатеринославе.

II, 28663, арк. 483 16 сентября 1911 г.
Екатеринослав

746. М. Саєнко до Об'єднаного комітету

Звертаюся з пропонуванням випустити «Шевченківські марки». В галичан існує звичай обкладати себе добровільними податками на різні національні справи.

Одним із найрізнородніших оподаткувань є оподаткування листів. Майже кожна інтелігентна людина добровільно оподатковує свої листи так званими національними марками. Сі марки випускають в світ ріжні інституції українські. І дохід від продажу цих марок призначається на різні цілі. Так, наприкл[ад], «Педагогічне товариство» у Львові, а також у Чернівцях видає марки, і дохід призначається на народні школи. Є марки «Хлопського фонду», «Народного фонду», «Руської ремісничої бурси у Львові», «Шевченківські марки» і т. д. і т. д.

Отже, мені здається, що «Шевченківські марки» можна б було видати й Об'єднаному комітету і дохід, звичайно, призначити на пам'ятник Т. Г. Шевченкові.

II, 28663, арк. 534—535 9 жовтня 1911 р., Київ

747. Ю. С. Михайлів до П. І. Холодного *

Ми з ним [1] познайомились в Москві на вечорі Т. Шевченка, в той вечір, коли він читав свої чудові «Айстри».

I, 12319 20 жовтня 1911 р., Катеринослав

---

[1] О. І. Олесем.

748. А. Ф. Кащенко до П. Я. Стебницького

Посилаючи книжки, я зробив обережно [1]: найбільше послав чикаленківських № 1, 2, але були й інші книжки, а саме: про Т. Шевченка 10 пр., про Богд[ана] Хмельн[ицького] 10 пр., «Наймички» 20 пр., «Катерини» 10 пр. Найменше послав «Про старі часи» та «Маленький Кобзар» — тільки по 2 пр., опасаючись, щоб управляющий не налякався пропаганди і не вернув мені всіх книжок. А всіх книжок було більше як 150. Через три дні після одсилки книжок я дістав оцього листа, що Вам посилаю, а тепер я вже довідався, що кобзарики учні передають з рук на руки.

III, 52323 26 грудня 1911 р., Туапсе

749. О. О. Русов до П. Я. Стебницького

З пам'ятником — тихо! Слабо! Без спросу! А якісь-то скульптори щось присилають! А тихо іменно через те саме бездоріжжя, на яке натрапив не тільки пам'ятник, а й увесь рух, про який пишете й Ви...

Допіру Адамсона треба-таки з сторони попрохати, а не так, як Ви писали — од Комітету. Коли Комітет об'явив конкурс, то не може ж він закази робити! Ви кажете, що він мініатюрист. Але тії, що були магнотюристи, чи як їх звати,— поналяпували такого, де Шевченка й не було, а якісь були ідеї.

Мені здається, якби вони закинули і фіхтев іхтеїзм з Берклея ідеїзмом та гегелівським залізанням на небо, а добре б провчили «Кобзаря» та того «Кобзаря» на обличчі Шевченка постаралися б виявити, то краще б нічого не було. А то — залізе на небо,—

І ми —не ми, і я — не я!

Дак вони ж не хтять самого Шевченка витворяти у фігурі, а якихсь гайдамаків да причинних! «Якось-то буде?»

А тим часом і той суд пройде, мабуть, так, як пройшов суд над «Світлом», бо у суді не земці — чорносотенці сидять, а не люди XX віку; і що б там Лободовський не видумлював, пропонуючи гроші роздати Шевченкам — родичам, а пам'ятник не тепер, так в четвер, а буде тому, хто сміло «Марію» списав.

Так, щось мені здається, буде ход од чорносотенства до просвітлення голов. І може, краще було б, якби знов у 1912 році не було премірованого проекту, бо у 1914 щось інше буде, ніж тая пакость, яка тепер панує по цілому світу!

III, 52617 28 грудня 1911 р., Київ

---

[1] Книжки було надіслано керуючому Варварінським училищем В. Лупанову для розповсюдження серед учнів. Усі перелічені книжки видало «Благодійне товариство видання загальнокорисних і дешевих книжок».

750. Островський * до Об'єднаного комітету

Честь имею просить Объединенный комитет об извещении меня на прилагаемом открытом письме о результате состоявшегося жюри, т. е. кому признаны премии и как мне можно получить свои работы обратно. Выслал я по почте в трех пакетах четыре проекта на 16 листах серой бумаги и адрес свой в закрытом заказном письме.

С почтением автор тех рисунков, на которых девиз: «Дума о воле».

II, 28663, арк. 140 [1911] р.

751. Об'єднаний * комітет до Островського *

Имею честь сообщить Вам, что Ваши рисунки не премированы жюри, а также ни одному из представленных проектов не присуждена 1-я премия. 2-ю премию в 1000 руб. получил Балавенский, 3-ю в 500 р. Гаврилко и 5 дополнительных премий по 100 р. Селезнева, Рашевский, Езиоранский, Виноградова и Неизвестный. Высылку проектов или рисунков Комитет на себя не принимает.

II, 28663, арк. 140 [1911] р., [Київ]

752. І. А. Завальнюк до Об'єднаного комітету *

Фотография не удалась и очень маленькая, так что я решился послать первоначальный эскиз лицевой и тыльной стороны. Хоть постановка и сочетание фигур в модели иначе, но и здесь идея видна. Сам знаю, что с этим наброском еще согласиться нельзя, но на все надо время, и мне надо не меньше как год, чтобы, собрав коллекцию типов, одеть их и поставить в том движении, которое полагается при исполнении данного ряда.

II, 28663, арк. 239 [1911] р., Літин, Под[ольської] губ[ернії].

753. І. А. Завальнюк до Об'єднаного комітету

З великою цікавістю ждав я тої години, котра явить в собі проекти на пам'ятник Шевченкові. І ся година наступила, але, окрім печалі нічого вона мені не дала, проекти слабенькі і не дають історичного факту. Вони тямлять Шевченка як лірника, котрий в свої[й] поезії виспівував важкий подих серця через те,

що рідний йому народ на панщині працює, та про дівчину, котра від кохання мліє; або про покритку, що не має де дітись. Я ж міркую про це діло інакше: Шевченко був для нас місяцем, котрий явився нам серед темної ночі і своїм променем освітив всю Україну: зразу перед нами стало видно далекий горизонт і те місце, де ми стоїмо.

Нам він показав всю історію — як те, що було, так і те, що має бути. Для нас його пам'ятник — великий празник.

Слухайте ж. Розкрилась могила, звідтіль вийшли запорожці й високо на долонях винесли Шевченка, котрий в горді[й] постаті стоїть, одною рукою показує на своїх товаришів, а другою далеко. Тут же виходять із могили діячі України: Сагайдачний, Наливайко, Остряниця, Котляревський, Сковорода, Залізняк... багато народу з ями вилізає подивитись на таке торжество.

Я сидів і мовчав через те, що тільки студент Мюнхенської академії, і думав, що у Вас є люди талантли[ві]ші од мене, але як вони не захтіли своїх проектів давати, то тепер, як не пізно, то я пришлю фотографію з свого проектика, що тепер ліплю.

II, 28663, арк. 237

[1911] р., Літин,
Подольської губернії

754. І. Г. Рашевський до Об'єднаного комітету

Творчество Т. Г. Шевченко богато и сложно; в его «Кобзаре» вылились преданья и идеалы героических времен малорусского казачества и современная поэту народная жизнь со всею ея задумчивой красотой, тихою грустью или бурным протестом.

Народный склад и содержание поэзии Шевченко сближает ее с историческим казачьим эпосом, и связь эта сильна, что часто исчезает граница между народным и личным творчеством поэта, поэтому Шевченко был прав, давши название «Кобзаря» собранию произведений своего поэтического творчества, был и тогда прав, когда сравнивал самого себя (что он делал нередко) с кобзарем: украинские кобзари — эти преемники древнеславянских «боянов вещих» — были носителями преданий прошлых веков народной жизни, вдохновенными выразителями народного горя и радости; таковым был и Шевченко, и таков будет образ его в представлении грядущих поколений. В тяжелой, полной лишения и горя личной жизни Шевченко, в его характере и в духовном его облике было тоже много типичных черт жизни народного украинского кобзаря, поэтический образ которого он дал в своем «Перебенде». Вот почему поэт должен быть изображен с кобзой и в народном костюме, который он любил и часто носил.

На барельефах пьедестала предоставлены сцены из наиболее крупных и популярных произведений поэтического творчества Шевченко, объемлющих эпос, историю и быт:

1) «Утоплена»[1]
2) «Чернець»
3) «Катерина»
4) Стихотворение Шевченко, в котором выражена предвечная скорбь о настоящем, мучившая его всю жизнь.

II, 28663, арк. 342—343 [1911] г.

755. Л. Й. Тракал[2] до Об'єднаного комітету*

Идея, выраженная памятником.

Поэт сидит в элегическом настроении тех моментов, когда он как бы сам к себе обращается внутренно:

Думи мої, думи мої,
Лихо мені з вами,
Нащо стали на папері
Сумними рядами и т. д.

Размещенные внизу персонажи имеют олицетворять тот ряд задушевных глубоких чувств, которыми по преимуществу питалось его поэтическое творчество.

1) Кобзарь

Любовь к былой славе своей родной Украины, славы геройского казачества, которая из поколения в поколение передается песнями кобзарей. Эта сторона представлена играющим кобзарем.

Эта фигура в то же время должна еще представлять и самого поэта Кобзаря. Ввиду этой цели Кобзарь должен сохранить основные черты типа поэта в старческом возрасте — глубоким стариком, каким мог бы быть поэт в настоящее время.

2) Дивчина. Эта дивчина, к чувствам и судьбе которой поэт относился с такой глубиной нежного отеческого чувства, радостям ея радовался, а горе ее вместе с ней так оплакивал. Она прислонилась к пьедесталу и, вероятно, слушая песнь кобзаря, тихо плачет.

Може, найдеться дівоче
Серце, карі очі,

---

[1] Після назв творів «Утоплена», «Чернець», «Катерина» цитуються уривки з них.

[2] Див. II, 28699, 21 арк.

Що заплачуть на ці думи —
Я більше не хочу —
Одну сльозу з очей карих —
І пан над панами и т. д.

3) Девочка-нянька с ребенком сидит у подножья, но, и будучи в присутствии Кобзаря и дивчины, занята своим естественным для детей занятием — забавой.

Думи мої, думи мої
Квіти мої, діти!
Виростав вас, доглядав вас —
Де ж мені вас діти?..
Привітай же, моя ненько!
Моя Україно!
Моїх діток нерозумних,
Як свою дитину.

Она сидит и слышит, но и не может вникнуть в сущность происходящего — она еще дитя.

II, 28663, арк. 277 [1911] р.

756. Ю. С. Грибинюк до Об'єднаного комітету

Не имея ввиду цели тормозить вопрос об окончательном решении с постановкою памятника Шевченко, но как член Комитета вынужден сделать некоторые сообщения.

В текущем году мною послано в Полтавскую губерн[скую] зем[скую] управу свыше 150 руб. Вообще до сего времени я получил пожертвования на разные суммы по меньшей мере от тысячи отдельных личностей; при этом в среднем приходит 25 коп. на каждого жертвователя. Я ездил на юбилейные торжества в Москву. Как там, так и в Петербурге, прислушиваясь к голосу жертвователей, слышал:

1) Памятник по второму проекту неудобно ставить, т. е. памятник можно ставить действительно лучший из всех, заслуживший первую премию.

2) По первому конкурсу Комитет допустил на конкурс все присланные проекты, кажется, и те, какие пришли после законного числа и часа.

3) В объявлениях Комитета значилось, что проекты должны быть доставлены не позднее 3 ч. пополудни 1-го февраля. А уже почти перед этим днем в газетах извещалось, что проекты должны быть высланы так, чтобы на вышеозначенное число в Коми-

тет поступила накладная на отправленный груз, в противность международному праву, по коему выполнение даты должно или может быть состоявшимся на месте жительства отправителя.

4) Проект может быть принят, если он рассчитан на означенную Комитетом сумму 150 тыс. руб. или несколько выше. Если художник не мог дотянуть и до той мизерной суммы, какую назначил Комитет, то дотягивать придется самим членам Комитета, что ли? Тогда уж лучше с согласия других художников, приславших свои проекты, составить нечто по нескольким проектам.

5) По первому проекту Комитет мог заметить, что присылавшие свои проекты художники не имели понятия о Шевченко. Необходимо было дать хоть некоторые директивы при объявлении второго конкурса.

6) Нельзя же для памятника Шевченко пользоваться избитым каменным столбом: для крестьянского украинского поэта и для крестьянского населения он, этот столб, будет напоминать палю, на которую насаживали поляки свои жертвы, или будет напоминать так называемого болвана, что евреи ставят над своими покойниками на окописькови.

7) По принятому проекту крестьяне (тысячи, тысячи жертв по 3—5 коп!) подумают, что изображение Шевченка соответствует тому моменту, когда поэт был болен или пьян и его подняли на столб с креслом.

8) Самой личности крестьянского поэта даже его сородичи не познают. Будут догадываться, что это подпольный облокат, с которого шинкарка здерла шапку і зимою вигнала на вулицю в їднім спінджаку.

9) С переменой места постановки памятника принятый проект неудовлетворителен, так как имеет только одно лицевое назначение.

10) Вообще спешить можно разве з гарячими варениками, а закладчину пам'ятника Шевченкові можно одкласти на 25 лютого 1914 р.

11) Биография Шевченко хорошо разработа[на]. Имеется в живых его бывшая невеста — Ликеря, имеются ея свидетельства в печати, в какой одежде всегда ходил Шевченко.

12) Стоит объявить третий конкурс и таким образом, чтобы в нем приняли участие профессора С.-П[етербургской] Академии художеств.

13) Памятник Шевченке без той эмблемы, какая показана в стихотворении «Перебендя», не может быть поставлен. Это заявление печатать можно.

II, 28663, арк. 510—511 [1911] р.

757. С. П. Балабуха до редакції газети «Рада»

Открытое письмо о благоустройстве могилы Шевченко.

В августе прошлого года я, наконец, мог исполнить свое давно лелеянное намерение — посетить могилу нашего славного поэта Т. Г. Шевченка. Я не буду распространяться здесь о том впечатлении, которое вынес я из своего паломничества, о тех чувствах и мыслях, которые переживал, сидя у подножия намогильного креста. Благодаря тому, что в хате на могиле я не застал сторожа — хранителя этой могилы, так что мне не пришлось осматривать и тех немногих реликвий, которые собраны в хате, — я не был развлекаем ничем посторонним, оставаясь все время пребывания на могиле в одиночестве, с своими думами, перед великой тенью поэта. Впечатление получилось захватывающее. Тут соединилось все — и благоговейное чувство почтения к памяти поэта, оживляемое присутствием на могиле его, и та поразительно роскошная природная рамка, в которой стоит воздвигнутым памятник. Воистину такой могилы нет ни у кого из известных поэтов. Могила эта создана волею поэта, который пожелал покоиться «на могилі серед степу широкого на Вкраїні милій, щоб лани широкополі, і Дніпро, і кручі було видно, було чути, як реве ревучий», и любовью сынов его родины, свято исполнивших его желание. Сердце преисполняется национальной гордостью при виде того, что могила Шевченко и крест на ней красуется среди далеко раскинувшегося горизонта, и что целые миллионы проезжающих на днепровских пароходах путников могут из года в год взирать на могилу, увенчанную издалека маячащим крестом, и поучаться любви к своей родине. Это торжественное настроение, однако, отравляется осадком горечи. Нужно признаться, к великому огорчению, что от могилы веяло какой-то заброшенностью. Как ни роскошна природная обстановка ее и как ни чудна она сама по себе, но хотелось бы, чтобы эту могилу окружала та рукотворная обстановка, которую создает человеческая любовь и вечная память о своенародном поэте. Не будем говорить уже о простоте самого намогильного креста,— быть может, этот металлический крест в своей незатейливости и является наиболее выразительным памятником на могиле того, все поэтические помыслы которого были посвящены интересам и жизни серой массы народа. На могиле помимо того недостает многого, что желательно было бы здесь видеть. Произрастает на могиле какой-то чахлый усыхающий сад, плохо поддерживаемый, глаз ищет около могилы посаженных заботливой рукой цветов, но увы! их нет. Вместо учреждения, достойного славного имени великого национального поэта, в котором бы могло быть сосредоточено все касающееся его: произведения его, автографы, библиография статей о Шевченко, произведения его кисти и кисти художников, посвященные ему, этнографические и истори-

ческие памятники, имеющие то или другое отношение к поэту, — вместо всего этого у подножия намогильного кургана стоит унылая хата, в которой, как нам удалось увидеть из окон и как всем это известно, хранится только несколько предметов, связанных с именем Шевченко и в том числе книга записей для отметки посетителей могилы, содержимая в большом беспорядке и испещренная злополучными записями, о которых нам поведал г. Матушевский в февральской книжке «Киевской старины» за 1903 г. Эта злополучная книга, как справедливо выразился автор этой статьи, является обвинительным актом в нашей некультурности. Но этого мало, нам кажется, что эта книга, полная небрежности в сохранении ее — чем как не этим объясняется тот факт, что в ней могут появляться записи, почти равные с глумлением, все это говорит о том — как ни обидно в этом сознаться,— что могила лишена необходимого попечения и надзора за ней. Об этом свидетельствуют и впечатления многих других туристов, занесенные на страницы книги и перепечатанные в статье г. Матушевского.

Как известно, могила ранее находилась еще в более печальном положении, и только в 80-х годах она приведена была в настоящий свой вид. Что могла сделать для благоустройства могилы заботливая рука одного человека — все это делалось, когда жил в Каневе В. П. Гнилосыров[1], бывший верным стражем могилы Шевченко, но со времени его смерти в конце 1900 г. могила лишилась и этих забот. И отсутствие этого добровольного попечителя могилы несомненно заметно на каждом шагу.

Как могло случиться, что до сих пор не организован постоянный общественный надзор за могилой Шевченко. Мы знаем, конечно, что в этом отношении встречались препятствия, заключающиеся в так называемых «независящих» обстоятельствах. Но эти независящие обстоятельства, как известно, является прежде всего временным явлением, а потому необходимо периодически убеждаться, не истекли ли заповедные сроки действия их. Вопрос об этом уместно было бы возбудить именно теперь, ввиду приближающегося истечения пятидесятилетия со времени смерти Шевченко. Конечно, при указанных обстоятельствах нельзя было до сих пор организовать учреждение, которое бы взяло на себя заботы о могиле Шевченко. Но если создание нарочито организованного для этого учреждения может натолкнуться на те же независящие обстоятельства, то ведь существует же городское управление г. Канева, которое может стать во главе дела попечения о всем нам дорогой могиле, если не в пределах всех вышевысказанных desiderata[2], то хотя бы в некоторых отношениях. И это было бы потому кстати и удобно, что могила Шевченка,

---

[1] Чит. В. С. Гнилосыров.

[2] Відсутніх.

как кажется, стоит на городской земле. Лично нам неизвестно, что такое представляет из себя городское управление г. Канева, но, судя по унылой внешности самого города, нужно думать, что самостоятельной инициативы в этом деле нельзя ожидать от Каневской думы. А в таком случае необходимо, чтоб почитатели памяти Шевченка теми или другими путями, через то или другое учреждение вошли в переговоры с Каневской думой об организации дела попечения о могиле Шевченка. Мы уверены, что, при воздействии со стороны, Каневская дума может приложить старания для приведения в порядок и поддержания могилы, что же касается нужных для того средств, то не может быть сомнений, что таковые найдутся в добровольных пожертвованиях, принимать которые никто не может запретить Каневской думе.

Собственно, мы здесь не имеем намерения поднимать вопроса о том, как организовать дело попечения о могиле Шевченко, — найдутся, вероятно, и другие средства для осуществления этого помимо указанного. Написанные выше строки помещаются нами только в видах тех, чтобы возбудить этот вопрос, и продиктованы они как скорбными чувствами, вынесенными нами из посещения могилы Шевченко, так и горячим желанием екатеринославских почитателей гения нашего родного поэта видеть могилу его этот палладиум национального сознания, достойной славы его. Деньги для этого найдутся и у нас в Екатеринославе, даже более того — деньги у нас для этого есть, но мы не знаем, что с ними делать. И мы желали бы, чтобы кто-ниб[удь] на страницах «Киевской старины» нам ответил бы на этот вопрос. Прошу редакцию поместить это письмо. На всякие изменения его согласен. Если же письмо не может быть помещено, то просил бы возвратить его хотя бы через Степаненко или кого-либо другого.

Быть может, рассуждения о возможном участии в этом деле Каневской думы и не вполне правильны, но я посчитал нужным так именно поставить дело для открытия обсуждения вопроса о благоустройстве могилы Шевченко.

III, 3377 [1911] г., Екатеринослав

1912

758. М. Ф. Комаров до Є. Х. Чикаленка

Я казав Вам, що маю скласти такий збірник для пошанування пам'яті Тараса, щоб зібрати усі вірші, які були присвячені пам'яті його. Тепер у мене зібрано і заведено в збірку більше

сотні п'єс українських, галицьких, російських і польських поетів. Але ж багато дечого недостачає, а хотілось би, щоб збірка була якомога повніша.

Х, 30351 8 січня 1912 р., [Одеса]

759. В. Е. Ріхтер до Об'єднаного комітету

Известный чешский художник-скульптор, участвовавший в первом и втором конкурсах на проект памятника Т. Г. Шевченко, желает участвовать и в третьем конкурсе, если таковой будет объявлен, и поэтому просит меня сообщить ему своевременно условия этого конкурса, состав жюри и т. д. Так как мне самому ничего неизвестно о том, был ли конкурс официально объявлен, а если был, то в каком виде, я, не желая причинять скульптору неверными сведениями лишних расходов, сопряженных с выработкой и присылкой проекта, обращаюсь в Объединенный комитет с просьбою сообщить мне следующее:

1) Был ли уже официально объявлен третий конкурс на проект памятника Т. Г. Шевченко и если был, то где и когда могу получить условия этого конкурса?

2) Если конкурс до сих пор не объявлен, то прошу сообщить, будет ли он вообще объявлен и будут ли тогда допущены к участию художники всех народностей или же, чтобы более соответствовало славянофильскому духу Т. Г. Шевченко, — художники, скульпторы славянских только народностей. Или, наконец, не думает ли Объединенный комитет ограничить конкурс и представить участие в нем только лишь местным художникам.

Надеюсь, что Объединенный комитет не откажет мне ответить на эти вопросы и доставить мне таким образом возможность дать точные сведения интересующемуся скульптору, за что уже вперед высказываю свою благодарность и пребываю с совершенным почтением.

II, 28665, арк. 7—9 11 января 1912 г., Киев

760. К. Коцур до В. П. Степаненка *

Я хотів і хочу просить уже у Вас, щоб Ви вислали мені повний «Кобзар» Т. Г. Шевч[енка], а я місяців яких через 3—4, не пізніше, як нічого не трапиться, вернув би Вам всі трати за його самого і за пересилку, а то ось уже до п'яти років доходить, як я його читав...

І, 42649 22 січня 1912 р., с. Курумгуй, Іркутської губ.

761. Л. В. Минаковський до І. І. Щітківського

Так как у меня на каменоломнях добываются куски гранита самых больших размеров и во избежание доставки камня для памятника Шевченке из заграницы, честь имею предложить Вам свои услуги в доставке камня как в сыром виде, так и в совершенно отделанном, каких угодно размеров и форм по самым умеренным ценам...

II, 28665, арк. 102 — 7 февраля 1912 г.

762. Ю. С. Михайлів до П. І. Холодного *

Ще одне прохання. Чи не достанете Ви в Києві повного «Кобзаря» видання благодійного товариства... редакція Доманицького? Як знайдете, то пришліть наложеним платежом, на музей Поля.

І, 12320 — 23 лютого 1912 р., Катеринослав

763. К. Г. Стеценко до М. І. Павловського *

Недавно зі Львова я одержав від Яр. Лопатинського звістку, що в програму мартовського концерту львівського «Бояна» ввійшло кілька й моїх композицій (хори), але що іменно — не пише. Мої кантати «Шевченкові» та «Єднаймося», що взявся видавати львівський «Торбан», тільки тепер пішли в друк...

І. 36902 — 28 лютого 1912 р.

764. П. В. Римарчук до редакції газети «Рада»

Посилаю 3 карбованці грошей на пам'ятник Т. Г. Шевченкові, невелика моя, т. е. жертва, але дуже щира.

І, 43054 — 11 квітня 1912 р., м. Шепетівка

765. П. М. Шишковський до І. М. Дьякова

На днях я имел случай посетить Царский сад и Петровскую аллею. Какой дивный вид, и какая прекрасная будущность! Невольно вспомнились мытарства с местом для памятника Шевченка и слова сотрудника «Киевск[ой] мысли» Чаговца по это-

му поводу: «Мало ли места для памятника в прекрасном Царском саду или Купеческом, но куда ни прячьте памятник, Вы лишь покроете позором себя». (Цитирую по памяти и за точность не ручаюсь). Никакая Михайловская площадь, ни место на углу Караваевской улицы не сравнятся с теперишними красотами Петровской аллеи и откосов Царского сада. А когда аллея зигза[га]ми пройдет до Набережной да спланировать местность, подравнять и красиво укрепить обрывы, засадить деревьями, поделать скамейки, газоны, дорожки, а в лучшем случае построить беседки, может ли что-нибудь сравниться по красоте? Какая масса и теперь там гуляющей публики, а постройте еще (как кто-то и предлагал) кафе (только, ради бога, не шантан или трактир), и это будет излюбленнейшее место киевлян.

Аллея и в таком виде, как сейчас есть — есть уже большая достопримечательность, и ни один турист или путешественник ея не минет. Вот где поставьте памятник Тарасу Шевченке. Я покорно прошу Вас посетить это место, и Вы будете согласны со мной. Вас никогда и никто не упрекнет (разве недобросовестно) в неудачном выборе места. Не всегда для памятника важно быть среди улицы, площади. Памятник Николаю I — в саду, Герцену — на кладбище, Чехову — за границей, в глубине сада, и очень, очень много др[угих].

Если поставить памятник Шевченке против теперешняго конца аллеи, он будет виден с Александровской улицы (это очень важно), с пароходов, с броварского трамвая, красиво будут любоваться с мостика, и я ручаюсь, к этому месту поделиться думами будут стремиться все и вся. На упорядочение места (по программе, строго составленной хотя бы и в фантастическом духе) можно затратить и часть денег из фонда на памятник[1].

II, 28665, арк. 109—110 зв. 16 апреля 1912 г., Киев

766. П. Понятенко до І. І. Щітківського

Наш передплатник д. П. Н. Лакиза з Радома звернувся до нас з проханням порадити, де б можна було купити марок, як долучена до цього, а також марок з видом могили Т. Г. Шевченка. Як можна побачити на другім боці долученої марки — остання є віденської роботи і коштує 2 гелери, себто на наші гроші $^2/_5$ коп.

Дуже добре було б, коли б Комітет по збудуванню п[ам'ятни]ка Т. Г. Шевченкові намислився або сам випустив ті марки [не дорожче, як по $^1/_2$ коп.], або замовив би їх якійсь петер[бур-

[1] Лист такого ж змісту П. М. Шишковський надіслав і до І. І. Щітківського [І, 12835].

зькій] фірмі... Марки варто б було випустити з декілько[ма] пор[третами] Ш[евче]нка і виглядом його могили. З цієї справи Комітет, думається, мав би чималий дохід в фонд. Той же д. Лакиза прохає видати йому підписний лист на збирання жертв на п[ам'ятни]к Т. Ш[евченко]ві.

II, 28665, арк. 313 — 27 квітня 1912 р., Київ

767. О. Жолткевич до Об'єднаного комітету

Будьте так любезны, пришлите мне условия конкурса на составление проекта памятника Т. Шевченко в Киеве. Буду очень обязан.

II, 28665, арк. 153 — [Квітень 1912] р., Париж

768. С. Д. Даниленко до Об'єднаного комітету

Покорно прошу выслать мне условия конкурса по сооружению памятника Т. Г. Шевченка. Так как я крестьянин, простой хлебопашец, то покорно прошу выслать мне все необходимое для моего наглядного или умственного знания памятника.

Желаю быть участником конкур[са] [1].

II, 28665, арк. 298 — [Квітень 1912] р., с. Исайки. Киевской губ.

769. О. О. Андреєв до Об'єднаного комітету

Покорнейше прошу господина секретаря Комитета по сооружению памятника великому украинскому поэту Т. Г. Шевченко, прислать по прилагаемому адресу условия этого конкурса[2], а в случае, если таковых напечатанных нет, то ответить просил бы на следующие вопросы:

1) Допускаются ли к участию в конкурсе по сему памятнику все художники России?

2) На какой площади памятник будет поставлен?

---

[1] В листі від 3 травня 1912 р. С. Даниленко питає, чи можна зробити в проекті пам'ятника фігуру Шевченка не на весь зріст [II, 28665, арк. 298].

[2] З проханням надіслати умови третього, іменного конкурсу звернулися Л. Дітріх, Козлов, Г. Й. Ріха, В. Попп, Й. Бамбас, М. О. Забек та інші (див. II, 28665, арк. 12, 30, 124, 129, 281, 285—286).

3) Необходима ли в композиции сего памятника одна лишь фигура поэта или допускается на усмотрение художника участие других фигур из образов произведений поэта?

4) Необходимо ли представить для конкурса, кроме вылепленного проекта — эскиза, вычерченного плана разреза, еще и вычисление приблизительного количества материалов?

5) Каким образом и как должны быть доставлены проекты на конкурс? (Под девизом ли?) лично или возможно по жел[езной] д[ороге]?

6) Кто из художников будет участвовать в присуждении премий?

7) Каким лицам и как будет поручено выполнение премированного проекта памятника? (причастен ли будет автор?). Остальные же пункты условия конкурса сего известны из журнала «Искусство».

II, 28665, арк. 151—152 5 мая 1912 г., Петербург

770. Г. Кузневич до редакції газети «Рада»

З хвилею створення конкурсу на памятник Т. Шевченкові у Києві й я вислав з Америки проект, який, одначе, задля спізнення не був розглянений на конкурсі, і тепер, після донесення компанії експресової, проект маєся находити до сей пори на залізниці у Києві. Чи не міг би просити, щоб хтось з редакції пофатигувався на залізницю й засягнув інформації, чи справді отой проект ще находиться там, а єслі так, то я бим вислав гроші на покритє коштів перевезення того проекту на місце конкурсу, бо, оскільки знаю, реченець третього конкурсу упливає з останнім грудня (децембра) сего року. Проект був висланий на адресу п. Дьякова у Києві. Проекту не маю потреби описувати, позаяк фотографії з того ж находяться у Вас в редакції.

II, 28665, арк. 242, 245 15 мая 1912 г., Пітсбург

771. Д. О. Бочков до В. Л. Модзалевського *

В Вильне живет ген[ерал]-м[айор] в отставке А. В. Жиркевич, археолог и писатель. У него есть коллекция — картин, рукописей и пр.— и между прочим хранятся палка — «ціпок» Т. Гр. Шевченка и картина — малороссийский пейзаж кисти Тараса Григорьевича. Я лично просил у него для музея Тарновского эти предметы и для большего успеха рекомендую и Вам обратиться к нему с просьбой о том же от имени музея или же от имени земства. Генер[алу] Жиркевичу достались эти вещи от академ[ика]-

архитект[ора] Н. М. Чагина, а последнему от самого Т[араса] Григ[орьевича] Шевченка. Во всяком случае начните хлопоты из Чернигова, а я буду действовать здесь. Б[ыть] м[ожет], Вы признаете нужным прислать А. В. Жиркевичу и каталоги музея, и доклад по поводу завещания, и обращение печатное о пожертвованиях, то это было бы очень хорошо.

III. 32171 31 мая 1912 г., Вильно

772. М. Бабинський до Об'єднаного комітету

Прочитав в газетах о перенесении предполагаемого памятника Т. Г. Шевченко в г. Харьков, покорнейше прошу сообщить мне, отменен ли конкурс памятника Т. Г. Шевченку в Киеве, назначенный в декабре 1912 г, или таковой только отложен.

II, 28665, арк. 246 29 июля [1912] г., Екатеринослав

773. Н. Мисловський до Об'єднаного комітету

Прилагая обратно подписной лист за № 8392 с дополнениями, сообщаю, что не могу взять на себя сбора пожертвований: это дело для «нас» забронировано... Несомненно, что в стихах Тараса есть «порох», но он давно обратился уже в «тютюн». Однако же есть люди, которые полагают, что и от памятника придется «чихать», а посему «нельзя». Посылаю лично от себя переводом 1 рубль и уверен, что Седнев кое-что пожертвует, если Комитет обратится с приглашением потрудиться для этого дела к седневскому доктору Ивану Ефимовичу Киселю, да поскорее, пока не разъехались наши дачники.

II, 28665, арк. 243 30 июля 1912 г., [Седнев]

774. Г. П. Бєляєва до Об'єднаного комітету *

Не будут ли любезны члены комитета сообщить мне, состоится ли конкурс 20 декабря 1912 г. и где он будет иметь место? А также где можно приобрести фотографии с проектов, выставленных на предыдущих конкурсах, и можно ли их видеть?

II. 28665, арк. 299 18 августа 1912 г., Ташкент

775. Л. Я. Демченко до Полтавської губернської земської управи

Мій отець, Я. Гр. Демченко, помер, і в його паперах я знайшла книжку для збору на памятник великому поетові Т. Г. Шевченкові з талонами № 28401—28450.

З наклеєної в книжці почтової квитанції бачу, що збор до талону № 28414 в сумі 60 руб. 50 коп. мій отець одіслав в земську управу з Кременчука 25 января 1910 року. Після того він по талонах за №№ 28414—28418 (п'ять талонів) зібрав ще сім руб. 50 коп. і сих грошей ще не одіслав.

Не мавши права збирати гроші по сій книжечці, бо вона видана не мені, а на ім'я мого отця, повертаю при сім талонну книжечку з невитраченими квитанціями з № 28419 до 28450 і разом з сим посилаю на пам'ятник Т. Г. Шевченкові зібрані моїм отцем і не дослані ним 7 руб. 50 коп. Витрати на пересилку паперів і на перевод грошей я зробила з своїх коштів.

I, 42537 31 серпня 1912 р., Одеса

776. Об'єднаний комітет до Г. П. Бєляєвої

Вследствие письма Вашего от 18 августа 1912 г. Комитет имеет честь уведомить Вас, милостивая государыня, что конкурс состоится в г. Киеве (городская управа) 20 декабря текущего года. Сведений о фотографиях с проектов, представленных на предыдущие конкурсы, в Комитете не имеется.

II, 28665, арк. 300 5 сентября 1912 г., [Київ]

777. М. А. Каптенко до Об'єднаного комітету *

В 204 № «Киевской мысли» было объявлено, что срок подачи проектов для памятника Т. Г. Шевченко истекает в августе месяце 1912 г., причем поступило уже 2 проекта. До этого я получил из Киевской городской управы условие за № 1912, которое срок подачи упомянутых проектов относит к 20 декабрю 1912, и так как я не имел возможности следить за газетой, то я не знаю, состоялся конкурс или нет. Это тем более меня интересует, что у меня проект почти готов, но я не знаю, как быть ввиду разноречивых сказаний относительно времени данного конкурса. О чем прошу уведомить меня немедленно.

II, 28665, арк. 288 [Вересень 1912] р., с. Ташлык, Киев[ской] губ.

778. П. Я. Стебницький до Г. А. Коваленка-Коломацького

Обміркувавши справу з виданням Вашого життєпису Шевченка, рада видавничого товариства за браком засобів, не признала для себе зручним братись за видання ще третьої біографії Шевченка поруч з двома, що вже існують в каталогах товариства: Кониського та Єфремова. Ці дві задовольняють попит на дорожчу и дешевшу біографію; дешевшої (Кониського) ще єсть в запасі досить, а коли вичерпаються, то нам зручніше поновити старі видання.

Розуміється, ця постанова зборів не порушує високої достойності Вашого рукопису, який ми охоче взяли б до видання, якби не те, що ця тема вже нами досить заповнена (згадайте ще дві популярних біографіїки Доманицького — в великому і маленькому «Кобзарях»).

Рукопис повертається бандероллю.

Х. 30359

14 жовтня 1912 р., С.-Петербург

779. В. М. Галімський до Об'єднаного комітету

В ответ на письмо за № 6147, полученного 18 ноября с. г., имею честь уведомить, что я согласен принять участие в качестве члена жюри по присуждению премий за проект памятника Т. Г. Шевченко, представленный на международный конкурс.

II, 28665. арк. 358

22 ноября 1912 г.

780. М. М. Коцюбинський до Об'єднаного комітету

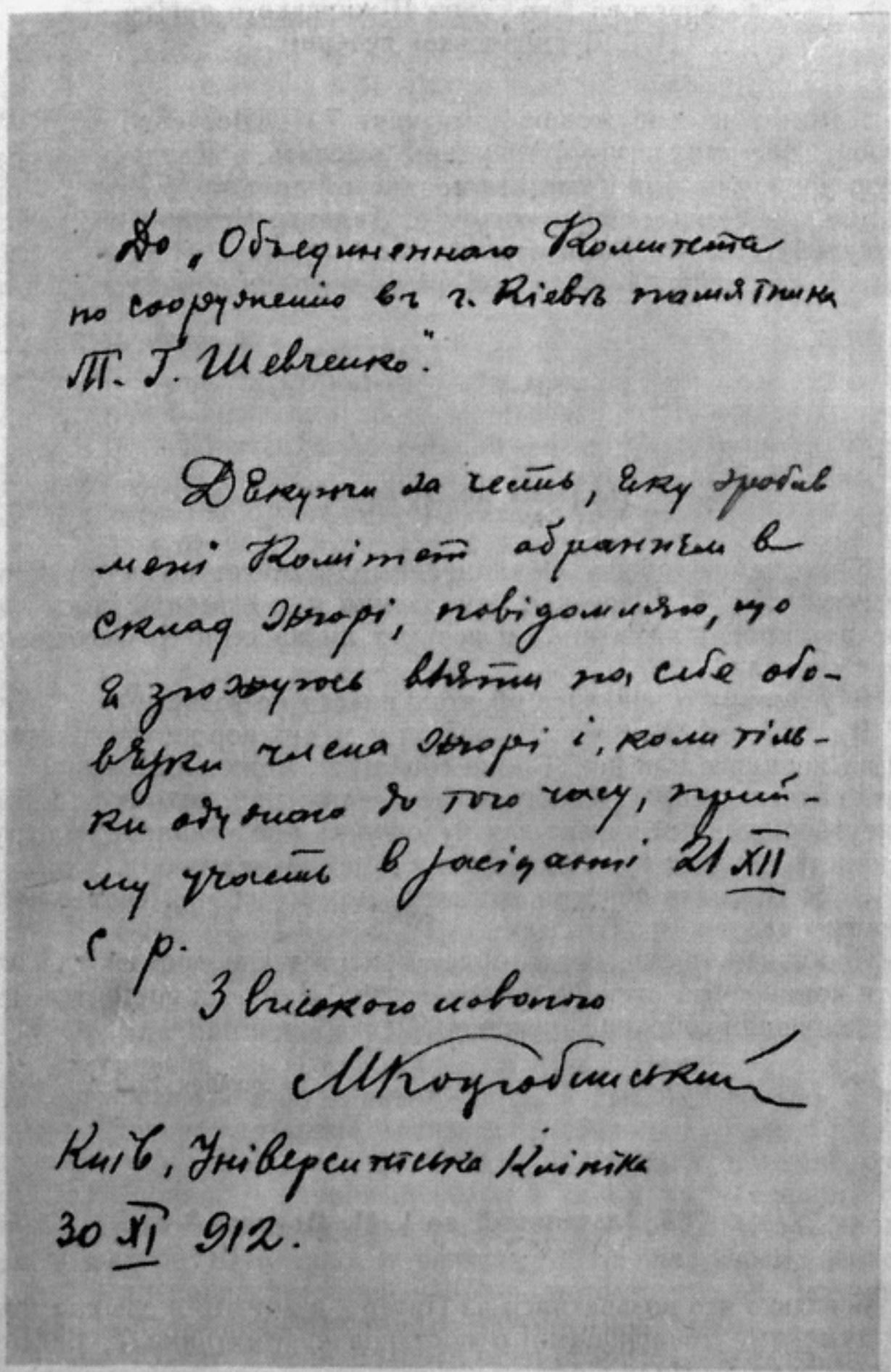
Дякуючи за честь, яку зробив мені Комітет обранням в склад жюрі, повідомляю, що я згоджуюсь взяти на себе обов'язки члена жюрі і, коли тільки одужаю, до того часу, прийму участь в засіданні 21.XII с. р. [1]

II, 28665, арк. 365

30 листопада 1912 р., Київ

---

[1] Листи до Об'єднаного комітету з висловленням згоди взяти участь в роботі жюрі також надіслали: В. В. Городецький, І. Г. Рашевський, О. І. Левицький, Є. Н. Сердюк, С. П. Тимошенко, О. О. Русов, О. Г. Сластіон, Г. Квятковський, І. Ф. Селезньов, Ф. С. Красицький, Ф. А. Лизогуб, С. І. Светославський, М. Ф. Сумцов, В. О. Котарбинський (див. II, 28665, арк. 357, 359, 360, 361, 362—366, 368—372, 376).

До „Объединеннаго Комитета
по сооруженію въ г. Кіевѣ памятника
Т. Г. Шевченко".

Вдячний за честь, яку зробив
мені Комітет обранням в
склад Ради, повідомляю, що
я зложуюсь взяти на себе обо-
в'язки члена Ради і, коли тіль-
ки одужаю до того часу, прий-
му участь в засіданні 21 XII
с. р.

З високого поважання

М. Коцюбинський

Київ, Університетська Клініка
30 XI 912.

Лист М. Коцюбинського до Об'єднаного комітету
по спорудженню пам'ятника Т. Г. Шевченку в Києві.

781. І. І. Щітківський до пристава 2-го стану Ніжинського повіту, Чернігівської губернії

Комитет по сооружению памятника Т. Г. Шевченко в г. Киеве просит Вас, милостивый государь, выслать в Киевскую городскую управу на имя Комитета подписной лист за № 7966 и 2 руб. 60 коп., собранные священником с. Данины, Нежинского уез[да], а также сообщить Комитету, по какой причине отобран у означенного священника подписной лист и собранные пожертвования.

II, 28665. арк. 405 — 30 ноября 1912 г., Киев

782. М. О. Забек до Об'єднаного комітету

Покорнейше прошу Объединенный комитет по сооружению памятника Т. Г. Шевченко немедленно мне ответить, могу ли я послать проект памятника и возьмет ли на себя Комитет взять его с вокзала?

В условиях о конкурсе об этом ничего не говорится.

В прошлом году я послал проект и до сих пор не знаю, был ли он на конкурсе или нет. Также сообщите, может ли Комитет обратно отослать проект в случае неутверждения, потому что даже и неутвержденный проект для художника представляет большую ценность и может быть применен к другому делу.

P. S. Выслать обратно, конечно, можно на мой счет с наложенным платежом за отсылку.

Сообщите также, когда будет присуждение премии, так как хотя конкурсный срок 20, но неизвестно, скоро ли состоится присуждение или собрание членов жюри.

II, 28665, арк. 336—338 — 10 декабря 1912 г., Гатчина

783. Ільченков * до І. М. Дьякова *

Я только что возвратился из Питера, и вот что я слыхал между думскими товар[ищами] о постановке памятника Т. Г. Шевченко среди Киева.

Прежде чем хлопотать о постановке памятника, а еще раньше о конкур[се] на памятник, надо бы прежде узнать у администрации, позволит [ли] она самую постановку памят[ника], имея ввиду

приговор сената минувшим летом об уничтожении вполне четырех послед[них] изданий сочин[ений] Шевченка «Кобзарь» 1907, 1908, 1910, 1911 годов за кощунств[енные] стихи в них — поэму «Мария» и др., а также и за оскорбление предков царских — императора царя Николая I.

Я от Савенка — члена Госуд[арственной] думы слыхал, что митрополит киевский против памятника и говорит: ведь ставя среди Киева памятник поэту Шевченку, этим одобряется истинность его поэмы «Мария» и др[угие] богохульные стихи, тем более, что критика их возводит в перлы поэзии украинской... Да, с точки зрения атеизма и еврейства это перлы...

Но ведь Киев есть центр русской рели[гиозной] жизни всей России. Вот совесть галицкого в Австрии духовенства что делает? Молится о прощении поэта Шевченко. Эта молитва напрасна, т. к. грех Шевченка за «Марию» и др[угие] стихи есть грех против духа святого, т. е. неверие в И[суса] Христа как сына божия. А в поэме «Мария» И[сус] Христос выставлен как сын наивной сельской девушки Марии от связи минутной с каким-то молодцом-удальцом, рожденный под Вифлеемом, провозглашенный пастухами вифлеемским мессиею. Это внушение жидовское Шевченку.

II, 28665, арк. 408 — 15 декабря 1912 г., Полтава

784. І. Пешич до Об'єднаного комітету

Модель для памятника Шевченко я уже сделал, но, ввиду войны, я не мог слить ее из гипса для представления на конкурс. Поэтому честь имею просить Комитет разрешить мне послать мое произведение, которое я смогу прислать Вам только после окончания войны.

Эскиз для памятника я сделал следующим образом: постамент из гранита, на котором справа сидит Шевченко. С правой стороны постамента изображена степь, а с левой большая волна Днепра. Поверхность этой волны соединена со степью, по которой мчится Муза на лошади Пегасе, держащая в левой руке лиру, а в правой — лавровый венок в таком направлении, что, как бы с высоты, над поверхностью степи и волны Муза склонилась к фигуре Шевченко и венчает поэта лавровым венком. (Степь и днепровская волна избраны потому, что оне являлись постоянно излюбленными темами поэзии Шевченко).

Прошу Комитет, если Вам эта идея нравится, ответить на это письмо.

II, 28665, арк. 417—419 — 16 декабря 1912 г., Белград

785. Д. С. Верещак до Об'єднаного комітету

Честь и слава украинцам, вздумавшим почтить великую память великого поэта, искренного сына сквозь слезы поющей маленькой Украины. Но слава гения, эхом пронесшаяся по всему земному шару, не нуждается ни в куске гранита, ни в слитке металла — так как это только дань праху обыкновенному смертному. Но певцу, воспевшему песню в честь идеи всеобщего мира, такой памятник будет выражать непонимание его. Слава Шевченко — это орел, парящий в облаках, песня его — это поток с высокой горы, падающий в Днепр, в объятиях которого он выходит в море, а имя его — это скала, величественная скала на берегу Днепра, которую ни пушкою не разбить, ни пироксилином не взорвать. Мой совет оставить слепое подражание Риму, а на собранные средства добрых людей открыть школу т[ак] н[азываемых] талантов, в которую могли бы поступать выброшенные за борт жизни и затоптанные в грязь человеческою жестокостью талантливые дети бесталанных родителей. Это бы было точное исполнение заветной мечты, которая начинается словами «Учитеся, браты мои, думайте, читайте». Таков мой проект памятника. Четыре же эскиза, вылепленные мною, могут быть пожертвованы в ту школу, которая будет открыта. Представить их же на конкурс я не мог не в силу боязни конкуренции, а в силу благо[го]вения пред именем великого певца, которому сама природа устроила памятник, конкурировать с которою, понимая ее, было бы непростительно.

II, 28665, арк. 401—411 — 18 декабря 1912 г., Умань

786. М. М. Коцюбинський до Об'єднаного комітету

Невважаючи на всі мої сподіванки і надії, стан мого здоров'я не дає мені змоги прибути 21 с. м. на зібрання жюрі, про що з жалем повідомляю Комітет [1].

II, 28665, арк. 381 — 20 грудня 1912 р., Київ, університетська клініка

---

[1] З різних причин не змогли взяти участь в роботі жюрі І. С. Їжакевич, М. Ф. Сумцов, В. Г. Кричевський, І. Ф. Селезньов, І. Ю. Рєпін, І. Г. Рашевський, Ф. А. Лизогуб, В. М. Галинський, І. Я. Гінцбург, Ф. Биковський, В. О. Беклемішев (див. № II, 28665, арк. 367, 373—375, 377—380, 383—384, 412).

787. Г. А. Станіславський до Об'єднаного комітету *

16 декабря из Вены выслан проект памятника. По поручению автора скульптора Романа Левандовского честь имею просить Ваше превосходительство, если до сих пор таковой не получен, донести о сем членам жюри.

ІІ. 28665, арк. 414 21 декабря 1912 г., Киев

788. Є. Х. Чикаленко до Об'єднаного комітету

Газета «Рада», представителем которой я состою в Комитете, неоднократно решительно высказывалась против предполагаемого места для памятника Т. Г. Шевченко на Караваевской площади, указывая как на наиболее подходящее,— над Днепром, в конце Петровской аллеи.

Между тем в заседании 22 декабря Комитет признал невозможным постановку памятника на этом месте ввиду того, что укрепление этой местности потребует много затрат и отдалит время постановки памятника.

Таким образом, Комитет остался при своем прежнем решении относительно Караваевской площади.

Видя в решении Комитета большую историческую ошибку, связывать с которою имя представителя «Рады» я не нахожу возможным, прошу считать меня выбывшим из состава Комитета [1].

ІІ. 28665, арк. 416 23 декабря 1912 г., Киев

789. Г. Кузневич до Об'єднаного комітету

По одержанню Вашого цінного письма в Америці (Пітсбург) з дня 4 августа 1912 р[оку] постановив я повернути до Галичини в цілі взяття участі в конкурсі пам'ятника Т. Г. Шевченка для города Києва. Осівши у Львові, зробив я три проекти (взглядно проект, а 2 менші — шкіци), котрі вже вислав per express до

---

[1] Намагаючись перешкодити спорудженню пам'ятника Т. Г. Шевченку, чорносотенці порушили питання про те, щоб він був далі від людних місць. Під тиском реакційних елементів призначене під пам'ятник Шевченкові місце (Михайлівська площа), за постановою міської думи, передавалось під пам'ятник княгині Ользі, а Кобзареві визначалось на розі Великої Васильківської, Караваєвської та Пушкінської вулиць — в брудному тоді районі міста. Проти цього й виступав Чикаленко.

Києва (довід висилки залучаю), на підставі котрого можна скоріше відібрати (висилка пішла через Підволочиське), а рівночасно висилаю знімки фотографічні. По одержанню вищезгаданої висилки прошу ласкаво умістити їх на мій рахунок, у висоті проект під девізою «Галичина — Америка» 40 цалів, а два менші шкіци під девізою «Думи мої» і «Кобзар» — 47 цалів.

Всякі видатки около моїх проектів, які будуть понесені, прошу ласкаво о надіслання рахунку, а я сейчас відворотною поштою з подякою відішлю.

II, 28666, арк. 3—4 24 грудня 1912 р., Львів

790. О. Ф. Якубенко до Об'єднаного комітету

Весьма признателен за приглашение в собрание Комитета и глубоко сожалею, что не мог приехать по совершенно не зависящим от меня обстоятельствам. Покорнейше прошу выслать мне отпечатанные снимки наиболее одобренных проектов памятников. Если выбор для постройки еще не окончательный, то, может быть, мне удастся составить замечания, полезные в архитектурном и техническом смысле, а в противном случае сохраню снимки напамять.

II, 28666, арк. 7 29 декабря 1912 г.

791. О. П. Сластіон до Л. І. Холодного

Мені здається, якби Ви відсунули виставку на лютий і приурочили б її, скажемо, до Шевченківського свята, то се було б найкраще; бо, певне, виставка б збагатилась не однією дотепною картиною.

І, 12357 [1912] р.

792. М. О. Забек до Об'єднаного комітету

Имею честь покорнейше просить Объединенный комитет по сооружению памятника Т. Г. Шевченко сообщить мне фамилии участников жюри по конкурсу для необходимых анкетных справок, в которых оказалась нужда при составлении проекта. Кстати, просил бы сообщить, требуется ли план, перспективный чертеж или проекционный? В условиях конкурса об этом ничего не

упоминается, и фотографий местности, где предполагается поставить памятник с обмером площади и описанием зданий, не приложено.

ІІ, 28665, арк. 322 [1912] р., Гатчина

793. Судьбинін до Об'єднаного комітету

Прибыв на некоторое время на этих днях из Парижа в С.-Петербург, я только что узнал о предстоящем сроке представления проекта на памятник Шевченко.

Не имея никакой физической возможности представить проект к 20-му декабря, я все же хотел бы принять участие в означенном конкурсе. Будьте любезны сообщить мне, нет ли каких изменений по поводу дня посылки проекта, нельзя ли хлопотать об отсрочке для посылки и т. д.

ІІ, 28665, арк. 340 [1912] р., Петербург

1913

794. С. С. Жук до Об'єднаного комітету

Маю за честь прохати шановний Об'єднаний комітет по збудуванню пам'ятника Т. Г. Шевченкові зробити ласку повідомити мене, чи можу я покладати надію на дозвіл Комітету взяти участь в наступному, іменному конкурсі. Не маючи імення визначного художника, щоб сподіватись на ласкаве запрошення працювати за плату, я був би дуже радий, коли б Комітет згодився на мою участь в четвертому конкурсі без плати. Не бравши участі в перших трьох конкурсах, я маю вже тепер розпочату модель, яку хотів би закінчити, заручившись ласкавою згодою Комітету, гадаючи, що коли моя праця не буде цілком бездоганною з технічного боку, то буде, безперечно, цікавою по своїй ідеї і, може, зможе прислужитись справі збудування пам'ятника. Коли Комітет не найде можливим задовольнити мого прохання, то, може, захоче розглянути малюнки мого проекту, які я міг би виготувати і надіслати йому.

ІІ, 28666, арк. 77 7 січня 1913 р., Петербург

795. Об'єднаний комітет до О. Ф. Якубенка

На письмо от 29 декабря 1912 года бюро Объединенного комитета имеет честь уведомить Вас, милостивый государь, что на состоявшемся 21 декабря 1912 г. конкурсе ни один из проектов памятника не был премирован, а потому и снимков не имеется.

Вместе с сим бюро Комитета выражает Вам свою благодарность за готовность служить Комитету своими архитектурными познаниями.

II, 28666, арк. 7 — 9 января 1913 г., [Киев]

796. Є. Х. Чикаленко до П. Я. Стебницького

За пам'ятник теж винуватити нікого не можна, тільки самих себе. Шевченко такий для нас великий, що ніякий проект нас задовольнити не може. Та що проект! Ми й місце не виберем. Перед засіданням Комітету умовились держатись всім за місце над Дніпром, а на Комітеті перша ж Русова начала обстоювати за місцем на Подолі, перед Братським, тобто за тим місцем, на якому повинно п[ам'ятнику] Могилі стояти, а не Шевченкові.

III, 52974 — 20 січня 1913 р., Київ

797. Л. М. Жебуньов * до І. І. Щітківського

Моя думка така, що треба негайно скликати Комітет хоч з київських членів, і разом з тим ще негайніше всю цю історію сповістить Лизогубу, і прохать його вжить з його боку всяких заходів, включно до поїздки якомога поспішніше до Петербурга, щоб разом з Дьяковим клопотаться про справу [1]. Треба писать, що справа «висить на волоску»; може впасти цілком, коли він не встряне в клопоти. Гаятись з цим не можна. Я сьогодні пошлю копію указа Іванова (як Ви пришлете мені її) і сьогодні вже написав йому листа. Повторяю, що по моїм сьогоднішнім відомостям гаятись не можна. Мені потрібно 2 копії указу і приложеної до його бумаги.

Дуже важно було би, щоб сьогоднішня ст[аття] в «Раді» (доки це буде) була надрукована, коли не можна цілком, то хоч частково, в «Киев[ской] мысли». Чи не знайдете ходів до того?

I. 12801 — 23 січня 1913 р., Київ

[1] Йдеться про розгляд сенатом заяви київського генерал-губернатора Трепова про незаконність діяльності Об'єднаного комітету по спорудженню пам'ятника Т. Г. Шевченку в Києві.

798. І. І. Труш до І. І. Щітківського

Знаючи, як Вам лежить на серцю справа пам'ятника Шевченка і повага Комітету, звертаюся до Вас ще раз із просьбою, щоби передумали глубше справу поіменного платного конкурсу. На мій погляд, закінчиться він в теперішнім своїм плані неудачею, а що найгірше — затратою щонайменше кількох тисяч рублів. Я був противний тому планові і на засіданню жюрі, і на засіданню Комітету. Коли одначе Комітет дефінітивно прийме, на мій погляд, дуже необдуманий проект такого конкурсу, то, здається, і я маю право пропозицій. Пропоную від себе артиста-різьбаря зі Львова І. Войтовича. Він має в польськім музею дуже гарну різьбу, нагороджену на виставі, він різьбив фігури на фасаді Львівського театру, які в нічім не уступають аналогічним фігурам з Паризької опери — се дуже талановитий чоловік і має за собою багато праць монументального характеру. При тім усім він українець — що тут дуже важне. Не подаю адреса до нього, бо від довшого часу немає його тут.

Приїхавши до Львова, забрався і я до моделювання проекту на пам'ятник Шевченка.

Досі зробив чотири ескізи на проект. Дальші ескізи роблю в сім місяці, а з кінцем марта нов[ого] ст[илю] буде проект готовий.

Робота зачинає йти цілком непогано. Коли ходить о проект середньої європейської вартості, то він уже в ескізі готовий. Прошу запросити мене до конкурсу — річ природна — не плаченого; бо до того Комітет не може мене як маляра запросити. Коли можна — задержіться з дальшими кроками для придбання проекту ще два місяці. 1 апріля нов[ого] ст[илю] привезу мій проект до Києва.

Коли Комітет захоче конечно розписувати поіменний платний конкурс, прошу мене про се повідомити. Я пришлю готову форму запрошення, яка тут дуже важна, а може її виробити тільки фаховець.

І. 12825 4 лютого 1913 р., Львів

799. І. М. Дьяков до Я. М. Мількіна

Во время пребывания моего в Петербурге профессор Академии художеств Беклемишев изъявил свое согласие на представление в распоряжение управы изготовленного им конкурсного проекта для памятника Т. Г. Шевченка под девизом «Кобзарь»

и сообщил, что проект этот находится у Вас на сохранении, почему имею честь покорнейше просить Вас, милостивый государь, не отказать в любезности сообщить мне, когда я могу прислать к Вам за названным проектом.

II, 28666, арк. 44 9 февраля 1913 г., Киев

800. І. І. Труш до І. І. Щітківського

Дякую за відповідь на мого листа. Статтю в справі місця на пам'ятник я обіцяв написати до «Сяйва», та відступив від свого наміру, довідавшись, що у Києві найшлися люди, які постановили перти усіми силами, щоби побудування пам'ятника відсунути, на скілько можна буде, в далеку будучність. До «Ради» заказана стаття, яка би виказувала, що одиноке місце для пам'ятника — над Дніпром. Заказано у анальфабета майже, отже, нема чого боятися. Але в кождім разі треба побоюватись, що моя стаття [1] викликала б протести і публічну суперечку, яка тепер дуже не бажана, бо адміністрація мала би підставу убити справу пам'ятника. Тому здержуюся з оголошенням статті. У відповідну пору, коли буду уважати за відповідне, або коли Ви вкажете, що оголошення її конечне, оголошу чи то в газеті, чи окремою брошурою розвідку про місце як частину праці «Естетика пам'ятника», над якою працюю. Вона напевно сповнить свою ціль! З громадських оглядів, а не личних, прошу задержати в тайні відомість про постанову спинювати діло, бо виявлення її заострило би заїлість, яка звичайно серед українців в дурницях буває дуже велика.

Я думаю, що тут годимося вповні: незабаром, за два-три роки прийдуть такі давлення українства, що поставлення пам'ятника у Києві буде виключене або в найліпшім разі висунене на кількаднадцять як не на кількадесят літ в будучність.

Знаю, які трудності мали поляки у Варшаві з пам'ятником Міцкевича. Заходи тривали понад два роки і були поперті цілою політичною акцією при помочі впливових людей в Петербурзі, які групувалися при впливовім журналі «Kraj».

Нам дозвіл прийшов так сказати — Gratis. Втеряти можемо його дуже легко.

Зробите велике діло, коли будову пам'ятника приспішите на скілько лиш можна! І я приложив руку, щоби наші бажання здійснити. Від місяця працюю безвпинно над ескізами. Коли ходило б о пам'ятник середньої вартості європейської міри, то він

[1] Стаття не була надрукована.

уже є в ескізах. Тепер мені ходить о щось ліпшого і тому докладаю усіх зусиль, щоби піти дальше. Позичаю дві тисячі крон на видатки та на життя, щоби могти цілком віддатися проектові. Виготовлений буде він в апрілі, а перед великоднем 10, 11 або 12 апріля ст[арого] стилю привезу його і запрезентую Вам, зглядно Комітетові у Києві. Приїду тоді до своєї тещі з сім'єю до Києва. З перегляду пам'ятників, які тепер роблять в Європі, а особливо у нас в Галичині і у Вас в Росії, я переконаний, що кращого проекту і відповіднішого ніхто не зробить. Тепер у мене 90 процентів певності того.

Якби проект перейшов скоро цензуру, можна би літом зачати виготовлення постаті Шевченка, віддати інженерські роботи Кричевському і скоро заказати п'єдестал. Різьбарська робота буде тривати 6 до 8 місяців; так що літом, а найпізніше осінню 1914 року може монумент станути на площі — якраз в пору ювілею Шевченка. Різьбу постаті можна б віддати Войтовичеві зі Львова (напівспольщений українець), чоловікові дуже талановитому і маючому великий досвід у різьбі монументальної величини.

Робили би ми обидва на спілку. Я тут конечно потрібний, і то з багатьох причин. Войтович уже приготований до роботи. Він тепер на селі у міністра Длугоша.

Отсей план прошу — коли уважаєте за відповідне — задержати также в тайні, бо виявлення його може заострити роботу опозиції в цілі відложення будови пам'ятника на будуче. Прошу одначе предложити Комітетові гадку почекати до 10 апріля на мій проект — коли се уважаєте за добре. Через розписання нового поіменного конкурсу відволічеться ціла справа, так що пам'ятника 1914 р. не поставимо напевно.

Коли Комітет не згодиться на сю згадку або Ви її не одобряєте, то я готов виступити із своїм проектом на конкурс, з ким би там не було.

Премія конкурсова повинна виносити 3 до 5 тисяч рублів. Інакше конкурс не поважний. Я тепер знаю, якої великої механічної праці і яких колосальних зусиль артистичних вимагає проект, який би відповідав цілі, місцеві і особі Шевченка! Над п'єдесталом (горішньою і приземною частиною) я працював колись-то від 2 год. дня до 2 ночі, а на другий день від 9 рано до 1 дня і — не зробив нічого. Се було по трьох тижнях роботи, коли я уже набрав вправи!

Письмо до Комітету вишлю завтра. Будь ласка, прочитайте його на засіданню

І. 12826 24 лютого 1913 р., Львів

801. І. І. Труш до Об'єднаного комітету

На останнім засіданні були ми занадто прибиті невдачею третього конкурсу[1] та занадто утомлені довгою й дразливою дискусією на тему місця, щоб могли як слід застановитися над пропозицією д. Тимошенка: розписання плаченого конкурсу для московських артистів. Гадка д. Тимошенка була не обдумана, а може бути, у своїх наслідках фатальна, бо Комітет затрачує, на мій погляд, напевно, кілька чи кільканадцять тисяч рублів. Конкурсу з певними результатами нема! Комітет, а тут і я, поминули важну гадку: чи не слід би зарядити конкурс для українських артистів. Адже ж кожний монумент великого чоловіка є усюди заразом монументом іскуства даного народу! З оцею гадкою приїхав я до Львова і забрався до роботи, признаюся одверто: щоб рятувати честь української культури, бо уважав би за пониження нашої суспільності, якби у Києві станув монумент Шевченка чужого походження, а ще до того в додатку і не ліпшої вартості, чого, впрочім, судячи з розмов на засіданні Комітету, можна сподіватися. У Львові працюю з усієї сили.

Працюю над п'ятим ескізом на проект. Сам проект привезу до Києва 10 апріля ст. стилю. Коли світлий Комітет уважає се за відповідне, то прошу не робити дальших кроків в цілі придбання нового доброго проекту, а почекати на мій і зарядити в згадану пору конкурс проектів, надісланих по засіданню жюрі. Се був би рід конкурсу — радше вибір.

Коли би тут не було що вибрати, то пропоную заряджения нового конкурсу із запрошеннями до артистів, які чимось уже в напрямі монументальної штуки відзначилися. З українців пропоную Левандовського з Відня й Войтовича зі Львова. Войтовича особливо підчеркую. Оба напівспольщені українці. На жаль! Все ж таки люди нам із чужих найближчі. Поза ними не знаю нікого більше, хто би мав за собою на сю ціль кваліфіковані праці. Може, для сієї цілі знадобився й Терещук (не Паращук) із Відня. Се українець. Коли би Комітет зарядив конкурс для українських артистів за запрошеннями, а відкинув мою першу гадку утворення суду коло 10 чи 12 апріля сього року, то прошу на конкурс українців запросити і мене.

Платний конкурс для московських артистів рішуче відраджую; перед запевненням заплати за всякий проект смію перестерегти навіть Комітет. Затрата грошей певна — бажаний проект цілком непевний.

Коли світлий Комітет піде у своїх намірах дальше, прийме пропозицію д. Тимошенка, то раджу поставити в запрошеннях

[1] Третій міжнародний конкурс відбувся 20 грудня 1912 року. Жюрі, розглянувши 37 проектів, не затвердило жодного, бо вони були виконані на низькому рівні. Внаслідок цього в травні 1913 року Об'єднаний комітет оголосив четвертий, іменний конкурс.

умови між іншим і такі: проект не сміє бути ескізом ані в цілості, ані у важних деталях, повинен бути два або більше кольоровий в проекті, коли такий задуманий в монументі проект не сміє бути менший $^1/_{10}$ природної величини пам'ятника. Дальше: Комітет вибирає артистичну комісію, яка рішає, чи проект придатний, і як має бути платний — сума назначується (нагорода) від 500 до 5.000 рублів. В такому випадку може Комітет затратити невеликі суми.

Смію звернути увагу світлого Комітету на такі моменти: проект, а зглядно пам'ятник Шевченка у Києві мусить бути простий, але величавий.

Пам'ятник мусить мати на 8 боків гарний уклад, бо того вимагає наше місце. (8 боків розумію: перед, боки і зад, а при тім і чотири становища діагональні). Хто серйозно працював над проектом на пам'ятник, а вартість його зрозумів як слід, знає, кілько тут трудностей до поборення. Пам'ятник — се не різьба (постать героя), а різьба і архітектура, зв'язана у одну цілість. Постать героя — се портрет, але портрет героя на п'єдесталі. Герой мусить мати свою вдачу, але не сміє бути цілком реальним ані в руху, ані у виразі, бо за життя ніколи на п'єдесталі не стояв. Узгляднити тілько сі моменти вимагає надвираз тяжких зусиль у артиста. Тому уважаю премію 1000 або 2000 рублів за таку працю, удачну працю, за премію гумористичну. Прилична премія за вповні удачну роботу повинна зачинатися від 4000 або 5000 рублів.

Пишу свої замітки в надії, що світлий Комітет не візьме мені моїх найліпших намірів служити великій гадці, чим можу, як щось невідповідного.

Жалую дуже, що по засіданню не міг ближче познайомитися з усіма членами Комітету, а то з огляду на дуже опізнену пору ночі — все ж таки прошу всіх прийняти привіт, сердечний поклін і бажання найгарніших успіхів в нарадах.

II, 28666, арк. 66—67

27 лютого (14 н. с.) 1913 р., Львів

802. В. Е. Ріхтер до Об'єднаного комітету

Чешский художник скульптор Вилим Аморт, участвовавший во всех трех конкурсах на проект памятника Т. Г. Шевченко — в первом под девизом «Поэт-художник», во втором под девизом «Мария», а в третьем под девизом «57», уполномочил меня заявить Комитету о его охоте выработать по данным и указаниям Комитета новый проект за определенный гонорар или вознаграждение его труда.

II, 28666, арк. 56

1 марта 1913 г., Киев

803. С. Перуцці до Об'єднаного комітету

Zufolge der Konkurrenz-Ausschreibung des löbl. Komites für das T. G. Ševčenko-Monument, schickte ich von hier ein Entwurf für dasselbe in der Grösse 1 : 10, so wie auch die überlebensgrosse Büste des Dichters. Diese Absendung kündete ich dem löbl. Komitte am 12.XII 1912 im recomandierten Briefe aus. Zu meinem Verwundern erhielt ich von dem hiesigen Spediteur die Nachricht, dass die Sendung (2 Colli) bis heute von dem löbl. Komitte noch nicht schoben wurde. Ich schickte die Sendung auf die Kosten des Komitees, weil ich der Meinung bin, die Transportspesen trägt das löbl. Komitte; jedoch fügte ich in meinem Schreiben vom 12.XII 1912 bei, dass ich im entgegengesetzen Falle bereits bin, die Transportspesen zu vergütten.

Ersuche daher, das löbl. Komite wolle mir güttigst u m g e h e n d Bescheid geben, ob es demselben die Sendung zugestellt wurde u. aus welchem Grunde es dasselbe die Annahme verweigerte *.

ІІ, 28666, арк. 93—94 8 березня 1913 р.

804. С. С. Жук до Об'єднаного комітету

Дякуючи шановний Об'єднаний комітет за ту честь, яка була зроблена мені запрошенням виготувать малюнки мого проекту пам'ятника Шевченкові, низько прошу вибачення, що не справдив надій, які, може, покладались Комітетом, і не виконав не тілько бажаного числа малюнків, а навіть потрібного, а сталося це через хворобу, в перервах же я повинен був працювати ще для шматка хліба.

Посилаю чотири нескінчених ескізи, які не встиг не тілько вималювати як слід, а навіть обробити до пуття, посилаю також пояснення до проекту (яке, може, хоч трохи затулить цю прогалину) — варіант до фігури (постаті) сучасної України, невеличкий вигляд пам'ятника в перспективі й план його.

В малюнках, які посилаю зараз, на мою думку, слід було б зробити деякі поправки, а саме: в минулому України обличчя поста-

* Згідно з оголошеним шановним Комітетом конкурсом на пам'ятник Т. Г. Шевченку я відправив ескіз розміром 1 : 10, а також бюст поета, більший людського зросту. Про це я повідомив шановний Комітет рекомендованим листом 12 грудня 1912 р. З подивом дізнався я від місцевих експедиторів, що посилка досі не одержана шановним Комітетом. Я надсилав посилку за рахунок Комітету в певності, що вартість пересилки Комітет візьме на себе, додавши при цьому, що в противному разі я готовий взяти на себе ці витрати. Сподіваюсь, що шановний Комітет буде таким люб'язним і терміново сповістить, чи доставлена йому посилка та причину, чому він відмовився її одержати.

ті повернути en face, козакові внизу теж трохи повернути голову і одкинуть не так ногу, в сучасному намалювати чоловіка так, щоб, немов вставав, в будучині голову селянина повернути на другий бік. Взагалі, до кожної з постатей я маю ще кілька варіантів, але виправить ескізи, які посилаю, не мав часу, моєї ж розпочатої моделі зараз немає тут.

Коли б шановний Комітет звернув увагу на малюнки і вони видались йому дотепними, а проект вартим, то прошу надіслати їх. Я закінчу малюнки або візьмусь за ліпний ескіз-проект.

Коли ж проект мій, на думку Комітету, не цікавий або малюнки постатей невдатні, то прошу все ж висловить свою думку при повороті.

Прочитавши в «Раді» звістку про те, що 12 числа на засіданні Комітету будуть розглядатись малюнки артиста-маляра І. Труша, я хотів зовсім не посилати своїх, бо надсилати нескінчені шкіци, намальовані хворим або в перервах між хворобою, малюнки фантазії, а не натури, коли уява працює зовсім погано, та ще к призначеному строкові, це гірше іноді, ніж нічого.

Що в такому разі вони варті в порівнянні з малюнками відомого художника?

P. S. Маю (в думках і дещо в малюнках) ще 2—3 цікавих, може, проекти пам'ятника, які варті уваги, хотів подати їх описи, та нема часу.

ІІ, 28666, арк. 180—180 зв. 10 березня 1913 р.

805. І. І. Щітківський до І. І. Труша

По докладе в заседании 8-го сего марта письма Вашего от 27 минувшего февраля Объединенный комитет постановил: впредь до назначения именного конкурса на составление проекта памятника Т. Г. Шевченко рассмотреть составляемый Вами проект, а также просить указанных Вами художников: Левандовского, Войтовича и Терещука, через Вас, за неимением их адресов, представить свои эскизы, назначив для того срок не позже 12-го апреля старого стиля. О таковом постановлении бюро Объединенного комитета имеет честь уведомить Вас, милостивый государь, покорнейше прося о последующем уведомить Комитет.

ІІ, 28666, арк. 68 11 марта 1913 г., Киев

806. Об'єднаний комітет до І. О. Фоміна

Ввиду неудачи состоявшихся трех международных конкурсов на составление проекта памятника в г. Киеве Т. Г. Шевченко и принятия Комитетом решения, вместо объявления нового такого

же конкурса, назначить именной конкурс — заказ проекта отдельным лицам, — Объединенный комитет в состоявшемся 8-го сего марта заседании постановил просить Вас не отказать принять участие в жюри по оценке проектов на означенном конкурсе.

Сообщая об этом, бюро К[омите]та просит Вас уведомить в возможно непродолжительном времени и никак не позже 10 будущего апреля, согласны ли Вы принять участие в упомянутом жюри.

К сему присовокупляется, что на жюри предположено возложить составление условий конкурса. Поэтому, если для Вас не представляется возможным прибыть для этого в Киев в назначенное для того время, то соблаговолите прислать свои письменные соображения об условиях предстоящего именного конкурса.

II, 28666, арк. 63 11 марта 1913 г., Киев

807. І. І. Щітківський до А. Шіортіно

Как, быть может, Вам известно, третий международный конкурс на составление проекта памятника в г. Киеве поэту Т. Г. Шевченко оказался также неудачным и Объединенный комитет вместо нового такого же конкурса постановил заказать проекты отдельным скульпторам.

Принимая во внимание, что представленный Вами на второй конкурс проект означенного памятника по художественности и выполнению действительно заслуживает внимания и не был премирован ввиду лишь несоответствия изображенных на проекте фигур этнографическим особенностям украинского народа, к коему принадлежал поэт, Объединенный комитет, заслушав в заседании 8-го сего марта адресованное на имя киевского городского головы Дьякова 28 июля 1911 года письмо Ваше, постановил, прежде чем назначать именной конкурс, обратиться к Вам с предложением, не пожелаете ли Вы изготовить рисунки Вашего проекта памятника Т. Шевченка и прислать для рассмотрения Комитета не позже 12 апреля старого стиля.

Рисунки эти (эскизы) или в крайнем случае фотографические снимки, если проект уже имеется, желательно иметь с 8-ми сторон: перед, тыл, две боковые и четыре положения по диагонали.

О таковом постановлении бюро Комитета имеет честь сообщить Вам, покорнейше прося о дальнейших Ваших намерениях не отказать уведомить.

За представленные эскизы Комитет не обязывается уплачивать гонорар.

II, 28666, арк. 70 11 марта 1913 г., Киев

808. І. І. Щітківський до С. С. Жука

По докладе в заседании 8-го сего марта письма Вашего от 7 января сего года Объединенный комитет постановил, прежде чем назначать именной конкурс на составление проекта памятника Т. Г. Шевченко в Киеве, рассмотреть изготовленные Вами рисунки проекта означенного памятника, назначив срок для представления этих рисунков не позже 12 апреля сего года.

Рисунки желательно было бы иметь с 8 сторон: две боковые, перед, тыльная сторона и четыре положения по диагонали.

Об этом бюро Объединенного комитета имеет честь уведомить Вас, покорнейше прося о дальнейших Ваших намерениях сообщить Комитету.

ІІ, 28666, арк. 78 — 11 марта 1913 г., Киев

809. І. І. Щітківський до Г. А. Коваленка-Коломацького

Складаю Вам дуже велике спасибі за брошуру про Тараса. Як ніяка друга, вона прийшлась мені до вподоби. Завше буду нею користуватись і од щирого серця бажаю їй якомога скоріше розійтись.

Щодо статті, яку прислали для архіву «про пам'ятник», то мушу зазначити, що Ви помиляєтесь, ніби Комітет гальмує справу... боязнь, что киевские отцы затянут дело, как полтавские с их памятн[иком] Котляревскому...

Ви добре пам'ятаєте, що на першому конкурсі і загальмували громадяни, а не гласні, по заходам яких пам'ятник уже досі стояв би біля реальної школи. Да і тепер, як самі знаєте, замість єднання — тільки суперечки.

Х, 30360 — 15 березня 1913 р., Київ

810. М. Ф. Біляшівський до Об'єднаного комітету

В ответ на отношение от 12 марта с. г. за № 116 сим имею честь уведомить, что с благодарностью принимаю предложение быть членом жюри.

ІІ, 28666, арк. 83 — 15 марта 1913 г.

811. Ф. А. Лизогуб до Об'єднаного комітету

В ответ на предложение Комитета от 12 сего марта за № 117 о приглашении меня в состав жюри по оценке проектов памятника Т. Г. Шевченко имею честь уведомить, что я согласен принять участие в жюри, но обращаюсь к Комитету с настоятельной просьбой уведомлять меня о заседаниях жюри заблаговременно и во всяком случае не позднее, как за 5 дней, так как в противном случае я могу быть лишен возможности выехать в Киев вследствие назначения на этот день других заседаний.

II, 28666, арк. 82 — 18 марта 1913 г.

812. Харківський літературно-художній гурток до Об'єднаного комітету

Вследствие предложения члена отдела С. П. Тимошенко украинский художественно-архитектурный отдел Харьковского литер.-художественного кружка в двух заседаниях своих обсуждал создавшееся положение дела по сооружению памятника Шевченко, а равно и те условия, которые должны быть предъявлены участникам именного конкурса согласно постановления Комитета от 22 декабря 1912 года. Результаты этого обсуждения предлагаются Комитету для сведения.

Больше трех лет прошло с дня объявления первого конкурса на составление проекта памятника Шевченко. 15 мая 1910 г. оканчивался срок представления проектов на этот первый конкурс. По необъяснимой оплошности жюри, проявившего тем самым большую несправедливость по отношению к конкурентам, на этом конкурсе не было присуждено ни одной премии, несмотря на присутствие удовлетворивших заданию вполне грамотных проектов. Это не могло не иметь самого вредного влияния на исход следовавших затем конкурсов. Наиболее серьезные и компетентные конкуренты отпали. Работы, представленные на конкурс 15 февраля 1911 г., были уже значительно слабее первых, представленные на третий конкурс 20 декабря 1912 г., по отзывам лиц, видевших эти работы, оказались ниже всякой критики. Комитету по постройке памятника, обнаружившему неумелое и инертное отношение к порученному ему делу, было наконец указано на необходимость отказаться от повторения подобных конкурсов и перейти к другим мерам, от которых можно ждать более благоприятных результатов; вместе с тем указывалось на крайнюю необходимость отнестись особенно внимательно к составу жюри, в котором должны преобладать художники с достаточною компетенциею и притом с известными именами. В засе-

дании 22 декабря 1912 г. Комитет принял решение устроить именной конкурс. Казалось, что это решение должно было наконец подвинуть дело постановки памятника, сообщив ему надлежащее направление. Но медлительность Комитета осталась та же, и за три месяца, истекшие со времени принятия последнего решения, ничего полезного не сделано. В № 58 газеты «Рада» (от 10 марта с. г.) помещена заметка о последнем заседании Комитета, из которой видно, что Комитет только собирается поручить выполнение проекта скульптору Шервуду, но раньше обращения к Шервуду предполагает дать возможность украинским художникам высказать свои мысли посредством подачи на рассмотрение Комитета своих эскизных рисунков памятника; кроме того, Комитетом намечен состав нового жюри и намечен опять неудачно. Не говоря уже о том, что эти предложения Комитета противоречат постановлению его об именном конкурсе, они так неопределенны, так далеки от осуществления, что тот день, когда в руках Комитета будет проект памятника Шевченко, годный для выполнения, представляется по-прежнему бесконечно от нас удаленным. Ввиду изложенного отдел полагает, что Комитету по сооружению памятника следует, не медля, обратиться не менее как к трем лицам с предложением изготовить и доставить в Киев к назначенному сроку гипсовую модель памятника Т. Г. Шевченко, как украинскому народному поэту, за вознаграждение д в е т ы с я ч и рублей каждому лицу. Тому из конкурентов, чей проект будет признан лучшим, поручается и выполнение его, на условиях особого с ним соглашения. Срок представления проектов — десятое февраля 1914 года. Масштаб — о д н а д е с я т а я натуральной величины. Отдел полагает, что Комитет мог бы обратиться с таким предложением к следующим скульпторам:

1) Симонов (С.-Петербург, Петербургская сторона, угол Малого Проспекта и Ждановки, д. № 2/5, кв. 6)

2) Андреев (Москва)

3) Шервуд (С.-Петербург, Вас. остров, угол 22-й линии и Больш. Проспекта, д. № $\frac{60}{5}$, кв. 32)

и 4) Керзин (С.-Петербург, Академия художеств).

Жюри должно состоять из двух художников, двух скульпторов, одного архитектора-художника и двух представителей от Комитета. С своей стороны отдел находит желательным иметь жюри такого состава:

профессор Н. С. Самокиш,
профессор Федор Кондратьевич Волков,
профессор В. А. Беклемишев,
скульптор Малышев,

художник С. И. Светославский,
архитектор В. В. Городецкий и два представителя от Комитета. Каждому члену жюри должно быть выслано — как вознаграждение и возмещение расходов — двести рублей.

II, 28666, арк. 89—90 22 марта 1913 г., Киев

813. І. О. Фомін до Об'єднаного комітету

Благодарю Комитет за оказанную честь и согласен принять участие в жюри конкурса, для каковой цели могу приехать в Киев на 2 дня, если буду заблаговременно извещен. Что же касается до разработки условий конкурса, то, к сожалению, не могу найти времени для того, чтобы приехать в Киев ради этой цели. Если же Комитету интересно знать мое мнение по этому поводу, то оно таково: 1) я считаю, что самым лучшим приемом при составлении условий — это дать возможно больше свободы конкурентам; 2) не связывать их никакими условиями, кроме приблизительной стоимости и требованием согласованности памятника с местоположением; 3) программа, составленная для конкурентов, должна быть как можно короче в требованиях, но зато должна пространно разъяснить личность и характер творчества поэта и также пространно, с приложением плана и фотографических снимков, описать местность, где предполагается соорудить памятник, и наконец 4) премии должны быть как можно больше.

II, 28666, арк. 92—92 зв. 25 марта 1913 г.

814. І. І. Труш до Об'єднаного комітету (до І. І. Щітківського)

Листа від Комітету дістав я перед двома днями (спізнений), листа від Вас — сьогодня. Зараз відписую.

Комітет поручає мені повідомити трьох артистів, що 12 апр[еля] ст[арого] ст[илю] мають їх проекти находитися вже у Києві. Знаю лишень одного із них, а то Войтовича. Він, мабуть, ще на селі у міністра Длугоша. Можливо, одначе, що вже виїхав відтіля. Напевно не знаю, де він. Два прочі, а то Левандовський і Терещук незнайомі мені, вони, мабуть, жиють у Відні. Не знаю їх адрес. Заким довідаюся, чи вони тепер у Відні й в якім місці мешкають, мине кілька днів, може, довше тижня. Поручене повідомлення вони можуть дістати до рук, можливо, за два тижні. Як не мають готових пак на свої проекти, то лишається їм

заледве стілько часу, щоб їх дати зробити, а нема найменшої певності, чи проекти наспіють у відповідну пору до Києва.

Числячи всякі опізнення, можна більш-менш бути певним, що посилки не наспіють на 12 апр[еля].

В такім разі накинуться на мене, що їх, як конкурент, навмисно запізно повідомив, щоби презентувати тілько свою композицію. Наші редакції й Комітет у Києві будуть засиплювані усякими обвинувачуваннями мене і самого Комітету. От тому я лишу се діло. Тут додам, що я мав нагоду оглядати фотографічну знімку проекту Левандовського. Як він має другого проекту, то сей, мною оглядáний, цілком певно, найдуть у Києві цілком неудачним. Войтович очікував на запрошення до конкурсу, він, мабуть, не готовить проекту. Про Терещука не знаю нічого. Подумайте собі, що він буде думати про мене і про Комітет, як за два тижні дістане повідомлення, щоби зараз вислати проект, який, можливо, що ще не викінчений.

В сій хвилі впала мені до голови гадка, видиться, добра: завтра оголошу в «Ділі» ось таку оповістку: «Об'єд[наний] ком[ітет] буд[ування] п[ам'ятника] Т. Шевч[енку] у Києві повідомляє артистів Л[евандовського], В[ойтовича] і Т[ерещука], що Коміт[ет] рад би оглянути їх проекти на пам'ятник Шевченка, коли вони таки з власної волі в останніх місяцях по довершенім третім конкурсі виготували. Проекти мусять наспіти до Києва (адр[еса]: Городская дума) перед 12 апріля стар[ого] стилю». Не маю вправді уповноваження до оголошення такої оповістки — учиню се одначе з огляду на дуже припізнену пору в переконанню, що такий мій крок вповні відповідає інтенціям світлого Комітету. Пишу «з власної волі», бо не знаю, чи Комітет до сих артистів звертався, чи ні. Можу здогадуватися, що ні, бо знаю напевно, що Войтович ніякого запрошення не дістав.

Що касається мене, то я із роботою опізнився і готового проекту не привезу, а привезу прилично підготований ескіз, з якого можна буде пізнати багато. Се впрочім вповні відповідає Вашому бажанню, бо пишете в останнім листі про ескіз, з якого можна б судити, чи можна у мене заказати проект, чи ні.

У Києві буду уже 11 апр[еля] ст[арого] ст[илю] день раньше. Маю надію, що на 12 апр[еля] буде скликано засідання Комітету. Мій ескіз можна буде оцінити і вечером, якби засідання мало тоді відбутися. Коли б засідання мало відбутися день — два дні раньше 12-го апр[еля], то прошу мене про се завчасу повідомити заказним листом. Тут мушу ще додати, що у Києві не могтиму бути довше, довше чекати на засідання або проект зіставити, проект по оцінці зараз заберу з собою до Львова. Се виходить із багатьох технічних причин.

II, 28666, арк. 95—96 26 березня 1913 р.

815. С. П. Тимошенко до Об'єднаного комітету

Принося искреннюю благодарность за избрание меня членом жюри будущего именного конкурса проектов памятника Т. Г. Шевченко, в силу ранее высказанных мною соображений о том, что имена членов жюри должны быть популярны в мире художников, я отказываюсь от чести быть членом жюри.

Тем не менее, желая быть полезным Комитету в деле сооружения памятника, я вошел в Украинский архитектурно-художественный отдел Харьков[ского] лит[ературно]-худож[ественного] кружка с просьбой высказаться по поводу объявления именного конкурса.

Украинс[кий] арх[итектурно]-худ[ожественный] отдел (пока единственная украинская организация, объединившая группу архит[екторов] и худ[ожников]) в двух специальных заседаниях обсуждал настоящий вопрос и постановил результат обмена мнений представить в Комитет.

Я с своей стороны разделяю высказанное мнение Отдела и нахожу, что в данный момент необходимо, не теряя времени, объявить именной конкурс, т. к. с наступлением лета будет до чрезвычайности трудно вести переговоры с художниками и объявление конкурса придется отложить до зимы.

II, 28666. арк. 100—101зв. 30 марта 1913 г.

816. І. І. Труш до І. І. Щітківського

У відповідь на мого листа читав тілько вістку в газетах, і то вістку. недостаточну. Тому прошу Вас відповісти мені, як ласка, як стоїть справа дальших заходів коло придбання проекту. Чи розсилаєте запрошення на ухвалений конкурс українських артистів? До якого дня приймаєте проекти зглядно, коли речинець засідання нововибраного жюрі? Чи конкурс тайний, чи з одкритими назвиськами артистів?

Будь ласка, дайте мені можливо якнайскоріше відповідь на оці питання.

Я був хорий два тижні і перервав роботу. За два-три дні працюю дальше. Шостий ескіз закинув, а вернуся до п'ятого. Бачу, що він цілком приличний. З причини хороби опізнююся трохи, тому прошу Вас як голову Комітету пересунути речинець з 10 апріля стар[ого] стилю на 5 мая ст[арого] ст[илю] або на речинець відкриття виставки, коли усякому буде вигідно приїхати на засідання Комітету і жюрі. Коли се не можливе, то я привезу свій проект на 10 мая, як приобіцяв.

Привезу одначе малий, а не великий 1 : 10. Пам'ятник з мого проекту обчислений на 12 метрів висоти, тож і проект великий, хоча простий.

Малий мій проект високий на 60 ст[1].

Великий проект буде так точний, що можна буде його уважати як половину роботи пам'ятника.

Прошу Вас дуже о срок 5 мая стар[ого] ст[илю]. Тоді буду напевно у Києві з великим проектом. Ухвала Комітету установления конкурсу для українських артистів викликала у нас велике задоволення. І від себе дякую Комітетові, а передовсім Вам за таку ухвалу. Результат її, видиться, буде дуже гарний. Бачу, зробив похибку, питаючи, чи конкурс має бути з одкритими назвиськами артистів; він мусить бути — видиться, явним з огляду на ухвалу, що тут допущені виключно тілько українські артисти.

Я переконаний, що не треба дражнити любителів місця над Дніпром для пам'ятника; коли одначе бачите таку потребу написання брошури чи статті, то прошу повідомити мене.

Студія мусила б бути ілюстрована і зладжена у Києві. Там же треба би її і видати.

Прошу ще раз о речинець на 5 мая і о відповідь на отсего листа.

І. 12827 30 березня 1913 р., Львів

817. Об'єднаний комітет до І. І. Труша

Согласно письма Вашего от 28 минувшего марта, бюро Комитета сообщает, что на 12 сего апреля (стар[ого] стиля), пятница, в $7^1/_2$ часов вечера, в помещении Киевской городской управы, ход со стороны сквера, назначено заседание Комитета для рассмотрения, между прочим, эскизного проекта Вашего памятника.

ІІ, 28666, арк. 106 4 апреля 1913 г.

818. Об'єднаний комітет до С. І. Світославського [2]

Предварительно объявления именного конкурса на составление проекта памятника Т. Г. Шевченко в Киеве (заказ отдельным лицам) художник Труш (из Галиции) предложил Комитету представить для осмотра изготовленный им проект означенного памятника.

Осмотр проекта Комитетом имеет состояться 12 сего апреля в $7^1/_2$ вечера в помещении Киевской городской управы.

ІІ, 28666, арк. 111—112 6 апреля 1913 г.

---

[1] Очевидно, сантиметрів.

[2] Аналогічні оповістки Об'єднаний комітет надіслав також В. М. Галимському, Ф. В. Котарбинському, О. О. Мурашку, В. В. Городецькому.

819. П. А. Самонов до Об'єднаного комітету

Ввиду состоявшегося заседания Комитета по сооружению памятника Шевченко от 8 марта с. г. и решения Комитета пригласить 2-х художников и скульпторов, которым будет заказан памятник и представлены проекты к 10 апреля с. г., я, с своей стороны, предлагаю свой труд — принять изготовление означенного памятника.

Референциями могут ему служить с моей стороны сооружение памятника в г. Москве М. Д. Скобелеву и изготовляемый мною в настоящее время памятник для г. Киева Кочубею и Искре.

Я, как сам киевлянин и будучи хорошо знаком с бытом и жизнью Малороссии, полагаю, что оправдаю вполне доверие, которое будет на меня возложено со стороны Комитета по сооружению памятника поэту Шевченко.

II, 28666, арк. 115 [6 квітня] 1913 р.

820. В. В. Городецький до І. М. Дьякова

Сегодня уезжаю в Петербург, а потому, к сожалению, буду лишен возможности принять участие в заседании Комитета, назначенного с целью осмотра проекта художника Т[р]уша 12 сего апреля.

Выражая поэтому мое сожаление, прошу Вас, милостивый государь, не отказать передать Комитету мою готовность принять участие в дальнейших занятиях комиссии, если бы в таковом участии встретилась надобность.

II. 28666 10 апреля 1913 г.

821. Є. Х. Чикаленко до П. Я. Стебницького

Про пам'ятник Т[арасу] Г[ригоровичу] радились довго і прирадили, що краще затягнути постановку до кращих часів. Потрібні пояснення[1] Комітет послав сенатові.

III. 12981 19 квітня 1913 р.

---

[1] Йдеться про пояснення сенатові, який розглядав заяву київського генерал-губернатора Трепова про незаконність існування Об'єднаного комітету по спорудженню пам'ятника Т. Г. Шевченкові в Києві.

822. Об'єднаний комітет до В. О. Беклемішева та С. І. Світославського

Ввиду неудачи состоявшихся 3-х международных конкурсов на составление проекта памятника в г. Киеве Т. Г. Шевченко и принятия Комитетом решения вместо объявления нового такого же конкурса назначить именной конкурс — заказ проекта отдельным лицам, — Объединенный комитет в состоявшемся 8 марта с. г. заседании постановил просить Вас не отказать принять участие в жюри по оценке проектов на означенном конкурсе.

Сообщая об этом, бюро Комитета просит Вас, милостивый государь, уведомить в возможно скорейшем времени, согласны ли Вы принять участие в помянутом жюри.

К сему присовокупляется, что на жюри предположено возложить составление условий конкурса.

Поэтому, если для Вас не представляется возможным прибыть для этого в Киев, то соблаговолите выслать свои письменные соображения об условиях предстоящего именного конкурса.

II, 28666, арк. 121 — 20 апреля 1913 г.

823. Об'єднаний комітет до О. М. Бенуа

Не откажите уведомить, согласны ли Вы принять участие в жюри по рассмотрению именных проектов памятника Т. Г. Шевченко в Киеве, о чем Комитет обращался к Вам 11 минувшего марта за № 113.

II, 28666, арк. 122 — 20 апреля 1913 г.

824. Об'єднаний комітет до В. Г. Кричевського

Не откажите уведомить, согласны ли Вы принять участие в жюри по рассмотрению именных проектов памятника Т. Г. Шевченко в Киеве, о чем Комитет обращался к Вам 11-го минувшего марта за № 115.

II, 28666, арк. 123 — 20 апреля 1913 г.

825. С. Р. Левандовський до Об'єднаного комітету

Сьогодні я вислав ескіз на пам'ятник Шевченка в Києві на адрес спедитора: Т. Баум і К°. А вчера доперва довідався від одного з наших руських посланників до парламенту, що Комітет мене взиває.

Прошу Вас, висок[о]пов[ажний] пане, запитати і спросити у спедитора о тую просилки суть чотири (4) пачки, а прослані зістали через почту. Треба конечно в сей час до спедитора послати,... щоб він з таможні просилку взяв і Вам до Комітету доставив. Сказали мені тут на почті, що просилки неоплачені скорше до Росії доставляють, отже, я й не платив. Думаю, що треба заплатити около 15 рублей. Прошу я, щоб Комітет спедиторові цю квоту заплатив, а я з благодарством Комітетові тії гроші зверну зараз.

Вибачте мені, високоповажні господине, за моє страшне письмо, але я не знаю, чи Ви розумієте по-польську, а по-німецьку не хотів писати, а по-українську, як самі читаєте, забув, не бувше цілих 30 літ в рідним краю.

Просилок також і картину з мого пам'ятника w Waszyngtoni і для Барвінського у Львові.

Мій ескіз єсть в $^1/_6$ природної величини.

II. 28666, арк. 119—120 — 21 апреля 1913 г.

826. Н. Трембовельська до редакції газети «Рада»

Имея наконец возможность осуществить мою давнишнюю мечту — посетить могилу нашего Шевченко, покорнейше прошу глубокоуважаемую редакцию сообщить, не предполагается ли в мае или июне экскурсия с той же целью, и если так, то где именно место сбора и каковы вообще условия.

I, 43267 — 25 апреля 1913 г., с. Нижний Якимец

827. І. Й. Товстолужський та А. Семененко до редакції газети «Рада»

Шлем через Вас жертвования на будівлю пам'ятника Т. Г. Шевченко 9 р. 10 к. і повідомляєм, що сего ж числа посилаєм і підписного листа з іменами жертвователів.

I, 43258 — 27 квітня 1913 р., Нерчинськ

828. Об'єднаний комітет до А. Шіортіно

В заседании 12 сего апреля Объединенный комитет по сооружению памятника поэту Т. Г. Шевченко в г. Киеве, заслушав письмо Ваше от 5-го того же апреля, постановил уведомить Вас, что он, высоко ставя Ваши артистические силы, желал бы видеть изготовленный Вами хотя бы эскизный проект означенного памятника, но в силу ограниченности своих средств не может заранее назначить Вам за изготовление проекта гонорар, признавая возможным выдать таковой лишь в том случае, если бы по рассмотрению проект оказался приемлемым.

При согласии Вашем на такие условия, необходимые Вам сведения относительно личности поэта могут быть высланы или получены лично, при бытности Вашей в Киеве, в бюро Комитета при Киевской город[ской] управе.

К сему добавляется, что хотя Комитет и предполагает дать заказ за особую плату на составление проекта памятника отдельным лицам, но это не лишает права художников представлять свои проекты вне именного конкурса, и Комитет сочтет своим приятным долгом их рассмотреть, желая использовать для достойного увековечения памяти поэта все возможные для него средства.

II, 28666, арк. 128—129 30 апреля 1913 г.

829. Об'єднаний комітет до О. М. Бенуа

Препровождая при сем выработанные участниками жюри художниками С. И. Светославским, В. Г. Кричевским и директором Киевского городского музея Н. Ф. Беляшевским условия именного конкурса на составление проекта памятника Т. Г. Шевченко в Киеве, бюро Комитета имеет честь просить Вас, милостивый государь, как участника жюри этого конкурса, не отказать рассмотреть таковые и по сделании изменений и замечаний, если таковые признаете необходимыми, возвратить в Комитет в возможной скорости и никак не позже 15 мая сего года.

К сему присовокупляется, что изложенные в письме участником жюри архитектором И. А. Фоминым замечания по поводу условий конкурса были приняты во внимание при их составлении.

II, 28666, арк. 138 30 апреля 1913 г.

830. О. М. Бенуа до Об'єднаного комітету

От участия в жюри конкурса на памятник Т. Г. Шевченко я, к крайнему сожалению, принужден отказаться ввиду совершенной невозможности явиться в назначенное время в Киев. Тем не менее позволю себе составить свои замечания на присланный Вами проект условий конкурса, ибо считаю существующие слишком узкими. Пора отрешиться от предрассудка, что памятник непременно должен быть фигурой. В прежние времена думали ставить прекрасные и внушительные памятники, в которых те или другие архитектурные формы необычайно ярко выражали положенную в основу памятника идею. Ничего не имею против фигуры, но не следует суживать задание. Кто привлечен в именной конкурс? Я бы рекомендовал, если еще не поздно, гг. Шервуда, Кузнецова, Матвеева и непремено какого-нибудь еще архитектора и живописца

II, 28666, арк. 154 — 4 мая 1913 г.

831. М. С. Овчаренко до Об'єднаного комітету

Я написав на українській мові п'єсу «Тарас Шевченко — батько України (поет-мученик)», про його життя. Російська цензура в Петербурзі не розрішила до театру. Чи не можна буде ту п'єсу в якій друкарні надрукувати, щоб тілько була здатна до читання. А може, у Львові без цензури можна? Руські п'єси вже мої грають. Боже, як би хотілось «Тарас Шевченко», та ба... Дайте совіт, що з нею робити? Од продажі видання одну третину, наймінував би на пам'ятник Шевченкові або на що друге його імені.

II, 28666, арк. 152—153 — 6 мая 1913 г.

832. Об'єднаний комітет до Живила

Объединенный комитет считает своим приятным долгом принести Вам глубокую благодарность за устройство 9 марта с. г. музыкального вечера в пользу памятника поэту Т. Г. Шевченко.

Собранные на этом вечере 96 рублей 12 коп. записаны на приход в городскую кассу под квитанцией за № 77 от 20 марта, каковая сумма препровождена в канцелярию начальника Кубанской области 23 марта с. г. при отношении за № 124.

II, 28666, арк. 145 — 10 мая 1913 г.

833. Бюро Об'єднаного комітету до членів комітету [1]

Бюро Комитета имеет честь покорнейше просить Вас, милостивый государь, пожаловать в заседание Комитета по сооружению памятника Т. Г. Шевченко, имеющее быть 20 сего мая (понедельник) в 8 час. вечера в помещении городской управы для рассмотрения: а) намечение членов жюри, за отказом Беклемишева и Бенуа, б) рассмотрение условий именного конкурса и в) рассмотрение представленного скульптором Левандовским проекта.

II, 28666, арк. 146 13 мая 1913 г., Киев

834. Об'єднаний комітет до С. І. Світославського

В заседании Комитета 12 апреля с. г. постановлено просить Вас принять участие в жюри, в качестве члена его, для рассмотрения проектов памятника, имеющих быть представленными на именной конкурс.

Ввиду изложенного, бюро Комитета имеет честь покорнейше просить Вас, милостивый государь, не отказать принять участие в трудах названного бюро.

II, 28666, арк. 150 13 мая 1913 г.

835. А. Шіортіно до Об'єднаного комітету

J'ai reçu la lettre date de 20 Avril d'ou j'ai appris et aussi de la lettre precedente, que si mon nouveau projet satisfaira le Comité, dans le cas il sera accepté pour l'execution, et on ne faira plus de concours.

J'accepte alors les conditions proposées par le Comité et je prierais de m'envoyer ici à Rome le plus vite possible les informations et la description de la place où sera errigé le Monument.

---

[1] Повідомлення було надіслане М. Ф. Страдомському, Ф. С. Бурчаку, В. І. Бражникову, І. М. Дьякову, О. В. Кобцу, І. І. Щітківському, С. О. Лаврентьєву, В. В. Ігнатовичу, М. В. Сергію, Ф. А. Лизогубу, К. М. Ламсдорф-Галаганові, І. М. Данельському, С. Г. Слюсаревському, М. М. Трифановському, В. М. Леонтовичу, Р. Р. Каптісту, Ф. Симиренку, В. П. Науменку, П. П. Лаврову, І. О. Розову, О. О. Русову, А. К. Рачинському, В. Г. Кричевському, М. Ф. Біляшівському, М. С. Синицькому, Д. Ф. Гейдену, Л. М. Жебуньову, Г. А. Данковському, Н. Д. Комарову, О. О. Ніколаєву, О. О. Тулубу, О. Г. Сластіону, В. Д. Бублику, О. Ф. Якубенкові та ін.

Je serai à St. Petersbourg le I Juin (style russe) et probablement qu'il y aure là quelqu'un de votre Comité pendant le de juin, donc j'aurais en l'occasion de pouvoir s'expliquer personnelement avant d'aller à Kieff *.

II, 28666, арк. 157—158 13 may, 1913, Rome

836. Об'єднаний комітет до Ф. Г. Беренштама [1]

В заседании Комитета по сооружению памятника Т. Г. Шевченко 20 мая с. г. постановлено просить Вас принять участие в жюри, в качестве члена его, для рассмотрения проектов памятника Т. Г. Шевченко, имеющих быть представленными на именной конкурс.

Ввиду изложенного, бюро Комитета имеет честь покорнейше просить Вас, милостивый государь, не отказать изъявить свое согласие на участие в трудах помянутого жюри. Путевые издержки Комитетом будут возвращены.

II, 28666, арк. 149 22 мая 1913 г.

837. Об'єднаний комітет до Л. В. Шервуда [2]

За неудачей состоявшихся трех международных конкурсов на составление проекта памятника поэту Т. Г. Шевченко в г. Киеве Объединенный комитет по сооружению означенного памятника постановил назначить именной конкурс на составление проекта указанного памятника и просить Вас, в числе пяти лиц, принять участие в этом конкурсе с выдачею вознаграждения за представленный к 1 февраля 1914 проект в размере 1000 рублей.

Ввиду сего бюро Комитета, препровождая при сем условия именного конкурса, просит Вас сообщить о своем согласии или несогласии принять участие в упомянутом конкурсе.

II, 28666, арк. 169—169 зв. 28 мая 1913 г.

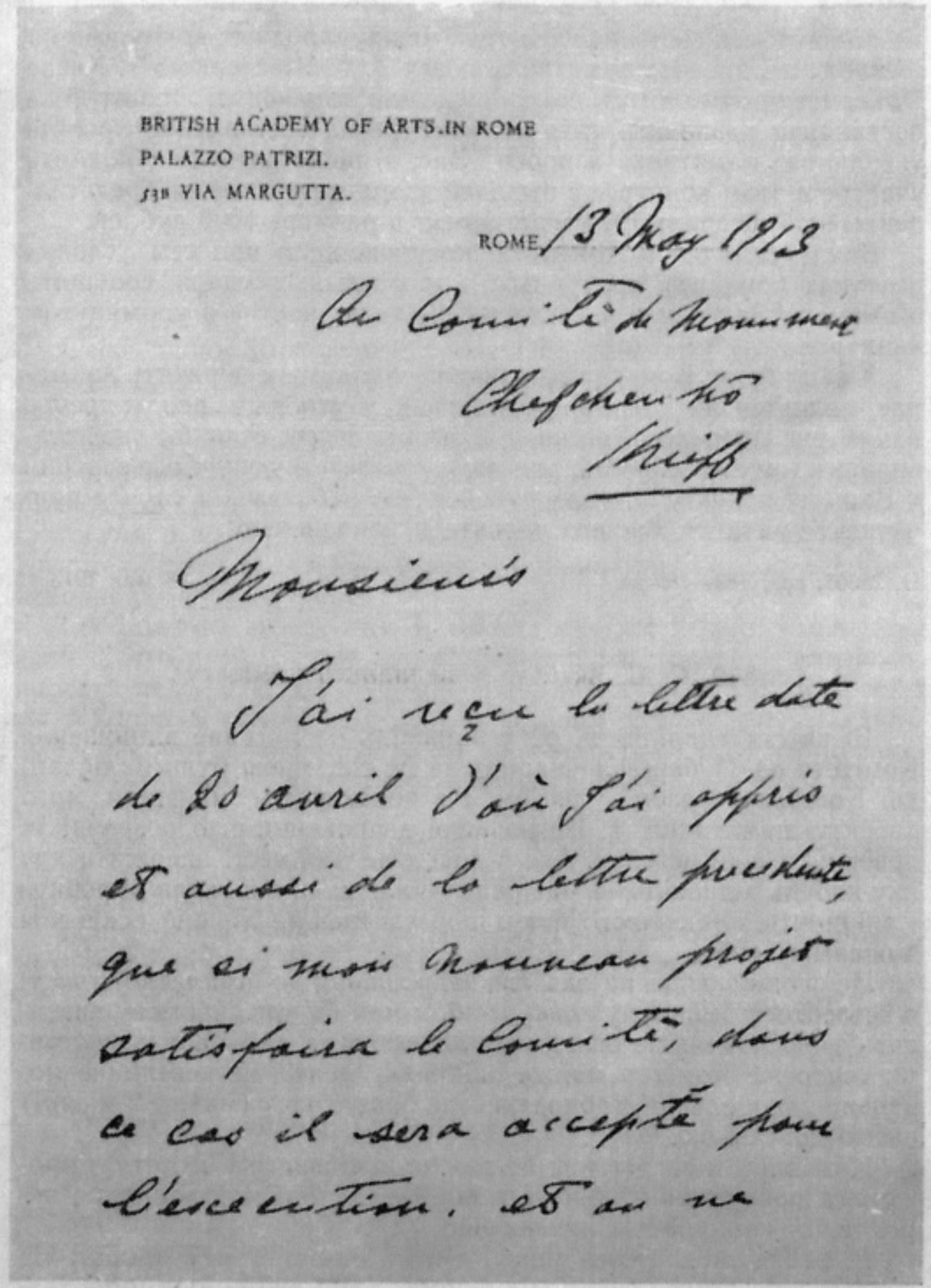
* З листа від 20 квітня, а також з попереднього, я дізнався, що в тому випадку, якщо мій новий проект задовольнить Комітет, його приймуть до виконання і більше конкурсів не буде.

Я приймаю умови, що їх пропонує Комітет, і прошу прислати мені в Рим якомога скоріше всі відомості і опис місця, де буде споруджено пам'ятник.

Я буду в Петербурзі 1 червня (старого стилю). Мабуть, у червні місяці буде там хтось із Комітету і в мене буде нагода поговорити особисто перед тим, як їхати в Київ.

[1] Аналогічний лист було надіслано також А. Ю. Архипову (II, 28666, арк. 167).

[2] Аналогічні листи були надіслані також С. М. Волнухіну, М. А. Андрєєву та М. О. Гаврилкові (II, 28666, арк. 169—170).

BRITISH ACADEMY OF ARTS.IN ROME
PALAZZO PATRIZI.
538 VIA MARGUTTA.

ROME 13 May 1913

Au Comité de Monument
Chevchenko
Kieff

Monsieur

J'ai reçu la lettre datée
de 20 avril d'où j'ai appris
et aussi de la lettre precedente
que ci mon nouveau projet
satisfaira le Comité, dans
ce cas il sera accepté pour
l'execution. et au ne

Перша сторінка листа А. Шіортіно до Об'єднаного комітету по спорудженню пам'ятника Т. Г. Шевченку в Києві (лист № 835).

838. Об'єднаний комітет до А. Шіортіно

За неудачей состоявшихся трех международных конкурсов на составление проекта памятника поэту Т. Г. Шевченко в г. Киеве Объединенный комитет по сооружению означенного памятника постановил назначить именной конкурс на составление проекта указанного памятника и просит Вас, в числе пяти лиц, принять участие в этом конкурсе с выдачей вознаграждения за представленный к 1 февраля 1914 года проект в размере 1000 рублей.

Ввиду сего бюро Комитета, препровождая при сем условия именного конкурса, просит Вас, милостивый государь, сообщить о своем согласии или несогласии принять участие в упомянутом конкурсе.

К сему бюро Комитета считает необходимым обратить внимание, является ли для Вас возможным и удобным, ввиду пребывания вне пределов России, прибыть в Киев, если бы представилась к тому надобность, для дачи соответствующих объяснений к Вашему проекту или для руководства работами, в случае принятия Комитетом Вашего проекта к исполнению.

Н. 28666, арк. 189—189 зв. 28 мая 1913 г.

839. С. С. Жук до Об'єднаного комітету

10 квітня (апріля) ц. р., у відповідь на ласкаве відношення Комітету од 11 березня (марца) за № 111, мною були надіслані до Комітету, разом з листом і з поясненням, малюнки мого проекту памятника Т. Шевченкові з проханням по розгляді їх повернути мені негайно. Але й досі я не мав честі одержати хоч яку-небудь відповідь, не одержав і малюнків, які гадав обробити і викінчить з технічного боку, щоб узятись за ліпший ескіз хоч для самого себе.

Не сподіваючись на ласкаве запрошення до безплатної участі в четвертому іменному конкурсові, я мав би хоч спромогу виставить свою модель на огляд громадянства на якій-небудь виставці; тепер же Комітет майже одібрав у мене і це невеличке моральне задоволення, забираючи так багато часу (майже 2 місяці) своєю мовчанкою.

Цим листом звертаюся ще раз до шановного Комітету з проханням повернути мені непотрібні Комітетові мої малюнки, через те, що конкурс вже призначено.

P. S. Не знаю, через віщо Комітет одкинув мій проект. Не сподобалась йому моя ідея чи форма, але з тієї думки, що з технічного боку можна знайти безперечно кращий проект, але по ідеї, матиму сміливість впевняти, що кращого проекту, де б у символах вилився весь філософічний зміст значення ролі

Т. Шевченка в українському і загальнолюдському житті, не зможе дать ніхто, навіть самий визначний різьбар, а тим більше різьбар чужої нації, доказом чого і були попередні три конкурси.

Я глибоко переконаний в правдивості моїх слів через те, що багато років носив-голубив в своїй душі цю ідею, яка зросла зо мною, виплекана кров'ю мого серця.

ІІ. 28666, арк. 163—164 31 травня 1913 р.

840. Об'єднаний комітет до С. С. Жука

В заседании 20 минувшего мая Объединенный комитет, рассмотрев представленный Вами эскизный рисунок проекта памятника Т. Шевченко и находя его богатым по идее, все же не нашел возможным просить Вас принять участие в именном конкурсе за плату ввиду, с одной стороны, ограниченности располагаемых Комитетом средств, а с другой — по незаконченности эскиза для суждения о возможности выполнения проекта, тем более, что Комитет одним из главных условий приемлемости проекта ставит исполнение фигуры поэта.

Сообщая об этом, бюро Комитета считает необходимым пояснить, что неполучение приглашения и изготовление платного проекта не лишает художников права представлять свои проекты, и жюри, а затем Комитет сочтут своим долгом принять таковые к рассмотрению и оценке вне зависимости от того, что проект не платный, но, быть может, наиболее удачный и возможный к выполнению.

По имеющимся в Комитете сведениям некоторыми художниками будут представлены такие неплатные проекты без именного приглашения участвовать в конкурсе.

При сем прилагаются условия жюри, а рисунки Ваши и объяснительная записка возвращаются в особой посылке.

ІІ. 28666, арк. 178—179 7 июня 1913 г.

841. Об'єднаний комітет до С. Р. Левандовського

В заседании 20-го минувшего мая Объединенный комитет, рассмотрев присланный Вами проект памятника Т. Шевченко, а также фотографические снимки уже исполненных Вами работ, и признавая, с одной стороны, художественность выполнения работ, снимки коих присланы, а с другой — полное отсутствие этнографических черт украинского народа в изображенных на проекте фигурах памятника Т. Шевченко, не говоря уже о фигуре

самого поэта как центральной всего памятника, которая никого не удовлетворила,— не нашел возможным пригласить Вас принять участие в именном конкурсе на изготовление проекта памятника Т. Шевченко за особую плату.

Сообщая об этом, бюро Комитета просит Вас распорядиться присланным проектом.

II, 28666, арк. 177 — 7 июня 1913 г.

842. С. М. Волнухін до Об'єднаного комітету

Возвратясь из путешествия по Кавказу, я ознакомился с условием именного конкурса, предложенным мне Объединенным комитетом по сооружению в Киеве памятника поэту Т. Г. Шевченко, я считаю своим долгом уведомить Объединенный комитет в том, что я принимаю предложение участвовать в предложенном конкурсе.

II, 28666, арк. 220 — 11 июня 1913 г., Москва

843. Ф. Г. Берештам до Об'єднаного комітету

Вернувшись третьего дня из заграничной командировки, получил любезное приглашение Ваше от 22 мая с. г. за № 260 принять участие в работах жюри по сооружению памятника поэту Т. Г. Шевченко. Познакомившись с программою конкурса, спешу уведомить, что всегда рад, по мере сил, служить хорошему и симпатичному делу.

II, 28666, арк. 194 — 12 июня 1913 г., С.-Петербург

844. Об'єднаний комітет до А. Шіортіно

Комитет по сооружению памятника Т. Г. Шевченко при сем препровождает Вам, милостивый государь, копии бумаг, посланных Вам от 28 мая с. г. за № 269.

В именном конкурсе приглашены участвовать, кроме Вас, Шервуд Л. В., Андреев Н. А., Волнухин С. М. и Гаврилко М.

II, 28666, арк. 188 — 13 июня 1913 г.

845. М. А. Андрєєв до Об'єднаного комітету

Предложение принято.

II, 28666, арк. 195 16 июня 1913 г., Париж

846. М. О. Гаврилко до І. М. Дьякова *

Маю честь повідомити Вас, що запросини Об'єднаного комітету по збудуванню пам'ятника Т. Г. Шевченкові в Києві з дня 28 мая сього року взяти участь в поіменному конкурсі в числі п'яти осіб на вироблення зразка пам'ятника Шевченкові — приймаю, о чім прошу Вашої ласки завідомити ш[ановний] Комітет.

Рівно ж на Ваше ласкаве запитання відносно зручності і можливості мого побуту в Києві для дання пояснень до проекту і, може, потрібного обняття проводу над роботою установлення пам'ятника відповідаю Вам, що я не маю ніяких особливих перешкод для повороту в рідні сторони і в разі потреби можу з'явитися в Києві кожної хвилі.

II, 28666, арк. 183 16 червня 1913 р., Львів

847. Л. В. Шервуд до І. І. Щітківського *

Прошу Вас передать Объединенному комитету по сооружению в Киеве памятника поэту Тарасу Григорьевичу Шевченко мое согласие исполнить на именной конкурс проект-модель памятника, а также прошу Вас, милостивый государь, передать Объединенному комитету мою искреннюю благодарность за оказываемое внимание и честь.

II, 28666, арк. 193 8 июля 1913 г.

848. Г. Р. Залеман до І. І. Щітківського *

В ответ на отношение Комитета по сооружению в Киеве памятника Шевченко от 28 мая с. г. за № 259 честь имею сообщить следующее:

Ввиду невозможности по служебным обязанностям отлучиться в феврале 1914 г. из Петербурга я принужден отказаться от чести принять участие в присуждении премии и рассмотрении

проектов. Побуждают к сему меня еще чисто личные соображения, заключающиеся в убеждении о нецелесообразности художественных конкурсов вообще, почти нигде и никогда не давших удовлетворительных результатов.

На основании вышеизложенного прошу Вас, милостивый государь, сообщить Комитету об моем отказе от обязанностей члена жюри.

II, 28666, арк. 214—215 18 июля 1913 г.

849. М. О. Гаврилко до Об'єднаного комітету

Прошу Вас негайно вислати план того місця, де має стати пам'ятник Шевченка і, по можливості, фотографічні знімки місця (майдану) і його оточення. Коли б не було нарочитого плану, який повинен бути в таких випадках, то прошу вислати мені план города Києва, і будьте такі ласкаві подати мені розміри площі й вулиць. Разом з тим запитую і про те, чи міська дума не змінить місця, як то недавно преса київська жадала? Не зайвим вважаю просити ласкаво шановного Комітету, аби уділив мені відомостей, як шановний Комітет розуміє своє завдання, т. е. як розуміє пам'ятник Шевченкові, яким би хотів його бачити, за що саме і як хотів би возвеличити свого генія? І чи Комітет не найшов би можливим висловитись з приводу мого останнього проекту. Чи Комітет займає супроти того проекту становище негативне вповні, чи, може, забажав би тільки його перебудови й деяких змін ідейно-композиційних. Якби Комітет в'язався коштами тільки відносно мого проекту, то я беруся зробити той пам'ятник в разі потреби без плати за свою роботу, опріч коштів робітні й матеріалів і удержання на час роботи. Прошу ласкаво ш[анов-ного] Комітету негайно мені відповісти на мої запитання.

II, 28666, арк. 203—204 22 липня 1913 р., Чернівці

850. Об'єднаний комітет до М. О. Гаврилка

Согласно письму Вашему от 22 минувшего июля бюро Комитета препровождает при сем фотографический снимок сквера, принятого Комитетом для постановки памятника Т. Шевченко. Задержка в высылке произошла по причине невозможности ранее изготовить фотографию.

Выраженные в настоящее время киевскою прессою пожелания относительно места для постановки памятника являются пожеланиями отдельных лиц или групп и как таковые не могут

послужить основанием для изменения условий именного конкурса.

Ввиду предоставления художникам полной свободы в избрании той или иной идеи памятника, Комитет не может дать Вам по сему предмету каких-либо указаний, кроме изложенных в условиях конкурса, а также высказать свое мнение относительно последнего Вашего проекта.

II, 28666, арк. 205 31 июля 1913 г.

851. Об'єднаний комітет до Огюста Родена

Один славянский народ, входящий в состав России — украинский народ,— предполагает поставить памятник своему национальному поэту Тарасу Шевченко в столетнюю годовщину его рождения — памятник, достойный этого великого поэта. Сын своего народа по своему рождению в семье крепостного в селе Кирилловке недалеко от г. Киева, он воспел страдания своего народа, унижаемого рабством, а также красоту своего родного края, орошаемого Днепром. Одушевленный любовью к свободе, он подпал под преследования русского правительства и провел лучшие годы своей жизни в ссылке в казарме в степях Аральских.

Все его творчество в стихах «Кобзаря» (название народного певца в Украине) проникнуто гениальностью и гуманизмом, что ставит Шевченко в число лучших славянских поэтов.

Три международных конкурса для составления проекта памятника этому поэту не привели ни к чему; ни один представленный проект не был принят жюри. Ввиду этой неудачи, Комитет по постановке памятника Шевченко постановил обратиться к знаменитым художникам для именного конкурса, приглашая их прислать свои проекты для этого национального памятника. Каждый проект, представленный к 1/13 февраля 1914 г., будет оплачен 1000 руб.

Комитет просит Вас не отказать принять участие в этом конкурсе и обратить Ваш великий талант на обессмертение национального поэта Украины, который всей своей жизнью и своим творчеством служил идее свободы и братского единения народов.

Не откажите почтить ответом.

Некоторые сведения об Украйне и ее национальном поэте Вы можете найти в 3—4 № Анналов наций [1], посвященном Украйне.

II, 28666, арк. 206 2 августа 1913 г.

[1] Annales des nationalités, 1913, № 3—4.

852. В. М. Перетц до М. Ф. Біляшівського

Предполагал к 100-летию рождения Т. Г. Шевченко издать сборник статей, Укр[аїнське] наук[ове] товар[иство] в Киеве поручило предложить Вам участвовать в этом сборнике. Желательно статья о рисунках Шевч[енко] и вообще о его худож[ественных] произведениях. Кажется, что-то есть и в музее?

XXXI, 4 — 14 серпня 1913 р.

853. М. О. Гаврилко до Об'єднаного комітету

Ще раз прошу Вас дуже, аби Ви були так ласкаві — прислали мені необхідні інформації й матеріали до роботи над проектом пам'ятника Т. Шевченкові. Для сього мені необхідні указання сталого місця під пам'ятник, його геометричний вигляд (план), розмір і фотографії з оточення площі, і прошу по можливості дати відповідь на попереднього мого листа. Матеріали вищезгадані мені неминучі, коли зараз всього того не можна, то хоч план місця і розміри його.

II, 28666, арк. 218—219 — 15 серпня 1913 р., Чернівці.

854. Я. В. Жарко до І. М. Стешенка

Рукопис 20-х років минулого віку «Нат[алки] Пол[тавки]» бережу і разом з другими кн[и]гами, список яких подаю, тільки й думав про те, щоб вони попали до рук такої інтелігенції, як Київ[ське] наук[ове] т-во.

Коли б я мав більші достатки, то я б усе дурно подарував, хоч воно мені і гроші коштувало, а то прошу самим назначити ціну, і коли я верну своє, то віддам.

Портрет Шевченка у гробу, який у мене колись брали та знімали з нього фотогр[афічні] карточки і (бодай їм он що!) заляпали чорнилом.

III, 63624 — 1 вересня 1913 р.

855. Об'єднаний комітет до Л. Б. Флейшера

Бюро Комитета покорнейше просит Вас, милостивый государь, не отказать ускорить ответом на отношения его от 26 апреля и 13 сентября 1913 года за №№ 200 и 292 по поводу при-

сылки 100 рублей на памятник Т. Г. Шевченко, составляющих чистый сбор от устроенного в г. Таганроге вечера.

II, 28666, арк. 233 16 октября 1913 г., Киев

856. Л. М. Жебуньов до І. І. Щітківського

Дехто з городських гласних каже, що тепер, коли постанова сенату про Шевч[енківський] комітет доведена до відомості гор[одського] голови, а голова має довести до відомості думи (гласні думають, що він повинен довести), якраз відповідний час знять питання в думі про переміну місця для пам'ятника на краще, і, зважаючи на постанову сенату, можна сподіватись на успіх. Але ж поперед того треба, щоб Комітет вказав, якого місця він бажає. То, отже, треба до того часу скликати негайно Комітет (хоч би з місцевих членів його та запросить Оргіса, він охоче прийде, говорив мені), тільки не в п'ятницю, а оголошення постанови сенату в думі задержіть, поки Комітет вирішить справу. Постанова сенату підбадьорила і осмілила деяких гласних.

І, 12802 1 листопада 1913 р.

857. Бюро Об'єднаного комітету до членів комітету [1]

Бюро комитета имеет честь покорнейше просить Вас, милостивый государь, не отказать пожаловать в заседание Комитета по сооружению памятника Т. Г. Шевченко, имеющее состояться 20 ноября (среда) с. г. в 8 час. вечера в помещении городской управы для рассмотрения текущих дел (между прочим, будет доложен указ сената о законности действий Комитета).

II, 28666, арк. 266—267 12 ноября 1913 г.

858. О. Кордубан до Об'єднаного комітету

В родственной нам по народонаселению Австрийской провинции (Восточная Галиция) ужасающий существует теперь голод. Люди и скот погибают. Уже в Петербурге составилось многочисленное общество из членов Гос[ударственной] думы и Гос[ударственного] совета и частных лиц для сбора пожертвований

[1] Таке повідомлення було надіслано всім 47 членам Об'єднаного комітету по спорудженню пам'ятника Т. Г. Шевченку в Києві (список членів Комітету дивись у виносці до листа № 833).

в пользу голодающих малороссов, живущих в сказанной провинции древней Червонной Руси, ныне Галиции. Не благоугодно ли будет Комитету отделить несколько тысяч рублей из процентов на капитал для памятника Шевченко в пользу голодающих собратьев Шевченко.

Что если бы можно было и весь собранный капитал на памятник Шевченко употребить в пользу голодающих земляков в Галиции, то этим великодушным, достойным изумления поступком можно было бы спасти от голодной смерти, от множества зол и скорбей голодающих и болеющих наших собратьев в Галиции. Что важнее, лучше, гуманнее, человеколюбивее, политичнее — спасти много тысяч погибающих от голода и болезней наших собратьев-галичан или поставить памятник Ш[евчен]ко в глухой части Киева?

II, 28666, арк. 276—277 21 ноября 1913 г., Чернигов

859. Об'єднаний комітет до Р. Р. Баха

Второго февраля 1914 года, в 12 часов дня, в помещении Киевской городской управы имеет состояться именной конкурс проектов памятника Т. Г. Шевченко в Киеве, на который приглашены пять скульпторов.

Объединенный комитет имеет честь покорнейше просить Вас, не найдете ли возможным не отказать принять участие означенного числа в жюри по оценке представленных проектов, причем расходы по поездке Комитет исполнит с благодарностью [1].

II, 28666, арк. 284 4 декабря 1913 г.

860. Бюро Об'єднаного комітету до членів Комітету [2]

Бюро Комитета имеет честь покорнейше просить Вас, милостивый государь, не отказать пожаловать в заседание Комитета по сооружению памятника Т. Г. Шевченко, имеющее состояться 23 сего декабря в понедельник, в 8 часов вечера в помещении Киевской городской управы для обсуждения текущих дел (между прочим, будет доложен указ сената о законности существования Комитета и, согласно заявления некоторых членов Комитета, пересмотр вопроса о месте для памятника).

II, 28666, арк. 292 16 декабря 1913 г.

---

[1] Аналогічного змісту лист в цей же день було надіслано до Л. В. Позена.
[2] Таке повідомлення було надіслано всім членам Комітету.

861. Об'єднаний комітет до Г. Й. Рихи

Вследствие письма Вашего от 11 сего декабря бюро Комитета, препровождая при сем снимки памятников Вашей работы и возвращая расписку харьковской почтово-телеграфной конторы за № 20165, имеет честь уведомить Вас, милостивый государь, что изъявили согласие участвовать в жюри по оценке проектов памятника Т. Г. Шевченко; Бернштам Ф. Г., Архипов А. Е., Фомин И. А., Светославский С. И., Кричевский В. Г., Дьяков И. Н., Лизогуб Ф. А. и Беляшевский Н. Ф., а также запрошены академики — Позен Л. В. и Бах Р. Р., но ответа от них еще не получено.

II, 28666, арк. 290 — 17 декабря 1913 г., Киев

862. В. В. Ігнатович * до П. Я. Стебницького

Справа з пам'ятником тобі відома. Що ж вийде з новим конкурсом, відають лиш боги.

Одно неприємно. Євген Харлампович[1] обурився, коли Комітет одмовився від міста на Петровській алеї.

Я й сам її пропагував, але коли мене інженери запевнили, що місто небезпечне і пам'ятник може посунутись в Дніпро, я зрікся від нього, сподіваючись, що поки ми зробимо пам'ятника, то й якесь краще місце найдеться.

III, 52293 — 31 грудня 1913 р.

863. С. Ф. Русова до І. І. Щітківського

Вибачте, що так забарилася з цим листом. Будьте ласкаві, дайте продивитися його Дьякову або кому другому, хто добре знає французьку мову, бо я завше в собі не певна. Здається, переклала умови усі точнісінько й змістом, звернулася вічливо. Треба додати Родену портретів Шевченка, малюнок хати, де він родився. Боюсь, що він не зацікавиться нашим Кобзарем, але звернутись треба.

Олександр Олександрович[2] ще настоює, щоб Ви послали Родену «Кобзаря». А я ще звернусь до Комітету націй, щоб передали Родену один примірник українського № і звели його з Федорчуком, який зможе перекласти йому «Кобзаря»

I, 12817 — [1913] р.

---

[1] Є. Х. Чикаленко.
[2] О. О. Русов.

864. П. І. Зайцев до К. В. Широцького

Робіть і кінчайте начате про Тараса, коли можете і коли зможете. Зараз одержав листа від добродія Іванова (архіваріус Харк[івського] іст[орико]-філолог[ічного] товариства); пише він, що у якогось Мехединського є кілька малюнків, «приписываемых Шевченку». Чули Ви що-небудь про Мехедо-Мехединського? Узнаю його адресу. Поки що підготовив тут ось що. Небіж покійного Боткіна (властовця Тарасових малюнків) — мій знайомий, і як тільки приїде до Петерб[урга] його тітка, у якої заховуються Шевч[енкові] малюнки, то вона зараз же нас допустить составить католог своєї колекції. Чи гаразд? З Шахматовим завів «розговор» про влаштування «вистави українських поетів». З приводу ювілеїв першого з них — Котляревського й геніального Шевченка (29. X 1913—25. II 1914). І ко весні ми б її приготовили з Вами? Поміркуйте! Шахматову дуже подобалась моя ідея, але просив часу (3 місяці) на обміркування. Може, Ви представите якінебудь «тезиси» в защиту такої видумки? Я, що міг, сказав вже... Думаю ще коротеньку «докладну записку» написати треба, щоб ся докладна справді була «докладною».

I, 12672 [1913] р.

865. Н. А. Забек до Об'єднаного комітету

Не имея возможности в декабре 1912 г. участвовать в конкурсе на сооружение памятника Т. Г. Шевченко и несмотря на то, что ныне состоится конкурс лишь между несколькими выбранными авторами, я, независимо от них, считаю себя вправе предложить Комитету на рассмотрение мой проект, высылая для сего теперь лишь фотографические снимки с него с краткими схемами разрезов и сметой.

При сем считаю долгом заявить, что в случае, если Комитет найдет его более подходящим, то я смогу, при своевременном уведомлении, привезти его в Киев на пасхальной неделе, когда я буду иметь свободное время, конечно, если расходы на доставку его и проезд будут мне гарантированы. При сем приложены 9 фотографических снимков частей памятника и его общий вид, а также 2 листа схематических разрезов, перспектив и краткой сметы стоимости на первом листе.

II, 28699, арк. 24 [1913] р., Гатчина

866. А. Шіортіно до Об'єднаного комітету

Je, remercie le Comité pour la lettre du 10 Mars 1913. et pour l'honneur de me proposer directement de faire un nouveau projet pour le monument du Poète Chefchenko. Je voudra is bien faire un autre projet, surtout maintenant que je connais mieux la Russieen général j'espère de le reussis bien.

Mais comme actuellement je travaille pour finir mon projet pour le concours suplementaire du monument à l'Empereur Alexandre II à St. Petersbourg, le temps n'est pas suffisant jusqu'à 12 Avril pour faire un nouveau projet pour Kieff; je prierais le Comité d'attendre quelques semaines, et comme ver la fin du mois de Maj je serai à St. Petersbourg, donc etent en Russie je pouvais venir à Kieff pour voir la place où doit être erigé le monument au grand Poète d'Oukraina. Alors je fairai à Kieff u n o u p l u s i e u r s projets afin que le Comité soit t o u t - à - f a i t s a t i s f a i t sous tous les rapports, surtout que je me suis specialisé particulierement dans l'art monumental.

En attendant je prie de me faire savoir bientôt, si ma proposition convient au Comité *.

II. 28666, арк. 124—125 5 awril. 1913, Rome

867. А. Шіортіно до Об'єднаного комітету

J'ai reçu votre telegramme ou dit que lettre suit, mais jusqu'a present je ne pas encor e reçu.

Même temps je vous prie de me faire savoir qui sonnt les autres artists invités, et pour quel raison le Comité on la decidé de faire le concours quand je acceptée leur condition de faire un ou plus de projets, meme sans pretension d'etre recompensé?

---

* Дякую Комітет за лист від 10 березня 1913 р. і за пропозицію щодо нового проекту пам'ятника поету Шевченкові. Я дуже хотів створити другий проект, особливо зараз, коли більше познайомився з Росією і сподіваюсь його добре виконати. Але зараз я закінчую проект на конкурс пам'ятника імператору Олександру II в Петербурзі і до 12 квітня в мене лишилось мало часу, щоб зробити новий проект для Києва. Прошу Комітет почекати кілька тижнів. У кінці травня я буду в Петербурзі і зможу приїхати до Києва, щоб побачити місце, де буде споруджено пам'ятник великому поету України.

У Києві я зможу зробити один або кілька проектів, щоб задовольнити Комітет в усіх відношеннях.

Щодо мене, то я спеціалізувався головним чином на мистецтві по проектуванню пам'ятників.

Прошу повідомити мене, чи влаштовує Комітет моя пропозиція.

Je serai à St. Petersbourg jusqu'a la fin de Juin (style russe) et je espère que qual' qu'un de votre Comité et à St. Petersbourg que je devrai a parler.

Si je recois la lettre je vou fairai savoir *.

II. 28666, арк. 186 1913 р., St. Petersburg

868. Г. Й. Риха до Об'єднаного комітету

На днях я имел честь получить от Вас условия и план конкурса на памятник Т. Г. Шевченко, но, к сожалению, я не получил прямого заказа на эскиз. А потому покорнейше прошу Вас записать меня в [число] тех гг. скульпторов, которые получили заказы на эскизы.

Позволяю себе послать Вам несколько фотографий мною сделанных работ за последние несколько лет:

1) 2-ая премия конкурса на памятник Гуса в Праге (70 конкурентов).

2) 2-ая премия на памятник публициста Эрвена в Мелетине (Чехия), причем получил заказ.

3) Первый приз и заказ на памятник Гавличка.

4) Первый приз и заказ на памятник Гуса в г. Браннике близ Праги.

5) Первый приз на памятник Гуса в Ломницах, заказ на фигуру для памятника императора Александра I в г. Николаеве, а также имею медали за выставки. Покорнейше Вас прошу за все вышеописанное не считать меня как за человека, старающегося показать свои знания и заслуги.

II, 28666, арк. 231 [1913] р.

869. Група авторів до Об'єднаного комітету

Надходить річенець на ухвалення проекту пам'ятника незабутньому українському Кобзареві, почнеться незабаром і будова самого пам'ятника.

Київська міська дума хоч і призначила під пам'ятник місце

---

* Одержав Вашу телеграму, в якій повідомляється про те, що мені надіслано листа. Але досі я нічого не маю. Дуже прошу Вас повідомити імена запрошених художників. Чому Комітет знову оголосив конкурс, незважаючи на мою згоду виготовити один і більше проектів за ту ж саму винагороду.

Я буду в Петербурзі до кінця червня (старого стилю), може, хтось із Комітету буде в Петербурзі, і я зможу переговорити.

Про одержання листа повідомлю.

на розі Великої Васильківської та Караваївської вулиць напроти парні Міхельсона, але воно цілком, на нашу думку, не відповідає. У закутку, в брудній частині міста. Це не місце для першого українського пам'ятника такому велетневі, як Шевченко! Замість цього в пресі пропонується друге — в кінці Петровської алеї на пустирі. Але й останнє, хоч і поетичне, також не відповідає своєму призначенню, а саме з тих причин: пустир той цілком за містом, грунт там нетривкий, нещодавно горби ті зсунулись до Дніпра, можуть перегодом знов посунуться разом з пам'ятником, а тепер, після «нівеліровки» того пустиря під виставку товару незабаром, певно, посунеться униз на цей пустир й частина Царського саду: перша наступна весна це покаже! Крім того, пізньої осені, зимою й раньої весни (мало не півроку) це місце безлюдне, глухе, і хоч дехто і покладає надію, що незабаром там прокладуть дорогу на них та на Козловську вулицю, але через те ця місцевість не оживе. Правда, бігатимуть на Слобідку автомобілі повз пам'ятник, але що для цих людей Шевченко? Так, зимою це місце занадто сумне і глухе, і в цей час якого тільки знущання не можна сподіватись од неприхильників! А літом занадто веселе й неповажне: перед самим пустирем шантан, а людність, що гулятиме в Царськім саду, бачитиме пам'ятник тільки оддалеки, згори. Селян же до садів у нас в Києві сторожа не пускає, та вони і самі не насміляться йти туди з своїми клунками... Хіба тільки ті, що їхатимуть Дніпром до Києва, оддалеки бачитимуть Шевченка. Далі, коли буде поставлено пам'ятник так, щоб було видно з Дніпра, його не буде видно зовсім з Олександрівської вулиці, і чужий чоловік, що приїхав до Києва на машині, так його і не побачить. А пам'ятник повинен стояти у такому місці, щоб його кожен не міг обминути.

Отже, уважно обміркувавши та взявши на увагу всі місця у Києві, де б можна було поставить пам'ятник Шевченкові, ми вважаємо відповіднішим місцем для пам'ятника — новий сквер між Хрещатиком і Великою Васильківською вулицею (коло Критого ринку). Місце це і чепурне, і надзвичайно рухливе, ні одна — ні своя, ні чужа — людина його не обмине, а найважніше те, що прочани їдуть трамваєм і йдуть пішки з вокзалу у лавру й повертаються додому повз його. Тут пам'ятник буде справді в осередкові міста і руху, і буде і достойним вшануванням пам'яті поета, і справжньою окрасою Києва.

Вважаючи своїм обов'язком подати до уваги свої думки, ми вельми прохаємо Об'єднаний комітет подбати, щоб місце під пам'ятник Т. Г. Шевченкові було одведено в новому сквері (коло Критого ринку).

II, 28666, арк. 304—305 [1913] р.

870. М. О. Гаврилко до Об'єднаного комітету

Зважаючи на те, що вже упливло багато часу, як була оголошена в «Раді» постанова Комітету запросити мене до участі в поіменнім конкурсі на вироблення взірця пам'ятника Т. Шевченкові в Києві, а тим часом до сього часу я особисто не дістав ніякого повідомлення в вищезгаданій справі, — я прошу шановного Комітета повідомити мене, в якім місці має він замір поставити пам'ятник і які умови конкурсу, а рівно ж бажав би знати, що бажає ш[ановний] К[омітет] від пам'ятника і як його розуміє. Причому проситиму ш[ановний] К[омітет], аби дав часу на се не менше шести місяців (6).

Коли б Комітет знайшов незручним через що-небудь вдаватись особисто зо мною в листування в згаданій справі, то зволить ласкаво оголосити в пресі (причому, бажано було б, аби не тільки київська «Рада», а хоч би ще львівське «Діло» передрукувало, яке швидше до моїх рук попадає) реченець, місце і умови конкурсу.

Причому не можу не згадати тії прикрі пригоди з моїм останнім проектом, який ш[ановний] Комітет продав у приватні руки без мого відома, скориставшись моїм безвихідним матеріальним становищем. Бо зовсім зрозуміло, що коли я хворий і з 26 декабря 1912 року й по сей день не тільки не маю що їсти, а навіть ніякого кута спокійно переспатися, то ж як я міг проект забрати назад з Києва та й куди?

Отже, чи шановний Комітет не знайшов би можливим звернути мені коли не роботу, то хоч виплачені за неї гроші.

II, 28666, арк. 160—162 [1913] р.

1914

871. Н. П. Лаврова до Об'єднаного комітету

Не интересно ли будет узнать Комитету о существовании лиц — племянников известного худож[ника] Петра Степановича Петровского, с которым дружил Шевченко и в доме сестры которого Шевченко живал в Петергофе, и другой сестры, которой посвятил он стихотв[орение] «Тополю»; это наша мать, и мы храним его портрет как память о матери и как памятник работы отца. Можно снять фотографию, если потребуется.

II, 28667, арк. 87 1 января 1914 г.,
д. Бурякина,
Костромской губ.

872. Об'єднаний комітет до М. О. Гаврилка, С. М. Волнухіна, М. А. Андреєва, Л. В. Шервуда

Комитет, уведомляя Вас, милостивый государь, что срок представления заказанного Вам проекта памятника Т. Г. Шевченко истекает 1-го февраля 1914 г., просит не отказать доставить к указанному времени в помещение Киевской городской управы помянутый проект.

II, 28667, арк. 1 — 2 января 1914 г., Киев

873. В. К. Корольов до П. Я. Стебницького

До речі, «День» ще в минулому році випустив портрети Т. Шевченка в фарбах. Отже, може, споряжатимете святкування ювілейні, то буде організовано на них і продаж портретів, карток, жетонів etc — то ми б радо дали за найбільшу можливу знижку (на портретах до 45%, на жетонах — 15%), коли б заробіток пішов почасти й на користь видавництва «Нашим дітям».

III, 52406 — 2 січня 1914 р., Київ

874. О. З. Попельницький до редакції газети «Рада»

Согласно данному мною обещанию я доставил в начале сентября редакции лист с изображением временной могилы Тараса Григорьевича на Смоленском кладбище, сделанным г. Ченстаховским, — для воспроизведения в газете в день столетнего юбилея Т[араса] Григ[орьевича] с условием, чтобы, по изготовлению клише, мне был возвращен как самый рисунок, так и несколько снимков с него. Если уже клише изготовлено, то прошу исполнить условия моей передачи упомянутого рисунка в пользование редакции и выслать подлинник, а также и просимые оттиски.

I, 43012 — 7 января 1914 г., г. Посад, Херсонской губ.

875. І. В. Харченко до Об'єднаного комітету

Згідно з листом Комітету з дня 7-го січня цього року ч. 70, разом з цим пересилаю почтою руб. 24, 10 коп., зібраних мною

по квитках талонної книжки чч. 1351—1460, яку (корішки) при цім також маю честь повернути Комітетові.

Щасти й поможи Вам, боже, у добрім ділі увіковічення пам'яті Великого і незабутнього Кобзаря.

II, 28667, арк. 15 — 11 січня 1914 р., м. Кам'янка

876. І. І. Щітківський до Рабчевського

Бюро Комитета покорнейше просит Вас не отказать произвести геологическое исследование почвы в сквере на углу Караваевской и Б. Васильковской (место предполагаемого памятника Т. Г. Шевченко), каковое исследование желательно произвести в возможно скорейшем времени ввиду предстоящей в феврале м-це закладки памятника.

II, 28667, арк. 23 — 18 января 1914 г., Киев

877. М. О. Гаврилко до Об'єднаного комітету

Сьогодні листа Вашого дістав зі Львова. Проект уже скінчений, тілько не маю грошей на транспорт його, як не поталанить найти такого чоловіка, що привіз би проект до Вас яко свій багаж, що було би дуже бажаним, аби роботи десь по дорозі не розбили, то я на відчай божий вишлю його до Вас скорою посилкою і тоді буду просить, аби шановний Комітет заплатив кошти висилки — як вишлю проект, то тоді Вас завідомлю, а для Вас і для мене було би найкраще, аби хтось назустріч поїхав на границю, бо там дуже часто в таможенній задержують.

II, 28667, арк. 40—41 — 23 січня 1914 р., м. Чернівці

878. М. Целіжев до Київської міської управи

На предложение Комитета по сооружению памятника Шевченко от 20 января с. г. за № 208 имею честь сообщить, что подписной лист для сбора пожертвований за № 4473 мною направлен в Черниговскую духовную консисторию, куда мне было нужно обратиться за разъяснением, как смотреть на затеи тех лиц и учреждений, которые обращаются с подобными просьбами, обходя высшие учреждения. Производить сбор пожертвований в храме для увековечения имени тех лиц, которые кощунствовали над святой церковью, могут только лица — не истинные сыны

церкви христовой, а служители алтаря господня должны смотреть на такие предприятия как на глумление над святой верой, которую г. Шевченко и поносил в своих произведениях.

II, 28674, арк. 17 — 24 января 1914 г., Предмостная Слободка, Остерск[ого] уезд[а], Черниг[ов]ской губ.

879. С. Шерстюк до К. В. Широцького

Звертаюсь з проханням до Вас. Дайте статтю до II книжки «Укр[аїнське] ж[иття]» про Шевченка як про маляра. Шевченківська книжка «Укр[аїнське] ж[иття]» буде виключно заповнена матеріалом на шевченківські теми. Будь ласка, допоможіть редакції своєю статтею вшанувати пам'ять нашого генія відповідним чином, достойним його пам'яті. Крайній термін для того, щоб стаття пішла до II книжки, — 15 лютого.

І, 12779 — 25 січня 1914 р.

880. І. І. Щітківський до М. С. Синицького

Бюро Комитета имеет честь покорнейше просить Вас, милостивый государь, не отказать пожаловать в заседание Комитета по сооружению памятника Т. Г. Шевченко в Киеве, имеющее состояться 3-го февраля 1914 года (понедельник) в 8 час веч[ера] в помещении Киевской городской управы для рассмотрения протокола жюри о результатах именного конкурса.

I, 34438 — 27 января 1914 г.

881. Шмудько до Об'єднаного комітету

Великодушно извиняюсь перед Вами, что я до сих пор не мог прислать книги, присланной мне Комитетом, но я уже поджидал побольше пожертвований.

Извиняюсь перед Комитетом, что пришлось посылать такую скромную цифру. Много помехой послужило на пожертвова[ния] появившееся в газетах, что будто бы памятника нашему дорогому писателю не будет, а на собранные деньги будут покупать землю для его потомков, а общество слишком против всякой покупки, но нужен памятник.

При всем моем старании, но больше не мог собрать как три руб. 65 коп.

Всякое деяние послужит на благо народу, а особенно нам, провинциалам.

Членам Комитета пожелаю больше здоровья, силы и энергии окончить это начатое доброе дело, не останавливаться ни перед чем и не уступать.

II, 28667, арк. 44 27 января 1914 г.

882. М. О. Гаврилко до І. І. Щітківського

Проект, замовлений мені Комітетом, сьогодні вислав до Києва з д[оброді]єм Юрієм Грибом, який нарочито в цій справі приїздив з України. Якщо з добродієм Грибом не прилучиться ніяких несподіваних недобрих пригод по дорозі, то він має прибути завтра. З глибоким жалем згадую конкурс минулого року і тому саме дуже Вас прошу, в інтересі самої справи, аби Ви були так ласкаві, попросили то[го] добродія, що купив мій проект з кол[ишнього] конкурсу 1912 року, і предоставили його перед засідання жюрі, яке відбуде свої наради сього 1914 року 1 лютого ст. ст.

Прошу се зробити для того, що якби на случай жюрі і Комітетові були не до вподоби якісь із бічних композицій в сім моїм найповнішім проекті, то аби жюрі вибрало собі з попереднього проекту, які йому більше може будуть до вподоби.

І, 12789 27 січня (8 лютого), 1914 р., Чернівці

883. Т. Драгомиров до І. М. Дьякова

Наши черниговцы[1], как это я прочел в новой Вашей газете «Киев» в № от 26 янв[аря], желали бы, чтобы в Киеве вместо памятника Шевченку, его фигуры, была бы устроена больница для бедных... знаете ли что — говоря между нами — для г. Киева с 500.000 населением устроить больницу такую на деньги в 3.000 рублей (ассигнов[анными] только лишь Киев[ским] управлением города) чужие — земские и жертвов[ания] всякими читателями поэта Ш[евчен]ка — большой клад! Город буд[ет] иметь больницу за чужой счет, чего и хотеть?! Клоните дело именно вот на такую сторону, этого требуют интересы города. И Вам горожане скажут большое спасибо... Подговорите членов управы на это, Добрынина — противника памятника, говорун он большой.

[1] Йдеться про чернігівців-урядовців — противників спорудження пам'ятника Т. Г. Шевченкові в Києві.

Посылаю № газеты, присланный мне приятелем, где два профессора грызутся за Шевченко.

Вязигин — профессор истории всеобщей, а Сумцов — профессор литературы всеобщей и русской. Это из «Харьков[ских] ведомостей» от 26 января.

Преинтересный турнир словесный двух противников.

II, 28667, арк. 86 — 29 января 1914 г., Чернигов

884. В. С. Кульженко до К. В. Широцького

Икону Сошенко обязательно купите: такая дешевизна, что всегда окупится — как расход, так и сохранение и любование прошлым. Также и работы Шевченко, если они относительно недороги, напишите — подумаем.

I, 12685 — 31 січня [1914] р., Київ

885. Є. Х. Чикаленко до П. Я. Стебницького

З святкуванням ювілею — хто знає, що буде? Проект пам'ятника, здається, вже буде, бо Гаврилко, кажуть, прислав зовсім гарний, але фігури доведеться замінить більш миролюбивими... Але коли й дозволять поставити пам'ятник, то чорносотенці напевне зірвуть його. Взагалі починаються такі ж напружені відносини, як і в Галичині між українцями та поляками... Вже націоналісти взивають, щоб газету закрити.

Редактор прохає Вас до 15 февраля прислати що-небудь для шевченківського №. Тему самі виберіть. Може, напишите історію видання «Кобзаря». Може, історію товариства ім. Шевченка в С.-Петербурзі. Може, що-небудь з життя Т[араса] Г[ригоровича] в Петербурзі. Що-небудь, хоч коротеньке.

III, 52992 — 31 січня 1914 р.

886. Українське студентство вищих учбових закладів м. Киева до Об'єднаного комітету

С глубоким удивлением узнали из газетной хроники последних дней, что Объединенный комитет отвергнул без внимательного рассмотрения все проекты Украинского общества против решения строить памятник Тарасу Шевченко на месте, назначенном гор[одской] думой, которое находится на пересечении Кара-

ваевской и Б. Васильковской улиц — и, несмотря на другие предложения многочисленных общественных групп, постановил все-таки строить памятник лучшему сыну Украины в тесном углу против Караваевских бань и в близком соседстве с редакцией «Киевлянин».

Заявляем категорически, что это место не соответствует достоинству Великого Кобзаря и что оно никогда не сможет удовлетворить ни украинского интеллигента, ни украинского крестьянина, которые для увековечения памяти национального гения давали свои часто тяжело заработанные рубли и копейки, и еще раз предостерегаем Комитет от ложного шага, который позже нельзя будет исправить.

Исходя из того, что много сторонников, судя по выраженным в прессе мнениям, приобрело место против крытого рынка, на площади Богдана Хмельницкого [1], и из того, что возник другой проект постройки памятника — на Александровской улице против гор[одского] музея, в соседстве с культурным учреждением, где находится много памятников украинской старины и даже творчества самого Шевченко, — на месте, которое не имеет меркантильного характера Бессарабской площади, мы настоятельно просим внимательно рассмотреть эти предложения и ни в каком случае не строить памятник на совершенно не соответствующем месте. Столетний юбилей рождения поэта — наиболее подходящий момент для закладки памятника ему, но пусть лучше не будет заложен памятник в этом году, чем поставить его на месте, которое может засвидетельствовать грядущим поколениям о недостатке уважения к памяти великих людей и о недостатке эстетического чувства у современного общества.

II, 28667, арк. 291 — 2 февраля 1914 г., Киев

887. М. Ф. Біляшівський, В. Г. Кричевський до Об'єднаного комітету

Считая, что решение Комитета в заседании 3-го февраля 1914 г. о постановке памятника по проекту г. Шиортино, не представляющего, по нашему мнению, никаких художественных достоинств, является оскорблением и надругательством над памятью поэта-художника, мы, не желая участвовать в таком постыдном деле, просим не считать нас больше членами Комитета.

Считаем также уместным заявить, что не находим правильной и саму постановку решения этого важного вопроса. Ввиду заявления большинства членов Комитета о их некомпетентности

[1] Бессарабська площа називалась площею Богдана Хмельницького.

в вопросах художественной оценки, решение, в случае несогласия с постановлением жюри, должно было быть передано на обсуждение компетентных в искусстве лиц; этого сделано не было, результатом чего и явилось глубоко оскорбляющее нас решение.

II, 28667, арк. 81 — 3 февраля 1914 г.

888. А. Шіортіно * до Об'єднаного комітету

С гордостью и душевным трепетом прочел я телеграмму, извещавшую меня о моей победе и выпавшей мне лести увековечить память великого поэта.

В Вашем лице я желал бы выразить искреннюю мою благодарность всему Комитету и заверить Вас, что впечатление, вызванное в моей душе художника жизнью и произведениями великого певца Украины, будут руководить мною, дабы, как того желает и Комитет, достойно прославить память Шевченко.

Лично я нахожу необходимым приехать в Киев до того, чтобы приступить к работам для выполнения некоторых этюдов на месте, но я очень желал бы заранее узнать, каковые изменения в проекте желательны так же, как и подтверждения официального со стороны Комитета.

II, 28666, арк. 327 — 7 февраля 1914 г.

889. Ф. Черниш до Київської міської управи

К предстоящему 25 февраля сего года 100-летнему юбилею со дня рождения Т. Г. Шевченко мною издан портрет поэта.

Не пожелает ли управа выписать их для раздачи ученикам городских школ.

При сем прилагаю образцы и сообщаю цены:

от 100— 500 по 2 р. 75 к. за сотню
» 500—1000 » 2 р. 50 к. -»-
» 1000 и больше 2 р. 25 к. -»-

При высылке заказа необходимо указать способ высылки: почтой или по железной дороге, наложенным платежом или в кредит.

Упаковка за мой счет, пересылка за счет заказчиков.

Во избежание задержки желательно заказ получить пораньше.

II, 28667, арк. 99—100 — 8 февраля 1914 г., Харьков

890. Б. Загайкевич до К. В. Широцького

Я маю мати у Перемишлі на Шевченківській академії в половині марта відчит про «Малярство Шевченка». В «Раді» вичитав я, що на днях вийде у Петербурзі під редакцією М. Соловйова книжка про малюнки Шевченка[1]. Ту книжку хотів би я якнайскоріше дістати (в Галичині трудно у нас дістати російські видання). Тому дуже Вас прошу, если та книжка вийде з друку, купити її і прислати мені по можливості якнайскорше.

І, 12671 9 лютого 1914 р., Перемишль

891. Є. І. Красковська * до Миколи Васильовича

Как я ни настаивала, чтобы мама поехала в Киев и передала то немногое о Шевченко, что она, будучи 8-летней девочкой, могла понять и запомнить, она не соглашается, говоря, что смешно ехать для того, чтобы передать несколько слов, не имеющих значения.

Первый раз[2] Тарас Гр[игорович] был, когда маме не было еще и 8 лет, это было летом; мама, Павло[3] и тетя Оля[4], (кот[орой] было 2 года) гуляли возле ворот своей квартиры; мама и Павло, оставив тетю Олю, убежали, а в это время подошел Шевченко, он взял тетю Олю на руки и понес в дом; возвратясь и не найдя тетю, они бросились в комнаты и, вбежав, увидели Тараса Григорьевича, который спросил: «А де ж сестричка?» Они испугались, и мама даже расплакалась, а он еще попугал; сказав, что, может, съели собаки или свиньи, как случилось накануне у соседей. Наконец появилась тетя Оля, кот[орую] он называл бесприданницей, и тогда уже он начал их ласкать, но мама его дичилась.

Дедушки[5] тогда не было дома.

Второй же раз он был в [18]59 году на Петра и Павла (29 июня). Приехал он в тот же день на лошадях, конечно

---

[1] Книжка не була видана.

[2] «Первый раз», очевидно, відноситься до більш раннього часу, ніж 1859 р., тобто ще до середини сорокових років. До того ж тут переплутані й місця зустрічі: досі було відомо, що в 1859 р. Шевченко відвідав Красковських у Києві, а з листа виходить, що зустріч відбулася в Корсуні. Згадку про «княжеский сад», тобто про відомий парк князя П. П. Лопухіна, який жив у Корсуні і широко відкривав свій парк для відвідувачів, див. у кн.: «Шевченко в воспоминаниях современников», М., 1962, с. 354.

[3] П. І. Красковський.

[4] О. І. Красковська.

[5] І. Д. Красковського.

к брату, но брат был на службе, а жена его приняла Тараса Григорьевича весьма нерадушно, угостив только «офицерским» чаем и без сахару, который принес козачок, а сама даже не вышла.

Она и вообще не отличалась гостеприимством, а по отношению Шевченка и т[ого] б[ольше], т. к. боялась, что его приезд может неблагоприятно отразиться на службе мужа. Шевченко называл ее «московка», она была великоросска. Тогда Тар[ас] Гр[игорьевич], не переодевшись и даже не помывшись, пришел к бабушке [1].

Одет он был в белые полотняные штаны навыпуск и в куртку тоже полотняную, называлась она «патрик», на голове был простой соломенный бриль. У наших были именины, хотя именинники были и малые; бабушка, конечно, принялась его угощать, а вскоре пришел и дедушка с Варфоломеем Григорьевичем [2] Просидели они до сумерек, а потом пошли на гулянье, которое устраивалось в княжеском саду.

Съезжались на эти гулянья верст за 150, они устраивались ежегодно, пока жил старик Лопухин.

В саду дедушка гулял с Тарасом Григорьевичем, все очень косо смотрели на них, т. к. Шевченко был просто и грязно одет, а многие знали его, боялись и обходили подальше — точно прокаженных боялись, — говорил дедушка.

Сколько пробыл Шевченко, мама не помнит.

Он очень любил старших детей Варфоломея Григ[орьевича] — Каленика и Присю, кот[орую] домашние назыв[али] Рузя (что Тар[асу] Гр[игорьевичу] не нравилось). Он привозил ей дорогие малорусские костюмы.

Взгляд у Шевченко, мама гов[орила], был скучный, да и дядюшка Петр Ос[ипович] его боялся, хотя ему было лет 15.

Вот и все, что могла запомнить мама.

Тетя Катя не помнит и столько, а П[етр] О[сипович] тоже почти его не видел, т. к. не бывал дома, когда бывал Шевченко.

Х. 30347 10 февраля 1914 г.

892. М. Ф. Біляшівський до І. І. Щітківського

Вибачте, що трохи опізнився з отсим моїм листом — заклопотався. Дуже бере охота придбати для музею олію Шевченка, і з другого боку — грошей трохи бракує, та ще сумнів бере —

[1] Єлизавета Іванівна Красковська. Збереглися відомості про те, що вона гарно співала українські пісні і обмінювалася ними з Шевченком. Пізніше М. В. Лисенко записав з її голосу одну з пісень, якої навчив її Шевченко.

[2] В. Г. Шевченко.

чи дійсно се твір Ш[евченка]? Проте поміркуйте з Щербаковським і постановіть, чи так, чи інакше.

Я покладаюсь на Вас, а грошей де-неб[удь] достанемо.

Жаль, що дали в «Русск[ий] библи[офил]» «Скавику» [1] Ш[евченка] — я ж просив не давати!

I, 12649 14 лютого 1914 р.

893. І. І. Щітківський до М. Ф. Біляшівського

Комитет... препровождая при сем 21 модель проектов помянутого памятника [2].., просит не отказать принять таковые на хранение во вверенном Вам музее.

II, 28667, арк. 112 17 февраля 1914 г.

894. Л. В. Шервуд до І. І. Щітківського

Хотелось бы очень иметь копию с постановлений обоих жюри, особое мнение Свєтосл[авского] и заявление о выходе Беляш[евского] и Кричев[ского.] Если это возможно, то вышлите, пожалуйста. Буду очень признателен, и также, в какой форме заказано Шиортино: памятник или проект.

I, 12834 18 февраля 1914 г.

895. М. Ф. Біляшівський до К. В. Широцького

Після того, як і костьол [3] буде виданий — нема, розуміється, чого й думати дати статтю з малюнками Ш[евченка] щодо Києва. Жаль, що так їх порозкидали, а була б гарна збірка. Я вам писав (казенною откриткою) і про «Скавику» — взагалі про рисунки з альбома Жемчужникова. Повинен Вам сказати, що мені дуже прикра оця уся подія. Щодо олійного образа — як Ви лічите його вартим, то ми купуєм.

I, 12647 19 лютого 1914 р.

---

[1] Йдеться про малюнок Т. Г. Шевченка «Гора Щикавиця», вміщений в статті К. Широцького «Шевченко-художник».— «Русский библиофил», 1914, № 1, с. 28—47.

[2] Пам'ятника Т. Г. Шевченку.

[3] «Костьол у Києві» — акварель Т. Г. Шевченка, 1846 р.

896. І. Гладилін до М. М. Загірньої (М. М. Грінченко)

Да, потом мне очень интересно узнать, будут ли в Киеве торжества в память дорогого Тараса Григорьевича? Так люблю я его «Кобзарь» и всем сердцем ненавижу его гонителей! Неужели они осмелятся запретить открыть ему памятник? Тетечка, дорогая, напишите, мне.

III, 41884 23 февраля 1914 г., Ялта

897. В. П. Степаненко до П. Я. Стебницького

Передплата на малюнки Т. Г. Шевченка, як на 2-ге так і на 1-ше видання, йде, вже чимало зібрано. А як будемо їх висилати? По чім вони нам рахуються, чи так, як і «Раді», по 1 р. 80 к.? Пересилка ж, виходить, за наш кошт. Потім, з яких прим[ірників] видання II буде слати,— чи з тих, що в нас, а чи, може, і I і II видання розсилатиме само добр[одійне] т[оварист]во? Циркуляр якийсь темний щодо цього. Розпитайте та швиденько й шліть одповідь.

Чи й у Вас свято Тарасове зустрічатимуть так, як і у нас — з сумом і жалем? А чи й у Вас такі тру́си робляться на українців, як у нас? Вже чоловік за сто потрусили. І у нас забрали дешевого (35 к.) «Кобзаря», тоді як одноруб[льово]го не взяли,— що за штуки?! І той і другий однакові. Чудасія, та й годі. От весело, от цікаво тепер жить...

III, 52757 24 лютого 1914 р., Київ

898. Гурток українських студентів і курсисток у Москві [1] до В. П. Науменка

З побожністю поминаючи нашого поета-пророка, поета-страдника, згадали ми також і вшанували вставанням сучасників — друзів Шевченка, як земляків, так і росіян, котрі боліли душею за його тяжку долю, клопотались про полекшення його мук на засланні, допомогли його визволенню і радісно привітали після неволі. А коли навік замкнулись уста геніального співця України, вони виконали його заповіт, перенесли прах його на святі гори Дніпрові, і таким чином у всіх грядучих поколінь могила нашого поета навік зостанеться живим промовистим символом того, що

«один він між нами, як сонце високе».

І переносячись думками до дорогої всім нам могили, ми не могли не згадати про Вас, охоронця й упорядника нашої

[1] Під листом 12 підписів.

національної святині. Зо всією щирістю засилаючи Вам сердечний привіт, благаємо долю дати Вам сил, здоров'я, дати можливість дожити до кращих часів, коли велика наша сім'я, сильна своєю самосвідомістю, без жадних перешкод прославлятиме вольними устами того, чиє серце горіло найсвятішою любов'ю до рідного краю.

III, 7715 26 лютого 1914 р., Москва

899. М. О. Гаврилко до Об'єднаного комітету

Прошу вислати мені гроші в сумі тисячу (1.000) рублів, належні мені як учасникові поіменного конкурсу на вироблення проекту на памятник Т. Шевченка в Києві.

Гроші означені прошу негайно телеграфічно направити через віденський союзний «Viener Bank Vereiп» на адресу адвоката у Львові при ул. Коперника, ч. 14, для Михайла Гаврилка.

II, 28667, арк. 114 26 лютого 1914 р., м. Львів

900. І. І. Щітківський до Казанської міської управи

На отношение от 13 февраля 1914 г. за № 3248 бюро Комитета имеет честь сообщить, что в настоящее время отведено городскою думою место на Караваевской пл[ощади] для постановки памятника поэту Т. Г. Шевченко, а также избран и одобрен проект памятника итальянского скульптора Шиортино, каковой проект, по исправлении некоторых деталей, будет представлен, согласно закона, в Министерство внутренних дел. Денег собрано пока около 130.000 руб. Потребуется же для постановки памятника до 150.000 руб.

II, 28667, арк. 126 26 февраля 1914 г.

901. Є. С. Вировий до Н. М. Дорошенко *

Хоч і сумний, і скрутний тепер час, та проте «Просвіта» не може не святкувати роковин Шевченківських і наміряється 1-го, або 7-го, або 8-го марта урядити знову ж таки в Англійськім клубі великий вечір з традиційною програмою:

1) Вступне слово — «Слов'янське питання в поезії Ш[евчен]ка» (згодився промовити Гр. Гр. Ч.) [1].

2, 3, і 4) Солісти, декламація, інсценіровка — і нарешті — 5) хор.

[1] Г. Г. Черняхівський.

Рада «Просвіти» доручила мені просити Вас виступити в декламації і інсценіровці. До участі в цій останній (інсценіровці) Рада хоче також запросити і П. К. Саксаганського і просе Вас, коли, звісно, Ви особисто згодитесь взять участь у Ш[евчен]ковім святі, переговорити вже й з Саксаганським. Удвох Ви вияс-ните, що саме краще взять для інсценіровки (може, треба буде закликать до помочи Вам ще кого-небудь і з катеринославців), а також умова П[анаса] К[арпови]ча [1]. Що ж до солових номерів співу, то просимо Вас взяти на себе місію одшукати, переговорити, вияснити умови і приблизний репертуар двох або й трьох навіть співців: баса (чи баритона), тенора й контральто. Знаємо, скілько у Вас тепер клопоту й мороки, але ж і Ви знаєте, що більше у нас звертатись ні до кого.

Звертаємось в цій справі так зарані через те, що місцеві умови зараз складаються так, що іменно тепер треба прохати дозволу для цього вечора. Через те й поспішаємось так, щоб мати змогу швидше вияснити хоч приблизну програму.

X, 30326 [Лютий 1914] р.

902. М. Ф. Біляшівський до К. В. Широцького

Ну, нема чого згадувати про минуле. Може, колись іншим часом зберуся видати шевченківський Київ — може, що-неб[удь] ще знайдеться. Чернігівські рисунки я знаю і маю з них фотографії — там мало цікавого.

Щодо грошей — як є можливість скоро набути акварелі Ш[евченка], про які пишете, то нехай гроші будуть у Вас, а якщо ні, то вишліть, бо часом нам бувають потрібні, але краще, як Ви візьметесь за добування акварелів.

I, 12648 2 березня 1914 р.

903. О. К. Коваленко до М. М. Грінченко

А якого розголосу наробили Шевченкові дні, якою луною одбились вони у тихих заводях українського села! Спасибі великому Кобзареві. Як за життя, так і по смерті не перестав служити рідному людові, виводити його на широкий шлях людського поступу.

III, 42796 3 березня 1914 р.

---

[1] П. К. Саксаганського.

904. Курсанти-моряки [1] до редактора газети «Рада»

Ми, моряки, дуже стурбовані і здивовані забороною святкувать ювілей нашого дорогого батька Тараса.

Груба сила не дає нам показать другим людям, як ми уміем шанувати нашого улюбленого поета, дума, що цим багатьох одверне від добрих споминів про Тараса Шевченка.

Але дарма, ніхто й ніщо не зможе витроїти з нашого серця гарних споминів про страдника за кривду і волю Тараса.

Хай знають наші вороги, що Тарас Григорович Шевченко нам найдорожчий; ми поважно, знявши шапки, склоняємося перед його пам'яттю; а до тих злих людей, котрі ображають ім'я Тараса Шевченка і змагаються керувати нашим сердечним почуттям, ставимось з огидою.

X, 30348 — 3 березня 1914 р., Одеса

905. Л. Р. Кобилянський до редакції газети «Рада»

Одночасно з телеграмою до редакції «Ради» бакинська «Просвіта» посилає таку телеграму до редакції «Діла» у Львові:

«Вітаємо щасливих закордонних земляків, котрі мають змогу вільно святкувати ювілей великого Кобзаря України».

I, 42599 — 5 березня 1914 р., Баку

906. Комітет товариства «Просвіта» Московського комерційного інституту до редакції газети «Рада»

Мы, студенты Московского коммерческого института, протестуем против запрещений празднования юбилея Тараса Шевченко. Нам равно дороги демократические стремления всех народностей России к национальному раскрепощению, и в дни памяти Великого поэта и Гражданина Украины мы шлем свой горячий привет украинской демократии в ее борьбе за национальную и социальную правду.

354 подписи.

I, 43500 — 5 марта 1914 г., Москва

[1] Під листом 42 підписи.

907. Є. Х. Чикаленко до П. Я. Стебницького

Святкування у нас, як знаєте з газет (тільки не з «Н[ового] времени»), вийшло дуже бучно, але які будуть наслідки?

III, 52994 6 березня 1914 р.

908. Н. Кибальчич до Об'єднаного комітету

Вследствие строгих распоряжений епархиального начальства я не мог исполнить просьбы означенного Комитета — предложить своим прихожанам для подписей подписной лист, — хотя сердечно сочувствую святому делу Комитета. Прилагаю при этом подписной лист, а переводом от неизвестного лица посылаю на памятник 3 р., да за биографию 15 коп., а всего посылаю переводом 3 р. 15 коп.

Прошу этих денег не записывать — от кого они получены.

II, 28667, арк. 168 8 марта 1914 г., с. Сувид, Черн[иговской] губ.

909. В. Олексенко до редакції газети «Рада»

Дуже жалуєм, що не можуть наші закордонні брати відсвяткувати торжественно свята Кобзаря України, шлем заразом протест проти варварського, нечуваного у культурнім світі заряджению кривавого і деспотичного царату. Зате сильніші ми духом і свідомістю і прийдем в поміч вам — мученикам поневоленого народу.

I, 42906 8 березня 1914 р.

910. М. Чарина до редактора газети «Рада»

Не одмовте, будьте ласкаві, надрукувати в Вашій газеті цього листа [1].

В газеті «Рада» (№ 55) вміщено дописа за Шевченківський вечір, що відбувся 1 марта на руднику Донецького т[оварист]ва (на Херсонщині), в котрому я брала щиру участь, але в дописі чомусь згадується тільки за аматорів м. Широкого. Вечір улаштований був мною з прихильною участю рудничних і вищезгаданих аматорів.

I, 43345 10 березня 1914 р., Широке

[1] *Надруковано не було.*

911. О. Скляр, Д. Сурупа та ін. до редакції газети «Рада»

В минулі Шевченкові дні, коли всяка хоч трохи культурна людина, як не тим, то другим реагувала на велике історичне свято, свято нашого відродження, вшановуючи пам'ять генія-Кобзаря, — ми, широчани, нічим не спромоглись виявити свого почуття до великих днів і, замкнувшись у собі, тихо в серцях своїх возносимо теплу молитву за нашого славетного Співця правди і любові, нашого пророка-праведника й страдника за нашу кращу долю. Вічна й славна пам'ять тобі, великий Генію! Це тільки й можемо ми сказати, бо інакше нам не можна вшанувати нашого батька. Думали улаштувати відповідний спектакль, але, прислухаючись, як скрізь забороняють усякі святкування, ми зійшлися з артистом Є. Карпенком, котрий грає на руднику Донецького т[оварист]ва й «політично» прикривається «Орудою Чариної». Надіючись на те, що й він нам допоможе, ми йому заграли й щиро попрацювали на виставі, з котрої він щось переслав на пам'ятник Т. Шевченкові. Коли ж прийшла черга до нашої вистави в Широкому, то д. Карпенко одверто й безсумлінно ухилився од цієї справи. Мовляв, я своє справив, показав, що я «патріот», а ви як собі хочете! А шкода! Наші селяни так мало знають про Шевченка, й вистава їм багато кой-чого дала б. Карпенко ж подбав тільки про те, щоб про його знали, що й він щось робить, з нас же майже глузуючи, що ми такі простаки. Велика образа влилася в наші душі й сором за те, що ми довірилися такій низькій людині, котра під тогою свідомості дбає лише про свій поганенький, мізерненький егоїзм і про свої власні інтереси. Це нас ображає й обурює проти тих, що торгують правдою й розбивають у людей їх святі й чисті поривання.

І. 43136 — 10 березня 1914 р., Широке

912. І. І. Щітківський до А. Шіортіно

Объединенный комитет по сооружению в г. Киеве памятника Т. Шевченко в заседании своем 3-го минувшего февраля постановил: представленный Вами на именной конкурс проект памятника Шевченко принять к исполнению по сделании некоторых изменений.

Уведомляя Вас об этом, Объединенный комитет добавляет, что о необходимых изменениях Комитет в самом ближайшем времени будет иметь особое суждение, о результатах коего немедленно последует сообщение Вам.

Препровождая при этом для ознакомления некоторыя вышедшие в Киеве издания по случаю 100-летия со дня рождения

поэта (на украинском языке «Рада» и русском — «Киевская мысль»), Комитет вместе с тем просит сообщить, когда именно Вы имеете прибыть в Киев, причем с своей стороны полагает желательным Ваш приезд в возможно близком времени.

II, 28667, арк. 141 16 марта 1914 г., Киев

913. А. Шіортіно до І. І. Щітківського

Ayez l'obligeance s'il non plait de remercier de ma part tout le Comité de m'avoir fait l'honneur d'être l'artiste de Monument de grand poet Ukrainien.

Je suit prêt pour faire toutes les modifications que le Comité trouverà necessaire, et je vous promet de ma part comme artiste de satisfaire le Comité sous tous les rapports.

Je vous remercie beaucoup pour tous les journaux très interessants, que vous m'ayez envoyé et nous en parlerons j'espère plus largement sur cet sujet des que j'arriverai a Kieff.

J'ai l'intention de venir à Kieff vers le 12 Avril (style russe). Mais si le Comité trouvera ma présence necessaire avant cette date, en ce cas je vous prie de telegraphie.

En vous remerciant pour toute votre complaissance, je vous prie d'agréer l'assurance de mes sentiments bien distingués *.

II, 28667, арк. 165—166 23 Mars 1914, Rome

914. О. О. Русов до І. І. Щітківського

Занедужавши, я ще не настільки поправився, щоб прийти на засідання, а через те я прошу Вас докласти Об'єднаному комітетові мої думки про зміни, які треба зробити в проекті пам'ятника Шевченкові. Я не бачив самого проекту, але й малюнки його у часописах запевняють мене, що д[оброд]ій Шіортіно — справжній мистець в своїому майстерстві; але він, мабуть, зовсім не знає ні життя Шевченкового, ні його творів, яких не читав в нечисленних переводах на італьянську або французьку мову.

---

* Будь ласка, передайте щиру подяку всьому Комітету по спорудженню пам'ятника Шевченкові за виявлену мені честь — надання права втілити свій проект пам'ятника великому письменнику України.

Я готовий зробити всі зміни в проекті, які Комітет визнає необхідними, і маю надію, що, як художник, задовольню всі вимоги Комітету.

Дуже вдячний Вам за журнали, які мені прислали, і сподіваюся, що ми поговоримо про це більш докладно, коли я приїду до Киева.

Маю намір прибути до Киева близько 12 квітня старого стилю. Але якщо Комітет вважає необхідним прискорити мій приїзд, прошу телеграфувати.

Він, мабуть, мав неправдиві звістки, що Шевченко був не вихованець Академії та професор Київського університету, а простий мужик, селянин, через що й представив його дуже гарно й правильно в виді якогось чабана (але ми забракували на 1-му конкурсі теж дуже гарно зроблений обеліск з чабаном, який не мав нічого спільного з Шевченком як поетом і ін.). На мою думку, треба Комітетові прохати професора італійської мови у Києві сеньйора Бартоломуччі, щоб він роз'яснив д[оброд]ію Шіортіно, хто був Шевченко і який зміст «Кобзаря»: він це може зробити, бо добре знає і російську, і українську мови. Постамент, зроблений д[оброд]ієм Шіортіно (який ніколи не був на Україні), мабуть, тільки по ілюстраціях доказує, що цей художник зуміє зробити і постать Шевченка, одповідаючу бажанням України, коли він буде знати зміст «Кобзаря». Треба йому роз'яснити характеристику Шевченка, зроблену Тургенєвим, що це був «боров, у грудях якого співала малинівка»; що це був поет, який не тільки вмів «красу небес і ласку милой» виспівувати, але головніше, виливав ті загальночоловічі страждання високої душі, які німці звуть Weltschmerzów; що для українського великого народу це був і Данте, і Лютер, і Вольтер разом; що через те ми бажаємо, щоб на гарному постаменті д[оброд]ія Шіортіно сидів не чабан, а поет-художник, головнішою темою плачу якого було:

І день іде, і ніч іде,
І, голову схопивши в руки,
Дивуєшся: чому не йде,
Апостол правди і науки!

Коли у Берліні пам'ятник Гегелю, Гумбольдту, Лютеру поставлені такі, що на їх фізіономіях зразу ми бачимо, що вони думали і що́ робили, то й у Києві, де пам'ятники Володимира святого, Богдана Хмельницького зразу показують, що це за люди були, треба, щоб і Шевченкові пам'ятник одповідав тому, хто він був в дійсності. Щодо того, що прийдеться змінити проект і це може задержати час одкриття пам'ятника, то, мені здається, про це нічого турбуватися.

Я пам'ятаю, як багато змінив Микешин у фігурі і всьому пам'ятнику Богдана Хмельницького, якого перший проект стояв у залі Київської першої гімназії і який я описував тоді по газетах: усе, що поміняв Микешин у тому пам'ятнику, вийшло тільки йому на користь. Коли д[оброд]ій Шіортіно згодиться попрацювати над темою та познайомитися з «Кобзарем» і переробити свій проект (за що, конечно, треба буде дати йому гонорар), то, мені здається, пам'ятник буде настільки ж добрий, як і пам'ятник Богданові Хмельницькому.

І. 12816 30 березня 1914 р.

915. В. Г. Кричевський до Об'єднаного комітету

Я дважды заявлял Объединенному комитету о своем выходе из его состава: устно в собрании 3 февраля и письменно несколько дней спустя.

Так как бюро Комитета, очевидно, игнорируя мое заявление, опять пригласило меня как члена на заседание 31 марта 1914 г., то считаю долгом напомнить еще раз, что я впредь не считаю себя членом Комитета, так как Комитет, выбрав проект помимо жюри, вышел из сферы своей компетенции.

Комитет мог созвать новое жюри, с другим составом, но выбирать проект сам он юридически не имел права на основании § 5 Инструкции Комитета.

P. S. Прошу бюро Комитета уведомить общество, избравшее меня своим представителем, о моем выходе из состава Комитета по мотивам, вышеизложенным мною.

II, 28667, арк. 175 — 31 марта 1914 г.

916. С. І. Васильківський, С. П. Тимошенко, Галицький, О. О. Ніколаєв, Линник, Бойко, М. М. Уваров, Варяницин до Об'єднаного комітету

Узнав решение ставить памятник Шевченко по проекту Шиортино, берем на себя смелость указать Комитету и всем не безразлично относящимся к этому вопросу, что такой выбор свидетельствует о некомпетентности Комитета в вопросах эстетики, т. к. представленные на прежние конкурсы проекты Беклемишева и Андреева нельзя сравнивать с банально мещанским произведением Шиортино, считаем необходимым поручить пересоставление проектов Андрееву и Беклемишеву и оставить всякие переговоры с Шиортино.

II, 28667, арк. 232 — 11 апреля 1914 г., Харьков

917. О. О. Мурашко до І. І. Щітківського

Очень буду рад быть сегодня в заседании и принести посильную помощь для усовершенствования памятника, хотя при случае должен сказать, что диктовать автору поправления — задача довольно трудна и мало благодарна.

I, 12809 — 14 апреля 1914 г.

918. І. І. Щітківський до М. К. Садовського

Объединенный комитет по сооружению в г. Киеве памятника Т. Г. Шевченко, признавая Ваш высокий артистический талант, просит Вас оказать содействие скульптору г. Шиортино в смысле ознакомления его с украинскими типами.

II, 28667, арк. 207 — 28 апреля 1914 г.

919. А. Шпильовий до Івана Кіндратовича [1]

А як святкували нашого рідного великого співця Кобзаря, апостола правди і науки Тараса Григоровича Шевченка столітні роковини, то ось як: 25-го лютого раненько зібралась наша селянська молодь, склали грошей 3 кар. і пішли до нашого попа, щоб він відслужив по Шевченкові панахиду, то він відповів їм ось як: панахиду правити я не буду, бо нам так приказало наше начальство. І запер двері і не схотів з нами більше балакати, а попадя сказала — ідіть собі додому та не кажіть, де ви і були, бо як узнає урядник, то тоді вам буде лихо. То тоді ми кожний в своїм серці відсвяткували — і тільки.

І, 43399 — 4 травня 1914 р., с. Будищі, Київської губ.

920. О. О. Русов, С. Ф. Русова до Об'єднаного комітету

Не маючи змоги прибути на засідання Комітету через нездоров'я, просимо прийняти од нас заяву, що ми обидва згоджуємося на ті зміни, які д. Шіортіно поробив у своїому проекті, і цілком покладаємося на його мистецький смак, коли він знайде необхідним зробити ще деякі зміни у подробицях.

II, 28667, арк. 228 — 16 травня 1914 р.

921. В. Карпека до І. М. Дьякова

Полагая, что господа гласные думы применяют некоторую осмотрительность из чисто художественных соображений в выборе того или иного проекта памятника и надеясь, что дума

[1] Прізвище не встановлено.

вполне правомочна в этом вопросе, мы, группа лиц, заинтересованных постановкой памятника Шевченко, убедительнейше просим не отказать в рассмотрении прилагаемых фотографий. Будь таковые окажутся более заслуживающими внимания думы, чем принятый Комитетом проект А. Шиортино, покорнейше просим отложить окончательное решение этого вопроса до осени.

К этому времени автор рассчитывает закончить свой проект и заручиться отзывом Художественных Академий С.-Петербурга и Мюнхена.

Приложение: на 6-ти снимках, сфотографированных с разных сторон, изображена лишь верхняя часть проекта, который в законченном виде представит следующую картину: пьедестал — днепровская круча высотой в полтора раза больше фигуры поэта, на сторонах пьедестала барельефы и фигуры эпического характера как иллюстрации к некоторым произведениям поэта.

II, 28667, арк. 292 19 мая 1914 г., Киев

922. М. Ф. Біляшівський, В. Г. Кричевський до Київської міської думи

Ввиду предстоящего рассмотрения в Киевской городской думе вопроса о постановке памятника Т. Г. Шевченко по проекту, принятому Объединенным комитетом в заседании 16-го сего мая, честь имеем заявить следующее:

На четвертом именном конкурсе жюри, избранное Комитетом, остановилось на двух проектах — скульпторов Шервуда и Волнухина.

Комитет, в явное нарушение § 5 инструкции, по которому, как это принято во всех конкурсах, проекты выбираются только из одобренных жюри, выбрал проект скульптора Шиортино — забракованный жюри. Ввиду сего, считая действия Комитета незаконными и признавая, что проект Шиортино с художественной точки зрения является совершенно неудовлетворительным и не отвечающим цели, мы сложили с себя звание членов Комитета.

Выбор Комитетом проекта Шиортино вызвал среди художественного мира города Киева и других городов вполне понятное возмущение, и только лишь несколько художников высказалось в печати по поводу проекта Шиортино вполне одобрительно.

Считая, что единственно правильным и законным выходом

из создавшегося положения является назначение нового конкурса[1] и нового жюри, о вышеизложенном имеем честь довести до сведения Киевской городской думы.

II, 28667, арк. 231 19 мая 1914 г., Киев

923. І. І. Щітківський до І. М. Дьякова

Г. Шиортино, перед отъездом своим в Петербург, завтра 3 июня имеет зайти к Вам.

Не найдете ли Вы возможным дать ему свое письмо к Беклемишеву. Ведь он, кажется, Ваш знакомый и мог бы оказать весьма большое значение в деле утверждения проекта.

II, 28667, арк. 235 2 июня 1914 г., Киев

924. І. М. Дьяков до В. О. Беклемішева

Покорнейше прошу Ваше превосходительство не отказать в любезности оказать свое содействие в деле рассмотрения и утверждения представляемых на днях чертежей памятника Т. Г. Шевченко в Киеве, а также не отказать сделать указания предъявителю сего скульптору г. Шиортино относительно необходимых, по Вашему мнению, предварительных исправлений в проекте того памятника.

II, 28667, арк. 237 2 июня 1914 г., Киев

---

[1] У травні 1913 р. Об'єднаний комітет оголошує четвертий конкурс, персонально запросивши взяти в ньому участь скульпторів М. Гаврилка, Л. Шервуда, С. Волнухіна, М. Андрєєва та італійського скульптора Антоніо Шіортіно.

У лютому 1914 р. відбулося засідання жюрі. Крім п'яти замовлених, з власної ініціативи художники подали на конкурс п'ять гіпсових проектів та один малюнок. Ці проекти жюрі вирішило не рекомендувати на розгляд Об'єднаному комітету, бо вони не відповідали умовам конкурсу.

Після розгляду проектів жюрі визнало найкращим проект Л. Шервуда. Другим визначило проект С. Волнухіна. Жюрі рекомендувало, після деяких доробок, спорудити пам'ятник за проектом Л. Шервуда. Але на розширеному засіданні Об'єднаного комітету більшість членів висловилась проти проекту Л. Шервуда й проголосувала за проект італійського скульптора А. Шіортіно, хоч жюрі вважало цей проект примітивним. Проект А. Шіортіно було піддано гострій критиці в пресі. Проти проекту Шіортіно виступали художники В. Кричевський, Ф. Красицький, М. Паращук, І. М. Бурачек, вчений М. Біляшівський та ін. Незважаючи на це, Об'єднаний комітет ухвалив перероблений проект Шіортіно представити на затвердження в Академію художеств. У цей час почалась перша світова війна. Об'єднаний комітет фактично перестав існувати, справу з пам'ятником було припинено.

925. А. Шіортіно до Об'єднаного комітету

Ввиду того, что представленный мною проект памятника Т. Г. Шевченко одобрен к постановке Объединенным комитетом, утвержден городской думой и журнал постановления думы вошел в законную силу, а приведение в исполнение постановки задерживается на неопределенное время, я же не имею возможности долее оставаться в Киеве, так как мои дела как директора Английской академии в Риме требуют моего там присутствия, имею честь покорнейше просить Объединенный комитет выдать мне авансом в счет платы, какая будет Вами установлена за работу памятника, пять тысяч рублей (5000 руб.), которые частью уже мною израсходованы из моих средств на произведенные изменения в проекте согласно указаниям Объединенного комитета.

II, 28669, арк. 52 — 2 июня 1914 г., Киев

926. М. А. Прахов до І. І. Щітківського

Заходил сегодня в Управление государственными имуществами по просьбе скульптора А. Шиортино и очень сожалею, что Вас не застал. Шиортино уехал в Петербург и просил меня справиться у Вас, подписал ли г-н Киевский губернатор его проект памятника Шевченко.

Очень прошу Вас сообщить мне об этом через подателя этой записки, а в случае если он не застанет Вас в управлении, написать два слова по адресу моей матери.

I, 12813 — 5 июня 1914 г.

927. В.[1] до Г. Д. Саливона

Дуже мало я зміг дізнати про пробування нашого Кобзаря на Лохвиччині. Син покійного П. І. Мартоса Євген Петрович написав мені, що він від своєї матері чув про дружбу батька з поетом, про те, що Тарас Шевченко часто бував в Яхниках у батька й в Білоусівці у попів Петровських; окрім того, він пише про те, що відомо усім,— що «Тарасова ніч» посвящена П. І. Мартосу — його батьку, а поема «Тополя» — П. С. Петровській. Ще якийсь дядько у Білоусівці — старий, котрий колись служив у Петровських, казав добродію Мартосові, що він зна про те, що Шевченко приїздив до Петровських, але хто він такий,

[1] Прізвище автора не встановлено.

про те оцей дядько нічого не зміг сказати. Ще він додав, що цей дядько добре зна Прасковію Степанівну Петровську, але треба сказати, що це ясно помилка. Він зна Прасковію Степанівну Петровську — жінку Миколи Васильовича Петровського, котра з мужем живе у Прилуках; поема «Тополя» посвящена не їй, а, мабуть, дівчині з сім'ї Степана Андрійовича Петровського (дочці його, коли така була), і сім'я, як, мабуть, і Вам звісно, жила у Городищі, де живе зараз дід Зах. Ів. Сулимовський. Все ж таки через одну курсистку (Катерину Афанасіївну Милькович-Петровську) я прохав розпитати Прасковію Степанівну і її невістку Марію Василівну Ми[лько]вич-Петровську (з Білоусівців)... До цього листа могу додати, що ми колись купили дещо з гарної бібліотеки П. І. Мартоса, і у мене є «Кобзар» з цієї бібліотеки видання 1867 р. (коштом Д. Е. Кожанчикова).

III, 60938 13 червня 1914 р.

928. Д. Г. Юхно до редакції газети «Рада»

Тижня півтора тому я Вам послав листа з випадково знайденим віршем «Петру Сагайдачному» і «Полуботок» — підпис: Т. Шевченко [1] і просив Вас ласкаво відповісти, чи дійсно існують такі, бо я в своєму виданні (повному) «Кобзаря» таких не знаходив. Чи одержано Вами мого листа, чи ні?

Вірші ці знайдені поміж старими паперами родини, рідної відомому Номисові.

I, 43423 14 червня 1914 р., Ворожба

929. К. А. Милькевич-Петровська до Г. Д. Саливона *

Собрала только краткие сведения относительно поэта Т. Г. Шевченко. Во время своего пребывания в с. Белоусовке, Лохвицк[ого] уезда, у Прасковии Степановны Милькевич-Петровской, он посвятил ей свое произведение «Тополя». Ей же были подарены картины своей кисти «Весна», «Лето», «Осень», «Зима», которые неизвестно где находятся в данное время, так же как и томик неизданных стихотворений. К большому моему сожалению никаких больше сведений не могу сообщить.

III, 60471 16 июня 1914 г., Прилуки, Полтавской губернии

---

[1] Таких творів у Т. Г. Шевченка нема.

930. К. А. Милькевич-Петровська до Г. Д. Саливона *

К сожалению, сообщить большие и подробные сведения о Т. Г. Шевченко не имею возможности, т. к. каких-либо записок о периоде пребывания поэта не сохранилось, а устная передача не может быть вполне точной.

1. В каком году был Шевченко у П[расковии] С[тепановны] Петровской, точно неизвестно, тем более, что он бывал не один раз. Каждый раз, бывая у Тарновских в с. Парафиевке, он непременно заезжал к П[расковье] С[тепановне] Петровской.

Это было приблизительно в 1848 — [18]49 году [1].

2. Только место знакомства не может быть установлено.

3. Оказывается, что картин Шевченко было не четыре, а две— «Зима», а название другой не знаю, но сюжет представляет собой пасущихся коров.

Работа масляными красками и приблизительный размер — 12 × 12 вершков.

По несчастному стечению обстоятельств эти картины в числе других по всей вероятности и теперь находятся у еврея в г. Лубнах. Относительно Петра С. Петровского, с которым жил Шевченко, никаких сведений не имею, но наверно установлено, что «Тополя» посвящена П[расковье] С[тепановне] Петровской.

Вот все, что мне удалось выяснить, и я охотно сообщаю Вам эти сведения.

III, 60472 — 8 июля 1914 г., Прилуки

931. І. І. Щітківський до концесійного відділу Київської міської управи

Упорядочение могилы Т. Г. Шевченко вблизи Канева производится распоряжением Каневской уездной земской управы, куда и переданы ассигнованные для этого Киевской губерн[ской] земской управой 2000 руб.

Принимая во внимание, что ассигнованные Киевской городской думой по смете текущего года на тот же предмет 200 руб. состоят по счетам концессионного отделения управы, просим также сообщить в финансовое отделение о передаче означенных 200 руб. также в Каневскую уездную земскую управу на работы по упорядочению могилы.

II, 28667, арк. 284 — 26 ноября 1914 г., Киев

---

[1] Дати помилкові.

932. Л. З. Поплавський до М. Ф. Біляшівського

26 ноября с. г. отправил Вам письмо с фотографическим снимком с рисунка Тараса Шевченко. По настоящее время я от Вас никаких сведений не имею. Должен Вам сообщить, что, определяя работу Шевченко по фотографии, Вы несомненно должны были придти к неправильному заключению.

Я лично того взгляда, что по фотографии нельзя определить работу художника.

Вы писали мне, что кто-то намалевал копию с произведения Котляревского. Ведь Вам отлично известно, что Шевченко отправлялся в село Хлебновка, славившееся своими малярами. Вам не безызвестно, что Шевченко было 16 лет, когда его отдали в науку к какому-то комнатному живопису по указанию одних биографов в Вильно, а по указанию других — в Варшаве и даже к известному варшавскому портретисту Lampi (Лампи).

Следовательно, возможно допущение, что Шевченко рисовал эту картину (или копировал) в раннем периоде.

Как я уже говорил в предыдущем письме, необходимо было Вам обозреть подлинник, проанализировать холст, краски и тогда только вывести свое мнение.

Я лично знаю и убежден непреложно, что это кисть Шевченко. Но для того, чтобы разрешить наши споры, я предложил бы раз навсегда предложить лицам компетентным обозреть подлинник и дать заключение. Укажите Вы двоих, и я Вам укажу двоих. Я предлагаю с своей стороны пригласить профессора-академика Геннадия Александровича Ладыженского — художника и Михаила Семеновича Николенко, отлично изучавшего произведения Шевченко и знатока его произведений. Я хотел было исполнить Вашу просьбу и выслать карандашные рисунки Шевченко. Но полагая, что Вы отнесетесь (халатно) к исследованию его произведений, как и в первом случае, я и решил рисунков не высылать, пока мы не сговоримся насчет экспертизы, предлагаемой мною в этом письме. Вы не можете положиться на то, что я Вам говорю, но я не могу согласиться с Вашим единичным мнением и остановлюсь на следующем, вполне реальном примере.

Музей императора Александра III приобрел у меня картину Рафаэля без подписи последнего. Картина сия была осмотрена профессорами выдающимися — русскими, берлинскими, мюнхенскими и дрезденскими и проч. Мнения разделились пополам: одни утверждали, что Рафаэля, другие — не Рафаэля. Но картина была приобретена. Посему прошу отнестись серьезно и серьезно исследовать картины Шевченко — подлинники. Но на Ваше одно мнение положиться не могу, тем более, что судите о кисти Шевченко по фотографиям. Несомненно, Вы в данном случае ошиблись.

Произведения, предлагаемые мною Вам, бесспорно кисти Шевченко. Всякому человеку свойственно ошибаться, в особенности при определении, кому из художников принадлежит кисть. Покорнейше прошу извинить меня, если найдете, что письмо немного резковато. Надо это дело закончить и раз навсегда установить — кисть Шевченко или не его.

XXXI, 5 3 декабря 1914 г.

933. І. Гладилін до М. М. Грінченко

Как это ни странно, а в Ялте был ознаменован юбилей Тараса Григорьевича. Я не знаю как именно, но по улице несли его громадный портрет.

III, 41876 [1914] г., Ялта

1915

934. Л. М. Маркевич до В. Л. Модзалевського

А теперь интересно — мой муж[1] и художник Холодовский устроили выставку картин, взяв картины у разных знакомых — и наши там. Вышло очень интересно. Там, например, 2 портрета Закревских — работы Тараса Гр[игорьевича] Шевченко — чудные.

III, 33202 7 января [1915] г., [Прилуки]

935. Л. М. Маркевич до В. Л. Модзалевського

Наша выставка картин, особенно после рецензии в местной газете, имеет большой успех, и просят ее продлить до 27 [января], кстати и Никол[ай] Ник[олаевич],[2] верно, тогда возвратится из Полтавы, где он на земском собрании. Представьте, здесь нашелся портрет работы Репина — сделано небрежно, но, конечно, видна кисть Репина — он здесь был у своего товарища

[1] М. М. Маркевич.
[2] Він же.

по Академии, тоже художника, лет 30 тому назад и его нарисовал на куске клеенки. Я, кажется, Вам писала, что здесь портреты Закревских работы Тараса Шевченко.

III, 33203 18 января 1915 г., Прилуки

936. А. В. Ніковський до Є. Х. Чикаленка

За карпенківські листи ще не брався, бо хочу скінчити виборку матеріалу щодо освіти Шевченка. Воно і так ясно, що, поза браком систематичної освіти, він був людиною досить широкої освіти, читав багато, чув і засвоював ще більше.

Одначе думається, що проста виборка всіх згадуваних у Шевченка книжок та імен з книжок, колись прочитаних, повинна дати документальну характеристику його освіти. Кажуть, що про Шевченка нічого нового сказати не можна, — я і не збираюсь.

Але загальні слова, поверхові характеристики повинно тепер замінити немудрими розвідками, що були б певним матеріалом до характеристики Шевченка. Шевченків словник, його лектура, літературні впливи, вплив його на сучасників — такі, мені здається, теми, над якими варто працювати.

Проте я спробую до реєстру Шевченкової лектури дати вступ, але такий, що його можна було б легко відділити від реєстру і оддати, скажемо, «Вікові», а каталог в наукове видання, коли він покажеться досить поважний

X, 30357 23 червня 1915 р.

1916

937. К. І. Малицька до М. М. Грінченко

Шевченка [карточку] вже мала — вициганила його у одного політичного русского, оправила в мережані рамці, і якось аж лекше стало жити у хаті, коли Він дивиться на мене тими своїми добрими розумними очима, що стільки горя бачили на своєму віку.

III, 43295 12 січня 1916 р.

938. А. В. Ніковський до П. Я. Стебницького

Ще минулим літом я почав роботу над творами поета для того, щоб вияснити освіту Шевченка.

Необхідно фактами підтвердити, що справді Шевченко не був неуком. З геніальною інтуїцією, але добре освіченою, з великою лектурою, людиною таки з геніальною інтуїцією.

Власне, треба подати спис бібліотеки Шевченка, перелік книжок, що він читав. Матеріал для цього: «Щоденник», «Листи», «Кобзар», повісті. Певно, цим літом, якщо грядущі бурі мене обминуть, я цю роботу скінчу.

III, 52550 11 травня 1916 р.

939. П. Я. Стебницький до І. І.Щітківського

Дозвольте потурбувати Вас запитанням: під чиїм доглядом тепер в Київській думі фонд пам'ятника Шевченкові? Раніш, пам'ятаю, коло цього діла були Ви, а тепер вже, мабуть, хтось інший, бо з минулого року там вже інший порядок. То, було, як доводилось вислати гроші на той фонд, то зараз же від управи приходили формальні квитки на бланках. А от минулого року 21 січня вислав я в управу Об'єднаному комітету 78 крб., а ще недавно (7 іюля) ще 31 р. 25 к., і ні тоді, ні тепер не прийшло жодного повідомлення. А все ж воно слід би мати від Комітету квитка, щоб жертводавці знали, що їх гроші пішли саме туди, куди їх призначено. Та крім того, такі квитки свідчили б, що взагалі в управі порядок добрий. А тепер — хто його знає...

I, 12819 17 серпня 1916 р.

940. І. І. Щітківський до П. Я. Стебницького *

Поки що фонд пам'ятника Шевченкові існує під моїм доглядом, але, по теперешнім обставинам, приходиться тільки мовчать.

Жертви, за винятком рідких і маленьких, припинились. З іншим, серйозним, треба ждать кращих часів. Тепер доглядаю, щоб своєчасно одбирать відсотки — в «Общ[естве] вз[аимного] кр[едита]» на 6%, а «времен[ные] свидет[ельства] госуд[арственного] банка» — 5%.

Щодо грошей «Благотв[орительного] общ[ества]», то я сам наводив справку, і ось що виявилось.

78 карб. в управу не надходили, і Вам треба написать до Об'єднаного комітету, під який почтовий квиток вони одібрані

петроградською почтов[о]ю конторою, а тут я сам наведу справку в почтовій конторі.

31 карб. 25 к. помилково заприходовані в переходящі суми, а квиток за № 1792 фінансовий отділ управи одіслав в «Бла[го]-тв[о]рительное общество» 28 июля за № 1769.

За ці гроші я теж нічого не знав, а тепер вам перечислені в Шевченківський фонд.

III. 53104 25 серпня 1916 р., Київ

1917

941. Л. Біднова до Н. М. Дорошенко *

Наша «Комісія по вивченню місцевого краю» при «Науч[ном] об[щест]ве» впоряжає 25-го і 26-го лютого Шевченкові вечори: 25-го в комерційному клубі, а 26-го в аудиторії науч[ного] об-[щест]ва на Чечелівці, і ось з доручення Комісії звертаюсь до Вас з проханням прийняти участь в цих вечорах, виступити на них з Вашою чудовою декламацією, яку так любить наша публіка, на тих же умовах, на яких Ви це робили в «Просвіті». Від себе додам, що мені, поки я стою на чолі справи цієї молодої Комісії, дуже бажано було б впорядкувати цей концерт якнайкраще, а це можливо тільки при тій умові, коли Ви згодитесь допомогти нам, взявши особисту участь в нашій справі, — не відмовляйте ж нам в Вашім виступі!

Крім цього, ще одне прохання до Вас: будьте ласкаві, запросіть до нас на концерт Карлашова і Машір, якщо вони в Києві, а якщо їх нема, то запросіть когось іншого по Вашому вибору, але тільки баса або баритона (тенор у нас свій).

Перебалакавши з артистами, будьте ласкаві, питайте про їх умови, а також і номера з Шев[ченково]го репертуару, з якими вони виступлять.

Дуже прошу, довідавшись про це все, написати мені, зазначивши також і Ваші номера.

Вибачте, що турбую Вас цим всім, але насмілююсь турбувати Вас всім цим, знаючи Вашу щирість до наших катеринославських справ.

Дуже гарно було б, аби нам вдалося влаштувати гарний шевченківський вечір з Вашою участю — наша публіка скучила за Вами.

X. 30325 15 січня 1917 р., Катеринослав

942. Ф. І. Шевченко до Л. П. Шевченко

Зверхній вигляд людини часто вказує на ті обставини, в яких вона живе.

Чогось усі кажуть, що я подібний до діда Тараса, але я не находжу цього — хіба що лисиною. Хотів би бути подібним не зверхими рисами, але хотів би мати хоч одну малесеньку рисочку його внутрішнього духа, та, на великий жаль, цього не наслідував.

XXVII, 1469 16 лютого 1917 р., Фрейштадт

943. П. Я. Стебницький до К. В. Широцького

Перш за все, розуміється, вітаю Вас з всеросійським святом! Дай боже, щоб усе пішло на добре і щоб нові умови життя зміцнились, увійшли в силу і дали розцвіт нашому рідному краєві! А тепер — про справу, про яку, може, Ви вже згадали і самі, — тоді вибачте за втручання, а як ще не згадали, то послухайте. Якнайскорше треба випустити той запас дорогого «Кобзаря», що лежить десь у Вас на сховищі під замком. Тепер «Кобзарів» на ринку зовсім нема, а скоро, певно, будуть нові видання, — і через те дуже важно використати час і розпродати ті жертвовані нами примірники (по моєму рахунку 290).

Це швидко розійдеться. Мені здається навіть, що шкода їх продавати по 3 р., — можна сміливо брати по 5 рублів! Теперішні ціни на папір та друк дають на це повну можливість, бо тепер таку книжку і за 5 р. не надрукуєш. І от, таким чином, матимете для фонду пам'ятника мало не 1500 карбованців. Отже, поспішайте, поки ще не зникло враження февральських Шевченкових днів, публікуйте, організуйте продаж і збільшуйте кошти! А разом з тим чи не пора Київській думі на нових умовах поставити справу пам'ятника. Шевченко — наша болюча жертва, загублена старим режимом, і перші часи політичної волі повинні бути зв'язані з його йменням.

I, 12823 8 березня 1917 р.

944. Г. О. Виноградова до Об'єднаного комітету

Бажаючи поставити на новий конкурс проектів пам'ятника Шевченкові свою модель, за яку я одержала у 1911 році поощрительну премію і яка була оставлена у музеї Комітетом по постановці пам'ятника Шевченкові при міській управі, прошу Комітет видати мені тимчасово ту модель (зроблена з бронзи і репрезен-

тує Шевченка сидячого і перед їм Україну з розбитими кайданами. Надписи на пам'ятнику: з одного боку — «Встане Україна і розвіє тьму неволі, світ правди засвіте, і помоляться на волі невольничі діти». З другого — «свою Україну любіть, любіть її, бо время люте, в останню, страшную минуту за неї господа моліть»).

Якщо Комітет не находе можливим видати мені модель тимчасово, то, повертаючи при сьому 100 карб. (сто карбованців), які я одержала як премію у 1911 році, прошу Комітет повернути мені модель у власність.

ІІ, 28669, арк. 18 — 4 травня 1917 р., Харків

945. Л. В. Ідзиковський до І. І. Щітківського

Посылаю Вам прекрасной работы Матэ — портреты Тараса Григорьевича Шевченко, Вы, как близкий человек к делу сохранения памятника на могиле гениального украинского поэта в Каневе, да притом главный руководитель сооружения памятника в Киеве, пожелаете у меня купить 3000 экз. этих портретов ниже моей цены по 15 коп., а выручку из этого издания пожелаете обратить на фонд осуществления и сохранения памятника в Киеве и в Каневе.

ІІ, 28669, арк. 41 — 7 сентября 1917 г., Киев

946. І. І. Щітківський до Л. В. Ідзиковського

Объединенный комитет по сооружению в г. Киеве памятника Т. Шевченко, заслушав в заседании своем от 13-го сего октября предложение Ваше о представлении Комитету 3000 экземпляров изданного Вами портрета поэта, в трех присланных образцах, по цене 15 коп. за экземпляр, ниже своей издательской стоимости, постановил: принять с благодарностью Ваше предложение, уплатив из наличных денег следуемые за портрет 450 руб.

Сообщая об этом, бюро Комитета просит Вас прислать в находящееся при Киевской городской управе бюро (концессионный отдел управы) упомянутые 3000 экземпляров портрета Т. Шевченко с соответствующим уполномочием на получение причитающихся за них 450 руб.

ІІ, 28669, арк. 42 — 19 жовтня 1917 р., Київ

ПОКАЖЧИК ІМЕН

А

А. Т. див. Грінченко Марія Миколаївна.
«Автор» — девіз одного з учасників конкурсу на проект пам'ятника Т. Г. Шевченку в Києві 727[1]
Адамсон Амандус Генріх (1855—1929) — естонський скульптор 749
Аксакови 31, 39
Алчевська Христина Данилівна (1841—1920) — педагог, організатор недільних шкіл на Україні 176, 240, 243
Алчевська Христина Олексіївна (1882—1931) — українська поетеса, дочка Х. Д. Алчевської 215, 499, 509
Аморт Вілім — чеський художник і скульптор 666, 721, 802
Андреєв Микола Андрійович (1873—1932) — скульптор, заслужений діяч мистецтв РРФСР 812, 838, 844, 845, 872, 915, 916
Андреєв Олександр Олександрович — художник 769
Андрієвський Олексій Олександрович (1845—1902) — педагог, історик, літератор-публіцист 82, 84, 93, 95, 97, 98, 395
Андрієвський Павло Аркадійович (1850—1890) — журналіст, присяжний повірений, редактор газети «Заря» 120
Анненков Микола Миколайович (1799—1865) — генерал-губернатор Південно-Західного краю 37, 67
Антонович Володимир Боніфатійович (1834—1908) — історик, археолог, етнограф націоналістичного напрямку 84, 85, 167, 190, 224, 277, 301, 479
Апушкін В. — журналіст 456
Арабажин Костянтин Іванович (1866—1929) — літературознавець, письменник 670
Аркас Микола Миколайович (1853—1909) — український композитор, перший втілив образи поезії Шевченка в оперному жанрі 409, 559, 623, 632, 654
Арсеній (1795—1876) — митрополит Київський 90
Архипов Абрам Юхимович (1862—1930) — живописець 836, 861
Артемовський Семен Степанович — див. Гулак-Артемовський Семен Степанович
Аскоченський Віктор Іпатійович (1820—1879) — російський письменник і публіцист 277
Афанас'єв-Чужбинський Олександр Степанович (1817—1875) — український письменник, етнограф 184, 185, 263, 556

Б

Бабинський М. — скульптор 668, 745, 772
Багров — власник книжкової крамниці в Петербурзі 372
Бадені Казимир (1846—1909) — австрійський реакційний державний діяч, польський поміщик 292
Байрон Джордж-Ноел-Гордон (1788—1824) — великий англійський поет 244
Балабаненко — міський голова в Керчі 719
Балабуха Сергій Павлович 757

[1] Скрізь подаються номери листів.

Балавенський Федір Петрович (1864—1943) — український скульптор 595, 726, 730, 731, 751
Балашов Василь Степанович (нар. 1848) — власник друкарні в Петербурзі 206
де Бальмен 381
де Бальмен Марія Сергіївна — дочка С. Я. де Бальмена 15
де Бальмен Сергій Якович 15
де Бальмен Яків Петрович (1813—1845) — друг Т. Г. Шевченка, художник 526
Бальмонт Костянтин Дмитрович (1867—1943) — російський поет-символіст 374
Бамбас Іозеф — скульптор 769
Барановська 482
Барвінок Ганна — див. Куліш Олександра Михайлівна
Барвінський Олександр Григорович (1847—1927) — педагог, письменник 292, 313, 379, 483, 827
Барилко Павло Григорович 41
Бартенєв Петро Іванович (1829—1912) — археограф і бібліограф 31
Бартоломуччі — професор, викладач італійської мови в Київському університеті 914
Баськевич 286
Баттагліа Гвідон (1847—1915) — біограф Т. Г. Шевченка 204
Бах Роберт Романович (нар. 1859) — скульптор, академік 859, 861
Бегров Олександр Карлович (1841—1914) — художник, академік 341
Беклемішев Володимир Олександрович (1861—1920) — російський скульптор і педагог 499, 577, 605, 662, 667, 670, 786, 812, 822, 833, 916, 923, 924
Бенуа Олександр Миколайович (нар. 1870) 823, 829, 830, 833
Березовський Захар 96
Беренштам Вільям Людвігович (1839—1904) — педагог, видавець 85, 100, 206, 208, 211, 223, 229, 231, 237, 254, 263, 283, 313
Беренштам Федір Густавович (нар. 1862) — художник 836, 843, 861.
Берклі Джордж (1685—1753) — англійський філософ 749
Берло Ганна Львівна — вчителька російської мови в Київській жіночій міністерській гимназії 348, 351, 353, 432, 435, 483, 631
Бєлінський Віссаріон Григорович (1811—1848) — великий російський літературний критик, публіцист і філософ 204, 213, 894
Бєлоусов Іван Олексійович (1863—1930) — російський письменник і перекладач 272, 342, 378, 380, 382, 402, 403, 427, 439, 544, 551, 591, 592
Бєляєва Ганна Павлівна 774, 776
Биба Овсій Данилович 524
Биковський Ф. 786
Бігдай Яким Дмитрович — етнограф, композитор 337
Біднова Л. — член комісії по вивченню краю при науковому товаристві в Катеринославі 941
Білиловський Кесар Олександрович (1859—1934) — український поет і видавець 323
Білозариченко Орест Федорович — керуючий акцизними зборами в Сімбірську 331
Білозерська 174
Білозерська (Забіла) Надія Михайлівна (нар. 1826) — сестра О. М. Куліш 218, 232, 399
Білозерський Василь Михайлович (1825—1899) — один з організаторів Кирило-Мефодіївського братства, редактор журналу «Основа» 11, 36, 48, 49, 51, 53, 60, 87, 218, 232, 257, 367, 467, 489, 558
Білозерський Микола Данилович — поміщик, дядько В. М. Білозерського 16
Білозерський Микола Михайлович (1833—1896) — український фольклорист і етнограф 24
Біляшівський Микола Федотович (1867—1926) — український археолог, етнограф, мистецтвознавець 327, 334, 446, 447, 595, 640, 732, 810, 829, 833, 852, 861, 887, 892, 893, 895, 902, 922, 932
Богаєвський Овксент Трохимович (нар. 1848) — лікар 692
Богданов 96
Богданова Зінаїда Григорівна — лікар 375, 398
Богородський Сава Йосипович (1804 — 1857) — юрист, криміналіст 3
Богуславський Аристарх — землемір 96
Бодуен де Куртене Іван Олександрович (1845—1929) — російський і польський мовознавець 516
Бодянський Йосип Максимович (1808 — 1877) — філолог-славіст, історик і письменник 10, 413, 556

Бойко 916
Бондаренко Андрій Іванович 681
Борковський Олександр (1841—1921) — директор гімназії в Дрогобичі, редактор журналу «Зоря» та газети «Діло» 365, 379, 399
Ботвиновський Яків 264, 270
Боткін Сергій Сергійович (1859—1910) — професор-терапевт Військово-медичної академії, член Петербурзької Академії мистецтв, колекціонер 453, 458, 864
Бохонко А. 740
Бочков Дмитро Опанасович 771
Бражников Василь Ілліч — член Об'єднаного комітету по спорудженню пам'ятника Т. Г. Шевченку в Києві 883
Бразоль Юлія Миколаївна — скульптор 613, 682
Брюллов Карл Павлович (1799—1852) — російський художник 122, 155, 327
Бублик В. Д.— член Об'єднаного комітету по спорудженню пам'ятника Т. Г. Шевченку в Києві 833
Бурачок Іван Мартинович — український графік 595, 915
Бурмистров — власник магазину в Києві 544
Бурчак Федір Степанович (нар. 1883) — член Об'єднаного комітету по спорудженню пам'ятника Т. Г. Шевченку в Києві
Буряк 135
Буряченко Володимир 621, 675
Бутаков Олексій Іванович (1816—1869) — мореплавець і географ, керівник експедиції по дослідженню Аральського моря, в якій брав участь Т. Г. Шевченко 4, 101, 182, 259, 412
Бутакова Ольга Миколаївна (1830—1903) — дружина О. І. Бутакова, знайома Т. Г. Шевченка, живописець, офортист 182, 472
Бялковський А. П.— податковий інспектор 1-ої дільниці м. Києва 712

В

В 927
Ваганов Сергій Васильович 337, 349
Валуев Петро Олександрович (1814—1890) — міністр внутрішніх справ за царювання Олександра II 66
Варварина 107
Варяницин 916
Василенко Микола Прокопович (1867—1941) — юрист, дійсний член АН УРСР 518, 641
Василенко Онопрій Омелянович 196
Васильківський Сергій Іванович (1854—1917) — український живописець 595, 695, 916
Васильчиков 160
Вахнянин Анатоль (Наталь) Климович (1841—1908) — український композитор, письменник 292
Вашкевич Григорій — співробітник журн. «Киевская старина», разом з Костомаровим готував до друку «Кобзар» 1867 р. 70
Вержбицький Олексій Ф. 96, 125, 154, 270
Вересай Остап Микитович (1803—1890) — український народний кобзар 44, 381
Верещак Дмитро Семенович — викладач Уманського жіночого комерційного училища 785
Веселовський Олександр Миколайович (1838—1906) — російський історик літератури 190
Виноградова Ганна Олексіївна — скульптор 716, 742, 751, 944
Виноградова Марія Олексіївна — сестра Г. О. Виноградової 742
Вировий Євген С.— член ради «Просвіти» в Катеринославі 901
Висоцький — фотограф у Києві 623
Виц 628
Вишенський Іван (між 1545—1550—після 1620) — український письменник-полеміст 205
Вишик І.— житель с. Колінці 298
Влодек — артист 458
Вовк Володимир Федорович 492
Вовк (Волков) Федір Кіндратович (1847—1918) — український етнограф, археолог і антрополог 92, 325, 538, 541, 594, 670, 812
Вовк-Карачевська Марія Василівна 244
Вовк-Карачевський Василь (1834—1893) — український письменник, лікар, співробітник журн. «Основа» 160
Вовчок Марко (1834—1907) — українська й російська письменниця 34, 229, 269, 329, 461, 464
Войтович І. — різьбар із Львова 798, 800, 801, 805, 814
Волков Федір Кіндратович — див. Вовк Федір Кіндратович
Волнухін Сергій Михайлович (1859—1921) — російський скульптор, ав-

тор першого пам'ятника Т. Г. Шевченку в Москві 838, 842, 844, 872, 915, 922
Володимир Святославович (р. н. невід.— 1015) — великий князь Київський 914
Вольський 662
Вольтер (1694—1778) — французький письменник і філософ 914
Вольф А. М.— видавець і редактор журн. «Новь» 146, 330
Воніфатов Іван 590
Вороний Микола Кіндратович (1871—1942) — український поет 340
Воронін—власник будинку на Васильєвському острові в Петербурзі 48
Вязлов Андрій Григорович (1862—1919) — член товариства «Просвіта» і член Об'єднаного комітету по спорудженню пам'ятника Т. Г. Шевченку в Києві 468, 683

Г

Д-р Г. 395
Гаврилко Михайло Омелянович (1882—1920) — скульптор, учасник конкурсів на проект пам'ятника Т. Г. Шевченку в Києві 667, 670, 741, 751, 838, 844, 846, 849, 850, 853, 870, 872, 877, 882, 885, 899, 915
Гаврилюк-Вдовиченко Максим Іванович — працівник Київського губернського акцизного управління відділу рахівництва 424
Гаврик Олександр Лаврентійович — книгар і видавець у Києві 383, 384
Гаєвський Станіслав Юхимович — солдат при Штабі тилу російської армії в Харбіні, потім студент філологічного факультету Київського університету 504, 506
Гайдебуров Павло Олександрович (1841—1894) — російський журналіст 382
Гайдебуров Павло Павлович (нар. 1877) — російський актор і режисер 382
Галаган Григорій Павлович (1819—1888) — великий землевласник, засновник колегії П. Галагана в Києві, знайомий Т. Г. Шевченка 1, 2, 10, 20, 21, 25, 30—33, 55, 114, 115, 123, 381, 412
Галаган Катерина Василівна (1826—1897) — дружина Г. П. Галагана 31—33, 123
Галаган Павло Григорович (1853-1869) — син Г. П. Галагана 32
Галагани 277
Гнат Галайда — див. Хоткевич Гнат Мартинович
Галицький 916
Галімський Владислав Михайлович (1860—1940)— польський живописець 779, 786, 818
Гамаженко А. В.— інженер 695
Гамалія Ксенофонт Михайлович (нар. 1858) — лікар, видавець «Кобзаря» 1894 р. 235, 237, 319, 326, 347, 385, 397
Ганенко—автор роботи про Т. Г. Шевченка 227
Ганкевич Лев (нар. 1883) — адвокат, журналіст 586
Ганна Платонівна—дружина О. Я. Конського 432
Гапка — хатня робітниця О. О. Корсуна 173
Гарнич-Гарницькі 434
Гаршин Всеволод Михайлович (1855—1888) — російський письменник 338
Гаршин Євген Михайлович (нар. 1860) — педагог, брат В. М. Гаршина 182
Гатцук Олексій Олексійович (1832—1891) — російський і український журналіст, археолог, видавець 100, 193, 201
Гегель Георг-Вільгельм-Фрідріх (1770—1831) — німецький філософ-ідеаліст 749, 914
Гейден Дмитро Федорович — член Об'єднаного комітету по спорудженню пам'ятника Т. Г. Шевченку в Києві 833
Герасименко Г. Г. 702
Гербель Микола Васильович (1827—1883) — російський поет, перекладач творів Т. Г. Шевченка 332, 378, 380
Герн Карл Іванович — штабс-капітан Окремого оренбурзького корпусу, близький приятель Шевченка 101
Герцен Олександр Іванович (1812—1870)—російський письменник і публіцист 765
Гете Йоганн-Вольфганг (1749—1832) — німецький поет 167
Гінцбург Ілля Якович (1859—1939) — російський скульптор 595, 603, 786
Гладилін Іван—племінник М. М. Грінченко 896, 933
Глазенап Сергій Павлович (1848—1937) — російський астроном 182
Глазунов Олександр Костянтинович (1865—1936) — російський композитор, диригент, педагог 494

Глібов Леонід Іванович (1827—1893) — український поет-байкар 116, 252, 254, 344, 367, 439, 590.
Глібова Парасковія Федорівна — дружина Л. І. Глібова 45
Глінка Софія Василівна — див. Тарновська Софія Василівна
Гнилосиров Василь Степанович (1836—1900) — український педагог, письменник, наглядач могили Т. Г. Шевченка 28, 46, 49, 58, 59, 62, 63, 80, 93, 95—98, 111, 112, 116, 120, 123, 125, 135, 136, 149, 153, 154, 158—160, 179, 187, 191, 192, 199, 212, 228, 239, 242, 245, 247, 264—266, 270, 271, 279, 281, 282, 286, 287, 289, 290, 294, 298, 305, 317, 319, 326, 333, 337, 346, 349, 352, 360, 370, 396, 397, 442, 451, 457
Гоголь Марія Іванівна (1792—1868) — мати М. В. Гоголя 53
Гоголь Микола Васильович (1809—1852) — російський письменник 28, 61, 119, 166, 167, 206, 510, 526, 624, 662, 682
Головатий Антон Андрійович (р. н. невід.— 1797) — військовий суддя, потім кошовий отаман чорноморських козаків 277, 301
Гольштейн Михайло — скульптор 613
Гомер — напівлегендарний творець грецького героїчного епосу 167
Гомолинський Степан Іванович — видавець 198, 202, 206, 208, 211, 233, 241
Гонта Іван (пом. 1768) — один з керівників народного повстання проти польсько-шляхетського гніту на Правобережній Україні 1768 року 167, 277
Гончаров Іван Олександрович (1812—1891) — російський письменник 167
Гордєєв 395
Горленко Василь Петрович (1853—1907) — український письменник, мистецтвознавець і фольклорист 113, 121, 122, 155, 156, 174, 180—182, 186, 196, 197, 203, 227, 246, 250, 251, 318, 327, 392, 453, 455, 458, 460, 472
Городецький Владислав Владиславович (1863—1930) — український архітектор 780, 812, 818, 820
Грабовський Михайло (1804—1863) — польський критик і письменник 20, 25
Грабовський Павло Арсенович (1864—1902) — поет, публіцист, 374, 430, 438, 466
Гребінка Євген Павлович (1812—1848) — письменник 1, 99, 152, 256, 278.
Гриб Юрій 882
Грибинюк Юхим Семенович — лікар, член Об'єднаного комітету по спорудженню пам'ятника Т. Г. Шевченку в Києві 341, 356, 369, 372, 564, 626, 647, 650, 652, 670, 711, 735, 756
Григор'єв Аполлон Олександрович (1822—1864) — російський літературний критик і поет 213
Грінченко Борис Дмитрович (Чайченко В.) (1863—1910) — український письменник, фольклорист, етнограф, філолог, педагог 110, 127—134, 138, 139, 141, 151, 152, 162, 164, 166—169, 176, 177, 194, 198, 202, 204, 206—209, 211, 213, 215, 217, 223, 226, 230, 233, 235, 237, 241, 243, 249, 252, 255, 256, 261—263, 268, 269, 272—276, 278, 280, 284, 285, 288, 291—297, 299, 300, 302—304, 306, 308—314, 316, 321, 323—325, 328, 331—333, 335, 338, 339, 342, 344, 346, 347, 350, 354—358, 363, 365, 366, 369, 372, 374, 375, 377, 380, 382—384, 386—388, 390, 392, 398, 399, 402, 403, 405, 409, 418—421, 423—431, 433, 436—439, 443, 444, 446—450, 452, 453, 455, 458, 460, 462—466, 469, 471, 472, 474—477, 485, 487, 490, 492, 501, 504, 506, 511, 517, 518, 520, 522—524, 544, 548, 549, 551, 552, 572—575, 578, 579, 584, 586—589, 591, 592, 632, 642, 683, 737, 744
Грінченко Марія Миколаївна (Загірня Марія) (1863—1928) — українська письменниця, дружина Б. Д. Грінченка 127, 129—132, 134—139, 237, 345, 363, 373, 394, 400, 408, 414, 418, 419, 421, 423, 425, 428, 469, 474, 476, 478, 481, 489, 493, 522, 573, 574, 593, 642, 737, 744, 896, 903, 933, 937
Грінченко Настя Борисівна (1884—1908) — письменниця, дочка Б. Д. Грінченка 484, 493, 497, 499, 516, 518
Грот Яків Карлович (1812—1893) — російський філолог 83
Грушевський Михайло Сергійович (1866—1934) — буржуазно-націоналістичний історик 353, 399, 416, 595
Грушевський Олександр Сергійович (нар. 1877—1934) український істо-

рик і літературознавець буржуазного напрямку 595
Губаренко 95
Гудовський Іван Васильович (пом. 1860) — художник, знайомий Т. Г. Шевченка по Академії мистецтв, відомий фотограф у Києві 327
Гудомський — письменник 168
Гужовський Яків — учитель 350
Гулак Микола Іванович (1822—1899) — педагог, член Кирило-Мефодіївського товариства 402, 512
Гулак-Артемовський Семен Степанович (1813—1873) — український композитор і оперний співак, приятель Т. Г. Шевченка 75, 108, 122, 145, 152, 489
Гулак-Артемовський Яків Петрович — один з ініціаторів упорядкування могили Т. Г. Шевченка 497, 498
Гумбольдт Олександр-Фрідріх-Вільгельм (1799—1859) — німецький природознавець, географ і мандрівник 914
Гус Ян (1369—1415) — чеський мислитель, ідейний натхненник антифеодального національно-визвольного руху в Чехії 868
Гюго Віктор-Марі (1802—1885) — французький письменник 167

Д

Д.— студент 206
Давидов Володимир Миколайович (1849—1925) — російський актор, педагог 670
Данельський Іван Михайлович — член Об'єднаного комітету по спорудженню пам'ятника Т. Г. Шевченку в Києві 833
Даниленко Степан Д.— селянин с. Ісайки, Київської губернії, 768
Данилов Володимир Валер'янович (нар. 1881) — український і російський фольклорист, літературознавець і педагог 161, 525
Данковський Григорій Андрійович — член Об'єднаного комітету по спорудженню пам'ятника Т. Г. Шевченку в Києві 833
Данте Аліг'єрі (1265—1321) — італійський поет 167, 914
Дараган Володимир Михайлович — голова Золотоніської повітової земської управи, присяжний повірений у Києві 609, 683
Дворниченко Іван Никифорович — диригент з Феодосії 710
Дейкун (Мочаненко) Федір Іванович — землевласник у Лубенському повіті 531, 535
Дементьєв Іполіт Степанович — співробітник відділу Державного дворянського земельного банку в м. Чернігові 320
Демуцький Порфир Данилович (1860—1927) — український фольклорист, хоровий диригент і композитор 189, 454
Демченко Любов Яківна — дочка Я. Г. Демченка 775
Демченко Яків Григорович (1842—1912) — український поміщик, письменник і етнограф 775
Деніер — фотограф у Петербурзі 623
Державін Гаврило Романович (1743—1816) — російський поет 68
Деркач Петро Львович (нар. 1817) — двоюрідний брат М. О. Максимовича 51
Деркач — видавець 59
Дзюбаненко Прокіп В.— скульптор 583
Дзюбин Л. Н. — приятель Т. Г. Шевченка 250
Дидинюк Андрій — сільський маляр з Подільської губернії 341
Дикарев-Крамаренко Митрофан Олексійович (1854—1899) — російський і український етнограф 273, 284, 331, 363, 413, 416, 436
Дирдовський Опанас — мешканець м. Кременчука 692
Дитятін — власник крамниці господарчих товарів 135
Дітріх Л.— скульптор, учасник конкурсу на проект пам'ятника Т. Г. Шевченку в Києві 665, 769
Длугош — 800, 814
Дмитрієв-Оренбурзький Микола Дмитрович (1838—1898) — російський художник 327
Дмитро Петрович — житель Глухова, у якого зупинявся Шевченко 37
Добринін 883
Добролюбов Микола Олександрович (1836—1861) — російський філософ і літературний критик 204, 213
Доманицький Василь Миколайович (1877—1910) — філолог, історик і фольклорист, редактор кількох видань «Кобзаря» 525—543, 545—547, 553, 554, 559, 561, 566, 580, 582, 588, 615, 623, 631, 633—637,

641, 642, 654, 658, 660, 661, 669, 676, 677, 679, 691, 695, 708, 762, 778
Дорошенко Дмитро Іванович (нар. 1882) — буржуазно-націоналістичний історик 528, 538, 540
Дорошенко Наталія Михайлівна (нар. 1888) — українська артистка, дружина Д. І. Дорошенка 901, 941
Достоєвський Федір Михайлович (1821—1881) — російський письменник 103
Драгоманов Михайло Петрович (Толмачов) (1841—1895) — український публіцист, історик, фольклорист 85, 118, 206
Драгомиров Михайло Іванович (1830—1908) — російський генерал, з 1889 р. командуючий військами Київського військового округу 440, 514
Драгомиров (Ільченков) Терентій 723, 783, 883
Дрентельн Олександр Романович (1820—1888) — у 1881—1888 рр. Київський генерал-губернатор 614
Дубельт Леонтій Васильович (1792—1862) — жандармський генерал, керуючий «Третім відділенням» 558
Дубровський Віктор Григорович (нар. 1880) — мовознавець 707, 713, 725
Дубяга Михайло Михайлович — присяжний повірений в Петрограді 564
Думитрашко Костянтин Данилович (1814—1886) — український письменник 278
Дунаєва О. М. — організатор приватної недільної школи 42
Дюран-Гревіль (1838—1900) — французький письменник і вчений, автор біографії Т. Г. Шевченка, 204, 215, 240
Дьяков Іполіт Миколайович — київський міський голова, голова Об'єднаного комітету по спорудженню пам'ятника Т. Г. Шевченку в Києві 550, 562, 578, 581, 594, 609, 683, 709, 723, 738, 743, 765, 770, 783, 797, 799, 807, 820, 833, 846, 861, 863, 883, 921, 923, 924

Е

Едуардс Борис Васильович (1860—1924) — український скульптор 618, 619
Ербен Карел-Яромір (1811—1870) — чеський поет, фольклорист і історик 868
Ерзя С. Д. — див. Нефедов Степан Дмитрович
Еспозито Яків Якович — скульптор, учасник конкурсу на проект пам'ятника Т. Г. Шевченку в Києві 571

Є

Євгенія Максиміліанівна — принцеса Ольденбурзька (нар. 1845) 322
Євсєвський — житель м. Канева 95
Єзіоранський Болеслав Карлович — художник 724
Єзіоранський В. Карлович — брат Б. К. Єзіоранського 716, 724, 751
Єлагіна Євдокія Петрівна (1789—1877) — мати слов'янофілів Івана та Петра Кирієвських 31
Єремєєв Микола Степанович — викладач 68
Єфименко Олександра Яківна (1848—1918) — російський і український історик і етнограф 299, 722
Єфименко Петро Савич (1835—1908) — російський і український етнограф 313

Ж

Жарко Яків Васильович (1861—1933) — український письменник і актор 854
Ждаха Амвросій Андрійович (1855—1927) — український графік 470, 481, 707
Жебуньов Леонід Миколайович (1851—1919) — книгознавець 516, 568, 597, 611, 642, 657, 708, 717, 797, 833, 856
Желіговський Едвард (Сова Едуард) (1820—1864) — польський поет і драматург, перший перекладач творів Т. Г. Шевченка польською мовою 661
Жемчужников Лев Михайлович (1828—1912) — український і російський художник 20, 21, 25, 381, 412, 538, 546, 895
Живило — директор управління Чорноморсько-Кубанської залізниці 832
Жиркевич Олександр Володимирович (нар. 1857) — генерал-майор, археолог і письменник 771
Житецька Варвара Семенівна — дружина П. Г. Житецького 67, 104, 107, 254, 283, 322, 336, 368, 391, 395, 415, 434, 519, 521, 698, 700, 706, 722

Житецький Гнат Павлович (1866—1929) — український історик, співробітник Всенародної бібліотеки України 103, 106, 178, 188, 254, 283, 322, 336, 368, 391, 395, 410, 415, 434, 515, 519, 521, 560, 563, 642, 686, 697—700, 706, 722
Житецький Павло Гнатович (1836—1911) — український філолог 60, 67, 82, 84, 85, 92, 94, 103—107, 114, 115, 118, 143, 163, 184, 185, 192, 201, 221, 231, 259, 260, 277, 281, 307, 315, 352, 397, 406, 411, 422, 442, 495, 515, 560, 563, 642
Жолткевич Олександр 767
Жук Михайло Іванович (1883—1964) — український художник і поет 192, 720
Жук Сергій Степанович (нар. 1885) — український скульптор, письменник 664, 794, 804, 808, 839, 840
Жуковський Василь Андрійович (1783—1852) — російський поет 121, 122, 164, 236
Журовський Г.— автор схеми пам'ятника Т. Г. Шевченку в Києві 701
Жученко Михайло Васильович (1840—1880) — студент Харківського університету, пізніше — один з засновників Наукового товариства імені Т. Г. Шевченка, відомий харківський адвокат 58

З

Забек Микола Олександрович (нар. 1862) — художник 769, 782, 792, 865
Забіла Надія Михайлівна — див. Білозерська Надія Михайлівна
Забіла Я. Н.— брав участь у виданні «Кобзаря» 545
Завальнюк Іван Андрійович — студент Мюнхенської академії мистецтв 752, 753
Загайкевич Богдан — мистецтвознавець 890
Загірня Марія — див. Грінченко Марія Миколаївна
Заєць Андрій — розносник квітів 105
Зайцев Павло Іванович (нар. 1886) — український письменник, історик української літератури 864
Закаблуковський В. С. 689
Заклинський Роман (1852—1931) — український літературознавець 459, 461, 464
Закревський Платон Олексійович (1801/4—1882) — поміщик 486
Закревські 934, 935
Залеман Гуго Романович (Робертович) (1859—1919) — російський скульптор 848
Залеський Броніслав (1820—1880) — польський історик і художник 30, 118, 334
Залізняк Максим (н. на поч. 18 ст.—р. см. невід.) — один із керівників народного повстання проти польсько-шляхетського феодального гніту на Правобережній Україні в 1761 р. 301, 685, 753
Заньковецька Марія Костянтинівна (1860—1934) видатна українська артистка 453
Заревич Федір (1839—1879) — український письменник 541
Зарянко Н.— співробітник журн. «Киевская старина» в 1880-х роках 210
Заяць Г. І.—селянин 739
Звіздочот Т. — див. Зіньківський Трохим Абрамович
Здобнов — фотограф у Петербурзі 623
Зелений Павло Олександрович (1839—1912) — редактор газети «Одесский вестник» 93, 98
Зіньківський Т. (Звіздочот) Трохим Абрамович (1861—1891) — український письменник 139, 142, 144, 145, 150, 151, 152, 169, 177, 194, 204, 206, 207, 208, 211, 213, 217, 223, 226, 229, 235, 237, 261, 262, 293, 297, 314
Зозуля Іван Іванович — письменник 110, 133, 164, 166, 167
Золотова І.— секретар Канівської думи 508
Зуйченко Петро Іванович (пом. 1886) — етнограф, журналіст, видавець газети в Катеринославі 156, 157

І

Іван Кіндратович 919
Іван Підкова — див. Підкова Іван
Іван IV Грозний (1530—1584) — перший російський цар 277
Іванов Євген Михайлович (1873—1929) архівний діяч, археолог 864
Ігнатович Віктор Володимирович — один з директорів державного банку в Києві 395, 434, 609, 833, 862
Ігнатович Саня — дружина В. В. Ігнатовича 434
Ігнатьєв Олексій Павлович (нар. 1842) — Київський генерал-губернатор 239

Ідзиковський Леон В.— видавець у Києві 945, 946
Ільєнко Євген Михайлович — студент Харківського університету, згодом вільний слухач Петербурзької Академії мистецтв, скульптор 46
Ільницький Лука Васильович — видавець, книгар 96, 109
Ільченков — див. Драгомиров Терентій
Іоанн Антонович (1740—1764) — російський імператор 75
Іскра Іван (р. н. невід.— 1708) — полтавський полковник 819

І

Їжакевич Іван Сидорович (1864—1962) — український живописець, графік 595, 608, 786

Й

Йогансон Ф. О.— книговидавець 202, 206, 208, 211, 344

К

Кавалерідзе Іван Петрович (нар. 1887) — український скульптор і кінорежисер 734
Каверау — німецький письменник 204
Какунько — осавул Кубанського козацького війська 331, 337
Калачов Микола Васильович (1819—1885) — історик, юрист 75
Калаш Володимир Володимирович (нар. 1866) — історик літератури, викладач, 188
Калішевський Яків Степанович (1856—1923) — український хоровий диригент 519
Каменецький Данило Семенович (1830—1881) — управитель друкарні П. Куліша в Петербурзі 47
Камінський М. 136
Кандиба Олександр — поміщик, зустрічався з Шевченком у Гирявці в сім'ї Лазаревських у серпні 1859 р. 36
Капніст Ростислав Ростиславович — член Об'єднаного комітету по спорудженню пам'ятника Т. Г. Шевченку в Києві 833
Каптенко Макар Андрійович — сільський художник 777
Карлашов — артист 941
Карпека Василь 921
Карпенко Є.— артист — 911
Карпенко Степан Петрович — житель м. Феодосії 710
Карпенко-Карий Іван Карпович (1845—1907) — український драматург, актор і режисер 436, 936
Карський Юхим Федорович (1860/1—1931) — білоруський мовознавець, літературознавець і фольклорист 556
Карташевська Варвара Яківна (1832—1902) — сестра М. Я. Макарова 216, 218
Катерина II Олексіївна (1729—1796) —імператриця Всеросійська 387
Катков Михайло Никифорович (1818—1887) — російський реакційний публіцист і журналіст 66, 69,
Катлажан — скульптор 583
Катя 891
Каховський Всеволод Порфирович (1835—1891) 65
Кащенко Андріан Феофанович (1858—1921) — український письменник 570, 748
Кашинський М.— директор цукрового заводу «Святополк» 612
Квасницький Юхим Олександрович 511, 517
Квітка Климент Васильович (1880—1953)—український музикознавець і фольклорист 539
Квітка-Основ'яненко Григорій Федорович (1778—1843) — український письменник 18, 82, 98, 99, 122, 143, 152, 190, 220, 226, 252, 256, 297, 318, 344, 355, 491, 507, 563
Квятковський Григорій 780
Келькевич А. — гарнізонний лікар Раїмського укріплення 4
Керзін Михайло Аркадійович (нар. 1883) — художник 812
Кибальчич Костянтин Іванович 111, 245
Кибальчич Н. — священик с. Сувид, Чернігівської губернії 908
Кибальчич (Симонова) Надія Матвіївна (1857 — 1918) — українська письменниця 216, 219, 232, 234, 399
Кивлицький Євген Олександрович (1861—1921) — український письменник, редактор журн. «Киевская старина», член бібліотечної ради Всенародної бібліотеки України в Києві 216, 218, 234, 250, 519

Кисіль Іван Юхимович — лікар з Седнева 773
Кістяківський Олександр Федорович (1833—1885) — юрист, професор Київського університету 91, 108, 115, 147
Клименко Федір Семенович — керівник хору в м. Катеринославі 704
Климкович Ксенофонт (1835—1881) — український письменник і перекладач 541
Кишшенко Петро Пантелеймонович — селянин з Катеринославщини 737
Кобець О. В. — член Київської міської управи 833
Кобилянський Люцій Ремігійович (нар. 1855) — лікар, член київської «Громади», музикознавець 584, 905
Ковалевський 368
Ковалевський Володимир Іванович 577, 670
Ковалевський Максим Максимович (1851—1916) — російський історик і політичний діяч 190, 577
Коваленко 355
Коваленко Олекса Кузьмич (1880—1927) — український поет 903
Коваленко-Коломацький Григорій Андрійович (Сьогобічний Григорій) (1868) — український письменник ліберально-буржуазного напрямку 393, 402, 488, 634, 717, 720, 809
Ковтунова (Ковтун) Ірина Микитівна — племінниця Т. Г. Шевченка 214, 224, 239, 262, 263.
Ковтунова Пелагія — дочка І. М. Ковтунової 239
Когоут В. П.— садівник 105
Кожанчиков Дмитро Юхимович (пом. 1877) — книгар і видавець у Петербурзі 70, 71, 80, 81, 532, 540, 556, 641, 927
Козлов — скульптор 769
Колодчевський Платон Григорович — становий пристав 37
Коломійченко Петро Євдокимович 646
Комаров Михайло Федорович (1844—1913) — український бібліограф, критик, фольклорист 112, 116, 120, 124, 138, 141, 191, 206, 207, 209, 228, 249, 256, 262, 272, 280, 294, 313, 324, 332, 378, 394, 470, 495, 669, 696, 744, 758
Комаров Н. Д.— член Об'єднаного комітету по спорудженню пам'ятника Т. Г. Шевченку в Києві 833
Кониський Олександр Якович (Перебендя О.) (1836—1900) — український письменник і педагог 168, 209, 285, 293, 313, 340, 343, 348, 351, 353, 360, 383, 384, 398, 411, 413, 416, 432, 435, 457, 527, 529, 530, 538, 541, 588, 623, 696, 778
Коні Анатолій Федорович (1844—1927) — юрист, сенатор, почесний академік 324
Кононенко Мусій Степанович (1864—1922) — український поет 138, 200, 351
Кордубан О. 858
Корольов В. К. 873
Корсун Олександр Олексійович (1818—1891) — український поет-романтик, видавець 57, 99, 172, 173, 537, 542, 566, 634, 660
фон Корф М. А.— барон, начальник поліційної управи при Миколі I 277
Корш Федір Євгенович (1843—1915) — російський філолог, перекладач 376, 516, 662
Косинепко — українська артистка 349
Костомаров Микола Іванович (1817—1885) — український історик, письменник 2, 48, 49, 53, 65, 70, 92, 99, 102, 106, 109, 113, 117, 172, 253, 320, 367, 368, 381, 384, 392, 404, 413, 628, 660
Костомарова Аліна Леонтівна — дружина М. І. Костомарова 102, 172, 173, 253, 368, 404
Котарбинський Вільгельм Олександрович — художник, академік 780
Котарбинський Франц Владиславович 818
Котляревський Іван Петрович (1769—1838) — український письменник 40, 82, 138, 152, 194, 209, 252, 273, 401, 465, 491, 498, 507, 563, 722, 753, 809, 864, 932
Котляревський Олександр Олександрович (1837—1881) — український філолог-славіст, археолог і етнограф 75
Коцур Кузьма 760
Коцюбинський Михайло Михайлович (1864—1913) — український письменник і громадський діяч 595, 602, 671, 780, 786
Кочубей Василь Леонтійович (1640—

1708) — представник української старшинської верхівки 819
Кочубей Василь Петрович (нар. 1868) 412
Кошелєв Олександр Іванович (1806—1883) — російський публіцист-слов'янофіл 31
Кошелєва Ольга 50, 56
Кравченко Василь Григорович (1862—1945) — український етнограф і письменник 316
Крамаренко М. О. див.— Дикарєв-Крамаренко Митрофан Олексійович
Крамаренко Олексій Іванович 436
Крамовський 135
Кранц Марк Наумович (1835—1919) — книгар в м. Чернігові 73
Красицький Максим 317, 396, 397
Красицький Фотій Степанович (1873—1944) — український живописець і графік 228, 595, 601, 606, 725, 780
Красковська 891
Красковська Єлизавета Іванівна — дружина І. Д. Красковського 891
Красковська Ольга Іванівна — дочка І. Д. Красковського 891
Красковський Іван Данилович (Красновський) — педагог 891
Красковський Павло Іванович — педагог, син І. Д. Красковського 891
Краснюк Ф. Д. 377
Красовська М. І. 434
Красовський 124
Крашевський 183
Кретчмер Михайло Адамович (1820—1898) — український громадський діяч, приятель рідні Т. Г. Шевченка 214, 239
Кривцов Олександр Климентійович 484
Кримський — маляр з Воронежа 206
Кримський Агафангел Юхимович (1871—1942) — український філолог, сходознавець, письменник, академік АН УРСР 267, 292, 295, 311, 343, 376, 485, 487
Кричевський Василь Григорович (1872—1952) — український архітектор, живописець і графік 595, 786, 800, 824, 829, 833, 861, 887, 894, 915, 922
Кропивницький Марко Лукич (1840—1910) — український драматург, актор і режисер 151, 313, 375, 409, 453, 458
Круг — палітурник 35
Кузневич Григорій (1871—1936) — український скульптор 770, 789
Кузнецов Микола Дмитрович (1850—1929) — український художник-реаліст 830
Кузьмін Євген М.— автор роботи про Т. Г. Шевченка 453, 458, 463
Куліш Олександра Михайлівна (Барвінок Ганна) (1828—1911) — українська письменниця 14—16, 22, 26, 27, 34, 64—66, 70, 71, 73, 165, 216, 218, 232, 367, 426, 429, 433, 437, 443, 448, 457, 477, 488, 489, 513, 558
Куліш Пантелеймон Олександрович (1819—1897) — український письменник, критик, історик, етнограф 11—19, 22—24, 26—30, 34, 41, 44, 45, 48, 49, 53, 69, 87, 146, 152, 156, 161, 165, 168, 174, 183, 190, 236, 244, 257, 258, 269, 297, 320, 329, 330, 361, 362, 367, 368, 381, 387, 392, 418, 426, 429, 441, 443, 448, 449, 467, 476, 477, 489, 496, 540, 541, 553, 556, 557, 558, 641, 669
Кулябка 395
Кулябка С. М.— один із біографів Т. Г. Шевченка 128, 131, 134
Кулябко-Корецький Микола Григорович (нар. 1846) — судовий слідчий 347
Кульженко Василь Степанович — видавець у Києві 884
Куровець Іван (1863—1931) — лікар 143
Кухаренко Олександр Якович — син Я. Г. Кухаренка 413
Кухаренко Яків Герасимович (1798—1862) — український письменник, етнограф 21, 48, 413, 416
Куций — 40

Л

Лаврентьєв Степан Олександрович — інженер 833
Лаврин А.— знайомий Т. Г. Шевченка по службі в Раїмському укріпленні 4
Лавров Павло Пилипович — член Об'єднаного комітету по спорудженню пам'ятника Т. Г. Шевченку в Києві 833
Лаврова Н. П. 871
Лагода Антон Іванович (1816—1876) — петербурзький чиновник 576
Лагода Іван Григорович (1769—1843) 576
Ладиженський Геннадій Олександро-

вич (1853—1916) — український і російський художник, педагог 932
Лазаревська Афанасія Олексіївна (1801—1879) — мати братів Лазаревських, в домі якої у Гірявці в 1859 р. був Шевченко і намалював її портрет 7, 8, 35—38, 43, 52, 77, 359, 622
Лазаревська Глафіра Матвіївна — сестра Лазаревських, у якої в Кролівці зупинявся Шевченко 5, 6
Лазаревська Меланія Іллівна — друга дружина Ф. М. Лазаревського 359
Лазаревський 197, 540
Лазаревський Борис Олександрович (нар. 1871) — син О. М. Лазаревського, російський письменник, емігрант 482
Лазаревський Василь Матвійович (1817—1890) — колезький секретар Оренбурзької прикордонної комісії 7, 35, 43, 81, 186, 197, 227, 458
Лазаревський Іван Матвійович (пом. 1887) — чиновник, служив у м. Орлі та в Польщі 35, 37, 195, 197
Лазаревський Матвій Ілліч (1788—1857) — батько братів Лазаревських 7—9
Лазаревський Микола 197
Лазаревський Михайло Матвійович (1818—1867) — близький приятель Шевченка, служив в Оренбурзькій прикордонній комісії, згодом чиновник губернського правління в Петербурзі 5, 7, 29, 35, 38, 43, 48, 64, 65, 66, 69, 70, 71, 75, 77, 227, 417, 489, 558
Лазаревський Олександр Матвійович (1834—1902) — український історик 36, 43, 52, 174, 181, 182, 186, 197, 227, 238, 250, 251, 359, 364, 371, 397, 401, 407, 409, 411—413, 416, 417, 456, 467, 503, 514
Лазаревський Сергій Васильович—син В. М. Лазаревського 238, 359
Лазаревський Федір Матвійович (1820—1890) — чиновник Оренбурзької прикордонної комісії, приятель Т. Г. Шевченка 5—9, 35—38, 81, 359, 407, 503
Лазаревський Яків Матвійович (1829—1880) — офіцер, чиновник 65
Лазаревські 417
Лакіза П. Н. 766
Лампі (син) Іоганн-Баптист (1775—1837) — художник-портретист, академік Петербурзької Академії мистецтв 932
Ламсдорф-Галаган Костянтин Миколайович — член Об'єднаного комітету по спорудженню пам'ятника Т. Г. Шевченку в Києві 683, 833
Лашкевич Олександр Степанович (1852—1889) — редактор журн. «Киевская старина» 193, 195, 196, 200, 205, 214, 216, 225, 246, 251
Лащенко М. 80
Лебединцев 368
Лебединцев Данило Гаврилович 180
Лебединцев Петро Гаврилович (1819—1896) — церковний історик і археолог, брат Ф. Г. Лебединцева 119
Лебединцев (Лобода) Феофан Гаврилович (1828—1888) — український історик, педагог, видавець і редактор журналу «Киевская старина» 117—119, 121, 122, 126, 137, 140, 155—157, 161, 170, 178, 180, 220, 231
Левандовський Станіслав-Роман — скульптор 787, 801, 805, 814, 825, 833, 841
Левицька Софія Василівна—дружина О. І. Левицького 85—87, 89
Левицький Володимир Лукич (Лукич Василь) (1856—1938) — письменник, юрист 168, 261, 269, 275, 295, 300, 312, 338, 339
Левицький Модест Пилипович (Пилипович М.) (1866—1932) — український письменник і публіцист 569, 627, 707, 713, 725, 728
Левицький Орест Іванович (1849—1922) — історик 85—87, 89, 514, 595, 598, 780
Левицький Остап Михайлович (1839—1903) — український письменник 541
Левченко 301
Леонова Дарія Михайлівна (1829—1896) — російська артистка, педагог 65
Леонтович Володимир Миколайович (нар. 1886) — український письменник 209, 387, 578, 833
Леонтьєв 682
Лепкий Богдан Сильвестрович (1872—1941) — український письменник буржуазно-націоналістичного напрямку 636, 641
Лермонтов Михайло Юрійович (1814—1841) — російський поет 167, 263, 501, 529

Лесевич Володимир Вікторович (1837—1905) — український філософ, історик літератури 373
Lessove Frederick — скульптор 613
Лизогуб Федір Андрійович (нар. 1851) — член Об'єднаного комітету по спорудженню пам'ятника Т. Г. Шевченку в Києві 595, 609, 683, 780, 786, 797, 811, 833, 861
Лиманський Василь — див. Мова Василь Семенович
Линник 916
Линниченко Іван Андрійович (1857—1926) — історик 193
Липа Іван Львович (Тонкошкур) (1865—1923) лікар, український громадський діяч і письменник буржуазного напрямку 278, 293, 294, 299, 302, 303, 306, 313, 345, 373, 394, 400, 408, 414, 474, 478, 481
Липа Марія Г.— дружина І. Л. Липи 593
Липинський (не Вячеслав) 641
Лисенко 116
Лисенко Віталій Романович (1810—1890) — батько М. В. Лисенка 74
Лисенко Микола Віталійович (1842—1912) — український композитор 74, 88, 92, 111, 142, 189, 247, 285, 313, 375, 389, 395, 406, 409, 454, 473, 491, 494, 497, 498, 500, 502, 584, 586, 595, 599, 640, 663, 687, 696, 707, 713, 717, 891
Лисенков Іван Тимофійович (1820—1881) — книгар і видавець у Петербурзі 80, 81
Лишківський — урядник 96
Лобода Ф.— див. Лебединцев Феофан Гаврилович
Лободовський Михайло Федотович (1874—1913) — український письменник, організатор конфіскації «Кобзаря» Т. Г. Шевченка за його антирелігійність 490, 658, 479
Лозинський Михайло (нар. 1880) — професор цивільного права, український публіцист буржуазно-націоналістичного напрямку 548, 552
Лопатинський Ярослав (1871—1936) — український композитор 763
Лопухін П. П. (1788—1873) — поміщик 891
Лотоцький Олександр Ігнатович (нар. 1870) — український письменник і реакційний політичний діяч 357, 445, 450, 465, 526, 528, 529, 538, 540, 546 549, 553, 554, 566, 580, 635, 641, 678
Лукашевич Платон Якимович (1806—1887) — збирач і видавець українських народних пісень 203
Лукич Василь — див. Левицький Володимир Лукич
Лукіянович Денис Якович (1873—1965) — український письменник, літературознавець, публіцист 405
Лупанов В. 748
Лучаківський Володимир (1839—1903) — український письменник 168
Любов І. І. — бібліофіл, колекціонер, музикант 556
Лютер Мартін (1483—1546) — діяч Реформації в Німеччині 321, 914
Ляпін К. Ф.— фотограф 441

М

Макаренко Андрій (нар. 1883)—залізничник 740
Макаренко Ф. 575
Макаров Микола Миколайович (1863—1917) — журналіст, актор 218, 232
Макаров Микола Якович (1828—1899) — чиновник, співробітник журн. «Современник», приятель Т. Г. Шевченка 174, 216, 218, 232, 467, 558
Макарова Анастасія Олександрівна — мати М. Я. Макарова 218
Макарова Ольга Платонівна — дружина М. Я. Макарова 467
Максимович Марія Василівна — дружина М. О. Максимовича 33, 50, 72, 83
Максимович Михайло Олександрович (1804—1873) — природознавець, історик, фольклорист і письменник 3, 31, 33, 39, 40, 42, 50, 51, 56, 61, 72, 75, 76, 83, 119, 540
Макшеєв Олексій Іванович (1822—1892)—географ, професор, учасник Аральської експедиції 1848 р. 4, 78, 79, 101
Малашкін Дмитро Миколайович — російський художник, скульптор 715
Малицька Костянтина Іванівна (1872—1947) — українська письменниця, педагог 937
Малишев — скульптор 812
Манилович — робітник, упорядковував могилу Т. Г. Шевченка в 1883 р. 135
Марко 368

Маркевич Андрій Миколайович (1830—1907) — юрист, син історика М. А. Маркевича, перший голова Товариства ім. Т. Г. Шевченка в Петербурзі 21, 216, 411, 516
Маркевич Григорій Іпатійович (1849—1923) — учитель м. Полтави, книгар та видавець 685
Маркевич Любов Миколаївна — дружина М. М. Маркевича 934, 935
Маркевич Микола Андрійович (1804—1960) — український поет, історик, етнограф 109, 539, 540
Маркевич Микола Миколайович — голова Прилуцької повітової земської управи 934, 935
Маркович Катерина Василівна (пом. 1878) — дочка надвірного радника Лобисевича І
Маркович Опанас Васильович (1822—1867) — український фольклорист і етнограф 21, 461
Мартос Євген Петрович — син П. І. Мартоса 927
Мартос Петро Іванович (нар. 1809) — поміщик з Полтавщини, видавець першого Шевченкового «Кобзаря» 637
Маруся — дівчина з села Олексіївки 176
Марченко 395
Маслов Василь Павлович (н. близько 1841 — 1881) — український письменник, автор першої біографії Т. Шевченка російською мовою 40, 74, 76, 78, 79, 83, 100, 101
Матвєєв Олександр Терентійович (1878—1960) — російський скульптор, педагог 830
Матушевський Федір Павлович (1871—1919) — автор статей про Т. Г. Шевченка. 641, 757
Мацієвич — житель м. Канева 95
Мацкевич Михайло Гнатович — мешканець м. Канева 147, 482
Машір — артист 941
Мельников Лук'ян Мартинович — автор статей про Т. Г. Шевченка 413, 416
Менделєєв Дмитро Іванович (1834—1907) — видатний російський учений-хімік 324
Менщинський Модест Омелянович (1876—1935) — український оперний співак 500, 502
Метлинський Амвросій Лукич (1814—1870) — український поет, фольклорист і видавець 108
Мехединський (Мехедо-Мехединський) 864
Мешковський Володимир Денисович 486
Мизко Н.— перекладач творів Т. Г. Шевченка на російську мову 374
Микешин Михайло Йосипович (1835—1896) — російський скульптор, графік 61, 206, 322, 327, 402, 433
Микешин Борис Михайлович 583
Микола I (1796—1855) — російський імператор 130, 723, 765, 783
Микола Васильович 891
Милорадович Григорій Олександрович (1839—1905) — український історик 126, 364
Милорадович Марія 10
Милькін Яків Миколайович — художник 799
Милькович-Петровська Катерина Опанасівна — курсистка 927, 929, 930
Милькович-Петровська Марія Василівна — невістка П. С. Петровської 927
Милькович-Петровська Парасковія Степанівна — див. Петровська Парасковія Степанівна
Минаковський Людгард Вікторович — поставщик городищенського граніту 761
Мирний Панас (1849—1920) — український письменник 152, 168, 209
Мирославський Н.— протоієрей 773
Михалевич Лев Іванович — викладач гімназії в Ізмаїлі 441
Михайлів Юхим Спиридонович — художник 747, 762
Міллер Орест Ф.— історик літератури 106
Мільтон Джон (1608—1674) — англійський письменник 167
Міцкевич Адам-Бернард (1798—1855) — польський поет 183, 800
Мова (Лиманський) Василь Семенович (1842—1891) — український письменник 168
Мовчан — робітник, що упорядковував могилу Т. Г. Шевченка в 1883 р. 135
Могилянський Михайло Михайлович (1873—1942) — український літературний критик і публіцист 525, 658, 660, 662, 678
Модзалевський Вадим Львович (1882—1920) — історик 503, 576, 771, 934, 935
Мокрицька (Свічка) Марія Львівна — дружина І. М. Мокрицького 441

Мокрицький-Таволга Іван Миколайович — управитель канцелярії Петербурзького обер-поліцмейстера, родом з Полтавщини 441
Мокрицький Микола Іванович — син І. М. Мокрицького, мировий суддя в м. Кагулі, Бессарабської губ. 441
Мокрицькі 441
Молчановський (Молчанов) Никандр Васильович (1856—1906) — історик, керуючий канцелярією київського, подільського і волинського генерал-губернатора 289, 290, 480, 521
Монаковський Іоанн — священик Городищенського цукрового заводу 90
Монтвид-Клеменсов Дмитро Григорович — літератор 210
Мордовець (Мордовцев) Данило Лукич (1830—1905) — український і російський письменник, історик 168, 209, 254, 313, 368, 393, 394, 395, 513
Морець Данило 232
Морський Гаврило (1863—1914) — співак 395, 670
Moulleron А.— літограф 381
Мурашко Олександр Олександрович (1875—1919) — український художник 818, 917
Муркен 482

Н

Навроцький Микола Володимирович — житель м. Сміли 179
Навроцький Олександр Олександрович (1823—1892) — український перекладач і поет 12
Назаренко — петербурзький студент 46
Наливайко Северин (р. н. невід.—1597) — керівник антифеодального селянсько-козацького повстання 1594—1596 рр. на Україні і в Білорусії 277, 753
Науменко Володимир Павлович (1852—1919) — український філолог, історик, журналіст 185, 191, 192, 199, 203, 212, 214, 235, 242, 264—266, 270, 271, 282, 287, 319, 375, 389, 397, 480, 482, 486, 498, 508, 512, 521, 527, 530, 534—536, 538, 540, 541, 546, 587, 595, 670, 833, 898
Н. Д. Н.— див. Новицький Микола Дементійович
Неизвестный — участник конкурсу на пам'ятник Т. Г. Шевченку в Києві 751
Некрасов Микола Олексійович (1821—1878) — російський поет 53, 110, 501
Непомящий — власник художньо-скульптурної майстерні в Києві 725
Нерода Марія Тимофіївна 35
Нефедов (Ерзя) Степан Дмитрович (нар. 1876) — скульптор 613
Нечипоренко Марко Митрофанович — селянин с. Сировашці, Сумської області 162
Нечуй-Левицький Іван Семенович (1838—1918) — український письменник 88, 168, 209, 507, 510, 632
Ніковський Андрій Васильович (1885—1941) — український письменник 936, 938
Ніколаєв Володимир Миколайович (1847—1911) — архітектор, директор Київського художнього училища, академік 595, 833
Ніколаєв Олександр Олександрович — лікар у м. Харкові 644, 650, 833, 916
Ніколай — священик с. Дергановки 649
Ніколенко Михайло Семенович 932
Ніколич — петербурзький студент 46
Ніщинський Петро Іванович (1832—1896) — український композитор і поет-перекладач 434
Новицький Ізмаїл Орестович 319
Новицький Микола Дементійович (Н. Д. Н.) — офіцер, вів переговори про звільнення з кріпацтва родичів Шевченка 210, 434
Нолль І.— архітектор 583
Номис (Симонов) Матвій Терентійович (1823—1901) — український етнограф, фольклорист 175, 248, 558, 928
Нордега Іван Степанович 337
Нудатов Ераст Васильович — праьорщик, товариш Т. Г. Шевченка по службі в Раїмському укріпленні 210

О

Оберучев Костянтин М.— офіцер 259, 260, 307, 411, 422
Обріст — німецький письменник 204
Оверя Павло Прохорович — педагог 629
Овсянико-Куликовський Дмитро Миколайович (1853—1920) — російський літературознавець і мовознавець 722

Овчаренко Маркіян Семенович 831
Огоновський Омелян Михайлович (1833—1894) — український літературознавець 163, 184, 185, 221, 222, 236, 261, 274, 277, 301, 315, 329, 532, 545
«Один из запоздавших» (девіз) — автор під цим девізом брав участь у конкурсі на проект пам'ятника Т. Г. Шевченку в Києві 703
Олександр I (1777—1825) — російський імператор 868
Олександр II (1818—1881) — російський імператор 86, 106, 670, 866
Олексенко Володимир 909
Олофінський Пилип Прокопович 561
Олсуф'єва — графиня 224
Ольга (р. н. невід.— 969) — велика княгиня Київська 788
Оппоков Іван Костянтинович 505
Орел 370
Орлов 234
Орловський Володимир Донатович (1842—1914)—український художник, професор Петербурзької Академії мистецтв 595
Орловський Михайло Миколайович (1873—1918) — лікар на Поділлі 572, 579
Основ'яненко Г. Ф.— див. Квітка-Основ'яненко Григорій Федорович
Островський 750, 751
Острянин (Остряница Яків) (р. н. невід.— 1641) — один з керівників селянсько-козацького повстання 1638 р. 753
Охорович — див. Ухач-Охорович Костянтин Ф.
Охріменко 395

П

П. 206
Павлова 369
Павловський Мефодій Іванович 763
Павлюченко М. 648
Падалка Лев Васильович (1859—1922) — історик, статистик 328, 401
Палій Семен Пилипович (40-і рр. XVII—1710) — фастівський (білоцерківський) полковник, керівник народно-визвольної боротьби на Правобережній Україні проти польсько-шляхетських загарбників в кінці XVII— на початку XVIII ст. 167
Панаєв Іван Іванович (1812—1862) — російський письменник і журналіст 53
Панченко Федір Тимофійович — військовий лікар 160
Паньківський Кость Федорович (1855—1915) — економіст, кооператор і видавець 230, 291, 297, 313, 358, 366, 390, 741
Паращук Михайло І. (нар. 1880) — скульптор, брав участь у конкурсі на проект пам'ятника Т. Г. Шевченку в Києві 638, 643, 720, 801, 915
Пастернак 135
Пелипець Василь Павлович 171
Перебендя О.— див. Коніський Олександр Якович
Перетц Володимир Миколайович (1870—1935) — російський і український історик літератури 852
Перовський Василь Олексійович (1794—1857) — оренбурзький генерал-губернатор 21
Перуцці Святослав — скульптор, брав участь у конкурсі на проект пам'ятника Т. Г. Шевченку в Києві 803
Пестряков Михайло Родіонович (нар. 1864) — художник 718
Петраш 177
Петро Йосипович 891
Петро I (1672—1725) — імператор всеросійський 277, 387
Петров Іван Матвійович — книгар, видавець у Харкові 509
Петров Микола Іванович (1840—1921) — український літературознавець 479
Петров Олексій (пом. 1883) — колишній студент Київського університету, що зробив донос на кирило-мефодіївців 320
Петровська Парасковія Степанівна — мати П. С. Петровського 927, 929, 930
Петровська Парасковія Степанівна — жителька м. Прилуки 927
Петровський Микола Васильович — житель м. Прилуки, чоловік П. С. Петровської 927
Петровський Петро Степанович (1815—1842) — художник, товариш Шевченка по Академії мистецтв 871, 930
Петровський Степан Андрійович 927
Петровські 927
Пешич Іван — сербський скульптор 784
Пивоварова Софія — родичка Г. П. Житецького 175
Пилипович М. — див. Левицький Модест Пилипович

Пильчиков Дмитро Павлович (1821—1893)—член Кирило-Мефодіївського товариства, викладач Полтавського кадетського корпусу 53, 384
Пимоненко Микола Корнилович (1862—1912)— художник, академік Петербурзької Академії мистецтв 595, 596, 663
Пипін Олександр Миколайович (1833—1904) — російський історик літератури, фольклорист 107, 204, 206, 213, 324, 395, 482
Підкова Іван (р. н. невід.— 1578) — молдавський господар, один з керівників визвольної боротьби молдавського і українського народів проти турецько-татарських загарбників 167, 301
Піунова (Шмітгоф) Катерина Борисівна (1843—1909) — російська актриса 156, 157, 532
Плешко Іван Львович — студент історико-філологічного факультету Московського університету 188
Погодін Михайло Петрович (1800—1875) — російський історик, письменник, публіцист 31, 75, 76
Позен Леонід Володимирович (1849—1921) — український скульптор 595, 670, 859, 861
Позняков Василь Петрович — син П. Ф. Познякова 471
Позняков Петро Федорович — близький знайомий Б. Д. Грінченка 522
Познякова Марія Йосипівна — близька знайома Б. Д. Грінченка 522
Поліванов Олексій Андрійович — редактор газети «Русский инвалид» 456
Полусмакова Лукера Іванівна (1840—1917)—наречена Т. Г. Шевченка, була кріпачкою М. Я. Макарова 43, 216, 218, 232, 756
Понятенко П.— керуючий конторою газети «Рада» 766
Пономарьов Степан Іванович (1828—1913) — український і російський бібліограф 119, 122
Попельницький Олексій Захарович (1850—1929) — юрист, викладач 874
Поплавський Лев Захарович — інженер-технолог 932
Попови — мали лікарню в Києві 239
Попп Василь — скульптор 769
Потебня Олександр Опанасович (1835—1891) — видатний український філолог 58
Потьомкін Григорій Олександрович (1739—1791)— російський державний діяч, генерал-фельдмаршал 301
Прахов Микола Андріанович (1873—1957) — український художник і мистецтвознавець 926
Прокоф'єв Віктор Васильович 622, 628, 634, 636, 639, 641
Проценко Федір Данилович — диригент 436
Прюдан Г.— видавець 617
Пулюй Іван Павлович (1845—1918)— фізик і електротехнік, перекладач 222
Пушкін Олександр Сергійович (1799—1837) — великий російський поет 18, 167, 236, 263, 501, 510, 620

Р

Рабчевський — інженер 876
Равіта — польський письменник 204
Радакова Олена Петрівна — етнограф — 255, 267, 386
Рак Петро Васильович 154
Рафаель Санті (1483—1520) — великий італійський живописець і архітектор 932
Рачинський А. К.— член Об'єднаного комітету по спорудженню пам'ятника Т. Г. Шевченку в Києві 833
Рашевський Іван Григорович (1849—1921) — живописець і скульптор 716, 751, 754, 780, 786
Рєпін Ілля Юхимович (1844—1930) — великий російський художник 206, 231, 607, 616, 662, 663, 670, 736, 786, 935
Репніна Варвара Миколаївна (1808—1891) — княжна, знайома Т. Шевченка 224, 301
Римарчук Павло Васильович 764
Римський-Корсаков Микола Андрійович (1844—1908) — видатний російський композитор 494
Риндзюнська Матильда Давидовна 613
Риха Генріх Йосипович — художник, брав участь у конкурсі на проект пам'ятника Т. Г. Шевченку в Києві 769, 861, 868
Рігельман Микола Аркадійович (1817—1888) — поміщик, чиновник канцелярії Київського генерал-губернатора Бібікова 2, 25
Ріхтер В. Е. — київський інженер 721, 759, 802
Роден Огюст (1840—1917)—французький скульптор 851, 863
Родзевич А. І. 260
Розводовський Вячеслав Костянтино-

вич (нар. 1875) — художник-пейзажист 458, 583
Розов Іван Олексійович — член Об'єднаного комітету по спорудженню пам'ятника Т. Г. Шевченку в Києві 833
Романович — книгар 339
Романович А.—259
Романович-Славатинський Олександр Васильович (1832—1910) — юрист, професор державного права Київського університету 491
Романченко Трохим Миколайович (1880—1930) — письменник 475
Романчук Юліан (1842—1932) — галицький буржуазний діяч, український письменник, засновник Наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка у Львові 313, 479, 495, 530, 531, 532, 538, 540, 541, 543, 546, 547, 633, 635, 637, 674
Руданський Степан Васильович (1834—1873) — український поет 450
Руденко Іван Григорович — письменник 68
Рузя — див. Шевченко Пріся Варфоломіївна
Русов Олександр Олександрович (1847 — 1915) — український статистик, етнограф і фольклорист 85, 92, 113, 253, 453, 494, 516, 538, 541, 554, 577, 594, 595, 609, 624, 650, 662, 670, 749, 780, 796, 833, 863, 914, 920
Русова Софія Федорівна (1856 — 1940) — педагог 313, 863, 920
Русови 536, 611

С

Сабо Микола Миколайович — скульптор, брав участь у конкурсі на проект пам'ятника Т. Г. Шевченку в Києві 562, 613, 659
Савенко Анатолій (нар. 1874) — член 4-ої Державної думи, чорносотенець 658, 783
Сагайдачний (Конашевич-Сагайдачний) Петро Кононович (р. н. невід. — 1622) — гетьман 277, 753
Садовський Микола Карпович (1856—1933) — український актор і режисер 375, 398, 453, 722, 918
Саєнко Микола — житель м. Києва 746
Саксаганський Панас Карпович (1859 — 1940) — український актор і режисер 375, 453, 901
Саливон Григорій Дмитрович (пом. 1927) — український книгознавець 670, 927, 929, 930
Салтиков-Щедрін Михайло Євграфович (1826 — 1889) — російський письменник-сатирик 499
Самійленко Володимир Іванович (1864 — 1925) — український письменник 717
Самоквасов Дмитро Якович (1843 — 1911) — археолог та історик російського права 61
Самокиш Микола Семенович (1860 — 1944) — український художник-баталіст і графік 812
Самоненко Михайло 93
Самонов Петро Олександрович — архітектор 819
Саня — див. Ігнатович Саня
Саріотті (Сироткін) Михайло Іванович (1836—1878) — російський співак 65
Сас Михайло—скульптор, брав участь у конкурсі на проект пам'ятника Т. Г. Шевченку в Києві 739
Святославський Сергій Іванович (нар. 1857) — художник 595, 780, 812 818, 822, 829, 834, 861, 894
Свічка — див. Мокрицька Марія Львівна
Сєверний — вчитель, приятель В. П. Маслова 101
Селезньов Іван Федорович (1856 — 1936) — художник 651, 716, 751, 780, 786
Селюк — артистка 395
Семевський Василь Іванович (1849 — 1916) — історик 206
Семененко А. 827
Семеновський Б. 645
Сеницький 96
Сераковський Сигизмунд (1826 — 1863) — видатний польський революційний демократ 30
Сервіковська Ганна Тимофіївна — дружина Т. А. Зіньківського 142, 144, 145, 150
Сергій Мартин Вікторович — член Об'єднаного комітету по спорудженню пам'ятника Т. Г. Шевченку 833
Серговський Анатолій Григорович (1877 — 1903) — композитор 497
Сердюк Євген Наумович (1876 — 1921) — архітектор 780
Сєров Сергій Іванович — збирач коштів на спорудження пам'ятника Т. Г. Шевченку в Києві 632
Сидорук Степан Васильович — учитель з Холмщини 702, 733
Симиренко Василь Федорович

(1835—1915) — інженер-технолог, цукрозаводчик 90
Симиренко Платон Федорович (1821 — 1863) — цукрозаводчик, знайомий Т. Г. Шевченка 90, 441
Симиренко Ф. — член Об'єднаного комітету по спорудженню пам'ятника Т. Г. Шевченку в Києві 833
Симонов Матвій Терентійович — див. Номис Матвій Терентійович
Симонов Олександр Корнійович (нар. 1875) — скульптор 812
Синицький Максим Стратонович — член Об'єднаного комітету по спорудженню пам'ятника Т. Г. Шевченку в Києві 833, 880
Ситін Іван Дмитрович (1851 — 1934) — російський книговидавець 641, 654, 669
Сільвестр, митрополит 292
Скабичевський Олександр Михайлович (1838 — 1910) — російський критик, історик літератури 490
Скляр О.— артист-аматор 911
Скобелєв Михайло Дмитрович (1843 — 1882) — військовий діяч, генерал від інфантерії 819
Сковорода Григорій Савич (1722 — 1794) — український філософ і поет 40, 753
Скопець Антон — вчитель 247, 337 349, 370
Славинський Максим Антонович (нар. 1868) — український публіцист і поет 650, 722
Сластіон Опанас Георгійович (1855 — 1933) — український художник, мистецтвознавець і етнограф 481, 595, 663, 732, 780, 791, 833
Слатін Ілля Ілліч (1845 — 1931) — педагог і диригент 670
Слоницька 254
Слюсаревський Сергій Георгійович — член Об'єднаного комітету по спорудженню пам'ятника Т. Г. Шевченку в Києві 833
Смирнов І. І. 195
Собко Микола Петрович (1851 — 1906) — російський історик мистецтва і бібліограф 453
Сова Едуард — див. Желіговський Едвард
Соколов Е. І.— бібліотекар Московського товариства історії і старожитностей російських при Московському університеті 556
Соколов Іван Іванович (1823 — 1910) — російський живописець, приятель Т. Г. Шевченка по академії мистецтв 39, 171
Сократ (469—399 рр. до н. е.) — давньогрецький філософ-ідеаліст 670
Соловйов Володимир Сергійович (1853—1900) — російський філософ-ідеаліст, публіцист і поет 260
Сорокін Євген Семенович (1821 — 1892) — російський художник 78, 79, 101
Сошенко Іван Максимович (1807 — 1876) — український художник, друг Т. Г. Шевченка 884, 891
Спасович Володимир Данилович (1829—1906) — російський юрист і літературознавець 65
Спаський Василь Лукич (1831 — 1884) — петербурзький студент, згодом викладач у Харкові 46
Сперанський Василь Єгорович — житель м. Києва 28
Срезневський Ізмаїл Іванович (1812 — 1880) — філолог-славіст 413
Станіславський Григорій Антонович 787
Станкевич 556
Старицька Марія Михайлівна (1875 — 1930) — українська артистка, педагог 625
Старицька-Черняхівська Людмила Михайлівна (1868—1941) — українська письменниця 655
Старицький Михайло Петрович (1840—1904) — український письменник і театральний діяч 88, 375, 398
Стебницький Петро Януарович (1862—1923) — український письменник, публіцист, брав участь у виданні першого повного «Кобзаря» Шевченка 445, 457, 473, 496, 507, 509, 510, 513, 525—531, 533—540, 543, 545—547, 553, 557, 558, 564—567, 570, 577, 580, 582, 594, 597, 600, 609, 611, 615, 624, 633, 635—637, 641, 650, 654, 656, 658, 660—662, 669, 670, 674, 676—679, 684—686, 688, 690, 691 748, 749, 778, 796, 821, 862, 873, 885, 897, 907, 938—940, 943
Степан 575
Степаненко Василь Пилипович — учитель, управитель книгарні журн. «Киевская старина» в Києві 286, 333, 335, 346, 354, 355, 529, 567, 600, 641, 654, 669, 672, 684, 688, 702, 757, 760, 897
Степовик. І див. Липа Іван Львович
Стеценко Кирило Григорович (1882—

1922) — український композитор і диригент 497, 763
Стешенко Іван Матвійович (1873—1918) — український літературознавець і письменник 505, 625, 695, 854
Стешенко Петро Матвійович — брат І. М. Стешенка 695
Столипін Петро Аркадійович (1862—1911) — державний діяч царської Росії 723
Стороженко Микола Ілліч (1836—1906) — російський історик літератури 190, 193, 195, 197, 201, 224, 404, 512, 530
Страдомський Микола Федорович — член Об'єднаного комітету по спорудженню пам'ятника Т. Г. Шевченку в Києві 833
Страхов Микола Миколайович (1828—1896) — російський публіцист і літературний критик 68
Суворов Олександр Аркадійович — онук О. В. Суворова 65
Судьбинін 793
Сулимовський Захар Іванович 927
Сумцов Микола Федорович (1854—1922) — український фольклорист, етнограф і літературознавець 137, 140, 178, 220, 462, 479, 485, 487, 595, 731, 780, 786
Суруна Д.— артист-аматор 911
Сухомлинов Михайло Іванович (1828—1901) — історик літератури, професор Петербурзького університету 371
Сьогобічний Григорій — див. Коваленко-Коломацький Григорій Андрійович.

Т

Талько-Гринцевич Юліан Доміникович (1850—1936) — український і польський антрополог, етнограф і археолог 227
Тарановський — канівський справник 147
Тарновська Надія Василівна — сестра В. В. Тарновського (старшого) 122
Тарновська-Глінка Софія Василівна — дочка В. В. Тарновського (молодшого) 395, 440
Тарновський 155, 426, 429, 431, 453, 458, 463, 469, 541, 559, 623, 771
Тарновський Василь Васильович (старший) (1810—1866) — поміщик 13, 15, 17, 19, 23, 29, 30, 122, 537
Тарновський Василь Васильович (молодший) (1837—1889) — поміщик, засновник музею в Чернігові 15, 122, 174, 186, 197, 218, 224, 258, 260, 283, 334, 361, 362, 368, 395, 444
Тарновський Григорій Степанович (пом. 1853) — камер-юнкер при царському дворі, поміщик 122
Тарновський Яків Васильович (1825—1913) — поміщик, брат В. В. Тарновського (старшого) 122
Тартаков 722
Терещенко 227, 250
Терещук — скульптор з Відня 801, 805, 814
Термен — інженер 187
Тимошенко Сергій Прокопович (нар. 1881) — український архітектор 595, 780, 801, 812, 815, 916
Тимченко Євген Костянтинович (1866—1948) — український мовознавець 329
Тищинський Олександр Федорович (1835—1896) — співробітник журн. «Основа», а також газет «Чернігівський листок», «Львівська зоря» та журн. «Дзвінок» 73
Ткаченко Данило Оксентійович 128, 285, 288, 293, 296, 304, 310, 314, 338
Ткаченко Захар Васильович 452
Товстолузький Іван Йосипович 827
Толмачов — див. Драгоманов Михайло Петрович
Толстая Анастасія Іванівна (1817—1889) — дружина Ф. П. Толстого 21, 216
Толстой Іван Іванович (1856—1916) — граф, російський археолог і нумізмат 516
Толстой Лев Миколайович (1828—1910) — великий російський письменник 167, 318
Толстой Федір Петрович (1783—1873) — скульптор і живописець, віце-президент Петербурзької Академії мистецтв 121, 122
Тонкошкур — див. Липа Іван Львович
Тоцький Іван Васильович 135, 149
Тракал Ладислав Йосипович 755
Трегубов Єлисей Кіпріянович (1849—1920) — педагог, видавець 148, 153, 203, 235, 279
Трегубов Микола Михайлович 344
Трембовельська Н. 826
Трепов Федір Федорович — київський, подільський і волинський генерал-губернатор 788, 797, 821

Тризна Наталія Олександрівна 434
Трикулевська Ніна Георгіївна 627
Трифановський Михайло Михайлович — член Об'єднаного комітету по спорудженню пам'ятника Т. Г. Шевченку в Києві 833
Троїцький І. І. 165
Трунов Василь Логвинович — книгар в Полтаві 62, 63
Трутовський Костянтин Олександрович (1826—1893) — український художник-реаліст 39
Труш Іван Іванович (1869—1941) — художник, скульптор, брав участь у конкурсі на проект пам'ятника Т. Г. Шевченку у Києві 446, 595, 663, 798, 800, 801, 804, 805, 814, 816—818
Туз Є. В. 557
Тулов Михайло Андрійович (1814—1882) — професор Ніжинського ліцею, співробітник журн. «Основа» 114, 115
Тулуб Олександр Олександрович — мировий суддя, історик 308, 833
Тургенєв Іван Сергійович (1818—1883) — російський письменник 129, 167, 467, 646
Тучапський Павло Лукич (1869—1922) — історик, революційний діяч 312

У

Уваров Микола Митрофанович (нар. 1861) — художник 916
Уманець Федір Михайлович (1841—1908) — юрист, земський діяч на Поділлі й Чернігівщині 418, 420, 422, 428, 431, 444, 472
Ускова Наталія Іраклієвна (1853—1918) — дочка І. О. Ускова, коменданта Ново-Петрівського укріплення 210
Успенський В. 653
Успенський Гліб Іванович (1843—1902) — російський письменник 499
Устиянович Микола Леонтійович (1811—1885) — український письменник 143
Уточкін В. В.— видавець в Одесі 235, 237
Ухач-Охорович Костянтин Францович (1816—1886) — письменник, історик, статистик і етнограф 153

Ф

Федір Іванович 32
Федорович Ол. 430
Федоровський Микола Федорович (1838—1918) — генерал, педагог, один із засновників українського «Добровільного товариства для видавання загальнокорисних і дешевих книг» 438, 682
Федорчук Ярослав (1878—1916) — український журналіст 863
Федькович Юрій Адальбертович (1834—1888) — український письменник 143, 168
Феодосій — священик 95
Фесенко Назар 650
Фесенко Олексій Степанович 620, 655
Фішель — архітектор з м. Томська 696
Фіхте Іоганн-Готліб (1762—1814) — німецький філософ-ідеаліст 749
Флейшер Лев Борисович 855
Фогель 95
Фомін Іван Олександрович (1872—1936) — архітектор та історик архітектури 806, 813, 861
Фофанов Костянтин Михайлович (1862—1911) — російський поет 374
Франко Іван Якович (1856—1916) — великий український письменник, вчений і громадський діяч 143, 168, 205, 267, 295, 343, 476, 502, 527, 530—532, 538, 566, 633, 669
Franzov — німецький письменник 204

Х

Ханенко Богдан Іванович (1858—1917) — колекціонер, археолог 420
Харковець 694
Хартахай Феоктист Абрамович — петербурзький студент, співробітник «Современника» 46, 49, 54, 59
Харченко Іван Васильович 875
Хмельницький Богдан (Зіновій) Михайлович (бл. 1595—1657) — гетьман України 155, 748, 914
Ходен — професор клініки при Київському університеті 214
Ходкевич — див. Хоткевич Гнат Мартинович
Холодний Петро Іванович (1876—1930) — український художник і хімік 747, 762, 791
Холодовський Михайло Іванович — художник 934
Хомяков Олексій Степанович (1804—1860) — російський письменник і публіцист 31, 50

Хоткевич 482
Хоткевич Гнат Мартинович (Гнат Галайда) (1877—1938)—український письменник і мистецтвознавець 434, 482
Хранковський Михайло 613
Хребтов Олекс.— археолог 705, 714
Хропаль Олексій Іванович (1813—1886) — зять цукрозаводчика Ф. Симиренка 91, 108
Хрущов Дмитро Олександрович (нар. 1825 р.) — поміщик, титулярний радник, депутат дворянства Сумського повіту 35

Ц

Целіжев Михайло 878
Цибущенко — артистка 254, 370
Цимбал Василь Павлович — письменник 575
Цупкий М. — 241

Ч

Чагин Микола Михайлович — архітектор 771
Чайченко В.— див. Грінченко Борис Дмитрович
Чалий Михайло Корнійович (1816—1907) — український письменник і педагог, один з перших біографів Т. Г. Шевченка 47, 64, 69, 109, 117, 119, 128, 195, 210, 227, 246, 407, 459, 461, 891
Чарина Марія — артистка 910
Череватенко Іван Якович (1865—1893) — автор водевіля «Чорноморець» 274, 276
Чередниченко — завідуючий чайною 575
Черепанов І. І. 583
Черненко 362
Чернець — див. Сагайдачний Петро Кононович
Черниш Ф. 889
Чернишов Олексій Пилипович (1824—1863) — російський художник 250
Чернявський Микола Федорович (1868—1946)— український письменник 449, 523
Черняхівський Григорій Григорович 901
Черняхівський Олександр (нар. 1869) —професор гістології Київського медичного та ветеринарного інституту, дійсний член Наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка 398
Честаховський Григорій Миколайович (1820—1893) — художник, приятель Т. Г. Шевченка 77, 181, 231, 623, 874
Чехов Антон Павлович (1860—1904)— великий російський письменник 765
Чечель — полковник особистої охорони гетьмана Мазепи 277
Чижевський Павло Іванович (1860—1925) — земський діяч, співробітник багатьох українських часописів 577, 662, 670
Чижов Федір Васильович (1811—1877) — математик, письменник-слов'янофіл 55, 108
Чикаленко Євген Харлампович (1861—1929) — український поміщик, видавець журн. «Нова громада» та газ. «Рада» 470, 567—569, 611, 615, 657, 662, 667, 696, 708, 717, 758, 788, 796, 821, 862, 885, 907, 936
Чмирьов Н. А.— перекладач творів І. Г. Шевченка на російську мову 374
Чубинський Павло Платонович (1839—1884) — український етнограф 85, 200
Чужбинський — див. Афанасьєв-Чужбинський Олександр Степанович
Чуйкевич Петро Омелянович 73

Ш

Шабленко — письменник 458
Шаляпін Федір Іванович (1873—1938) — великий російський оперний співак 395
Шаповал К. С. 165
Шаркевич Е. 610
Шафарик Павел Йосеф (1795—1861) — чеський і словацький вчений, археолог, етнограф, мовознавець, історик, літератури і поет 40
Шахматов Олексій Олександрович (1864—1920) — російський філолог 516, 662, 766, 864
Шашкевич Маркіян Семенович (1811—1843) — український поет 143
Швачка Микита (пом. після 1768) — один з керівників народного повстання проти польсько-шляхетського феодального гніту на Правобережній Україні 301
Шевирьов Степан Петрович (1806—1864) — російський історик літератури 31

Шевченко Андрій Варфоломійович — син В. Г. Шевченка 289, 298
Шевченко Варфоломій Григорович (1821—1892) — названий брат Т. Г. Шевченка 64—66, 69, 80, 96, 112, 115, 120, 159, 160, 187, 227, 245, 264—266, 270, 271, 279, 289, 290, 298, 317, 346, 360, 614, 891
Шевченко Г.— фотограф в Кирилівці 623
Шевченко Ганна Варфоломіївна — дочка В. Г. Шевченка 289
Шевченко Йосип Григорович (нар. 1821) — молодший брат Т. Г. Шевченка 85
Шевченко Каленик Варфоломиович— син В. Г. Шевченка 891
Шевченко Леонтій (нар. 1812) — двоюрідний брат Т. Г. Шевченка 239
Шевченко Людмила Прокопівна (нар. 1895) — внучка Т. Г. Шевченка, фольклорист 942
Шевченко Микита Григорович (1811—70-і роки XIX ст.) — старший брат Т. Г. Шевченка 85, 224, 227
Шевченко Пріся Варфоломіївна — дочка В. Г. Шевченка 891
Шевченко Прокіп Микитович (пом. 1909) — син М. Г. Шевченка 282
Шевченко Федір Іванович 942
Шекспір Вільям (1564—1616) — великий англійський поет, драматург 167, 244, 408
Шенрок Володимир Іванович (1853—1910) — історик літератури 381, 467
Шервуд Леонід Володимирович (1871—1954) — російський скульптор 812, 830, 837, 844, 847, 872, 894, 915, 922
Шерстюк Сергій 879
Шиманов Андрій Львович (1836—1901) — педагог 59, 149, 158, 305,
Шимер А. С. 709
Широцький Костянтин Віталійович (1886—1919) — український історик мистецтв 864, 879, 884, 890, 892, 895, 902, 943
Ширяєв Василь Григорович (нар. 1795) — майстер живописного цеху в Петербурзі 75
Шишацький-Ілліч Олександр Васильович (1828—1859) — український поет і етнограф 18
Шишкевич Володимир 541
Шишкіна Оксана Іванівна 576
Шишковський Павло Миронович 765
Шіортіно Антоніо (нар. 1882) — італійський скульптор, учасник конкурсу на проект пам'ятника Т. Г. Шевченку в Києві 613, 743, 807, 828, 835, 838, 844, 866, 867, 888, 894, 900, 912—916, 918, 921—926
Шмітгоф — див. Піунова Катерина Борисівна
Шмудько 881
Шолудько 506
Шпильовий А. 919
Шраг Ілля Людвигович (1847—1919) — адвокат 611, 625
Штериберг Василь Іванович (1818—1845) — український і російський художник, приятель Т. Г. Шевченка по Академії мистецтв 412
Шубинський Сергій Миколайович (1834—1913) — журналіст і історик 102
Шугуров Микола Васильович (1843—1901) — український письменник 225, 407, 412, 417, 467
Шульга Грицько Степанович 520
Шульц Л. П. — офіцер 4
Шумило — автор біографії Т. Г. Шевченка 235
Шухевич Володимир Осипович (1850—1915) — український етнограф 252, 321, 399
Щедрін — див. Салтиков-Щедрін
Щепкін Михайло Семенович (1788—1863) — великий російський актор 31, 193, 195, 201, 526
Щербаківський Вадим Михайлович (нар. 1876) — український етнограф і археолог 630, 892
Щербачов 96
Щербина Софія Миколаївна — педагог 587
Щербина-Крамаренко Микола Миколайович (1863—1913) — архітектор 674
Щітківський Іван Іванович — гласний Київської міської думи, заступник голови, а з 1911 р. голова Об'єднаного комітету по спорудженню пам'ятника Т. Г. Шевченку в Києві 550, 578, 620, 631, 634, 655, 657, 680, 690, 705, 738, 761, 766, 781, 797, 798, 800, 805, 807—809, 816, 833, 847, 848, 856, 863, 876, 882, 892—894, 900, 912,—914, 917, 918, 923, 926, 931, 939, 940, 945, 946
Щоголів Павло Єлисейович (1877—1931) — російський літературознавець та історик 525—530, 536—538, 543, 545, 554, 580
Щурат Василь Григорович (1871—1948) — український літературознавець 661

Ю

Южаков Сергій Миколайович (1849—1910) — російський публіцист і економіст 501
Юркевич А. Д.— викладач 94, 147
Юскевич-Красковський — див. Красковський Іван Данилович
Юхно Давид Григорович 928

Я

Ядловський Іван Олексійович (1850—1933) — сторож на могилі Т. Г. Шевченка 397
Яковенко Валентин Іванович (1859—1915) — літературний критик і статистик 560, 669, 678, 685, 686, 688, 697—700, 713, 725
Якубенко Олексій Федорович — інженер 111, 120, 124, 135, 160, 614, 790, 795, 833
Янжул Микола Іванович 456, 503
Янчук Микола Андрійович (1859—1921) — український, російський і білоруський фольклорист і письменник 209, 389, 406, 555
Ястребов Володимир Миколайович (1855—1899) — український етнограф, археолог 170
Яценко Микола Михайлович (1867—1898) — інженер, громадський діяч 309

СПИСОК ІЛЮСТРАЦІЙ

Портрет Т. Г. Шевченка . . . . . 2—3
Т. Г. Шевченко. Портрет братів Лазаревських. 1849 р. 16—17
Перша звістка про смерть Т. Г. Шевченка (телеграма Д. С. Каменецького з Петербурга до Києва) . . 33
І. О. Ядловський (1850—1933) — сторож на могилі Т. Г. Шевченка . . . . . 16—17
В. С. Гнилосиров — студент Харківського університету, наглядач могили Т. Г. Шевченка протягом 1861—1887 рр. . . . . 32—33
Перша сторінка умови з І. О. Ядловським про охорону могили Т. Г. Шевченка 98
Остання сторінка умови з І. О. Ядловським про охорону могили Т. Г. Шевченка 98
М. Цігер. Проект пам'ятника Т. Г. Шевченку в Києві. 1912 р. . . . . 32—33
Обкладинка женевського видання «Кобзаря» Т. Г. Шевченка 1890 р. 247
М. Гаврилко. Проект пам'ятника Т. Г. Шевченку в Києві. 1911 р. . . . . 416—417
Документ про додаткову премію Г. О. Виноградовій за проект пам'ятника Т. Г. Шевченку в Києві . . 85
Лист М. Коцюбинського до Об'єднаного комітету по спорудженню пам'ятника Т. Г. Шевченку в Києві . 369
С. Перуцці. Проект пам'ятника Т. Г. Шевченку в Києві. 1913 р. . . . . 416—417
Перша сторінка листа А. Шіортіно до Об'єднаного комітету по спорудженню пам'ятника Т. Г. Шевченку в Києві. 399
А. Шіортіно. Проект пам'ятника Т. Г. Шевченку в Києві. 1914 р. . . . . 432—433
Г. Виноградова. Проект пам'ятника Т. Г. Шевченку в Києві. 1910 р. . . . . 432—433

ЗМІСТ

Стор.

Передмова — у боротьбі за Шевченка 3
Від упорядників 12

1842

1. К. В. Маркович до Г. П. Галагана. 13 лютого . . . 15

1847

2. М. А. Рігельман до Г. П. Галагана. 2 квітня 15
3. М. О. Максимович до С. И. Богородського. 13 липня . 16

1849

4. О. Лаврин до О. І. Макшеєва. 26 березня 16
5. Ф. М. Лазаревський до Г. М. Лазаревської. 6 грудня . 17

1850

6. Ф. М. Лазаревський до Г. М. Лазаревської. 12 квітня . 18
7. Ф. М. Лазаревський до М. І. і А. О. Лазаревських. . . 1 травня 18
8. Ф. М. Лазаревський до М. І. і А. О. Лазаревських. . . 15 травня 18
9. Ф. М. Лазаревський до М. І Лазаревського. 21 червня 19

1856

10. М. Милорадович до Г. П. Галагана. 12 лютого 19
11. П. О. Куліш до В. М. Білозерського. 29 лютого . . . 20
12. П. О. Куліш до О. О. Навроцького. 29 лютого . . . 20
13. П. О. Куліш до В. В. Тарновського. 24 липня 20
14. П. О. Куліш до Ганни Барвінок. 15 серпня 20
15. П. О. Куліш до О. М. Куліш. 16 серпня 21
16. П. О. Куліш до О. М. Куліш. 15 вересня 21
17. П. О. Куліш до В. В. Тарновського. 28 вересня . . . 21
18. П. О. Куліш до О. В. Шишацького-Ілліча. 25 грудня . 21
19. П. О. Куліш до В. В. Тарновського. 22

1857

20. Л. М. Жемчужников до Г. П. Галагана. 8 січня . . . 22
21. Л. М. Жемчужников до Г. П. Галагана. 16 січня . . . 22
22. П. О. Куліш до О. М. Куліш. 17 січня 23
23. П. О. Куліш до В. В. Тарновського. 19 січня. 23
24. П. О. Куліш до М. М. Білозерського. 14 лютого . . . 23

25. Л. М. Жемчужников до Г. П. Галагана. 3 березня . . 23
26. П. О. Куліш до О. М. Куліш. 8 червня 24
27. П. О. Куліш до О. М. Куліш.— Липень — вересень . . 24
28. В. С. Гнилосиров до В. Є. Сперанського. 3 жовтня . . 24
29. П. О. Куліш до В. В. Тарновського. 25 жовтня . . . 24
30. П. О. Куліш до В. В. Тарновського. 1 листопада . . . 24

1858

31. Г. П. Галаган до К. В. Галаган. 1 квітня 25
32. Г. П. Галаган до К. В. Галаган. 18 квітня 26
33. М. О. Максимович до М. В. Максимович. 25 листопада 26

1859

34. Г. П. Галаган до К. В. Галаган. 10 квітня 26
35. Ф. М. Лазаревський до А. О. Лазаревської. 3 червня . 27
36. А. О. Лазаревська до О. М. Лазаревського. 26 серпня . 27
37. Ф. М. Лазаревський до А. О. Лазаревської. 4 вересня . 28
38. Ф. М. Лазаревський до А. О. Лазаревської. 14 жовтня 28

1860

39. К. О. Трутовський до М. О. Максимовича. 16 січня . . 28
40. В. П. Маслов до М. О. Максимовича. 6 лютого . . . 29
41. П. О. Куліш до П. Г. Барилка. 5 березня 29
42. О. М. Дунаєва до М. О. Максимовича. 16 травня . . 30
43. А. О. Лазаревська до О. М. Лазаревського. 11 вересня 30
44. П. О. Куліш до Остапа Вересая. 23 жовтня 30
45. П. О. Куліш до П. Ф. Глібової. 12 листопада 31

1861

46. Ф. О. Хартахай до В. С. Гнилосирова. 25 січня . . . 31
47. Д. С. Каменецький до М. К. Чалого. 26 лютого 31
48. П. О. Куліш до Я. Г. Кухаренка. 28 лютого 31
49. Ф. О. Хартахай до В. С. Гнилосирова. 28 лютого . . 32
50. О. Кошелева до М. О. Максимовича. 4 березня . . . 35
51. М. О. Максимович до П. Л. Деркача. 15 березня . . . 35
52. А. О. Лазаревська до О. М. Лазаревського. 19 березня 36
53. П. О. Куліш до М. І. Гоголь. 19 березня 36
54. Ф. О. Хартахай до В. С. Гнилосирова. 2 квітня . . . 37
55. Ф. В. Чижов до Г. П. Галагана. 23 квітня 37
56. О. Кошелева до М. О. Максимовича. 25 травня . . . 37
57. О. О. Корсун до В. М. Білозерського 38

1862

58. О. О. Потебня до В. С. Гнилосирова. Березень . . . 38
59. В. С. Гнилосиров до Ф. О. Хартахая. 15 травня . . . 38
60. П. Г. Житецький до В. М. Білозерського. 12 червня . . 39
61. Д. Я. Самоквасов до М. О. Максимовича. 16 серпня . 40
62. В. Л. Трунов до В. С. Гнилосирова. Серпень 40
63. В. Л. Трунов до В. С. Гнилосирова. 10 жовтня . . . 40

1863

64. М. М. Лазаревський до О. М. Куліш. 9 січня 40
65. М. М. Лазаревський до О. М. Куліш. 25 березня . . 41
66. М. М. Лазаревський до О. М. Куліш. 12 вересня . . 42

1864

67. П. Г. Житецький до В. С. Житецької. 6 березня . . . 42
68. М. С. Єремеєв до М. М. Страхова. Вересень 42

1866

69. М. М. Лазаревський до П. О. Куліша. 20 лютого . . 44

1867

70. М. М. Лазаревський до О. М. Куліш. 15 березня . . . 45
71. М. М. Лазаревський до О. М. Куліш. 25 березня . . 45
72. М. О. Максимович до М. В. Максимович. 25 березня . 46

1868

73. П. О. Куліш до П. Є. Чуйкевича. 1 січня 46
74. М. В. Лисенко до В. Р. Лисенко. 11 лютого 46
75. В. П. Маслов до М. О. Максимовича. 25 лютого . . . 46
76. М. П. Погодін до М. О. Максимовича. 7 березня . . . 49
77. Г. М. Честаховський до А. О. Лазаревської 49

1871

78. Є. С. Сорокін до О. І. Макшеєва. 27 лютого 50
79. Є. С. Сорокін до О. І. Макшеєва. 26 лютого (дата помилкова, див. примітку) 50
80. М. Лащенко до В. С. Гнилосирова. 28 листопада . . . 51
81. В. М. Лазаревський до Ф. М. Лазаревського 51

1872

82. П. Г. Житецький до О. О. Андрієвського. 2 січня . . 51
83. М. О. Максимович до М. В. Максимович. 20 червня . 52
84. О. О. Андрієвський до П. Г. Житецького. 23 вересня . 52

1873

85. О. І. Левицький до С. В. Левицької. 4 листопада . . 53
86. О. І. Левицький до С. В. Левицької 53

1874

87. О. І. Левицький до С. В. Левицької. 17 січня 54
88. М. В. Лисенко до І. С. Нечуя-Левицького. 23 серпня . 54

1875

89. С. В. Левицька до О. І. Левицького. 5 січня 55
90. Монаковський Іоанн до Київського митрополіта Арсенія. 18 лютого 55
91. О. І. Хропаль до О. Ф. Кістяківського 55

1876

92. М. В. Лисенко до П. Г. Житецького. 14 лютого . . . 56

1878

93. М. Самоненко до В. С. Гнилосирова. 21 грудня . . . 56
94. А. Д. Юркевич до П. Г. Житецького 57

1879

95. О. О. Андрієвський до В. С. Гнилосирова. 22 квітня . 57
96. О. Ф. Вержбицький до В. С. Гнилосирова. 3 травня . 58
97. О. О. Андрієвський до В. С. Гнилосирова. 23 травня . 60
98. В. С. Гнилосиров до О. О. Андрієвського. 3 червня . . 60

1880

99. О. О. Корсун до М. І. Костомарова. 10 лютого 62
100. В. П. Маслов до В. Л. Беренштама. 29 червня . . . 62
101. В. П. Маслов до О. І. Макшеєва. 12 листопада . . . 64

1881

102. С. Н. Шубинський до А. Л. Костомарової. 9 січня . . 65
103. П. Г. Житецький до Г. П. Житецького. 10 лютого . . 66
104. П. Г. Житецький до В. С. Житецької. 20 лютого . . . 67
105. В. П. Когоут до П. Г. Житецького. 25 лютого 67
106. П. Г. Житецький до Г. П. Житецького. 8 березня . . 67
107. П. Г. Житецький до В. С. Житецької. 19 березня . . 67
108. О. І. Хропаль до О. Ф. Кістяківського. 21 серпня . . . 68
109. М. А. Маркевич до М. І. Костомарова. 15 листопада . 68
110. Б. Д. Грінченко до І. І. Зозулі. 17 листопада 68
111. О. Ф. Якубенко до В. С. Гнилосирова 68
112. М. Ф. Комаров од В. С. Гнилосирова 69

1882

113. О. О. Русов до М. І. Костомарова 70
114. М. А. Тулов до П. Г. Житецького. 16 березня 70
115. П. Г. Житецький до О. Ф. Кістяківського. 27 :березня 70
116. М. Ф. Комаров до В. С. Гнилосирова. Травень . . . 71
117. Ф. Г. Лебединцев до М. І. Костомарова. 18 липня . . 71
118. Ф. Г. Лебединцев до П. Г. Житецького. 31 жовтня . 71
119. С. І. Пономарев до Ф. Г. Лебединцева. 7 листопада . 72
120. М. Ф. Комаров до В. С. Гнилосирова. Листопад . . . 72

1883

121. В. П. Горленко до Ф. Г. Лебединцева. 7 лютого . . . 73
122. В. П. Горленко до Ф. Г. Лебединцева. 22 лютого . . . 73
123. Г. П. Галаган до К. В. Галаган. 26 лютого 73
124. М. Ф. Комаров до В. С. Гнилосирова. 1 березня . . . 74
125. О. Ф. Вержбицькоий до В. С. Гнилосирова. 21 березня 74
126. Г. О. Милорадович до Ф. Г. Лебединцева. 25 червня . 74
127. Б. Д. Грінченко до М. М. Грінченко. 28 серпня . . . 75
128. Б. Д. Грінченко до Д. О. Ткаченка. 16 жовтня 75
129. Б. Д. Грінченко до М. М. Грінченко. 29 жовтня . . . 75
130. Б. Д. Грінченко до М. М. Грінченко. 7 листопада . . 76
131. Б. Д. Грінченко до М. М. Грінченко. 13 листопада . . 76
132. Б. Д. Грінченко до М. М. Грінченко. 20 листопада . . 76
133. Б. Д. Грінченко до І. І. Зозулі. 5 грудня 76
134. Б. Д. Грінченко до М. М. Грінченко. 11 грудня . . . 77
135. О. Ф. Якубенко до В. С. Гнилосирова. 13 грудня . . . 77
136. М. Камінський до В. С. Гнилосирова. 27 грудня . . . 78
137. М. Ф. Сумцов до Ф. Г. Лебединцева 79

1884

138. М. Ф. Комаров до Б. Д. Грінченка. 3 січня 79
139. Б. Д. Грінченко до М. М. Грінченко. 12 січня 79
140. М. Ф. Сумцов до Ф. Г. Лебединцева. 14 січня . . . 79

141. М. Ф. Комаров до Б. Д. Грінченка. Лютий 80
142. Т. А. Зіньківський до Г. Т. Сервиковської. 21 березня 80
143. І. Куровець до П. Г. Житецького. 15 квітня 80
144. Т. А. Зіньківський до Г. Т. Сервиковської. 19 квітня . . 80
145. Т. А. Зіньківський до Г. Т. Сервиковської. 5 липня . . 81
146. А. М. Вольф до П. О. Куліша. 5 липня 81
147. М. І. Мацкевич до О. Ф. Кістяківського. 14 липня . . 82
148. (Невстановлений автор) до Є. К. Трегубова. 22 серпня 82
149. В. С. Гнилосиров до А. Л. Шиманова. 14 грудня . . . 83
150. Т. А. Зіньківський до Г. Т. Сервіковської 83

1885

151. Т. А. Зіньківський до Б. Д. Грінченка. 16 січня . . . 84
152. Б. Д. Грінченко до Т. А. Зіньківського. 2 березня . . 84
153. Є. К. Трегубов до В. С. Гнилосирова. 9 травня . . . 84
154. О. Ф. Вержбицький до В. С. Гнилосирова. 25 серпня . 84
155. В. П. Горленко до Ф. Г. Лебединцева. 4 вересня . . 86
156. П. І. Зуйченко до Ф. Г. Лебединцева. 25 вересня . . 86
157. П. І. Зуйченко до Ф. Г. Лебединцева. 5 жовтня . . . 87
158. А. О. Шиманов до В. С. Гнилосирова. 9 листопада . . 87
159. В. Г. Шевченко до В. С. Гнилосирова. 14 листопада . 88
160. Ф. Т. Панченко до В. С. Гнилосирова. 22 листопада . 88
161. П. О. Куліш до Ф. Г. Лебединцева 89

1886

162. М. М. Нечипоренко до Б. Д. Грінченка. 16 лютого . . 89
163. О. М. Огоновський до П. Г. Житецького. 8 квітня . . 89
164. Б. Д. Грінченко до І. І. Зозулі. 15 липня 90
165. П. О. Куліш до І. І. Троїцького. 25 липня 90
166. І. І. Зозуля до Б. Д. Грінченка. 3 серпня 90
167. Б. Д. Гріченко до І. І. Зозулі. 7 серпня 90
168. В. Л. Левицький до П. О. Куліша 8 серпня 93
169. Б. Д. Грінченко до Т. А. Зіньківського. 19 серпня . . 94
170. В. М. Ястребов до Ф. Г. Лебединцева. 8 листопада . . 95
171. Невстановлений автор до редакції журнала «Киевская старина» 95

1887

172. О. О. Корсун до А. Л. Костомарової. 20 січня . . . 95
173. О. О. Корсун до А. Л. Костомарової. 20 березня . . . 96
174. В. П. Горленко до О. М. Лазаревського. 4 жовтня . . 96
175. С. Пивоварова до Г. П. Житецького. 12 жовтня . . . 96
176. Х. Д. Алчевська до Б. Д. Грінченка. 10 листопада . . 97
177. Т. А. Зіньківський до Б. Д. Грінченка. 23 листопада . . 97
178. М. Ф. Сумцов до Ф. Г. Лебединцева 97

1888

179. М. В. Навроцький до В. С. Гнилосирова. 18 лютого . 97
180. В. П. Горленко до Ф. Г. Лебединцева. 24 лютого . . 100
181. В. П. Горленко до О. М. Лазаревського. 28 лютого . 100
182. В. П. Горленко до О. М. Лазаревського. 10 березня . 100
183. П. О. Куліш до Крашевського. 16 березня 100
184. О. М. Огоновський до П. Г. Житецького. 2/15 квітня . 101
185. В. П. Науменко до П. Г. Житецького. Квітень 101
186. В. П. Горленко до О. М. Лазаревського. 5 квітня . . 101
187. В. Г. Шевченко до В. С. Гнилосирова. 10 травня . . . 102
188. І. Л. Плешко до Г. П. Житецького. 15 червня 102

189. П. Д. Демуцький до М. В. Лисенка. 20 червня 103
190. О. М. Веселовський, М. Ковалевський, М. І. Стороженко до В. Б. Антоновича. 23 червня 103
191. М. Ф. Комаров до В. С. Гнилосирова. Серпень . . . 104
192. В. П. Науменко до В. С. Гнилосирова. 22 вересня . . 104
193. І. А. Линниченко до О. С. Лашкевича. 11 листопада . 104
194. Т. А. Зіньківський до Б. Д. Грінченка. 28 листопада . 105
195. М. І. Стороженко до А. С. Лашкевича. 15 грудня . . 105
196. О. О. Василенко до О. С. Лашкевича. 19 грудня . . . 106
197. Лазаревський до Лазаревського 106

1889

198. С. І. Гомолинський до Б. Д. Грінченка. 8 січня . . . 107
199. В. П. Науменко до В. С. Гнилосирова 8 січня 107
200. М. С. Кононенко до О. С. Лашкевича. 11 січня . . . 107
201. М. І. Стороженко до П. Г. Житецького. 15 січня . . . 108
202. С. І. Гомолинський до Б. Д. Грінченка. 21 січня . . . 108
203. В. П. Горленко до В. П. Науменка. 23 січня 108
204. Т. А. Зіньківський до Б. Д. Грінченка. 7 лютого . . 109
205. І. Я. Франко до О. С. Лашкевича. 20 лютого 109
206. Т. А. Зіньківський до Б. Д Грінченка. 4/16 березня . . 110
207. М. Ф. Комаров до Б. Д. Грінченка. 6 березня . . . 111
208. Б. Д. Грінченко до Т. А. Зіньківського. 18 березня . . 111
209. М. Ф. Комаров до Б. Д. Грінченка. 22 березня . . . 112
210. Д. Г. Монтвид-Клеменсов до редактора «Киевской старины» 30 березня 112
211. Т. А. Зіньківський до Б. Д. Грінченка. 30 березня . . 113
212. В. П. Науменко до В. С. Гнилосирова. 24 квітня . . . 114
213. Т. А. Зіньківський до Б. Д. Грінченка. 25 липня . . . 114
214. М. А. Кретчмер до О. С. Лашкевича. 31 липня 114
215. Х. О. Алчевська до Б. Д. Грінченка. Серпень 115
216. Н. М. Кибальчич до О. С. Лашкевича. 21 вересня . . 116
217. Б. Д. Грінченко до Т. А. Зіньківського. 11 жовтня . . 117
218. М. М. Макаров до редактора журналу «Киевская старина». 17 жовтня 117
219. Н. М. Кибальчич до Є. О. Ківлицького. 6 листопада . 118
220. М. Ф. Сумцов до Ф. Г. Лебединцева. 19 листопада . . 118
221. О. М. Огоновський до П. Г. Житецького. 29 листопада 118
222. О. М. Огоновський до І. П. Пулюя. 11 грудня 118
223. Т. А. Зіньківський до Б. Д. Грінченка. 17 грудня . . . 119
224. М. І. Стороженко до В. Б. Антоновича 119
225. М. В. Шугуров до О. С. Лашкевича 120

1890

226. Б. Д. Грінченко до Т. А. Зіньківського. 5 січня 120
227. В. П. Горленко до О. М. Лазаревського. 22 січня . . . 120
228. Ф. С. Красицький до В. С. Гнилосирова. 26 січня . . . 121
229. Т. А. Зіньківський до Б. Д. Грінченка. 7 лютого . . . 121
230. К. Ф. Паньківський до Б. Д. Грінченка. 21 лютого . . 121
231. В. Л. Беренштам до П. Г. Житецького. 26 лютого . . 122
232. Д. Морець до редакції «Киевской старины» 4 березня . 122
233. С. І. Гомолинський до Б. Д. Грінченка. 7 березня . . 123
234. Н. М. Кибальчич до Є. О. Ківлицького. 10 березня . . 123
235. Б. Д. Грінченко до Т. А. Зіньківського. 20 березня . . 123
236. П. О. Куліш до Товариства дерптських студентів. 28 березня 124

237. Т. А. Зіньківський до Б. Д. і М. М. Грінченків. 29 березня 124
238. С. В. Лазаревський до О. М. Лазаревського. 9 травня . 124
239. М. А. Кретчмер до В. С. Гнилосирова. 19 травня . . . 125
240. Е. А. Дюран-Гревіль до Х. Д. Алчевської. 17 серпня . 125
241. С. І. Гомолинський до Б. Д. Грінченка. 26 серпня . . 126
242. В. П. Науменко до В. С. Гнилосирова. 29 вересня . . 126
243. Х. Д. Алчевська до Б. Д. Грінченка. 2 жовтня 126
244. М. В. Вовк-Карачевська до П. О. Куліша. 2 жовтня . 127
245. В. Г. Шевченко до В. С. Гнилосирова. 16 жовтня . . . 127
246. В. П. Горленко до О. С. Лашкевича. 24 жовтня . . . 127
247. А. Скопець до В. С. Гнилосирова. 29 жовтня 128
248. П. О. Куліш до М. Т. Сімонова 128
249. Б. Д. Грінченко до М. Ф. Комарова 128

1891

250. В. П. Горленко до О. М. Лазаревського. 3 січня . . . 129
251. В. П. Горленко до А. С. Лашкевича. 13 січня 129
252. В. О. Шухевич до Б. Д. Грінченка. 1 лютого 129
253. О. О. Русов до А. А. Л. Костомарової. 18 лютого . . . 130
254. Г. П. Житецький до В. С. Житецької. 5 березня . . . 130
255. О. П. Радакова до Б. Д. Грінченка. 9 квітня 131
256. Б. Д. Грінченко до М. Ф. Комарова. 25 травня 131
257. В. М. Білозерський до П. О. Куліша. 27 травня . . . 131
258. П. О. Куліш до В. В. Тарановського. 28 травня . . . 132
259. К. М. Оберучев до П. Г. Житецького. 5 червня . . . 132
260. К. М. Оберучев до П. Г. Житецького. 24 червня . . . 132
261. В. Лукич до Б. Д. Грінченка. 25 серпня 133
262. М. Ф. Комаров до Б. Д. Грінченка. Серпень 133
263. Б. Д. Грінченко до В. Л. Беренштама. 16 вересня . . 134
264. В. П. Науменко до В. С. Гнилосирова. 22 вересня . . 136
265. В. С. Гнилосиров до В. П. Науменка. 29 вересня . . . 137
266. В. С. Гнилосиров до В. П. Науменка. 22 жовтня . . . 137
267. І. Я. Франко до А. Ю. Кримського. 4 листопада . . . 138
268. Б. Д. Грінченко до О. П. Радакової. 10(22) листопада . 138
269. Б. Д. Грінченко до В. Лукича. 14(26) листопада . . . 138
270. В. П. Науменко до В. С. Гнилосирова. 3 грудня . . . 139
271. В. С. Гнилосиров до В. П. Науменка. 9 грудня . . . 139
272. Б. Д. Грінченко до М. Ф. Комарова. 12(24) грудня . . 140

1892

273. М. Д. Дикарев до Б. Д. Грінченка. 7 січня 140
274. І. Я. Череватенко до Б. Д. Грінченка. 14 січня . . . 140
275. В. Лукич до Б. Д. Грінченка. 19 січня 140
276. Б. Д. Грінченко до І. Я. Череватенка. 19(31) січня . . 141
277. О. М. Огоновський до П. Г. Житецького. 2 лютого . . 141
278. Б. Д. Грінченко до І. Л. Липи. 9 лютого 142
279. Є. К. Трегубов до В. С. Гнилосирова. 17 лютого . . . 143
280. Б. Д. Грінченко до М. Ф. Комарова. 25 лютого . . . 144
281. П. Г. Житецький до В. С. Гнилосирова. 10 березня . . 144
282. В. П. Науменко до В. С. Гнилосирова. 22 березня . . 144
283. В. Л. Беренштам до В. С. Житецької. 22 березня . . 145
284. М. О. Дикарев до Б. Д. Грінченка. 11 квітня 145
285. Б. Д. Грінченко до Д. О. Ткаченка. 3 травня 145
286. В. П. Степаненко до В. С. Гнилосирова. 6 травня . . 146
287. В. П. Науменко до В. С. Гнилосирова. Червень — липень 146
288. Д. О. Ткаченко до Б. Д. Грінченка. 11 липня 146
289. В. С. Гнилосиров до Н. В. Молчановського. Липень . 146

290. Н. В. Молчановський до В. С. Гнилосирова. 7 серпня . 147
291. Б. Д. Грінченко до К. Ф. Паньківського. 17 серпня . . 148
292. А. Ю. Кримський до Б. Д. Грінченка. 18 серпня . . . 148
293. Б. Д. Грінченко до Д. О. Ткаченка. 25 серпня 149
294. М. Ф. Комаров до Б. Д. Грінченка. Вересень 149
295. В. Лукич до Б. Д. Грінченка. Вересень 150
296. Б. Д. Грінченко до Д. О. Ткаченка. 2 жовтня 150
297. В. Чайченко (Б. Д. Грінченко) до К. Ф. Панькінського. 1(13) листопада 150
298. І. Вишик до В. С. Гнилосирова. 9 листопада 151
299. І. Л. Липа до Б. Д. Грінченка. 9 грудня 151
300. В. Лукич до Б. Д. Грінченка. 24 грудня 152
301. О. М. Огоновський до В. Б. Антоновича. 29 грудня . . 152
302. Тонкошкур до Б. Д. Грінченка 153
303. Тонкошкур до Б. Д. Грінченка 153
304. Б. Д. Грінченко до Д. О. Ткаченка 153

1893

305. А. Л. Шиманов до В. С. Гнилосирова. 12 січня. . . . 153
306. Б. Д. Грінченко до І. Л. Липи. 21 січня 154
307. К. М. Оберучев до П. Г Житецького. 1 лютого . . . 154
308. О. О. Тулуб до Б. Д. Грінченка. 7 лютого 154
309. М. М. Яценко до В. Чайченка (Б. Д. Грінченка). 15 лютого 154
310. Д. О. Ткаченко до Б. Д. Грінченка. 22 лютого. . . . 155
311. А. Ю. Кримський до Б. Д. Грінченка. 23 лютого . . . 155
312. В. Лукич до Б. Д. Грінченка. 1 березня 155
313. І. Л. Липа до Б. Д. Грінченка. 16 березня 155
314. Б. Д. Грінченко до Д. О. Ткаченка. 21 березня 157
315. О. М. Огоновський до П. Г. Житецького. 1 квітня . . 157
316. Б. Д. Грінченко до В. Г. Кравченка. 18 квітня 158
317. М. Ф. Красицький до В. С. Гнилосирова. 21 травня . . 158
318. В. П. Горленко до О. І. Левицького 159

1894

319. В. П. Науменко до В. С. Гнилосирова. 17 січня . . . 159
320. І. С. Дементьєв до П. О. Куліша. 29 січня 159
321. В. О. Шухевич до Б. Д. Грінченка. 12 лютого 160
322. Г. П. Житецький до В. С. Житецької. 19 лютого . . . 160
323. К. О. Білиловський до Б. Д. Грінченка. 11 березня . . 160
324. М. Ф. Комаров до Б. Д. Грінченка. Березень 161
325. Ф. К. Вовк до Б.Д. Грінченка. 22 травня 161
326. К. М. Гамалія до В. С. Гнилосирова. 4 липня 161
327. В. П. Горленко до М. Ф. Біляшівського. 1 серпня . . 161
328. Л. В. Падалка до Б. Д. Грінченка. 6 вересня 162
329. П. О. Куліш до Є. К. Тимченка. 21 жовтня 162
330. А. М. Вольф до П. О. Куліша. 26 жовтня 162
331. М. О. Дикарев до Б. Д. Грінченка. 163
332. М. Ф. Комаров до Б. Д. Грінченка 163

1895

333. В. П. Степаненко до Б. Д. Грінченка. 31 січня . . . 164
334. В. В. Тарновський до М. Ф. Біляшівського. 14 лютого . 164
335. В. П. Степаненко до Б. Д. Грінченка. 22 лютого . . . 165
336. Г. П. Житецький до В. С. Житецької. 2 березня . . . 165
337. А. Скопець до В. С. Гнилосирова. 5 березня 165

338. Д. О. Ткаченко до Б. Д. Грінченка. 10 березня . . . 166
339. В. Лукич до Б. Д. Грінченка. 19 березня 167
340. О. Я. Конисський до М. К. Вороного. 5 травня 167
341. Ю. С. Грибинюк до Канівського міського голови. 23 травня 167
342. І. О. Белоусов до Б. Д. Грінченка. 12 липня 168
343. І. Я. Франко до А. Ю. Кримського. 8 серпня 168
344. М. М. Трегубов до Б. Д. Грінченка. 15 серпня . . . 168
345. І. Л. Лина до М. М. Грінченка. 2 вересня 168
346. В. П. Степаненко до Б. Д. Грінченка. 8 вересня . . . 169
347. Б. Д. Грінченко до Н. Г. Кулябко-Корецького. 15 вересня 169

1896

348. О. Перебендя (О. Я. Конисський) до Г. Л. Берло. 18(30) січня 170
349. А Скопець до В. С. Гнилосирова. 26 лютого 170
350. Я. Гужовський до Б. Д. Грінченка. 27 лютого 171
351. О. Перебендя (О. Я. Конисський) до Г. Л. Берло. 1 березня 172
352. П. Г. Житецький до В. С. Гнилосирова. 11 березня . . 172
353. О. Перебендя (О. Я. Конисський) до Г. Л. Берло. 15 березня 172
354. В. П. Степаненко до Б. Д. Грінченка. 16 березня . . 173
355. В. П. Степаненко до Б. Д. Грінченка. 31 березня . . . 173
356. Ю. С. Грибинюк до Б. Д. Грінченка. 31 березня . . . 173
357. О. І. Лотоцький до Б. Д. Грінченка. 2 травня 173
358. К. Ф. Паньківський до Б. Д. Грінченка. 17 червня . . 173
359. С. В. Лазаревський до О. М. Лазаревського. 1 липня . 174
360. О. Я. Конисський до В. С. Гнилосирова. 17 липня . . 174
361. П. О. Куліш до В. В. Тарновського. 12 листопада . . 175
362. П. О. Куліш до В. В. Тарновського. 5 грудня 175
363. Б. Д. Грінченко до М. О. Дикарєва-Крамаренка . . . 176

1897

364. Г. О. Милорадович до О. М. Лазаревського. 4(16) січня 176
365. О. Борковський до Б. Д. Грінченка. 13(26) січня . . . 176
366. К. Ф. Паньківський до Б. Д. Грінченка. 3 лютого . . . 176
367. В. М. Білозерський до Ганни Барвінок. 19 лютого . . 177
368. Г. П. Житецький до В. С. Житецької. 6 березня . . . 177
369. Ю. С. Грибинюк до Б. Д. Грінченка. 13 березня . . . 178
370. А. Скопець до В. С. Гнилосирова. 14 березня 178
371. М. І. Сухомлин до О. М. Лазаревського. 20 березня . 178
372. Ю. С. Грибинюк до Б. Д. Грінченка. 23 березня . . 178
373. М. М. Грінченко до І. Л. Лини. 18 квітня 179
374. П. А. Грабовський до Б. Д. Грінченка. 19 квітня . . . 179
375. З. Г. Богданова до Б. Д. Грінченка. 23 квітня 179
376. Ф. Є. Корш до А. Ю. Кримського. 7 червня 179
377. Ф. Красюк до Б. Д. Грінченка. 27 серпня 180
378. І. О. Белоусов до Б. Д. Грінченка. 15 вересня 180
379. О. Борковський до Б. Д. Грінченка. 27 вересня . . . 181
380. О. І. Белоусов до Б. Д. Грінченка. 28 вересня . . . 181
381. Л. М. Жемчужников до В. І. Шенрока. 11 жовтня . . 181
382. О. І. Белоусов до Б. Д. Грінченка. 11 жовтня 182
383. О. Л. Гавриш до Б. Д. Грінченка. 8 листопада . . . 182
384. О. Л. Гавриш до Б. Д. Грінченка. 28 листопада . . . 183
385. К. М. Гамалія до міністра внутрішніх справ. Листопад 183
386. О. П. Радакова до Б. Д. Грінченка. 8 грудня 187

387. В. М. Леонтович до Б. Д. Грінченка 187
388. Група студентів-українців Томського університету до Б. Д. Грінченка 187

1898

389. М. А. Янчук до В. П. Науменка. 12 січня 188
390. Б. Д. Грінченко до К. Ф. Паньківського. 21 січня . . . 188
391. Г. П. Житецький до В. С. Житецької. 2 лютого . . . 188
392. В. П. Горленко до Б. Д. Грінченка. 27 лютого 189
393. Д. Л. Мордовець до Г. А. Коваленка-Коломацького. 6 березня 189
394. І. Л. Липа до М. М. Грінченко. 6 березня 189
395. Г. П. Житецький до В. С. Житецької. 12 березня . . 190
396. М. Ф. Красицький до В. С. Гнилосирова. 20 березня . 191
397. В. П. Науменко до В. С. Гнилосирова. 1 квітня . . . 191
398. З. Г. Богданова до Б. Д. Грінченка. 23 квітня . . . 192
399. Н. М. Кибальчич до Б. Д. Грінченка. 26 квітня . . . 192
400. М. М. Грінченко до І. Л. Липи 27 травня 193
401. Л. В. Падалка до О. М. Лазаревського. 28 травня . . 193
402. І. О. Белоусов до Б. Д. Грінченка. 9 червня . . . 194
403. О. І. Белоусов до Б. Д. Грінченка. 20 липня . . . 194
404. М. І. Стороженко до А. Л. Костомарової. 28 липня . . 194
405. Д. Я. Лукіянович до Б. Д. Грінченка. 17/29 вересня . 195

1899

406. М. А. Янчук до П. Г. Житецького. 7 лютого 195
407. М. В. Шугуров до О. М. Лазаревського 16 лютого . . 196
408. М. М. Грінченко до І. Л. Липи. 21 лютого 196
409. М. Л. Кропивницький до Б. Д. Грінченка. 22 лютого . 196
410. Г. П. Житецький до О. М. Лазаревського. 24 лютого . 197
411. К. М. Оберучев до П. Г. Житецького 27 лютого . . . 197
412. М. В. Шугуров до О. М. Лазаревського. 3 березня . . 197
413. М. О. Дикарєв до О. М. Лазаревського. 11 березня . . 198
414. І. Л. Липа до М. М. Грінченко. 16 березня 198
415. Г. П. Житецький до В. С. Житецької. 1 квітня . . . 198
416. М. О. Дикарєв-Крамаренко до О. М. Лазаревського. 16 квітня 199
417. М. В. Шугуров до О. М. Лазаревського. (Травень — червень) 199
418. Б. Д. Грінченко до М. М. Грінченко. 14 вересня . . 200
419. Б. Д. Грінченко до М. М. Грінченко. 17 вересня . . . 200
420. Ф. М. Уманець до Б. Д. Грінченка. 18 вересня . . . 200
421. Б. Д. Грінченко до М. М. Грінченко. 20 вересня . . . 201
422. К. М. Оберучев до П. Г. Житецького. 20 вересня . . 201
423. Б. Д. Грінченко до М. М. Грінченко. 22 вересня . . . 201
424. М. І. Гаврилюк-Вдовиченко до Б. Д. Грінченка. 5 жовтня 202
425 Б. Д. Грінченко до М. М. Грінченко. 14 жовтня . . . 203
426. О. М. Куліш до Б. Д. Грінченка. 14 жовтня 203
427. І. О. Белоусов до Б. Д. Грінченка. 19 жовтня 203
428. Б. Д. Грінченко до М. М. Гріченко. 25 жовтня . . . 203
429. Чернігівська земська управа до О. М. Куліш. 30 жовтня 203

1900

430. П. А. Грабовський до Б. Д. Грінченка. 2 січня . . . 204
431. Б. Д. Грінченко до Ф. М. Уманця. 10 січня 204
432. О. Перебендя (О. Я. Кониський) до Г. Л. Берло. 31 січня 204

433. О. М. Куліш до Б. Д. Грінченка. 2 березня 205
434. Г. П. Житецький до В. С. Житецької. 5 березня . . 205
435. О. Перебендя (О. Я. Конiський) до Г. Л. Берло. 7 березня 206
436. О. І. Крамаренко до Б. Д. Грінченка. 8 березня . . 206
437. О. М. Куліш до Б. Д. Грінченка. 13 березня 207
438. П. А. Грабовський до Б. Д. Грінченка. 17 березня . . 207
439. І. О. Белоусов до Б. Д. Грінченка. 17 березня 207
440. С. В. Глінка до О. І. Левицького. 21 березня 208
441. Л. І. Михалевич до редакції «Киевской старины». 26 березня 208
442. П. Г. Житецький до В. С. Гнилосирова. 22 квітня . . 209
443. Б. Д. Грінченко до О. М. Куліш. 5 травня 209
444. Ф. М. Уманець до Б. Д. Грінченка. 7 травня 209
445. О. І. Лотоцький до П. Я. Стебницького. 7 червня . . 210
446. М. Ф. Біляшівський до Б. Д. Грінченка. 11 червня . . 210
447. М. Ф. Біляшівський до Б. Д. Грінченка. 18 вересня . 210
448. О. М. Куліш до Б. Д. Грінченка. 10 грудня 210
449. М. Ф. Чернявський до Б. Д. Грінченка. 17 грудня . . 210
450. О. І. Лотоцький до Б. Д. Грінченка 211
451. В. С. Гнилосиров до попечителя Київського учбової округи 211

1901

452. З. В. Ткаченко до Б. Д. Грінченка. 7 січня 211
453. В. П. Горленко до Б. Д. Грінченка. 14 лютого . . . 212
454. П. Д. Демуцький до М. В. Лисенка. 17 лютого . . . 212
455. В. П. Горленко до Б. Д. Грінченка. 23 лютого . . . 213
456. М. І. Янжул до О. М. Лазаревського. 26 лютого . . 213
457. П. Я. Стебницький до О. М. Куліш. 15 березня . 213
458. В. П. Горленко до Б. Д. Грінченка. 21 березня . . . 213
459. Р. Заклинський до М. К. Чалого. 2 квітня 214
460. В. П. Горленко до Б. Д. Грінченка. 7 квітня 214
461. Р. Заклинський до М. К. Чалого. 19 квітня 215
462. М. Ф. Сумцов до Б. Д. Грінченка. 1 травня 215
463. В. П. Горленко до Б. Д. Грінченка. 4 травня 215
464. Р. Заклинський до Б. Д. Грінченка. 8 травня 215
465. О. І. Лотоцький до Б. Д. Грінченка. 3 серпня 216
466. П. А. Грабовський до Б. Д. Грінченка. 8 вересня . . . 216
467. М. В. Шугуров до О. М. Лазаревського. 8 вересня . . 216
468. А. Г. Вязлов до Б. Д. Грінченка. 27 вересня 217
469. М. М. Грінченко до Б. Д. Грінченка. 5 листопада . . 217
470. М. Ф. Комаров до Є. Х. Чикаленка. 12 грудня . . . 217

1902

471. Б. Д. Грінченко до В. П. Познякова. 7 січня 218
472. В. П. Горленко до Б. Д. Грінченка. 17 травня 218
473. М. В. Лисенко до П. Я. Стебницького. 27 травня . . . 218
474. М. М. Грінченко до І. Л. Липи. Червень 218
475. Т. М. Романченко до Б. Д. Грінченка. 9 липня 218
476. М. М. Загірня (М. М. Грінченко) до Б. Д. Грінченка. 14 серпня 219
477. О. М. Куліш до Б. Д. Грінченка. 19 грудня 219
478. М. М. Грінченко до І. Л. Липи 219
479. Ю. Романчук до В. Б. Антоновича 220

1903

480. Н. В. Молчановський до В. П. Науменка. 22 лютого . 220
481. І. Л. Липа до М. М. Грінченко. 24 лютого 220
482. Б. О. Лазаревський до В. П. Науменка. 8 березня . . 221
483. О. Г. Барвінський до Г. Л. Берло. 25 квітня 221
484. О. Кривцов до Н. Б. Грінченко. 28 травня 222
485. А. Ю. Кримський до Б. Д. Грінченка. 22 липня . . . 222
486. В. Д. Мешковський до В. П. Науменка. 16 серпня . . 222
487. А. Ю. Кримський до Б. Д. Грінченка. 23 серпня . . . 223
488. О. М. Куліш до Г. А. Коваленка — Коломацького. 25 вересня 224
489. О. М. Куліш до М. М. Грінченко. 7 листопада 224
490. М. Ф. Лободовський до Б. Д. Грінченка 224
491. О. В. Романович — Славатинський до М. В. Лисенка . 224

1904

492. В. Ф. Вовк до Б. Д. Грінченка. 15 січня 225
493. М. М. Грінченко до Н. Б. Грінченко. 12 лютого . . . 225
494. О. О. Русов до М. В. Лисенка. 19 лютого 226
495. Ю. Романчук до П. Г. Житецького. 29(16) лютого . 226
496. О. М. Куліш до П. Я. Стебницького. 9 квітня 226
497. Я. П. Гулак-Артемовський до Н. Б. Грінченко. 12 квітня 227
498. Я. П. Гулак-Артемовський до Канівської міської думи. 16 квітня 227
499. Х. О. Алчевська до Н. Б. Грінченко. 29 квітня. 229
500. М. Менцинський до М. В. Лисенка. 21 червня 229
501. С. М. Южанов до Б. Д. Грінченка. 20 липня 230
502. М. Менцинський до М. В. Лисенка. 7 серпня 230
503. М. І. Янжул до В. Л. Модзалевського. Грудень . . . 231

1905

504. С. Гаєвський до Б. Д. Грінченка. 1 січня 231
505. І. К. Оппоков до І. М. Стешенка. 27 березня 231
506. С. Гаєвський до Б. Д. Грінченка. 29 березня 232
507. П. Я. Стебницький до І. С. Нечуя-Левицького. 8 травня 232
508. І. Золотова до В. П. Науменка. 21 червня 232
509. Х. О. Алчевська до П. Я. Стебницького. 19 вересня . . 233
510. П. Я. Стебницький до І. С. Нечуя-Левицького. 25 вересня 233
511. Ю. О. Квасницький до Б. Д. Грінченка. 12 жовтня . . 233
512. М. І. Стороженко до В. П. Науменка. 28 грудня . . . 234
513. О. М. Куліш до П. Я. Стебницького 234

1906

514. О. І. Левицький до О. М. Лазаревського. 15 лютого . . 234
515. П. Г. Житецький до Г. П. Житецького. 19 лютого . . 234
516. Л. М. Жебуньов до Б. Д. Грінченка. 21 лютого . . . 235
517. Ю. О. Квасницький до Б. Д. Грінченка. 24 лютого . . 235
518. М. П. Васильченко до Б. Д. Грінченка. Лютий 235
519. В. С. Житецька до Г. П. Житецького. 3 березня . . 236
520. Г. С. Шульга до Б. Д. Грінченка. 7 березня 236
521. В. С. Житецька до Г. П. Житецького. 14 березня . . . 237
522. М. Й. та П. Ф. Познякови до Б. Д. і М. М. Грінченків. 1 травня 237

523. М. Ф. Черняв'ський до Б. Д. Грінченка. 20 травня . . 237
524. О. Биба до Б. Д. Грінченка. 25 травня 237
525. В. В. Данилов до П. Я. Стебницького. 15 червня . . 238
526. П. Я. Стебницький до В. М. Доманицького. 23 червня . 238
527. В. М. Доманицький до П. Я. Стебницького. 1 липня . 240
528. В. М. Доманицький до П. Я. Стебницького. 4 липня . 241
529. П. Я. Стебницький до В. М. Доманицького. 7 липня . 241
530. В. М. Доманицький до П. Я. Стебницького. 11 липня . 243
531. В. М. Доманицький до П. Я. Стебницького. 12(25) липня 244
532. І. Я. Франко до В. М. Доманицького. 17 липня . . . 245
533. В. М. Доманицький до П. Я. Стебницького. 18 липня 246
534. В. М. Доманицький до П. Я. Стебницького. 19 липня . 248
535. П. Я. Стебницький до В. М. Доманицького. 23 липня . 248
536. В. М. Доманицький до П. Я. Стебницького. 26 липня . 249
537. В. М. Доманицький до П. Я. Стебницького. 28 липня . 250
538. В. М. Доманицький до П. Я. Стебницького. 28 липня . 251
539. В. М. Доманицький до П. Я. Стебницького. 30 липня . 252
540. В. М. Доманицький до П. Я. Стебницького. 2 серпня . 253
541. Ю. Романчук до В. М. Доманицького. 6 серпня . . 256
542. О. О. Корсун до В. М. Доманицького. 24 серпня . . 256
543. В. М. Доманицький до П. Я. Стебницького. 18 вересня 257
544. І. О. Бєлоусов до Б. Д. Грінченка. 20 вересня . . . 257
545. П. Я. Стебницький до В. М. Доманицького. 7 жовтня . 258
546. В. М. Доманицький до П. Я. Стебницького. 13 жовтня 259
547. В. М. Доманицький до П. Я. Стебницького. 19 жовтня 260
548. М. Лозинський до Б. Д. Грінченка. 26 жовтня . . . 261
549. О. Г. Лотоцький до Б. Д. Грінченка. Жовтень . . . 261
550. І. І. Щітківський до І. М. Дьякова. 6 листопада . . 261
551. І. О. Бєлоусов до Б. Д. Грінченка. 30 грудня 262
552. М. Лозинський до Б. Д. Грінченка 262
553. В. М. Доманицький до П. Я. Стебницького 262
554. О. Г. Лотоцький до В. М. Доманицького 263

1907

555. М. А. Янчук до редакції журналу «Україна». 15 січня 264
556. І. І. Любов до Ю. Карського. 17 січня 264
557. Є. В. Туз до П. Я. Стебницького. 29 січня 269
558. О. М. Куліш до П. Я. Стебницького. 16 лютого . . . 269
559. М. М. Аркас до В. М. Доманицького. Лютий — березень 270
560. П. Г. Житецький до Г. П. Житецького. 10 березня . 270
561. П. П. Олофінський до В. М. Доманицького. 18 березня 271
562. М. Сабо до І. М. Дьякова. 13 квітня 271
563. П. Г. Житецький до Г. П. Житецького. 14 квітня . . . 271
564. М. М. Дубяга до П. Я. Стебницького. 29 квітня . . . 272
565. Г. П. Житецький до П. Я. Стебницького. 23 травня . . 272
566. В. М. Доманицький до П. Я. Стебницького. 4 серпня . 272
567. Є. Х. Чикаленко до П. Я. Стебницького. 31 жовтня . . 273
568. Л. М. Жебуньов до Є. Х. Чикаленка. 6 грудня 273
569. М. П. Левицький до Є. Х. Чикаленка. 8 грудня . . . 273
570. А. Ф. Кащенко до П. Я. Стебницького. Грудень . . 274

1908

571. Я. Я. Еспозито до Кам'янець-Подільської повітової земської управи. 3 березня 274
572. М. Орловський до Б. Д. Грінченка. 4 березня 274

573. Б. Д. Грінченко до М. М. Грінченко. 6 березня . . . 275
574. Б. Д. Грінченко до М. М. Грінченко. 15 березня . . . 275
575. В. М. Цимбал до Б. Д. Грінченка. 19 березня 275
576. О. І. Шишкіна до В. Л. Модзалевського. Квітень . . 276
577. О. О. Русов до П. Я. Стебницького. 9 травня 276
578. Б. Д. Грінченко до І. І. Щітківського. 26 травня . . . 276
579. М. М. Орловський до Б. Д. Грінченка. 28 травня . . . 277
580. О. Г. Лотоцький до В. М. Доманицького 277
581. Якутський гурток українців до І. М. Дьякова 277

1909

582. В. М. Доманицький до П. Я. Стебницького. 2(15) січня 278
583. Катлажан до Об'єднаного комітету по спорудженню пам'ятника Т. Г. Шевченку в Києві 7 лютого 278
584. Л. Р. Кобилянський до Б. Д. Грінченка. 9 лютого . . 278
585. Подільська земська управа до Об'єднаного комітету. 26 лютого 279
586. Л. Ганкевич до Б. Д. Грінченка. 9 березня 279
587. С. М. Щербина до Б. Д. Грінченка. 12 березня . . . 280
588. В. М. Доманицький до Б. Д. Грінченка. 2 квітня . . . 280
589. Київський міський голова до Б. Д. Грінченка. 28 квітня 280
590. І. Воніфатов до товариства «Просвіта» в Києві. Квітень 280
591. І. О. Бєлоусов до Б. Д. Грінченка. 10 червня 281
592. І. О. Белоусов до Б. Д. Грінченка. 12 липня 281
593. М. Г. Липа до М. М. Грінченко. 17 серпня. 281
594. О. О. Русов до П. Я. Стебницького. 7 вересня . . . 282
595. Бюро Об'єднаного комітету до І. М. Бурачека. 16 вересня 283
596. М. К. Пимоненко до Об'єднаного комітету. 17 вересня 283
597. Л. М. Жебуньов до П. Я. Стебницького. 20 вересня . 283
598. О. І. Левицький до Об'єднаного комітету. 21 вересня . 283
599. М. В. Лисенко до Об'єднаного комітету. 23 вересня . 284
600. В. П. Степаненко до П. Я. Стебницького. 23 вересня . 284
601. Ф. С. Красицький до Об'єднаного комітету. 24 вересня 284
602. М. М. Коцюбинський до Об'єднаного комітету. 27 вересня 284
603. І. Я. Гінцбург до Об'єднаного комітету. 27 вересня . . 285
604. О. Г. Сластіон до Об'єднаного комітету. 28 вересня . . 285
605. В. О. Беклемішев до Об'єднаного комітету. 28 вересня . 285
606. Ф. С. Красицький до Об'єднаного комітету. 30 вересня 285
607. І. Ю. Рєпін до Об'єднаного комітету. Вересень . . . 285
608. І. С. Їжакевич до Об'єднаного комітету. Вересень . . 286
609. О. О. Русов до П. Я. Стебницького. 3 жовтня 286
610. Є. Шаркевич до Об'єднаного комітету. 9 жовтня . . 287
611. Є. Х. Чикаленко до П. Я. Стебницького. 13 жовтня . . 287
612. М. Кашинський до Об'єднаного комітету. 22 жовтня . 287
613. А. Шіортіно до Об'єднаного комітету. 12 листопада . . 288
614. О. Ф. Якубенко до Об'єднаного комітету. 20 листопада 288
615. Є. Х. Чикаленко до П. Я. Стебницького. 20 листопада . 288
616. І. Ю. Рєпін до Об'єднаного комітету. Листопад . . . 289
617. І. Прюдан до Об'єднаного комітету. 5 грудня 289
618. Б. В. Едуардс до Об'єднаного комітету 290
619. Об'єднаний комітет до Б. В. Едуардса 290
620. О. С. Фесенко до І. І. Щітківського 290

1910

621. В. Буряченко до Об'єднаного комітету. 7 січня . . . 291
622. В. В. Прокоф'єв до Об'єднаного комітету. 7 січня . . 291

623. В. М. Доманицький до Об'єднаного комітету. 8(21) січня 292
624. О. О. Русов до П. Я. Стебницького. 8 січня 293
625. І. Л. Шраг до І. М. Стешенка. 10 січня 293
626. Ю. С. Грибинюк до Об'єднаного комітету. 17 січня . . 293
627. М. П. Левицький до Н. Г. Трикулевської. 21 січня . . 294
628. В. В. Прокоф'єв до Об'єднаного комітету. 24 січня . . 294
629. П. П. Оверя до Об'єднаного комітету. 26 січня . . . 294
630. В. М. Щербаківський до Об'єднаного комітету. 30 січня 295
631. Г. Л. Берло до Об'єднаного комітету. 31 січня 295
632. С. І. Серов до редакції газети «Рада». Січень 296
633. В. М. Доманицький до П. Я. Стебницького. 1 лютого . 296
634. В. М. Доманицький до І. І. Щітківського. 3 лютого . 297
635. В. М. Доманицький до П. Я. Стебницького. 5 лютого . 297
636. В. М. Доманицький до П. Я. Стебницького. 11 (24) лютого 298
637. В. М. Доманицький до П. Я. Стебницького. 12 лютого . 298
638. М. І. Паращук до Об'єднаного комітету. 15 лютого . . 299
639. В. В. Прокоф'єв до Об'єднаного комітету. 20 лютого . 299
640. М. В. Лисенко до М. Ф. Біляшівського. 24 лютого . . 300
641. В. М. Доманицький до П. Я. Стебницького. 4 березня 300
642. Л. М. Жебуньов до М. М. Грінченко. 7 березня . . . 301
643. М. І. Паращук до Об'єднаного комітету. 8 березня . . 302
644. Полтавська земська управа до Об'єднаного комітету. 10 березня 302
645. Б. Семеновський до Об'єднаного комітету. 23 березня 302
646. П. Є. Коломійченко до Об'єднаного комітету. 25 березня 302
647. Ю. С. Грибинюк до Об'єднаного комітету. 5 квітня . 303
648. М. Павлюченко до Об'єднаного комітету. 6 квітня . . 303
649. Николай до Об'єднаного комітету. 12 квітня 304
650. О. О. Русов до П. Я. Стебницького. 26 квітня 304
651. І. Ф. Селезньов до Об'єднаного комітету. 29 квітня . 305
652. Ю. С. Грибинюк до Об'єднаного комітету. 30 квітня . 305
653. В. Успенський до Об'єднаного комітету. 4 травня . . 305
654. В. М. Доманицький до П. Я. Стебницького. 8(21) травня 306
655. О. С. Фесенко до І. І. Щітківського. 11 травня . . . 306
656. В. П. Степаненко до П. Я. Стебницького. 12 травня . 307
657. Л. М. Жебуньов до І. І. Щітківського. 27 травня . . 307
658. В. М. Доманицький до П. Я. Стебницького. 28 травня . 307
659. М. М. Сабо до Об'єднаного комітету. 2 червня . . . 308
660. В. М. Доманицький до П. Я. Стебницького. 6 червня . 308
661. В. М. Доманицький до П. Я. Стебницького. 10 (23) червня 309
662. О. О. Русов до П. Я. Стебницького. 15 червня . . . 310
663. О. Г. Сластіон до Об'єднаного комітету. 18 червня . 311
664. С. С. Жук до Об'єднаного комітету. 29 червня . . . 311
665. Л. Дітріх до Об'єднаного комітету. Червень 311
666. Вілім Аморт до Об'єднаного комітету. 1(14) липня . . 312
667. М. О. Гаврилко до Є. Х. Чикаленка. 5 липня 312
668. М. Бабинський до Об'єднаного комітету. 9 липня . . . 314
669. В. М. Доманицький до П. Я. Стебницького. 10(23) липня 314
670. О. О. Русов до П. Я. Стебницького. 13(26) липня . . 315
671. М. М. Коцюбинський до Об'єднаного комітету. 4 (27) липня 317
672. В. П. Степаненко до Г. Д. Саливона. 23 липня. . . . 317
673. М. М. Щербина-Крамаренко до Об'єднаного комітету. 23 липня 317
674. В. М. Доманицький до П. Я. Стебницького. 25 липня . 318

675. В. Буряченко до Благодійного товариства по виданню загальнокорисних і дешевих книг. 1 серпня 318
676. В. М. Доманицький до П. Я. Стебницького. 1 серпня . 318
677. В. М. Доманицький до П. Я. Стебницького. 2 серпня . 319
678. М. М. Могилянський до П. Я. Стебницького. 5 серпня . 319
679. В. М. Доманицький до П. Я. Стебницького. 12 серпня . 320
680. І. І. Щітківський до командира 3-го кубанського батальйону. 17 серпня 321
681. А. І. Бондаренко до Об'єднаного комітету. 17 серпня . 321
682. М. Ф. Федоровський до Об'єднаного комітету. 22 серпня 322
683. А. Г. Вязлов до Б. Д. Грінченка. 12 жовтня 322
684. В. П. Степаненко до П. Я. Стебницького. 20 жовтня . 323
685. Г. І. Маркевич до П. Я. Стебницького. 30 жовтня . . 323
686. В. І. Яковенко до Г. П. Житецького. 30 жовтня . . . 323
687. Київський український клуб до Об'єднаного комітету. 26 листопада 324
688. В. П. Степаненко до П. Я. Стебницького. 30 листопада 324
689. В. С. Закаблуковський до Об'єднаного комітету. 10 грудня 324
690. П. Я. Стебницький до І. І. Щітківського. 18 грудня . . 325
691. В. М. Доманицький до П. Я. Стебницького. 20 грудня . 326
692. О. Т. Богаєвський до І. М. Стешенка. 28 грудня . . . 326
693. Гурток Нікольськ — Усурійських українців до Об'єднаного комітету 30 грудня 327
694. «Харківець» до Об'єднаного комітету. 327
695. П. М. Стешенко до І. М. Стешенка 328
696. М. Ф. Комаров до Є. Х. Чикаленка 329

1911

697. В. І. Яковенко до Г. П. Житецького. 2 січня. 330
698. Г. П. Житецький до В. С. Житецької. 10 січня . . . 330
699. В. І. Яковенко до Г. П. Житецького. 16 січня 331
700. Г. П. Житецький до В. С. Житецької. 23 січня . . . 331
701. Г. Журовський до Об'єднаного комітету. 25 січня . . 331
702. Г. Г. Герасименко до редакції газети «Рада». 25 січня . 332
703. «Один из запоздавших» до Об'єднаного комітету. 25 січня 332
704. Ф. С. Клименко до Об'єднаного комітету. Січень . . . 333
705. О. Хребтов до І. І. Щітківського. 6 лютого 333
706. Г. П. Житецький до В. С. Житецької. 6 лютого . . . 333
707. М. П. Левицький до В. Г. Дубровського. 6 лютого . 334
708. Л. М. Жебуньов до Є. Х. Чикаленка. 7 лютого . . . 334
709. А. С. Шемер до І. М. Дьякова. 12 лютого 334
710. С. П. Карпенко до Об'єднаного комітету. 14 лютого . 335
711. Ю. С. Грибинюк до Об'єднаного комітету. 16 лютого . 335
712. А. П. Бялковський до Об'єднаного комітету 17 лютого . 336
713. М. П. Левицький до В. Г. Дубровського. 19 лютого . 336
714. О. Хребтов до Об'єднаного комітету. 20 лютого . . . 336
715. Д. М. Малашкін до Об'єднаного комітету. 20 лютого 337
716. Г. О. Виноградова до Об'єднаного комітету. 21 лютого 337
717. Л. М. Жебуньов до Є. Х. Чикаленка. 22 лютого . . . 337
718. М. Р. Пестриков до Об'єднаного комітету. 25 лютого . 338
719. Балабаненко до Об'єднаного комітету. 25 лютого . . 338
720. М. І. Пращук до редакції газети «Рада». 25 лютого . 338
721. В. Е. Ріхтер до Об'єднаного комітету. 25 лютого . . 339
722. Г. П. Житецький до В. С. Житецької. 27 лютого . . 339
723. Ільченков до І. М. Дьякова. 1 березня 340

724. В. К. Єзіоранський до Об'єднаного комітету. 5(18) березня 341
725. М. П. Левицький до В. Г. Дубровського. 5 березня . 342
726. Київське українське видавництво «День» до Об'єднаного комітету. 9 березня 343
727. Автор до Об'єднаного комітету. 10 березня 343
728. М. Пилипович до редакції газети «Рада». 11 березня . 344
729. Акціонерне товариство «Граніт» до Об'єднаного комітету. 11 березня 344
730. Ф. П. Балавенський до Об'єднаного комітету. 26 березня 344
731. М. Ф. Сумцов до Об'єднаного комітету. 26 березня . . 345
732. О. Г. Сластіон до М. Ф. Біляшівського. 29 березня . . 345
733. С. В. Сидорук до Об'єднаного комітету. 30 березня . 346
734. І. Л. Кавалерідзе до Об'єднаного комітету. 1 квітня . 346
735. Ю. С. Грибинюк до Об'єднаного комітету. 9 квітня . . 346
736. І. Ю. Репін до Об'єднаного комітету. 11 квітня . . . 346
737. П. П. Кишшенко до М. М. Грінченко. 14 квітня . . . 347
738. І. М. Дьяков до І. І. Щітківського. 19 квітня 347
739. Г. І. Заяць до редактора газети «Рада». 24 квітня . . 347
740. А. Бохонко, А. Макаренко та ін. до Об'єднаного комітету. Квітень 348
741. М. О. Гаврилко до Об'єднаного комітету. Квітень . . 349
742. Г. О. Виноградова до Об'єднаного комітету. 8 травня . 349
743. А. Шіортіно до І. М. Дьякова. 28 червня 349
744. М. Ф. Комаров до М. М. Грінченко. 14 вересня . . . 350
745. М. Бабинський до Об'єднаного комітету. 16 вересня . . 351
746. М. Саєнко до Об'єднаного комітету. 9 жовтня . . . 351
747. Ю. С. Михайлов до П. І. Холодного. 20 жовтня . . 351
748. А. Ф. Кащенко до П. Я. Стебницького. 26 грудня . . 352
749. О. О. Русов до П. Я. Стебницького. 28 грудня . . . 352
750. Островський до Об'єднаного комітету 353
751. Об'єднаний комітет до Островського 353
752. І. А. Завальнюк до Об'єднаного комітету 353
753. І. А. Завальнюк до Об'єднаного комітету 353
754. І. Г. Рашевський до Об'єднаного комітету 354
755. Л. Й. Тракал до Об'єднаного комітету 355
756. Ю. С. Грибинюк до Об'єднаного комітету 356
757. С. П. Балабуха до редакції газети «Рада» 358

1912

758. М. Ф. Комаров до Є. Х. Чикаленка. 8 січня 360
759. В. Е. Ріхтер до Об'єднаного комітету. 11 січня . . . 361
760. К. Коцур до В. П. Степаненка. 22 січня 361
761. Л. В. Минаковський до І. І. Щітківського. 7 лютого . . 362
762. Ю. С. Михайлів до П. І. Холодного. 23 лютого . . . 362
763. К. Г. Стеценко до М. І. Павловського. 28 лютого . . . 362
764. П. В. Римарчук до редакції газети «Рада». 11 квітня . 362
765. П. М. Шишковський до І. М. Дьякова. 16 квітня . . 362
766. П. Понятенко до І. І. Щітківського. 27 квітня 363
767. О. Жолткевич до Об'єднаного комітету. Квітень . . . 364
768. С. Д. Даниленко до Об'єднаного комітету. Квітень . . 364
769. О. О. Андрєєв до Об'єднаного комітету. 5 травня . . 364
770. Г. Кузневич до редакції газети «Рада». 15 травня . . 365
771. Д. О. Бочков до В. Л. Модзалевського. 31 травня . . 365
772. М. Бабинський до Об'єднаного комітету. 29 липня . . 366
773. Н. Мирославський до Об'єднаного комітету. 30 липня . . 366

774. Г. П. Бєляєва до Об'єднаного комітету. 18 серпня . . 366
775. Л. Я. Демченко до Полтавської губернської земської управи. 31 серпня 367
776. Об'єднаний комітет до Г. П. Бєляєвої. 5 вересня . . . 367
777. М. А. Каптенко до Об'єднаного комітету. Вересень . . 367
778. П. Я. Стебницький до Г. А. Коваленка — Коломацького. 14 жовтня 368
779. В. М. Галімський до Об'єднаного комітету. 22 листопада 368
780. М. М. Коцюбинський до Об'єднаного комітету. 30 листопада 368
781. І. І. Щітківський до пристава 2-го стану Ніжинського повіту Чернігівської губернії. 30 листопада. 370
782. М. О. Забек до Об'єднаного комітету. 10 грудня . . . 370
783. Ільченков до І. М. Дьякова. 15 грудня 370
784. І. Пешич до Об'єднаного комітету. 16 грудня 371
785. Д. С. Верещак до Об'єднаного комітету. 18 грудня . . 372
786. М. М. Коцюбинський до Об'єднаного комітету. 20 грудня 372
787. Г. А. Станіславський до Об'єднаного комітету. 21 грудня 373
788. Є. Х. Чикаленко до Об'єднаного комітету. 23 грудня . 373
789. Г. Кузневич до Об'єднаного комітету. 24 грудня . . . 373
790. О. Ф. Якубенко до Об'єднаного комітету. 29 грудня . 374
791. О. П. Сластіон до Л. І. Холодного 374
792. М. О. Забек до Об'єднаного комітету 374
793. Судьбинін до Об'єднаного комітету. 375

1913

794. С. С. Жук до Об'єднаного комітету. 7 січня 375
795. Об'єднаний комітет до О. Ф. Якубенка. 9 січня . . . 376
796. Є. Х. Чикаленко до П. Я. Стебницького. 20 січня . . 376
797. Л. М. Жебуньов до І. І. Щітківського. 23 січня . . . 376
798. І. І. Труш до І. І. Щітківського. 4 лютого 377
799. І. М. Дьяков до Я. М. Мількіна. 9 лютого 377
800. І. І. Труш до І. І. Щітківського. 24 лютого 378
801. І. І. Труш до Об'єднаного комітету. 27 лютого . . . 380
802. В. Е. Ріхтер до Об'єднаного комітету. 1 березня . . . 381
803. С. Перуцці до Об'єднаного комітету. 8 березня . . . 382
804. С. С. Жук до Об'єднаного комітету. 10 березня . . . 382
805. І. І. Щітківський до І. І. Труша. 11 березня 383
806. Об'єднаний комітет до І. О. Фоміна. 11 березня . . . 383
807. І. І. Щітківський до А. Шіортіно. 11 березня 384
808. І. І. Щітківський до С. С. Жука. 11 березня 385
809. І. І. Щітківський до Г. А. Коваленка-Коломацького. 15 березня 385
810. М. Ф. Біляшівський до Об'єднаного комітету. 15 березня 385
811. Ф. А. Лизогуб до Об'єднаного комітету. 18 березня . . 386
812. Харківський літературно-художній гурток до Об'єднаного комітету. 22 березня 386
813. І. О. Фомін до Об'єднаного комітету. 25 березня . . . 388
814. І. І. Труш до Об'єднаного комітету (до І. І. Щітківського). 26 березня 388
815. С. П. Тимошенко до Об'єднаного комітету. 30 березня . 390
816. І. І. Труш до І. І. Щітківського. 30 березня 390
817. Об'єднаний комітет до І. І. Труша. 4 квітня 391
818. Об'єднаний комітет до С. І. Світославського. 6 квітня . 391
819. П. А. Самонов до Об'єднаного комітету. 6 квітня . . 392
820. В. В. Городецький до І. М. Дьякова. 10 квітня 392
821. Є. Х. Чикаленко до П. Я. Стебницького. 19 квітня . . 392

822. Об'єднаний комітет до В. О. Беклемішева та С. І. Святославського. 20 квітня 393
823. Об'єднаний комітет до О. М. Бенуа. 20 квітня 393
824. Об'єднаний комітет до В. Г. Кричевського. 20 квітня . 393
825. С. Р. Левандовський до Об'єднаного комітету. 21 квітня 394
826. Н. Трембовельська до редакції газети «Рада». 25 квітня 394
827. І. Й. Товстолужський та А. Семененко до редакції газети «Рада». 27 квітня 394
828. Об'єднаний комітет до А. Шіортіно. 30 квітня . . . 395
829. Об'єднаний комітет до О. М. Бенуа. 30 квітня 395
830. О. М. Бенуа до Об'єднаного комітету. 4 травня . . . 396
831. М. С. Овчаренко до Об'єднаного комітету. 6 травня . . 396
832. Об'єднаний комітет до Живила. 10 травня 396
833. Бюро Об'єднаного комітету до членів комітету. 13 травня 397
834. Об'єднаний комітет до С. І. Святославського. 13 травня 397
835. А. Шіортіно до Об'єднаного комітету. 13 травня . . . 397
836. Об'єднаний комітет до Ф. Г. Беренштама. 22 травня . 398
837. Об'єднаний комітет до Л. В. Шервуда. 28 травня . . 398
838. Об'єднаний комітет до А. Шіортіно. 28 травня . . . 400
839. С. С. Жук до Об'єднаного комітету. 31 травня 400
840. Об'єднаний комітет до С. С. Жука. 7 червня 401
841. Об'єднаний комітет до С. Р. Левандовського. 7 червня 401
842. С. М. Волнухін до Об'єднаного комітету. 11 червня . . 402
843. Ф. Г. Беренштам до Об'єднаного комітету. 12 червня . 402
844. Об'єднаний комітет до А. Шіортіно. 13 червня . . . 402
845. М. А. Андреєв до Об'єднаного комітету. 16 червня . . 403
846. М. О. Гаврилко до І. М. Дьякова. 16 червня 403
847. Л. В. Шервуд до І. І. Щітківського. 8 липня 403
848. Г. Р. Залеман до І. І. Щітківського. 18 липня 403
849. М. О. Гаврилко до Об'єднаного комітету. 22 липня . 404
850. Об'єднаний комітет до М. О. Гаврилка. 31 липня . . 404
851. Об'єднаний комітет до Огюста Родена. 2 серпня . . . 405
852. В. М. Перетц до М. Ф. Біляшівського. 14 серпня . . . 406
853. М. О. Гаврилко до Об'єднаного комітету. 15 серпня . 406
854. Я. В. Жарко до І. М. Стешенка. 1 вересня 406
855. Об'єднаний комітет до Л. Б. Флейшера. 16 жовтня . . 406
856. Л. М. Жебуньов до І. І. Щітківського. 1 листопада . . 407
857. Бюро Об'єднаного комітету до членів комітету. 12 листопада 407
858. О. Кордубан до Об'єднаного комітету. 21 листопада. . 407
859. Об'єднаний комітет до Р. Р. Баха. 4 грудня 408
860. Бюро Об'єднаного комітету до членів Комітету. 16 грудня 408
861. Об'єднаний комітет до Г. Й. Рихи. 17 грудня 409
862. В. В. Ігнатович до П. Я. Стебницького. 31 грудня . . 409
863. С. Ф. Русова до І. І. Щітківського 409
864. П. І. Зайцев до К. В. Широцького 410
865. Н. А. Забек до Об'єднаного комітету 410
866. А. Шіортіно до Об'єднаного комітету 411
867. А. Шіортіно до Об'єднаного комітету 411
868. Г. Й. Риха до Об'єднаного комітету 412
869. Група авторів до Об'єднаного комітету 412
870. М. О. Гаврилко до Об'єднаного комітету 414

1914

871. Н. П. Лаврова до Об'єднаного комітету. 1 січня. . . . 414
872. Об'єднаний комітет до М. О. Гаврилка, С. М. Волнухіна, М. А. Андреєва, Л. В. Шервуда. 2 січня 415

873. В. К. Корольов до П. Я. Стебницького. 2 січня . . . 415
874. О. З. Попельницький до редакції газети «Рада». 7 січня 415
875. І. В. Харченко до Об'єднаного комітету. 11 січня . . . 415
876. І. І. Щітківський до Рабчевського. 18 січня 416
877. М. О. Гаврилко до Об'єднаного комітету. 23 січня . . 416
878. М. Целіжев до Київської міської управи. 24 січня . . 416
879. С. Шерстюк до К. В. Широцького. 25 січня 417
880. І. І. Щітківський до М. С. Синицького. 27 січня . . . 417
881. Шмудько до Об'єднаного комітету. 27 січня 417
882. М. О. Гаврилко до І. І. Щітківського. 27 січня 418
883. Т. Драгомиров до І. М. Дьякова. 29 січня 418
884. В. С. Кульженко до К. В. Широцького. 31 січня . . . 419
885. Є. Х. Чикаленко до П. Я. Стебницького. 31 січня . . 419
886. Українське студенство вищих учбових закладів м. Києва до Об'єднаного комітету. 2 лютого 419
887. М. Ф. Біляшівський, В. Г. Кричевський до Об'єднаного комітету. 3 лютого 420
888 А. Шіортіно до Об'єднаного комітету. 7 лютого . . . 421
889. Ф. Черниш до Київської міської управи. 8 лютого . . 421
890. Б. Загайкевич до К. В. Широцького. 9 лютого 422
891. Є. І. Красковська до Миколи Васильовича. 10 лютого . 422
892. М. Ф. Біляшівський до І. І. Щітківського. 14 лютого . 423
893. І. І. Щітківський до М. Ф. Біляшівського. 17 лютого . 424
894. Л. В. Шервуд до І. І. Щітківського. 18 лютого . . . 424
895. М. Ф. Біляшівський до К. В. Широцького. 19 лютого . 424
896. І. Гладилін до М. М. Загірньої (М. М. Грінченко). 23 лютого 425
897. В. П. Степаненко до П. Я. Стебницького. 24 лютого. . 425
898. Гурток українських студентів і курсисток у Москві до В. П. Науменка. 26 лютого 425
899. М. О. Гаврилко до Об'єднаного комітету. 26 лютого . 426
900. І. І. Щітківський до Казанської міської управи. 26 лютого 426
901. Є. С. Вировий до Н. М. Дорошенко. Лютий. 426
902. М. Ф. Біляшівський до К. В. Широцького. 2 березня . 427
903. О. К. Коваленко до М. М. Грінченко. 3 березня . . . 427
904. Курсанти-моряки до редакції газети «Рада». 3 березня 428
905. Л. Р. Кобилянський до редакції газети «Рада». 5 березня 428
906. Комітет товариства «Просвіта» Московського комерційного інституту до редакції газети «Рада». 5 березня . 428
907. Є. Х. Чикаленко до П. Я. Стебницького. 6 березня . . 429
908. Н. Кибальчич до Об'єднаного комітету. 8 березня . . 429
909. В. Олексенко до редакції газети «Рада». 8 березня . 429
910. М. Чарина до редактора газети «Рада». 10 березня . 429
911. О. Скляр, Д. Сурупа та ін. до редакції газети «Рада». 10 березня 430
912. І. І. Щітківський до А. Шіортіно. 16 березня 430
913. А. Шіортіно до І. І. Щітківського. 23 березня 431
914. О. О. Русов до І. І. Щітківського. 30 березня 431
915. В. Г. Кричевський до Об'єднаного комітету. 31 березня 433
916. С. І. Васильківський, С. П. Тимошенко, Галицький, О. О. Ніколаєв, Линник, Бойко, М. М. Уваров, Варяницин до Об'єднаного комітету. 11 квітня 433
917. О. О. Мурашко до І. І. Щітківського. 14 квітня . . . 433
918. І. І. Щітківський до М. К. Садовського. 28 квітня . . 434
919. А. Шпильовий до Івана Кіндратовича. 4 травня . . 434

920. О. О. Русов, С. Ф. Русова до Об'єднаного комітету. 16 травня 434
921. В. Карпека до І. М. Дьякова. 19 травня 434
922. М. Ф. Біляшівський, В. Г. Кричевський до Київської міської думи. 19 травня 435
923. І. І. Щітківський до І. М. Дьякова. 2 червня 436
924. І. М. Дьяков до В. О. Беклемішева. 2 червня 436
925. А. Шіортіно до Об'єднаного комітету. 2 червня . . . 437
926. М. А. Прахов до І. І. Щітківського. 5 червня 437
927. В. до Г. Д. Саливона. 13 червня 437
928. Д. Г. Юхно до редакції газети «Рада». 14 червня . . 438
929. К. А. Милькевич-Петровська до Г. Д. Саливона. 16 червня 438
930. К. А. Милькевич-Петровська до Г. Д. Саливона. 8 липня 439
931. І. І. Щітківський до концесійного відділу Київської міської управи. 26 листопада 439
932. Л. З. Поплавський до М. Ф. Біляшівського. 3 грудня . 440
933. І. Гладилін до М. М. Грінченко 441

1915

934. Л. М. Маркевич до В. Л. Модзалевського. 7 січня . . 441
935. Л. М. Маркевич до В. Л. Модзалевського. 18 січня . . 441
936. А. В. Ніковський до Є. Х. Чикаленка. 23 червня . . . 442

1916

937. К. І. Малицька до М. М. Грінченко. 12 січня 442
938. А. В. Ніковський до П. Я. Стебницького. 11 травня . 443
939. П. Я. Стебницький до І. І. Щітківського. 17 серпня . . 443
940. І. І. Щітківський до П. Я. Стебницького. 25 серпня . . 443

1917

941. Л. Біднова до Н. М. Дорошенко. 15 січня 444
942. Ф. І. Шевченко до Л. П. Шевченко. 16 лютого . . . 445
943. П. Я. Стебницький до К. В. Широцького. 8 березня . 445
944. Г. О. Виноградова до Об'єднаного комітету. 4 травня . 445
945. Л. В. Ідзиковський до І. І. Щітківського. 7 вересня . 446
946. І. І. Щітківський до Л. В. Ідзиковського. 19 жовтня . 446

Покажчик імен 447

Список ілюстрацій 471

Т. Г. Шевченко в эпистолярии

(На украинском языке)

Редактор М. В. Путря
Художник К. К. Калугін
Художній редактор В. М. Теплякова
Технічний редактор А. М. Лисовець
Коректор Л. А. Кулінська

БФ 01853. Зам. № 1065. Вид. № 152. Тираж 7000. Папір № 1. 60×90¹/₁₆. Друк. фіз. арк. 31,375. Обл.-вид. арк. 26,8. Умовних друк. арк. 31,375. Підписано до друку 20.V.1966 р. Ціна 1 крб. 17 коп.

Видавництво «Наукова думка», Київ, Репіна, 3.

Київська фабрика набору Комітету по пресі при Раді Міністрів УРСР, вул. Довженка, 5.

Bo997110
4